

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori iskola

MAGYAR NYELVŰ
GREGORIÁN TÉTELEK
DOBSZAY LÁSZLÓ HAGYATÉKÁBÓL

FARKAS DOMONKOS

TÉMAVEZETŐ:
SZENDREI JANKA,
FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2021

Tartalomjegyzék

Rövidítések jegyzéke	VII
Köszönetnyilvánítás	XI
Bevezetés.....	XIII
Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről	XIV
I. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai	1
I. 1. Dobszay László beszámolója az első kísérletekről.....	2
I. 2. A <i>Liturgikus konstitúció</i> hatása	5
I. 3. A magyar <i>Kyriale simplex</i>	7
I. 4. Kísérletek a proprium megszólaltatására.....	13
I. 4.1. Propriumtételek népénekdallamon.....	15
I. 4.2. Gregorián kivonatok	20
I. 5. Az Egyetemi templom <i>Vesperálé</i> -ja és a <i>Magyar vesperás</i>	25
I. 6. A római <i>Graduale simplex</i> hatása	34
I. 7. Az <i>Elsőáldozók hittankönyve</i>	39
I. 8. A <i>Keresztény élet</i> című hittankönyv	43
I. 9. A zsolnárfordítási pályázat és a <i>Psalterium hungaricum</i> kialakulása	45
I. 9.1. Instrukció a liturgikus szövegek népnyelvű fordításáról	46
I. 9.2. A <i>Psalterium hungaricum</i> zsolnárfordításának elvei.....	51
I. 10. A <i>Missa Venite</i>	56
I. 11. A <i>Kis magyar uzuális</i>	59
I. 12. A <i>Temetési szertartáskönyv</i>	66
I. 13. Az <i>ádvént–karácsonyi uzuális</i>	74
I. 14. A zsámbéki búcsú énekanyaga	80
I. 15. A fekete <i>Nagyhét</i> -könyv	81
I. 16. <i>Musica Sacra</i> I–II.	84

I. 17. A népénektár-reform forrásai.....	87
I. 17.1. Tanulmány az új, magyar nyelvű gregorián énekek szövegkezeléséről	91
I. 17.2. Az advent–karácsonyi próbakiadás.....	93
I. 17.3. A nagyböjt–húsvéti próbakiadás	96
I. 17.4. <i>Az Éneklő Egyház</i>	99
I. 18. <i>A Népszolozsmák</i>	100
I. 19. <i>A Nagyhét-könyvek</i>	102
I. 19.1. Az első, ferences nagyhét-füzetek	102
I. 19.2. A piros <i>Nagyhét-könyv</i>	104
I. 19.3. <i>A Nagyhét CD-ROM</i>	107
I. 19.4. Az új <i>Nagyhét-könyv</i>	108
I. 20. <i>Az Énekes zsolozsma-könyvsorozat</i>	109
I. 20.1. Az előzmények.....	109
I. 20.2. <i>A Diurnále és a Nokturnále</i>	110
I. 20.3. <i>A propriumkötetek</i>	112
I. 21. <i>A mise propriumtétételeinek forrásai</i>	113
I. 21.1. <i>Az Introitusok könyve</i>	113
I. 21.2. <i>A Communiók könyve</i>	114
I. 21.3. <i>Az Offertoriumok könyve</i>	114
I. 21.4. <i>A Graduale Hungaricum</i>	114
II. <i>A gregorián tételek magyar nyelvű ültetésének technikái</i>	116
II. 1. <i>Recitív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai</i>	119
II. 1.1. <i>Imatónusok</i>	120
II. 1.1.1. <i>Orációtónusok és prefációk</i>	121
II. 1.1.2. <i>Az állandó részek dallamai</i>	121
II. 1.1.3. <i>A Missa mundi</i>	123
II. 1.1.4. <i>Litániadallamok</i>	126

Tartalomjegyzék

II. 1.2. Olvasótónusok.....	129
II. 1.2.1. A szentmise olvasótónusai	129
II. 1.2.2. A kapitulumtónus	130
II. 1.2.3. A matutínium olvasmánytónusai.....	131
II. 1.2.4. Lamentációdallamok	132
II. 1.2.5. Passiódallamok.....	133
II. 1.3. Zsoltártónusok.....	136
II. 1.3.1. A magyar zsoltártónusok.....	137
II. 1.3.2. Az invitatóriumok	140
II. 1.4. Recitatív tónusok rendhagyó alkalmazásai	141
II. 2. Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek.....	143
II. 2.1. Introitusok és kommúniók	144
II. 2.1.2. Diaton és pentaton dialektusú tételek.....	146
II. 2.1.3. A legkorábbi tételek	149
II. 2.1.4. Kontrafaktumok, módosított dallamok és átkomponált tételek	154
II. 2.1.5. Egyszerűsített dallamok	159
II. 2.1.6. Két dialektus között?.....	160
II. 2.1.7. Zeneszerzői megoldások	162
II. 2.2. Más, eredeti dallamot megtartó tételek	165
II. 2.2.1. Egy kéziratoss magyar gregorián graduále	167
II. 2.3. Protestáns graduáltételek	168
II. 3. Népi gyűjtésből kölcsönzött tételek.....	169
II. 3.1. Kyriék a magyar néphagyományból	170
II. 3.1.1. A moldvai Kyrie.....	170
II. 3.1.2. Ünnepi Kyriék.....	171
II. 3.2. A tonus peregrinus-ból származó népi dallamok.....	172
II. 3.3. Népszolozsma-tételek	173

II. 3.4. A halotti szolgálat énekei	174
II. 3.5. Más, népi gyűjtésből származó énekek.....	176
II. 4. Dallamtípust követő tételek	177
II. 4.1. A népgregorián.....	181
II. 4.1.1. Módosított antifónadallam-típusok	183
II. 4.1.2. Responsorium breve-dallamok.....	232
II. 4.1.3. Recitatív offertóriumtónus	241
II. 4.1.4. Ünnepi, allelujás offertóriumtónus.....	243
II. 4.1.5. Himnuszok és szekvenciák dallamtípusokon	244
II. 4.2. Egyéb dallamtípust alkalmazó tételek.....	248
II. 4.2.1. Allelujaverzus-típusok.....	249
II. 4.2.2. A traktusok	252
II. 5. Új kompozíciók.....	257
III. Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba	262
III. 1. Az első liturgikus szolgálatok.....	262
III. 2. Új lehetőségek.....	265
III. 3. A törökőri korszak	267
III. 4. A zsolozsmaéneklés kezdetei.....	268
III. 5. A Rókus-kápolnában.....	269
III. 6. Rendhagyó éneklési alkalmak	272
IV. A <i>Graduale parvum</i> – az új, magyar nyelvű gregorián ének jövője.....	275
Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium.....	283
Irodalomjegyzék.....	353

Rövidítések jegyzéke

Ab	Benedictus-antifóna
Adv	N.N.: <i>Ádventi diurnale</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. II/A.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991.
Adv	ádventi idő
All	Alleluja
Alleluarium	Szendrei Janka (szerk.): <i>Alleluarium. I.</i> Budapest: MET, 1993.
Am	Magnificat-antifóna
Ann	évközi idő
Ant	antifóna
BNS	<i>Breviarium Notatum Strigoniense</i> . CZ-Ps DE I.7. Kiadva: Szendrei Janka (szerk.): <i>Breviarium Notatum Strigoniense</i> . [=Dobszay László (szerk.): <i>Musicalia Danubiana. 17.</i>] Budapest: MTA–ZTI, 1988.
Cap	kapitulum
Com	kommúnió
D	N.N.: <i>Nappali zoltároskönyv (Diurnale)</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990. N.N.: <i>Nappali zoltároskönyv (Diurnale)</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1993.
DLH	Dobszay László hagyatéka
DU	N.N.: <i>Dicsérvételek az Urat!</i> Gyulafehérvár: Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye, 1993.
ÉE	N.N.: <i>Éneklő Egyház</i> . Budapest: Szent István Társulat, 1985. ¹
EV	N.N.: <i>Magyar vesperás</i> . Budapest: Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia, 1974.
GH	N.N.: <i>Graduale Hungaricum</i> . Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007.
Gr	graduále
GrR	<i>Graduale Romanum</i> . Solesmes: Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 1974.
GrS	<i>Graduale simplex</i> . Róma: Libreria Editrice Vaticana, 1975.
GrTr	<i>Graduale triplex</i> . Solesmes: Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 1979.

¹ A lábjegyzetekben kétféleképpen is hivatkozom a számozással ellátott énekeskönyvekre. Az „ÉE 501” formával az énekszámra, az „ÉE, 573.” formával pedig az oldalszámra utalok.

Hv	N.N.: <i>Húsvéti diurnale</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. VI/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1997.
H	himnusz
Intr	introitus
Inv	invitatórium
Kar	N.N.: <i>Karácsonyi diurnale</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. III/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1993.
KMU	N.N.: <i>Kis magyar uzuális</i> . Eger: Főegyházmegyei Hatóság, 1975. N.N.: <i>Kis magyar uzuális. Függelék „Az üdvösség története” c. hittankönyvhöz</i> . Budapest: Szent István Társulat, 1978.
LU	<i>Liber Usualis</i> . Tournai: Desclée & Co., 1961.
MMMAe-V	Dobszay László – Szendrei Janka: <i>Antiphonen. 1–3</i> . [=Wolfgang Hirschmann (szerk.): <i>Monumenta Monodica Medii Aevi. Band V.</i>] Kassel: Bärenreiter, 1999.
MNS	<i>Missale notatum Strigoniense</i> . SK-BRk EC Lad. 3 és EL 18. Kiadva: Szendrei Janka – Rybarič, Richard: <i>Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio</i> . [=Dobszay László (szerk.): <i>Musicalia Danubiana I.</i>] Budapest: MTA–ZTI, 1982.
N	N.N.: <i>Virrasztó Zsoltárkönyv (Nokturnále)</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I/B.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991.
Násmise	Dobszay László – Szaszovszky Ágnes (közr.): <i>A násmise és esküvő énekei</i> . Budapest: MTA – LFZE Egyházzenei Intézet – MET, 2008.
Nat	karácsonyi idő
Nb	N.N.: <i>Nagyböjti diurnale</i> . [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. IV/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1995.
NZs	N.N.: <i>Népszolozsmák</i> . Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990.
Off	offertórium
Pa	húsvéti idő
Pent	pünkösöd
Qu	nagyböjt
R	Dobszay László – Szendrei Janka (szerk.): <i>Responsories. I–II</i> . Budapest: Balassi Kiadó, 2013.
R	responzórium
Rb	responsorium breve
SC	N.N.: <i>A II. vatikáni zsinat Sacrosanctum Concilium kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról</i> . Róma: 1963.12.04. https://archiv.katolikus.hu/zsinat/sc.html (Utoljára megtekintve: 2020. 05. 13.).

Rövidítések jegyzéke

Sq	szekvencia
Str-2	<i>Pozsonyi antifonálé</i> (Kn-2). SK-BRsa 2. (A ZTI digitális másolata)
Str-3	<i>Pozsonyi antifonálé</i> (Kn-3). SK-BRk EC Lad. 3. (A ZTI digitális másolata)
Szekvencia	Dobszay László – Takáts Judit: <i>A sequentia</i> . Budapest: MTA-TKI – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2006.
SzJ	Szendrei Janka hagyatéka
SzKD	N.N.: <i>Szentek közös zsolozsmái (Diurnale)</i> . [=Énekes Zsolozsma az <i>Esztergomi Breviárium</i> alapján. VII/A.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1999.
SzVU	Harmat Artúr, Sík Sándor: <i>Szent vagy, Uram!</i> Budapest: Szent István Társulat, 1931.
Tr	traktus
Trin	Szentháromság ünnepe
Trop	trópus
V	verzus
w	verzikulus

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt hálával emlékezem Dobszay Lászlóra, egykori tanáromra, aki elvezetett a szent zene és a liturgia belső világába.

Köszönöm Werner Ágnes segítségét, aki tevékenyen bíztatott doktori tanulmányaim elkezdésére. Köszönöm Dobszay Ágnesnak és Soós Andrásnak, hogy mellém álltak, és támogatták kutatási terveimet.

Hálásan köszönöm a Rókus-kápolna egykori szkolásai, Nógrádi Lászlóné, Tóthné Makk Ágnes, Vándorné Talabér Klára, Ijjasné Korda Julianna, Koller Éva, valamint Renner Gábor önzetlen segítségét és Fülöp Mariann OSB megható levelét.

Köszönöm Ullmann Péter Ágoston OPraem nyugalmazott perjel, Mons. Török József, Medgyesy S. Norbert, Szendrei Miklós OFM, Szendrei Mihály, Barsi Balázs OFM, Reisz Pál OFM, Balogh Péter Piusz OPraem gödöllői apát, Rétfalvi Balázs, Szoliva Gábiel OFM, Nényei Gábor, Bubnó Tamás és Mezei János segítségét. Nagy köszönettel tartozom nekik és mindazoknak, akik megosztották velem emlékeiket és a megőrzött írásos forrásokat.

Köszönöm Kiss Sándor Kamill OFM, Németh Márk, Némethné Dankó Borbála, Barsi Balázs OFM és Kovács László, legfőképpen pedig Szendrei Kinga és Balogh Péter Piusz OPraem munkám idején nyújtott vendégszeretetét, valamint családom és menyasszonyom támogatását.

Mérhetetlenül hálás vagyok Földváry Miklós Istvánnak, aki amellet, hogy tanácsaival folyamatosan segítette munkámat, konzulensem halála után önzetlenül vállalta dolgozatom lektorálását is.

Végül, de elsősorban Szendrei Jankának szeretnék köszönetet mondani. Támogatása és segítsége nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre. Köszönöm, hogy bizalmába fogadott, köszönöm, hogy vállalta a konzulensi feladatokat, és köszönöm, hogy haláláig segítette és támogatta munkámat és életemet!

Farkas Domonkos

2021. február 23.

Bevezetés

1991. augusztus 20-án kétéves voltam, amikor II. János Pál pápa első magyarországi látogatásának utolsó napján, Szent István király ünnepén szüleim elvittek a Hősök terén bemutatott ünnepi szentmisére. Bár összefüggő emlékképem nem maradt róla, mégis életre szóló élményként él bennem. Féltve őrzöm a később nekem ajándékozott 145 oldalas füzetet is, amelyből a jelenlévők az énekeket és az imádságokat követhették.²

Korábban nem figyeltem föl az esemény egyházzenei vonatkozásaira, egy napon azonban levéltári kutatás közben kezembe akadt egy lap.³ A rajta lévő nyomtatott írás és kottakép elütött a korábbiaktól, és másutt sem akadtam párjára. Egy introitus szerepelt rajta. Az oldal aljára egy jól ismert kéz 11-es számot írt, feltehetőleg oldalszám gyanánt, ami megerősített abban a megérzésemben, hogy nem önálló tételről van szó, hanem a kezemben tartott lap egy különleges alkalom zenei forgatókönyvének része. Erre utalt a láthatóan gondosan, nyomdai úton előkészített kottakép is. Az első két kottasorban a *Iustus ut palma florebit* introitus szerepelt esztergomi dallama szerint, majd ezt egy magyar nyelvű ének követte *Virul az igaz, mint a pálma* kezdettel, immár negyed- és nyolcadhangokkal lejegyezve.⁴ Az oldal második felében ehhez a 91. zsoltár hat verse és a kis doxológia csatlakozott a *Pozsonyi vesperále* alapján készített négyszólamú felrakásban.⁵ Az iratok között tovább lapozgatva örömmel fedeztem föl a magyar nyelvű antifóna piszkozatát és annak egyik első tisztázatát is. Ezek láttán már nem volt kétséges számomra a tétel eredete.⁶ Amit a kezemben tartottam, nem más volt, mint az 1991. augusztus 20-án bemutatott pápai szentmise introitusának kottája.

² *Szentmise a Szentatyával Budapesten a Hősök terén. 1991. augusztus 20.* (Budapest: Az MKPK Pápalátogatást Előkészítő Irodája – Yuki-Stúdió, 1991).

³ DLH, IX/B/2.

⁴ A latin introitus dallama megegyezik a *Missale notatum Strigoniense* 245r folióján szereplő tétellel. Az alatta lévő antifóna szövege az előbbi tétel magyar fordítása: „Az igaz virul, mint a pálma, nagyra nő, mint a cédrus, sok gyümölcsöt hozván Istennek országában.” Janka Szendrei – Richard Rybarič: *Missale notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. [=Dobszay László (szerk.): *Musicalia Danubiana I.*] (Budapest: MTA–ZTI, 1982). 443. *Szentmise a Szentatyával*, i.m., 6.

⁵ Ps 91,1–5.15. A *Pozsonyi vesperále* – vagy közismertebb nevén az *Anna Hansen Schumann-kódex* – kritikai kiadásán Ferenczi Ilona dolgozik. Dobszay László: „Egy pápai mise énekrendje.” *Magyar Egyházzene* XIII/4 (2005/2006): 500.

⁶ DLH, VIII/B/4. Az antifóna piszkozata azonosíthatóan Dobszay László kezétől származik. Érdekes megfigyelni, hogy az alkotás során a fordítói és a zeneszerzői, vagyis a szövegen és a dallamon

E fölfedezés annyira izgatottá tett, hogy otthon előkerestem a pápalátogatásról szóló filmfelvételeket, hogy minél inkább magam elé idézhessem az eseményt.⁷ Ekkor már biztos voltam benne: a magyar liturgikus énekítés kiemelkedő emlékével állok szemben. Nem túlzás kijelenteni, hogy a történelem során ez alkalommal találkoztak egyszerre a legtöbben – közel félmillióan – magyar nyelvű gregorián énekekkel.⁸

De hogyan vált az új, magyar nyelvű gregorián ének a magyar katolikus egyházzene egyik meghatározó tényezőjévé? Honnan ered és mikor kezdődött a használata? Milyen hatások alakították? Hiteles vagy önkényes? Hagyományos vagy újszerű? Kikhez szól és kikhez szólhat? E dolgozat ilyen és hasonló kérdésekre keresi a választ, miközben igyekszik bepillantást engedni egy közel fél évszázados alkotómunka történetébe is, hogy képet kaphasson az olvasó arról a tételkészletről, amely a katolikus egyházzene-történetben elsőként próbálta anyanyelvre ültetni a gregorián ének minden műfaját.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről

Dolgozatomban olyan *új, magyar nyelvű gregorián énekekről* lesz szó, amelyek szorosan köthetők egy, az 1960-as évek végén indult egyházzenei reformhoz.

A meghatározás minden szava fontos. A *gregorián* szó egy zenei stílust jelöl. Szűkebb értelemben a Karoling-kor tájékán létrejött, úgynevezett frank-római egyszólamú liturgikus éneket, tágabb, köznyelvi használatban pedig a római egyház

végzett munka nem vált ketté. A teljes latin szövegből kiindulva fölvázolta az antifóna sorszerkezetét, ám a harmadik latin nyelvű sort kettéosztotta a magyar szövegben, így a négysoros antifónához kétféle harmadik sort vázolt föl, végül a tisztázatlanban az egyiket ezek közül elhagyta, mivel annak tartalma az utolsó sorral egybecseng. Így a szöveg a lehető legkevesebb veszteséggel alkalmazható a felhasznált négysoros dallamtípushoz. Az ugyanezen lap alján található tisztázat Szendrei Janka írása. Ez már a végső, nyomtatásban is megjelent változatot hozza.

⁷ Czigány György (szerk.): *II. János Pál pápa Magyarországon*. VHS kazetta. (Budapest: MTV – Televideo Kiadó, 1991). Széll Péter (szerk.): *Életünk Krisztus. II. János Pál pápa Magyarországon*. VHS kazetta. (Budapest: Mozdó Video Stúdió, É.n.). Az események rövid összefoglaló leírása itt: N.N.: „II. János Pál pápa szentmiséje a Hősök terén.” <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=84> (Utoljára megtekintve: 2016. január 3.).

⁸ A hozzátétőleges részvételi adatot Paskai László bíborostól idézem. Szerdahelyi Csongor: „Politikai döntések az 1991-es pápalátogatás hátterében.” *Mindennapi Közéleti Portál*. <http://mindennapi.hu/cikk/egyhazi-politikai-dontesek-az-1991-es-papalatogatas-hattereben/2011-08-15/6150> (Utoljára megtekintve: 2016. január 3.).

Bevezetés
Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről

területileg és történetileg egyaránt tagolt egyszólamú liturgikus énekhagyományát jelenti.⁹ Itt ez utóbbi, tágabb értelemben használom.

A *magyar nyelvű* jelző a vizsgált gregorián énekek szövegére utal, jelezve, hogy ezek nem latin nyelvűek. E nyelvi kitétel egy sajátos, némileg különálló csoportot határoz meg, de még mindig a nyugati liturgikus egyszólamúságon belül. Ugyan a jelző egyértelműen a latintól eltérő magyar nyelvre utal, ám e mögött az anyanyelvűség gondolata is meghúzódik. A dolgozatban tárgyalt *magyar nyelvű* énekek tehát *anyanyelvű* énekek. Amit a magyar nyelvű énekekkel kapcsolatban a dolgozat bemutat, sok esetben általános jelentőségű. Ilyenkor a *magyar* jelzőt szinte helyettesíthető az *anyanyelvű*-vel. Bár a gregorián ének eredendően latin nyelvű, a nyugati liturgikus egyszólamúság történeti rétegében sem példa nélküli más szent nyelvek, például a görög jelenléte. A gregorián zenében tehát eleve jelen lévő többnyelvűség lehetősége és a szent nyelveken megszólaló tartalom anyanyelvű közvetítésének vágya egy új jelenséghez vezet, az anyanyelvű gregorián énekhez.¹⁰

Bár a Katolikus Egyház sokáig ellenállt a liturgikus énekek anyanyelvű megszólaltatásának, a jelenség maga nem új. A késő középkor és a reformáció idején több nyelvterületen is megindult az anyanyelvű liturgikus éneklés. Közel ötven német nyelvű éneket komponált a késő XIV. századi Mönch von Salzburg (Salzburgi Szerzetes).¹¹ Már nem is alkalmi fordításokkal, hanem tudatosan tervezett és kidolgozott cseh nyelvű liturgikus énekléssel találkozunk a huszita mozgalomhoz kapcsolódóan a kora XV. században.¹² Hasonló jelenség figyelhető meg a XVI. századi anglikánok angol nyelvű gregorián énekében is.¹³

A magyar nyelv és a liturgikus ének kapcsolata sem új jelenség. Szellemi gyökerei már korai nyelvemlékeinkben is felfedezhetők. Az *Ómagyar Mária-siralom*

⁹ Ez utóbbi jelentéstartalommal némileg rokonítható a *cantus planus* fogalom, amelyet az irodalom a keresztény liturgikus egyszólamúság összefoglalására használ.

¹⁰ A szent nyelvek és a fordítások kapcsán megkerülhetetlen Hanula Gergely munkája. Hanula Gergely: *Anyaszentnyelvünk. A „szent nyelvek” és a fordítás.* [=Műhelytanulmányok 3.] (Budapest: Argumentum Kiadó, 2016). 151.

¹¹ Dobszay László: *A gregorián ének kézikönyve.* (Budapest: EMB, 1993). 369.

¹² Hana Vlhová-Wörner: „Die Entstehung des tschechischen vernakularen Liturgie am Anfang des 15. Jahrhunderts.” Előadás az elsősorban az ELTE Bölcsészettudományi Kara által szervezett, *Husz János és a huszitzmus hatása a magyarországi művelődésben* című konferencián, 2015. november 9-én a budapesti Szilágyi Dezső téri református templomban. Magyarul megjelent (ford. Czagány Zsuzsa): „A cseh anyanyelvű liturgia megszületése a XV. század elején.” *Magyar Egyházzene* XXII/4 (2014/2015): 379–392.

¹³ Dobszay, *A gregorián ének kézikönyve*, i.h.

például kétségtelenül egy latin nyelvű ének alapján készült.¹⁴ Hogy a magyar nyelvű siralmat énekelték-e hajdan, jelenleg nem tudni, viszont a XVI. század első negyedéből származó *Peer-kódex*-ben lejegyzett magyar nyelvű *Te Deum* már kétséget kizáróan magyar nyelvű gregorián éneklésre utal.¹⁵ További példaként említhetjük egy XVI. század második feléből származó csíksomlyói kézirat prefáció és Kyrie tételeit.¹⁶ E szigetszerű kottás emlékek mellett himnuszok, antifónák és más liturgikus tételek magyar nyelvű fordítása is egyre gyakoribb jelenség volt a XV–XVI. század fordulóján.¹⁷ Mindez pedig bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy nem sokkal később – a reformáció térnyerésével – magyar nyelvterületen is létrejöttek a gregorián tételek anyanyelvű változatai, aminek ékes példái a protestáns graduálkönyvekben feljegyzett magyar nyelvű graduálénekek.¹⁸

E történeti előzményektől azonban függetlenül indult el az általam *új*, magyar nyelvű gregoriánnak nevezett énekek kidolgozása. E tételek története az 1960-as évek második felében kezdődött, és a katolikus egyházzeneben gyökeresen új fejezetet nyitott. A solesmes-i gyökerű újkori gregorián iskolák gyakorlatában és a közelmúltig latin nyelvű katolikus liturgiában mindez törvényen kívüli jelenségnek számított. Amikor a hatvanas években fölmerült, hogy a katolikus liturgiában is lehetséges anyanyelven énekelni a liturgia szövegeit, elvben megnyíltak a kapuk az anyanyelvű gregorián énekek előtt, habár azóta is sokan vitatják ennek létjogosultságát.¹⁹ Dobszay László így ír erről *A gregorián ének kézikönyvé*-nek egyik fejezetében:

¹⁴ Dobszay László sem megerősíteni, sem cáfolni nem kívánta az Ómagyar Mária-siralom éneklését, viszont Szabolcsi Bence után újabb kísérletet tett egy rekonstrukcióra, amelyből a dallam–szöveg kapcsolat jól érzékelhető. Dobszay László: „Az Ómagyar Mária-siralom zenei vonatkozásai.” In: Felföldi László – Lázár Katalin (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok. 1988.* (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 1988). 9–20.

¹⁵ *Peer-kódex*, H-Bn MNy 12, fol. 146v. Internetes kiadása: <http://mek.oszk.hu/12900/12986/html/index.html> (Utoljára megtekintve: 2020.05.15.). Szendrei Janka: „Első hangjegyes népénekünk. A Te Deum-dallam magyarországi története.” In: Vargyas Lajos (szerk.): *Népzene és Zenetörténet. III.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1977). 102–133, 262–275.

¹⁶ Rajeczky Benjamin: „Adatok a magyar gregoriánhoz.” In: Ferenczi Ilona (szerk.): *Rajeczky Benjamin írásai.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 33–39.

¹⁷ Ferenczi Ilona: *Graduale Ráday saeculi XVII.* [=Dobszay László (szerk.): *Musicalia Danubiana. 16.*] (Budapest: MTA–ZTI, 1997). 9. Bálint Sándor – Mezey László – Rajeczky Benjamin: „Hagyomány és reform...” *Vigilia. XXX/3.* (1965. március): 185–188.

¹⁸ I.m., 10–14. Ferenczi Ilona: *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis. 1635. I.* [=Dobszay László (szerk.: *Musicalia Danubiana 9/I.*] (Budapest: MTA–ZTI, 1988). 18–31. Ferenczi Ilona: „A graduálkutatás története.” *Magyar Egyházzene. VII/3* (1999/2000): 275–282.

¹⁹ A nyugati gregorianisták egy része ma is úgy véli, hogy a gregorián ének kizárólag latin nyelven énekelhető. (E kérdéskör hazai vitájáról: Bálint Sándor – Mezey László – Rajeczky Benjamin: „Hagyomány és reform...” *Vigilia. XXX/3.* (1965. március): 185–188.) Ugyanez a gondolat húzódik

Bevezetés

Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről

A II. vatikáni zsinat után, amikor még úgy látszott, az anyanyelv bevezetése azt jelenti, hogy a liturgikus ének üzenete is eljusson a latinul nem tudókhöz, heves vita indult arról, vajon a fordításokhoz új dallamokat kell-e írni, vagy a liturgia ősi, tiszteletreméltó dallamai hordozni tudják az anyanyelvű liturgikus szövegeket is. Míg egyrésztől különféle nyelveken megjelentek többé-kevésbé sikerült átültetési kísérletek, a hagyományos gregoriánusok tekintélyes csoportja állította, hogy e zene annyira összenőtt a latinnal, hogy fordítása lehetetlen: vagy az anyanyelvi prozódia fog megsérülni, vagy a dallam épsége, vagy mindkettő.

Valójában e kérdés három pontra osztható: Mit jelent a gregorián és a latin kapcsolata? Mi a prozódiai norma? Mit jelent a gregorián lefordítása?²⁰

Dobszay László közel fél évszázadon keresztül foglalkozott e kérdésekkel elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt, és éppen ez áll érdeklődésem középpontjában. A hagyatékában fennmaradt több mint kétezer új, magyar nyelvű gregorián tétel és a hozzájuk kapcsolódó feljegyzések és publikációk elemzése lehetőséget biztosít arra, hogy e dolgozatban bemutathassam, hogy Dobszay László hogyan állt hozzá e kérdésekhez, és ő maga hogyan oldotta meg a gregorián énekek anyanyelvre való átültetését.²¹

Az *új* jelzővel azonban nem csak a keletkezés korára utalok. A gregorián zeneiségen és anyanyelvűségen túl a vizsgált tételkészlet tekintélyes része mögött egy másik gondolat is áll, mégpedig a népliturgia eszménye. Az új, magyar nyelvű gregorián tételek létrehozása – a tartalom anyanyelvű közvetítésén túl – tehát azt a célt is szolgálta, hogy a liturgikus éneklés a hívek tevékeny részvételének eszköze

meg az *Ecclesia Dei* pápai bizottság 2011-ben kiadott *Universae Ecclesiae* kezdetű instrukciójában is, amely XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* kezdetű motu proprioja végrehajtásának kérdéseivel foglalkozik. Ennek 26. pontja az olvasmányok kizárólag anyanyelven történő elhangzását – sajnálatos módon – csak az olvasott misében tartja lehetségesnek. „Instructio ad exsequendas Litteras Apostolicas Summorum Pontificum a S. S. Benedicto PP. XVI Motu Proprio datas.” (Róma: 2011). https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/ecclsdei/documents/rc_com_ecclsdei_doc_20110430_istr-universae-ecclesiae_lt.html. (Utoljára megtekintve: 2020. 06. 10.). 26. pont. Ugyanakkor Ferenc pápa „Traditionis custodes” kezdetű motu proprioja 3. cikkének 3. pontja az előbbi instrukcióval ellentétben kimondja, hogy az olvasmányokat nényelven kell felolvasni. <https://www.katolikus.hu/dokumentumtar/4288> (Utoljára megtekintve: 2021. 09. 14.).

²⁰ Dobszay László: *A gregorián ének kézikönyve*. (Budapest: EMB, 1993). 369.

²¹ Ebből következik, hogy dolgozatom nem kínál általános áttekintést a vizsgált tételekkel kortárs katolikus magyar nyelvű gregorián adaptációkról. Nem tárgyalok olyan – egyébként létező – hasonló jelenségeket, amelyek az általam vizsgált énekekkel párhuzamosan vagy éppen ezek hatására keletkeztek.

lehessen. A tételek jó része így nem csak egy képzett zenei elit, hanem a teljes közösség által megszólaltathatóvá válhatott.

A vizsgált új, magyar nyelvű gregorián énekeket nevezhetném akár Dobszay-gregoriánnak is, ahogy az – bár nehezen dokumentálhatóan – meg is történt, hiszen ezzel jól behatárolnám, hogy azokra az új, magyar nyelvű gregorián tételekre gondolok, amelyeket Dobszay László és munkatársai készítettek. Ezt az elnevezést azonban mégsem tartom alkalmasnak az anyag megjelölésére, mivel önazonosságában sérti azt. Nem azért, mintha tagadni vagy elfödni akarnám Dobszay László személyének jelentőségét, hanem inkább azért, mert ő mint szerző e tételek megírása és közzététele során mindvégig igyekezett névtelenségbe vonulni. Ennek oka elsősorban az, hogy munkája során nem önmagát képviselte, hanem az Egyház liturgikus énekét közvetítette. Ilyen helyzetben nem kívánatos, hogy a szerző személye előtérbe kerüljön, annak ellenére, hogy tudása, szakértelme, sőt egyéni ízlése is kimutatható alkotásaiban. Bár az új, magyar nyelvű gregorián énekek sok tekintetben különböznek a latin nyelvű mintáktól, ennek nem a kortárs szerző az oka. Ma már nyilvánvaló, hogy az eredeti latin gregorián tételek anonimitása mögött is szerzők, szerkesztők állnak, akiknek stílusa, olykor egyéni hangja a névtelenségen is átüt. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek tehát ebben nem különböznek az eredeti latin nyelvű tételektől. Mégis, a nyelvi áttét és a tételek liturgikus szerepe következtében másképpen működnek. Dobszay László szavaival élve helyesebb lenne az ezekhez hasonló, új énekeket „gregorián eredetű, anyanyelvi liturgikus éneknek” nevezni.²² Bár e kifejezés elég pontos, használata meglehetősen nehézkes, így e dolgozat keretében megmaradok az *új, magyar nyelvű gregorián* kifejezés használatával mellett. Ezzel – ha másképpen nem jelzem – azokat a magyar nyelvű, gregorián eredetű énekeket jelölöm, amelyeket Dobszay László (1935–2011) hozott létre – olykor munkatársai, Szendrei Janka (1938–2019) és Rajeczky Benjamin OCist (1901–1989) közreműködésével – a hatvanas évek második felétől egészen haláláig.

Nehéz feladat egy olyan zenei anyag összegző leírása, amelynek keletkezése egyeseknek már történelem, másoknak viszont még személyes emlék. A még élő szem- és fültanúk, valamint az írott források egyszerre állnak rendelkezésre, és e sorok írója bizony megretten, hiszen egyrésztől kiváltságos lehetőség, hogy a

²² Dobszay, *A gregorián ének kézikönyve*, i.m., 373.

Bevezetés
Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről

források tanúságát a személyes emlékekkel összevethesse és elsőként összegezhesse, másrésről éppen e feladat révén szembesül azzal, hogy a történetírás milyen ingoványos talajon mozog. Amikor történetíró hűségesen ragaszkodik a tényekhez, a végeredmény akkor is csak a valós események személyes olvasata marad. Nem áltatom magam azzal, hogy ez esetben másképp lenne. Mégis, hogy igyekezzek minél inkább tárgyyszerű maradni, két különböző megközelítésben mutatom be az általam vizsgált anyagot. Először az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet legfontosabb forrásait veszem sorra, majd a tételeket a magyar nyelvre való átültetés zenei eljárásai szerint csoportosítom. Az előbbi némi bepillantást enged a tételek keletkezésének és használatának történetébe, az utóbbi pedig föltárja az énekanyag belső összefüggéseit és az alkotás módszereit. Dolgozatomban nincs mód arra, hogy minden egyes tételt külön tárgyaljak, azonban a főbb csoportok néhány példával is jól körülírhatók, a függelékben található repertóriumban pedig közzéteszem az általam azonosított tételek teljes listáját.

Dolgozatom célja tehát az,

1. hogy összegyűjtse mindazokat a magyar nyelvű gregorián tételeket, amelyek Dobszay László nevéhez köthetők,
2. hogy a tételek forrásain keresztül betekintést engedjen a tételkészlet keletkezésének és terjedésének történetébe,
3. hogy az összegyűjtött tételeket a magyar nyelvre való átültetés eljárásai szerint csoportosítsa,
4. hogy ezen eljárások zenei megoldásait és lehetőségeit elemezze.

* * *

Végül szólnom kell személyes érintettségemről. Közelebbről akkor kezdtem érdeklődni dolgozatom témája iránt, amikor 2009-ben, másodéves zeneakadémistaként Dobszay László antifónakurzusát hallgattam. Itt ragadott meg a gregorián alkalmazkodóképes és dinamikus zenei nyelve, és nagy lelkesedéssel láttam első saját antifónakísérleteim megírásához. Néhány évvel később, amikor többedmagammal az új, magyar nyelvű gregorián tételkészletből hiányzó magyar nyelvű antifónák pótlására tettünk kísérletet, szembesültem saját hiányosságaimmal. A tételek nem mindig sikerültek jól, esetlenek, erőltetettek voltak. Rájöttem, hogy

ezeket a hibákat csak akkor fogom tudni megnyugtatóan orvosolni, ha előbb a felhasznált zenei nyelvet jóval alaposabban megismerem. Ekkor kezdtem az új, magyar nyelvű gregorián énekek alapos és mélyreható vizsgálatába, keresve a vizsgált anyag belső összefüggéseit és latin nyelvű mintáit.

Nem csak felbecsülhetetlen segítséget, hanem kutatásom alapját jelentette az a levéltári munka, amelyet még Szendrei Jankával kezdhettem el 2013 őszén. Ekkor kerültem kapcsolatba először Dobszay László hagyatékával. A Zenetudományi Intézet 202-es szobájában kialakított könyvtár és levéltár később, 2015 januárjában a Zeneakadémia Egyházzene Tanszékére került, ahol 2019 őszétől hivatalosan is megbízást kaptam e hagyaték feldolgozására. Dolgozatom forrásanyagának legnagyobb részét az innen előkerülő dokumentumok alkotják, elemzésükben pedig folyamatos segítséget nyújtott Szendrei Janka, egészen 2019. június 8-án, pünkösdi vigíliáján bekövetkezett haláláig.

Bár kutatásaimat igen határozott prekonceptióval kezdtem meg, mégis bízom abban, hogy az anyag alapos vizsgálata hozzásegített a valóság pontosabb megismeréséhez. Úgy vélem, hogy előzetes elképzeléseimet sikerült a valósághoz igazítani, s nem a valóságot torzítottam elképzeléseim szerint. Elfogultságom fő oka az, hogy témámat nem csak egy érdekes, tanulmányozásra méltó zenei jelenségnek, hanem életem meghatározó részének tartom. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek szeretete tehát bizonyára átjárja e dolgozatot, de talán éppen ez a kötődés jelenti a biztosítékot arra, hogy igyekszem a legnagyobb gondossággal foglalkozni velük.²³

²³ Dolgozatomban tudatosan eltértem a Zeneakadémia által közzétett, DLA dolgozatokhoz összeállított formai követelményektől a következőkben: 1. A dolgozat fejezeteinek számozásánál a könnyebb áttekinthetőség kedvéért római és arab számokat vegyesen alkalmaztam. 2. A lábjegyzetek számozását a kereszthivatkozások megkönnyítésére érdekében nem kezdtem újra az egyes fejezeteknél. 3. A táblázatok, kottapéldák, facsimilék számát és címét egységesen felülre helyeztem el, hogy oldaltörés esetén is könnyen azonosíthatóak legyenek. 4. Az irodalomjegyzéket fejezetekre osztottam a könnyebb áttekinthetőség kedvéért. 5. Az értekezés főszövegének maximális terjedelmét számításaim szerint 20 oldallal túlléptem (leszámítva a lábjegyzeteket, táblázatokat, kottapéldákat, idézeteket és más mellékleteket).

I. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai

Elsőként az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet főbb írott forrásait mutatom be. Ide tartoznak azok a vázlatok, kéziratok, másolatok, házi készítésű és nyomtatott kiadványok, amelyekből a tételek előkerültek, de ezek mellett fontosnak tartom bemutatni azon dokumentumokat, tanulmányokat, cikkeket és beszámolókat is, amelyek a vizsgált tételek megalkotásához és terjesztéséhez szorosabban kapcsolódnak. Bár elkezdődött a teljes forrásanyag számbavétele és jegyzékbe foglalása, e dolgozat nem tér ki minden dokumentumra. Célravezetőbbnek látszott, hogy az alábbi fejezet inkább a feltárt forrásanyag legfontosabb és legjellemzőbb rétegét mutassa be. Ezzel megkímélem az olvasót a sokszor önmagát ismétlő tengernyi anyag kuszaságától, másrészt előtérbe helyezem azokat a legfontosabb dokumentumokat, amelyeken keresztül a vizsgált anyag történetének közel ötven éve megismerhető.

Az írott források számbavételekor elsőként a bizonyíthatóan keltezhető emlékeket állítottam sorrendbe. Az első 1968-ból, az utolsó pedig 2010-ből való.²⁴ A források eloszlása jellemző. Az *Éneklő Egyház* megjelenéséig csak néhány dokumentumnak ismerjük a pontos keletkezési idejét, ezt követően a keltezhető források száma ugrásszerűen megnő. A legfontosabbak közülük az összegző jellegű kiadványok, de szép számmal találni énekfüzeteket, tételjegyzékeket is. Az első és az utolsó keltezhető forrás között eltelt negyvenkét év történetének főbb fordulópontjai ezek alapján jól kirajzolódnak, mégis sajnálattal állapítom meg, hogy az 1968-at megelőző időkből, éppen a legizgalmasabb alkotói munka éveiből fennmaradt források pontos, kétségeket kizáró keltezése egyelőre nem lehetséges.

Az írásos források egy másik, jóval nagyobb csoportja keltezés nélkül maradt fenn. Ez egy igen bőséges, részben ismétlődő elemeket is tartalmazó, túlnyomórészt kéziratos anyag, amely az 1960-as évek második felétől folyamatosan gyarapodott egészen Dobszay László haláláig. Tartalmuk és szerepük heterogén. Vázlatok, kézzel, írógéppel, később fénymásolóval sokszorosított anyagok tömegei állnak

²⁴ Az utolsó keltezhető forrás egy Becket Szent Tamás ünnepére készült kommúniót közöl, amelyet Dobszay László 2010 őszén készített el. A tétel Werner Ágnes és jómagam diplomaliturgiáján hangzott el először a terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz-templomban, 2010. december 29-én, nagyjából fél évvel Dobszay László halála előtt.

rendelkezésre. Ezek keltezése legtöbbször bizonytalan. Csak írás- és kottaképük, esetleg dallamváltozatuk vizsgálata alapján lehet közelítőleg meghatározni keletkezésük idejét és körülményét.

Az írásos forrásokból levonható tapasztalatokon túl gyakran kitérek majd az íratlan, szóbeli beszámolókból megismert adatokra. Ezek legfőbb hitelességét az adja, hogy elsőkézből, kortárs résztvevők beszámolóiból értesülhettem az általános mindennapi gyakorlatokról, egy-egy ismétlődő alkalom vagy egyszeri esemény részleteiről. Néhány beszámoló különösen értékes adatokat nyújtott a keltezhető forrásokat megelőző idők eseményeiről is, így az emlékek ütköztetésével megkísérelhető az 1968-at megelőző időszak néhány meghatározó eseményének rekonstruálása is, fenntartva, hogy bizonyos időpontokat csak hozzávetőleg, következtetés vagy kizárás útján lehet meghatározni. A feladat nehézsége, hogy az emlékezők többsége évtizedeken keresztül részese volt a magyar gregorián történetének, így fél évszázad távlatából, a kezdeti események pontos sorrendje és ideje az emlékekben már megkopott.

I. 1. Dobszay László beszámolója az első kísérletekről

Bár nincs pontos adatom arról, hogy Dobszay László mikor és hogyan kezdett el anyanyelvű gregorián adaptációkat készíteni, mégis néhány személyes megnyilatkozásából több értékes információ megtudható. E témában a legbővebben Déri Baláznak nyilatkozott 2007-ben egy rádióinterjú során, amelyben arról vall, hogy bencés diákként találkozott először érdemben a gregorián énekkel, sőt olykor orgonán is kísérte a szerzetesek énekét.²⁵ Később a liturgia iránti érdeklődése folytán újra közeledni kezdett az egyházi zene felé. A mise szövegeit már nyolcéves korától kezdve tanulmányozta Szunyogh Xavér Ferenc latin–magyar misszáléja alapján,

²⁵ Déri Balázs elmondása szerint e beszélgetés testamentumjellegét mutatja, hogy Dobszay László kezdeményezésére jött létre. Dobszayt a Bartók Rádió a 70. évfordulóra kérte föl életutat bemutató beszélgetésre, de akkor határozottan elzárkózott ettől, majd két évre rá saját maga hívta föl Papp Márta szerkesztőt, hogy Déri Baláznak – 1995 óta futó „Beszélgetések az egyházzenéről” című sorozatában – hajlandó nyilatkozni. A beszélgetés CD-felvételét több hozzátartozónak, barátának, kollégának, tanítványnak ajándékba adta. Déri Balázs: „[Beszélgetés Dobszay Lászlóval.]” (Budapest: MR3 Bartók Rádió, 2007). A beszélgetés hangfelvétele Göttinger Márk szó szerinti lejegyzésében írásban is olvasható. Szerkesztve, némi stilizálással: Déri Balázs: „Ami bizalommal tölt el. Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval 2007-ben.” *Magyar Egyházzene* XVIII/4 (2010/2011): 325–340.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Dobszay László beszámolója az első kísérletekről

amelyet néhány év múlva „szinte fejből tudott.”²⁶ Amikor 17-18 éves korában komolyan kezdett foglalkozni a templomi zene kérdésével, már teljesen világos volt neki, hogy az évszázados hanyatlás megállításának, visszafordításának kulcsa maga a gregorián.²⁷ Hogy az első anyanyelvű gregorián kísérleteket mikor vetette papírra, pontosan nem állapítható meg, mindenesetre Déri Balázsnak így nyilatkozott:

Dobszay László: [...] Azt tudom mondani, hogy annak, hogy Nyugaton a próbálkozások egyrészt elég gyengén sikerültek, másrészt ennek folytán egyre inkább kijelentették, hogy a gregoriánt nem lehet anyanyelven művelni, két oka van. Az egyik tudományos-szakmai, ezt most nem mondanám, de a másik valószínűleg az, hogy egy igazi, praktizáló zeneszerzői hozzájárulás nélkül ezt nem lehet megcsinálni. Valahogy az ízét veszti el. Szóval minden korrektnek, pedánsnak látszik, de valahogy nincs íze az egésznek, nincs kedve énekelni az embernek.

Déri Balázs: Sejttem, mire gondolsz. És ez mikor, milyen hatásra jött az életedbe? Gondolom, a II. vatikáni zsinat reformja...

DL: ...Előtt.

DB: Már előtte?

DL: Előtte. Különös dolog volt. Én előkészítettem a II. vatikáni zsinatot. [...] Egy csomó dolog, ami ott megvalósult, az már réges-rég az íróasztalomon volt, liturgiai szempontból. [...]²⁸

Később ugyanebben az interjúban arra is utal, hogy mi indította el arra, és hogyan kezdett hozzá ahhoz, hogy magyar nyelvre ültesse át a gregorián énekeket.

Tehát azonnal fölvetődhetett egy idő után az, hogyha ezt magyarul is el lehet imádkozni, legalábbis csöndben a padban, míg a pap latinul mondja, akkor vajon azokat a latin énekeket nem lehet-e elénekelni magyarul. Akkor ehhez nem nagyon érttem, tehát ez egészen ösztönös volt. Egyszerűen volt bennem egy közvetítési kényszer, az üzenetet, amit ezek a latin énekek tartalmaznak,

²⁶ I.m., 328. Szunyogh Xavér Ferenc OSB: *Latin–magyar misszale az év minden napjára*. (Budapest: Szent István Társulat, 1933).

²⁷ Batta András: „Dobszay László portréja.” Televíziós műsor. Budapest: MTV, É.n. 14’. A hatvanas évek liturgikus és egyházzenei helyzetének értelmezéséhez lásd: Földváry Miklós István: „Dialógusmíse vagy énekelt népliturgia? A szövegszerű részvétel korlátai és lehetőségei a régi római miserítusban.” *Magyar Egyházzene*. XIV/4 (2006/2007): 449–460.

²⁸ Déri, I.m., 331.

közvetíteni. Egyszerűen azt gondoltam, hogy lehet egy latin ének közben olvasni a fordítását, de annak a közvetlen beszédessége akkor sincs meg. Tehát ott áttételezés van. Azt olvasom, amit ők énekelnek. Amellett az is világos volt, hogy a misék kilencvenkilenc százalékában nem azt éneklük, amit a liturgia előír, hanem valamit énekelnek, és a pap elmondja az oltárnál, és ezzel ki van pipálva, hogy így mondjam. Tehát nem igaz az sem, hogy a misét éneklük latinul és én közben magyarul olvasom, hanem a misén nem éneklük latinul sem – mondom az akkori helyzetet.

Tehát ez olyan kényszerhelyzetnek tűnt, amelyben meg kell találni a megoldást. A megoldás eleinte valóban az volt, hogy vettem a latint és megpróbáltam alátenni a magyart, vagy valahogyan így. Elég hamar rájöttem arra, ami aztán később tudományosan is igazolódott, hogy ezt nem szabad úgy csinálni, hogy hang-hang alá írok szótagot szótag után. Egy bizonyos értelemben ez egy variábilis zenei nyelv, tehát ha egy új nyelvre átesszük, akkor a zene variábilis lehet. Magyarán szólva nem a szöveget kell a zenéhez alkalmazni, hanem a zenét kell a szöveghez alkalmazni szükség szerint, és ennek megvannak a maga törvényszerűségei, hiszen a latinban is így volt. [...]

Azt hiszem, hogy nagyon sok belsőleg, morálisan kényszerítő motívumnak kell összejönnie, és azért valljuk meg, hogy mélyebben kell ismerni is az anyagot ahhoz, hogy ezt az utat egyáltalán elkezdje valaki járni. Talán elsőként azt mondhatnám, hogy fontos-e neki az a liturgikus anyag, az a liturgikus szöveg. Mert ha *az* az introitus vagy *az* az offertórium vagy *akármilyen*, akkor minek erőltesse magát? Miért erőltesse magát azzal, hogy megalkotja az anyanyelvű változatát, miért erőltesse magát a helyi énekvezető azzal, hogy betanítsa a népnek, és miért erőltesse magát a nép, mikor éppolyan érvényesen bármi mással is elvégezheti az éneklést? Tehát, amíg értékkülönbséget – és itt most nem annyira esztétikai, mint inkább liturgiai értékkülönbségről beszélek –, nem lát valaki a teljes egzisztenciájával, nem éli át azt, hogy az miért különb, addig nincsen indítéka arra, hogy miért csinálja így vagy amúgy.²⁹

Sajnos nem maradt fenn arra vonatkozó adat, hogy Dobszay László mely gregorián tételeket írta át először magyar nyelvre. Ezek – az interjú tanúsága szerint – valószínűleg a hivatalos római kiadványok dallamai alapján, kontrafaktumszerűen készültek, vagyis – úgy, ahogyan mondta – a latin tételek dallama alá megpróbálta

²⁹ I.m., 332. 333.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Liturgikus konstitúció hatása

odailleszteni a magyar nyelvű szöveget. Elképzelhető, hogy ezen első tételek közül néhány megmaradt vagy átalakult a későbbi gyakorlatban, hiszen az új, magyar nyelvű gregorián tételek között található olyanok, amelyek az imént felvázolt eljárást követik. Azonban, hogy e formailag megfelelő csoporton belül pontosan melyek lehettek az interjúban említett első énekek, ennek azonosítására további bizonyítékok hiányában nem érdemes kísérletet tenni.

I. 2. A Liturgikus konstitúció hatása

Hamarosan a hivatalos római irányelvek is úgy alakultak, hogy az elkészült új, magyar nyelvű gregorián tételek az egyházi gyakorlatban is fölhangozhattak, immár akadály nélkül, hiszen 1963. december 4-én megjelent a *Liturgikus konstitúció* a II. vatikáni zsinat első határozataként. E dokumentum alapvető jelentősége miatt most következzenek belőle néhány szakasz, amely hatással lehetett az új, magyar nyelvű gregorián énekek kidolgozására és liturgikus alkalmazására. Ezek az anyanyelv használatáról, a tevékeny részvételről, a szent zene és ének jellegéről, a népénekekről illetve a zeneszerzők feladatáról szólnak. E száraz paragrafusok ugyanakkor nem előzmény nélküliek, mögöttük ott érződik a liturgikus mozgalom gondolkodóinak öröksége és az igazi megújulás iránti vágy, amely ekkoriban beteljesedni látszott.³⁰

(A hívők tevékeny részvétele)

30. A tevékeny részvétel előmozdítása érdekében gondot kell fordítani a nép akklamációira, feleleteire, zsoltározására, antifónáira, énekeire, cselekményeire, mozdulataira és testtartására. A maga idejében szent csendet is kell tartani.³¹

(A latin nyelv)

36.1. § A latin nyelv használatát, a részleges jog érvényben maradása mellett a latin szertartásokban meg kell tartani. 2. § Mivel azonban mind a szentmisében, mind a szentségek kiszolgáltatásában, mind a liturgia más területein gyakran nagyon hasznos lehet a nép számára anyanyelvének használata, nagyobb teret kell számára biztosítani. Ez elsősorban az olvasmányokra és a felszólításokra,

³⁰ A liturgikus mozgalomról lásd például Henri Daniel-Rops: *The Liturgical Movement*. (Ford.: Lancelot Sheppard). (New York: Hawthorn Books, 1964). Alcuin Reid OSB: *The Organic Development of the Liturgy*. (San Francisco: Ignatius Press, 2005).

³¹ SC 30. <https://archiv.katolikus.hu/zsinat/sc.html> (Utoljára megtekintve: 2020. 05. 13.).

bizonyos könyörgésekre és énekekre érvényes az alábbi fejezetekben erre vonatkozó részleges szabályok szerint.³²

(A szent zene a liturgiában)

113. A liturgikus cselekmény nemesebb formát ölt, amikor az istentiszteletet ünnepélyesen, énekelve és asszisztenciával végzik, a nép pedig cselekvően bekapcsolódik.³³

(A szent ének)

114. A szent zene kincseit a legnagyobb gonddal kell megőrizni és fölhasználni. [...] A püspökök és a lelkipásztorok pedig komolyan gondoskodjanak arról, hogy minden énekes szent cselekményben a hívők egész közösségének módja legyen az őt megillető tevékeny részvételre [...].³⁴

(A gregorián ének)

116. Az Egyház a gregorián korálist tekinti a római liturgia saját énekének. Ezért a liturgikus cselekményekben – azonos feltételek mellett – ennek kell elfoglalnia az első helyet. [...]³⁵

(Gregorián énekeskönyvek)

117. Be kell fejezni a gregorián énekeskönyvek hivatalos kiadását [...]. Ajánlatos továbbá az is, hogy kisebb templomok számára adják ki az egyszerűbb dallamok gyűjteményét.³⁶

(Zenészek és zeneszerzők)

121. Az egyházi zene keresztény érzülettől áthatott művelői érezzék át, hogy a szent zene ápolására és kincseinek gyarapítására hivatottak. Olyan dallamokat szerezzenek, amelyek magukon viselik az igazi szent zene ismertetőjeleit, s melyeket nemcsak nagy énekkarok tudnak énekelni, hanem kisebb szkoláknak is megfelelnek, és elősegítik a hívők egész közösségének tevékeny részvételét.

³² SC 36. 1–2§.

³³ SC 113.

³⁴ SC 114.

³⁵ SC 116. A továbbiakban a Konstitúció megemlíti, hogy „a szent zene és ének többi fajtája, főleg a polifónia, a legkevésbé sincs kizárva az istentiszteletekből [...]” SC 116.

³⁶ SC 117.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai A magyar Kyriale simplex

A szent énekre szánt szövegek feleljenek meg a katolikus tanításnak, merítsék azokat elsősorban a Szentírás és a liturgia forrásaiból.³⁷

Ha e pontokat nem önmagukban, hanem egymással összefüggésben olvasom és az egyházi énekre vonatkoztatom, akkor egy sajátos feladat körvonalazódik.³⁸ A zeneszerzők alkossanak olyan énekeket, amelyek gregorián alapúak, népnyelvűek és a népnek is énekelhető, egyszerűbb dallamúak. Ezek a pontok tehát egybeolvasva pontosan azt a programot fektetik le, amely végül megvalósult az új, magyar nyelvű gregorián tételekben. A *Konstitúció* idézett pontjai a magyar nyelvű gregorián énekekben nem külön-külön, hanem egyszerre teljesülnek. A zeneszerző a szent zene szolgálatába áll, a gregorián ének belső törvényei szerint anyanyelvre ülteti át a latin dallamokat, többségükben úgy, hogy azokat a nép is énekelni tudja. E feladat során a liturgikus zene irányelveihez úgy tud a legjobban igazodni, ha megtartva az igaz és nemes művészet minden ismervét, saját zeneszerzői invencióit csak tapintatosan, annyiban engedi érvényre jutni, amennyiben azok az anyanyelvű művészi megformálást vagy a nép bekapcsolódását segíthetik. Feladata tehát egyrésztől hasonlít a középkori mesterekéhez, akik annak idején – legtöbbször névtelen módon – gondozták a liturgikus éneket, másrésztől tökéletes ellentétben áll a művész személyét középpontba állító modern zeneszerzői öntudattal, hiszen célja nem önmagának, hanem az Egyház hangjának, a *vox Ecclesiae*-nek közvetítése.

I. 3. A magyar *Kyriale simplex*

Az új, magyar nyelvű gregorián tételekkel kapcsolatba hozható első szilárdan keltezhető írásos forrás egy cím nélküli kéziratos *Kyriale*, amely – néhány más ordináriumtétel mellett – a később *Missa mundi* néven ismertté vált ciklust közli. A cím nélküli kézirat 14 számozatlan oldalt tartalmaz kék golyóstollal írva. Végig orgonaletétben közli a tételeket, a zsolnártónusok kivételével.³⁹ Az íráskép előre

³⁷ SC 121.

³⁸ A Konstitúció két pontjának együttozolására Szoliva Gábor OFM hívta föl a figyelmemet, akinek ezt ezúton is köszönöm. Gondolatmenetét kibővítve válogattam ki végül az idézett szemelvények listáját, amelyből egy konkrét program rajzolódik ki. Később figyeltem fel arra, hogy az általam vázolt gondolatmenethez hasonlóan két pontot, az anyanyelvűség engedélyezését és a gregorián ének elsőségének kinyilvánítását egységként értelmezte maga Dobszay is. Lásd: Dobszay László: „A Népének tár gregorián anyaga.” *Musica Sacra* I/1 (1987. március): 9.

³⁹ Az Agnus Dei tételekhez nincs bejegyezve a kíséret, bár a faktúra jelzi.

megtervezett és könnyen áttekinthető, javítással csak elvétve találkozunk. Láthatóan egy tudatos összeállítás tisztázata, amelyet előbb ceruzával vázoltak, majd tollal átírtak. A bejegyzett énekszövegek érdekessége, hogy használják a zárt *e* fonémát jelölő *ë* grafémát.⁴⁰ A kézirat végén írógéppel írt jóváhagyás olvasható 1968. december 24-ei dátummal, amelyet Schwartz-Eggenhofer Artúr esztergomi apostoli kormányzó pecsétje és aláírása hitelesített (1. kotta).⁴¹

1. kotta: A magyar *Kyriale simplex* első és utolsó oldala.

A kéziratot az apostoli kormányzó kísérő levele *Kyriale simplex*-nek nevezi.⁴² A *kyriale* megjelölés hagyományosan a miseordinárium énekelt tételeit összegyűjtő karkönyvre, míg a *simplex* jelző a gyűjtemény egyszerűségére utal. Ezen elvárásoknak a forrás tartalma meg is felel. A *Kyriale simplex* elnevezés azonban megtévesztő lehet, hiszen ezt a címet viseli az 1965-ben Rómában kiadott *Kyriale*

⁴⁰ Az írásmód mögött Kodály és a népzenei lejegyzések hatása állhat.

⁴¹ A forrásban cím nem olvasható, ezt az alább idézett levélből vettem át. Jóváhagyása a kézirat végén található 3103/1968-as iktatószámmal. DLH, VII/C/1.

⁴² Lásd e dolgozat 12. oldalán Schwartz-Eggenhofer Artúr levelét!

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A magyar Kyriale simplex

simplex is.⁴³ Ám címük egyezése nem véletlen. A római kiadvány – úgy tűnik – szoros összefüggésbe hozható a magyar kézirattal. Mindezek figyelembevételével, az egyértelműség kedvéért, dolgozatomban a *magyar* és a *római* jelzőkkel teszek majd különbséget e két forrás között.

1. táblázat: A magyar *Kyriale simplex* tartalma

Cím (*csak szöveg)	GrS ⁴⁴	Kiadás ⁴⁵	Megjegyzések
I. Kyrie	21. oldal, 34.	ÉE 411	a <i>Liber Usualis</i> XVI. miséjéből, változatlan formában, latinul
II. Kyrie [Deus Genitor alme]	23. oldal, 38.	kiadatlan	a <i>Liber Usualis</i> XVIII. miséje alapján
III. Kyrie [csángó]	-	ÉE 482	népi gyűjtés alapján
IV. Kyrie [Pater cuncta]	30. oldal, 48.	kiadatlan	a <i>Liber Usualis</i> XII. miséje alapján
V. karácsonyi Kyrie	-	ÉE 415 (szövegváltozat)	népi gyűjtés alapján
VI. Húsvéti Kyrie*	-	ÉE 416 (szövegváltozat)	ad notam V. Kyrie.
VII. pünkösdi Kyrie*	-	ÉE 418 (szövegváltozat)	ad notam V. Kyrie.
Gloria	21. oldal, 35.	ÉE 422	a <i>Liber Usualis</i> XV. miséje alapján
Credo	47. oldal, 63.	ÉE 442	ambrozián dallamon ⁴⁶
[I.] Sanctus	22. oldal, 36.	ÉE 448	a <i>Liber Usualis</i> XVIII. miséje alapján
[II.] Sanctus	22. oldal, 36.	ÉE 448	az énekszólam az előzővel egyezik
[I.] Agnus	23. oldal, 37.	ÉE 461	a <i>Liber Usualis</i> XVIII. miséje alapján, két helyen javítással
[II.] Agnus	-	ÉE 487	ambrozián dallamminta alapján, két helyen javítással
Asperges	449. old.	GH 510	a <i>Liber Usualis</i> egyszerű 7. tónusú <i>Asperges</i> antifónája alapján, igazítva ⁴⁷
Zsoltártónusok		~ ÉE 499	

A kézirat elején szereplő, eredeti nyelvén meghagyott I. Kyrie a néppel együtt is jól használható volta mellett szimbolikus jelentőségű is. A magyar nyelvű

⁴³ *Kyriale simplex*. (Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1965). E római kiadvány tartalmát átveszi a *Graduale simplex* javított kiadása is. *Graduale simplex*. (Róma: Libreria Editrice Vaticana, 1975). 32–49.

⁴⁴ A *Graduale simplex*, i.m. oldal- és sorszámait.

⁴⁵ A kéziratban szereplő tételek későbbi kiadásai.

⁴⁶ *Antiphonale Missarum juxta ritum Sancte Ecclesiae Mediolanensis*. (Tournai: Desclée & Co., 1935). 611–613.

⁴⁷ LU, 13.

ordináriumtételek előtt egy egyszerű, de (latin–) görög nyelvű tétel egyrészt jelzi, hogy a liturgiában továbbra is fontos a szent nyelv ápolása, másrészt szimbolikusan a Rómában kiadott *Kyriale simplex*-hez kapcsolja a kéziratot, hiszen e kiadvány első ordináriumciklusának élén is ugyanez a tétel áll.⁴⁸ Ha tüzetesebben összehasonlítjuk e két gyűjteményt, akkor arról is meggyőződhetünk, hogy ez a kapcsolat nem csak szimbolikus. A magyar nyelvű tételek közül a II. és IV. Kyrie, a Gloria, az [I.] Agnus, a Sanctus-ok és az Asperges kétséget kizáróan a táblázatban jelölt eredeti gregorián dallamokat követik, míg a Credo ambrozián dallam alapján készült. Bár forrásuk lehetne bármelyik korábbi solesmes-i – vagy a Credo esetében milánói – kiadvány, sőt, az sem kizárt, hogy néhány magyar nyelvű tétel – például az *Asperges* magyar változata – már korábban elkészült, mégis, úgy vélem, hogy a magyar kézirat összeállítása egyértelműen a római *Kyriale simplex* hatását mutatja.⁴⁹ E feltételezésemet több megfigyelés is alátámasztja. A magyar kézirat tételeinek 60%-a, tehát egy kivétellel minden olyan tétel, amely nem a magyar néphagyomány alapján készült, megtalálható a római *Kyriale simplex*-ben. Ezek közül az ambrozián Credo, amely eddig római Kyrialében nem szerepelt, külön is figyelmeztet a két forrás kapcsolatára. De még ennél is fontosabb összefüggés, hogy a később *Missa mundi* néven ismertté vált ordinárium – az I. Kyrie, a Gloria, a Sanctus és az I. Agnus, tehát a kézirat gerince – teljesen egyezik a római kiadvány I. ordináriumciklusával.⁵⁰ Ezek az egyezések kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a magyar kézirat mintája a római *Kyriale simplex*. A magyar változatok a latin tételektől csak a hajlítások átcsoportosításával, olykor egy-egy hang vagy hangcsoport elhagyásával vagy melodikus kisimítésével térnek el, ott, ahol a magyar szöveg ezt megkívánja.

A gregorián tételek magyar változatain túl néhány további tétel is helyet kapott a magyar gyűjteményben. A II. Agnus dallamának nincs az előbbiekhöz

⁴⁸ Ehhez hasonló szimbolikus gesztusok az új, magyar nyelvű gregorián későbbi korszakaiból is ismertek. Hasonló okra vezethető vissza, hogy Szendrei Janka szkólái – bár legtöbbször esztergomi dallamokon énekelték a nagygregorián tételeket – az ádventi és a nagyböjti időszakot mindig a *Graduale Romanum* latin introitusával indították szimbolikusan kapcsolódva ezzel a Világegyházhoz. (Szendrei Janka szóbeli közlése alapján).

⁴⁹ Az *Asperges* magyar nyelvű változatának korai keletkezésére több szóbeli beszámoló is utal. Erről bővebben lásd e dolgozat 263. oldalát!

⁵⁰ E tételeket nem csak egyszerűségük, hanem korai eredetük is összeköti. Egy ciklusba válogatásuk már karthauzi forrásokban is megjelenik. A modern kiadványok többféleképpen nevezik. Bizonyos kiadványok *Missa primitiva*, mások *Missa mundi* néven adják közre. Dobszay László: „*Missa mundi*.” *Magyar Zene* XXIII/1 (1982. március): 21–36.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A magyar Kyriale simplex

hasznoltó közvetlen mintája, dallama valószínűleg új összeállítás. Az *Éneklő Egyház* bevezetője szerint „milánói (ambrozián) litániadallam alapján” készült.⁵¹ Valóban, az ismétlődő első két sor hangról hangra egyezik a Mindenszentek-litánia ambrozián dallamának záró Kyrie szakaszával.⁵² Az *irgalmazz nekünk* sorok – a *d-r-m* trichorddal és a szilárd *ré* zárlattal – ugyanezen litánia *intercede pro nobis* akklamációival rokonok, bár összefüggésbe hozhatók a római Miatyánk-dallammal is, amely a liturgiában közvetlenül az Agnus Dei előtt hangzik el.⁵³ Az *adj nekünk békét* fríg motívumának mintája nem közvetlenül a litániában keresendő, inkább egyedi megoldásnak tűnik.

A fennmaradó négy Kyrie-tétel népi gyűjtés alapján készült.⁵⁴ A III. Kyrie dallamát Rajeczky Benjamin és Domokos Pál Péter gyűjtötte a Lábnikról Egyházaskozárra telepített Nyisztor Imrétől 1952 májusában. Az általa énekelt *Uram, irgalmazz nekünk* tétel közvetlenül a halotti mise introitusának magyar nyelvű változata után hangzik fel.⁵⁵ A magyar *Kyriale simplex* dallami és szövegi igazítással közli.

A karácsonyi, a húsvéti és a pünkösti Kyrie azonos dallamot használ. E három tétel – a kéziratban egyedülálló módon – szöveges betéteket, trópusokat tartalmaz az adott ünnephez kapcsolódóan. A dallam mintája két népi gyűjtés. Az egyik szintén Nyisztor Imrétől, a másik Benke Jánosné Benedek Rózsitól származik, akit Diószinből telepítettek át a Tolna megyei Szárászra.⁵⁶ E két gyűjtés dallamát már Rajeczky is azonosította egymással.⁵⁷ A magyar *Kyriale simplex* ezek alapján egy

⁵¹ *ÉE*, 535.

⁵² Az ambrozián rítus nem használja az Agnus Dei-t ordináriumtételeként. Egyedül a halotti misében szerepel, ahol a *Liber Usualis* XVIII. miséjéhez közelálló dallam áll. A [II.] *Agnus* első két sorához lásd az ambrozián Mindenszentek litániájának záró szakaszát. Dobszay László: *Ólatin liturgiák énekei*. (Budapest: MTA-TKI-LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2004). 24. *Antiphonale [...] Mediolanensis*, i.m. 635.

⁵³ Vö.: Dobszay, „*Missa mundi*”, i.m. 22.

⁵⁴ Ezekről a tételekről lásd még e dolgozat 170. oldalát!

⁵⁵ Ez a felvétel a magyar nyelvű gregorián talán legbecsesebb népzenei emléke. Az introitus és a Kyrie szoros összekapcsolása liturgikus alkalmazást sugall, így különösen is érdekes a magyar nyelv használata. Rajeczky Benjamin: „Adatok a magyar gregoriánhoz. 1953.” In: Ferenczi Ilona (szerk.): *Rajeczky Benjamin írásai*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 36. Felvételen: (NB. a gyűjtés éve az internetes adatbázisban tévesen szerepel) <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr215Ba.mp3> (Utoljára megtekintve: 2018. 03. 05.)

⁵⁶ Mindkettőt Rajeczky Benjamin és Domokos Pál Péter gyűjtötte. Az előbbit 1952 májusában, az utóbbit pedig 1950 márciusában. *Rajeczky*, i.m., 36–37. Felvételen: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr215Aa.mp3> (Utoljára megtekintve: 2018. 03. 07.). <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr133Bb.mp3> (Utoljára megtekintve: 2018. 03. 07.).

⁵⁷ *Rajeczky*, i.m., 35.

zárt formát alakított ki, amely több trópuszöveget is hordozhat. A karácsonyi és a húsvéti szöveg első sorai a gyűjtést követik, a pünkösdi szöveg pedig új költés.

A zsoltártónusok dallama mind a római, mind a rekonstruált középkori magyar változatoktól különbözik. Részletes bemutatásukra a zenei elemzés során külön is kitérek majd, így most csak arra utalok, hogy már e kéziratban azok a megoldások találhatók – a 3. zsoltártónus kivételével –, amelyek az *Éneklő Egyház*-ban is megjelentek.⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy a magyar zsoltárszövegekhez készített új zsoltártónusokat az első szkólák már elég korán – 1968-tól kezdve biztosan – letisztult formában használták, és a sorozat szinte módosítások nélkül él tovább mind a mai napig.⁵⁹

A kézirat tartalma és a szóbeli emlékek összevetése arra enged következtetni, hogy anyagának jelentős része már a jóváhagyás előtt használatban volt.⁶⁰ A gyakorlat által megerősített tételeket – egy letisztázott kéziratba foglalva – Dobszay László elvitte Esztergomba, hogy hivatalos jóváhagyást kérjen rájuk.⁶¹ Ezt hamarosan meg is kapta, amiről a következő levél tudósít.

Tisztelt Professzor Úr!

Értesítem a Tisztelt Professzor Urat, hogy a közelmúltban történt esztergomi látogatásakor személyesen átnyújtott „KYRIALE SIMPLEX” partitúráját, – az illetékesek meghallgatása után – jelen soraimmal jóváhagyom.

A munka jelentőségére való tekintettel szükségesnek tartom Professzor Urat felkérni arra, hogy a „KYRIALE SIMPLEX” gyakorlati felhasználásáról, valamint az egyes tételek, különösen a régi magyar Ordinárium tételeinek lelőhelyéről bővebb, írásos tájékoztatást adni szíveskedjék.

Ezúton is szeretném kifejezni őszinte elismerésemet Professzor Úrnak, a szent liturgiát népszerűsítő munkálkodásáért.

⁵⁸ ÉE, 558. A zenei elemzéshez lásd e dolgozat 137. oldalát!

⁵⁹ A ma használatos tónussorozat és az 1968-as között csak két különbség figyelhető meg. (1.) A magyar *Kyriale simplex* a 7. tónushoz egyedül az *a* végű terminációt közli, később ezt kiegészítették egy *c* végű változattal is. (2.) A 3. tónus terminációja csak később kapja meg végleges alakját. A magyar *Kyriale simplex*-hez képest módosított alakot hoz a *Kis magyar uzuális*, a ma használatos forma pedig az *Éneklő Egyház*-ban jelent meg először.

⁶⁰ Az új, magyar nyelvű gregorián tételek gyakorlati bevezetésének első rendszeres helyszíne a törökőri Kis Szent Teréz-templom volt 1967 őszétől 1968 tavaszáig. Szendrei Janka felidézte, hogy már itt is énekeltek a magyar *Kyriale simplex*-ben szereplő tételekből. Ugyanakkor lehetséges az is, hogy egy-egy tétel már a törökőri időszak előtt elhangzott. Itt utalok e dolgozat III. 1. alfejezetére, ahol részletesebben kitérek egy Makk Ágnes által felidézett 1964-es esztergomi liturgiára, ahol a kézirat végén található *Asperges* is elhangozhatott.

⁶¹ Lásd az alább következő levelet!

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

Őszinte tisztelettel:

Esztergom, 1968. december hó 24.

[pecsét, aláírás]
apostoli adminisztrátor.⁶²

E levél annak tanúja, hogy az egyházi vezetés már ekkor ismerte és számon tartotta Dobszay László munkáját. Érthető, hogy hamarosan az esztergomi Liturgikus Bizottságnak is tagja lett.⁶³ Arról sajnos nincs adat, hogy kik lehettek azok „illetékesek”, akiket az apostoli kormányzó felkért a *Kyriale* véleményezésére. A levél második bekezdéséből viszont kiderül, hogy a kézirat helyenként – elsősorban a népi gyűjtések alapján készült tételek esetében – olyan megoldásokat közölt, amelyek eredetét a bírálók nem ismerték.⁶⁴ Mindez arra utal, hogy már ekkor felmerült az új tételek szakmai hitelességének kérdése. Ez az a kérdés, amely a későbbiekben is erősen meghatározta az énekek fogadtatását, és amely mind a mai napig megosztja az egyházzenei életet. Valaki vagy elfogadja vagy mereven elutasítja az új javaslatokat, és ezen sem a dokumentált érvelések, sem az ellenőrizhető adatok nem változtattak jelentősen. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek mögött húzódó szakmaiság tehát egy olyan új fejezet nyitott az egyházzeneben, amely bizonyos nézőpontból nem értelmezhető.

I. 4. Kísérletek a proprium megszólaltatására

Az egyik legfontosabb indíték magyar gregorián tételek megalkotásához a latin nyelvű énekekben rejlő üzenet közvetítése volt, ahogyan erről Dobszay László beszélt a korábban már idézett interjúban.⁶⁵ Itt arról is beszámolt, hogy eleinte a latin tételek dallamából kiindulva próbálta alájuk illeszteni a magyar szöveget.⁶⁶ Kétségtelen, hogy az énekek tartalmának közvetítésében az anyanyelv használata

⁶² A levelet 3101/1968-as iktatószámmal Schwartz-Eggenhofer Artúr küldte Dobszay Lászlónak Bajza utcai lakására. DLH, VII/C/1.

⁶³ Dobszay László neve szerepel az Esztergomi Főegyházmegyei Liturgikus Bizottság tagjainak névsorában. Az irat dátumra nem utal, de az irathoz kapcsolódó dokumentumok alapján keletkezése a hatvanas évek legvégére tehető. DLH, 3.B/44/7129. Ezt az értesülést megerősíti az 1970-ben kiadott sematizmus, ahol Dobszay szerepel a Liturgikus Bizottság világi tagjai között. *Az Esztergomi Főegyházmegye névtára 1970. évre. Sematizmus [Sic!] Archidioecesis Strigoniensis pro anno Domini MCMLXX.* (Esztergom: Főegyházmegyei Hivatal, 1970). 23.

⁶⁴ Sajnos a levélben kért és feltehetőleg meg is küldött tájékoztatás szövege eddig nem került elő.

⁶⁵ Lásd e dolgozat I. 1. fejezetében!

⁶⁶ I.h.

kulcsfontosságú, ugyanakkor az is igaz, hogy az énekek közvetlen beszédessége leginkább akkor éri el a befogadót, ha maga is éneкли őket.

A vágy, hogy minden hívő be tudjon kapcsolódni a liturgikus éneklésbe, nem előzmény nélküli. A solesmes-i gregorián reformok nyomán haladó XX. századi liturgikus megújulás fontos eleme volt a liturgikus énekek tanítása és népszerűsítése. Európa-szerte, így Magyarországon is népszerűsítő kiadványok, énekfüzetek jelentek meg, amelyekből az átlagemberek is megtanulhattak egyszerű gregorián énekeket, elsősorban ordináriumciklusokat és más népszerű tételeket. Mivel a proprium díszesebb és állandóan változó anyagát elsajátítani jóval nehezebb, ezek megszólaltatása továbbra is a kórusok és a szkolák feladata maradt. A II. vatikáni zsinat, amint a *Liturgikus konstitúció* szövegében is olvasható, messzemenőig támogatta a liturgikus éneklésben való aktív részvételt, sőt, indítványozta, hogy a kisebb templomoknak készüljön egy egyszerűbb dallamokból álló gyűjtemény. Az 1967-ben megjelent *Graduale simplex* ennek az igénynek gyümölcse.

A Liturgikus konstitúció tehát megnyitotta az utat egyrészt a népnyelvű liturgia, másrészt az egyszerű dallamok használata felé, a gregorián anyanyelvre fordítása azonban továbbra is tabunak számított, amint arra Dobszay is utalt több helyen.⁶⁷ Sokan inkább elvetették volna a gregorián dallamokat, mintsem hogy anyanyelven hallják. Dobszay László ugyanakkor úgy vélte, az anyanyelvűségből több előny származik, mint hátrány. Fölmerült tehát a kérdés, hogy hogyan lehet a római liturgia hagyományos propriumrendjébe bekapcsolni a nép énekét. Ahhoz, hogy a nehezebb dallamú szövegeket mindenki elénekelhesse, nem volt elegendő az anyanyelv használata. Olyan egyszerűbb dallamokat kellett alkalmazni, amelyek változatlan módon közvetítik az eredeti liturgikus tartalmat, megőrzik a gregorián eredeti zeneiségét, ugyanakkor a nép is könnyedén megtanulhatja őket. A megfelelő zenei formák megtalálása nem volt magától értődő, így elkezdődött a kísérletezés.

Kutatásom során előkerült néhány olyan tétel, amelyek – minden valószínűség szerint – az első, néppel közösen megszólaltatott propriumtételek közé tartoztak. E tételek kétféle dallami megoldást alkalmaztak. Az egyik a propriumszövegeket népénekdallamon énekelte el, a másik pedig egy egyszerű,

⁶⁷ I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

gregoriánszerű dallamra húzta rá. Bár konkrét írásbeli utalás nincs rá, Dobszay mellett feltehetőleg Rajeczky Benjamin is részt vett ezek megalkotásában.⁶⁸

E tételek mindegyike ádventhez köthető, mégpedig az említett kétféle eljárás szerint megosztva. A népénekparafrázisok ádvent III. vasárnapjához, a gregoriánszerű dallamok ádvent II. vasárnapjához kapcsolódnak. Úgy vélem, hogy e kísérletek mindenképp megelőzték az antifónadallam-típusokat alkalmazó tételeket, amelyek 1969-ből már bizonyosan kimutathatóak. Mint alább látni fogjuk, valószínű az is, hogy néhány közülük 1967 előtt nem keletkezhetett. Mindez arra enged következtetni, hogy lehetett egy kísérleti időszak 1967 vagy legkésőbb 1968 ádventjén, amikor e tételek két egymást követő vasárnapon elhangoztak. Én magam a korábbi időpontot tartom valószínűbbnek, ismerve az 1969-ből dokumentált magyar propriumantifónák letisztultságát és azt a tényt, hogy 1968 tavaszán már a Rókus-kápolnában megindult a rendszeres éneklés. Az alább bemutatott tételek tehát feltehetőleg 1967 ádventjének második és harmadik vasárnapján hangozhattak el még a törökőri templomban, ahol 1967 ősztől már rendszeresen énekeltek új, magyar nyelvű gregorián énekeket Szendrei Janka vezetésével.⁶⁹

I. 4.1. Propriumtételek népénekdallamon

Az 1960-as évek Budapestjén egy átlagos templomi közösség elsősorban népénekeket énekelt, amelyekhez gondosabb helyeken egy-egy latin nyelvű gregorián tétel, esetleg ordináriumciklus járulhatott.⁷⁰ Kézenfekvő megoldásként kínálkozhatott, hogy a misetételek szövegét – a szükséges költői átalakítást követően – népénekdallamon szólaltassák meg. E megoldások ugyan a gregorián dallamokat elvetik, mégis, mivel talán ezek voltak az első próbálkozások a néppel közös propriuméneklésre, érdemes őket áttekinteni.

A liturgikus szövegek népénekdallamon való éneklése sohasem volt általános, mindennapi gyakorlat, mégis több ilyen tétel ismert a népénektörténetből is. Elsősorban – talán strófikus voltuk miatt – a himnuszok és az új gregorián műfajok, a szekvenciák és a trópusok éltek tovább népénekként, van példa egy-egy

⁶⁸ Szendrei Janka szóbeli közlése.

⁶⁹ Lásd e dolgozat III. 3. fejezetét!

⁷⁰ Közismert a *Salve Regina*, a *Tantum ergo*, az *Adorate devote* vagy épp a VIII. gregorián mise népszerűsége. Ezeket több helyen a néppel együtt is énekeltek.

különleges helyzetben lévő antifóna, introitus vagy más liturgikus tétel énekeskönyvi megjelenésére is.⁷¹ Előfordul olykor az is, hogy egy liturgikus tétel verses parafrázisa jelenik meg egy-egy népéneksszövegben. Ezek közül csak két közvetlen mintát emelek ki, amelyek az 1960-as években is általánosan ismertek voltak. Ilyen a SzVU-ba is felvett *Harmatozzatok, égi magasok* kezdetű népének, vagy a palócföldön népszerű *Hozzád emelem szómat, Istenem* introitusparafrázis.⁷² Az előbbi a *Rorate caeli*, az utóbbi pedig az *Ad te levavi* introitus szövegéből indul ki.⁷³

⁷¹ Erről a témáról lásd: Dobszay László: „Liturgikus anyagok a gyülekezeti énekeskönyvekben.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Dobszay László összegyűjtött írásai. 1995–2010. I. kötet.* (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2010). 152–155.

⁷² SzVU 2. ÉE, 74–75. Vö.: Dobszay László: *A magyar népének.* (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995). 606. sz. 183.

⁷³ A *Harmatozzatok, égi magasok* esetében ez csak valamiféle mottószerű indítást jelent, a szöveg igen távolról találkozik az eredeti latin jelentéstartalommal, ám a *Hozzád emelem* nagyjából hűen követi a latin szöveget, sőt, még a verzusra is utal a második versszakban. Vö.: I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

2. kotta: Az Örvendezették népek nemzetek kezdetű introitusparafrízis.

Advent III. vas. Introitus

① Örvendez-ze-tek
② Szelidségte-tek

népek, nevez-tek!
lássák mindenek,
Örvendezve, hiszen
Szívetek ne féljen,
várjuk: jö az Isten,
mindent tőle kérjen,
Közel van már üdvözi-tünk!
Közel van már üdvözi-tünk!

Ps. 178

Dobszay László hagyatékában is fennmaradt három hasonló verses propriumparafrízis, amelyek advent III. vasárnapjának introitusához, offertóriumához és kommúniójához kapcsolódnak.⁷⁴ A tételeket nyomtatott kottavonallal és kulcsokkal előre ellátott a5-ös méretű papírra jegyezték (2. kotta). A liturgikus helyet jelző fejlécek Dobszay László kezétől származnak, a

⁷⁴ DLH, IX/B/3.

műfajmegjelölés a jobb felső sarokban pedig valószínűsíthetően Szendrei Janka írása. A tételek fő írásképét nem sikerült azonosítani, azonban bizonyos, hogy az introitus és az offertórium azonos kéz munkája, míg a kommúnió írásképe finomabb tollkezelést mutat.

A tételek liturgikus funkcióban álltak, amire az introitushoz és a kommúnióhoz csatlakozó zsoltárdallam és az alattuk álló „Ps.” bejegyzés is utal. Előadásuk során először a népénekparafrázis hangozhatott el, ezután következett a zsoltár a maga tónusán, majd feltehetőleg visszatért az előbbi. Az offertóriumnál külön zsoltárdallam nem szerepel. Itt a hagyományos népének-előadásra gondolhatunk, a műfaj eredeti felépítésére csak a refrénként visszatérő repetenda utal.

Mindhárom esetben megfigyelhető, hogy a szöveg gondosan igazodik az eredeti tartalom fő pilléreihez, ugyanakkor érezhető a stiláris különbség a zsoltárszerű szabad próza és a strófikus vers között. Véleményem szerint az utóbbi, a maga rímes és kötött szótagszámú szerkezete miatt, még a leghűségesebb fordítás mellett is csökkenti a propriumtétel liturgikus értékét, hiszen a liturgiában alapvető szerepet játszó szabad próza belső ritmikája és gondolatritmusa a verses parafrázis esetén elveszik. Ugyanakkor kétségtelen, ha teljes értékű propriumtételként nem, népénekként remekül megállnák a helyüket ma is. E megfigyelések bemutatására álljon itt az eredeti latin, a magyar fordítások, valamint a parafrázisok szövege (2. táblázat).

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

2. táblázat: A népénekparafrázisok szövegei⁷⁵

<i>Ádvent III. vasárnapja, introitus⁷⁶</i>		
Gaudéte in Dómino semper: íterum dico, gaudéte: modéstia vestra nota sit ómnibus homínibus: Dóminus prope est. Nihil sollíciti sitis: sed in omni oratióne petitiónes vestrae innotéscant apud Deum.	ÖrvendjeteK mindig az Úrban, ismét mondom: ÖrvendjeteK! Ismerje meg mindenki szelídségteket, mert az Úr immár közel van hozzánk! Ne aggódjatok tehát semmiért, hanem mindenben szálljanak föl a ti kéréseitek az Istenhez!	1. ÖrvendezteK, / népek nemzetek! // Örvendezve, hitben / várjuk, jó az Isten! // Közel van már Üdvözítónk. 2. Szelídségteket / lássák mindenek // szívetek ne féljen, / mindent tőle kérjen! // Közel van már Üdvözítónk.
<i>Ádvent III. vasárnapja, offertórium⁷⁷</i>		
Benedixísti, Dómine, terram tuam: avertísti captivitátem Iacob: R. remisísti iniquitátem plebis tuae. V. Operuísti ómnia peccáta eórum: mitigásti omnem íram tuam. R.	Megáldottad, Uram, a te földedet, jóra fordítottad Jákobnak fogságát. R. Megbocsátottad a te néped gonosz voltát. V. Befődted minden bűnűket, megenyhítetted minden haragodat.	1. Uram, te földedet bőven megáldottad / Jákobnak fogságát jóra fordítottad. R. Néped gonoszágát mind megbocsátottad, / bűnök rabságából kiszabadítottad. 2. Bűne sokaságát jóssággal elfedted, / szigorú haragod megszelídítetted. R.
<i>Ádvent III. vasárnapja, kommúnió⁷⁸</i>		
Dicite: pusillánimes confortámini, et nolíte timére: ecce Deus noster véniét, et salvábit nos.	Mondjátok: kicsinyhitűek, erősödjeteK meg, és ne féljeteK, íme, a mi Istenünk eljő, s megszabadít minket.	Kishitűek, halljátok, / közeleg váltságtok! / Szabadító Istenünket / erős hittel várjátok!

A dallamok megválasztása igen figyelemre méltó. Ha a parafrázis azért születik, hogy a nép énekelje, akkor – a bevezetés lehetőségeit szem előtt tartva – elsőként olyan dallamot választana az ember, amely széles körben vagy az adott közösségnek már ismert. Itt azonban mindhárom esetben himnológiai érték alapján történt a dallamok kijelölése, tehát valószínűsíthetően a dallamot is tanítani kellett, legalábbis, ha városi felhasználásra gondolunk. Az introitust az *Üdvözlégy*, *szent Szűz* annunciációs népének dallamára, az offertóriumot egy, a *Mittit ad virginem*

⁷⁵ Az intoritushoz csatlakozó zsoltárszakaszt itt nem idézem. A latin szövegeket az offertórium verzust kivéve a *Graduale Romanum* szerint hozom, a magyar fordítást pedig az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* alapján, egy ponton kiegészítve Szunyogh Xavér fordítása szerint. A harmadik a verses parafrázisok szövege. A hivatkozásokat lásd az idézett tételeknél.

⁷⁶ GrR, 21. ÉE, 582. Szunyogh Xavér Ferenc OSB (szerk.): *Magyar–Latin misszálé az év minden napjára*. (Budapest: Szent István Társulat, 1933). 77. DLH, IX/B/3.

⁷⁷ Igen figyelemreméltó, hogy az offertórium verzussal ellátott szövege volt a kiindulópont. Carolus Ott (szerk.): *Offertoriale sive versus offertorium. Cantus gregoriani*. (Párizs: Desclée & Socii, 1935). 8–9. GH, 20. DLH, IX/B/3.

⁷⁸ GrR, 23–24. GH, 21. DLH, IX/B/3.

ádventi szekvenciából származó dallamra, a kommúniót pedig az *Énekeljünk mindnyájan vígan s nagy örömmel* kezdetű, rövid sorokból álló erdélyi dallamra helyezték rá.⁷⁹

E verses parafrázisokat a gyakorlat hamar elhagyta, és nem is terjedtek el széles körben.⁸⁰ Keletkezési idejükre vonatkozó bejegyzéseket a kottákban nem találtam, az azonban bizonyos, hogy az introitushoz tartozó dallamot 1967 februárjában gyűjtötte Dobszay László.⁸¹ Ha ezek mind egy alkotói periódus termékei – amelyet külalakjuk és azonos liturgikus napra rendelésük is megerősít –, akkor valószínűsíthetően 1967 februárja után készültek.⁸²

E kísérleti tételek vakvágánya ellenére fontos kiemelni, hogy maga az elv, a propriumparafrázisok liturgikus tételek helyetti alkalmazásának ötlete később is jelentkezett. Az itt tárgyalt három tételhez hasonló módon jár el a 2005-ben megjelent *Offertóriumok könyve*.⁸³ A benne szereplő verses offertóriumparafrázisok stílusukban és dallamválasztásukban is hasonló, értékközpontú elveket tükröznek, így ezek előzményeit a most bemutatott három tételben kell keresni.

I. 4.2. Gregorián kivonatok

Szintén az ádventi időhöz kapcsolódik az a két kísérlet, amely egy másik megoldást alkalmaz. Liturgikus helyük ádvent II. vasárnapja, tehát egy hét választja csak el őket a III. vasárnapra készült népénekparafrázisoktól. Ez a szoros kapcsolat arra utal,

⁷⁹ Az *Üdvözlégy, szent Szűz* kezdetű dallam egy német eredetű barokk énekből származik, amelyet a magyar népi gyakorlat kissé átalakított, egyrészt plasztikusabb dallamvezetéssel, másrészt parlando előadással. A *Mittit ad virginem* szekvencia dallamának származékai igen széles körben kimutathatóak a népénekahagyományban mind a mai napig, itt két dallamváltozat összeillesztéséből jön létre egy négysoros változat. Az *Énekeljünk mindnyájan* kezdetű ének jelen változata erdélyi gyűjtésből származik, feltehetően egy késő gregorián trópus származéka (*Resonemus pariter*). Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 149. 45. Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. [=Régi magyar dallamok tára II.] (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970). 445. Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. I–II. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979). I/116, II/55, I/164, II/77, I/120, II/58. ÉE, 93. Felvétel: Dobszay László – Németh István: *A magyar népének népzenei felvételeken*. (Budapest: Magyar Egyházzenei Társaság, MET 001–008, 1997). VII/B/21–22. I/B/9–13. *Offertóriumok könyve*. (Gödöllő – Budapest: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája – Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005). 23. *Némely régi karácsonyi énekek*. (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005). 5.

⁸⁰ Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

⁸¹ Lásd a 79. lábjegyzetet!

⁸² Dobszay László – Németh István: „A magyar népének népzenei felvételeken.” [Kazetta-kísérőfüzet] (Budapest: Magyar Egyházzenei Társaság, 1997). VII/B. 22. sz.

⁸³ Lásd: *Offertóriumok könyve*, i.m.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

hogyan keletkezésük összefügghet az előbb bemutatott két példával, így elképzelhető, hogy egyazon kísérleti időszakból származnak.

E második megoldást alkalmazó két tétel advent második vasárnapjának introitusa és kommúniója.⁸⁴ Mindkettőt negyed- és félkotta értékű hangjegyekkel jegyezték le nagy méretű kottapapírokra. Bár szerepelnek ütemvonalak is a kottán, ezek csak a szöveg tagolását jelzik. Egy szisztémán belül három kottasor található. A felső sor az ének dallamának és szövegének, a másik két sor pedig az orgonakíséretnek ad helyet. Az antifónák után a megfelelő zsoltártónusok következnek, amelyeket szintén orgonakísérettel láttak el. Egyik esetben a zsoltárszakaszok szövegét is kiírták az antifónákéhoz hasonlóan, a másik esetben csak a tónus kísérete szerepel. A propriumszövegek – a népénekparafrázisokkal ellentétben – ezúttal pontos fordításban jelennek meg, dallamuk pedig leginkább gregorián dallamok kivonatára emlékeztet.

⁸⁴ DLH, VII/C/1.

3. kotta: A *Sionnak népe* kezdetű introitus.

A *Sionnak népe* kezdetű introitus dallama (3. kotta) az ádventi Ó-antifónák motívumaiból merít, amint ez a második zenei sor indító kvartlépéséből és az ugyanezen sort lezáró formulából egyértelműen megállapítható.⁸⁵ A hangok diaton dallammintát sejtetnek, bár csak nyomokban lehet fölfedezni az eredeti tétel formuláit.⁸⁶ A már említett egyetlen kvartlépést kivéve a dallam csak

⁸⁵ I.h.

⁸⁶ A diaton dialektus használata megerősíti a keletkezés korai idejét. A pentaton dialektus használatának kezdete későbbre, a vonatkozó források megismerésének időszakára tehető.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Kísérletek a proprium megszólaltatására

szekundlépésekből áll. Lesimítottsága mesterséges szerkesztésre utal, melynek során egyszerűnek tűnő, gregorianoid dallam jött létre. Még a jellegzetes két torculus-ból álló Ó-antifóna-formula sem maradt szokásos formájában. Az első torculus gyakorlatilag kimarad, ezáltal a motívum belső tagoltsága megszűnik, egyetlen kupolás dallamívvé torzul. A zenei eszközök azonban sejtetik az eredeti alakot, amelyre egy félkottával jelölt belső nyújtás emlékeztet. Ez az előadásban hasonló tagolási érzetet eredményez, mint az eredeti, díszesebb formula.

4. kotta: A Jeruzsálem, kelj föl kezdetű kommúnió.

The image shows a handwritten musical score for a communion. It consists of four systems of music, each with a vocal line and piano accompaniment. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The lyrics are in Hungarian and Latin.

System 1:
 Vocal: Jeruzsálem kelj föl és állj a magaslatra, Nézd milyen
 Piano: Accompaniment with chords and a bass line.

System 2:
 Vocal: bizanság jó számodra a te Iskenedtől.
 Piano: Accompaniment with chords and a bass line.

System 3:
 Vocal: ¹ tora - el néztek - ² ki büszkesz a ke - tora, figyelmese
 Piano: Accompaniment with chords and a bass line.

System 4:
 Vocal: ¹ Ki jőzet néret, mint a nyáját vere - keel
² feléztél meg Efraim, Benjamin és Ma - náire e - lőt
 Piano: Accompaniment with chords and a bass line.

A *Jeruzsálem, kelj föl* kommúnió (4. kotta) is hasonló elvek alapján született, mint az előző tétel.⁸⁷ Itt nem ismerhető fel eredeti gregorián dallam, de szerkezete, belső ritmusa és motívumai egy nyolcadik tónusú dallamot idéznek, amelyet messzemenőig eltorzítanak a záratokban megjelenő alterált vezetőhangok.

E megoldások kétségtelen pozitívuma, hogy a proprium szövegének eléneklésére egyszerű, a gregoriánhoz közeli, sőt abból táplálkozó dallamot kínálnak, de nem közvetítik a gregorián eredeti frissességét, érezhetően mesterséges megoldást eredményeznek. Mégis talán e két tétel lehet az első kísérlet arra, hogy a propriumtételeket magyar nyelven, gregorián dallamon és a hívekkel közösen szólaltassák meg.

Figyelemre méltó, hogy mindkét tétel dallama a zsolozsmaantifónához áll a legközelebb. Korábban ez a műfaj jellemzően nem fordult elő a szentmisében. A római *Graduale simplex* az első olyan hivatalos egyházi kiadvány, amely a szentmisék propriumtétéleire zsolozsmából kölcsönzött antifónákat ad. E kiadvány 1967. szeptember 3-án kelt jóváhagyása a hivatalos vatikáni sajtóban is megjelent.⁸⁸ Mivel az új kiadvány hatással lehetett az imént tárgyalt magyar nyelvű kísérletekre, feltételezhető, hogy a tételek gyakorlati kipróbálása 1967 adventjére eshetett.

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a *Graduale simplex*-hez képest e magyar kísérletek más eljárást alkalmaznak. Míg az előbbi a római rítus hagyományos propriuménekeit voltaképpen lecseréli hasonló tartalmú zsolozsmaantifónákra, addig a bemutatott két magyar tétel megtartja az eredeti, egyedi dallamú propriumtétel szövegét, és ezt alkalmazza egy antifónaszerű dallamra. Ez az ötlet kulcsfontosságú mozzanat az új, magyar nyelvű gregorián ének történetében. Nem sokkal később ez az ötlet nyitotta meg az utat a propriuméneklés hosszú távon működőképes zenei formája, az antifónadallam-típusok széles körű alkalmazása felé.

⁸⁷ DLH, i.h.

⁸⁸ L. Agustoni: „*Graduale simplex* in usum minorum ecclesiarum.” *Notitiae* III/7 (1967. október): 311.

I. 5. Az Egyetemi templom *Vesperálé-ja* és a *Magyar vesperás*⁸⁹

A zsolozsmatételek első összefoglaló kiadványa egy vesperále, amely az Egyetemi templomban tartott vasárnap esti zsolozsmák énekanyagát gyűjtötte egybe. A vesperále két kiadásban jelent meg.

Az első adat az Egyetemi templomban végzett vesperásokról egy írógéppel írt szóróanyag 1968-ból, amelyen feltehetőleg az első vesperások időpontjai olvashatók. Az időpontok hitelességét Diós István emlékei is megerősítik, aki arról számolt be, hogy amikor kispapként a központi szemináriumban tanult 1964-től 67-ig, még nem találkozott a magyar nyelvű vecsernyével, amikor viszont 1973-ban már papként visszatért spirituálisnak, akkor már élő gyakorlat volt.⁹⁰ Ebből következik, hogy a vesperások magyar nyelvű éneklése valamikor 1967 ősze után, feltehetőleg az alábbi szórólapon olvasható időpontokban kezdődött.

Minden hónap első vasárnapján – és azon kívül az év legnagyobb ünnepein: Karácsony, Húsvét és Pünkösd napján – du. 6 órakor közösen énekeljük templomunkban az egyház imaéletének egyik legősibb alkotóelemét, a Liturgikus konstitúció által is nyomatékosan ajánlott, szinte kötelezően előírt vesperást.

Vesperások 1968-ban: szeptember 15.
 október 6.
 november 3.
 december 1.
 december 25.

Kérjük híveinket, hogy Isten dicséretére és saját lelki fejlődésük érdekében buzgón vegyenek részt e zsolozsmában, s az egyszerű zsoltdallamokat – melyeket az Egyház nem kórusoknak, hanem a nép énekének szánt – bátran és buzgón énekeljék együtt őseink szokása szerint.⁹¹

⁸⁹ *Magyar vesperás*. (Budapest: Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia, 1974).

⁹⁰ Diós István szóbeli közlése alapján.

⁹¹ DLH, VII/D/1/1.Sz. 943.

A következő forrás egy 1968. november 22-én, Szent Cecília ünnepén kelt levél, amelyet az apostoli kormányzónak küldtek jóváhagyást kérve az elkészült kísérleti anyagokra és a munka folytatására.⁹² A dokumentum általános tájékoztatást adott a néppel végzett vesperások összeállításáról, menetéről és a zsoltárfordításról mellékelve az elkészült anyagokat.

Az énekelt, magyar nyelvű vesperás kérdését az esztergomi Liturgikus Bizottság is tárgyalta, amelyről egy 1969. április 30-án készült beadvány tanúskodik. A 7 oldalas összefoglalás első része a népvesperások elvi lehetőségét, valamint írott és íratlan előzményeit összegezte, majd a népvesperások rendjének felépítését és annak okait tárgyalta. A végén így összegezte az új kísérlet lényeges vonásait:

1. Magyar nyelvű, nem kórus, hanem gregorián tömegéneklést akar elérni.
2. Nem a breviáriumi forma egyszerű másolása, hanem lényegében a Konstitúció officium parvum megoldásához igazodik.
3. Az egyházi év nagy ünnepeire és időszakokra válogatja szövegeit, nem csak a római breviáriumból, hanem a latin (római) liturgia egész hagyományából, különös tekintettel az esztergomi rítusra.
4. A fordítások az érthetőség, énekelhetőség, irodalmi színvonal hármaskövetelményével készültek, ill. kerültek átvételre.
5. A vecsernye rendje a következő: Deus in adiutorium, három zsoltár vagy zsoltárrészlet egy antifóna alatt, kapitulum (szabad, de megfelelő szentírási részlet), magyarázat és elmélkedés, a nép válasza: responsorium, az ünnepi gondolat és tanítás összefoglalása: himnusz és verzikus, Magnificat antifónával, könyörgés és szokásos befejezés (Mária-antifóna).

Ezt az általános sémát lehet, ha mód van rá, gazdagítani, színesebbé tenni. [...] Húsvétvasárnap a Magyarországon 1629-ben elhagyott legősibb latin vesperásformát a benne gyönyörűen kifejezett mysterium paschale gondolatkör és a visitatio fontis megkapó rítusa miatt indokoltan ajánljuk általánossá tenni.

Ez tehát t. Bizottság a népi vecsernye sok gonddal, kísérlettel kialakított formája, mely tapasztalataink szerint egyedül vihető át a gyakorlatba. Sok tennivaló lenne még, de valamennyit megelőzi az ismét zsoltározó nép szöveggel való ellátása. Egy kis vesperále kiadása látszik a legfontosabbnak. De

⁹² I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Egyetemi templom Vesperálé-ja és a Magyar vesperás

ez már nemcsak a kísérletet végző haszontalan szolgákon mólík, akik most bizalommal bocsátják ezt a minima inchoatio-t bírálatak alá.⁹³

A tervbe vett vesperále kiadása előtt készültek különlenyomatok is, amelyek közül a húsvéti nagyvecsernye egy példányát őrizte meg Makk Ágnes.⁹⁴ Az öt a4-es oldalra, írógéppel írt kottát három helyen tűzőgéppel fogták egybe. Külalakra megegyezik a *vesperále* első kiadásával, ugyanakkor a különlenyomaton szereplő sokszorosítási sorszám (972/1969) a *vesperálé*-nál korábbi dátumra utal. Eszerint 1969 húsvétján már elhangozhatott az énekelt húsvéti nagyvecsernye az Egyetemi templomban.

A Csanád Béla támogatásával létrejött magyar nyelvű vesperások menetéről Török József emlékezése alapján kaphatunk élményszerű betekintést.⁹⁵ Török 1970-ben kezdte meg tanulmányait a központi szemináriumban, ahol idővel Kovács Istvántól (*1937) átvette a cantus magister-i feladatokat.⁹⁶ A vesperás előénekesei a kispapok voltak, és Dobszay László kísérte őket orgonán. Rendszeresen a résztvevők között volt Csanád Béla, Paskai László, valamint Mezey László professzor és Rajeczky Benjamin is. Eleinte hetente felváltva énekeltek latin, majd magyar vesperást, azonban a latin vesperás 1971-től visszaszorult. Török József ceremonárként egy részletes szertartásrendet is összeírt, amelyből pontosan megismerhető a vesperások menete.⁹⁷ A himnuszokat sokszor két nyelven énekeltek, és háromnyelvű Magnificat-ot énekeltek vízkeresztkor és pünkösdkor. A vesperások végén meghatározott rend szerint szuffrágiumok is elhangzottak, így egy sor

⁹³ I.h.

⁹⁴ DLH, MG/0805R.

⁹⁵ Csanád Béla (1926–1996) pap, költő és tanár. 1963-tól a Központi Papnevelő Intézet spirituálisa, majd 1965-től ugyanitt tanulmányi felügyelő. Rómában liturgikus tanulmányokat folytat. 1969-től a budapesti Hittudományi Akadémia magántanára, 1971-től a lelkipáztorkodástan és a liturgika tanszék tanára, 1969-től az új hittankönyvsorozat felelős szerkesztője, 1976–1991-ig a Hitoktatási Bizottság igazgatója. Dékány Endre: „Csanád Béla.” In: Diós István (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon. II. Bor-Éhe.* (Budapest: Szent István Társulat, 1993). 631.

⁹⁶ A cantus magister felelt a kispapok egyházzenei szolgálatért. Török József beszámolója a magyar nyelvű vesperások kezdetét 1969-re, illetve más helyen 1970-re teszi, ám ezek a dátumok az előkerült adatok fényében módosításra szorulnak. Török József: *Félszázad.* (Budapest: Ecclesia, 2016). 27–28. Török József: *A fényből feltündökölés... Török Józseffel beszélget Domonkos Máté és Liphay Endre.* [=Miért hiszek? 82.] (Budapest: Kairosz Kiadó, 2011). 24–27. Török József: „Dobszay László és a népnyelvű zsolozsma.” *Magyar Egyházzene.* XXIII/1. (2015/2016): 62–63.

⁹⁷ A kézirat feltehetőleg Török József hagyatékában található.

kommemorációs antifóna is készült a vesperále kiegészítéseként.⁹⁸ A vesperást követően az előljárók a korátorokat is meghívták egy kis koccintásra, és így csatlakozhattak Csanád, Paskai, Mezey, Rajeczky és Dobszay társaságához. Török József élménybeszámolója ezen felül egy-egy különösen emlékezetes vesperás eseményeit is írásba foglalta. Az egyik vízkereszti vesperáson például a hallgatóságra mély hatást gyakorolt Dobszay László *Fény a fényből* antifónára játszott nagyszabású improvizációja. 1974 pünkösdjén pedig akkora tömeg gyűlt össze az akkor már igen népszerű magyar nyelvű vesperásra, hogy az még a korátorként éneklő Török Józsefet is megdöbbsentette.

⁹⁸ A kommemorációs antifónák közé tartozott a *Népszolozsmák*-ból ismert *Üdvözlégy, első vértanú Szent István* mellett egy Szent András, egy Márton és egy Cecília antifóna. Ezeket a szentek ünnepekor a vesperás végén szuffrágiumként énekelték.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Egyetemi templom Vesperálé-ja és a Magyar vesperás

5. kotta: A *vesperále* első kiadásának 12. oldala.

- 12 - STSZ:21/1969-70

ADVENTI VEGSERNYE

F: Deus, in adiutorium meum intende. N: Domine, ad adjuvandum me, festina. Gloria Patri et Filio - et Spiritui Sancto - sicut erat in principio et nunc et semper - et in saecula saeculorum, amen, alleluja.

A következő két antifona közül választhatunk:

Antifona: *la*-----
Cd *szó=D*-----
 10 | Jöjj el, ó U-runk, - és jár na kőslé- ked-jél,
 11 | I - me el-jöved a földn: Ki-rálya, s U- ra,
la-----

 Oldozd föl gonosz-sá- ga- it a Te néped- nek, Izra- el- nek.
 és Ó lesz a - ki elveszi a mi rabsá- gunk i - - gá- ját.

 Az antifonát zsoltárenként
 regisztráljuk: -

109, 110, 111. zsoltár IV. tónusban / A zsoltárok szövege az 6-7 oldalon./

Szentírási szakasz - magyarázat - elmélkedés - responzorium:

Responzorium: -----
dé-----
 12 | *Gd* *szó=D*-----

 K: Te fölt-ted, Je- ru- zsá- len, főlrageg majd az Ur.
 N: Te fölt-ted, Je- ru- zsá- len, főlrageg majd az Ur.

 K: és az Ó dicsősé- gét tebenned fogják lát- ni. N: főlrageg majd az Ur.

 K: Di sóság az A- tyá- nak, és a Fi- u- nak, és a Szent Lélek- nek. N: Te fölt- ted

 Vagy más Responzoriummal:

Responzorium: -----
 13 | *dé*-----

 K: Mutasd meg nekünk, ó U-runk, a Te irgalmassá-
 N: Mutasd meg nekünk, ó U-runk, a Te irgalmassá-

A *vesperále* összegyűlt anyagának első sokszorosítását a résztvevők adományainak segítségével a Központi Szeminárium vállalta Csanád Béla felügyelete alatt.⁹⁹ Az első füzet sokszorosítási azonosító száma az első oldalon 10/1969-70, az utolsón 64/1969-70. Az alacsony sorszám arra enged következtetni,

⁹⁹ I.m., 56. és Nógrádi Lászlóné szóbeli közlése alapján.

hogyan a vesperále első, összefűzött kiadása 1969 őszén készült.¹⁰⁰ A keménytáblás kiadvány címet nem közöl. A vastag a4-es papírra sokszorosított füzet 55 írott oldalt tartalmaz, a kottát és a szövegeket írógéppel írták. Notációja szorosan kötődik az írógép technikai adottságaihoz (5. kotta). A kötőjellel vagy más esetben _ karakterrel előre meghúzott kottavonalak száma kettő és négy között változik a közölt tételek ambitusához alkalmazkodva, szükség esetén pótvonalakkal kiegészítve. A sorok elején a kottavonalra vagy vonalközbe helyezett szolmizációs kulcsok találhatók. Írásiránya lineáris, balról jobbra halad. A kottafejeket nagy O-betűvel, feltehetőleg a kottavonalak előkészítése után jegyezték be, szükség esetén nyújtóponttal vagy episzémával is ellátva. Az egyes neumacsoportokat a kottafejek sűrű szedése jelzi. Módosítójelként a kis b-betűt használták, melyet a módosított hang elé jegyeztek. A recitáló hangot vagy OOO vagy /O/ karaktercsoporttal jelölték. A hangcsoportokon belüli tagolást vessző segítheti, a sorok elválasztására pedig a /-jel szolgált. Néhány esetben előfordul, hogy a kottafej alá §-jel kerül. Ezzel valószínűsíthetően a különleges szerepű (pl. a likveszcens) hangokat jelölték, bár használata csak alkalomszerű. A neumacsoportok tagolását a kottafejek közötti távolsággal, valamint sok esetben kézzel kiegészített kötőívvel is jelezték. Ez, a vesperále első kiadásánál is alkalmazott notáció egészen a hetvenes évek közepéig, a fénymásolás elterjedéséig használatban volt.

¹⁰⁰ Dobszay László a *Psalmorum melodia* című füzetében a vesperálét 1968-ra datálja. Az egybefűzött vesperále kiadása csak egy évvel később történt, tehát ez a dátum téves, viszont utalhat arra is, hogy a zsolozsmák énekanyaga ekkor már használatban volt. Dobszay László: *Psalmorum melodia*. (Budapest: LFZE–Ezt, MET, 2002). 32.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Egyetemi templom Vesperálé-ja és a Magyar vesperás

6. kotta: A vesperále második kiadásának 12. oldala.

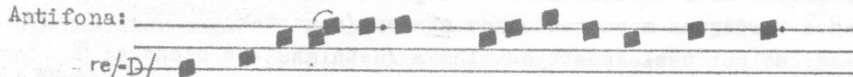
- 12 -

Ádventi vecsérnye.

P: Deus, in adiutorium meum intende. N: Domine, ad adjuvandum me festina. Gloria Patri et Filio - et Spiritui Sancto - sicut erat in principio et nunc et semper - et in saecula saeculorum, amen, alleluja!

A következő két antifona közül választhatunk:

Antifona:

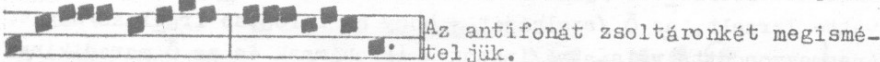

10./ Jöjj el, ó U-runk, - és már ne késle- ked- jél,

11./ i - me el-jövend a földnek Ki-rálya s u - ra,

Oldozd föl gonosz-sá-ga-it a Te néped-nek, Izra-el -nek.
És Ő lesz a - ki elveszi a mi rabsá-gunk i - gá - ját.

Az antifonát zsoltáronként megismé-
teljük.

109, 110, 111. zsoltár IV. zs.-tónusban. /A zsoltárok szövege 6-7. old.

Szentírási szakasz - magyarázat - elmélkedés - rezponzórium :

Rezonzórium:

12./ K: Tefölöt-ted, Je- ru-zsá- lem, fölragyog majd az Ur.
N: Tefölötted ...

K: és az Ő dicsősé-gét tebenned fogják látni. N: fölragyog majd az Ur.

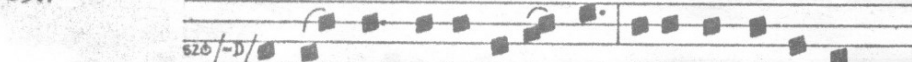

K: Dicsőség az A-tyá-nak és a ri-u - nak, és a Szentlélek -nek. N: Te-
fölötted..

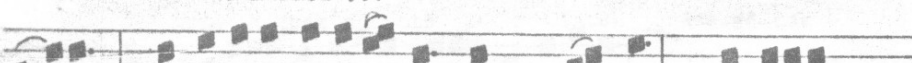
Vagy más rezponzóriummal:

Rezonzórium:

13./

K: Mutasd meg nekünk, ó U-runk, a Te irgalmassá-
N: Mutasd ...

go-dat. K: És a Te üdvössége-det add meg ne-künk. N: A te irgalmas-
sá-godat.
...

K: Dicsőség az Atyának... /mint az előző R-ban!/ N: Mutasd meg nekünk...

A második kiadás néhány évvel később jelent meg. Ennek borítóján olvasható a *Magyar vesperás* cím. Benne megtalálható a kiadvány sokszorosítását lehetővé tevő engedélyszám is, amelyet az Állami Egyházügyi Hivatal 1974-ben adott ki.¹⁰¹

¹⁰¹ I.m., 1.

Az ugyancsak 55 számozott oldalt tartalmazó második kiadás szövegét írógéppel, kottáját kézzel írták. Kottairása szinte teljesen egyezik Bruno Stäblein 1956-ban megjelent himnuszkötetének notációjával (6. kotta).¹⁰² A kottairás felépítése és szerkezeti elemei megegyeznek az imént bemutatott írógépes notációval, a kottafejek azonban enyhén romboid alakúak, így a kvadrát kottára emlékeztetnek. Az egyes hangcsoportok csak a kottafejek távolságával, olykor kötőívvel tagolódnak. A vonalak száma változó, a sorok elején szolmizációs kulcsok jelölik a viszonyítási pontokat. A tördelés és a kottázás munkájában a kispapok is segédkeztek.¹⁰³

A vesperále két változatának anyaga megegyezik, mindkét kiadvány végén a már fentebb bemutatott magyar *Kyriale simplex* anyaga is szerepel. A tételek jegyzékét az eredeti rend szerint közlöm (3. táblázat).

3. táblázat: A Magyar vesperás anyanyelvű gregorián tételei¹⁰⁴

Cím	Műf.	1.	2.	Megjegyzés ¹⁰⁵
Ordinárium				
Verzikulus-dallam		1	1	tónus
Zsoltártónusok ¹⁰⁶		4	4	tónus
Évközi vesperás				
Erősek mind az ő végzései	a	5	6	
Úlj az én jobbomra	a	5	6	
Mindörökké, ó, Urunk	Rb	8	8	=NZs
Mely igen magasztosak	Rb	8	8	=NZs
Ki minden fénynek Atyja vagy	H	8	8	szövegváltozat
Isten, te mindent alkotó	H	9	9	szövegváltozat
Örvendezik az én lelkem	Am	10	10	=NZs
Tiéd a hatalom	Am	10	10	diaton változat
Nektek adatott tudni	Am	10	10	=NZs
Ádventi vecsernye				
Jöjj el, ó, Urunk	a	12	12	
Íme, eljövend	a	12	12	
Tefölötted, Jeruzsálem	Rb	12	12	
Mutasd meg nekünk	Rb	12	12	
Kiáltunk, Krisztus hívei	H	13	13	=NZs
A Kiáltónak szava a pusztában	Am	13	13	
karácsonyi vesperás				
Nagy királyt szült, íme, az asszony	a	14	14	=NZs

¹⁰² Bruno Stäblein: *Hymnen (I). Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes.* [=U.ö. (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. I.*] (Kassel: Bärenreiter, 1956).

¹⁰³ Szendrei Janka és Török József szóbeli közlése alapján.

¹⁰⁴ A vesperáléban szereplő latin nyelvű tételeket nem jelzem. I.m.

¹⁰⁵ A megjegyzésekhez használt viszonyítási pont a *Népszolozsmák* című kiadványban megjelent forma. Fontos azonban megjegyezni, hogy a „korábbi verzió” jelölésnél csak apró eltérésekről van szó.

¹⁰⁶ A zsoltártónusok részletes elemzését lásd a II. 1.3.1. fejezetben!

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Egyetemi templom Vesperálé-ja és a Magyar vesperás

Cím	Műf.	1.	2.	Megjegyzés ¹⁰⁵
Az Ige testté lőn	Rb	15	15	=NZs
Ahol a napnak fénye kél	H	16	16	=NZs
Kicsinyke Fiú	Am	16	16	más dallamon
E napon Krisztus született	Am	17	17	=NZs
Urunk bemutatásának ünnepén				
Fölvevé Simeon	Rb	17	17	=NZs
Fény a népek megvilágosítására	Am	18	18	
vízkeresztli vesperás				
Hármas az ajándék	a	18	18	sajtóhibával ¹⁰⁷
Imádjátok az Urat	a	18	18	=NZs
Minden nemzetek melyeket alkottál	Rb	19	19	
Gonosz Heródes irigyen	H	19	19	=NZs, CsB ford. ¹⁰⁸
Fény a Fényből	Am	20	20	=NZs
Nagyböjti vesperás				
Eljöttek immár a bűnbánattartás napjai	a	20	20	
Hozd ki a börtönből	Rb	21	21	
Itt az alkalmas szent idő	H	21	21	CsB ford.
Ajánljuk magunkat Istennek	Am	22	22	
Vesperás a Szenvedés idejében				
Én népem	a	22	22	
Ragadd el a kard élétől	Rb	23	23	=NZs
Király zászlói lengenek	H	23	23	BM ford. ¹⁰⁹
Sok jó dolgot cselekedtem én néktek	Am	24	24	=NZs
Húsvéti nagyvecsernye				
Alleluja, alleluja, alleluja (6. tónus)	a	24	24	=NZs
Ez az a nap	Rb	25	25	=NZs
Alleluja (húsvéti)	All	25	25	=NZs
Alleluja! Föltámadott az Úr	Am	25	25	
Alleluja, alleluja, alleluja (T.p.)	a	26	26	=NZs
Nemde gerjedezett	All	26	26	Csak itt!
Krisztus halottaiból föltámadván	Proc	27	27	
Húsvéti vesperás				
Alleluja, alleluja, alleluja (T.p.)	a	28	28	=NZs
Feltámadt a sírból az Úr	Rb	30	30	
Az Isten igaz napja ez	H	30	30	=NZs, CsB ford.
Alleluja! Elhengerült a kő	Am	31	31	=NZs
Mennybemenetel ünnepén				
Alleluja! Krisztus a mennybe fölmene	Am	31	32	=NZs
pünkösdi vecsernye				
Az Úr Lelke betölté	Rb	32	32	=NZs
Teremtő Lélek, jöjj közénk	H	33	33	BM ford.
Alleluja! A védelmező Lélek	Am	33	34	=NZs
Vesperás Úrnapijára				
Ím, az angyalok Kenyere	Sq	34	34	=KMU 69
Ki főpap mindörökké	a	35	35	=NZs
Az én testem valóban étel	Rb	35	35	=NZs

¹⁰⁷ A kottakép és a kötőív ellentétes értelmű a tétel kezdetén. Valószínűleg lejegyzési hibáról van szó.

¹⁰⁸ Csanád Béla fordítása.

¹⁰⁹ Babits Mihály fordítása.

Cím	Műf.	1.	2.	Megjegyzés ¹⁰⁵
Zengjed nyelv a dicsőséges	H	36	36	=KMU 66, BM ford.
Ó, szentséges lakoma	Am	37	37	=NZs
Angyalok eledelével	Am	37	37	csak itt
Vesperás egyháznapijára				
Ez az Úrnak háza	a	37	37	
Boldogok, kik ott lakoznak	Rb	39	39	=NZs
Boldog város Jeruzsálem	H	39	39	CsB ford.
Ó, mily félelemmel	Am	40	40	6. tónusú dallamon
Boldogasszony vesperása				
Üdvözlégy, Mária	a	41	41	
Víg örömmel	a	41	41	
Tégy méltóvá engem a te dicséretedre	Rb	43	43	=NZs
Tengernek Csillaga	H	43	43	=KMU 84, BM ford.
Oltalmad alá futunk	Am	44	44	=KMU 83
Szívvvel és lélekkel	Am	44	45	=NZs
Vesperás a szentekről				
Az igazaknak tanácsában	a	45	45	más dallamon
Vigadozzatok az Úrban	Rb	46	46	
Világmegváltó Jézusunk	H	46	46	=NZs, CsB ford.
A te szenteid, ó, Urunk	Am	47	47	csak itt
A szenteknek nevei	Am	47	47	más dallamon
Hétköznapi, szilveszteri, hálaadó vecsernyére				
Örökkévaló irgalmassága az Úrnak	a	48	48	
Halotti vecsernye				
Körülvettek engem	a	49	49	=NZs
Oldozd föl, Uram	Am	51	51	=NZs
Kyriale simplex				
II. Kyrie	Ky	52	52	Deus genitor alme
III. Kyrie	Ky	52	52	csángó
IV. Kyrie, született világ Megváltója	Ky	52	52	húsvéti és pünködsdi szöveggel is
Dicsőség	Glo	53	53	Missa mundi
Hiszek az egy Istenben	Cre	54	54	ambrozián
Sanctus	San	55	55	Missa mundi
I. Agnus	Agn	55	55	Missa mundi
II. Agnus	Agn	55	55	

I. 6. A római *Graduale simplex* hatása

A korábban már említett római *Kyriale simplex* folytatásaként 1967 szeptemberében megjelent a *Graduale simplex* is.¹¹⁰ Mindkét gyűjtemény mögött a *Liturgikus konstitúció* azon szándéka áll, hogy „a kisebb templomok számára adják ki az egyszerűbb [gregorián] dallamok gyűjteményét.”¹¹¹ Míg a *Kyriale* esetében ez csak a

¹¹⁰ L. Agustoni: „Graduale simplex. In usum minorum ecclesiarum.” *Notitiae*. 34. (1967 október): 311–325.

¹¹¹ SC 117. Vö.: L. Agustoni, i.m., 316.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A római *Graduale simplex* hatása

meglévő anyag válogatását jelentette, a *miseproprium* esetében már nehezebb volt a feladat. E ponton vált valóban égetővé az egyszerűbb dallamok kérdése, hiszen sok templom nem tudta – és azóta se tudja – vállalni, hogy olyan zenei együttest tartson fenn, amely képes a *Graduale Romanum* egyedi dallamait hétről hétre megtanulni és énekelni.¹¹² Az Egyháznak tehát választania kell, hogy a plébániákon és a mindennapokban vagy lemond a gregorián ének használatáról, és ezzel együtt annak gyakorlati elsőségéről, vagy lehetővé teszi egyszerűbb gregorián dallamok használatát a *miseproprium* tételeinél is.¹¹³ Ha valaki ez utóbbi mellett dönt – ahogyan a *Graduale simplex* is –, háromféle módon valósíthatja meg:

1. Egyszerűsíti a *Graduale Romanum* dallamait.
2. Gregorián tételekből válogatva új liturgikus funkcióba helyez egyszerűbb dallamú tételeket.
3. Hagyományos gregorián minták alapján új tételeket komponál.

Mindhárom megoldásnak megvannak a maga gyenge pontjai. Az egyszerűsített gregorián dallamok használata ekkor már régóta ismert jelenség volt az egyházzeneben, hiszen a Tridentinumot követően több ilyesféle megoldás is használatban volt.¹¹⁴ Mivel a Solesmes-i gregorián reform éppen egy ilyen hagyománytól kívánt elszakadni, nem véletlen, hogy a szerkesztők a X. Piusz pápa által közzétett iránymutatások szellemében ezt az utat igyekeztek elkerülni.¹¹⁵ A második megoldásként az egyszerűbb tételek új liturgikus funkcióba helyezése kínálkozott. A *Graduale Romanum* tételeivel azonos vagy hasonló tartalmú szövegek szép számmal akadtak az egyszerűbb zsolozmadallamok között is, így ezek alkalmasnak látszottak a *miseproprium* tételeinek helyettesítésére. E módszer előnye, hogy hiteles gregorián énekek kerülhettek a díszes *proprium*tételek helyére, ám a

¹¹² Vö.: I.h.

¹¹³ Meglepő, de ez a kérdés még ma is megosztja a gregorián zene művelőit, ugyanis többségük nem egy változásra és új anyag befogadására képes zenei stílusként tekint a gregorián énekre, hanem mint lezárt műjegyzékre, amelynek ráadásul szerzői jogait is birtokolni véli.

¹¹⁴ Ezek közül a legismertebb a Medicea kiadó által közzétett változat vált. Legutóbbi kiadása: *Graduale de tempore et de sanctis juxta rituum Sacrosanctae Romanae Ecclesiae...* (Ratisbonae: Pustet, 1871). Interneten: <https://media.musicasacra.com/publications/pdf/graduale1871.pdf> (Utoljára megtekintve 2020. július 31.).

¹¹⁵ L. Agustoni, i.m., 318. E ponton az is világossá válik, hogy a Tridentinum idején még igencsak másképpen gondolkodtak a gregorián énekről. Maga a Medicea-dallamreform a bizonyíték arra, hogy a reneszánsz végén még elő, változásokra képes zenei stílusként kezelték a gregorián éneket. A gregorián restaurációt követően ez a gondolkodásmód azonban háttérbe szorult. Az éppen aktuális hitelesnek vélt változattól való mindenfajta eltérés romlásnak minősült, így sokan úgy gondolták – sőt gondolják mind a mai napig –, hogy valaki vagy énekelje a hivatalos változatot, vagy inkább semmit.

találatok esetleges volta miatt legtöbbször le kellett mondani a *Graduale Romanum* hagyományos propriumszövegeiről, ezzel elveszítve az aktív kapcsolatot az évszázadokon át énekelt emblematikus szövegekkel. A harmadik megoldás, a hagyományos minták alapján készített új tételek alkalmazása szintén lehetségesnek és a reformok következtében szükségesnek is látszott, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy e megoldás nem nélkülözi az egyéni dallamalkotást, ami igen nagy körültekintést kíván. A *Graduale simplex* összeállítói végül is a második és harmadik lehetőséget vegyesen alkalmazták.

A gyűjtemény nem kívánta eltörölni a *Graduale Romanum* elsőségét, és mintaértékét, csak lehetőséget kínált a miseproprium méltó éneklésére azoknak is, akik nem tudják vállalni a nehezebb dallamok rendszeres éneklését.¹¹⁶ Megjelenése ugyanakkor liturgiátörténeti jelentőségű.¹¹⁷ A *Graduale simplex* olyan újításokat hozott, amelyek a korábbi gyakorlatban ismeretlenek voltak, ugyanakkor valóban megkönnyíthetik a gregorián mindennapi gyakorlatba való visszavezetését. Egyrészt lehetőséget biztosított az azonos funkcióban lévő tételek szabad megválasztására, bőséges zsoltárválogatást adott a tételekhez, mintát adott a válaszos zsoltárok éneklésére, végül korszakalkotó újításként bevezette a temporáléba is a kommúnis tételek használatát, ezzel rehabilitálva a „commune temporum” fogalmát.¹¹⁸

A *Graduale simplex* az egyes liturgikus időszakokhoz választható propriumciklusokat ajánl. Egy-egy propriumciklus rendszerint öt tételből áll: *Antiphona ad introitum*, *Psalmus responsorius*, *Alleluia*, *Psalmus alleluisticus*, *Antiphona ad offertorium* és *Antiphona ad communionem*. Ádventre két formulát, karácsonyra, Szent Családra, vízkeresztre egyet-egyét, hamvazószerdára és a nagyböjti vasárnapokra ismét egyet-egyét ad. A nagyhéten külön formulát ad virágvasárnapra, a krizmaszentelési misére, nagycsütörtök estére, nagypéntekre, a húsvéti vigíliára és Húsvétvasárnapra. A húsvéti időre két általános formulát kapunk és külön egy-egy sorozatot Mennybemenetel és pünkösdi ünnepére. Szentháromság, Úrnapija, Jézus Szíve és Krisztus Király külön sorozatot kap, míg az évközi idő

¹¹⁶ I.m., 317.

¹¹⁷ I.m., 315.

¹¹⁸ I.m., 317. A *commune temporum* nem újkeletű jelenség az egyház liturgiájában. Az ambrozián liturgia az évközi időre ma is egy viszonylag szűk, szabadon választható reperotárt ajánl, de hasonló készletszerű alkalmazásokat a *Sacramentarium Hadrianum*-ban és más korai liturgikus forrásokban is látni. *Antiphonale Missarum juxta ritum Sancte Ecclesiae Mediolanensis*. (Tournai: Desclée & Co., 1935). Földváry Miklós István: „A karoling liturgiareform és a gallikanizmus mítosza.” (Kézirat, 2018–2020). 2.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A római *Graduale simplex* hatása

vasárnapjain nyolc formula közül lehet választani. A könyv bőséges anyagot ad a szentek saját miséire is. Gyertyaszentelő Boldogasszony, Szent József, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Keresztelő Szent János Születése, Péter-Pál, Színeváltozás, Mária Mennybevétele, Mária Születése, Szent Kereszt Felmagasztalása, Mihály, Gábiel és Rafael arkangyalok, Mindenszentek és Szeplőtelen Fogantatás külön propriumsorozatot kap, ezen túl pedig hat kommúnis ciklust találunk, egyet-egyét Templomszentelésre, Mária, az apostolok, vértanúk, szent férfiak és szent nők ünnepeire. A kiadvány végén a különféle alkalmakra és szándékokra szánt misék énekanyaga, valamint a halotti szertartás rendje kap helyet.

A gyűjtemény nagy újdonsága, hogy a díszes dallamú introitus, offertórium és kommúnió tételek helyett a hagyományos gregorián készletből választott az adott tétel helyettesítésére alkalmas zsolozsmaantifónákat. A helyettesítő jelleget tapintatosan jelzi a terminológia is. Nem introitusnak, offertóriumnak és kommúnióknak nevezi őket, hanem az *antiphona ad introitum*, *antiphona ad offertorium* és *antiphona ad communionem* kifejezéseket használja. Az antifónák válogatásánál igyekeztek az eredeti propriumszövegekkel azonos vagy legalább azokhoz hasonló tartalmú szövegeket választani, ugyanakkor számos új szöveg is megjelenik a válogatásban. Dallamilag többnyire egyszerűbb, legtöbbször két-, három- vagy négysoros tételeket válogattak.

Az Alleluja műfajban is újdonsággal szolgált a *Graduale simplex*, hiszen a díszes, jubilussal rendelkező hagyományos dallamok helyett – könnyítésként – alleluja szövegű zsolozsmaantifónákat hoz, amelyekhez egyszerű zsolnártónuson csatlakozik a verzus. Ez a megoldás kissé távolabb visz az Alleluják eredeti melizmatikus jellegétől, a szöveg nélküli ujjongásától, ugyanakkor az előző megoldáshoz hasonlóan a hagyományos készletből választott anyagot ad.

Más a helyzet a válaszos zsolnárt és a zsolnártos Alleluja-tételeknél, amelyek a zsinatot követő reformok által létrehozott, írásos előzmény nélküli, új műfajok. Életre hívjuk egy olyan vélekedés, amely szerint a mai graduále helyén hajdan egy rezponzoriális formában énekelt hosszabb zsolnártszakasz állt.¹¹⁹ A zsinatot követő

¹¹⁹ A mai válaszos zsolnártához hasonló ének lehetett Szent Ágoston vallomásainak IX/12. fejezetben olvasható zsolnártének, de Dobszay szerint nincs elegendő bizonyíték arra, hogy ezt a gyakorlatot a misében is ugyanígy alkalmazták. Dobszay László: „A mise válaszos zsolnártainak megszólaltatása.” *Gondolkodó füzetek* 45. (2007. január): 5–8. Dobszay László: *The Bugnini-Liturgy and the Reform of*

liturgikus reform végrehajtói restaurálni kívánták e gyakorlatot forrás hiányában saját elgondolásaik alapján. A *Graduale simplex* ugyanakkor olyan zenei anyagot kínál a műfaj megszólaltatására, amely illeszkedik a római liturgikus ének hagyományába. A szerkesztők létező gregorián dallamok és tónusok alapján olyan responsoriális dallamformákat hoztak létre, amelyek alkalmasak az új válaszos zsoltárok megszólaltatására. Ezek tehát létező dallamok alapján készített, új gregorián tételek.

A *Graduale simplex* célkitűzései, liturgikus és zenei megoldásai nagy hatással voltak Dobszay Lászlóra. A római kiadvány tekintélye egyrészt ösztönözte, másrészt hitelesítette az általa felvázolt új megoldásokat. Bár, mint látni fogjuk, Dobszay több ponton újragondolta és továbbfejlesztette a római kiadvány ötleteit, mégis, a *Graduale simplex* hatása számos ponton kimutatható az új, magyar nyelvű gregorián tételkészletben:

1. Az új, magyar nyelvű tételek liturgikus elrendezésében és gyakorlati bevezetésében is kulcsfontosságú szerepet játszanak a temporáléba bevezetett kommúnis tételsorozatok.
2. A *Graduale simplex* a zsolozsmaantifónák és responsorium breve-dallamok szentmisén történő használatával átjárhatóságot biztosított az évszázadokon keresztül külön élő mise- és zsolozsma-dallamok között, lehetővé téve a zsolozsma egyszerű, ugyanakkor hagyományos dallamainak éneklését a szentmisében is.
3. Már az első új, magyar nyelvű gregorián tételek között kimutatható számos kis Alleluja- és responsorium breve-dallam, amelyek a *Graduale simplex* megoldásait követik.
4. Az új, magyar nyelvű gregorián tételek három emblemikus dallamtípusa, az *Ízleljétek és lássátok*, az *Aki nekem szolgál* és a *Jövel, Krisztus jegyese* dallamok – utóbbi kettő csekély módosítással – a *Graduale simplex*-ben több helyen is megtalálható.
5. A magyar anyag néhány tétele és azok liturgikus elhelyezése egy az egyben a *Graduale simplex* megoldását követik. Ilyen az *Ecce Panis angelorum* szekvenciárészlet önálló tételként való alkalmazása, a *Regnum eius* kezdetű 8. tónusú zsolozsmaantifóna alkalmazása Krisztus Király ünnepének introitusa

the Reform. [=Musicae Sacrae Meletemata. Vol. 5.] (Front Royal VA: The Church Music Association of America, 2003). 101–102.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Elsőáldozók hittankönyve

helyén, valamint a két emblemikus latin nyelvű gyászmise-tétel, a *Requiem* és a *Lux aeterna* eredeti dallamú, változtatás nélküli közlése.

Az erős hatás ellenére igen fontos azt is kiemelni, hogy mi az, amiben az új, magyar nyelvű gregorián tételek végül újdonságot hoztak a *Graduale simplex*-hez képest. Mivel később, a zenei elemzésben részletesen is foglalkozom majd e kérdéssel, most csak összefoglalólag írom le az ezzel kapcsolatos megfigyeléseimet. Az új, magyar nyelvű anyag a díszes dallamú *miseproprium*-tételek helyére a *Graduale simplex*-hez hasonlóan zsolozsmaantifóna- és responsorium brevedallamokat javasol, ám nem mond le a *Graduale Romanum* szövegeiről sem. Mivel a zsolozsmaantifóna-dallamok összehasonlító zenei elemzése után azokat már nem önálló tételként, hanem egy-egy dallamtípus változataként értelmezték, új lehetőség kínálkozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a sok szöveget hordozó dallamok bizonyos kereteken belül akárhány szöveget képesek fölvenni, így akár egy új szöveggel is társíthatók. Ha tehát a *Graduale simplex* a mise díszes dallamai helyett egyszerű zsolozsmaantifóna-dallamokat alkalmazott, miért ne hordozhatnák ugyanezek a dallamok a *Graduale Romanum* eredeti szövegeit? Ezt az új lehetőséget kihasználva készültek el azok a tételek, amelyek végül megnyugtató megoldást adtak a *miseproprium*-tételeinek egyszerű dallamokon való éneklésére.

I. 7. Az Elsőáldozók hittankönyve¹²⁰

Az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet szentmisékre javasolt, egyszerű dallamú énekanyagának első keltezhető forrása az *Elsőáldozók hittankönyve*. A püspöki kar 1969. július 7-én állította föl a hittankönyv-bíráló bizottságot, és kinevezte Csanád Bélát felelős szerkesztővé, Udvardy József csanádi püspököt pedig a bizottság vezetőjévé.¹²¹ Az új hittankönyv-sorozat szerkesztői munkálatai mellett megkezdődött egy zenepedagógiai munka is, amelybe Csanád Béla meghívta Rajeczkyt, Szendreit, Dobszayt és nem sokkal később Tardy Lászlót is.¹²² A cél az

¹²⁰ Rédly Elemér – Rosdy Pál – Binded Ferenc – Zdiarszky László: *Elsőáldozók hittankönyve*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek II.*] (Budapest: Szent István Társulat, 1971).

¹²¹ Marosi Izidor: „A hitoktatás.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985.* (Budapest: Szent István Társulat, 1988). 638.

¹²² Szendrei Janka és Tardy László szóbeli közlése alapján.

volt, hogy a készülő új hittankönyvekbe olyan új énekek kerüljenek, amelyek már a legkisebbeket is értékes anyagon vezetik be a liturgikus éneklésbe.

Az *Elsőáldozók Hittankönyve* lett az első, országos terjesztésre szánt kiadvány, amelyben magyar nyelvű gregorián tételek jelentek meg. A Római Katolikus Püspöki Kar Hittankönyv-bizottsága gondozásában megjelent könyvet Csanád Béla szerkesztő irányítása alatt Rédly Elemér, Rosdy Pál, Bindes Ferenc és Zdiarszky László írta. Lektorálásában Seregély István, Gyulay Endre és Ekker Béla vett részt.¹²³ A nihil obstat-ot Kosztolányi István érseki cenzor, az imprimi potest engedélyt pedig Vajay István általános helynök adta ki 1970. március 11-én.¹²⁴ A könyv a *Római katolikus hittankönyvek*-sorozat második köteteként jelent meg.¹²⁵

A könyvbe kilenc magyar nyelvű gregorián tétel és nagyjából hasonló mennyiségű népének került be.¹²⁶ A magyar nyelvű gregorián tételek jegyzékét a 4. táblázatban közlöm.

4. táblázat: Az *Elsőáldozók Hittankönyve* magyar nyelvű gregorián tételei¹²⁷

Cím	Oldal	Megjegyzések
Mindeneknek szemei Tebenned bíznak, Uram	7	étkezés előtti ima, KMU 106
Szent vagy!	21	Missa mundi, ¹²⁸ KMU 12
Gyómom a mindenható Istennek	51	recitált dallamon, KMU 1
Isten Báránya	69	ambrozián dallam alapján, KMU 17
Alleluja	70	húsvéti 6. tónusú antifóna úrnapi verzusokkal, KMU 10
Jertek, Atyám áldottai	82	évközi introitus. KMU 74
Miatyánk	84	4. tónusú dallamon a római <i>Kyriale simplex</i> alapján, KMU 15 ¹²⁹
Uram, irgalmazz!	90	népi gyűjtés alapján, KMU 2
Ízleljétek és lássátok	92	kommúnió az évközi időre, KMU 78

¹²³ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m. 2.

¹²⁴ I.h.

¹²⁵ I.h.

¹²⁶ Dobszay László gregorián alkotómunkájával párhuzamosan folyó népénekreform részleteire ebben a dolgozatban nincs módom kitérni, ezért itt csak a tételek címeit közlöm. A sorszámok a *Kis magyar uzuális*-ból valók. *A Szűz egy Fiat szült* (KMU 33), *Az Úristent magasztalom* (KMU 101), *Föltámadt Krisztus e napon* (KMU 52), *Áldozatot hozzatok* (vö. KMU 26), *Csordapásztorok* (KMU 30), *A pünkösdek jeles napján* (KMU 61). I.m. 32, 54, 64, 91, 93–96. N.N.: *Kis magyar uzuális*. (Budapest: A Hitoktatási Bizottság Énekpedagógiai Munkacsoportja, é.n.)

¹²⁷ A tételek részletes elemzését lásd a megfelelő fejezetekben. A megjegyzések végén lévő jelzet a *Kis magyar uzuális* énekszámait hozza. I.m.

¹²⁸ A Missa mundi részletes elemzését lásd az II. 1.1.3. fejezetben!

¹²⁹ *Kyriale Simplex*. (Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1965). 45.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az Elsőáldozók hittankönyve

A hittankönyvek felelős szerkesztője, Csanád Béla, aki aktív részese volt az Egyetemi templomban celebrált vesperásoknak, felkarolta az anyanyelvű liturgikus éneklés eredményeit, lehetővé téve, hogy két hittankönyvben is megjelenhessenek az első, már letisztult magyar nyelvű gregorián alkotások.¹³⁰

Az énekek az egyes fejezetek között elszórva, csak magukban, a liturgikus funkció megjelölése nélkül állnak, ám a tankönyv függelékében egy bővebb, 11 oldalas összefoglaló is található róluk.¹³¹ Itt az egyes énekek liturgikus helye és szerepe is megtalálható egy magyarázattal együtt, majd a könyvben szereplő összes ének kottája következik egymás után, már szinte egy szentmise énekrendjét idéző elrendezésben.¹³² Alább az énekekhez írt bevezetőből idézek néhány gondolatot, amelyek közül több is utal az új énekek szerepére, céljára.

Magyarázat az énekekhez

Kis énekgyűjteményünk elsősorban olyan énekeket nyújt, amelyek nem találhatók meg ismert énekeskönyveinkben. A kisgyermek értelmi fokához mérten ugyan, de azonnal a legigényesebb katolikus énekkultúra nevelését célozza, s ezzel nemcsak Egyházunk kívánságainak tesz eleget, hanem a magyar zenepedagógia kodályi alapelveit is teljesíti: „a gyermeknek a legjobb éppen csak elég jó”,¹³³ mert „maxima debetur puero reverentia”. Olyan kezdetet akarunk adni, melyet később sem kell szégyellnie a gyermeknek, hanem szervesen továbbépíthető a felnőttkorig, méghozzá a liturgikus megújulás szelleméhez alkalmazkodó énekgyakorlattá. Ezáltal az elsőáldozási miséken sok helyen divatba jött, nagyrészt giccses énekanyag helyébe is az alkalomhoz méltóbb szövegeket-dallamokat szeretnénk helyezni.

Az imádkozó éneklés kiindulópontja mindig a *közös, fennhangon végzett imádság* legyen (ahogy hajdan is mondtuk a tízparancsolatot, stb.). A közösen recitált szövegek mélyebben bevésődnek a gyermekek emlékezetébe, s ünnepélyesebbek, mint a próza vagy a mormolás. Így jutunk el a *közös hangmagasság* kialakításához („recto tono”), s ebből szervesen következik akár a Confiteor-típusú recitáció, akár a zsoltárének. Ezeknek természetes

¹³⁰ Csanád Béláról lásd 95. lábjegyzetet.

¹³¹ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 88–97.

¹³² I.h.

¹³³ Kodály Zoltán: „Zene az óvodában.” In: U.ő.: *Visszatekintések. I.* [=Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetudomány. 5.*] (Budapest: Argumentum Kiadó, 2007). 111.

továbbfejlesztése a „Mindeneknek szemei”, a *Kyriale simplex* darabjai, a „Jertek, Atyám áldottai” és az „Ízleljétek és lássátok” dallamai. [...]

Már kezdetben meg kell szoknia a gyermekeknek amúgyis természetes, *szabad, beszédszerű énekmodot*. A kottában jelzett ritmusok csak hozzátétőlegések, mindig a szöveg természetes lüktetéséhez alkalmazkodjunk! (Ez a világhírű, kodályi zenepedagógia előírása.) A közölt dallamok csak nagyon egyszerű (hosszan kitartott hangközökből álló) orgonakíséretet bírnak el [...], sőt [...] ugyanolyan szépen énekelhetjük [őket] kíséret nélkül is.¹³⁴

A hittankönyvben megjelent énekanyaghoz módszertani útmutató is készült, amely összefoglalta az énekek tanításához kapcsolódó legfontosabb elméleti és gyakorlati tudnivalókat.¹³⁵ Rajeczky Benjamin ebben így ír az új, magyar nyelvű gregorián tételekről:

[...] nem kétséges, hogy amint az iskolai énekköztetés „zenei anyanyelvünk”-re épül, úgy a templomi énekköztetésnek elsősorban az Egyház zenei „anyanyelvére”, a gregoriánra kell épülnie.¹³⁶

Hogy lehetséges a gregorián egyes fajtáinak nemzeti nyelven való éneklése: a zenetörténészek számára közhelyszerű ténymegállapítás. (V.ö. eredetileg nem latin nyelvű darabok a greg. repertoárban, kétnyelvűség a kanciós anyagban, középkorvégi és XVI–XVII. századi nemzeti nyelvű gregorián – köztük a magyar kódexek, a protestáns graduálok magyar gregoriánja. Más oldalról: korunkban pl. a [római] *Kyriale simplex* dallamai szinte minden elképzelhető nyelven.) A történet és gyakorlat által igazolt tényekkel szemben álló „elvek” erőtlenekek. Biztos, hogy akik a gregoriánt, a használatban való beszennyeződéstől féltve, meg akarják tartani elefántcsonttoronyában, ezzel egyben gettóba zárván azt, csak elsoványodását készítik elő.

A magyar szövegek és a gregorián dallamok összekapcsolása bonyolult, összetett feladat, mely szakemberekre vár. Nem is oldható meg egyes dallamok

¹³⁴ I.m. 88.

¹³⁵ Az íráshoz csatolva a Missa mundi néhány tételének orgonakísérete is szerepel. Rajeczky Benjamin: „Ének a hittanórán.” In: Csanád Béla (szerk.): *Hitoktatási vázlatok. 1. füzet. Segédanyag az I. hittankönyvhöz*. (Budapest: MKPK Hitoktatási Bizottsága, 1971). 74–88.

¹³⁶ I.m., 76.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Keresztény élet című hittankönyv

birtokában, hanem csak „komplex” módszerrel, nagyszámú, eredeti forrásokból merített anyagon végzett elemző- és rendszerező munkával a háttérben.

Ezért érthető, miért találkozunk e téren annyi „elrettentő” példával: kellő hozzáértés nélkül faragták őket. Ez azonban csak annyit jelent, hogy ezek rossz megoldások. Abból, hogy vannak rossz kompozíciók, még nem következik, hogy egyáltalán nem lehet jó zenét írni.

A gregorián repertoárból elsőnek megtanulandó darabok egyszerű ordináriumtétel, kisebb alkalmi énekek (hálaadásra, esti imának, stb.), a mise egyes változó részeihez pedig a misénél könnyebb officium dallamanyagából választott típusok (kisantifónák, responsorium breve-dallamok.)¹³⁷

I. 8. A *Keresztény élet* című hittankönyv¹³⁸

A *Római katolikus hittankönyvek*-sorozat III. részeként Ruppert János *Keresztény élet* című könyve jelent meg.¹³⁹ A kiadvány ugyancsak Csanád Béla és a Magyar Katolikus Püspöki Kar Hittankönyv-bizottsága felügyelete alatt jelent meg.¹⁴⁰ Bár a nyomdai megjelenés több évet csúszott, már 1970. április 18-án, tehát egy hónappal az *Elsőáldozók hittankönyve* után megkapta az egyházi jóváhagyást Vajay István általános helynöktől.¹⁴¹

Ugyan minden fejezet végén találunk egy-egy válogatott népének-versszakot a *Szent vagy, Uram!* énekeskönyvből, a magyar nyelvű gregorián anyag jóval csekélyebb az előző könyvhöz képest. Érdekesség, hogy a zenei függelékben *Esti imádság* címen egy kivonatos kompletórium is azonosítható.¹⁴² Erre, bár az imaóra szövegei kotta nélkül állnak, külön kitérek a tételek jegyzékében (5. táblázat), hiszen az énekelt kompletórium teteleiről adnak hírt.

¹³⁷ I.m., 77.

¹³⁸ Ruppert János: *Keresztény élet*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek III.*] (Budapest: Szent István Társulat, 1972).

¹³⁹ I.m., 2.

¹⁴⁰ I.h.

¹⁴¹ I.h.

¹⁴² Az imádságban világosan megjelenik a kompletórium szerkezete, amely szövegében már az *énekes zsolozsma* ismert fordításait hozza: lelkiismeretvizsgálat, kapitulum, rezponzórium, himnusz, verzikus, szöveges Mária-antifóna. I.m., 187–188.

5. táblázat: A *Keresztény élet* hittankönyv magyar nyelvű gregorián tételei¹⁴³

Cím	Oldal	Megjegyzések
Evangelium előtti recitált válasz	136	
A prefáció válaszai	151	
Dicsőség a magasságban Istennek	185	Missa mundi, KMU 6
Miatyánk	186	közismert dallamon, régebbi fordításban, KMU 14
Nap fényességének reánk virradásában.	186	Reggeli himnusz
Két kapitulum a kompletóriumból Te, Uram, közöttünk vagy..., Testvérek! Éberek legyetek, és virrasszatok...	187	csak szöveg
Uram, a te kezedbe	188	responsorium breve a kompletóriumból
Krisztus ki nap vagy és világ	188	himnusz a kompletóriumból
Mint szemed fényére	188	verzikulus a kompletóriumból, csak szöveg

Az egyházi jóváhagyás ideje és az *Elsőáldozók Hittankönyvé*-ből kimaradt ordinárium-tételek közlése arra mutat rá, hogy e két könyv kézírata – bennük feltehetőleg már a zenei tételekkel – 1969 végén az érseki cenzor asztalára kerülhetett. A két hittankönyv zenei tételei kiegészítik egymást, láthatóan egy alkotói periódusból származnak, két könyvbe való szétosztásuk csak technikai jellegű.

A két megjelent hittankönyv énekes anyagának terjesztése hamar megkezdődött. Jáki Sándor Teodóz bencés szerzetes és székesegyházi karnagy meghívására 1972. június 17-én a Győri Székesegyházban bemutatták a két újonnan megjelent hittankönyv zenei anyagát.¹⁴⁴ Az eseményt Kacziba József győri apostoli kormányzó vezette, az új énekeket pedig Rajeczky Benjamin ismeretette.¹⁴⁵

¹⁴³ I.m.

¹⁴⁴ Jáki Sándor Teodóz OSB 1967-ben a Budapesti Nyári Kántorképző Tanfolyam tanára lett, ahol népéneket, karvezetést és gregorián éneket oktatott 1991-ig. Itt ismerkedett meg az Országos Hitoktatási Bizottság zenepedagógiai törekvéseivel, és az elkészült új tételeket azonnal használatba is vette. A bencés gimnázium és templom mellett 1968-tól a győri szeminárium énektanára, majd 1969-től székesegyházi karnagy és egyházmegyei zeneigazgató lett, tehát széles körű lehetősége adódott a megismert magyar nyelvű tételek használatára és terjesztésére. Így a vidéki városok közül elsőként Győrben kezdték énekelni az új magyar gregorián tételeket 1970–71-től, eleinte Jáki Teodóz saját sokszorosításában. Medgyesy S. Norbert: „Jáki Sándor Teodóz OSB életrajzi vázlata.” In: Cs. Varga István – Polgár Tibor András: *A Vándorapostol. Jáki Sándor Teodóz OSB emlékezete.* (Győr: Szent Mór Bencés Perjelség, 2014). 312–344.

¹⁴⁵ I.h.

I. 9. A zsoltafordítási pályázat és a *Psalterium hungaricum* kialakulása

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek szövegei három forrásból származhatnak. A legtöbb szöveg a Szentírásból, ezen belül elsősorban a Zsoltárok könyvéből való, de ezeken kívül előfordulnak költött prózai és verses szövegek is. A liturgikus szövegek hivatalos, magyar nyelvű fordításaival szemben a magyar nyelvű gregorián tételeken teljes egészében megfigyelhető a műfajokon is átívelő egységes szöveghasználat. Előfordul ugyan olyan szöveg, amelyen az idők során pontosításokat vagy apróbb igazításokat hajtottak végre, sőt, némely esetben tudatos eltérések is azonosíthatók, mindazonáltal a változatok soha nem távolodnak el annyira egymástól, hogy a szövegek egységességét és ennek fölismerhetőségét veszélyeztetnék. Az egység oka a bibliai szövegek, elsősorban a zsoltárok fordításában keresendő.

A magyar gregorián tételek alapjául szolgáló zsoltafordításról illetet volna már korábban, az Egyetemi templom *vesperálé*-jánál szólnom, mégis inkább most, egy külön forrás kapcsán foglalkozom a témával. 1971. január 28-án a püspöki kar meghirdette az új zsolozsmáskönyv zsoltafordítási pályázatát.¹⁴⁶ Az elkészült pályamunkák beadási határideje 1972. május 31. volt, az 57 beérkezett pályamű között pedig ott volt az új, magyar gregorián tételekben felhasznált zsoltafordítás is, amelynek kézírata teljes egészében tanulmányozható.¹⁴⁷ A *vesperále* és a pályázati anyag későbbi kiegészítésével végül létrejött a teljes *Psalterium hungaricum*, amely mintegy szöveggönyvként szolgált az énekes zsolozsma mellett az összes új, magyar nyelvű gregorián tételhez.¹⁴⁸ Dobszay László így ír erről a folyamatról:

Amikor több mint 40 évvel ezelőtt a budapesti Egyetemi templom bevezette a magyar nyelvű vasárnapi vesperás-éneklést, az ahhoz szükséges mintegy kéttucatnyi zsolta a „Magyar Biblia” szövege szerint adta a hívek kezébe. [...] [Később] a püspöki kar liturgikus bizottsága zsoltafordítási pályázatot írt ki. Néhány kiválasztott zsolta fordítása alapján kívánt fordítókat választani, s fordítandó szöveggként a latin *Liturgia Horarum*-ba is bekerült *Neovulgátá*-t

¹⁴⁶ Szakos Gyula – Konkoly István: „A II. vatikáni egyetemes zsinat liturgikus reformjának megvalósítása hazánkban.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II.* (Budapest: Szent István Társulat, 1988). 669.

¹⁴⁷ I.h. DLH, VII/D/1.

¹⁴⁸ A *Psalterium hungaricum* első összefüggő kiadása a *Latin–magyar zsoltafoskönyv*. (Bélapátfalva: Bélháromkúti Bencés Apácák, 1992).

jelölte meg. A vesperások fent említett szövegsorozata így kiegészült további tucatnyi zsoltárszöveggel, latin szövegforrása kissé különbözött az eddigiekétől.

Az eddigiekben dolgozó munkacsoport úgy döntött, hogy a már meglévő, nem csekély készletet teljes zsoltárkönyvvé egészíti ki. [...]

A magyar bibliai hagyomány és a Vulgata-szöveg alapján készült, de szükség szerint a Neo-Vulgatából világosabbá tett teljes zsoltárkönyv elkészülte után bekerült különféle énekes zsolozsmáskönyvekbe, és nem elhanyagolható széles körben elterjedt. [...] Lényegében ez a zsoltárfordítás került be az *Éneklő Egyház*-ba. Az azt szerkesztő bizottság néhol „javított” rajta, főként prozódiai szempontból, az idézett szövegek azonban lényeges változtatást sem tartalmi szempontból, sem a biblikus stílus megőrzésében nem szenvedtek.¹⁴⁹

Bár e fejezet elsősorban a zsoltárfordítás bemutatására törekszik, az itt bemutatott elvek mégis jól tükrözik az új, magyar nyelvű gregorián tételekhez elkészült, a Szentírás többi részéből származó vagy költött szövegek fordításának elveit is.

Mielőtt azonban az elkészült zsoltárfordítást részletesebben bemutatom, szükséges egy kitérőt tennem. A fordítás történeti kontextusba helyezése megkívánja, hogy megismerjük azokat a hivatalos fordítási irányelveket is, amelyek meghatározták a korszak anyanyelvű szövegfordításainak legtöbbszörét. Ezek ismeretében talán jobban érthetővé válik a *Psalterium hungaricum* jelentősége és korabeli fogadtatása is.

I. 9.1. Instrukció a liturgikus szövegek népnyelvű fordításáról

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek szöveganyagát akkor tudjuk megfelelően értelmezni és elhelyezni, ha tisztában vagyunk az akkori hazai és nemzetközi fordítási irányelvekkel. Az 1960-as évek végén, a második vatikáni zsinatot követő reformok végrehajtásában nemcsak Róma, hanem az egyes püspöki karok is komoly szerephez jutottak. Utóbbiak hatáskörébe tartozott a liturgikus szövegek népnyelvű fordításának előkészítése és lebonyolítása. E feladat megkönnyítésére és egységesítésére a Szentszék 1969. január 25-én instrukciót adott ki a liturgikus

¹⁴⁹ Dobszay László: *Segédlet a Psalterium hungaricum nyelvi tanulmányozásához*. [=Egyházzenei füzetek. I/6.] (Budapest: MTA-TKI-LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2010). 5–7.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A zsoltárfordítási pályázat és a Psalterium hungaricum kialakulása

szövegek népnyelvre fordításáról.¹⁵⁰ E dokumentum részletesen rendelkezett az egyes nyelvterületeken működő fordítói bizottságok működéséről. Fontosnak tartotta a szentírástudomány, a teológia, a pasztorális kérdések, a nyelvészet, a liturgia és a zene szakembereinek részvételét.

A dokumentum irányelvei és javaslatai meglehetősen tág teret engedtek az egyéni értelmezéseknek és fordítói döntéseknek. A szó szerinti fordításnál fontosabbnak ítélte, hogy a szöveg a nép nyelvén ugyanazt fejezze ki, amit az Egyház az eredeti szövegben „egy más néppel egy más nyelven” közölni akart, illetve azt is, hogyan lehet az adott nyelven a mondanivalót a legjobban kifejezni.¹⁵¹ Az egymással összefüggő értelmi egységben lévő szósorozatok esetében egyszerűsítésre és tömörítésre biztatott: „Ha mindegyik jelzőt lefordítják, bizonyos nyelvekben ez egyenesen zavaró lesz; de mindenképpen erőtlenebb lesz a szövegünk, mintha csak egy, de alkalmas és találó jelzőt használnánk.”¹⁵² Olyan liturgikus nyelv létrehozására szólított föl, amely a gyermekeknek és egyszerű híveknek is érthető, és amelyet a mai ember is magáénak érez.¹⁵³

Emellett további zavart okozott, hogy a szövegben több, egymással gyökeresen ellentétes szempont áll egymás mellett. Most idézek ezekből néhány olyan példát, amelyek különösen nagy teret biztosítottak a szubjektív döntéseknek.

A fordítás ne akarja helyettesíteni egyes sajátos szavak és mondatok különleges biblikus és keresztény értelmének magyarozatát. De a szöveg egésze mégis legyen olyan világos, hogy megértése ne kívánjon külön tudományos felkészülést.¹⁵⁴

Gyakran pl. a szó szerinti fordítás adja a helyes értelmet. Így a latin nyelvekben a „Pleni sunt caeli et terra gloria tua” fordításakor.¹⁵⁵

Néha viszont az eredeti „képet” is meg kell változtatni, ha a szöveg helyes mondanivalóját meg akarjuk értetni. Észak hideg vidékein pl. nem beszélhetünk „locus refrigerii”-ről.¹⁵⁶

¹⁵⁰ *Instrukció a néppel közösen végzett istentiszteleten használatos szövegek fordítása tárgyában.* Kézirat. (Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár. Kovács Sándor püspök hagyatéka. 47. fond.)

¹⁵¹ I.m. 6. és 7. pont.

¹⁵² I.m. 12. pont.

¹⁵³ I.m. 15. és 20. pont.

¹⁵⁴ I.m. 15. pont

¹⁵⁵ I.m. 22. pont

Néha egyes kifejezések korszerűtlenné válnak és ezért használatuk nem ajánlatos. [...] Ilyen esetben meg kell keresni azt a kifejezési formát, amely a kérdéses keresztény valóságot a mai ember nyelvén tolmácsolja. De mindig vigyázva arra, hogy a kifejezések hűségesen adják vissza a változatlan tanítást, és az igazi keresztény lelkiség tükröződjék bennük.¹⁵⁷

Az elemek között meg kell különböztetni a lényeges és kevésbé kényeges elemeket. A lényeges elemeken lehetőleg ne változtassunk. [...] ¹⁵⁸

Ha egy sajtóság az irodalmi forma szempontjából lényeges, más, kevésbé lényeges szempontok rovására előnyben részesíthető. (Pl.: a forma kedvéért néha eltekinthetünk a szó szerinti fordítás követelményétől is.)¹⁵⁹

Az instrukció külön fölhívta a figyelmet, hogy az áldó és szentelési imákat, a prefációkat és az exorcizmusokat hűségesen „(integre et fideliter) kell lefordítani minden változtatás, kihagyás és hozzáadás nélkül”, ugyanakkor a folytatásban éppen nem ezt sugallta: „néha éppen a szószerinti fordítás miatt nem sikerül az eredeti szövegnek vagy a szöveg finom árnyalatainak pontos érzékeltetése.”¹⁶⁰

A dokumentum szabadságra biztatott az orációk fordítása terén is:

Az ősi római eredetű könyörgéseket [...] néha egy kissé merev szónokiasság és a gondolatok túlzott zsúfoltsága jellemzi. Ezért valamivel szabadabban fordíthatják ezeket a modern nyelvekre.

Meg kell azonban őrizni az eredeti mondanivalót!

Hogy pedig az eredeti mondanivaló a mai ember számára aktuálisabb és könnyebben megemészthető legyen, a mondatszerkesztés zártságát fel lehet oldani. Emellett a feleslegesnek tűnő, és csak a szöveget zsúfolttá tevő, öncélú szavakat el kell hagyni.¹⁶¹

Az instrukció az éneklésre szánt szövegeket külön pontban tárgyalta, ám ez sem mentes az ellentmondásoktól és az elégtelen magyarázatoktól.

¹⁵⁶ I.m. 23. pont

¹⁵⁷ I.m. 24. pont

¹⁵⁸ I.m. 28. pont

¹⁵⁹ I.m. 29. pont

¹⁶⁰ I.m. 33. pont

¹⁶¹ I.m. 34. pont

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A zsoltárfordítási pályázat és a Psalterium hungaricum kialakulása

36. Különös figyelemmel kell lefordítani az éneklésre szánt szövegeket.
- a. Az idők folyamán a liturgiában kialakult éneklési formákat meg kell őrizni. (Antifóna, zsoltár, rezponzórium, stb.)
 - b. A zsoltároknál a versekre való beosztás helyett strófákat is lehet kialakítani, ha az a közös éneklést vagy mondást elősegíti.
 - c. Ha az antifónákat és rezponzóriumokat énekeljük, az éneklés követelményeinek megfelelően bizonyos változtatásokat eszközölhetünk rajtuk, még ha szentírási szövegek is. Erre sok példa található a régi Antifonáriumban is.
 - d. Ha valamelyik antifónának vagy zsoltárnak szövegével kapcsolatban nehézségek merülnek fel, a püspöki karoknak joguk van ehelyett egy másik szöveget választani. Ez utóbbi azonban feleljen meg a liturgikus ünneplés követelményeinek, valamint a liturgikus idő, vagy egy meghatározott ünnep gondolatvilágának.
 - e. Ha ugyanazt a szöveget az éneklés mellett felolvasásra is szánják, a fordítás ezt a körülményt is vegye figyelembe.¹⁶²

Az imént idézett szakasz elején rögtön az fentebb tárgyaltakhoz hasonló ellentét található. Míg az a) pont azt írta, hogy meg kell őrizni a hagyományos éneklési formákat, addig a b) pont éppen ennek ellenkezőjére bízott azzal, hogy lehetőséget ad az Egyház legősibb éneklési formájának, a zsoltározás hagyományos formájának elhagyására.

A c) pontban egy pontatlan indoklás olvasható. A régi antifonárium szövegváltozatainál nem minden esetben lehet beszélni tudatos változtatásokról. Ezek a különbségek rendszerint nem a dallamra alkalmazás követelményeiből fakadtak, hanem inkább több, régi szövegváltozat egymás mellett éléséből.

A d) pontot olvasva már szinte közhelyes a kérdésfelvetés: Mitől felel meg egy szöveg a liturgikus ünneplés követelményeinek és az ünnep gondolatvilágának? Talán meg sem kell említenem, hogy nem adott semmiféle erre vonatkozó útmutatást az instrukció.

Az e) pont arról írt, hogy a fordítás legyen figyelemmel arra, ha a szöveget felolvasásra is szánják. Magam úgy vélem, inkább fordítva indokolt e kérés. Egy

¹⁶² I.m. 36. pont.

éneklésre szánt minőségi szöveg fölolvassága rendszerint nem okoz gondot, míg az olvasásra szánt szövegek sok esetben nincsenek tekintettel az éneklésre.

Az instrukció következő pontja a himnuszfordítás nehézségeire hívta föl a figyelmet.

37. A liturgikus himnuszok fordítását olyan költői formában kell elkészíteni, amelyet a néppel énekelteni is lehet. Ellenkező esetben ugyanis a himnusz elveszítené sajátos szerepét és létjogosultságát.

A himnuszokat szó szerint lefordítani és ugyanakkor énekelhetővé is tenni rendkívül nehéz feladat. Ezért a himnuszokat általában újra kell költeni, figyelembe véve azokat a zenei és éneklési szabályokat, amelyek az egyes nyelvterületek népi zenéjére jellemzőek.¹⁶³

Nehéz eldönteni, hogy az újraköltés fogalma pontosan mit takar, továbbá a népi zenére jellemző éneklési szabályok figyelembevétele is sok kérdést fölvet. Mit jelent ez Magyarországon, vagy mit jelent ugyanez Dél-Amerikában?

Az idézett szakaszokból nyilvánvaló, hogy az instrukció összességében nem adott egyértelmű útmutatást a fordítások elkészítéséhez. Sokszor kétértelmű, egymásnak ellentmondó javaslatokat bizonytalan alapokra, véletlenszerűen kiragadott, nem kellőképpen megindokolt példákra építette. Ki ítélte meg, hogy mi érthető és mi nem egy gyermeknek vagy egy egyszerű hívőnek? Ki döntötte el, hogy mi a lényeges és mi a lényegtelen az adott szövegben? Milyen szempontok alapján ellenőrizhető, hogy egy fordítás helyes-e vagy helytelen? A szabályozás az ilyen és más kérdések föltevésének és megválaszolásának nehézségeit – úgy tűnik – az adott püspöki kar hatáskörébe utalta.

Az instrukció több helyen kreatív fordításra és „teremtő alkotásra” biztatott,¹⁶⁴ ugyanakkor tényleges útmutatást nem adott ezek végrehajtására. A magukra maradt fordítók két lehetőség közül választhattak. Vagy az egyházi hagyományban kerestek útmutatást, vagy saját elképzeléseiket követték. Aki pedig

¹⁶³ I.m. 37. pont.

¹⁶⁴ Vö.: *Liturgiam Authenticam. A népnnyelvek használata a római liturgia könyveinek kiadásában.* [=Római Dokumentumok XVIII.] (Budapest: Szent István Társulat, 2001). 20. pont.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A zsoltárfordítási pályázat és a Psalterium hungaricum kialakulása

nem érezte magát kompetensnek egy ilyen fajsúlyos kérdés eldöntésében, az egyszerűen megfigyelhette és követhette a hangadó nyugati irányzatokat.¹⁶⁵

I. 9.2. A *Psalterium hungaricum* zsoltárfordításának elvei

A magyar gregorián tételekhez kapcsolódó szövegek szembetűnő egysége nem véletlen. Tudatos szöveggondozás áll mögötte, amelynek lényegét elsőként a hetvenes évek elején a hivatalos zsoltárfordítási pályázatra készült pályamunka bevezető tanulmányában összegezték. Az 1972 környékén beadott „Psalmus vox Ecclesiae est” jellegű pályázat már egy többéves, letisztult fordítás tisztázatának tekinthető.¹⁶⁶ A beadvány anonim, a szerkesztők kilétére csak a szóbeli beszámolókból derült fény. A munkában részt vett Dobszay László, Fülöp Mariann, Jávor Kata, Párdányi Klára, Szendrei Janka és Ullmann Péter. Később Diós István és Török József is bekapcsolódott a fordítási munka folytatásába.¹⁶⁷

A teljes zsoltárkönyv lefordítása nem egyszerre történt.¹⁶⁸ Elsőként az Egyetemi templom vesperáléjához szükséges 12 zsoltár és 1 kanticum készült el. Ezt egészítették ki a zsoltárfordítási pályázatra további 20 zsoltárral és 2 kantikummal főként a kishórak anyagából.¹⁶⁹ Egy harmadik ütemben a hiányzó részeket is pótolták, így végül a teljes zsoltárkönyv elkészült.

A fordítás második ütemét képviselő pályázat elején egy bevezető tanulmány áll, amely a fordítás alapelveit és legfőbb követelményeit foglalta össze.¹⁷⁰ A magyar fordítás aktuális kérdéseinek tárgyalása előtt egy történeti bevezetést adott. Elsőként a XX. századi zsoltárfordítási iskolák tanulságait elemezte, az 1945-ös úgynevezett *Psalterium Pianum* fordítási koncepcióját vetette össze az 1969-ben kiadott *Liber Psalmorum*-éval. Míg az előbbi a liturgikus hagyománytól eltérő, új latin fordítás létrehozását tűzte ki célul a héber és görög szövegekből kiolvasható értelemnek

¹⁶⁵ A magyar nyelvterületen ilyen bizonytalanság esetén – mint sok más esetben is – mindig kínálkozott a szomszédos német minta. Különösen így volt ez a rendszerváltás előtt, amikor a vasfüggöny által elzárt magyar egyháznak a német kapcsolatok igen sokat jelentettek.

¹⁶⁶ Lásd a 181. lábjegyzetet! A beadás időpontjához lásd: Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Kovács Sándor püspök hagyatéka, 47. fond.

¹⁶⁷ A névsort Szendrei Janka, Diós István, Török József és Ullmann Péter Ágoston OPraem szóbeli közlései alapján állítottam össze.

¹⁶⁸ Dobszay László: *Segédlet a Psalterium Latino–Hungaricum nyelvi tanulmányozásához*. (Budapest: MTA–TKI–LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2010). 5–6.

¹⁶⁹ A vesperáléban a 109–114, 121, 129, 135, 145–147. zsoltár és a Magnificat, a pályázatban pedig a 1–4, 28, 54, 81, 90, 117–127, 132, 133, valamint az Iz 26 és a Dán 3 kanticum jelent meg.

¹⁷⁰ „Bevezetés.” (Kézirat, DLH, VII/D/1).

megfelelően, addig az utóbbi visszatért a Vulgátához, amelynek szövegét és stílusát igyekezett minél inkább megőrizni.¹⁷¹ E két példa után a következőket állapították meg:

A zsoltárok magyarra fordításánál ugyanez a két út kínálkozik. Meg lehet kísérelni úgy fordítani a zsoltárokat, mintha ma vállalkoznánk első ízben a magyar egyház ezek fordítására. Félő, hogy ez esetben – a *Psalterium Pianum*-hoz hasonlóan – jó esetben világos értelmű szöveghez jutnánk ugyan, de a stílus egyöntetűsége, a magyar imádságos nyelvvel való szoros kapcsolata lenne veszélyben, s aligha kerülhetnénk el a kifejezés mesterkéeltségeit, egyenlenségét, sőt egyénieskedését.¹⁷²

A pályamunka fordítási szemlélete egyértelműen a *Liber Psalmorum* elveit követte. A magyar katolikus szentírásfordítás középkortól végig követhető vonalvezetését nem kívánta megszakítani, így alapszöveggént a Káldi-féle fordítást követte, némileg korszerűsítve, de a bibliai stílus lényegét megőrizve. A Neo-Vulgátához való igazítás és a korszerűsítés több magyar bibliafordítás segítségével készült.¹⁷³ A szöveg igyekezte megőrizni az eredeti kifejezésmódot, és nem kívánt fordításba szőtt magyarázatokat adni.¹⁷⁴ Stílusa az emelkedett magyar irodalmi nyelv normáit követte. Egyrészt azért, hogy a tartalom és a liturgia jelentőségét megmutassa, másrészt azért, hogy a szöveg egyfajta „tisza áldozat legyen Istennek”.¹⁷⁵ Ezzel együtt nem mondott le a latinizmusok használatáról sem, amelyeket bizonyos fordítói körök akkoriban magyartalannak tartottak, annak ellenére, hogy a magyar nyelv ünnepélyes stílusától nem idegenek a latinizmusok, sőt, nagy költők és írók is gyakran éltek velük.

A tanulmány a folytatásban a magyar irodalmi nyelv példáival támasztotta alá a rendkívüli fordulatok – a szenvedő szerkezet, a viszonyszavak, a régmúlt igeidő, a tömörített igevev szerkezetek, a többes számú főnevek és számnevek, a fordított szórendek és más szóhasználati sajátosságok – létjogosultságát.

¹⁷¹ I.m., 1.

¹⁷² I.h.

¹⁷³ Dobszay, *Segédlet...*, i.m., 6.

¹⁷⁴ *Bevezetés*, i.m., 3.

¹⁷⁵ I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A zsoltafordítási pályázat és a Psalterium hungaricum kialakulása

A jólhangzás és az énekelhetőség feltételezi, hogy a fordító az olvasás és a felolvasás közötti lényeges különbségekkel megfelelőképpen tisztában legyen. A tanulmány ennek lényegét öt pontban fogalta össze.

- a. A felolvasott szövegnek világosan tagolódó, jól lekerekített 3–4 szavas egységekből, szólamokból¹⁷⁶ kell szerveződnie; világosan érződnie kell a szétválasztások, ill. egybevonások határainak. Mivel hosszabb egységeket nehéz áttekinteni, a tömörítő szerkezetek, különösen participiumok csak ezen határon belül használhatók.
- b. Ugyanakkor a túlságosan töredezett, tömondatokkal haladó szöveg fáraszt, és a gondolatmenet követését nehezíti. A nagyobb ívű mondatláncok, körmondatok végső hatásukban jobban érvényesülnek, csak belső felépítésüknek kell logikusan, jól követhetően rendeződni.
- c. A szólamok által lezárt szakaszoknak a gondolat fejlődését, annak logikáját kell tükröznie. A legnagyobb vigyázattal kell lenni az előbb és utóbb olvasott részek logikájára, mert ezeket hosszabb idő választja el egymástól, mint a szemmel történő olvasásnál. A részek sorrendjének az eredeti gondolat hangsúlyait és logikáját kell érvényre juttatnia.
- d. A kialakult részek időbeli, hosszúságbeli arányait gondosan kell mérlegelni. Nem kívánja ez, hogy a részek mindig egyenlők legyenek, sőt hosszabb és rövidebb szakaszok váltakozása elevenebbé teszi a gondolat felfogását. Ugyanakkor litániaszerű párhuzamos szerkezetek (párhuzamosan bevezetett szavakkal vagy szerkezeti képletekkel) alkalomszerűen igen jól illenek a stílusba.
- e. Az akusztikai felfogás tempóját figyelembe kell vennie a fordításnak. Ha csupa fontos szavakat használunk, akkor az adott időkeretben több munkát kell végeznie a hallásnak és az agynak, s ezért fárasztóbb. A felolvasott szöveget könnyebb felfogni, ha nyelvtani viszonyítások teljes alakkal jelöltek. Így pl. jobb a tárgyias ige tárgyát 1. és 2. személyben is kitenni; könnyebb felfogni: „magasztalom az ő nevét” mint „nevét magasztalom”, vagy „magasztalom nevét”. E nélkülözhető szótagok gördülékennyé teszik a szövegmondást, s könnyítik a hallgatónak a hallottak követését.

¹⁷⁶ Dobszay László több régi írásában is találkozhatunk a szólam kifejezéssel, amely retorikai értelemben több szó egy hangsúly alatt való kimondását jelenti (vö.: kolón).

A zsoltárszöveg elkészítése során a munkacsoport számos idegen nyelvű fordítást és zsoltármagyarázatot is figyelemmel kísért. Háttéranyagként végig jelen volt a jeruzsálemi bibliafordítás francia változata, Horváth Konstantin nyersfordítása, Guardini valamint Szent Ágoston és Wolter Maurus zsoltármagyarázatai.¹⁷⁷ A pályázati anyag ezen felül komoly magyar nyelvű forrásanyagot is felsorakoztatott a *Keszthelyi-*, az *Apor-*, a *Döbrentei-*, a *Festetich-kódex*, Károli Gáspár, Sík Sándor és a keleti hymnologion fordításaiból.¹⁷⁸ A zsoltárokhoz kapcsolódó jegyzet- és magyarázatananyag is igen bőséges, kiterjed a zsoltárok liturgikus felhasználására is. Két zsoltár terjedelmes, további kilenc pedig hosszabb magyarázatot kapott.

A hatvanas évek népszerű fordítási irányzatai azonban nem ezeket az elveket követték.¹⁷⁹ A munkacsoport által átdolgozott zsoltárszövegeket többen korszerűtlennek és régieskedőnek vélték annak ellenére, hogy a támadott szenvedő és régmúlt igealakok nem teszik ki a fordított szövegek 0,01%-át sem.¹⁸⁰ A pályázat nem nyert, de a bírálatok között akadt kedvező vélemény is:

[...] A szerző főleg óriási erudícióról és nagy szorgalomról tanúskodó hatalmas munkájával válik ki a többi pályázó közül. Fordítását a másodfokú bizottság azonban túlzottan archaizáló nyelvezete miatt nem fogadta kedvezően. Szerintünk azonban, amennyiben a szerző hajlandó volna az archaizmusokat elhagyni, illetve a minimumra csökkenteni, szövege, mely a tradíció medrében mozog, és sokat felhasznál az eddigi fordításokból, a leghűbben adja vissza az eredeti szöveget és imádkozásra is a legalkalmasabbnak látszik. Amennyiben nem ő nyerné el az első helyet és a megbízatást a zsoltárfordítás elkészítésére, feltétlenül méltónak tartanánk őt jutalmazásra alapos munkájáért. [...] ¹⁸¹

¹⁷⁷ Bevezetés, i.h. *La Bible de Jérusalem*. (Párizs: École Biblique, 1956). Horváth Konstantin OCist: *A Zsoltároskönyv magyarázata és fordítása*. [=Zirci könyvek. 5.] (Zirc: Ciszterci Rend, 1935). Romano Guardini (szerk.): *Deutsche Psalter*. (Lipcse: St. Benno-Verlag, 1959). Maurus Wolter: *Psallite sapienter*. I–V. (Freiburg: Herdersche Verlagshandlung, 1891–1907).

¹⁷⁸ Bevezetés, I.h. Volf György (szerk.): *Régi magyar codexek. Festetich codex. Pozsonyi codex. Keszthelyi codex. Miskolczi töredék*. [=Nyelvelméltár. 13.] (Budapest: MTA, 1885). U.ő. (szerk.): *Régi magyar codexek: Szent Margit élete. Példák könyve. Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. Apor codex. Kulcsár codex*. [=Nyelvelméltár 8.] (Budapest: MTA, 1879). Sík Sándor (ford.): *Zsoltárok könyve*. (Budapest: Szent István Társulat, 1961). Berki Feriz (szerk.): *Hymnologion*. I–II. (Budapest: Magyar Orthodox Adminisztrátúra, 1969).

¹⁷⁹ Az első anyanyelvű liturgikus szövegek hazai vitájához lásd: Bálint Sándor – Mezey László – Rajeczky Benjamin: „Hagyomány és reform...” *Vigilia*. XXX/3 (1965. március): 185–188.

¹⁸⁰ Dobszay, *Segédlet*, i.m., 46.

¹⁸¹ N.N.: „Bíráói vélemények a 41. számú »Psalmus vox Ecclesiae est« jeligéjű pályázattal kapcsolatban. (Szerző: Anonim munkaközösség).” DLH, VII/D/2. 1262.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A zsoltafordítási pályázat és a *Psalterium hungaricum* kialakulása

Az elkészült zsoltaárszövegek az *Énekes zsolozsma*-kötetek és az *Éneklő Egyház* révén idővel sokfelé elterjedtek és beépültek az imádságos gyakorlatba, némelyek azonban továbbra is fenntartásokkal kezelték őket. E megítélésen még az sem változtatott jelentősen, hogy 2001 márciusában a Szentszék kiadta a *Liturgiam authenticam* kezdetű instrukciót, amely rendezni és kiigazítani kívánta a népnyelvű fordítások kérdését.¹⁸² Ha e dokumentum elveit összehasonlítjuk a *Psalterium hungaricum* hagyományos, a magyar Biblián alapuló zsoltafordításának elveivel, akkor azt látjuk, hogy éppen azokat a követelményeket igyekezett megvalósítani harminc évvel korábban, amelyekre az új instrukció csak 2001-ben hívta föl a figyelmet.

Minden előnye ellenére meg kell említeni, hogy az elkészült *Psalterium hungaricum*-nak vannak nehezen védhető pontjai is. Amint Dobszay László kitért rá, a fordítás egyes szakaszaiból kikerült szövegek nem teljesen egységesek. A *vesperále* anyagát képező zsoltaórok a magyar bibliafordításokból indultak ki, a kérdéses helyeket igazítva a zsidó hagyomány alapján.¹⁸³ Az anonim zsoltafordítási pályázat keretében beadott újabb fordítások a pályázati kiírás miatt a Neo-Vulgáta alapján készültek, így a fordítások kissé különböztek a *vesperále* elkészült szövegeitől.¹⁸⁴ A harmadik, a hiányzó zsoltaórokot pótló munka során ismét az első fordítások elveit követték, de már fölhasználták a Neo-Vulgáta tanulságait is.¹⁸⁵ A végül egészében összeált *Psalterium hungaricum*-ról így írt Dobszay László:

Egy fordítás elindulhat nullpontról, avagy elhatározhatja, hogy következetesen végigvisz egy alapelvet (például: mindenütt a Vulgáta vagy Neo-vulgáta). Ma azonban már oktalanság volna megzavarni efféle változtatással a nehezen kialakult gyakorlatot. Akik a Neo-vulgátat preferálják, úgylis főként a *Liturgia Horarum*-ra kötelezett papság köréből kerülnek ki, s magán-zsolozsmájukban élnék azzal.

Így a zsoltafordítás „felületi” rétegében van némi kevertség. Az alapszöveget részben a külső körülmények (fordításpályázat, *Éneklő Egyház*),

¹⁸² *Liturgiam authenticam. A népnelvek használata a római liturgia könyveinek kiadásaiban.* (ford.: Rihmer Zoltán). [=Németh László (szerk.): *Római dokumentumok. XVIII.*] (Budapest: Szent István Társulat, 2001).

¹⁸³ Dobszay, *Segédlet*, i.m., 6.

¹⁸⁴ I.h.

¹⁸⁵ I.h.

részben a jobb értelmet szolgáló Neo-vulgáta javítások módosítják. A liturgiátörténetet azonban egyébként is végigkísérik – anélkül, hogy lényeges dolgokat befolyásolnának – az efféle, az emberi törekvésekből, történeti körülményekből folyó esetlegességek. Ezek bizonyos fokig élőbbé, emberibbé teszik a „csinált” helyett a „lett” benyomását keltik. Bár minden fontos dologban gondozott, ellenőrzött erdő, de nem francia park.¹⁸⁶

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek egységes szövegének alapja tehát az imént jellemzett *Psalterium hungaricum*, amelynek szöveganyaga átítatja az új, magyar nyelvű gregorián tételeket, sőt fordítási elvei a zsoltárokon kívül felhasznált más szövegekben is megfigyelhetők.¹⁸⁷

I. 10. A *Missa Venite*

A *Missa Venite* címet viselő több mint 33 oldalas énekgyűjteményről csak másodlagos forrásokból értesültem, ugyanakkor bizonyos, hogy létezett egy ilyen című összeállítás, amelyet Dobszay László feltehetőleg a Hitoktatási Bizottságnak készített. A kiadvány az elsőáldozási szentmisékre ajánlott ordinárium- és propriumtételeket magyarázatokkal és orgonakísérettel. A *Missa Venite* cím is innen eredhet, gondolva az *Elsőáldozók Hittankönyvé*-ből már ismert *Jertek, Atyám áldottai* kezdetű tételre.

A kiadvány létezéséről két lektori jelentésből értesültem.¹⁸⁸ A lektori jelentések nem tüntetik föl a bírálók személyét, azonban egyik – az irat tanúsága szerint – 1972. május 1-én kelt.¹⁸⁹ A két irat több helyen is hivatkozik a gyűjtemény tartalmára, utalva arra is, hogy néhány ének már korábban megjelent nyomtatásban.¹⁹⁰ Az első bírálat I/3. pontja a 33., 117. és 144. zsoltár prozódiai kérdéseit tárgyalja, I/4. pontja a magyar Gloria és Pater noster szövegével foglalkozik. Az I/5. pont a *Jertek, Atyám áldottai* és az *Ízleljétek és lássátok* kezdetű

¹⁸⁶ I.m., 7.

¹⁸⁷ A *Psalterium hungaricum*-ról és a fordítási elvekről lásd: Déri Balázs: „A mai magyar zsoltárfordításokról.” *Vigilia*. LIV/5 (1989. május): 336–340.

¹⁸⁸ Első lektori jelentés. DLH, 5.F/2523–2528. Második lektori jelentés. DLH, 5.F/2533.

¹⁸⁹ Az első bírálat egyes szám első személyű fogalmazása egy bírálót sejtet, de a levelezés részleteiből kiderül, hogy több személy is be volt vonva a vizsgálatba. DLH, 5.F/2523–2528.

¹⁹⁰ Az első lektori jelentés itt valószínűleg a már korábban megjelent *Elsőáldozók hittankönyvé*-re utalhat.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Missa Venite

introitus és kommúnió dallami megoldásait vizsgálja. A II. pont egy feltehetően hétoldalas előszó pontatlan megfogalmazásait veszi sorra, míg a III. pont a zenei észrevételeket foglalja össze oldalszámokra hivatkozva. E pont utal a „Görög Kyrié”-re, az „Ünnepi Kyriék”-re, az *Áldozatot hozzatok* kezdetű népéneke, a XVIII. gregorián miséből származó Agnus Dei-re latinul és magyarul, a *Föltámadt Krisztus e napon*, az *Az Úristent magasztalom* és a *Krisztus feltámadta* kezdetű népéneke. A második lektori jelentés már jóval rövidebb, és a szerző válaszaira utal vissza, így feltételezhető, hogy ez az első bírálatra érkezett válasz bírálata. Ez utóbbi csak kevés énekre utal, de ezek mind megerősítik a korábbi értesüléseket.

A 6. táblázatban mindezek alapján megkísérlem rekonstruálni a *Missa Venite* című gyűjtemény tartalmát, ezúttal a benne szereplő népénekekkel együtt. A szögletes zárójelbe helyezett tételekre nincs utalás, ugyanakkor valószínűsítem, hogy ezek is szerepeltek a tételek között.

6. táblázat: A Missa Venite feltételezett tartalomjegyzéke

Cím	Utalás	Forrás
Jertek, Atyám áldottai	I. lektori jelentés I/5.	<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 82.
Kyrie eleison (XVI.)	I. lektori jelentés III.	magyar <i>Kyriale simplex</i> I.
[Uram, irgalmazz (népi)]		<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 90.
Ünnepi Kyriék (karácsony, húsvét, pünkösöd)	I. lektori jelentés III.	magyar <i>Kyriale simplex</i>
Dicsőség (XV.)	I. lektori jelentés I/4.	<i>Keresztény élet</i> 185.
[Alleluja (egyszerű, 6. tónusú)]	I. lektori jelentés I/2.	<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 70.
Áldozatot hozzatok (népének)	I. lektori jelentés III.	<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 91.
Szent vagy (XVIII.)		<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 21.
Miatyánk	I. lektori jelentés I/4.	<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 84.
Agnus Dei (XVIII.)	I. lektori jelentés III.	
Isten báránya (XVIII.)	I. lektori jelentés III.	magyar <i>Kyriale simplex</i>
[Isten báránya (Ambrozián dall.)]		<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 69.
Ízlejétek és lássátok	I. lektori jelentés I/5.	<i>Elsőáldozók hittankönyve</i> 92.
Föltámadt Krisztus e napon (népének)	I. lektori jelentés III.	KMU 52
Krisztus feltámadta (népének)	I. lektori jelentés III.	KMU 54
Az Úristent magasztalom	I. lektori jelentés III.	KMU 101

Az első lektori vélemény terjedelmes bekezdést szentelt az orgonakísérettel kapcsolatos kérdésekre is, így biztosak lehetünk, hogy a gyűjtemény orgonaletéteket is tartalmazott. Arról is értesülünk, hogy a kísérek többféle stílusban készültek. Hírt kapunk „mérsékeltlen egyszerű” kíséretéről, egy „legegyszerűbb” változatról, amely „egészen puritán hangzatokat” alkalmaz „a kora középkor harmonizálási módjára

emlékezve”, valamint szó esik „technikailag és hangzásban igényesebb kíséretekről” is.¹⁹¹ A bíráló fenntartással viszonyult a kísérekhez, és úgy ítélte, hogy a „kíséret problematikus volta kockáztathatja, és megnehezíti az egész mű sikerét”.¹⁹²

Az első lektori jelentés kezdetéből világosan látszik, hogy a bírálók érzékelték a *Missa Venite* egyházzenei jelentőségét, ugyanakkor a dokumentum további részleteiből és a ránk maradt levelezésből kitűnik, hogy meglehetősen aggályoskodással kezelték.

Szöveg és dallam szempontjából egyaránt „kiváló” munka. Kiválik egyrészt az eddigi, hasonló tárgyban mozgó sablonos művek közül, másrészt alapos tudományos és művészi fölkészültséggel szól a kérdéshez, és lát munkához.

De éppen a mű kiválósága és – az előszóban jelzett – ideális célkitűzése megköveteli, hogy alaposan és szigorúan szemügyre vegyük, egy-két inkorrektséget kijavíttassunk, meggondolandó lehetőségeket, jobb megoldásokat fölvessünk, néhány mozzanatra fölhívjuk a szerző figyelmét, és egy-két elírást kiküszöböljünk.¹⁹³

A dokumentum folytatásából világossá válik, hogy a bírálók a szerzőtől eltérő nézeteket vallottak a gregorián zene egységességéről, zenei működéséről és prozódiajáról. A bírálók a hivatalos római dallamoktól való néhányhangos eltérésben az egyházzene egységének sérelmét látták, majd külön kitértek a *Jertek, Atyám áldottai* és az *Ízleljétek és lássátok* tételekre, amelyekben kifogásolták, hogy a hajlítások és a dallami tetőpontok nem mindig hangsúlyos szövegrészekre esnek. A megfogalmazott kritikák egyértelműen tükrözik a két nézőpont között lévő feszültséget, amely valójában túlmutat a személyeken. Egyik egy tiszteletreméltó és komoly múltú ceciliánus hagyomány felől, másik a népzene és a gregoriánkutatás legfrissebb tapasztalataival közelít a kérdéshez.

¹⁹¹ Az ordináriumtételekhez készült technikailag igényesebb kísérek egy részét sikerült azonosítanom a kéziratok között. Az *Éneklő Egyház* 411 és 441 számú énekének orgonaletétje mellett ehhez a sorozathoz tartozik egy többféle változatban megkomponált Sanctus és Agnus Dei kíséret is. (DLH, VII/C/1/2.Sz. 682.) E rekonstruált sorozatot a gyakorlatban is kipróbáltuk 2021. február 21-én, 16 órakor a belvárosi Szent Mihály-templomban Horváth Márton Levente és a Budapesti Énekes Iskola közreműködésével.

¹⁹² Első lektori jelentés, i.m.

¹⁹³ DLH, 5.F/2523.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Kis magyar uzuális

A szerző az első bírálatot kézhez kapva minden bizonnyal egy – jelenleg lappangó – válaszlevélben fejtette ki álláspontját, amelyre a bíráló bizottság megfogalmazta az ezzel kapcsolatos újabb észrevételeit.¹⁹⁴ E második lektori jelentésből ugyanakkor az is világossá válik, hogy a bizottság és a szerző között némi feszültség alakult ki. A bizottság 1972 májusa és júliusa között több egyeztetés után végül egy újabb, harmadik, lektori véleményben immáron csak az „orgonaszerűség szempontjából” bírálta a *Missa Venité*-t, és a hazai orgonák állapotára és az organisták képzettségére hivatkozva a következőképpen határozott: „A művet ebben a formában sem kinyomtatásra, de még kéziratban való terjesztésre sem ajánlhatjuk.”¹⁹⁵ Ez utóbbi okfejtés azért is meglepő, mivel a bírálók korábban kevésbé az orgonakíséret, mint inkább az anyanyelvű gregorián és népi gyűjtésből származó népénekek minősége ellen emeltek kifogást arra hivatkozva, hogy ezek a gyűjteményben szereplő formában sértik az egyházzene szentségét, egyetemességét és művésziességét.

Bár a lektori jelentések nem tüntették föl a bírálók kilétét, tartalmukból mégis arra következtettek, hogy szerzőjük az Országos Egyházzenei Tanács, amelynek tagjai nem sokkal később a *Kis magyar uzuális*-t is hasonlóképpen bírálták. Ezt a feltételezésemet erősíti az is, hogy az Országos Egyházzenei Tanács tagjai – Tardy László emlékei szerint – igen rossz néven vették, hogy a hittankönyvek zenei anyaga a tudtuk és jóváhagyásuk nélkül jelent meg.¹⁹⁶ A *Missa Venité*-hez kapcsolódó szerencsétlen kimenetelű vita nyilvánvalóvá tette, hogy a magyar nyelvű gregorián énekek és a hozzá kapcsolódó új egyházzenei törekvések országos jelentőséggel bírnak. Megkezdődött tehát létjogosultságukért folytatott, máig tartó küzdelem.

I. 11. A *Kis magyar uzuális*¹⁹⁷

A *Kis magyar uzuális* az új, magyar gregorián tételek első olyan összefoglaló kiadványa, amelyben nagy számban jelennek meg az új, antifónadallamokra készült propriumtételek. A gyűjtemény zenei függeléknek készült *Az üdvösség története*

¹⁹⁴ DLH, 5.F/2533.

¹⁹⁵ DLH, 5.F/2540.

¹⁹⁶ Tardy László szóbeli közlése alapján.

¹⁹⁷ *Kis magyar uzuális. Függelék „Az üdvösség története” c. hittankönyvhöz.* (Budapest: A Hitoktatási Bizottság Énekpedagógiai Munkacsoportja, 1978).

című hittankönyv mellé.¹⁹⁸ Összeállítója a Hitoktatási Bizottság Énekpedagógiai Munkacsoportja, amelynek tagjai Csanád Béla, Rajeczky Benjamin, Dobszay László, Szendrei Janka és Tardy László voltak.¹⁹⁹

A kézirat teljes anyaga 1972-re már bizonyosan összeállt.²⁰⁰ A kiadvány anyaga eleinte másolatokban terjedt. Első hivatalos sokszorosítása, még a hittankönyvtől függetlenül, 1975-ben jelent meg 64 oldal terjedelemben, a4-es méretben, a Főegyházmegyei Hatóság kiadásában.²⁰¹ Tartalmilag ezzel teljesen egyezik a második kiadás, amely 80 oldalon, a5-ös méretben, Tardy László felesége, Tarkó Magda kézírásos kottázásával jelent meg.²⁰² A kiadvány a kiadót és a kiadás időpontját nem tünteti föl. Tipográfiai egyezése az *Üdvösség története* című hittankönyvvel arra utal, hogy már valóban a hittankönyv mellékletként, a Szent István Társulat gondozásában jelent meg feltehetőleg 1978-ban.²⁰³

A dallamok lejegyzése mindkét kiadásban a modern kottairás szabályai szerint történt. E kottairást már a harmincas évektől kezdve világszerte használták a gregorián tételek közreadásakor.²⁰⁴ Az ötvonalas papírra violinkulcs és – szükség esetén – előjegyzés kerül, ám ütemmutató nincs. Módosító jelként legtöbbször b-k, de olykor kereszttek is előfordulhatnak. A punctumokat ebben a lejegyzésben zászlós nyolcad vagy negyed jelöli, az egyes neumacsoportokat pedig a gerendázás segítségével lehet elkülöníteni, így könnyen áttekinthetővé válik a zenei szerkezet.²⁰⁵ A levegővétel jele és az ütemvonal a zenei sorok tagolására szolgál. Bár a gregorián eredeti notációtól e megoldás elég távol áll, az új, magyar nyelvű gregorián tételek lejegyzésekor végig használatban volt, mivel e lejegyzés értelmezéséhez nincs

¹⁹⁸ Ruppert János – Bindsz Ferenc: *Az üdvösség története*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek. IV.*] (Budapest: Szent István Társulat, 1978).

¹⁹⁹ Szendrei Janka és Tardy László szóbeli közlése alapján.

²⁰⁰ Erre utal a jelen fejezetben külön is kiemelt lektori jelentés dátuma.

²⁰¹ *Kis magyar uzuális*. (Eger: Főegyházmegyei Hatóság, 1975). Tardy László: „A magyar katolikus egyházi zene és ének.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. (Budapest: Szent István Társulat, 1988). 361.

²⁰² Szendrei Janka és Tardy László szóbeli közlése alapján.

²⁰³ A *Vigilia* 1976 októberi számában hírt ad az új *Kis magyar uzuális*-ról, és tájékoztat arról is, hogy nemsokára a hittankönyv függelékeként is megjelenik. Ez alapján bizonyos, hogy a függelék megjelenése 1976 októberére utána tehető. A *Magyar Katolikus Almanach* szerint a *Kis magyar uzuális* végül 1978-ban jelent meg, az *Üdvösség története* második újranyomásakor. Tóth Sándor: „*Kis magyar uzuális*.” *Vigilia* XLI/10 (1976. október): 716–717. Bindsz Ferenc – Ruppert János: *Az üdvösség története*. (Budapest: Szent István Társulat, 1976). Rosdy Pál: „Magyar katolikus könyvkiadás.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. (Budapest: Szent István Társulat, 1988). 412.

²⁰⁴ Dobszay László: *A gregorián ének kézikönyve*. (Budapest: EMB, 1993). 350.

²⁰⁵ I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Kis magyar uzuális

szükség külön tanulmányokra. Hátránya, hogy a ritmusértékek használata nem tükrözi a gregorián zene ritmikai szabadságát.²⁰⁶ Érdekeség, hogy a magyar gregorián tételek lejegyzői rendszerint a hangzó hangmagasságra transzponálják a tételeket. Ennek oka gyakorlati jellegű. A modern kottairás abszolút hangmagassághoz kötöttsége miatt segíti a kottaolvasást, ha a szem a hangzó hangmagasságokat olvassa, ugyanakkor a képzetlenebb előadóknak is segítséget nyújt. E mértéktartó differenciáltságú lejegyzési forma, bár nem veszi fel a versenyt az eredeti középkori notációk egyikével sem, mégis elégséges arra, hogy az egyszerűbb, közösségi éneklésre alkalmas énekeket közvetítse. Nem véletlen, hogy a *Magyar Kórus* gregoriánt népszerűsítő kiadványai után a *Kis magyar uzuális* is ezt a kottaképet választotta a gregorián tételek közreadásánál.

A gyűjtemény több mint száz, addig jó részt csak másolatokban terjedő éneket közölt. Zenei anyaga elsősorban az új magyar nyelvű gregorián tételekből és népi gyűjtésből származó értékes népénekekből áll. A gyűjtemény megérdemelné, hogy teljes tartalma részletes elemzést kapjon, ám ez meghaladná e dolgozat kereteit, így ezúttal csak a benne szereplő magyar nyelvű gregorián énekekre térek ki (7. táblázat).

7. táblázat: A Kis magyar uzuális magyar nyelvű gregorián tételei²⁰⁷

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
1	Bűnvallás (Confiteor)	Ord	5	recitált tónuson
2	Uram, irgalmazz	Ky	5	népi gyűjtés alapján
3	Kyrie – Nagyhatalmú Isten	Ky	6	Kyrie Magne Deus
6	Dicsőség a magasságban	Glo	7	Missa mundi
7	Alleluja „Veni Sancte”	All	8	2. tónus
8	Alleluja „Angelus Domini”	All	8	8. tónus
9	Alleluja (kétszólamú)	All	8	2. tónus, a jubilushoz ellenszólam.
10	Alleluja (húsvéti)	a	8	6. tónus
11	Hitvallás	Cre	9–10	recitatív tónuson
12	Szent vagy!	San	11	Missa mundi
14	Miatyánk	Ord	12	közismert dallamon
15	Miatyánk	Ord	13	4. tónusú dallamon
16	Isten Báránya	Agn	13	Missa mundi
17	Isten Báránya	Agn	14	ambrozián dallam
19	Hozzád emelem	Intr	15	ádventi introitus, a négy vasárnapra külön zsoltárszakaszokkal (<i>Ad te levavi</i>)

²⁰⁶ I.h.

²⁰⁷ A táblázatban nem szerepelnek a kizárólag latin nyelvű gregorián tételek, mivel ezek nem tartoznak e dolgozat tárgyához.

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
20	Kyrie, Szentek fényessége	Ky	16	ad notam 3
21	Az Úr megadja kegyelmét	Com	17	ádventi kommúnió (<i>Dominus dabit</i>)
27	Gyermek született nekünk	Intr	21	karácsonyi introitus (<i>Puer natus</i>)
28	Kyrie – Született világ Meváltója	Ky	22	népi gyűjtés alapján
29	Alleluja! Megmutatta az Úr	Com	22	karácsonyi kommúnió (<i>Notum fecit</i>)
36	Hozzám kiált	Intr	26	nagyböjti introitus (<i>Invocabit</i>)
37	Válts meg engem	Com	27	nagyböjti kommúnió (<i>Redime me</i>)
38	A kenyér	Com	27	nagyböjti kommúnió (<i>Panis quem ego dedero</i>)
42	Mi pedig dicsekedjünk	Intr	30	introitus a szenvedés idejére (<i>Nos autem</i>)
43	Ez az én testem	Com	30	kommúnió a szenvedés idejére (<i>Hoc corpus</i>)
44	Legnemesebb minden fák közt	H	31	a <i>Crux fidelis</i> himnusz fordítása.
45	Királyi zászlók lobognak	H	32	a <i>Vexilla regis</i> himnusz fordítása, népi dallamon
46	Feltámadtam	Intr	33	húsvéti introitus (<i>Resurrexi</i>)
47	Kyrie – Feltámadt Krisztus	Ky	33	népi gyűjtés alapján, vö. KMU 28
48	Alleluja! A mi húsvéti Bárányunk	Com	34	húsvéti kommúnió (<i>Pascha nostrum</i>)
49	Énekeljetek az Úrnak	Com	35	húsvéti kommúnió
50	Békességet hagyok rátok	Com	35	húsvéti kommúnió
51	Nem hagylak árván titeket	Com	35	húsvéti kommúnió
56	Galileai férfiak	Intr	38	introitus Mennybemenetelre (<i>Viri Galilei</i>)
57	Énekeljetek az Úrnak	Com	39	kommúnió Mennybemenetelre (<i>Cantate Domino</i>)
58	Az Úr Lelke	Intr	40	introitus pünkösdre (<i>Spiritus Domini</i>)
59	Kyrie! Minden javaknak	Ky	41	népi gyűjtés alapján, vö. KMU 28
60	A Lélek ki az Atyától	Com	41	pünkösdi kommúnió (<i>Spiritus qui a Patre procedit</i>)
62	Áldott legyen a Szentháromság	Intr	43	introitus Szentháromság ünnepére (<i>Benedicta sit</i>)
63	Áldjuk a mennyek Istenét	Com	44	kommúnió Szentháromság ünnepére (<i>Benedicimus Deum</i>)
64	Ó, mi szent Atyánk	H	44	az <i>O Pater sancte</i> himnusz fordítása
65	Táplálta őket	Intr	46	introitus Úrnapjára (<i>Cibavit eos</i>)
66	Zengjed nyelv a dicsőséges	H	46	a <i>Pange lingua</i> himnusz fordítása. Ad notam KMU 44
69	Ím, az angyalok kenyere	Sq	49	<i>Ecce panis Angelorum</i> , az úrnapi szekvencia utolsó szakasza
70	Ó, mily félelemmel	Intr	50	introitus egyháznapijára (<i>Terribilis est</i>)
71	Az én házam	Com	51	kommúnió egyháznapijára (<i>Domus mea</i>)
72	Oltalmazó Isten	Intr	52	introitus az évközi időre (<i>Protector noster</i>)
73	A nép üdve	Intr	53	introitus az évközi időre (<i>Salus populi</i>)

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Kis magyar uzuális

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
74	Jertek, Atyám áldottai	Intr	54	introitus az évközi időre (<i>Venite benedicti</i>)
75	Az egész föld imádjon	Intr	55	introitus az évközi időre (<i>Omnis terra</i>)
76	Szent szívének gondolata	Com	56	introitus az évközi időre (<i>Cogitationes Cordis Iesu</i>)
77	Aki eszi az én testemet	Com	57	kommúnió az évközi időre (<i>Qui manducat</i>)
78	Ízleljétek és lássátok	Com	57	kommúnió az évközi időre (<i>Gustate et videte</i>)
79	Aki nékem szolgál	Com	58	kommúnió az évközi időre (<i>Qui mihi ministrat</i>)
80	Örvendezzünk mindnyájan	Intr	59	introitus Szűz Mária és a szentek ünnepein (<i>Gaudeamus</i>)
81	Mily boldog vagy	Com	60	kommúnió Szűz Mária miséin (<i>Beata viscera</i>)
82	Én vagyok az igaz szőlőtő	Com	60	kommúnió a szentek ünnepein (<i>Ego sum vitis vera</i>)
83	Oltalmad alá futunk	a	61	a <i>Sub tuum praesidium</i> antifóna alapján
84	Tengernek csillaga	H	62	az <i>Ave maris stella</i> himnusz fordítása
92	Örvendj, anyánk, magyar haza	H	66	himnusz Szent István királyról (<i>Gaude Mater Hungaria</i>), CsB ford.
93	Mennyei kórus szent sereg	H	67	himnusz Szent Imre hercegről (<i>Chorus caelestis agminis</i>), CsB ford., ad notam KMU 92
94	Örülj, boldog magyar haza	H	67	himnusz Szent Erzsébetről (<i>Gaude felix Pannonia</i>), CsB ford., ad notam KMU 92
95	Ma új örömben egyesül	H	68	himnusz Szent Margitról (<i>Novo sacrata gaudio</i>), CsB ford., ad notam KMU 92
97	Adj, Uram, ónékik	Intr	69	a <i>Requiem</i> introitus népi gyűjtés alapjá
98	Én vagyok a feltámadás és az élet	Com	69	kommúnió gyászmisékre (<i>Ego sum resurrectio</i>)
105	Örvendezik az én lelkem	Am	73	antifóna a Magnificathoz.
106	Mindeneknek szemei		74	asztali áldás

Ez összesen 67 gregorián tételt jelent.²⁰⁸ Ebből 9 himnusz és 1 szekvencia, további 6 tétel pedig népi gyűjtés alapján készült. A maradék 51 gregorián énekből 37 máig változatlan formában él a gyakorlatban, ami azt jelenti, hogy nem verses gregorián énekek 73%-a már ekkor letisztult formában került be a kiadványba. A tételek sorrendje az egyházi évet követi, az egyes időszakoknál együtt találhatóak a

²⁰⁸ Ezek közül 11 megjelent a két említett hittankönyben is. Lásd e dolgozat I. 7 és a I. 8. alfejezetét!

gregorián tételek és a kapcsolódó népénekek. A kiadvány jelentőségére való tekintettel most álljon itt a könyv teljes előszava:

Több mint 100 szép éneket kapsz ebben a könyvben. Isten gondolataira, fölséges műveire tanítanak, hitedet nevelik, vallási ismereteidet gyarapítják, szívedet az Úrhoz vezetik.

Találsz itt több tucatnyi ősi magyar (vagy őseink ajkán megmagyarosodott) népéneket. Ahogy szüleidtől megtanultad őseid magyar nyelvét, hogy azon beszélj, úgy kell megtanulnod őseid magyar énekét, hogy azzal dicsőítsd az Urat. Nekünk az a kötelességünk, hogy átadjuk neked, neked az, hogy megtanuld és egykor majd tovább adjad, ahogy a zsoltárban énekeljük: „Mi sem titkoljuk el fiaink előtt, elmondjuk az ifjú nemzedéknek: mondják el azok is fiaiknak és ne felejtsek el az Isten műveit!” (Lásd 73. sz. ének)

És találsz itt igen sok olyan éneket, mely még ősi, még értékesebb. A gregorián énekek egyházunktól ránk hagyományozott, megszentelt dallamok, melyekkel az ősegyház korától kezdve legméltóbban fejezzük ki a liturgiában ünnepelt misztériumokat.

A gregorián énekek szövege: a Szentírás, Isten kinyilatkoztatott szava. A magyar népénekek szövege is általában a Szentírás valamely versére utal. Akkor fogod jól énekelni ezeket az énekeket, ha mindenekelőtt gondosan elolvasod, megtanulod és megérted a szövegeket. Ehhez segítenek a bevezető magyarázatok is. De azon felül ki kell keresned a Szentírásból minden olyan részt, amelyre ezek a szövegek utalnak. Egy pillanatra se felejtsd el, hogy ezek nem hangulatos kis dalocskák, hanem az Isten szavait tartalmazó szövegek, melyeket a dallam segítségével egy egész életre kell a szívedbe vésned.

Aki szívesen énekel, kétszeresen imádkozik. Imádkozza a szavakat is, a szavak fölemelik az ember értelmét az Istenhez. Imádkozza a dallamot is, a dallam pedig istenszeretetre indítja a szívet. Amit mondunk, azt hisszük, az ének pedig mélyebb szeretettel tölti el a hitet. Így lesz énekünkben is „a hit a szeretet által tevékeny” (Szent Pál levele a galatákhöz, 5. fejezet).²⁰⁹

A *Kis magyar uzuális* hittankönyv-függeléként való hivatalos kiadása éveken át váratott magára. A Hitoktatási Bizottság hivatalból lektorálásra küldte az

²⁰⁹ KMU, 3.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Kis magyar uzuális

anyagot az Országos Egyházzenei Tanácsnak, amelynek részéről Werner Alajos, Medvigy Mihály, Kósa Ferenc és Bárdos Lajos foglalkozott az anyaggal.²¹⁰

A gyűjteményről elsőként Werner fogalmazott meg néhány észrevételt 1973. február 21-én, amely összefoglalólag említ néhány tisztázandó kérdést, többek között a zsoltárfordítások, a hajlítások hosszú vagy rövid hangokra helyezése és a közlendő anyag mennyisége kapcsán. Írása végén üdvözli a „szebbnél szebb” népi énekeket.

Következő értesülésünk 1973. április 15-éről való. Az Országos Egyházzenei Tanács ekkor küldte meg „első hozzászólását” a tervezett hittankönyv-függelékhez, amelyet Csanád Béla, Rajeczky Benjamin, Dobszay László, Jáki Teodóz, Tardy László és Szendrei Janka, valamint Udvardy József püspök, csanádi apostoli kormányzó kapott meg. A hatoldalas dokumentum hangsúlyozza, hogy még nem lektori jelentés, hanem segítő szándékú javaslat kíván lenni. Elsősorban a túlzott régieskedéssel, a zsoltárszövegek megválasztásával, az énekválasztás arányaival szemben emel kifogást, illetve a szilárd dallami csomópontok hangsúlyra helyezését kívánná. Ezen túl hiányolja a pontos forrásmegjelölést, és az emblematikus gregorián tételeknél a világegyház elfogadott dallamainak hűségese követését kéri.²¹¹ A hozzászólás hangsúlyozza, hogy a bírálókat megnyugvással tölti el, hogy Csanád Béla kiváló pap-költő irányítása alatt folyik a munka, továbbá a dokumentum végén egy rövid dicséret is helyet kapott Bárdos Lajos kézjegye és a többi bizottsági tag monogramja előtt.

VIII: DICSÉRET (last but not least)

Fenti megjegyzéseink ne takarják el azt az alapvető megállapításunkat, hogy a kéziratot a maga egészében értékes, örvendetes nagy lépésnek tekintjük. Éppen ezért igyekszünk, hogy az részleteiben is minél támadhatatlanabb legyen.

Az Orsz. Egyh. Tanács nevében:

W.A – Dr M.M – K.F

és BL

²¹⁰ A neveket lásd alább, az idézet végén! Az Országos Egyházzenei Tanácsot 1964. március 25-én alapították az OLT tanácsadó testületeként. Tardy, *A magyar katolikus egyházi zene és ének*, i.m., 354.

²¹¹ Az énekek forrásairól később egy kétoldalas jegyzék készült, ám ez nem jelent meg végül egyik kiadásban sem. A jegyzéket lásd: DLH, VII/D/1/1.Sz. 943.

Az Országos Egyházzenei Tanács hozzászólása ez esetben sokkal óvatosabb és mértéktartóbb volt, mint a *Missa Venite* esetében, mégis, ismét világossá vált, hogy a tanács tagjai és a *Kis magyar uzuális* szerkesztőbizottsága nem tudnak közös nevezőre jutni bizonyos kérdésekben. A hozzászólás javaslati közül a szerkesztők csak keveset emeltek át a kéziratba, így a hivatalos kiadás tovább húzódott.

Mivel a szerkesztők nem akarták, hogy a kézirat sokáig a fiókban heverjen, saját elhatározásból belső használatra sokszorosítani kezdték. Bizonyos, hogy már a hivatalos kiadások előtt terjedni kezdett a gyűjtemény. Győrben ekkor már évek óta énekelték az anyanyelvű gregorián énekeket,²¹² így nem meglepő, hogy elsőként itt, 1973 nyarán tartottak egy nagyobb szabású bemutatót az új gyűjtemény anyagából, amelyen Török József beszámolója szerint részt vett Mezey László, Szendrei Janka, Forrai Magdolna Gregoria és Jáki Teodóz is.²¹³

A *Kis magyar uzuális*, noha bizonyos pontokon még további csiszolásra szorult, mérföldkövet jelentett a magyar gregorián történetében. Egy olyan teljesen új hangot ütött meg a magyar egyházzenei életben, amelyet nem lehetett lesöpörni az asztalról. A magyar gregorián énekek liturgikus szövegei és népi gyűjtésből származó énekek frissessége hatalmas újdonságnak számítottak, ugyanakkor tény és való, hogy a kiadvány sikerével párhuzamosan az új, magyar nyelvű gregoriánnal szembeni fenntartások is egyre hangosabbak lettek.

I. 12. A *Temetési szertartáskönyv*

1969 augusztusában, Nagyboldogasszony ünnepén az Istentiszteleti Kongregáció közzétette a temetési szertartás új, megreformált rendjét.²¹⁴ A mintakiadvány kötelező érvényűen 1970 júniusában lépett életbe a latin nyelvű temetési szertartásokon, a püspöki karok pedig megbízást kaptak az anyanyelvű fordítások előkészítésére.²¹⁵ Magyarországon az Országos Liturgikus Tanács (OLT) 1970 őszén

²¹² A győri magyargregorián-éneklés folyamatosságára utal egy 1974. október 6-i dátummal Jáki Teodóztól származó éneklista, amelyen az *Ó, mily félelemmel* kezdetű introitus szerepel. Köszönettel tartozom a dokumentum tulajdonosának, Medgyesy S. Norbert barátomnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta.

²¹³ A dátum Fejérvári Sándor kürtművész adata. Medgyesy S. Norbert és Török József szóbeli közlése alapján.

²¹⁴ Az Istentiszteleti Kongregáció 720/69. számú Határozata, kelt 1969. augusztus 15-én. DLH, 2.Z/8834.

²¹⁵ I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Temetési szertartáskönyv

küldte el első javaslatait az Egyházmegyei Hatóságoknak és az Egyházmegyei Liturgikus Bizottságoknak véleményezésre és további javaslattételre.²¹⁶ A beérkezett válaszok között volt Rajeczky Benjamin 1970. október 19-én kelt levele is, amelyben a kiküldött mintaanyag bírálata mellett új javaslatokkal is jelentkezett.²¹⁷ A vélemények feldolgozását követően 1972-ben kezdődött el az érdemi munka.²¹⁸

Az esztergomi Egyházmegyei Liturgikus Bizottság javaslatára a MTA Népzene kutató Csoport néhány munkatársa is bekapcsolódott az előkészítésbe.²¹⁹ Rajeczky egy 1972. február 23-án keletkezett feljegyzésben vállalta, hogy munkatársaival összegyűjti és elemzi a középkori kódexek temetési rendjét és zenei tételeit, értékeli a halottas népelemek énekeskönyvi változatait, bemutatja a népi gyűjtésből származó új adatokat, valamint szerkezeti szempontból összegzi a temetési szertartás változatait.²²⁰ 1972–73 során több tudományos előadást tartottak, amelyben bemutatták a magyar temetési hagyományt a *Pray-kódex*-től egészen a közelmúltig.²²¹ Rajeczky Benjamin, Dobszay László és Szendrei Janka ekkor már évek óta foglalkozott a hazai egyházzene megújításának kérdésével, így nem meglepő, hogy tudományos kutatásuk eredményei mellett a maguk szöveg- és dallamjavaslatait is megtették.²²²

A szertartáskönyv előkészítését Kisberk Imre székesfehérvári püspök és OLT-elnök irányította, és Szakos Gyula OLT-előadó koordinálta.²²³ 1973 szeptemberére a zenei javaslatok elkészültek, így az OLT megküldte őket az Országos Egyházzenei Bizottságnak felülvizsgálatra.²²⁴ A Rajeczky–Dobszayféle tervezet mellett még Szigeti Kilián, a pécsi egyházzenei munkaközösség és az OLT

²¹⁶ Szakos Gyula: „Tájékoztató az Egyházzenei Bizottság 1973. november 24-i gyűlésére a készülő új temetési szertartással kapcsolatban.” Kézirat. DLH, 2.Z/8641. 2.

²¹⁷ Rajeczky Benjamin 1970. október 19-én kelt levele az Országos Egyházzenei Bizottságnak. DLH, 1.B/4654.

²¹⁸ Szakos Gyula, *Tájékoztató...*, i.h.

²¹⁹ I.h. Dobszay később külön kiemeli, hogy a munkában nem a Népzene kutató Csoport tagjaiként, hanem magánszemélyként vettek részt. Dobszay és Rajeczky egyébként tagja is volt az esztergomi Liturgikus Bizottságnak. DLH, 2.Z/8652.

²²⁰ [Feljegyzés.] 1972. február 23. DLH, 2.Z/8850.

²²¹ Szakos Gyula, *Tájékoztató...*, i.h. A magyar temetési hagyomány legfrissebb összefoglalását lásd: Földváry Miklós István: „Gyászszertartások a régi magyar liturgiában.” In: Horváth Balázs – Bartók Zsófia Ágnes (szerk.): *Írások a Pray-kódexről*. (Budapest: Argumentum Kiadó, ELTE BTK Vallástudományi Központ, Liturgiátörténeti Kutatócsoport, 2019). 65–96.

²²² Közös munkájuk a magyar egyházzenei gyakorlat megújítására legalábbis 1967-re bizonyosan visszavezethető.

²²³ OLT 12/1973. Kisberk Imre püspök levele Rajeczky Benjaminhoz 1973. május 2-án. DLH, 2.Z/8648.

²²⁴ OLT 31/t/1973. Kisberk Imre püspök levele Rajeczky Benjaminhoz. DLH, 2.Z/8636.

első tervezetét kapták kézhez a bírálók.²²⁵ A felülvizsgálatot a levelek tanúsága szerint Bárdos Lajos és Werner Alajos vezette.²²⁶ Több egyeztetés után, 1974 tavaszára az utolsó javítások és kiegészítések is befejeződtek, az új zenei anyagról pedig magnófelvétel is készült.²²⁷

Ezt követően azonban nem várt fordulat történt. Az egyeztetett, megvitatott és javított, majd elfogadott zenei anyagot egy ismeretlen Zenei Tanács teljesen átalakította. Erről tanúskodik Rajeczky Benjamin levele, amelyet 1975. február 27-én írt Werner Alajosnak:

Kedves jó Lojzi!

Ha kedves leveled szívderítő eleje nem ütközött volna olyan hevesen az utolsó bekezdésben jelzett és a mellékletben ott éktelenkedő temetési dallamjavaslattal, most biztatásod szerint egy igen vidám levéllel jelentkeznék, megköszönve a jóleső együttérzést és örvendezve azon, hogy hál Istennek újra lehet rendesen dolgozni.

De hát a melléklet tanúsága szerint egyházzenei téren nem lehet rendesen dolgozni. Emlékezetem szerint a temetési szertartás minden részletét végigbeszéltük Veletek, a véleménycserékből megnyugtató kompromisszumos megoldások születtek, és nyugodtan fordulhattunk a SzVU probléma irányába, jó kétéves munka után. Akkor jön egy Zenei Tanács /Ti milyen Tanács képviselőjében tárgyalatok?/ és újakezdi a végeláthatatlan alternatívákat, melyek során a gyermekből már semmi sem marad, csak a bábák hada sokasodik.

Ilyen körülmények között hogyan nézzünk a SzVU munka elébe? Mit ér a Bizottságban latolgatni, vitázni, megegyezni, ha az eredmény egy mindent egybedaráló kerékrendszerbe kerül? [...]²²⁸

Rajeczky leveléből következik, hogy a Rajeczky–Dobszayféle javaslat zenei anyagán két ütemben hajtottak végre módosításokat. A beadványt a zenei felülvizsgálat után először közös megegyezéssel javították, majd ezt követően az ismeretlen Zenei Tanács újabb változtatásokat eszközölt. E változatok a fennmaradt

²²⁵ I.h. Szigeti Kilián tervezete. DLH, 2.Z/8754–8755. Pécsi tervezet. DLH, 2.Z/8756–8757.

²²⁶ Szakos Gyula levele Rajeczky Benjaminhoz 1973. október 10-én. DLH, 2.Z/8639.

²²⁷ Dobszay László levele Szakos Gyulának 1974. március 29-én. DLH, 2.Z/8645. Dobszay László levele Szakos Gyulának 1974. július 6-án. DLH, 2.Z/8653.

²²⁸ Rajeczky Benjamin levele Werner Alajosnak 1975. február 27-én. DLH, 1.B/4659.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Temetési szertartáskönyv

kéziratokban is kimutathatók a szöveg- és dallamváltozatok megfigyelésével. Az első beadvány zenei anyagát – a zsoltárszövegek összehasonlítása után – egy 14 lapból álló stencilezett összesítésben sikerült azonosítanom.²²⁹ Feltételezem, hogy a második, kompromisszumos változatot találtam meg egy több példányban fennmaradt, írógéppel sokszorosított tisztázaton.²³⁰ A harmadik, az ismeretlen Zenei Tanács által készített változat Rajeczky levele mellől került elő.²³¹

A módosítások végül csak öt magyar nyelvű gregorián tételt érintettek.²³² A kétlépcsős átszerkesztés legfőbb vesztesége a stiláris egység megbomlása. Az antifónák dallamait és szövegeit átszabták, a csatlakozó zsoltárszakaszoknál pedig elvetették a századokon át használatos Káldi-fordítás nyomán készült szövegeket, helyükbe gyökértelen, olykor parodisztikusan ható zsoltárfordítást helyezve.²³³

Az új, magyar nyelvű temetési szertartás énekekkel bővített változata végül 1977-ben jelent meg nyomtatásban, *Temetési szertartáskönyv II.* címen.²³⁴ A végső rend végül 4+1 szertartásváltozatot közölt. Ezek zenei anyaga és szövegi stílusa meglehetősen heterogén. Az egyes tételek egységes irányelvek nélkül, többféle tervezetből, részben átdolgozva kerültek be a gyűjteménybe.²³⁵ A magyar hagyományokon alapuló Rajeczky–Dobszay-féle javaslatból végül 9 magyar nyelvű gregorián tétel jelent meg a szertartáskönyvben, melyek legtöbbször az 1. változatban és a gyermektemetés rendjében található (8. táblázat).

8. táblázat: Az 1977-es Temetési szertartáskönyv II. magyar gregorián tételei

Cím	Műf. ²³⁶	Old.	Megjegyzés
Körülvettek engem a halál kínjai	Inv	17	az „ismeretlen Zenei Tanács” (ZT) átírásában
Az Úrnak színe előtt járok immár	Inv	133	kompromisszumos módosítás

²²⁹ DLH, 2.Z/8685–8699.

²³⁰ DLH, 2.Z/8715–8718.

²³¹ DLH, 1.B/4661–4662.

²³² Lásd az 8. táblázatot!

²³³ A 114. zsoltár 5. versét például így javították: „Én lelkem, nyugodjál meg immár, mert az Úr gondot visel reád!” *Temetési szertartáskönyv.* (Budapest: Szent István Társulat, 2007). 19.

²³⁴ *Temetési szertartáskönyv. II.* (Budapest: Szent István Társulat, 1977).

²³⁵ Az új *Temetési szertartáskönyv* szerkezetének és zenei anyagának értékelését lásd: Dobszay László: „A középkori magyar temetés maradványai az erdélyi néphagyományban.” In: Tüskés Gábor (szerk.): „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* (Budapest: Magvető, 1986). 206–207.

²³⁶ Inv = Invitatórium, Rb = Responsorium breve, R = Responsorium, a = Antifóna.

Cím	Műf. 236	Old.	Megjegyzés
Az Úr irgalma kísér engem	Rb	22, 137	ZT átírás
Jöjjetek segítségül, Isten szentjei	R	26, 142	kompromisszumos módosítás
Mennyországba vezessenek	a	87	kompromisszumos módosítás
Nyissátok meg nékem kapuit	a	32, 147	ZT átírás
Az Úrnál nyugszom	a	35, 77, 91, 125, 150	ZT átírás
Földből alkottál engem	a	36, 92, 151	kompromisszumos módosítás
Az Úr mondá: Én vagyok	a	43, 99, 156	kompromisszumos módosítás

A *Temetési szertartáskönyv* előkészítésében való részvétel, a felemás végeredmény ellenére is, termékenynek bizonyult. Megtörtént a teljes magyar temetési hagyomány tudományos feldolgozása a középkori kódexektől egészen a kortárs népzenei gyűjtésekig, ezek nyomán pedig elkészültek a temetési szertartás magyar nyelvű gregorián tételei és a halotti virrasztó zsolozsma egyszerűsített változata.

Az eredeti Rajeczky–Dobszayféle beadvány a halotti virrasztással kezdődik, amely nem más, mint a *Népszolozsmák*-ból ismert halotti virrasztás egy korai, még több választható elemet tartalmazó változata.²³⁷ Az invitatórium után három zsolozsaszakasz következik közös antifónával, majd verzikulussal.²³⁸ A beadvány szerint e ponton háromféle formula választható egy-egy antifónával és zsolozsával.²³⁹ Ezt három olvasmány követi három rezponzóriummal.²⁴⁰ Az olvasmányokra csak utalást találunk, ám a rezponzóriumokból szintén találunk egy második sorozatot és egy tetszés szerint választható tételt.²⁴¹ A halotti virrasztás után a gyászmise énekrendjének rövid összefoglalása, majd a ravatalozóban kezdődő végbúcsúvétel, a sírhoz való körmenet és a sírba helyezés énektételei következnek (9. táblázat).²⁴²

²³⁷ *Népszolozsmák*. (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). 217–224.

²³⁸ Rajeczky–Dobszay tervezet. DLH, 2.Z/8685–8699. 1–2.

²³⁹ I.h.

²⁴⁰ I.m. 2–4.

²⁴¹ I.h.

²⁴² I.m. 5–14.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Temetési szertartáskönyv

9. táblázat: A Rajeczky–Dobszay-féle tervezet gregorián tételei

Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
A Királyt, kinek mindenek élnek	Inv	1	pálos forrás alapján
Uram, te kihoztad az alvilágból	a	2	I. formula, 8. tónusú antifóna
Átmegyek a csodálatos hajlék helyére	a	2	II. formula, 3. tónusú típusdallam
Hiszem, hogy meglátom az Úrnak javait	a	2	III. formula, 5. tónusú típusdallam
Uram, midőn eljövöndesz	R	3	=NZs
Hiszem, hogy az én Megváltom él	R	3	=NZs
Ki a már enyészetnek indult Lázárt	R	3	=NZs
Könyörgünk hozzád, Urunk	R	4	II. sorozat
Mielőtt születtem már ismertél	R	4	II. sorozat
Uram, ne tetteim szerint	R	4	II. sorozat
Ments meg engem, Uram	R	4	kiegészítő tétel a 3. rezponzorium helyére
Circumdederunt (intonáció) + Körül vett már engem fájdalom és halál	Inv	5	114. zsoltárral, NZs-tól eltérő formában
Az Úrnak színe előtt járok	Inv	5	gyermektemetésre
Az Úr az én pásztorom	Rb	6	ad libitum, kiadva: <i>Halotti szolgálat</i> , 72
Jöjjetek segítségül, Istennek szentjei	R	6	szillabikus változat
Jöjjetek segítségül, Istennek szentjei	R	Függ	eredeti dallamon, kiadva: <i>Halotti szolgálat</i> , 74.
Subvenite sancti Dei	R	Függ	eredeti dallammal
Mennyországba vezessenek	a	7	vö.: <i>Temetési szertartáskönyv</i> , 87.
Nyissátok meg nékem az igazság kapuit	a	8	kiadva: <i>Halotti szolgálat</i> , 82.
Itt az én nyugovásom ítéletnapiglan	a	8	kiadva: <i>Halotti szolgálat</i> , 82.
Földből alkottál engem	a	9	kiadva: <i>Halotti szolgálat</i> , 82–83.
Én vagyok a föltámadás és az élet	a	9	vö.: <i>Temetési szertartáskönyv</i> , 43.

Az énektételek forrásául a beadvány egy XV. századi pozsonyi antifonáléra, az MR 8 pálos antifonáléra, népzenei gyűjtésekre, valamint antifóna típusdallamokra hivatkozik.²⁴³ Az *A Királyt, kinek mindenek élnek* kezdetű invitatórium az esztergomi hagyománytól e ponton eltérő pálos liturgiából való, de ugyanezt a tételt találjuk a

²⁴³ *Pozsonyi antifonále* (Kn-3). SK-BRk EC Lad. 3. *Pálos antifonále*. HR-Zu MR 8. A népzenei gyűjtéseket lásd később.

hivatalos római kiadványokban is.²⁴⁴ Az *Uram, te kihoztad* kezdetű tétel a *Domine abstraxisti* antifóna magyar megfelelője, a másik két antifóna új dallamot kapott.²⁴⁵

Különösen érdekes a virrasztás első responzórium-sorozata. A rövidített matutínumhoz kiválasztott tételek nem csak a halotti matutínum eredeti tételeivel, hanem a néphagyománnyal is kapcsolatban állnak. Sárosi Bálint és Dobszay László 1967-es gyimesközéploki, valamint Szendrei Janka 1969-es gyergyócsomafalvi és gyergyótekerőpataki gyűjtéséből egy olyan, közelmúltig élő halotti szolgálat dokumentálható, amelyben fennmaradt a halotti virrasztó zsolozsma is.²⁴⁶ A három gyűjtésben ugyanazon három responzórium szerepelt, és ugyanezt a három responzóriumot találjuk a Rajeczky–Dobszayféle tervezetben is, mégpedig a gyűjtésekből levezethető szövegváltozatban. E hagyomány mögött Ferenczi Károly gyergyószentmiklósi plébános 1885-ben kiadott könyve állhat, amelynek 21–22. oldalán szintén ugyanezen responzóriumok találhatóak, a gyűjtésekhez hasonló szövegezésben.²⁴⁷

A temetési szertartás egyik legnépszerűbb tétele kétségkívül a *Circumdederunt* invitatórium.²⁴⁸ Ennek megtartását, és az új temetési szertartásba való beillesztését egyöntetűen kérték az Egyházmegyei Liturgikus Bizottságok is.²⁴⁹ A Rajeczky–Dobszayjavaslat a pozsonyi és a leleszi antifonálékra hivatkozik, ám e tétel mögött is komoly néphagyomány áll.²⁵⁰ Latin és magyar nyelvű változata is megtalálható a gyűjtésekben, sőt olykor paródia-szövegeket is költöttek dallamára.²⁵¹ A *Temetési szertartáskönyv* előtt elsőként az Egyetemi templom *vesperálé*-jában jelent meg magyar nyelven ugyanez a tétel a halotti vesperás antifónájaként, ahonnan

²⁴⁴ Rajeczky–Dobszay tervezet, i.m., 1. Kovács Andrea, Dobszay László: *Esztergom / Strigonium (Temporale)*. [=Dobszay László (szerk.): *CAO–ECE. V/A.*] (Budapest: MTA–ZTI, 2004). 238–239. LU, 1779.

²⁴⁵ Rajeczky–Dobszay tervezet, i.m., 2.

²⁴⁶ Dobszay, *A középkori magyar temetés...*, i.m., 196, 201, 209.

²⁴⁷ Ferenczi Károly (szerk.): *Halotti zsolozsmák és szertartások könyve. A nép számára*. (Csíkszereda: Györgyjakab Márton Könyvnyomdája, 1885). 21–22.

²⁴⁸ Rajeczky–Dobszay tervezet, i.m., 5.

²⁴⁹ Szakos Gyula, *Tájékoztató...*, i.m., 2.

²⁵⁰ A pozsonyi antifonáéhoz lásd 243. lábjegyzet. „Leleszi” pálos (?) *vesperále*, XVI/1. század. H-Sa s. sign.

²⁵¹ Dobszay László: *A magyar népének. I.* (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995). 37. Dobszay, A középkori temetés... 190.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Temetési szertartáskönyv

változatlan formában örökítette tovább mindmáig az énekes zsolozsma-gyakorlat.²⁵²
A szertartáskönyv ugyanezt módosított szöveggel közli.²⁵³

A *Subvenite sancti Dei* kezdetű búcsúvételi ének többféle formában is szerepel a tervezetben. Eredeti latin változata a függelékben kapott helyet, míg *Jöjjetek segítségül, Istennek szentjei* kezdettel két változatban is megtalálható magyar nyelven az eredetitől eltérő, új dallamalkalmazással.²⁵⁴ A magyar nyelvű változatok dallama az esztergomi hagyomány nagypénteki lamentáció-tónusából indul ki.²⁵⁵ A ciklikusan ismétlődő olvasótónus elemei azonban merőben új környezetben, újraértelmezve jelennek meg a tételben, hiszen ez esetben zárt, rezponzoriális zenei formát építenek föl. A főrészt, a repetendát és a verzust jól elkülöníti a dallamformulák eltérő fekvése, mégis egy markáns egységben jelennek meg, megőrizve az olvasótónus eredeti lendületét. E zenei megoldás túlmutat egy gregorián ének egyszerű magyar nyelvű fordításán. Egy olyan új gregorián kompozícióról van itt szó, amelynek mind szövege, mind dallama hitelesen levezethető az eredeti forrásokból, ugyanakkor azoktól különböző, önálló identitással bír.

A tervezetben szereplő antifónák többsége nem tartotta meg eredeti dallamát, hanem – a könnyebb énekelhetőség és a közösségi éneklés szempontjainak figyelembevételével – magyar szövegükhöz egyszerűbb dallamtípusokat választottak. Ezek közül különösen figyelemreméltó egy második tónusú dallam, amely három antifóna-szöveget (*Nyissátok meg nékem, Itt az én nyugovásom, Földből alkottál engem*) is hordoz. A négysoros, szinte strófikus dallam pontos latin mintája nem ismert, de inspirációt jelenthetett hozzá a *Circumdentes circumdederunt me* kezdetű antifóna.²⁵⁶ E 2. tónusú típusdallam, amely itt, a temetési szertartáshoz kötődve jelent meg először, idővel az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet egyik legnépszerűbb dallama lett, amely több mint félszáz különböző szövegű tételt hordoz.²⁵⁷

²⁵² *Magyar vesperás.* (Budapest: Római Katolikus Hittudományi Akadémia, 1974). 49. *Népszolozsmák*, i.m., 115.

²⁵³ *Temetési szertartáskönyv*, i.m., 17.

²⁵⁴ I.m., 7. 13–14.

²⁵⁵ I.m., 7. A lamentációdallamhoz lásd: Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánum.* (Budapest: Editio Musica Budapest, 1981). 45–46.

²⁵⁶ MMAe-V, 2037. sz.

²⁵⁷ E dallamtípus elemzését lásd e dolgozat 196. oldalát!

Mivel a *Temetési szertartáskönyv*-be a Rajeczky–Dobszay-féle tervezet csak korlátozott formában és módosításokkal került be, ezért az eredeti tételek és a köréjük szerveződő liturgikus koncepció teljessége sokáig csak kéziratos másolatokból volt ismert. Végül, egyfajta kései tisztázatként, a *Halotti szolgálat énekei* című kiadványban jelent meg a teljes anyag jó része 2008-ban.²⁵⁸ A felemás eredmény ellenére a *Temetési szertartáskönyv* előkészítő munkálataiban való részvétel igen fontos állomása volt a Rajeczky-Dobszay-Szendrei csoporthoz köthető magyar egyházzenei reformnak. Az új kezdeményezések e munka során kerültek be először a liturgikus reform körül folyó hivatalos diskurzusba, valamint a *Temetési szertartáskönyv* volt az első olyan szerkönyv, amelyben új, magyar nyelvű gregorián énekek jelentek meg.

I. 13. Az ádvent–karácsonyi uzuális

Több példányban is fennmaradt egy igen gazdag, 47 oldalas gyűjtemény az ádvent–karácsonyi időszak énekeiből. Eredetileg b4-es, ötvonalas papírra készült. A kottát kézzel, a szövegeket írógéppel vagy kézzel írták, a hosszabb zsolnárszövegeket és a magyarázatokat külön papírra gépelve utólag ragasztották be. A 11–16. oldalt az ötvonalas lapoknál kisebb, a4-es papírra írták, mivel ezeken csak szöveges anyagok találhatóak. A kéziratból egységesen a4-es méretre kicsinyített másolatok is készültek, amelyek minden bizonnyal használatban voltak. Az oldalak díszítéseként a *Missale notatum Strigoniense*-ből vett facsimilét is találunk.

A kották öt vonalra írt, modern magyar notációval készültek.²⁵⁹ Ez a kottairás az új, magyar nyelvű gregorián énekekkel egyszerre fejlődött ki a hetvenes évek legelejére. Különlegessége, hogy a kortárs nyugati megoldásoknál jóval árnyaltabb lehetőségeket rejt.²⁶⁰ Szerencsésen találkoznak benne a modern kottairás előnyei a

²⁵⁸ A kiadvány a halotti zsolozsma, a gyászmise és a temetés szertartásához kapcsolódó énekeket közli. A magyar nyelvű tételek egyértelműen visszatérnek az eredeti beadványból megismert változatokhoz, egy-egy helyen kisebb igazítással. Egyetlen szeretlen javítás csak a halotti virrasztás első rezponzóriumánál figyelhető meg, ahol a népi gyűjtésekben is dokumentált régiesebb szövegváltozatot – sajnálatosan – lecserélték. Dobszay László – Nényei Sarolta [Sic!]: *A halotti szolgálat énekei*. [=Egyházzenei füzetek. V/B–3.] (Budapest: LFZE Egyházzenei Intézete – MET, 2008).

²⁵⁹ E kottairás kialakításáról, működéséről lásd még: Dobszay László: „A gregorián átírásról.” https://egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2018/12/gregorian_atiras.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. július 8.).

²⁶⁰ Dobszay, *A gregorián ének kézikönyve*, 351.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az advent–karácsonyi uzuális

középkori gregorián notációk elemeivel.²⁶¹ Sikertült képileg megőrizni benne a gregorián neumacsoportok differenciált tagolását, megkönnyítve ezzel a kottaolvasást is. Kidolgozása Dobszay László, Szendrei Janka és Rajeczky Benjamin munkája. A modern magyar notációt leggyakrabban öt vonalra írják, a kottasor elején violinkulccsal és – ha szükséges – előjegyzéssel. Lényege szerint azonban bármilyen vonalrendszerre és bármilyen kulccsal írható. Szerkezetének alapja a metzigót notáció, írásiránya balról jobbra halad.²⁶² Alapegysége egy szár nélküli modern hangjegy. A túbahangokat üres kottafejvel jelölik két oldalon rövid vonalkával, a likveszcens és különleges kezelést igénylő hangokat pedig jobb oldalon cseppszerű lehajlással. Ha egy szótagra több hang jut, a hangjegyek neumacsoportonként összetapadva állnak egymás mellett, az egyes motívumok legmagasabb fordulóhangjainál baloldalon húzott szárral. A tercnél nagyobb hangközöket fölfelé irányban száras hangjeggyel, lefelé irányban vékony hajszálvonallal kötik össze. Praktikus volta miatt a hetvenes évektől kezdve szinte minden kézzel írt, új, magyar nyelvű gregorián énekeket tartalmazó kotta ezzel az írásmóddal készült.

Az advent–karácsonyi uzuális igen változatos anyagot tartalmaz advent 1. vasárnapjától Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéig. A magyar nyelvű gregorián énekek egyszerűbb és összetettebb dallamai mellett gyakran az eredeti latin tételek is helyet kaptak, és mindegyikhez rövid, rubrikajellegű utasítás csatlakozik. A négy adventi vasárnap után a karácsonyi misék, Szent Család, kiskarácsony, vízkereszt, Urunk Megkeresztelkedése és Gyertyaszentelő Boldogasszony anyaga következik.

A szentmiséhez kapcsolódó tételeken túl a zsoltosmából is bőséges merítést ad a gyűjtemény, bár ebből a szempontból nem teljes. Az adventi proprium a leggazdagabb. A népszoltosmánál jóval bőségesebb anyagot közöl, de csak antifonále-szerűen: antifónákat és rezponzóriumokat sorakoztat egymás után. Az egyes napok és órák anyaga még nem teljes, rendszerint egy zsoltárantifóna, egy rezponzórium és egy nagyantifóna készült el dallammal. A többi összesítve, szöveges formában olvasható. Ezt az anyagot tekinthetjük a későbbi adventi diurnále

²⁶¹ Érdekes, hogy az új kottairás figyelemreméltó azonosságot mutat egy 1907-ben kiadott liturgikus vezérkönyv függelékében lévő dallamgyűjtemény kottaképével. A négy vonalra írt kottafejek alapegysége ez esetben is egy szárnélküli modern hangjegy, amelyek hajlítás esetén szorosan tapadnak egymáshoz. Egyetlen különbség a modern magyar notációhoz képest, hogy ez esetben egyetlen hang se kap szárat, és a vékony összekötővonalak csak a nagy ugrásoknál jelentkeznek. N.N.: *Vezérkönyvecske a szent szertartásokhoz. Papnövendékek használatára.* (Esztergom: Kézirat gyanánt, 1907).

²⁶² Dobszay, i.m., 351.

ősváltozatának. A karácsonyi zsolozsmából csak a virrasztó zsolozsmát közli egy nokturnussá összevonva, azt viszont zsoltárokkal együtt. Érdekesség, hogy a gyűjtemény a matutínium elején – az esztergomi szokásoktól eltérően – a *Veni Redemptor* himnuszt közli az invitatórium után. A gyűjtemény a karácsonyi zsolozsmából – ezeken túl – csak egy zsoltárantifónát közöl a laudeshez.

A gyűjtemény igen gazdag anyagot ad többszólamú tételekből is. Egy igen jól sikerült többszólamú Alleluja-tétel az *Alleluia. Flos pudoris – O maria*, de helyet kap az *Omnes unanimiter* kétszólamú Sanctus a *Földön lévő nemzetek* magyar trópuszöveggel és a *Procedentem* kezdetű kétszólamú benedicamen is. Egy különleges, eredeti gregorián dallamokat földolgozó offertórium-motettát találunk Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepénél *Kedvesség ömlött el* kezdettel. Ez feltehetőleg Dobszay László kompozíciója, aki több többszólamú feldolgozást is készített a Rókus-kápolna szkolájának.²⁶³

A kézirat bőséges népének-válogatást is tartalmaz, amelynek jó része nem került bele a *Kis magyar uzuális*-ba, de még az *Éneklő Egyház*-ba sem. A magyar gregorián tételek kidolgozásával párhuzamos népénekreform kérdését e dolgozat nem érinti, mégis érdemes megjegyezni, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételek mellett nem csak itt, hanem szinte minden kiadványban a SzVU hagyománytól jelentősen eltérő, új népénekválogatást is találunk.²⁶⁴

A gyűjtemény műfaja heterogén anyaga miatt nehezen meghatározható. Graduáleba, antifonáléba, kancionáléba és többszólamú gyűjteménybe illő anyagokat is tartalmaz, így talán „uzuálisnak” lehetne hívni. A szóbeli beszámolókból egyértelműen kiderül, hogy felhasználási helye a Rókus-kápolna volt, liturgikus anyaga pedig az ádvent–karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódik. Elnevezése ezek alapján lehetne *Rókus-gyűjtemény*, utalva a használat helyére, vagy *ádvent–karácsonyi uzuális*, utalva a kézirat tartalmára.²⁶⁵ Végül inkább az utóbbi mellett döntöttem. Ennek oka, hogy a kézirattal azonos formátumban fennmaradt egy

²⁶³ Ezek közül a legismertebb a 2014-ben „posthumus” megjelent egyneműkari mise, de ezenkívül több motetta és rengeteg uzuális többszólamú felrakás is készült. Ezek a magyar gregorián anyaggal párhuzamosan kerültek elő, és bemutatásuk külön tanulmányt igényel majd. Dobszay László: *Mise egyneműkarrá és orgonára*. (Budapest: BHKZ, 2014).

²⁶⁴ E témáról lásd: Rajeczky Benjamin: „A készülő új Népektár.” *Vigília* 45/2 (1980. február): 128–133. Déri Balázs: „Az Éneklő Egyház zenei újdonsága.” In: Kovács Andrea (szerk.): „A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséret.” — *Népektáraink tegnap és ma*. (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011). 403–409.

²⁶⁵ A Rókus-kápolna zenei életéről lásd e dolgozat III. 5. fejezetét!

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az ádvent–karácsonyi uzuális

nagyheti gyűjtemény is, így célszerűbb, hogy a két forrást a bennük szereplő liturgikus anyag alapján nevezzük el.

A keletkezés idejére vonatkozó adat a kéziratban nem található. Szent Család ünnepének karácsony nyolcadába eső elhelyezése arra enged következtetni, hogy a gyűjtemény biztosan 1969 után keletkezett.²⁶⁶ A *Missale notatum Strigoniensé*-ből vett facsimile képek sem cáfolják e korai dátumot, mivel a Schola Hungarica első hanglemezen a *Dominus regnavit* Alleluját már ebből a kódexből énekelték az 1970-es felvételen.²⁶⁷ A tételeket összehasonlítottam a *Kis magyar uzuális* változataival is. A meglepően kevés, csak 8 közös tételben nem figyelhető meg eltérés, így elképzelhető az is, hogy a két gyűjtemény egymással párhuzamosan készült az 1970-es évek elején. Ennek ellentmond viszont az a tény, hogy az *ádvent–karácsonyi uzuális*-sal azonos tipográfiával fennmaradt nagyheti gyűjtemény már utalást tesz a *Kis magyar uzuális* énekszámaira, így ha ez a két gyűjtemény egy időben keletkezett, akkor a hetvenes évek közepére tehetjük őket.

10. táblázat: Az ádvent–karácsonyi uzuális magyar nyelvű tételei.

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
1	Íme, kedveseim	Proc	1	szöveg ≠ NZs
2	Hozzád emelem	Intr	2	
4	Mindazok, kik téged várnak	Gr	3	verzus ≠ EE
6–7	Mutasd meg	All	3–4	kétféle refrénnel, verzusa gyszerúsített eredeti dallammal
9	Küldé az Úr Isten	Seq	4	szöveg ≠ EE
10	Tehozzád, Uram	Off	5	diaton Ó-antifóna dallamon
11	Az Úr megadja kegyelmét	Comm	5	≠ EE (egy hang különbség)
13	Sion népe	Intr	6	szöveg ≠ EE
14	Sionnak népe	Intr	6	más dallamon
16	Sionból ragyog fel	Gr	6	
17	Eljön a mi Királyunk	All	6	csak szöveggel
18	Jeruzsálem, kelj föl	Comm	7	diaton Ó-antifóna dallamon
20–21	Örüljetek az Úrban	Intr	7	szöveg ≠ EE, többszólamú feldolgozással
22	Ki trónolsz	Gr	8	
23	Ébreszd föl	All	8	egyszerúsített dallamon
24	Isten, ha felénk fordulsz	Off	8	3. tónusú antifónadallamon
25	Mondjátok: Kicsinyhitűek	Comm	8	dallam ≠ GH
27	Emlékezzél meg, Uram	Intr	9	

²⁶⁶ Szent Család ünnepét XI. Piusz pápa a vízkereszt nyolcadába eső vasárnapra vezette be, majd 1969-től került a karácsony nyolcadába eső vasárnapra. Diós István: „Szent Család.” In: U.ő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–Szentl.* (Budapest: Szent István Társulat, 2007). 811.

²⁶⁷ *Gregorian Chant from Hungary. Medieval Christmas Melodies. Magyar Gregoriánium. A karácsonyi ünnepkör dallamai.* LPX 11477. (Budapest: Hungaroton, 1971).

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
28	Közel van az Úr mindazokhoz	Gr	9	szöveg ≠ EE
29	Jöjj el, Uram	All	9	csak szöveggel
30	Üdvözlégy, Mária	Off	9	antifónadallamon, 3 szólamú verzussal
31	Íme, a Szűz	Comm	10	szöveg ≠ EE
32	Harmatozzatok	Intr	10	szöveg ≠ EE
34	Nyissátok ki a kapukat	Gr	11	szöveg ≠ EE
35	Megjövendölték	All	11	csak szöveggel
36	Kyrie, Szentek fényessége	Ky	11	
	Jöjj el, és szabadíts meg	III/a	17	8g
	Vessző sarjad	III/Rb	17	Rb-EE
	Hatalmatat serkentsd fel	VI/a	17	4
	Kijő az Úr	VI/Rb	17	Rb-EE
	Eljöveteled által	IX/a	17	1d
	Sionból ragyog fel	IX/Rb	17	Rb-EE, szöveg ≠ NZs
	A holnapi napon eltöröltetik	a	17	7c, Vig.Nat
	Még ma megtudjátok	Rb	17	Rb-EE, Vig.Nat
	Az ősi napoktól	V/a	18	1d, Adv/DD/v1
	Jöjj el, ó, Urunk	V/a	18	4
	Íme, eljövend	V/a	18	4
	Mondjátok: kicsinyhitűek	V/a	18	4
	Íme, eljő a nagy Prófeta	D1/L/a	18	4
	Íme, megjelenik az Úr	D2/L/a	18	1g
	A hegyek és halmok	D3/L/a	18	5
	Íme, a vágyva vágyott	D4/L/a	18	1g
	Íme, már itt van	f2/L/a	19	4
	A törvény Mózes által	f3/L/a	19	4
	Jöjjön el ismét	f4/L/a	19	4
	Kelj föl, kelj föl	f5/L/a	19	4
	Várva várom az Urat	f6/L/a	19	4
	Várjuk mint sűrű esőt	S/L/a	19	4
	Íme, az Úr neve a távolból	A	19	1d
	Keressétek az Urat	A	19	1d
	Íme, eljő az Isten és ember	A	19	1d
	Boldog vagy Mária	A	19	1d
	Utánam jön, de előbb	A	19	3
	Indulj, indulj	A	20a	2
	Vigasztalódj, vigasztalódj	A	20a	2
	Te Betlehem, Júda földje	A	20a	3
	Virraszatok lelketekben	A	20a	1d
	A Kiáltónak szava	A	20a	5
	Ó, Bölcsesség!	A	20a	2, pent.
	Ó, Emmánuel!	A	20a	2, pent.
	Ó, Szüzeknek Szüze	A	20a	2, pent.
	Rorate. Ne légy haragvó	Cantio	20b	szöveg ≠ EE
	Csillagoknak teremtője	H	22	
	Az öröktőlfogva való	Cantio	22	
	Krisztus ma megszületett	Inv	23	6
	Jöjj, nemzeteknek Váltója	H	24	szöveg ≠ EE
	A hűség a földből növekedik	a	24	6

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Az advent–karácsonyi uzuális

Ssz	Cím	Műf.	Old.	Megjegyzés
	E napon a mennyeknek	R	26	Rb-ÉE
	E napon a mennyből	R	26	Rb-ÉE
	Az Ige testté lőn	R	26	Rb-ÉE
	Sokezer évvel azután	Lc	27	Ünnepghirdetés
	Ne féljetez tovább	L/a	28	4
	Az Úr monda nékem	Intr	30	Nat/M1
	Tiéd az elsőég	Grad	30	Nat/M1
	Az Úr országol	All	30	csak szöveggel
	Úrnak nagy nevezete	Cantio	30	
	Mit az ősidők	Trop	31	tropus az introitus elé
	Gyermek született	Intr	31	Nat/M2-ből, dallam ≠ EE
	Kyrie – Született világ	Ky	32	
	Áldott, aki jön az Úr nevében	Gr	32	
	Ma megszületett	All	33	csak szöveggel, 2 refrén ajánlással
	Megszentelt nap	All	33	<i>Ostende</i> dallama egyszerűsítve, díszes zsolttározás.
	Születésén Istennek	Cantio	35	Szekvenciaként ajánlva
	Alleluja! Megmutatta az Úr	Comm	35	5
	Alleluja! Ujjongj, Jeruzsálem	Comm	36	5
	Meglátta a föld minden	Comm	36	1g, diaton dallam
	Serkenj lelkem	Cantio	36	népi díszítésekkel
	Nagy örömnapi ez nekünk	Cantio	36	szöveg ≠ EE
	Világ Váltója születék	Cantio	37	
	Szép violácska	Cantio	37	
	Örömmel örvendezik	Intr	38	7c, Szent Család vasárnapjára
	Egyet kértem az Úrtól	Gr	38	
	Valóban, te	All	38	5
	És lement velük Jézus	Com	38	1g
	Szent anya, üdvözlégy	Intr	39	2
	Sokféle rendben	All	39	<i>Dominus regnavit</i> dallamon, díszes zsolttartónussal.
	Íme, eljött az Uralkodó	Intr	40	2
	Mind eljönék Sábából	Gr	40	Rb-ÉE
	Láttuk az ő	All	41	csak szöveggel
	Alleluja! Láttuk az ő	Com	41	5, dallam ≠ EE
	Nékünk születék	Cantio	42	kalendárium-ének
	Mikor Krisztus Betlehemben	Cantio	42	Aprószentekre
	Mennyei Király születék	Cantio	42	kiskarácsonyra
	Ó, szép, fényes kis csillag	Cantio	42	vízkeresztre
	Íme, megkereszteli	A	43	8g, Urunk megkeresztelkedésére
	Monda az Úr	Comm	43	6, a kánai menyegzőről
	Fény a népek megvilágosít...	a	44	≠ EE
	Befogadtuk, Isten	Intr	44	dallam ≠ EE (egy hang variáns)
	Befogadtuk, Isten	Intr	44	eredeti dallamon
	Befogadtuk, Isten	Gr	44	Rb-ÉE
	Az agg Simeon	All	45	eredeti dallamon
	Kedvesség ömlött el	Off	45	többszólamú kompozíció
	Ígéretet kapott Simeon	Comm	47	8g
	Ekesítsd fel nászházadat	Proc	47	eredeti dallamon

I. 14. A zsámbéki búcsú énekanyaga

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai között számtalan olyan kisebb éneklap és füzet is fennmaradt, amelyeket külön nem mutatok be ebben a dolgozatban vagy azért, mert keletkezésük ideje nem azonosítható pontosan, vagy azért, mert tartalmuk nem teszi szükségessé a részletes elemzést. Most mégis e forráscsoportból hozok egy példát, mert ennek keletkezése elég nagy pontossággal meghatározható, anyaga pedig évtizedeken át meghatározó része volt az első szkólák egyházzenei gyakorlatának.

A zsámbéki Keresztelő Szent János-búcsú júniusi ünnepén 1972-óta rendszeresen részt vettek Szendrei Janka, Dobszay László és a Rókus-szkóla tagjai Ullmann Péter zsámbéki kántor és – akkor még titkos – premontrei szerzetes meghívására.²⁶⁸ E nyári alkalom később a szkólák találkozásának helyszínévé vált, és évről-évre egybegyűjtötte a liturgia és az egyházzene elkötelezettjeit. A búcsú magyar nyelvű gregorián énekanyagát összefoglaló füzet feltehetőleg a hetvenes évek közepén készült.²⁶⁹

A fekete borítású, stencillel sokszorsított, írógéppel írt füzet kottairásában és tipográfiájában megegyezik az Egyetemi templom *vesperálé*-jének első kiadásával. A füzet a szentmise és a vesperás énekanyagát közölte (11. táblázat). Később, az ünnep teljes zsolozsmája is megjelent, előbb egy kézírásos füzetben, majd idővel nyomtatásban is.²⁷⁰

11. táblázat: A zsámbéki búcsú énekanyagának első magyar nyelvű gregorián énekei.

Cím	Műf.	Megjegyzés
Hints meg engem	Ant.	a magyar <i>Kyriale simplex</i> szerint
Anyám méhétől	Intr.	ádventi Ó-antifóna dallamon
Anyámnak méhétől	Intr.	az ÉE egyszerű 2. tónusú dallamán
Anyám méhétől	Intr.	eredeti dallamon, MNS fol. 245v
Mielőtt formáltak	Gr.	
Te gyermek	All	egyszerű tónuson, a pünkösdi refrénnel
A Szent Keresztelő	Sq.	

²⁶⁸ Ullmann Péter Ágoston OPraem: „Első találkozásom Dobszay Lászlóval.” *Magyar Egyházzene* XXI/3 (2013/2014): 329–330. U.ő. – Ö. Kovács József: *Inkább létezni mint látszani. Ullmann Péter Ágoston premontrei szerzetes emlékezései.* (Budapest: Szent István Társulat, 2017). 197. és Vándorné Talabér Klára szóbeli közlése alapján.

²⁶⁹ Ullmann Péter Ágoston OPraem szóbeli közlése alapján.

²⁷⁰ *Június 24. Keresztelő Szent János Zsolozsmája.* [=Énekes Zsolozsma.] (Gödöllő: Gödöllői Premontrei Perjelség, 2000).

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A fekete Nagyhét-könyv

Cím	Műf.	Megjegyzés
Te Gyermekek	Comm.	eredeti dallamon, MNS fol. 246v
János léssen az ő neve	a	
Vala egy ember	Rb	
Hogy dicsérhessük	H	
A Gyermekek ki nekünk	Am	

I. 15. A fekete *Nagyhét-könyv*

A nagyheti énekes szolgálat anyagai közül az elsőként a húsvétvasárnapi nagymise tételei készültek el.²⁷¹ A szent háromnap énekanyaga ezt követően fokozatosan alakult ki. Az első magyar nyelvű nagyheti tételek Tardy Lászlóhoz köthetők, aki megkérte Dobszay Lászlót, hogy adjon anyanyelvű, nagyheti gregorián tételeket Mátyás-templomi kórusának.²⁷² Az elkészült tételeket Tardy az MTA Roosevelttéri épületében kapta meg. A *Crucem tuam* antifóna és a *Popule meus* első magyar nyelvű változatai ekkor készülhettek el. Bár e tételek keletkezési idejéről nincs biztos adat, biztosra vehetjük, hogy ezek egyúttal a Rókus-kápolna repertoárjában is megjelentek. A szóbeli beszámolók megegyeznek abban, hogy 1970-ben már teljes nagyheti szertartást végeztek a Rókus-kápolnában – ekkor még lamentációk nélkül –, de feltételezhető, hogy néhány tétel már 1969-ben is elhangozhatott. Ez lehet az első nagyheti tételek keletkezésének ideje is.

A feltehetőleg legkorábbi új, magyar nyelvű gregorián énekeket tartalmazó nagyheti forrást, egy kéziratos gyűjteményt Nógrádi Lászlóné bocsátotta rendelkezésemre. Ez a Rókus-kápolna nagyheti anyagát közli bőséges lapszéli megjegyzésekkel ellátva. A füzet egy fekete fedőlapú, gyűrűs iratfűzőben maradt fenn, benne 53 számozott oldallal. Az írógépes notációból ismert vastag kottavonalak és szövegek írógéppel készültek, míg a kottát kézzel jegyezték bele, modern magyar notációval.²⁷³ Egy utólagosan beragasztott írógépellát céduláról a nagyheti szertartásrend is megismerhető. Nagycsütörtökön délután 6 órától kezdett próbálni a szkóla. Fél 7-től mise, majd oltárfosztás, szentóra és végül a lamentáció

²⁷¹ Lásd e dolgozat III. 5. fejezetét!

²⁷² Tardy László 1966-ban került kántor-karnagynak a Mátyás-templomba. Ezt követően, 1967-ben a kántorképzőn találkozott először magyar nyelvű gregorián énekekkel. Tardy ezután a Hittudományi Akadémián folytatta tanulmányait, ahol összeismerkedett Csanád Bélával. Ő hívta meg az új hittankönyvekhez kapcsolódó zenei munkacsoportba. Itt került személyes kapcsolatba Dobszay Lászlóval, Rajeczky Benjammal és Szendrei Jankával. (Tardy László szóbeli közlése alapján).

²⁷³ A modern magyar notációról lásd e dolgozat I. 13. fejezetét!

következett nagyjából este 10 óráig. Pénteken délután 2 órakor kezdődött a próba, a szertartások pedig 3 órától fél 6-ig zajlottak. Szombaton reggel 6 órakor próba, majd fél 7-kor lamentáció kezdődött, délután pedig fél 4-re érkezett vissza a szkóla, hogy a fél 5-kor kezdődő húsvéti vigílián részt vegyen. Vasárnap háromnegyed 9-kor próba, majd a húsvéti játék eléneklése után 10 órakor kezdődött a szentmise.

Az imént bemutatott kéziratok gyűjtemény anyagával szinte teljesen egyezik az első, fekete keménytáblás borítású *Nagyhét*-könyv. Ez 31 számozott a4-es oldalt tartalmaz. Az eredeti példány ötvonalas kottapapírra készült, amelyre a szövegek írógéppel, a kották pedig kézzel lettek bejegyezve. A kottairás a modern magyar notációt követi, ám violinkulcs helyett c-kulcsokat alkalmaz. A keletkezés idejére vonatkozóan a fekete *Nagyhét*-könyv és a kéziratok gyűjtemény néhány eredeti bejegyzéséből következtethetünk. Ezek a *Kis magyar uzuális* énekszámaira utalnak, így mindkettő ennek összeállítása után keletkezhetett valamikor a hetvenes évek közepén. Érdekes megfigyelni, hogy a fekete *Nagyhét*-könyv kottájának kivitelezése és a kiadvány összeállításának módja szoros rokonságot mutat az *ádvént–karácsonyi uzuális*-sal (66. oldal), így feltételezhetően az is nagyjából ezekkel egy időben készülhetett.

A két nagyheti gyűjtemény anyaga a többszólamú tételeket leszámítva megegyezik (12. táblázat). Az egyetlen tétel, amelyik jelenleg hiányzik a kéziratok gyűjteményből, a *Krisztus engedelmes volt értünk* graduále, ám a helye ennek is megvan. Feltételezhetően az elveszett 9. oldalon lehetett a nagycsütörtöki introitus és traktus között.

Liturgikus szempontból fontos különbség figyelhető meg a két gyűjtemény között. A húsvét vigília keresztkútszentelését a kéziratok gyűjtemény az evangélium utánra, a fekete *Nagyhét-könyv* pedig a szentmise kezdete elé helyezi. A feltehetőleg utólag, a középkori gyakorlat szerint javított elhelyezés ugyanakkor egy anomáliát tartalmaz, amelyet a legutóbbi időkig továbbvitt a piros *Nagyhét-könyv* is. A szenteltvízhintés alatt már a kéziratokban is a *Láttam, hogy víz tör elő a templomból* antifóna szerepel. Ha a keresztkútszentelést a régi gyakorlatnak megfelelően a szentmise elé helyezzük, akkor ezt az antifónát ki kellene hagyni, hiszen a végén szereplő alleluja, az Alleluja szentleckét követő visszaadásáig nem énekelhető. Ez a következetlenség arra mutat, hogy az első nagyheti énekanyag már az új liturgikus

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A fekete Nagyhét-könyv

rend szerint lett összállítva, és csak később, választható lehetőségként merült fel a hagyományos szertartásrend megőrzése.

12. táblázat: A fekete Nagyhét-könyv és a kéziratos gyűjtemény tételei

A * jelölésű tételek csak a fekete Nagyhét-könyvben szerepelnek.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések
Hozsanna Dávid Fiának	1	Qu/D6/a	kezdetre
A zsidó népnek gyermekei	1	Qu/D6/a	23. zsoltárral, az ágak kiosztása alatt
A zsidó népnek gyermekei	1	Qu/D6/a	evangélium után
Dicsőség és dicséret	2	Qu/D6/a	szövege ≠ EE
Uram, el ne távoztasd	2	Qu/D6/Intr	eredeti dallamon
Te tartottad az én jobbomat	2	Qu/D6/Gr	6. tónusú dallamon
Istenem, Istenem tekints reám	3	Qu/D6/Tr	
Atyám! Ha el nem múlhat	4	Qu/D6/Comm	dallam = GrR 149. old.
Nékünk pedig a mi Urunk	4	Qu/H6/f5/Intr	dallam = GrR 162. old.
*Krisztus engedelmes volt	5	Qu/H6/f5/Gr	dallam = GrR
Új parancsot adok nektek	5	Qu/H6/f5/Tr	lábmosás alatt ad lib.
Ubi caritas et amor	6	Qu/H6/f5/Off	lábmosásra vagy offertóriumra
Ez az én testem	6	Qu/H6/f5/Comm	típusdallamon
Zengjed nyelv a dicsőséges	7	Qu/H6/f5/H	az Oltáriszentség elvitelekor
Szomorú az én lelkem	7	Qu/H6/f5/a	oltárfosztásra, átvezetés a virrasztáshoz
Elosztották maguk között	8	Qu/H6/f6/M/a	nagypénteki lamentáció
Régtől fogva kik velem	9	Qu/H6/f6/M/R1	nagypénteki lamentáció
Mikor Jézus keresztfán	9	Qu/H6/f6/M/R2	nagypénteki lamentáció
Én tégedet, én szerelmes	9	Qu/H6/f6/M/R3	nagypénteki lamentáció
Saját Fiát nem kímélte	10	Qu/H6/f6/L/a	nagypénteki lamentáció
Ó halál! Haláloddá leszek	10	Qu/H6/Sabb/L/a	nagyszombati lamentáció
Feje fölé táblát helyeztek	11	Qu/H6/f6/L/Ab	nagypénteki lamentáció
Az asszonyok ott ültek	11	Qu/H6/Sabb/L/Ab	nagyszombati lamentáció
Kyrie puerorum	11	Qu/H6/f6/L/Lit	
Uram, hallottam a te	12	Qu/H6/f6/Tr1	4. zsoltártónuson
Ments meg engem, Uram	13	Qu/H6/f6/Tr2	4. zsoltártónuson
Én nemzetem teellened	14	Qu/H6/f6/Impr1	dallam ≠ EE
Íme, a keresztnék fája	15	Qu/H6/f6/a	a Kereszt behozatalára
Én megvesszőztem...	15	Qu/H6/f6/Impr2	az improperiák folytatása
Keresztedet imádjuk, Urunk	16	Qu/H6/f6/a	<i>Crucem tuam</i>
Legnemesebb minden fák közt	16	Qu/H6/f6/H	<i>Crux fidelis</i>
Imádunk téged, Krisztus	17	Qu/H6/f6/a	a szentsír megnyitására, diaton dallamon
Elment tőlünk a mi Pásztorunk	17	Qu/H6/f6/R	ének a szentsírnál
Uram, te kihoztad az alvilágból	17	Qu/H6/Sabb/M/a	nagyszombati lamentáció
Ó, én népem, indulj	19	Qu/H6/Sabb/M/R1	népénekdallamon
Sirasd magad, ó, te, Jeruzsálem	19	Qu/H6/Sabb/M/R2	népénekdallamon

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések
Krisztus Urunk, hogy megfeszítették	19	Qu/H6/Sabb/M/R3	népénekdallamon
* Ecce quomodo moritur	20	-	Jacob Handl négyszólamú feldolgozása
Örvendeztetek az Úrnak minden földek	21	Vig.Pasc/Tr1	a GH 8. tónusú dallama szerint
Énekeljünk az Úrnak	21	Vig.Pasc/Tr2	8. tónuson, végén többszólam
Szólót ültetett	22	Vig.Pasc/Tr3	8. tónuson, végén többszólam
Halljátok, egek, amit szólok	22	Vig.Pasc/Tr4	8. tónuson, végén többszólam
Mindenszentek litániája	23	Vig.Pasc/Lit	
Ti forrásvizetek, áldjátok	24	Vig.Pasc/Var	akklamáció a keresztelés végén
Amint kívánkozik a szarvas	24	Vig.Pasc/Tr+	traktus a kereszteléshez
Láttam, hogy víz tör elő	25	Vig.Pasc/a	antifóna a szenteltvízhintéshez, allelujával
A vágyva vágyott. All. Hálát adjatok	25	Vig.Pasc/All	Alleluja trópussal, díszes vagy egyszerű verzussal
Alleluja + 150. zsoltár	26	Vig.Pasc/L/a	rövidített laudes
És jókor reggel	26	Vig.Pasc/L/Ab	≠ EE, utána Benedictus kantikum-tónuson
Föltámadtam és újból	28	Vig.Pasc/a	feltámadási körmenet előtt
Cantate Deo	28	Vig.Pasc/R	
Feltámadtam, és íme	29	Pasc/D1/Intr	diaton dallamon
Ez az a nap	29	Pasc/D1/Gr	= EE
All. A mi húsvéti bárányunk	29	Pasc/D1/All	= EE
Victimae paschali	30	Pasc/D1/Seq	Krisztus feltámadása népénekekkel
Alleluja! Ami húsvéti	30	Pasc/D1/Comm	≠ EE
* Surrexit Christus hodie	31	-	kanció két szólamra

I. 16. *Musica Sacra* I–II.

1974-ben Jáki Sándor Teodóz bencés szerzetes neve alatt jelent meg a *Musica Sacra* két kötete. A szemináriumi énekórákhoz készült jegyzet I. kötete egy gazdag elméleti anyagot közöl, amelyet a II. kötet 164 tételből álló példatára egészít ki. A kiadvány a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Sokszorosító Költségvetési Üzemében 1200 példányban készült. A sokszorosítási sorszámból arra lehet következtetni, hogy az első kötet még az év elején, a második pedig valamivel később került ki a nyomdából. A jegyzet a4-es méretben jelent meg, a szövegeket írógéppel, a kottaanyagot pedig kézzel írták.

A *Musica Sacra*-jegyzet az első olyan összefoglaló elméleti munka, amely a magyar nyelvű gregorián énekekhez kapcsolódó egyházzenei reform céljait és módszereit részletezi és tágabb elméleti megalapozással együtt fejt ki.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
Musica Sacra I–II.

Az I. kötet öt nagyobb fejezetbe csoportosítja az elméleti tudnivalókat. Az első fejezet a szent zene feladatát foglalja össze egy gazdag idézetgyűjtemény segítségével, illetve tematikus irodalomjegyzéket is közöl. A második fejezet zeneelméleti összefoglalót tartalmaz, a harmadik fejezet pedig a zenetörténet szemszögéből beszél a szent zenéről. A negyedik, elméleti fejezet a magyar területek zenei sajátosságait foglalja össze, benne népzenei és népének-történeti összefoglalóval, illetve a jelen kor zenei és egyházzenei helyzetére való kitekintéssel. Az utolsó, ötödik fejezet egy metodikai összefoglaló, amely az elméleti tudás gyakorlatba ültetésének lehetőségeit veszi számba, kitérve a magyar nyelvű gregorián énekekben rejlő lehetőségekre is.

A példatár (II. kötet) nyolc csoportban közli a zenei szemelvényeket, amelyek a gregorián műfajok teljes skáláját, népi gyűjtésekből vett anyagokat, magyar népénekeket és a korai többszólamúság legfontosabb magyarországi emlékeit foglalják magukba. A szemelvények között számos magyar nyelvű tétel is található (13. táblázat). Ezek egy része népi gyűjtés vagy régi protestáns forrásokból vett graduálműanyag, de 27 közülük az általam is vizsgált, új, magyar nyelvű tételek közé tartozik.

13. táblázat: A Musica Sacra-jegyzet magyar nyelvű gregorián tételei.

A *-al jelölt tételek népi gyűjtésből vagy protestáns graduálkönyvekből valók.

Ssz.	Cím	Műfaj	Megjegyzések
4.	*Szent, szent, szent	népi recitáció	Szentháromság olvasó
6.	*A „csíksomlyói prefációk”	prefáció	magyarországi dallamvariáns
11–23.	Zsoltártónusok	vegyes	az Egyetemi templom vesperálójának zsoltártónusai és a népi recitáció példái
24.	*Az Úrangyala	népi gyűjtés	
25.	*Népi zsoltártónusok	népi gyűjtés	
26.	*Magasztalja	népi gyűjtés	
27.	*Isten, téged dicsérünk	himnusz	=Peer-kódex
28.	*Téged, Isten, dicsérünk	népi gyűjtés	É–Ny magyarországi népi gyűjtés
29.	*Téged, Isten, dicsérünk	népi gyűjtés	erdélyi népi gyűjtés
30.	A mi Urunk, Jézus Krisztus	passió	a „moll-passió” formulái
33.	*Kezdődik Jeremiás próféta	népi gyűjtés	népi lamentáció
34.	*Teremtő mennyei Atyaisten	graduál	=Öreg Graduál
35.	*Jézus, élő Istennek szent Fia	népi gyűjtés	litánia erdélyi népi gyűjtésből
36.	*Uram, irgalmazz nekünk	népi gyűjtés	litánia anyaországi gyűjtésből
38.	*Irgalmazz nekünk, Úristen	graduál	a Kyrie puerorum graduál-változata
39.e	Eljöveteled által	antifóna	1. tónus
40.f	Aki engem megvall	antifóna	1. tónus

Ssz.	Cím	Műfaj	Megjegyzések
40.f	Magzatoddal anya	antifóna	1. tónus
42.	Könyörülj rajtam, Uram	antifóna	2. tónus
42.g	A földből formáltál engem	antifóna	2. tónus
43.k	Az Úrtól a mi segítségünk	antifóna	2. tónus
43.l	Boldogok mindazok, kik az	antifóna	2. tónus
45.d	Nagy Királyt szült, íme	antifóna	2. tónus
49.e	Alleluja! Én vagyok az igaz	antifóna	5. tónus
50.f	A Kiáltónak szava	antifóna	5. tónus
51.a	Alleluja	antifóna	6. tónus
54.d	Íme, itt van, kit János	antifóna	7. tónus
63.	Üdvözlégy, boldog Szent István	antifóna	8. tónus, szöveg: <i>Érdy-kódex</i>
65.	*Az erdélyi temetés	népi gyűjtés	antifónák, lekción és responzóriumok
66.	*Körülvettek engem	népi gyűjtés	<i>Circumdederunt</i> magyarul
57.	*Paradicsomba vigyenek	népi gyűjtés	<i>In Paradisum</i> népi dallamon
85.	Resp. breve dallam.	resp. breve	Vö. EE
85.	Resp. breve dallam.	resp. breve	Vö. NZs
85.	Húsvéti resp. breve dallam	resp. breve	
104.	Jöjj el, Szentlélek	Alleluja	díszes verzussal
106.	Himnusz dallam	himnusz	Vö. <i>Szentlélek, kérünk</i>
106.	Himnusz dallam	himnusz	Vö. <i>Ki minden fénynek</i>
106.	Himnusz dallam	himnusz	
113.	Most énekeljünk mindnyájan	szekvencia	Pálos vesperále alapján: H-Sa sine sign. 196v
121.	Kyrie eleison. Jézus Krisztus	litánia	Kyrie puerorum a NZs szerint.
122.	Dicsőség és dicséret	himnusz	≠ EE
123.	A szentmise véget ért	párversek	párversek a mise végére
124.	Christus vincit	litánia	= EE, egyetemes könyörgésre

Az új, magyar nyelvű tételek közül 13 antifónát, 3 responsorium breve-típusdallamot, 3 általános használatra szánt himnusz dallamot és 1 szekvenciát találunk, de a jegyzet már közli a *Kyrie puerorum*-ot, a *Gloria laus*-t és a *Christus vincit* litániát is magyar nyelven.

A kispapok egyházzenei nevelésére készült tankönyv és példatár alapos elméleti bevezetője mellett igen bőséges énekanyagot is ad a növendékek kezébe. Ezek közül több is az új, magyar nyelvű gregorián tételekből való. Az elméleti bevezetés végén lévő módszertani fejezetben e zenei anyagról egy zárójeles megjegyzésben így ír a szerző: „Bizonyosak vagyunk benne, hogy pl. a gregorián zene népnyelvi adaptációi is mintegy új gregorián dialektusok kiindulópontjául szolgálnának.”²⁷⁴

²⁷⁴ Ez az 1974-ben leírt vízió ma már valósággá vált. A mintegy kétezer új, magyar nyelvű gregorián tétel mind dallamában mind szövegében maradéktalanul illeszkedik a gregorián zene világába, mégis azon belül külön – mondjuk úgy – nyelvjárást alkot. A gyakorlott énekesek ebben igen otthonosan

I. 17. A népénektár-reform forrásai

Az új, magyar nyelvű gregorián ének kialakulásának legfontosabb állomása az *Éneklő Egyház* megjelenésével záródó népénektár-reform volt. Ez az 1973–1985-ig terjedő bő évtized minden szempontból komoly változásokat hozott. Az énekanyag gyarapodott és rendeződött. A már használatban lévő énekek sorát ki kellett egészíteni úgy, hogy a zenei anyag alkalmas legyen a teljes egyházi év lefedésére. Ez azzal is járt, hogy az addig különböző nehézségű változatokat párhuzamosan életben tartó egyházzenei gyakorlatból ki kellett választani azokat az anyanyelvű megoldásokat, amelyek alkalmassá válhattak az általános használatra. Mindez a tételek minőségi letisztulását is segítette. A létrejött anyagot többször, többféle fórumon be kellett mutatni, a felmerülő szempontok alapján pedig újból és újból át kellett gondolni a lehetséges megoldások sorát. Az zenei anyagon tapasztalt belső változásokkal párhuzamosan az alkotók munkája és felelőssége is megváltozott. Az eddig önállóan dolgozó szakmai műhely inentől kezdve egy hivatalos szerv, a Népénektár Bizottság részeként dolgozott együtt az ország befolyásos egyházzenei vezetőivel. Ez magával hozta a szakmai vitákat, amelyek során először a bizottságon belül, majd később országos szinten kellett megismertetni és elfogadtatni az új megoldásokat. E sokszor megterhelő és nehézkes folyamat sok elvi és gyakorlati javaslatot érlelt ki, amelyek hozzájárultak az új, magyar nyelvű gregorián tételek törzsanyagának megszilárdulásához. Összefoglalva az eddigieket azt mondhatom, hogy ez az évtized tette az új, magyar nyelvű gregorián törekvéseket egy kísérletből egy részleteiben is kellőképpen kidolgozott, új egyházzenei irányvonallá, annak ellenére, hogy a népénektár-reform során kompromisszumokat is kellett kötni.

A teljes folyamat részletes feldolgozása és bemutatása önmagában is megérdemelne egy önálló dolgot, azonban itt erről, sajnos, le kellett mondanom. Ennek oka egyrészt az, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet átfogó ismertetését szétfeszítené a népénektár-reform mindenre kiterjedő, részletes bemutatása, másrészt pedig az, hogy a téma szerteágzó volta és a fennmaradt

mozognak, ugyanakkor pontosan érzik az eredeti, latin nyelvű énekektől való eltéréseket is. Egymás mellett énekelve az eredeti latin és az új magyar nyelvű tételeket világosan érződik egy – nem kizárólag nyelvi, hanem hangsúlyosan zenei – különbség, amelyhez hasonló megfigyelhető a középkori gregorián zene földrajzi területenként eltérő változataiban is. Talán ez lenne a gregorián ének nem zenei, hanem funkcionális értelemben vett restaurációja? A főszerzőben idézett szöveg forrása: Jáki Sándor Teodóz (szerk.): *Musica Sacra*. I. (Győr: Kézirat gyanánt, 1974). 124.

források és iratok teljes körű, hiteles feldolgozása több időt kíván. Bizakodom abban, hogy a jövőben egy monográfia formájában mindez majd napvilágot láthat. Addig azonban csak arra vállalkozhatok, hogy a folyamatot a népénektár-reformról eddig megjelent írások alapján mutassam be. Az események összefoglalását Szendrei Janka írta meg személyes emlékei és írásos források alapján „Az Éneklő Egyház keletkezéstörténete” című cikkében.²⁷⁵ Most e tanulmány alapján foglalom össze én is a legfontosabb eseményeket.

A püspöki kar 1972-ben határozott a SzVU reformjának megindításáról, és 1973 márciusában Werner Alajost megbízták a reformbizottság vezetésével, miután ezt Bárdos Lajos visszautasította. A munka megindulásakor Werner Alajos felhívására sokan sokféle javaslattal jelentkeztek, és eleinte a bizottságon belül se volt egyetértés a reform céljait illetően. A munka első fázisa végül a SzVU énekanyagának átvizsgálásával kezdődött. Sokan a SzVU szövegeinek teljes átdolgozását várták volna, ám a püspöki kar, elkerülendő a zavarokat, kérte, hogy a bevett énekeken a lehető legkevesebb módosítás essék. Végül Rajeczky Benjamin konkrét javaslatokat tett a munkafolyamatok elindítására, és nagyjából eszerint el is indult az advent–karácsonyi anyag összeállítása. Világossá vált, hogy a SzVU reformja helyett egy olyan új énekeskönyvet kell összeállítani, amelyben a liturgikus ének a korábbinál nagyobb szerepet kap.

1975 januárjára elkészült az advent–karácsonyi rész teljes anyagának első változata, amelyet „inkább felzúdulás, mint lelkesedés” fogadott.²⁷⁶ Mezey László professzor azonban megerősítette az elkezdett irányvonalat, és összefoglalta „a zsinat utáni énektár lehetséges alapelveit.”²⁷⁷

Az új magyar énekeskönyv alapproblémája a szövegválogatás szempontjából eléggé egyszerűen fogalmazható meg: a liturgikus reform énekeskönyvét kell létrehozni.

Az alapfeladat meghatározásából világosan következnek a válogatás szempontjai:

²⁷⁵ Szendrei Janka: „Az Éneklő Egyház keletkezéstörténete.” In: Kovács Andrea (szerk.): *„A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséretek” – Népelektáraink tegnap és ma.* (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011). 385–392.

²⁷⁶ I.m., 387.

²⁷⁷ I.h.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A népénektár-reform forrásai

1. az új énekeskönyv nem lehet egyszerűen a kizátólagosan latin nyelvű liturgiát kísérő énekek gyűjteménye, hanem

2. elsősorban magának a liturgiának az énekeit kell tartalmaznia, azután

3. a liturgiának, a benne foglalt hittanításnak értelmi és érzelmi asszimilálását kell az énekléssel biztosítani.

Gyakorlatban tehát:

1. a nép kezébe kell adni egy énekelhető, hiteles, nem pótlékszerű graduált;

2. a liturgikus cselekményt hangulatilag nemes értelemben bevezető és azt érzelmileg lezáró, hatását értelmileg megtartó kancionált; végül

3. a misén kívüli liturgiát okosan és mértékkel, a nép tényleges képességéhez közel vivő vesperált. Mindezt egy könyvben.

A válogatás tehát a barokk vagy neobarokk egyházi népénektárak egyike sem lehet, de forrásul felhasználhatók.

Felhasználásukban normálul a magyarság magas és népi vallásos kultúrájának vizsgálatából adódó tanulságok szolgálnak, és nem a jozefinista és romantikus-szентimentális gondolatvilágból táplálkozó mai gyakorlat, vagy idegen, főleg német megoldások leutánzása.²⁷⁸

A bizottság végül elfogadta az előterjesztett javaslatokat, és 1976 júliusában Werner Alajos szétküldte az első, advent–karácsonyi próbakiadást. A januárra beérkezett válaszok „igen vegyesek voltak. Volt bennük kiegészítés, durva visszautasítás, kisebb számban lelkes fogadtatás.”²⁷⁹

A most már gyorsabban folyó munka során előkészítették a nagyöjti és húsvéti anyagokat, de hamarosan a *per annum* anyag is tárgyalása is megkezdődött. 1978-ban kiküldték a 2. próbakiadást, amely „szinte a teljes énekanyagot tartalmazta.”²⁸⁰ Ezen túl országos felmérés is készült a SzVU énekek, a népi lamentációk és népvecsernyék elterjedtségéről, melyre az ország minden szegletéből érkeztek válaszok.

1977 márciusában a püspöki kar levelet intézett a Népénektár Bizottsághoz, amelyben kifejtette aggodalmait a készülő énektárral kapcsolatban. Úgy vélték, hogy a tevezett énektár visszaszorítaná a magyar népének-hagyományt. A Bizottság tagjai

²⁷⁸ Mezey László 1976 júniusában írt feljegyzése. (DLH, 10.F/5914.)

²⁷⁹ Szendrei, i.m., 388.

²⁸⁰ I.h.

helyreigazító levelet intéztek a Püspöki Karhoz, amelynek hatására Werner Alajos 1977 decemberében meghívást kapott, hogy tartson tájékoztatást a Püspöki Kar ülésén.

1978-ra nagyjából teljesen összeállt az énekanyag, ezt követően azonban az egész vizsgálat előről kezdődött, a Bizottságnak pedig számos módosító és kiegészítő javaslat sorsáról kellett döntenie. Werner Alajos 1978-as halála után a püspöki kar Rajeczky Benjaminget bízta meg a Népénektár Bizottság vezetésével, és a munka folytatása mellett megkezdődött az *Országos Liturgikus Tanács* tagjaival való egyeztetés is. 1981-ben a Bizottság már a kottakép kérdéseit tárgyalta, 1982-ben pedig a liturgikus naptár kérdése is rendeződött. Eközben az OLT egy tagja „új problémával jelentkezett: szerinte az *Éneklő Egyház* gregorián anyagát nem tárgyalta a bizottság, nem szavazott róla, az énekek forrásai pedig nincsenek kimutatva.”²⁸¹ Válaszul Szendrei Janka jelentést készített, amelyben a jegyzőkönyvek alapján bemutatta az egyes tételek tárgyalását, javítását, elfogadását és az antifónadallam-típusok forrásjegyzékét.

A könyv anyaga bőséges dokumentációval együtt 1983 januárjában került a püspöki kar elé, mely azt a lektoroknak továbbította. A kinevezett lektorok: Vanyó László, Dékány Vilmos, Nádasy Alfonz, Kovács Endre néhány megjegyzéstől eltekintve igen elismerő véleményt mondtak. De volt még idő befogadni néhány további javaslatsort is, így Takáts Sándor, Tardy László, Aczél László, Kapcsándy Zsigmond jegyzékeit, továbbá Bárdos Lajos főként a kottaképre vonatkozó megjegyzéseit.²⁸²

A végső alakítások után a reformmunkálatokért felelős Szakos Gyula püspök 1983 júniusában újra a püspöki kar elé vitte a könyvet, melyet Rajeczky javaslatára végül „társénekeskönyvként” engedélyeztek, hogy bevezetése ne legyen kötelező. Ekkor döntött Szakos Gyula püspök arról is, hogy a népénektár ne liturgikus egységként, hanem külön fejezetben közölje a népénekeket és a gregorián anyagokat. Végül 1983. november 15-én a Püspöki Kar elfogadta a tervezetet, és megbízást adott a nyomdai előkészítésre. Azonban „még ezután is érkeztek ellenvetések [...],

²⁸¹ I.m., 391.

²⁸² I.h.

mindezekre Rajeczky gondos válaszleveleket küldött.”²⁸³ Az elkészült *Éneklő Egyház* első példányai végül 1985. december 5-én érkeztek meg a Szent István Társulathoz.²⁸⁴

I. 17.1. Tanulmány az új, magyar nyelvű gregorián énekek szövegkezeléséről

A *Népénektár* előkészítő munkálatai során készült egy tanulmány, amely a gregorián dallamok magyar nyelvű alkalmazásának tapasztalait, megoldásait foglalja össze.²⁸⁵

A bemutatott példák és mintadallamok arra utalnak, hogy keletkezése az *Éneklő Egyház* advent–karácsonyi anyagának előkészítő munkálataihoz köthető. A dokumentum keletkezési idejére vonatkozó bejegyzést nem találtam, de jó közelítéssel feltételezhető, hogy a hetvenes évek közepén, 1974–1975 táján, az első próbakiadás előtt készülhetett.

Az összefoglalás elsősorban az elkészült új, magyar nyelvű gregorián tételek szöveg-dallam viszonyát, prozódiai megoldásait elemzi. Célja, hogy az elkészült tételek bírálóit tájékoztassa az alkotás során figyelembe vett szempontokról. Erre utal a tanulmány első mondata is: „A gregorián anyanyelvre alkalmazásának lehetőségét itthon és külföldön sokan kétlik. A kísérletek kudarcának oka azonban nem a feladat lehetetlen volta, hanem az alkalmazott prozódiai elvek zeneietlensége.”²⁸⁶

Ezt követően az összefoglaló pontokba szedve bemutatja az új tételek megalkotásakor szerzett tapasztalatokat. Prozódiai alapvetése, hogy az új tételeken a gregorián és a magyar népzene tanulmányozásából levont következtetéseket, valamint az élő előadások gyakorlati tanulságait alkalmazza. Az írás kiemeli a gregorián zene különböző műfajaiban megjelenő prozódiai stílusok sokféleségét. A latintól némiképpen eltérően viselkedő magyar nyelv alkalmazásának kérdéseiben a népzeneben általánosan kimutatható jelenségek követését szorgalmazza. A leszűrhető tanulságokat végül saját zeneszerzői ösztönének törekvéseivel és a tételek előadása során szerzett tapasztalataival egészíti ki. A tanulmány ugyanakkor nem

²⁸³ I.m., 392.

²⁸⁴ Kovács Márton és Török József szóbeli közlése alapján, akik mindketten az első fölbontott csomagból kapták meg az elkészült népénektárat.

²⁸⁵ [Dobszay László:] „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól.” (Kézirat. DLH, 5.F/2580). Közreadása megjelenés alatt.

²⁸⁶ I.m., 1.

indokol minden állítást részletesen, csak bemutatja álláspontját, fenntartva, hogy az azt támogató „vizsgálódások tudományos fórumra kíváncsoznak.”²⁸⁷

Az alkalmazott elveket összesen 42 pontba sorolva tárgyalja, három fő téma, a tagolás, a hangsúly és a hangok relatív ritmikai értékének differenciálása szempontjából. A tagolásról alkotott felfogásának egyik legfontosabb eleme, hogy a szöveg hangsúly kérdéseinél fontosabbnak ítéli a szövegi és dallami tagolások közti harmóniát. A szöveg legkisebb prozódiai egységének nem az egyes szavakat, hanem az „általában 4–9 szótagból álló, szócsoportot (szintagmát) alkotó *szólam*-ot” tekinti.²⁸⁸ Dallami szempontból ezzel állítja párhamba a zenei frázist, amely „egységként felfogható hangmenettel kisebb-nagyobb nyugvópontra ér.”²⁸⁹ A szóhangsúlyokat tehát e két elem, a szövegi és dallami alapegység természetes lefutásának rendeli alá.²⁹⁰ A szöveg-szólamhoz tartozó zenei frázis lényegét két zenei szempontból fontos hang viszonyában határozza meg, amelyekhez a két hangot összekötő és azokat lokalizáló dallami elemek csatlakoznak.²⁹¹ A szóhangsúly kérdését a tagolás és az adott hang vagy motívum funkciójával köti össze, így annak csak „alkalomszerű, relatív jelentőséget” tulajdonít.²⁹² Részletesen, több példán keresztül elemzi a zenei nyújtásokat érintő kérdéseket, a zárlati megoldások különféle eseteit és a szöveg szótaghosszúságai által indikált előadási gyakorlatot.²⁹³ Külön kitér a hajlítások különféle eseteire és eltérő funkcióira is, végül pedig a hosszabb melizmák prozódiai viselkedését tárgyalja.²⁹⁴

A tanulmány második szakaszában már konkrét responsorium breve- és antifónadallam-típusok bemutatása következik, részletezve az adott dallam szerkezetét, sorainak jellegzetességeit és a kidolgozás különféle lehetőségeit. Az itt megfogalmazott leírásokat az egyes dallamok zenei elemzéseinél majd külön is idézem.²⁹⁵

A 9 oldalas dokumentum és a hozzá csatlakozó 6 oldalas példatár különösen nagy jelentőségű. Első kézből, magától szerzőtől kapunk bevezetést az új, magyar

²⁸⁷ I.h.

²⁸⁸ I.h.

²⁸⁹ I.m., 2.

²⁹⁰ I.h.

²⁹¹ I.h.

²⁹² I.m., 3.

²⁹³ I.h.

²⁹⁴ I.m., 4–5.

²⁹⁵ Lásd e dolgozat II. 4.1. fejezetét!

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A népénektár-reform forrásai

nyelvű gregorián tételek zenei működésébe. Megírását feltehetőleg az Népénektár-Bizottság tagjainak kérdései ösztönözték. Bár a benne szereplő példaanyag egy részén később apróbb alakításokat végeztek, a leírt pontok alapvető bevezetést adnak az új, magyar nyelvű gregorián tételek zenei működésébe.

I. 17.2. Az advent–karácsonyi próbakiadás

Az 1. próbakiadás összesen 111 a5-ös méretű számozott oldalt tartalmaz. Szövegét írógéppel, kottáját kézzel írták. A kiadványhoz Werner Alajos írt előszót 1976. augusztus 29-én, amelyben összefoglalta a bizottság eddigi munkáját és a tervezet énekeinek három alapegységeként a magyar nyelvű gregoriánnumot, az örökölt SzVU anyagot és a nép ajkáról gyűjtött énekkincset határozta meg.²⁹⁶ A gyűjtemény felépítése a liturgikus időszakokat követi, és mindkét időszakra (advent, karácsony-vízkereszt) három csoportba (graduál, vesperál, kancionál) rendezték az énekeket Mezey László korábban idézett javaslatának megfelelően.

A „tanulmányozásra, hozzászólásra és lehetőség szerint kipróbálásra” kiküldött anyagról egy rövid, kétoldalas magyarázatot is írtak, amelyet feltehetőleg a próbakiadással együtt küldtek ki.²⁹⁷ Ebben a gyűjtemény felépítéséről, a magyar gregorián énekről és a kancionál anyagáról adtak rövid összefoglalást, valamint javaslatot tettek az énekek gyakorlati felhasználására. E dokumentumból idézem most az új, magyar nyelvű gregorián énekekre vonatkozó legfontosabb szakaszokat.

I. Alapelvek.

[..] Az új énektárnak tartalmaznia kell: Először a liturgiának énekeit – ha nem is teljesen, de legalább jó ízelítőül és használhatóan. Hiszen a gregorián a liturgia legméltóbb és legtisztább kifejezése (Liturgikus konstitúció 116.). Énektárunkban ezeket a dallamokat a GRADUÁLban és VESPERÁLban hozzuk, a régi magyar hagyományt tartalmazó kódexek alapján, természetesen magyar szöveggel (Instrukció II.41.). [...]

A jelen próbakiadásban is mind az adventi, mind a karácsony-vízkereszt részben így hozzuk az anyagot: 1. GRADUÁL, 2. VESPERÁL, 3. KANCIONÁL. [...] A zsinat által létrehozott és engedélyezett pluralitás alapján

²⁹⁶ DLH, 2.F/0863.

²⁹⁷ I.h.

minden liturgikus funkcióra bő választék áll a kántor és az énekes nép rendelkezésére. Lelkipásztori szempontok, helyi körülmények, zenei adottságok és lehetőségek irányítják majd az évi programot és az alkalmi énekrendet.

A graduál és vesperál anyaga a liturgiai normát mutatja, melynek megvalósításához máris hozzá kell fogni, még az egyszerű plébániai gyakorlatban is.

II. A magyar gregorián ének.

A GRADUÁL az őskeresztény liturgiában kialakult, századokon át hűséggel őrzött, s az ünnepek tartalmát leghitelesebben kifejező tételeket közvetíti a népnek oly mértékben, amennyiben az egyszerű plébániák adottságai között is (fokozatosan) megvalósítható [sic!]. Bevezetésének egyik iskolája a *hitoktatás*, másik maga a hétről-hétre felcsendülő, hagyományt teremtő liturgikus éneklés. A tanítást könnyíti a típus-dallamok alkalmazása (lásd alább), valamint a fokozatosság. (Így pl. egyetlen introitussal is végigkövethető az Ádvent, de azután törekedni kell, hogy annak tartalmát a négy Introitussal végigkísérjük.

A VESPERÁL a zsinat kívánságának (Lit. Konst. 100.) a legszerényebb lehetőségekre tekintő megvalósítása, a magyar népvesperás hagyományát is folytatva.

A graduál és vesperál a dallamokat az eleve népéneklésre szánt ősi zsolozsmaantifónákból veszi. Ezek típusdallamok, melyek különböző szövegekre alkalmazhatók, s így a nép néhány alapidallam megtanulásával az egész év liturgiáját énekelheti. [...] A liturgikus tételek magyar szövegezése az érthetőséget és a szöveghűséget a magyar irodalmi (ezen belül: biblikus) stílus hagyományainak szellemében törekszik megvalósítani. Tekintetbe veszi a hangos megszólaltatásnak az olvasástól eltérő igényeit, s ennek érdekében az ősi szövegformát (Káldi nyomán) korszerűsíti. Prozódia tekintetében a természetes ösztön, s a magyar nép- és műzene általános tapasztalatai szolgálnak a magyar gregorián normájául. E szabadabb, természetesebb prozódia természetesen szabad, természetes énekmódot kíván.²⁹⁸

Szükség is volt a magyarázatokra, hiszen a hittankönyvekből és a *Kis magyar uzuális*-ból ismert anyagokat ugyan sok helyen, de országos szinten mégiscsak elenyésző számban használták. Az új énekeket az ország többi része e gyűjtemény

²⁹⁸ DLH, 2.F/0887.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A népénektár-reform forrásai

útján ismerte meg, ám, úgy tűnik, az írásbeli magyarázatok nem voltak elégségesek az áttörő sikerhez. A zeneigazgatóktól, kántoroktól, plébánosoktól érkezett visszajelzésekből egyértelműen kiderült, hogy az új énektár megítélésében a szakma kétfelé szakadt. Ahol már ápolták az anyanyelvű gregorián éneklést vagy a liturgikus szövegek és dallamok iránti fogékonyság megvolt, onnan támogató és biztató sorok érkeztek, ám a nyugati gregorián iskolán nevelkedett vagy a cecíliás hagyományokat komolyan és magas színvonalon ápoló műhelyek egy része, valamint az előbbieknél jóval kevésbé felkészült plébániai kántorok többsége nem értette meg és nem is kívánta befogadni az új tételeket. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a bírálatok nem kizárólag a magyar nyelvű gregorián énekeket, hanem a gyűjtemény más részeit, a népi gyűjtésből származó népénekeket, a javított vagy éppen a nem javított SzVU énekeket is érte. Mindemögött pedig leggyakrabban nem a reformelképzelések hiteles szakmai kritikája állt – bár volt erre is példa –, hanem inkább az akkori általános egyházzenei gyakorlat féltő konzerválásának igénye.

A gyűjtemény a népéneket leszámítva 54 magyar nyelvű gregorián tételt tartalmaz, ebből 19-et az ádventi, 13-at a karácsonyi és vízkereszti misékre (14. táblázat). A többi tétel a vesperále anyagát képezi. A tételek közül 35 már végleges formában került be a próbakiadásba, 19 pedig kisebb-nagyobb igazításon ment keresztül az *Éneklő Egyház* megjelenéséig.

14. táblázat: Az első próbakiadás új, magyar nyelvű gregorián tételei.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések ²⁹⁹
Hozzád emelem	1	Adv/D1/Intr	
Kyrie – Szentek fényessége	2	Adv/Gen/Ky	tropizált Kyrie
Mindazok, akik Téged	4	Adv/D1/Gr	*
Mutasd meg nekünk	4	Adv/D1/AllV	
Küldé az Úristen	5	Adv/Gen/Sq	*
Az Úr megadja kegyelmét	7	Adv/D1/Comm	(*)
Harmatozzatok, egek	8	Adv/ff/Intr	*
Nyissátok ki a kapukat	9	Adv/ff/Gr	*
Üdvözlégy, Mária	9	Adv/ff/AllV	
Íme, a Szűz	10	Adv/ff/Comm	
Sion népe	11	Adv/D2/Intr	*
Sionból ragyog fel	12	Adv/D2/Gr	
Eljön a mi Királyunk	12	Adv/D2/AllV	
Örvendjetez mindig	13	Adv/D3/Intr	
Ki trónolsz	14	Adv/D3/Gr	

²⁹⁹ A *-al jelölt tételek az *Éneklő Egyház* azonos tételeitől eltérő, korábbi változatok.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések ²⁹⁹
Ébreszd fel, Urunk	14	Adv/D3/AllV	
Emlékezzél meg, Uram	15	Adv/D4/Intr	
Közel van az Úr	16	Adv/D4/Gr	
Jöjj el, Uram	16	Adv/D4/AllV	
Íme, kedveseim	17	Adv/V/Proc	(*)
Jöjj el, ó, Urunk	20	Adv/V/a	*
Íme, eljő	20	Adv/V/a	
Tefőlötted, Jeruzsálem	21	Adv/V/R	*
Mutasd meg nekünk	22	Adv/V/R	*
Kiáltunk, Krisztus hívei	23	Adv/V/H	(*)
A Kiáltónak szava	24	Adv/V/Am	*
Ó, Emmánuel	25	Adv/V/Am	
Ó jöjj, ó jöjj	28	Adv/Gen/Sq*	szekvenciaként
Csillagoknak Teremtője	29	Adv/Gen/H	
Az Úr mondá nekem	42	Nat/M1/Intr	
Kyrie – Született világ	43	Nat/Gen/Ky	tropizált Kyrie
Tiéd az elsőség	44	Nat/M1/Gr	
Az Úr országol	44	Nat/M1/AllV	
Alleluja! Megmutatta az Úr	45	Nat/M1/Comm	
Gyermek született nekünk	46	Nat/M3/Intr	*
Áldott, aki jó az Úr nevében	47	Nat/M3/Gr	
Ma megszületett nekünk	47	Nat/M3/AllV	Az EE nem hozza.
Alleluja! Ujjongj, Jeruzsá-	49	Nat/M3/Comm	
Íme, eljött az Uralkodó	50	Epi/Intr	
Mind eljönek Sábából	51	Epi/Gr	*
Láttuk az ő csillagát	51	Epi/AllV	*
Alleluja! Láttuk az ő csilla-	52	Epi/Comm	
Nagy Királyt szült, íme	53	Nat/V/a	*
Az Ige testté lőn	54	Nat/V/R	
Jöjj, nemzeteknek Váltója	55	Nat/V/H	*
Ahol a napnak fénye kél	57	Nat/V/H	
E napon Krisztus született	58	Nat/V/Am	
Kicsinyke Fiú született	59	Nat/V/Am	* (más dallam)
Hármas az ajándék	60	Epi/V/a	
Imádjátok az Urat, Alleluja	60	Epi/V/a	
Minden népek, melyeket	61	Epi/V/R	
Gonosz Heródes irigyen	61	Epi/V/H	*
Fény a fényből	62	Epi/V/Am	
Úrnak nagy nevezete	65	Nat/Gen/Sq*	* szekvenciaként
Születésén Istennek	67	Nat/Gen/Sq*	* szekvenciaként
Nagy örömnep ez nekünk	68	Nat/Gen/Sq*	* szekvenciaként

I. 17.3. A nagyböjt–húsvéti próbakiadás

Az advent–karácsonyi próbakiadás felemás fogadtatása ellenére a Bizottság folytatta tovább a munkát, és elkészült a 2. próbakiadás, amely az elkészült nagyböjti és

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A népénektár-reform forrásai

húsvéti anyagokat tárta a nyilvánosság elé.³⁰⁰ Werner Alajos előszava 1978. május 14-én kelt.³⁰¹ A kartonborítású, a4-es méretű füzetbe rendezett gyűjtemény 32 számozott oldalt tartalmaz, kottáját kézzel, szövegeit írógéppel írták. Az énekeket ezúttal nem a tervezett liturgikus sorrendben, hanem a SzVU-tól tapasztalható eltérés különböző csoportjai szerint rendezték, hogy a hozzászólók könnyebben áttekinthessék az anyagot. Az I. csoportba a SzVU-ból változatlanul átemelt tételek, a II. csoportba a SzVU énekek dallamilag vagy szövegileg javított változatai, a III. csoportba a SzVU-ban meglévő, de a tervezett népénektárból kihagyott énekek, a IV. csoportba pedig az új népénekek és az új, magyar nyelvű gregorián tételek kerültek.

A 2. próbakiadás 28 magyar nyelvű gregorián tételt tartalmaz, ezeknek fele pedig már végső formában került be a gyűjteménybe (15. táblázat). Egy tétel az *Éneklő Egyház*-ban végül másik dallamra került, egy tétel pedig az *Éneklő Egyház* és a *Kis magyar uzuális* azonos változatához képest másképp szerepel. A próbakiadásba nem kerültek be az olvasmányközi és a nagyheti énekek, utóbbiaknak egy – el nem készült – újabb próbakiadást terveztek.³⁰²

15. táblázat: A második próbakiadás új, magyar nyelvű gregorián tételei.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések ³⁰³
Kyrie – Feltámadt Krisztus	21	Pasc/Gen/Ky	*
Kyrie – Minden javaknak	26	Pent/Gen/Ky	*
Figyelj reánk, Urunk	28	Qu/H0/f4/a	hamvazási antifóna
Hozzám kiált	28	Qu/D1/Intr	(csak fölfutó incipittel)
Emlékezz meg, Isten	28	Qu/D2/Intr	*
Szemeim mindenkor	28	Qu/D3/Intr	** (1. tónusú dallamon)
Vigadozzál, Jeruzsálem	28	Qu/D4/Intr	
Mi pedig dicsekedjünk	29	Qu/H5–6/Intr	
Válts meg engem	29	Qu/Gen/Comm	* (csak fölfutó incipittel)
A kenyér	29	Qu/Gen/Comm	
Ez az én testem	29	Qu/H5–6/Comm	*
Feltámadtam, és újból	29	Pasc/D1/Intr	*
Jertek, Atyám áldottai	29	Pasc/Gen/Intr	* ≠ KMU, ÉE
Örvendező szóval	30	Pasc/Gen/Intr	(*)
Alleluja! A mi húsvéti Bá-	30	Pasc/D1/Comm	*
Énekeljete az Úrnak	30	Pasc/Gen/Comm	
Békességet hagyok rátok	30	Pasc/Gen/Comm	
Nem hagylak árván titeket	31	Pasc/Gen/Comm	
Galileai férfiak	31	Asc/Intr	*

³⁰⁰ *Próbakiadás II.* (Budapest: Kézirat gyanánt, 1978). DLH, 1.B/5137.

³⁰¹ I.m., 2.

³⁰² I.m., 29.

³⁰³ A *-al jelölt tételek az *Éneklő Egyház* azonos tételeitől eltérő, korábbi változatok.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések ³⁰³
Énekeljetek az Úrnak	31	Asc/Comm	*
Az Úr Lelke betölté	31	Pent/Intr	*
A Lélek, ki az Atyától	31	Pent/Comm	
Eljöttek immár	32	Qu/V/a	
Hozd ki lelkemet a börtö-	32	Qu/V/R	
Ajánljuk magunkat	32	Qu/V/Am	*
Én népem, mit tettem	32	Qu/H5-6/V/a	
Ragadd el a kard élétől	32	Qu/H5-6/V/R	
Sok jó dolgot cselekedtem	32	Qu/H5-6/V/Am	

A nagybőjt–húsvéti anyag próbakiadása összességében egészen más képet mutat, mint az ádvent–karácsonyi 1. próbakiadás. Jól látszik, hogy a tételleket igyekeztek úgy elrendezni, hogy a SzVU által meghatározott gyakorlatból könnyebben értelmezhető legyen. Bár az előszó felhívja a figyelmet arra, hogy ezt a megoldást csak az áttekinthetőség kedvéért, ideiglenesen választották, mégis, a népének és a gregorián tételek különválasztása már hasonlít a jóval később, 1983-ban, Szakos Gyula püspök által kért átrendezéshez.³⁰⁴

A népénektár-reform utolsó szakaszában, a két próbakiadás után visszaérkezett válaszok kiértékelését követően Rajeczky Benjamin – aki Werner Alajos 1978-as halála után átvette a bizottság elnöki tisztjét – egy nagyszabású cikket írt a *Vigília* 1980 februári számába „A készülő új Népénektár” címmel.³⁰⁵ Ebben beszámolt a reformok szükségességéről és a Bizottság addigi munkájáról. A próbakiadások után visszerkezett válaszokról így ír:

[A] megszólalásokból kialakult kép meglehetősen zavarbaejtő. Egymásnak homlokegyenest ellentmondó igények, bírálatok, javaslatok és elmarasztalások egy konszenzusnak még a reményét is kétségessé tették, s a döntés felelősségét az összes véleményt mérlegre tévő Bizottságra hártották vissza. Mi lehet e nézetek meglepő heterogenitásának oka?

Valószínűleg a Bizottság is hibás volt annyiban, hogy a közvélemény folyamatos előkészítését elhanyagolva, félkész gyűjteményeket mutatott be, megfelelő magyarázatok, sőt a II. füzetnél áttekinthető szerkesztés nélkül.

De mélyebb okot is sejthetünk. Úgy látszik, nem volt mód mindedig arra, hogy a papság liturgikus nézetei összecsiszolódjanak, közös irányú

³⁰⁴ I.m., 2. Szendrei, *Az Éneklő Egyház keletkezéstörténete*, i.m., 391.

³⁰⁵ Rajeczky Benjamin: „A készülő új Népénektár.” *Vigília* 45/2 (1980. február): 128–133.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A népénektár-reform forrásai

tanulmányokra és élményekre épüljenek, szervesen kiegészüljenek az általános és magyar egyházi kultúra tényeinek ismeretével, s egy távolabbra néző, átgondolt pasztorális koncepcióval. [...] ³⁰⁶

I. 17.4. Az *Éneklő Egyház*

Végül a Bizottság kitartott eredeti koncepciója mellett, és több kompromisszum és szükségmegoldás árán végül megjelenhetett az új népénektár, az *Éneklő Egyház*. A benne szereplő új, magyar nyelvű gregorián anyagról így ír Rajeczky:

Van azonban egy olyan lehetőség, amely a leghitelesebb forráshoz fordul, s amikor látszólag a legősibbet tárja a hívők elé, a legközelebb kerül korunk irodalmi és zenei nyelvéhez. Ez: A Szentírásból való éneklés, a hozzá kapcsolódó ősi énekmódok közvetítésével. Az Énektár legmodernebb anyaga e legősibb ének lesz. [...]

A Bizottság tehát úgy látta, hogy a verses népénekek megőrzése mellett meg kell kísérelnie egy magyar nyelvű, népéneklésre alkalmas, szentírási énekcsoport kialakítását. Normája az idézett zsinati tétel [SC 121.]; mintája pedig a *Graduale simplex* volt; nem egyszerű másolatként, hanem annak funkcióját betöltve, s az új misekönyv, az *Ordo Cantus Missae*, a *Graduale simplex* és a magyar liturgikus hagyomány anyagából válogatva. [...]

Ami az Énektárban új hangütés, az elsősorban [...] a felnövekvő fiatalságban (és lelki vezetőiben) keres rezonanciát. [...] Ha a mai hitoktatók könnyű sikerek helyett vállalni fogják, az Énektár (vagy inkább katolikus kézikönyv) 2-3 évtized múlva liturgikus kultúrával és lelki érzékenységgel rendelkező közösségek használatában fogja igazán bizonyítani anyagának értékét. ³⁰⁷

Az 1985 decemberében megjelent *Éneklő Egyház* az új, magyar nyelvű gregorián énekekből összesen 153 antifónát, 91 responsorium breve-dallamot, 50 himnuszt és szekvenciát, és 10 egyéb műfajhoz tartozó tételt közöl magyar nyelven. 1985 óta 12 kiadása jelent meg 2016-ig, ezzel az új, magyar nyelvű gregorián énekek legelterjedtebb forrása lett. A számos újryomása mellett, a népénektár anyagának

³⁰⁶ I.m., 128.

³⁰⁷ I.m., 130. 131. 133.

és szemléletének egyik legnagyobb elismerése az 1993-ban megjelent új erdélyi énekeskönyv volt. A *Dicsérvétek az Urat!* címet viselő római katolikus népénektár ugyanis teljes egészében és eredetileg elgondolt elrendezésében vette át az *Éneklő Egyház* énekanyagát, Bálint Lajos érsek pedig a Gyulafehérvári Főegyházmegyében kötelező érvénnyel be is vezette használatát.³⁰⁸

I. 18. A *Népszolozsmák*

A nyolcvanas évek végére egyre sürgetőbbé vált az Egyetemi templomból induló énekes zsolozsma addig csak másolatokban terjedő anyagának kiadása is. Az 1969-ben már kiadott *vesperále* anyagai mellé elkészült több, különféle alkalmakra szánt zsolozsma zenei anyaga is, amelyet a zsolozsmázni vágyó közösségek kézzel, írógéppel, később stencillel vagy fénymásolóval másolt füzetekben terjesztettek. E házi kiadványok elterjedtsége ma még föltáratlan, de sok helyre eljuthattak elsősorban személyes kapcsolatok útján. Én magam is találtam az Ulászló utcai Szentlélek-kápolna egyik szekrényének mélyén egy sor vesperást, kompletóriumot, virrasztó zsolozsmát és laudest, amelyeket 30–40 példányban, írógéppel sokszorosítottak.³⁰⁹

Az *Éneklő Egyház* megjelenése után egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy a kéziratban terjedő zsolozsmaanyagok nyomtatásban is megjelenjenek. A terv szerint a *Magyar népszolozsmák*-sorozatban külön-külön összesen öt füzetet nyomtattak volna ki. Erről az Országos Hitoktatási Bizottság liturgiai-zenei csoportjának 8. értesítőjében olvashatunk, amelyből az is kiderül, hogy a III. és a IV. kötet már megjelent, az I., II., és V. füzet kiadása pedig 1989-re esedékes.³¹⁰ Az I. kötet a népénektár vesperásait, a II. kötet az évközi kishórakat, a III. a laudéseket, a IV. a lamentációkat, az V. pedig az ünnepi virrasztó zsolozsmákat tartalmazta volna. Ebből a III. és IV. kötet jelent meg, utóbbi anyagát magam is megtaláltam Dobszay

³⁰⁸ *Dicsérvétek az Urat!* (Gyulafehérvár: Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmege, 1993).

³⁰⁹ Az ehhez hasonló leleteknek külön történetük van. Nem véletlen, hogy pont ebben a kis alagsori kápolnában találtam rájuk. 1977-től 1997-ben bekövetkezett haláláig ezen a helyen volt templomigazgató Kovács István (1937) atya, aki Jáki Teodóz közeli barátjaként hamar hozzájutott a *Kis magyar uzúalis*-hoz és más magyar nyelvű gregorián anyagokhoz is. Ez a példa is rávilágít arra, hogy az új énekanyag terjedése eleinte leginkább személyes kapcsolatokon keresztül történt.

³¹⁰ E sorozat tervének egy korábbi fázisát mutatja az évközi diurnále tisztázati példányában olvasható lista, amely a népszolozsmák I–IV. [sic!] kötetre való elosztását mutatja be. DLH, VII/C/2. 802. Feltehetően a tervezet V. kötetének anyagára utal az a másik feljegyzés, amely egy antifonárium és egy lekciónárium tervezett kiadásáról beszél. DLH, VII/D/1. 1100.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Népszolozsmák

László hagyatékában.³¹¹ Az I., II. és az V., ünnepi virrasztó zsolozsmákat közreadó füzet végül nem külön füzetben jelent meg, hanem a *Népszolozsmák* című kiadványban, amelyben mind az öt kötet anyaga egyben megtalálható.³¹²

A tervezett füzetek anyagának összesítéséből létrejött *Népszolozsmák* végül 1990-ben jelent meg.³¹³ Az első, szürke borítású kiadás 500 példányban készült, Szendrei Janka kéziratos kottázásával és elektromos írógéppel írt szöveggel. Ennek anyaga teljesen egyezik a második, már számítógéppel szerkesztett kiadással. Tartalmát (16. táblázat) négy fejezetre és függelékre osztották: 1. vesperások, 2. virrasztó zsolozsmák, 3. laudesek, 4. kishórák. A függelékben kaptak helyet a gazdagító tételek (latin rezponzóriumok, himnuszok, áldások) és az állandó dallamok (Invitatórium-zsoltár dallamok, Te Deum, Mária-antifónák). A kiadványhoz Dankó László kalocsai érsek, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének fővédnöke írt ajánlást.³¹⁴

16. táblázat: A Népszolozsmák tartalma.³¹⁵

Liturgikus idő	Vesperás	Matutínium	Laudes	Kishórák
Évközi idő	+++	+++	+	+
Ádvent	+	+	+	*
karácsony	+	+	+	*
vízkereszt	+	+		
Nagyböjt	+	+	+	*
Szenvedés ideje	+			
Szent háromnap		+	+	
Húsvétvasárnap	+			
Húsvét	+	+	+	*
Mennybemenetel	*	+	*	
pünkösd	+	+	+	
Szentháromság	+			
Oltáriszentség	+			
Jézus Szíve	+			
Krisztus Kriály	+			

³¹¹ *Az Országos Hitoktatási Bizottság Liturgiai-zenei Csoportjának Értesítője*. 8. (1988). 2. Ugyanerről tudósít Darányi Marianna Tihanyi Gábornak írt, 1988.11.28-án kelt levele, amelyben érdeklődik, hogy a *Magyar népszolozsmák*-sorozat „III. Laudes és IV. Lamentációk mellett hozzá lehet-e jutni a sorozat nyilván létező [?] I. és II. darabjához.” DLH, VII/D/3. 1379. *Lamentációk. Virrasztó zsolozsma a három szent napra*. Magyar népszolozsmák. IV. (Budapest, kézirat gyanánt, é. n.). DLH, VII/C/4. 895.

³¹² Erről a tervről ad hírt *Az Országos Hitoktatási Bizottság Liturgiai-zenei Csoportjának Értesítője*. 10. (1989.03.) 2.

³¹³ *Népszolozsmák*. (Budapest: KÉSz – Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990).

³¹⁴ I.m., 5.

³¹⁵ A + az adott alkalomra való óra változatainak számát, a * pedig a kiegészítő változó részeket jelöli.

Liturgikus idő	Vesperás	Matutínium	Laudes	Kishórak
Templombúcsú	+			
Szűz Mária	+	+	+	
Mindenszentek ünnepe		+		
Keresztelő Szent János	+			
Szent férfiak	+	+		
Szent szüzek és asszonyok	+	+		
Halotti zsoltosma	+	+		

I. 19. A *Nagyhét*-könyvek

A Rókus-kápolnában használt nagyheti tételeket már korábban bemutattam a fekete *Nagyhét*-könyv kapcsán.³¹⁶ A nyolcvanas években ez az anyag tovább rendeződött és bővült. Ez idő tájt az esztergomi ferences kolostor nagyheti gyakorlatába Barsi Balázs OFM novíciusmagiszter vezette be a Rókus-kápolnában már korábban kialakított gyakorlatot. E nagyheti alkalmakra évről-évre érkeztek lelkigyakorlatozó vendégek és énekesek is. A szertartások zenei vezetője éveken át Dobszay László volt.³¹⁷ Az Esztergomhoz köthető nagyheti szertartások során igény mutatkozott egy összefoglaló nagyheti kiadványra, amely a szent háromnap minden szertartását egy könyvbe foglalva tartalmazza. Ez lett az 1992-ben megjelent, borítójának színéről piros-könyvként ismert *Nagyhét*-könyv.

I. 19.1. Az első, ferences nagyhét-füzetek

A piros *Nagyhét*-könyv elődjeként két füzetet sikerült azonosítanom. Az első füzet a nagyheti fő szertartásokat, a másik pedig a *mandatum* szertartást és a lamentációkat tartalmazta.³¹⁸ Az a4-es méretű füzetek jellegzetessége az eddigiektől elütő kottairás, amely kifejezetten az esztergomi ferences kolostorhoz köthető. Bár sok tekintetben hasonló az írógépes notációhoz, kivitelezésében néhány ponton különbözik. Az írógéppel előre megírt kottavonalak között csak 2–3 mm-es vonalköz található, amelyre egy csukott állapotú golyóstoll hegyével, indigós papír segítségével vezették föl a kör alakú hangjegyeket. A módosítójeleket, a tagolást jelző ütemvonalakat és levegővételi helyeket utólag, kézzel pótolták. E kottairás előnye az írógépes

³¹⁶ Lásd e dolgozat I. 15. fejezetét.

³¹⁷ Barsi Balázs OFM szóbeli közlése alapján.

³¹⁸ DLH, VII/C/4. 896–897.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Nagyhét-könyvek

notációhoz képest, hogy a kottakép könnyebben áttekinthető. Hátránya, hogy a kottafejek rendszerint igen halványak. E hátrány kiküszöbölésére olykor tintával is átírták a hangjegyeket a jobb olvashatóság végett. A sokszorosítást egy házi készítésű stencilgéppel végezték, a füzetek pedig a nyolcvanas évek közepén készülhettek az esztergomi ferences novíciusok segítségével.³¹⁹

A füzetek anyaga (17. táblázat) a korábban már tárgyalt, fekete *Nagyhét-könyvhöz* képest több újdonságot is tartalmaz, ugyanakkor némely tételek – például a virágvasárnapi körmenet énekei – elmaradnak. Újdonság viszont, hogy e füzetekben megjelennek egyes könyörgések és más, a papnak fenntartott szövegek is. Ez a vegyes tartalom elővételezi a piros *Nagyhét-könyv* felépítését, amelyben az énekeken túl már a liturgia teljes szöveges anyaga megtalálható. Ez egy kulcsfontosságú újdonság, amely egy új fejezetet nyit az új, magyar nyelvű gregorián ének történetében. Ezen a ponton már a kiadványok szintjén is világossá válik, hogy a szerkesztők – az egyházzenei újításokkal párhuzamosan – tisztán liturgikus kérdésekhez is hozzá kívánnak szólni.

17. táblázat: Az első, ferences nagyhét-füzetek gregorián tételei.³²⁰

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések
<i>Mi pedig dicsekedjünk</i>	I/1.	<i>Qu/H6/f5/Intr</i>	= <i>ÉE</i>
<i>Krisztus engedelmes volt</i>	I/1.	<i>Qu/H6/f5/Gr</i>	= <i>ÉE</i>
Ubi caritas et amor	I/2.	<i>Qu/H6/f5/Off</i>	lábmosásra, följánlásra
Ez az én testem	I/3.	<i>Qu/H6/f5/Comm</i>	= <i>ÉE</i>
<i>Tantum ergo</i>	I/4.	<i>Qu/H6/f5/H</i>	<i>az Oltáriszentség elvitelekora</i>
Szomorú az én lelkem	I/5.	<i>Qu/H6/f5/a</i>	oltárfosztás, átvezetés a virrasztáshoz
Elosztották maguk között	I/5.	<i>Qu/H6/f6/a</i>	oltárfosztás alatt
Uram, hallottam a te	I/6.	<i>Qu/H6/f6/Tr1</i>	4. zsoltártónuson
<i>Krisztus engedelmes volt</i>	I/7.	<i>Qu/H6/f6/Tr2</i>	<i>GH 8. tónusú traktusdallamon</i>
<i>Turbák a János-passióból</i>	I/7.	<i>Qu/H6/f6/Ev</i>	<i>moll-passió</i>
Én nemzetem, teellened	I/8.	<i>Qu/H6/f6/Impr1</i>	
<i>Ecce lignum</i>	I/9.	<i>Qu/H6/f6/a</i>	<i>a Kereszt behozatalára</i>
Én megvesszőztem...	I/9.	<i>Qu/H6/f6/Impr2</i>	csak rubrika
Legnemesebb minden fák közt	I/9.	<i>Qu/H6/f6/H</i>	<i>Crux fidelis</i> , csak szöveggel
Imádunk téged, Krisztus	I/11.	<i>Qu/H6/f6/a</i>	a szentsír megnyitására
Elment tőlünk a mi Pásztorunk	I/11.	<i>Qu/H6/f6/R</i>	ének a szentsírnál

³¹⁹ Barsi Balázs OFM szóbeli közlése a füzetek keletkezésének idejét a hetvenes évek végére tette, de az I. füzet 16. oldalán lévő utalás a népénektár 834-es számú énekére azt bizonyítja, hogy a füzetek bizonyosan az *Éneklő Egyház* megjelenése utáni időre tehetők. DLH, VII/C/4. 896/0436.

³²⁰ A dőlt betűvel jelzett tételek a fekete *Nagyhét-könyvben* még nem szerepeltek.

Cím	Oldal	Liturgikus hely	Megjegyzések
<i>Tündöklő fényeknek</i>	I/12.	Vig.Pa/H	tűzszenelési himnusz
Örvendeztetek az Úrnak minden földek	I/13.	Vig.Pa/Tr1	GH 8. tónusú traktusdallamon
Énekeljünk az Úrnak	I/14.	Vig.Pa/Tr2	8. zsoltártónuson
Szülőt ültetett	I/14.	Vig.Pa/Tr3	8. zsoltártónuson
Halljátok, egek, amit szólok	I/15.	Vig.Pa/Tr4	8. zsoltártónuson
<i>Amint kívánkozik a szarvas</i>	I/15.	Vig.Pa/Tr+	traktus a keresztségvizszenelésre, 5. zsoltártónuson
A vágyva vágyott. All. Hálát adjatok	I/16.	Vig.Pa/All	csak szöveggel
Alleluja + 150. zsoltár	I/16.	Vig.Pa/L/a	rövidített laudes
És jókor reggel	I/17.	Vig.Pa/L/Ab	≠ EE
Ante diem festum	II/1.	Qu/H6/f5/Mand/a	lábmosásra
Si ego Dominus	II/2.	Qu/H6/f5/Mand/a	lábmosásra
Íme, mily jó	II/2.	Qu/H6/f5/Mand/Rb	lábmosásra
Új parancsot adok	II/3.	Qu/H6/f5/Mand/a	Búcsúbeszéd-olvasás után
Elosztották maguk között	II/4.	Qu/H6/f6/M/a	nagypénteki lamentáció
Régtől fogva	II/7.	Qu/H6/f6/M/R1	nagypénteki lamentáció
Mikor Jézus keresztfán	II/7.	Qu/H6/f6/M/R2	nagypénteki lamentáció
Én tégedet, én szerelmes	II/8.	Qu/H6/f6/M/R3	nagypénteki lamentáció
Saját Fiát nem kímélte	II/9.	Qu/H6/f6/L/a	nagypénteki lamentáció
Feje fölé táblát helyeztek	II/10.	Qu/H6/f6/L/Ab	nagypénteki lamentáció
Kyrie puerorum	II/11.	Qu/H6/f6/L/Lit	nagypénteki lamentáció
Uram, te kihoztad	II/14.	Qu/H6/Sabb/M/a	nagyszombati lamentáció
Ó, én népem, indulj	II/16.	Qu/H6/Sabb/M/R1	nagyszombati lamentáció
Sirasd magad, ó, te, Jeruzsálem	II/17.	Qu/H6/Sabb/M/R2	nagyszombati lamentáció
Krisztus Urunk, hogy megfeszítették	II/18.	Qu/H6/Sabb/M/R3	nagyszombati lamentáció
Ó halál! Haláloddá leszek	II/18.	Qu/H6/Sabb/L/a	nagyszombati lamentáció
Az asszonyok ott ültek	II/20.	Qu/H6/Sabb/L/Ab	nagyszombati lamentáció
Kyrie puerorum	II/20.	Qu/H6/f6/L/Lit	nagyszombati lamentáció

I. 19.2. A piros *Nagyhét*-könyv

A nagyheti szertartások átfogó gyűjteménye végül a már említett piros *Nagyhét*-könyv lett. Kézirat gyanánt, belső használatra jelent meg 1992-ben, alcíme: *Segédkönyv és szöveggyűjtemény a ferences noviciátus „Bevezetés a Nagyhét liturgiájába” című tantárgyához*. A könyv 274 számozott oldalt és egy 87 oldalas függelék tartalmaz. Szövegét számítógéppel szerkesztették, a kottairás Merczel György munkája.³²¹

³²¹ Merczel György szóbeli közlése alapján.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Nagyhét-könyvek

A gyűjtemény teljességre törekedve közli virágvasárnap és a szent háromnap minden szertartásának szövegeit és énekeit. A könyv – műfaját tekintve – azokkal a régi nagyheti szertartáskönyvekkel rokon, amelyekben a mise és a zsoltosma tételei együtt kaptak helyet.³²² A kiadvány a fekete *Nagyhét-könyv* és az *Éneklő Egyház* anyagára épít.³²³ Ezt egészíti ki minden olyan szöveggel és énekkel, amelyek az előző füzetekbe még nem kerültek be (18. táblázat).

18. táblázat: A piros *Nagyhét-könyv* korábban meg nem jelent magyar nyelvű gregorián tételei.

Cím	Oldal	Megjegyzések
Máté-passió (Kaposy) ³²⁴	13	(átvétel)
Máté-passió (Cantus Cantorum) ³²⁵	F6	(átvétel)
Lamentációk (római dallamon)	48, 105, 168.	
Lamentációk (Kaposy) ³²⁶	F27, F33, F61	(átvétel)
Nagycsütörtöki lamentáció (díszesebb dallamon)	F25	
Nagypénteki lamentáció (díszesebb dallamon)	F30	≠ NZs
Nagyszombati lamentáció (díszesebb dallamon)	F59	≠ NZs
Jézus búcsúbeszéde	90	
Ómagyar Mária-siralom (siratódallamon)	126	
János-passió (három változatban)	130, 34, 34	Két egyszerűbb és egy díszesebb változat az Esztergomi passionále alapján. Vö.: H-Efkö Ms. I. 178. fol. 51v.
Nagypénteki ünnepélyes könyörgések	145	
Exsultet (esztergomi)	183	<i>Esztergomi passionále</i> alapján. H-Efkö Ms. I. 178. fol. 66v.
Exsultet (római)	63	MissR 182. ³²⁷
Exsultet (egyszerűsített)	72	
Evangélium a húsvéti vigílián	216	
Te Deum (Peer-kódex)	235	<i>Peer-kódex.</i> H-Bn MNy 12. fol. 146v
Evangélium Húsvétvasárnap	250	

³²² A teljes nagyheti liturgia külön könyvként való kiadása már a XVIII. században is elterjedt volt. A XIX. század végén már magyar-latin kétnyelvű kiadás is készült. Pl.: *Officium Hebdomadae Sanctae*. (Velenca: Typographia Balleoniana, 1762). *Officium Hebdomadae Sanctae. A nagyheti szertartások*. (Budapest: Szent István Társulat, 1893). *Officium Majoris Hebdomadae et Octavae Paschae cum cantu*. (Regensburg: Pustet, 1923).

³²³ Ahol a két korábbi kiadvány között eltérés van, ott a piros *Nagyhét-könyv* – érthető módon – az *Éneklő Egyház* változatát hozza.

³²⁴ Kaposy György: *Szertartáskönyv*. (Budapest: Magyar Kórus, 1932). 19.

³²⁵ Harmat Artúr – Werner Alajos: *Cantus Cantorum*. (Budapest: Szent István Társulat, 1958). 158.

³²⁶ Kaposy, i.m., 29.

³²⁷ *Missale Romanum*. (Róma: Typis Mame, 1962). 182.

Mivel a könyv nemcsak énekeket, hanem teljes szertartásrendet közöl, liturgiai vizsgálata is igen érdekes. Bár e dolgozatban nem részletezem a liturgiát érintő kérdéseket, mégis a gyűjtemény mai elterjedése és megítélése nemcsak zenei tartalmának, hanem liturgikus rendjének is köszönhető. A piros *Nagyhét*-könyv ugyanis egy reformliturgiát tartalmaz. Kiindulópontja a II. vatikáni zsinat után megalkotott *Novus Ordo*, de a könyv ezzel együtt több ponton is régebbi hagyományokat elevenít föl. Ezek egy része az *Éneklő Egyház* előkészítő munkálatai idején jóváhagyást is nyert.³²⁸ Ilyen a virágvasárnapi négystációs körmenet, a kereszttel behozatalának esztergomi rendje és a húsvéti nagyvecsernye. Más részek viszont, mint például a húsvéti vigília hagyományos szerkezetének megtartása és a liturgikus szövegek revideált fordítása, már egyértelműen a „reform reformjának” szellemében készült.³²⁹ Az ezen liturgikus szemlélet körül zajló nemzetközi vitát dolgozatom nem érinti.

A piros *Nagyhét*-könyv tehát az új, magyar nyelvű gregorián tételek nagyhéten használatos részének és az ezzel párhuzamosan kialakult liturgikus gyakorlatnak az összefoglaló gyűjteménye. Anyagának jó része a hetvenes évek legelejéig visszavezethető. Ez az *Éneklő Egyház* előkészítő munkálataiban kiegészült és csiszolódott, míg végül az esztergomi nagyheti lelkigyakorlatok további tapasztalataival gazdagodva került be 1992-ben a piros *Nagyhét*-könyvbe.

³²⁸ A hivatalos jóváhagyást jelent az *Éneklő Egyház* püspöki kari előszava: „Az imakönyv Függelékében közöl ősi magyar hagyományokat őrző szertartásokat. A hivatalos liturgiát szabad – megfelelő előkészítéssel – kiegészíteni és így élményszerűbbé tenni.” Ezzel egybecseng a jegyzőkönyvek tanúsága, amelyben az OLT elfogadja a népénektárban szereplő régi magyar nagyheti szertartáselemeket *ad libitum* használatra. Szendrei Janka ezen felül ír arról, hogy „néhány kérdésben Szakos püspök Rómától várt döntést, de december 1-re ez is megérkezett: a nagyhét és a zsolozsma javasolt rendjét elfogadták, de a függelékbe kell majd helyezni.” Bár az engedélyről közvetlen dokumentumot nem találtam, a témához kapcsolódó levelezés megerősíti az iménti idézetben foglaltakat. „A Magyar Katolikus Püspöki Kar előszava.” In: *Éneklő Egyház*. (Budapest: Szent István Társulat, 1986). 6. DLH, 1.K/7168. 7173. Szendrei Janka: „Az Éneklő Egyház keletkezéstörténete.” In: Kovács Andrea (szerk.): „A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséretek” – *Népénektáraink tegnap és ma*. (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011). 392. DLH, 1.B/4464. 4467.

³²⁹ A „reform reformja” elnevezés egyrészt utal Dobszay László hasonló című könyvére, másrészt arra a Joseph Ratzinger által is támogatott nemzetközi liturgikus diskurzusra, amely a II. vatikáni zsinatot követő liturgikus reformok felülvizsgálását szorgalmazza. Dobszay László: *The Bugnini-Liturgy and the Reform of the Reform*. [= *Musicae Sacrae Meletemata. Vol. 5.*] (Front Royal VA: The Church Music Association of America, 2003). E témáról lásd még: Thomas M. Kocik: „A »reform reformja« tágabb perspektívában. Az élő hagyomány megújult hatékonysága.” In: Földváry Miklós István, Talmácsi József (szerk.): *XVI. Benedek pápa és a Szent Liturgia*. (Budapest: Szent István Társulat, 2011). 61–78.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A Nagyhét-könyvek

I. 19.3. A Nagyhét CD-ROM

Dobszay László 2003-ban készítette el *Hebdomada Major*, azaz *A Nagyhét* című digitális kiadványt.³³⁰ E nagyszabású digitális gyűjtemény liturgiátörténeti kontextusba ágyazva tekinti át a nagyheti szertartások szertartásait, változatait, dallamait, szövegeit és magyarázatait. Megtalálható benne a középkori esztergomi hagyomány, a Tridentinum után elterjedt római liturgia, a XX. századi reformok, a II. vatikáni zsinat után kialakított új rítus és a piros *Nagyhét*-könyv teljes énekes és szöveges anyaga, de ezeken túl magyarázatok, tanulmányok, összehasonlító táblázatok, hang- és videóanyagok is helyet kaptak a gyűjteményben.

Az új, magyar nyelvű nagyheti énektételekből a piros *Nagyhét*-könyvhöz képest bővebb anyagot találunk a CD-ROM-on. A hetvenes évek során használatban lévő, kéziratosan fennmaradt, de a nagyobb kiadványokból kimaradt díszes magyar nyelvű tételek közül több is – egy-két esetben igazítva – bekerült a válogatásba.

19. táblázat: A *Nagyhét* CD-ROM korábban meg nem jelent új, magyar nyelvű gregorián tételei.³³¹

Cím	Liturgikus hely	Megjegyzések
Nagypénteki lamentáció (díszes dallam)	Qu/H6/f6/M/Lc1	= NZs
Nagyszombati lamentáció (díszes dallam)	Qu/H6/Sabb/M/Lc1	= NZs
Uram, el ne távoztasd (díszes dallam)	Qu/D6/Intr	korábban csak kéziratban
Máté-passió négyzólamú turbái	Qu/D6/Ev	korábban csak kéziratban
Mi pedig dicsekedjünk (díszes dallam)	Qu/H6/f5/Intr	korábban csak kéziratban
Húsvét ünnepe előtt	Lábmosás/a	
Ki alkotó a mindent	Kereszhódolat/a	
Király zászlói lengenek (díszes dallam)	Pass/H	vö.: Nagyböjti diurnále
Kik az Ūrban bíznak (díszes dallam)*	Vig.Pasc/Tr	korábban csak kéziratban
Mindenszentek litániája (esztergomi)	Vig.Pasc/Lit	
Evangéliumok a húsvéti vigílián (3 db)	Vig.Pasc/Ev	Mt, Mk, Jn
Midőn elmúlt a szombat*	Pasc/R	korábban csak kéziratban
Húsvéti játék (díszes dallamon)*		korábban csak kéziratban
Feltámadtam (díszes dallamon)*	Pasc/Intr	korábban csak kéziratban
Ez az a nap (díszes dallamon)*	Pasc/Gr	vö.: Húsvéti dirunálé
A föld megrendült*	Pasc/Off	
Mindnyájan, kik Krisztusban*	Pasc/H1/Comm	korábban csak kéziratban

³³⁰ Dobszay László: *Hebdomada Major. A Nagyhét. Digitális tananyag (CD-ROM)*. (Budapest: MTA-LFZE Magyar Egyházzenei Intézet, 2003).

³³¹ A *-gal jelölt tételek nem kerültek be a piros *Nagyhét*-könyv új, bővített kiadásába.

I. 19.4. Az új *Nagyhét*-könyv

A piros *Nagyhét*-könyv és a *Nagyhét* CD-ROM anyagaiból készült az új *Nagyhét*-könyv, amely a piros *Nagyhét*-könyv második, bővített és javított kiadásának tekinthető.³³² A kissé kisebb, a5-ös méretben készült, de szintén kemény, pirostáblás borítású könyv 512 számozott oldalt tartalmaz. A kottagrafika Meszéna Beáta munkája, a nyomdai előkészítésben részt vett Kovács Andrea is.³³³

A könyv változatlanul hozza a korábban már megjelent anyagokat, de néhány ponton javítja, és ki is egészíti azokat. A kiegészítések legnagyobb újdonsága, hogy több díszes tétel mellett az alsó-krisztinavárosi Havas Boldogasszony-templom szkolájának készített Márk- és Lukács-passió is bekerült a könyvbe (20. táblázat).³³⁴ Az új *Nagyhét*-könyv további újdonsága, hogy igyekezett a XVI. Benedek pápa által nagyobb szabadságot kapott hagyományos római liturgia egyes elemeit – olvasmányait, könyörgéseit – is közölni. Ez egyfajta kettősséghez vezetett, hiszen a szertartások közlésénél sok könyörgés és olvasmány kétszer szerepel, egyszer a *forma ordinaria*, másodszor a *forma extraordinaria* szerint.

20. táblázat: Az új *Nagyhét*-könyv korábban meg nem jelent magyar nyelvű gregorián tételei.

Cím	Liturgikus hely	Megjegyzések
Máté-passió 4 szólamú turbák	Qu/D6/Év	javított változat
Márk-passió	Qu/D6/Év	
Lukács-passió	Qu/D6/Év	
A föld megrendült	Pasc/Off	responzoriális tónuson.
Ki alkotta a mindent (egyszerű dallamon)	Kereszthódolat/a	a nagypénteki lamentáció tónusán.
Ómagyar Mária-siralom (középkori dallamon)		

A kötet végeredményben a nagyhétre írt, új, magyar nyelvű gregorián tételek legbővebb gyűjteménye, gyakorlati használatát ugyanakkor megnehezítik a korábbi piros *Nagyhét*-könyvhöz képest utólag javított tételek, a rítusváltozatok között

³³² *Nagyhét. Segédkönyv és szöveggyűjtemény „A liturgikus év” c. tantárgyhoz.* (Tatabánya, Kézirat gyanánt, 2009).

³³³ I.m., címnegyed.

³³⁴ Az újonnan elkészített passiók forrása az *Esztergomi passionále* (H-Efkö MS I 178), melynek digitális változata is elérhető: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_178/index.html (Utoljára megtekintve: 2020.05.02).

fennálló szövegi és szerkezeti különbségek, másrészt a használatot erősen zavaró sajtóhibák.

I. 20. Az *Énekes zsolozsma*-könyvsorozat

A *Népszolozsmák* megjelenése után elkezdődött az *Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján* című sorozat köteteinek kiadása. A rendszeresen zsolozsmázó közösségek már korábban is igényelték a népszolozsmához hasonló, de annál bővebb, teljesebb zsolozsma kidolgozását, amely fokozatosan el is készült.

Az Egyetemi templom *vesperálé*-jára épülő zsolozsmázási gyakorlat 1968-óta fokozatosan bővült. Az egyes órák, ünnepek kidolgozásának folyamata ma már nehezen rekonstruálható. Az énekes kompletóriumból például találtam a *vesperálé*val közel egyidős példányokat is, a zsámbéki búcsúra készült füzetekből értesülünk Keresztelő Szent János zsolozsmájáról, sok anyag keletkezési ideje azonban nem azonosítható ilyen pontosan.

A sorozat első tervezete szerint az I. kötet az évközi diurnále, a II. kötet egy kommentár-kötet, a III. az egyházi év változó részeit, a IV. a szentek zsolozsmáját, az V. a nagyobb ünnepek virrasztó zsolozsmáját, a VI. pedig egy általános virrasztó zsolozsmát tartalmazó kötet lett volna.³³⁵ Végül az évközi diurnále és a kommentárkötet egy kiadványként jelent meg, a sorozat pedig új rendszerben folytatódott. A nagyobb ünnepek virrasztó zsolozsmái a *Népszolozsmák* című kiadványban kaptak helyet, a többi, még ki nem adott anyagot pedig A és B kötetekre osztották szét, ahol az A kötet az egyes időszakok nappali imaóráit, a B kötet pedig – szintén időszakokra bontva – a virrasztó zsolozsmát tartalmazta volna. A tervezett sorozat A kötetei mind elkészültek, a B kötetekből viszont mindezidáig csak az I. alapkötet jelent meg.

I. 20.1. Az előzmények

A kiadásokat megelőző korból fennmaradt néhány igen értékes emlék. Műanyag, a5-ös méretű, lefűzhető mappában találtam rá két kéziratra.³³⁶ Mindkettő hasonló

³³⁵ DLH, VII/C/2. 802.

³³⁶ DLH, VII/C/2. 800a. 800b.

kiállítású, tartalmukban pedig egymás kiegészítései. A vékony lapokra írógéppel és kézzel lejegyzett zsolozsmákat egy-egy beragasztott fénykép, szentkép tagolja. A lapokat cellux-szal és kapoccsal csatolták egymáshoz, így végülis egy füzet szerű kézirat jött létre. Az első füzet elején a „Hóraskönyv” felirat olvasható.³³⁷ Benne az évközi idő kishórái kaptak helyet. A lapok között megbújva akadtam rá két, könyvjelzőként használt emléklapra 1972-ből és 1973-ból. Bár e két emlék kelte nem feltétlenül esik egybe a füzet összeállításával, de talán nem is esik olyan messze tőle. A korai keletkezésre utal a zoltárfordítási pályázat anyaga is. Ez a kishórák zoltárait tartalmazta, így nem kizárt, hogy a hórák egészét már akkor összeállították.³³⁸ A második kéziratot füzet ennek az anyagnak a folytatása. Benne a kishórák propriumai kaptak helyet az egyes liturgikus időszakoknak megfelelően. Bármikor is készültek, tény, hogy e két füzet az énekes zsolozsma legbecsesebb forrásai közé tartozik. Lejegyzésében megnyilvánul mindaz a gondosság, figyelmesség és szeretet, amellyel gazdája összeállította. Talán bizonyítékul szolgálhat arra is, hogy az énekes zsolozsma kötetei nem az íróasztalnál, hanem a gyakorlatba ágyazva születtek.

Még mindig a nyomtatott kiadások előtti időkből, de már egy fejlettebb korszakból, sokszorosításban maradt fenn egy, szalagos mappába lefűzött lapokból álló zsolozsmásfüzet. Címe szerint *Psalterium az évközi időre*, tartalma pedig valóban ennek felel meg.³³⁹ Benne az évközi idő laudeseit és vesperásait találjuk, immár egyhetes zoltárelosztással. A később nyomtatásban megjelent kiadványtól e kötetek még néhány ponton eltérnek. Egy-egy antifóna még más dallamon, más változatban szerepel, az anyag többsége azonban megegyezik a későbbiekkel, így e zsolozsmás füzetek mintegy előkészítették az énekes zsolozsma köteteit.

I. 20.2. A *Diurnále* és a *Nokturnále*

Az *Énekes zsolozsma* első köteteként a *Nappali zoltároskönyv (Diurnale)* jelent meg 1990-ben.³⁴⁰ A 336 oldalas könyv a6-os méretben készült, szövegét elektromos

³³⁷ DLH, VII/C/2. 800a.

³³⁸ Lásd e dolgozat I. 9. fejezetét!

³³⁹ DLH, VII/C/2. 801.

³⁴⁰ *Nappali zoltároskönyv (Diurnale)*. [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990).

írógéppel írták. A kézírásos kottázás ez esetben is, a sorozat további köteteihez hasonlóan, Szendrei Janka munkája. Ugyanezt a kötetet változatlan tartalommal, de már számítógéppel szerkesztett szöveggel nyomták újra 1993-ban.³⁴¹ A benne szereplő zsolozsmahórák anyaga később megjelent a Premontrei Rend Gödöllői Kanóniájának gondozásában a *Latin–magyar nappali zsoltároskönyv (Diurnale)* című kötetben is 2000-ben.³⁴²

A sorozat alapkötetének szánt diurnále az évközi idő nappali imaóráit közli egyhetes zsoltairelosztással. E pszaltérium anyag az egész évközi idő teljes anyagát tartalmazza, és erre a zsolttárrendre épül a sorozat további köteteiben közreadott időszaki proprium is. A könyv függelékében négy kommentár is helyet kapott. Az első az általános tudnivalókat foglalja össze a zsolozsmáról, a második az énekes zsolozsma-kötetekben közölt zsolozsmaváltozat eredetét, átdolgozását és magyar nyelvre alkalmazását mutatja be, míg a harmadik és negyedik kommentár a zsolozsma közös végzéséről, valamint a zsolttárok különféle értelmezési lehetőségeiről szól.

A nappali órákat tartalmazó első kötet mellé 1991-ben jelent meg az éjszakai virrasztó imádságokat tartalmazó *Virrasztó zsolttárkönyv* vagy más néven *nokturnále*.³⁴³ A kötet a B-sorozatban megjelent első, és mindmáig egyetlen kötet. A 277 számozott oldalt tartalmazó kiadvány egy bevezetéssel kezdődik, amely alapvető tájékoztatást ad a virrasztó zsolozsma lelkiségéről, eredetéről, szerkezetéről és a kötet használatáról. Ezt követően az invitatórium zsolttár tónusait közli, majd a zsolttárokat a maguk antifónájával. Ezt egy válogatás követi a lehetséges olvasmányokból és rezponzóriumból, végül a kötet végén zárókönyörgések, befejező fohászok és néhány Te Deum-változat kapott helyet.

A virrasztó zsolttároskönyv elrendezése egy rendkívül rugalmas zsolozsmázási gyakorlatot tesz lehetővé, ugyanakkor használata emiatt némi felkészültséget kíván. Sajnálatos, hogy a kötet kiegészítésül szolgáló időszaki proprium mind a mai napig nem készült el. E tételek hiányát némileg pótolja ugyan a

³⁴¹ *Nappali zsolttároskönyv (Diurnale)*. [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1993).

³⁴² *Latin–magyar nappali zsolttároskönyv (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma.] (Budapest: Szent Gellért Kiadó és Nyomda, 2000).

³⁴³ *Virrasztó Zsolttárkönyv (Nokturnále)*. [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján.] I/B. (Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991).

Népszolozsmák matutínium-gyűjteménye, azonban a további lehetőségeket a rendszeresen zsoltosmázó közösségeknek maguknak kell megtalálni.³⁴⁴

I. 20.3. A propriumkötetek

Az évközi diurnále megjelenése után sorra elkészültek az „A”-sorozat további kötetei is, amelyek az egyes liturgikus időszakok saját anyagait tartalmazzák. Elsőként az adventi kötet (II/A) jelent meg 1991-ben, majd a karácsonyi (III/a) 1993-ban.³⁴⁵ Ezt követte 1995-ben a nagyböjti (IV/A) és 1997-ben a húsvéti kötet (VI/A).³⁴⁶ Az utolsó, a a szentek közös zsoltosmáit tartalmazó kötet (VII/A) 1999-ben készült el.³⁴⁷ Az V/A-kötet a tervezet szerint a szent háromnap zsoltosmahóráit tartalmazta volna, ám ez végül nem készült el, mivel anyaga a piros *Nagyhét*-könyvben már korábban megjelent.³⁴⁸ Az egyes kötetek nagyjából kétévenként követték egymást, bemutatójuk pedig rendszerint a nyári, esztergomi továbbképző kurzusok keretében történt meg.³⁴⁹ A füzetek mérete és külalakja követte az alapkötetet, felépítésük azonban némileg eltérő. Közös elem mindegyikben, hogy a *Népszolozsmák* általános tételei mellett egy általános időszaki anyagot is közölnek, amelyre ráépül az egyes napokra külön jelzett saját anyag.

Az énekes zsoltosma köteteiben összességében közel 900 magyar nyelvű antifóna és közel 180 responsorium breve jelent meg. Ez a mennyiség hozzávetőlegesen a teljes új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet felét teszi ki.

³⁴⁴ Ilyen például a responsóriumok kérdése. Amíg a népszolozsma gyakorlat sikerrel alkalmazza a responsorium breve-dallamokat az ünnepi matutíniumokban, addig a rendszeresen zsoltosmázó közösségeknek ez megterhelővé válhat.

³⁴⁵ ³⁴⁵ *Ádventi diurnale*. [=Énekes zsoltosma az Esztergomi Breviárium alapján. II/A.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991). *karácsonyi diurnale*. *Énekes zsoltosma* az Esztergomi Breviárium alapján. III/A. (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1993).

³⁴⁶ *Nagyböjti diurnale*. [=Énekes zsoltosma az Esztergomi Breviárium alapján. IV/A.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1995). *Húsvéti diurnale*. [=Énekes zsoltosma az Esztergomi Breviárium alapján. VI/A.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1997).

³⁴⁷ *Szentek közös zsoltosmái (Diurnale)*. [=Énekes zsoltosma az Esztergomi Breviárium alapján. VII/A.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1999).

³⁴⁸ *Nagyböjti diurnale*, i.m., 187.

³⁴⁹ Balogh P. Piusz OPraem szóbeli közlése alapján.

I. 21. A mise propriumtétéleinek forrásai

Az énekes zsolozsma köteteinek megjelenésével párhuzamosan a szentmise propriumanyagának bővítése is elkezdődött. Az *Éneklő Egyház*-at rendszeresen használó közösségekben felmerült az igény, hogy a népénektárnál bővebb, a *Graduale Romanum* teljességét megközelítő anyagot forgathassanak, de egyszerű dallamokon, magyar nyelven.

Az *Éneklő Egyház*-ból hiányzó tételek egy része már korábban, a népénektár megjelenése előtt elkészült. Ezeket követték a különböző alkalmakra szánt újabb tételek, végül pedig a meglévő anyagot kiegészítve kialakult a vasár- és ünnepnapok közel teljes propriumanyaga. E folyamat összefoglaló kiadványa a *Graduale Hungaricum*, amely három korábbi kiadvány anyagára épít.³⁵⁰

I. 21.1. Az *Introitusok könyve*

Elsőként a teljes liturgikus év vasár- és ünnepnapjainak introitusai jelentek meg az *Introitusok könyve*-ben.³⁵¹ A gyűjtemény 68 introitust közöl az egyházi évre a temporále anyagából – az *Éneklő Egyház*-hoz képest 35 új tételt –, mégpedig két formulával. Az A-változat az *Éneklő Egyház*-ból ismert antifónadallam-típusokra helyezi jellemzően a *Graduale Romanum* szövegét, míg a B-változat egy szólóénekre szánt, rövid, recitatív dallamformulán énekli el ugyanazt. Ez utóbbi szükségmegoldás, amely lehetőséget biztosít olyan helyzetekben is az introitus liturgikus funkcióba helyezésére, amikor a népénekkal történő helyettesítésről valamilyen okból nem lehet lemondani.

A gyűjtemény jellemzően az *Éneklő Egyház* már ismert dallamtípusait használja fel, de néhol bővíti is ezt a készletet az énekes zsolozsmából más, egyszerű dallamtípusokkal. Kivételes esetben pedig – például a *Mikor mély csend* kezdetű tételnél – egyedi dallamalkalmazás is megfigyelhető.³⁵²

³⁵⁰ *Graduale Hungaricum*. (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007).

³⁵¹ *Introitusok könyve*. (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2000).

³⁵² A *Mikor mély csend* kezdetű introitus a vele megegyező szövegű zsolozsmaantifóna dallamára készült. MMMAe-V, 8405. sz.

I. 21.2. A *Communiók könyve*

A *Communiók könyve* az előző gyűjtemény párjaként jelent meg 2002-ben.³⁵³ Benne 74 kommúnió kapott helyet, ebből 26 tétel változatlan átvétel az *Éneklő Egyház*-ból. A 48 új tétel mindegyike *Éneklő Egyház*-ból ismert dallamokra készült, szövegük pedig a *Graduale Romanum*-ot követi.³⁵⁴

I. 21.3. Az *Offertóriumok könyve*

Harmadikként az *Offertóriumok könyve* jelent meg 2005-ben.³⁵⁵ Az új, magyar nyelvű gregorián énekanyag sokáig csak igen kevés kidolgozott offertóriumot számlált. Az általam összegyűjtött tételek között mindössze 7 eredeti dallamból kiinduló kontrafaktum és 4 antifónadallamra helyezett offertórium és néhány egyéb kísérleti tétel maradt fenn. Ennek oka főként az, hogy a gyakorlatban az offertórium helyén népéneket, motettát vagy – ritka esetben – az eredeti offertóriumot énekelték. Dobszay László végül Balogh Piusz OPraem és Merczel György javaslatára dolgozta ki az offertóriumszövegek egyszerű dallamokon való megszólaltatását.³⁵⁶

Az új gyűjtemény egy sajátosan egyedi megoldást választott. Egyrészt az offertórium-szövegeket verzusaikkal együtt egy recitatív dallamformulára helyezte, másrészt – helyettesítésképpen – népénekparafrázis javaslatot is közölt melléjük. A felhasznált két recitatív formulát és a könyvben szereplő önálló kompozíciókat a zenei elemzés során részletesen is bemutatom.³⁵⁷

I. 21.4. A *Graduale Hungaricum*

A szentmiséhez kapcsolható egyszerű, magyar nyelvű propriumtételek nagyszabású, összegző kiadványa gödöllői premontreiek kiadásában megjelent *Graduale Hungaricum*.³⁵⁸ A teljes egyházi év vasár- és ünnepnapjait átfogó gyűjtemény átvette

³⁵³ *Communiók könyve*. (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2002).

³⁵⁴ I.m., 3. 4.

³⁵⁵ *Offertóriumok könyve*. (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005).

³⁵⁶ Balogh P. Piusz OPraem szóbeli közlése alapján.

³⁵⁷ Lásd e dolgozat II. 4.1.3 és II. 4.1.4. fejezetét!

³⁵⁸ *Graduale Hungaricum*. (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007).

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai
A mise propriumtételeinek forrásai

az *Éneklő Egyház* és az imént bemutatott három kiadvány teljes liturgikus anyagát, és ezt néhány ponton bővítette is.

Az introitus és kommúnió tételek jó része már rendelkezésre állt a korábban kiadott gyűjteményekben, ezeket csak egy-egy tétellel egészítették ki az egy vértanú kommúnéjában. A kiadvány fontos, új eleme az olvasmányközi énekek kibővítése. Az *Éneklő Egyház* énekanyagát bővítve egy sor új graduále, Alleluja-verzus és traktus is bekerült a kiadványba. Ezek egy része új alkotás – például a nagyböjt hétköznapjainak graduáléi –, más részük pedig – például a díszes traktusdallamok – már a hetvenes évektől kezdve használatban voltak, de eddig nem jelentek meg nyomtatott kiadványban. A kiadvány függelékében néhány további, addig csak kéziratban terjedő tétel is helyet kapott. Ilyen az *Asperges* egyszerű antifónadallamra alkalmazott magyar változata, az *E nap még hangzik* kezdetű Alleluja-búcsúztató, az *Ubi caritas et amor* ének díszes, magyar szövegű dallama, valamint a *Laetabundus*, a *Corde voce* és a Keresztelő Szent János-szekvencia magyar változata. A gyűjtemény további újdonsága, hogy alkalmazási lehetőségeket ajánl a tételek régi rítusban való alkalmazásához.³⁵⁹

A 628 számozott oldalt tartalmazó, keménytáblás borítású gyűjtemény közel 600 magyar nyelvű énektétellel az új, magyar nyelvű gregorián énekkincs egyik legfontosabb összefoglaló kiadványa.

³⁵⁹ [Földváry Miklós István:] „A klasszikus római (ún. tridenti) rítusú szentmisék énekanyaga és a magyar nyelvű gregoriánnum.” In: *Graduale Hungaricum*. (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007). 522–529.

II. A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek elemzése, csoportosítása több szempontból is elvégezhető. Mivel az anyanyelvű tételek a hagyományos gregorián műfajokat és dallamokat követik, kézenfekvő lehetőség a gregorián szakirodalom hagyományos kategóriáinak alkalmazása.³⁶⁰

Az egyik ilyen lehetőség a liturgikus sorrend szerinti csoportosítás. Ennek lényege, hogy a tételeket aszerint különböztetjük meg, hogy a liturgia mely pontján szólnak meg.³⁶¹ Egy ilyen csoportosítás alapján vizsgálható lenne az új, magyar nyelvű gregorián tételek viszonya a különböző szokásrendekhez, például a II. vatikáni zsinatot követően bevezetett *Novus Ordo*hoz, a zsinatot megelőző úgynevezett tridenti liturgiához, a középkori esztergomi gyakorlathoz vagy a különböző szerzetesközösségek, mint például a premontreiek, a pálosok és a bencések liturgikus hagyományához. Nem véletlen, hogy éppen ezeket említem példának, hisz mindegyikük hatással volt az új, magyar nyelvű gregorián énekekre.³⁶² Egy ilyen irányú összehasonlító vizsgálat során fel lehetne vázolni az új magyar nyelvű gregorián mögött húzódó liturgikus reformjavaslat mintáit, forrásait, így a létrejött új anyag behelyezhető lenne a liturgiátörténetbe.

³⁶⁰ Az alább felsorolandó lehetőségeken kívül elképzelhető lenne a notáció szerinti csoportosítás is, amelyből a gregoriánkutatás a források korára és keletkezési helyére következtet. Az új, magyar nyelvű tételek esetében ezek az információk legtöbbször pontosabban meghatározhatók más eszközökkel. Bár a vizsgált anyaghoz számos notációs érdekesség kötődik, amelyekből olykor fontos adatokhoz lehet jutni, mégis, a notáció alapján történő csoportosítást nem célszerű fő rendező elvként használni.

³⁶¹ A gregorián szakirodalomban nagy hagyománya van az ilyen irányból induló tanulmányoknak, ezért a teljesség igénye nélkül néhányat megemlítek. A miseénekek területén Hesbert, René-Jean: *Antiphonale Missarum Sextuplex* című munkája, a zsolozsmaénekek területén pedig a szintén ötöle származó *Corpus Antiphonarium Officii* hasonlítja össze a legkorábbi források liturgikus rendjét. Ugyanezen elv alapján indította útjára Dobszay László a *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae*-sorozatot, amely a közép európai zsolozsmahagyományok liturgikus rendjét hasonlítja össze. Végül legújabbán Földváry Miklós István nagyszabású liturgiátörténeti kutatásai is ugyanezt az irányt folytatják tovább. Lásd <https://usuarium.elte.hu> (Utoljára megtekintve: 2020. 10. 28.).

³⁶² Ennek nyomatékosításául most következzenek egy-egy kiragadott példa. A *Novus Ordo*-ból átvett gyakorlat a népszolozsmák háromszoltáros felépítése, az úgynevezett tridenti liturgiából való a nagyheti lamentációk végén énekelt *Christus factus* graduále, a középkori esztergomi hagyományból való számos egyéb tétel mellett a *Rex noster* Alleluja, a premontrei liturgiából való a népszolozsmák kapitulumrendje, a bencés liturgiából való a graduális zoltárok kishórákbeli alkalmazása, végül számos liturgikus tétel dallama származik a középkori esztergomi hagyományt átörökítő pálos forrásokból.

A másik kézenfekvő lehetőségként kínálkozik a tételek műfajok szerinti csoportosítása. E rendet alkalmazzák a gyakorlati gregorián kiadványok mutatói, valamint számos gregoriánról szóló tudományos mű és kézikönyv.³⁶³ A műfaji csoportosítás megmutatná, hogy az új, magyar nyelvű gregorián énekek milyen mértékben illeszkednek a latin nyelvű anyag azonos műfajú tételeinek formai és zenei jellemzőihez. E vizsgálat kidomborítaná az új magyar gregorián anyag sajátos műfaji eloszlását, amelynek legfőbb sajátossága, hogy a liturgikus funkció által meghatározott műfaj igen sokszor különbözik a felhasznált zenei anyag által meghatározott műfajtól. Például egy adott introitus vagy kommúnió sokszor csak szövegében tekinti mintának az eredeti latin introitus vagy kommúnió tételt. Gyakran előfordul, hogy dallamát más műfajból veszi. A műfaji összehasonlító vizsgálat tehát világosan rámutatna a műfajváltás ezen gyakorlatára, vagyis a különböző gregorián műfajokból származó zenei anyagok sajátos, újszerű felhasználására az új, magyar nyelvű gregorián tételekben.³⁶⁴

A harmadik lehetőség, hogy a létrejött új énekanyagot a gregorián kutatás közelmúltban kialakított új eszközeivel zenei rendbe állítsuk. Ennek egyik lehetséges formája a dallami rokonságok figyelembevételével kialakított típusrend.³⁶⁵ Ez fontos megfigyelésekhez vezethet, hiszen, mint alább látni fogjuk, sokszor a latin nyelvű eredetihez hasonlóan szerveződik az anyanyelvű tételek zenei anyaga is.

A hagyományos csoportosításokon túl végül számításba kell venni, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételek nem rendezhetők-e olyan rendszerbe, amely sajátosan rájuk jellemző. Van-e a vizsgált anyagban valami olyan egyéni vonás,

³⁶³ A modern gregorián kiadványok közül említhetnénk a *Graduale Romanum*-ot vagy a *Liber Usualis*-t, az átfogó gregorián kézikönyvek közül pedig Dobszay László *A gregorián ének kézikönyve* című művét, David Hiley *Western Plainchant* című összefoglaló írását, vagy Peter Wagner kézikönyvét. David Hiley: *Western Plainchant. A Handbook.* (Oxford: Clarendon Press, 1993). Peter Wagner: *Einführung in die gregorianischen melodien: ein handbuch der choralwissenschaft.* (Michigan: University of Michigan Library, 1911).

³⁶⁴ Az egyes műfajok zenei sajátosságai a gregorián írásbeliségben állandónak tekinthetők, ugyanakkor a műfajok közötti dallami kölcsönhatások nem ismeretlenek a gregorián történetében. Alapos zenetudományi vizsgálat több esetben is kimutathatna műfajokon átívelő dallami kapcsolatokat. Erre bizonyíték például egy 6. tónusú, kisambitusú dallamkör, amely egyaránt tartalmaz antifónákat, responsorium breve-ket és invitatórium-antifónákat. Feltételezhető tehát, hogy a nyugati liturgikus megszólalású korai korszakaiban az egyes műfajok közötti dallami átjárhatóság nagyobb teret kapott.

³⁶⁵ A gregorián zene műfajait már a XIX. századtól kezdve próbálták zenei rokonság alapján csoportosítani. Ilyen munkát végzett az antifónák terén Gevaert, Frere, Merkle, Bailey és Nowacki, majd Rajeczky Benjamin nyomán Dobszay László és Szendrei Janka is. E kutatások összefoglalását és irodalmát lásd Dobszay László: *Corpus Antiphonarum. Európai örökség és hazai alakítás.* (Budapest: Balassi, 2003). 161.

amelynek vizsgálatával egy új, a hagyományos csoportosításoktól némileg független rendszer rajzolódna ki? Az új énekek leginkább abban különböznek a latin eredetitől, hogy az anyanyelvű változatok mögött szinte minden esetben egy vagy több latin nyelvű tétel áll, amelyek mintául szolgálnak az anyanyelvű tétel megalkotásakor szövegi vagy dallami szempontból. Az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet létrejötte tehát egyfajta adaptáció eredménye. Egy vagy több latin nyelvű gregorián tétel hatása alatt létrejön egy új, magyar nyelvű tétel. A gyűjtés és elemzés rávilágított, hogy a magyar nyelvre ültetés gyakorlatában több, egymástól jól elkülöníthető dallam- és szövegkezelési eszköz használatban volt, így ha ezek mentén rendezzük a magyar gregorián tételeket, akkor különösen is rájuk jellemző rendszert kapunk. Ez a rendszer voltaképpen az anyanyelvre ültetés technikái szerint csoportosít. Úgy tűnik, ezzel megragadható a vizsgált anyag lényegi különbsége a latin nyelvű, történeti rétegtől – vagy más hasonló adaptációs kísérletektől –, hiszen éppen az alkotás folyamata az, ami megteremti az új, magyar nyelvű gregorián tételek egyediségét.

Az alábbi fejezetben a tételek csoportosításának fő rendező elvénél tehát az anyanyelvre ültetés különböző kivitelezési technikáit választottam, ám ezt – az elemzést és értelmezést segítő – olykor kiegészítem a fentebb említett, hagyományos csoportosítások tanulságaival is.

A tételeket az anyanyelvre ültetés módszerei szerint öt fő csoportba rendeztem:

1. Az első csoportot azok a tételek alkotják, amelyek voltaképpen recitatív tónusok anyanyelvű alkalmazásai.
2. A második csoport tagjai létező gregorián tételek kontrafaktumai, vagy hangról-hangra megtartva, vagy többé-kevésbé módosítva azokat.
3. Harmadikként külön csoportba sorolom azokat a tételeket, amelyek mögött népzenei felvételek mintái állnak.
4. A negyedik csoportot azok a tételek alkotják, amelyek dallamtípusokat követnek. Ezek mögött tehát nem egy meghatározott latin nyelvű tétel, hanem több hasonló dallamú tételből elvonatkoztatott dallamtípus áll. E csoport képezi az új, magyar nyelvű gregorián énekek törzsanyagát.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

5. Végül az ötödik csoportot azok a tételek alkotják, amelyeknek vagy nincs eredeti dallami mintájuk, vagy olyan saját dallami megoldásokat hoznak, amelyek alapján új kompozícióknak tekinthetők.

Ez a rendszerezés, bár csak az új, magyar nyelvű gregorián énekanyagra alkalmazható, mégis több gyakorlati haszonnal jár, hiszen az anyanyelvre ültetés módszereit követve mélyrehatóan megismerhetők belőle annak szabályai is. Az egyes csoportok elemzésekor kirajzolódnak bizonyos szabályszerűségek és közös jellegzetességek. Ezek tanulmányozása – megfelelő körültekintés és zenei döntések mellett – lehetőséget adhat arra, hogy az eddig létrejött anyag bővíthető legyen, továbbá mintát és módszert jelenthet más nyelveknek is, hogy hasonló módon hozzák létre a maguk anyanyelvű gregorián tételeit.³⁶⁶ Mindazonáltal a minta követése nem egyszerű feladat. A magyar gregorián tételek megalkotásakor egyszerre volt jelen a zenetudományi és a zeneszerzői gondolkodásmód. Az előbbi hitelessé és a középkorban élő gregorián énekhez hasonlóvá, az utóbbi pedig az jó zenévé alakította a megalkotott tételket. A tételkészlet szerves bővítésének kérdése tehát igen összetett, így e dolgozat inkább marad a létrejött magyar nyelvű anyag megfigyelésénél, és más fórumra bízva az ítéletet, hogy a Dobszay László által megkezdett munka szervesen folytatható-e, vagy sem.

II. 1. Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

A recitatív tónusok anyanyelvre való átültetése a legegyszerűbb módja a gregorián anyanyelven való éneklésének. Ennek létjogosultságát a II. vatikáni zsinat óta nem szokás vitatni. A hatvanas évek második felétől minden nemzet a maga nyelvén éneklé a zsoltárokat, könyörgéseket, prefációkat vagy akár az Exsultetumot, a Te Deumot és a Miatyánkot is.

³⁶⁶ Az új, anyanyelvű tételkészlet meglévő anyagából kiinduló vegyes és esetleges eredményű bővítési kísérletekre számos példa akad. A legsikerültebbek ezek közül a Balogh Piusz OPraem által készített mise- és zsolozsma-tételek, de hasonló bővítési törekvés áll Dobos Mihály székesegyházi kántor jószándékú, ám sok kérdést fölvető *Magyar Graduale* kiadványa mögött is. Ezekon túl több magyarországi szerzetesközösségben, például a ferenceseknél, a domonkos- és kármelita nővéreknél is készültek olyan új anyanyelvű tételek, amelyek hiányoztak a meglévő anyagból, sőt a Földváry Miklós István és munkatársai által kiadott új *Psalterium Strigoniense* köteteiben is több új, magyar nyelvű alkalmazás kapott helyet. Úgy tűnik tehát, hogy valóban szükség lehet a meglévő énekanyag bővítésére. A magyar példa külföldön is komoly érdeklődést keltett, és több nyelvterületen is kísérleteztek a magyarhoz hasonló anyanyelvű adaptációkkal. Ezek közül a legfontosabb talán az latin–angol nyelvű *Graduale parvum* című kiadvány, amely még Dobszay László irányítása alatt készült el életének utolsó éveiben.

A recitatív tónusok lényege, hogy a dallam és a szöveg nem kapcsolódik elválaszthatatlanul egymáshoz. Bizonyos típusú szövegeknek megvan a megfelelő tónusa, vagyis egyfajta mintadallama, amelyet az előadó alkalmaz a szövegre, a tagolásnak megfelelően. E tételeket rendszerint ki se kottázzák, hanem emlékezetből alkalmazzák az adott szövegre.³⁶⁷ Az új magyar gregorián tételeknél sincs ez másképpen, ezért ritka a hangjelzett recitatív tétel. Ha mégis kottával találkozunk, annak két oka lehet. Vagy olyan különleges megoldást, rendhagyó elemet tartalmaznak, amelyek miatt érdemes volt írásba foglalni őket, vagy egyszerűen azért keletkeztek, hogy az előadó – gyakran szólista – éneklési biztonságát szolgálják. A recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásairól ennek ellenére teljes képet kaphatunk. Egyrészt az összefoglaló kiadványok közlik az egyes tónusok dallamát, másrészt használatuk az élő gyakorlatból is dokumentálható.

Az új, magyar nyelvű gregorián tételekben felhasznált recitatív tónusokat célszerű az irodalomban bevett csoportosítás szerint tárgyalni, hiszen a tónusok legtöbbször megmarad eredeti funkciójában.³⁶⁸ Így a dallamokat három nagyobb csoportra: ima-, olvasó-, és zsoltártónusokra bontva tárgyalom, negyedikként pedig kitérek azokra az újszerű recitációs megoldásokra, amelyek kizárólag az új, magyar gregorián tételekben tűnnek föl.

II. 1.1. Imatónusok

Az imatónusokhoz elsősorban a pap által recitált könyörgő-szentelő szövegek tartoznak, mint például a könyörgések és a prefáció, de ide sorolhatók a párbeszéd és miseordinárium egy bizonyos rétege is.³⁶⁹ A gregorián kézikönyvek általában az imatónusoknál tárgyalják az önállósult recitatív tételt, vagyis a litániákat, a Te Deumot és az Exsultet is, e dolgozat azonban az utóbbi kettőt az eredeti dallamot megtartó tételek közé sorolja.³⁷⁰

³⁶⁷ A középkori forrásokban a napi szinten előkerülő recitatív tónusokat nem írták ki, legfeljebb oktatási céllal. (Lásd például Szalkai László esztergomi érsek iskoláskönyvét: Szalkai-kódex. H-Efkő MS II 395. http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_ii_395/index.html (Utoljára megtekintve: 2020.05.15.)) Az újkori kiadványokban már megtalálhatók, ám még itt is csak rendszerint egy-egy mintapéldát közölnek az adott tónuson. (Lásd például a *Liber Usualis* 99–220. oldalát.)

³⁶⁸ A recitatív műfajok világszerte bevett felosztását lásd Dobszay László: *A gregorián ének kézikönyve*. (Budapest: EMB, 1993). 241–242.

³⁶⁹ I.m., 252.

³⁷⁰ Lásd e dolgozat II. 2.2. fejezetét!

II. 1.1.1. Orációtónusok és prefációk

A könyörgések és a prefációk dallamát az új, magyar nyelvű gregorián énekek forrásai szinte sehol sem kottázzák ki. Ezek éneklését a kiadványok teljes egészében a papra bízzák. Érdekes, hogy még a szemináriumi énekoktatás céljaira készült *Musica Sacra*-jegyzetben sem található ezekre a tételekre mintapélda.³⁷¹ Kikottázott könyörgést és prefációt csak a piros *Nagyhét*-könyvek hoznak. Prefációt a virágvasárnapi és nagycsütörtöki misében, a húsvéti vigília keresztkütszentelésénél és prefációjánál, valamint a húsvétvasárnapi nagymisében, könyörgést pedig csak a nagypénteki szertartás egyetemes könyörgéseinél közöl.³⁷² E kikottázott tételek dallamai megegyeznek a hivatalos római könyörgés- és prefációdallammal, így mondhatjuk, hogy az új, magyar nyelvű gregorián anyag e tételekre nem ad egyedi javaslatot.³⁷³ Ennélfogva a könyörgés- és prefációtónusok részletesebb bemutatásától e dolgozatban eltekintek.

Az említett példákon túl a prefációdallam alkalmazása figyelhető meg az *Exsultet* egyszerűsített dallamjavaslatánál is.³⁷⁴ E változat lehetőséget biztosít arra, hogy azok is elénekelhessék a tételt, akik a díszesebb, nehezebb dallamú – egyébként szintén a prefáció tónusából önállósult – esztergomi vagy római *Exsultet* dallamot nem tudják megszólaltatni.

II. 1.1.2. Az állandó részek dallamai

A szentmise és a zsolozsma népre tartozó állandó részeinek dallamát már részletesebben dokumentálják a források. Már az első keltezhető források között, az Egyetemi templom *vesperálé*-jában és az *Elsőáldozók hittankönyvé*-ben is találkozhatunk kikottázott tétélekkel.³⁷⁵ Az énekelt állandó részek legteljesebb összefoglalása a zsolozsma esetében a *Népszolozsmák* kötetben, a szentmise esetében pedig a *Graduale Hungaricum* végén található.³⁷⁶ A különböző korú források

³⁷¹ Az itt szereplő egyetlen magyar nyelvű prefációrészlet egy zenetörténeti adat közlése. Jáki Sándor Teodóz: *Musica Sacra. II.* (Győr: Kézirat gyanánt, 1974). 11.

³⁷² *Nagyhét.* (Esztergom: Kézirat gyanánt, 1992). 37. 77. 145. 201. 218. 255.

³⁷³ A hivatalos dallamokról lásd a *Liber Usualis* összefoglalását. LU, 98–102. 109.

³⁷⁴ *Nagyhét*, i.m., F72.

³⁷⁵ *Magyar Vesperás*, i.m. 1. 3. *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 21. 51. 69. 84.

³⁷⁶ *Népszolozsmák*, i.m. 13, 21. *Graduale Hungaricum*, i.m., 469–521.

tartalma e tekintetben meglehetősen egységes, apró különbségek egyedül a liturgikus reform magyar nyelvű bevezetésekor az OLT által javasolt és a Püspöki Kar által előírt hivatalos szövegmódosítások miatt mutathatók ki.³⁷⁷ A recitált állandó részek dallama vagy megegyezik a hivatalos változattal, vagy csak egy egyszerű *szó-mi* lépést tartalmaz, így az alábbiakban csak azokat a tételeket mutatom be, ahol az új, magyar nyelvű gregorián változat valamilyen okból említésre méltó.

A zsolozsma állandó részei közül a források csak a bevezetésnél, a verzikulusnál és a benedicamusoknál adnak kikottázott dallamot. Az Egyetemi templom *vesperálé*-ja még latinul adja meg a bevezetés és a befejezés dallamait, magyar nyelven énekelhető javaslatot egyedül a verzikulusnál találunk, ahol még csak a római dallamot közli.³⁷⁸ A Rókus-kápolna fekete *Nagyhét*-könyvéből való a következő adat, a lamentációk és a halotti zsolozsma római hagyományból származó verzikulusa, amely a későbbi kiadványokban is folyamatosan követhető.³⁷⁹ A *Népszolozsmák*-ban is megtalálható magyar nyelvű bevezetést és befejezést, valamint az esztergomi-pálos hagyományból származó verzikulusdallamot az *Éneklő Egyház* közli először.³⁸⁰ Ezek közül különleges alkalmazásnak tekinthető a magyar nyelvű bevezető fohász, amelyet majd a kapitulum-tónusnál tárgyalok a 130. oldalon.

A szentmise állandó részeinek egy részét már az *Elsőáldozók hittankönyve* is hozza.³⁸¹ A klasszikus ordináriumtételeken kívül még a *Confiteor* magyar változatára ad kikottázott dallamot római hagyomány alapján, amely a *Kis magyar uzuális*-sal egyezik, de a későbbi közlésektől eltér.³⁸² Utóbb e dallamváltozatot lecserélve a dúr olvasótónusra helyezi e szöveget mind az *Éneklő Egyház*, mind a *Graduale Hungaricum*.³⁸³

³⁷⁷ A Miatyánk szövege az 1969-ben kiadott *Új magyar misekönyv* még régebbi szöveggel közli, ezt használja még a *Kis magyar uzuális* is, ugyanakkor az *Éneklő Egyház*ban már az új, ma is használatos szöveg jelent meg. *Új magyar misekönyv*. (Budapest: Szent István Társulat, 1969). 460. KMU, 13. ÉE, 508–509.

³⁷⁸ Megjegyzendő, hogy a latin nyelvű *Deus, in adiutorium* dallam kottázása igen érdekes megoldást hoz. Az írógéppel írt szövegben az elmozduló dallamú szótagokat kissé lejjebb vagy följebb gépelték, így a három hangból álló dallam egyértelműen követhető e különleges notációból. Ehhez hasonló megoldást egyébként már a korai többszólamúság lejegyzésénél is alkalmaztak hajdan. *Magyar Vesperás*, i.m., 1. 3. Mezei János: *Korai polifónia*. (Budapest: LFZF–EZT – MET, 2002). 13.

³⁷⁹ *Nagyhét*. (Kézirat, Ullmann Péter tulajdona). 9.

³⁸⁰ *Népszolozsmák*, i.m., 17. ÉE, 1238.

³⁸¹ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 21. 51. 69. 84.

³⁸² I.m., 51. KMU, 5.

³⁸³ ÉE, 450–451. GH, 475–476.

II. 1.1.3. A *Missa mundi*

A klasszikus ordináriumciklusokkal már érdekesebb behatóbban is foglalkozni. Az új, magyar egyházzenei reform a gyakorlatban *Missa mundi* címen ismertté vált sorozatot ajánlja magyar nyelvű misordináriumként. Az elnevezés mögött Dobszay László „*Missa mundi*” című cikke áll, amely zenetudományi szempontból világít rá a prex-tónus fennmaradt alkalmazásainak összefüggéseire és azok feltehetőleg igen korai eredetére.³⁸⁴ Az 1983-ban publikált tudományos cikk példái és az 1968-ban lejegyzett magyar *Kyriale simplex*-ben megjelent magyar nyelvű gregorián ordinárium tételei között szoros kapcsolat van, így nem véletlen, hogy az egyházzenei gyakorlat is átvette a *Missa mundi* elnevezést.³⁸⁵ Ezzel az elnevezéssel 1983 előtt nem találkozunk, így érdemes a kiadványokon keresztül követhető hagyomány alakulását nyomon követni. A később *Missa mundi* néven azonosítható ciklus első magyar nyelvű forrása a magyar *Kyriale simplex* 1968-ból, amely az Egyetemi templom *vesperálé*-jének végén nyomtatásban is megjelent két tétel kihagyásával.³⁸⁶ A *Missa mundi* tételei mellett e gyűjteményekben más gregorián és népi gyűjtésből származó tételek is helyet kaptak. Már letisztultabb módon hozza a ciklust az *Elsőáldozók hittankönyve* és a *Keresztény élet* című hittankönyv.³⁸⁷ A *Kis magyar uzuális* újra bővebb merítést adva illeszkedik ugyanebbe a vonalba, a magyar *Kyriale simplex* tartalmához képest néhány tételt hozzáadva és elhagyva.³⁸⁸ Az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* ugyancsak a *Missa mundi*-sorozatot ajánlja az ordo missae-be illesztett magyar nyelvű ordináriumként, ám az anyanyelvű tételek pontos azonosítása még itt is kérdéseket vet föl.³⁸⁹ A *Missa mundi* elnevezéssel nyomtatásban elsőként a *Graduale Hungaricum*-ban találkozhatunk, ám még itt is csak a latin-sorozat elnevezésére szolgál, mivel a magyar tételek e ciklushoz rendelése a gyakorlatban nem egyértelmű.

³⁸⁴ Dobszay László: „*Missa mundi*.” *Magyar Zene* XXIII/1 (1982. március): 21–36.

³⁸⁵ Ugyanezt a sorozatot *Missa mundi* néven hívja a német *Gotteslob* énekeskönyv is, ám mivel a magyar terminológia csak a Dobszay cikk megjelenése után terjedt el, így a német minta legfeljebb csak áttételesen kapcsolható össze a magyar terminológiával. I.m., 21.

³⁸⁶ A *vesperále* a magyar *Kyriale simplex* IV. kyriáját és az *Asperges* egyszerű magyar változatát kihagyja. *Kyriale simplex*, i.m. *Magyar vesperás*, i.m., 52–55.

³⁸⁷ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 90. 21. 69. *Keresztény élet*, i.m., 185–186.

³⁸⁸ KMU, 1–14.

³⁸⁹ *Kyriale simplex*. (Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1964). 11–14. Az ÉE és a GH megoldása, hogy az ordo missae-be illesztve közli e ciklust a solesmes-i *Liber Cantualis* megoldásával egyezik. Dobszay, *Missa mundi*, i.m., 21.

A latin nyelvű *Missa mundi* tételeinek meghatározása nem vet fel kérdéseket. A ciklusba a *Kyriale Romanum* XVI. Kyriéje, XV. Gloriája, és a XVIII. mise Sanctusa és Agnus Dei-je sorolható. Ezt a ciklust már a karthauzi liturgia is egységként kezelte, és az új római kiadványok egy része is átvette.³⁹⁰ A római *Kyriale simplex* I. ciklusa, és az 1978-as *Liber Cantualis* is egymáshoz rendelve közölte e tételeket, sőt, a II. vatikáni zsinat alatt celebrált pápai szentmiséken is előtérbe került e tételsor.³⁹¹ A magyar ciklus meghatározása már képlékenyebb, mivel közreadásaiban gyakran keveredett népi gyűjtésből származó és más gregorián tételekkel. A nehézség abból származik, hogy az egyházzenei gyakorlat a Kyrie és az Agnus Dei esetében nem mindig a latin tételek közvetlen dallami megfelelőit használta a ciklus részeként. Ezt a megfigyelést a megjelent kiadványok is alátámasztják, amint ez a 21. táblázatból világosan kitűnik.

21. táblázat: Magyar nyelvű ordináriumtételek a kiadványokban.

Tétel	KyS	Vesp.	Hitt.	KMU	ÉE ³⁹²	GH
***Kyrie XVI.	+	+		+	+	+
**Kyrie XVI.					+	+
Kyrie XVIII.	+	+				
Moldvai Kyrie (népi gy.)	+	+	+	+	+	+
Kyrie XII.	+					
Ünnepi Kyriék (népi gy. alapján)	+	+		+	+	+
Ádventi tropizált Kyrie				+	+	+
**XV. Gloria	+	+	+	+	+	+
Dicsőség (Te Deum-dallamon)					+	+
Ambrozián Credo	+	+		+	+	+
**Sanctus XVIII.	+	+	+	+	+	+
Szent vagy (prefációdallamon)					+	+
**Agnus Dei XVIII.	+	+		+	+	+
Isten bányája (ambrozián)	+	+	+	+	+	+
Miatyánk (az ordo missae szerint)			+	+	+	+
Miatyánk 4. tónuson				+	+	+

* régebbi szövegváltozat

** a latin *Missa mundi*-tétel magyar megfelelője

*** eredeti nyelvű tétel

³⁹⁰ I.h.

³⁹¹ I.h. A II. vatikáni zsinaton történő felhasználáshoz lásd például *Ordo concelebrationis et ritus servandus initio quartae sessionis Concilii Oecumenici Vaticani II. Die 14 Septembris 1965.* (Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1965). 5–6. 15. 27. (Köszönöm Rétfalvi Baláznak, hogy rendelkezésemre bocsátotta e füzetet!). *Liber Cantualis.* (Solesmes: La Froidfontaine, 2015). 17–18. 26. 29.

³⁹² Az ÉE és GH oszlopban a balra zárt + a *Missa mundi* tételeit, a középre zárt + a ciklusba nem sorolt tételeket, a jobbra zárt + pedig az úgynevezett *könnyű magyar ordinárium* tételeit jelöli.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

A Gloria és a Sanctus tétel esetében a források teljesen egységesek, ám amint látható, a hetvenes évek végéig nem létezik a latin *Missa mundi*-nak megfelelő magyar nyelvű Kyrie tétel. A Kyriénél már az első kiadványtól kezdve az eredeti, XVI. Kyrie tétel állt görög szöveggel. Ennek egyszerűsége nem indokolta a magyar fordítást, amely csak utóbb, az *Éneklő Egyház* szerkesztésekor készült el.³⁹³ A görög szövegű Kyrie tehát egyfajta kakukktójás volt a sorozatban, így az egyházzenei gyakorlatban hamar elterjedt az a szokás, hogy helyette a ciklus élére inkább a moldvai magyar nyelvű Kyriét tették. A hittankönyvsorozat tételválogatása is ezt a gyakorlatot erősítette, így az évtizedek során a moldvai népi dallam hozzátapadt a *Missa mundi* többi tételéhez.

A másik kérdéses tétel az Agnus Dei. Az első forrás két tételt hoz, az eredeti XVIII. mise magyar fordítását, és egy ambrozián dallamok alapján készült, új kompozíciót.³⁹⁴ Az *Éneklő Egyház* megjelenéséig nincs elkülönítve az eredeti *Missa mundi* dallam.³⁹⁵ A hittankönyv-sorozatban – talán melodikusabb volta miatt – az új, ambrozián dallam jelent meg, így a gyakorlatban ez is a *Missa mundi* tételekhez csapódott.³⁹⁶

Különleges helyzete van a Credónak. Mivel a latin gyűjteményekben rendszerint a Credók nincsenek ciklusokhoz rendelve, így a magyar nyelvű sorozat újítása, hogy az ambrozián Credo dallamot is a *Missa mundi*-ciklushoz sorolja már a magyar *Kyriale simplex*-től kezdve. Ez a lehetőség kézenfekvő és tudományosan is megalapozott, így – bár a latin tételsor nem hozza – ez is a *Missa mundi* tételei közé tehető, akárcsak a *Miatyánk*, amely a zsinat után megújított liturgiában a népre tartozó állandó részek közé sorolható.³⁹⁷

A magyar nyelvű ordináriumtételek ciklusba rendezését elsőként az *Éneklő Egyház*-ban figyelhetjük meg. Itt a mise állandó részei között jelennek meg – felirat nélkül – a *Missa mundi* latin és azoknak dallamilag megfelelő magyar nyelvű tételei, a korábban szintén a *Missa mundi*-hoz csapódott tételeket pedig egy külön

³⁹³ Lásd ÉE, 454.

³⁹⁴ Lásd e dolgozat 7. oldalát.

³⁹⁵ Az *Éneklő Egyház* már különválasztva, két külön ciklusban közli a két tételt. ÉE, 513. 544.

³⁹⁶ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 69.

³⁹⁷ A kérdés tudományos vizsgálatát lásd Dobszay László: „Missa mundi” című fentebb idézett cikkében.

ordináriumciklusban találjuk, *könnyű magyar ordinárium* néven.³⁹⁸ Ez az új sorozat tartalmazza a moldvai Kyriét és az ambrozián Agnus Dei-t, kiegészítve két újonnan készített tétellel, egy Te Deum-dallamra alkalmazott Gloriával és egy prefációdallamra alkalmazott Sanctusszal. A tételek csoportosítása így elméletileg megnyugtatóan lezárult, de az egyházzenei gyakorlat továbbra is kitart e két különválasztott ciklus tételeinek a korábbi kiadványokból levezethető keverése mellett. Ez végsősoron teljes mértékben elfogadható így, hiszen – habár az egyes magyar nyelvű tételek mintája, keletkezése és népszerűsége is eltérő – mindkét sorozat tételei egyazon dallami hagyományból származnak, mivel mindegyik levezethető abból a prex-dallamkultúrából, amelyet Dobszay László mutat be „Missa mundi” című cikkében.³⁹⁹

II. 1.1.4. Litániadallamok

Az új, magyar nyelvű gregorián legfontosabb litániája a *Mindenszentek litániája*. A nagyheti gyűjtemények, az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* is hozza.⁴⁰⁰ A dallam alapja mindegyik esetben a hivatalos római változat, csak a szövegben és a dallamalkalmazásban akadnak különbségek. A magyar nyelvű szöveg alapja a *Graduale Romanum*, ám ez apró változatokban jelenik meg a kiadványokban. A Rókus-kápolna *Nagyhét*-könyve még egy nyilvánvalóan korábbi állapotot tükröz, míg az *Éneklő Egyház*-tól kezdve már szilárdabbá válik a szöveg. Ezt követően is akadnak apró különbségek, egy-egy akklamáció elhagyása vagy a szöveg helyesbítése, ám ezek már nem számottevőek, így részletes elemzésükről eltekintek.

Az újabb piros *Nagyhét* gyűjtemény újítja föl először a *Mindenszentek litániájá*-nak az esztergomi hagyományból származó dallamát.⁴⁰¹ A dallam forrása a *Missale notatum Strigoniense*, amelyet az adaptáció igyekszik a magyar nyelvű szöveg sajátosságaihoz igazítani.⁴⁰²

³⁹⁸ ÉE, 543–509. 536–544.

³⁹⁹ Dobszay László: „Missa mundi.” *Magyar Zene*. XXIII/1 (1982. március.): 21–36.

⁴⁰⁰ *Nagyhét*. (Kézirat, Ullmann Péter tulajdona). 23–24. *Nagyhét*. (Esztergom: Kézirat gyanánt, 1992). 199–200. *Nagyhét*. (Tatabánya: Kézirat gyanánt, 2009). 275–277. ÉE, 1442–1444. GH, 151–153.

⁴⁰¹ *Nagyhét*, 2009. i.m., 278–280.

⁴⁰² MNS 125r. Szendrei Janka – Richard Rybaric: *Missale notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. [=Ferenczi Ilona (szerk.): *Musicalia Danubiana. 1.*] (Budapest: MTA–ZTI, 1982). 207–208.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

Az *Egyetemes könyörgések* dallamára az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* is a *Mindenszentek litániájá*-nak római dallamából ad kétféle változatot.⁴⁰³ Az első a „Christe exaudi nos” dallamra húzott „Kérünk, hallgass minket”, a második pedig a „Te rogamus audi nos” dallamra illesztett „Kérünk Téged, hallgass meg” felelet, a megfelelő invokációkkal együtt.⁴⁰⁴ Érdeemes megfigyelni, hogy az utóbbi jóval gördülékenyebb és szerveesebb megoldás, mint az az elterjedt változat, amelyik a dallam-szöveg kapcsolat megerősökölésén keresztül is ragaszkodik ahhoz, hogy a válasz megegyezzen a dallam nélküli, hivatalos „Kérünk Téged, hallgass meg minket” felelettel.⁴⁰⁵ A *Graduale Hungaricum* ezeken kívül a zsolozsmahórák végén használatos rövid *Kyrie* litánia dallamára ad egy harmadik lehetőséget.⁴⁰⁶

Ez utóbbihoz hasonló, litániaszerű esdeklésekkel találkozunk a halotti virrasztó zsolozsma végén is. A terclépéssel végződő akklamációk után a monasztikus zsolozsmából is ismert „Kyrie eleison. R. Christe eleison. Kyrie eleison.” felkiáltás következik, majd a *Miatyánk*, de dallam nélkül.⁴⁰⁷ A *Kyrie eleison* dallamot a monasztikus változathoz képest pontatlanul közli a halotti virrasztó zsolozsma, ám a tényleges gyakorlat az eredeti minta ismerete nélkül is megőrizte azt, nem követve a téves lejegyzést.

Ugyanennek a dallamnak egy változatát látjuk az *Éneklő Egyház* második bűnbánati formájában.⁴⁰⁸ Itt a három, trópuszerű akklamáció után következik a nép felelete, az elsőre *Kyrie eleison*, a másodikra *Christe eleison*, a harmadikra pedig ismét *Kyrie eleison* felkiáltással.

Különleges, a régi magyar liturgiából átvett sajátosság a szent háromnap lamentációinak végén énekelt *Kyrie puerorum*-litánia. Az új, magyar nyelvű változat a régi esztergomi dallam egyszerűsítésével és a kuriális liturgia egy elemének átvételével ad egy összetett megoldást (7. kotta).⁴⁰⁹

⁴⁰³ ÉE, 483–484. GH, 506.

⁴⁰⁴ I.h. A római dallamot lásd *Graduale triplex*, i.m., 831–837.

⁴⁰⁵ E gyakorlatot számos esetben hallottam különböző magyarországi templomokban. *Kis misekönyv. „A” év vasárnapjaira és a főbb ünnepekre*. (Budapest: Szent István Társulat, 1992). 30.

⁴⁰⁶ GH, 506. Továbbá lásd a 407. lábjegyzetet!

⁴⁰⁷ Lásd *Antiphonale monasticum pro diurnis horis*. (Solesmis: La Froidfontaine, 1995). 1236.

⁴⁰⁸ ÉE, 452.

⁴⁰⁹ Az új, magyar nyelvű változathoz lásd például *Nagyhét*, 1992, i.m., 55–56. Az esztergomi hagyomány dallamát lásd a *Breviarium notatum Strigoniense* 158r. folióját. Szendrei Janka: *Breviarium notatum Strigoniense saeculi XIII*. [=Ferenczi Ilona (szerk.): *Musicalia Danubiana 17.*] (Budapest: MTA–ZTI, 1998). 158r. A kuriális liturgia idézett pontját lásd *Liber Usualis*, i.m., 659.

7. kotta: Az új, magyar nyelvű *Kyrie puerorum* részlete.

Kir - je e - lej - szon! Jé - zus Krisz - tus, ki el - jöt - tél, hogy é - ret - tünk szen - vedj:

U - ram, ir - gal - mazz né - künk! Urunk, Krisztus, engedelmes volt egészen a ha - lá - lig.

A régi magyar forrásokban jóval díszítettebb Kyrie felkiáltásokat az új javaslat egyszerűsíti, sőt, még írásmódjában is eltávolodik a latintól a népies „Kirje” kedvéért.⁴¹⁰ Ezután a régi esztergomi rendhez képest fölcserélt sorrendben következik az akklamáció, amelyre az „Uram, irgalmazz nekünk!” felkiáltás a felelet. Ezt követően tutti helyett kétszólamban következik a „Urunk, Krisztus engedelmes volt értünk...” szakasz.⁴¹¹ Mindez háromszor ismétlődik, ám utoljára nem a kétszólamú szakasszal, hanem a nagycsütörtöki graduále eredeti dallamával zárul, úgy, ahogy a kuriális liturgia litánia nélkül fejezné be a órát. Ezzel egy sajátos, új kompozícióban ötvöződik a magyar és a római liturgikus hagyomány.

Az *Éneklő Egyház*-ban megjelent *Christus vincit* litánia egy összetett zenei forma.⁴¹² Mintáját az *Éneklő Egyház* szerint egy szentévekre szóló kiadványból vették, amelyet eddig, sajnos, nem sikerült azonosítanom.⁴¹³ Azonban ugyanezt a dallamot apróbb szerkezeti különbségekkel használták a II. vatikáni zsinat alatt is egyfajta könyörgő litániaként, tehát bizonyos, hogy a dallam mögött szélesebb nemzetközi gyakorlat húzódott.⁴¹⁴ Az *Éneklő Egyház*-ban megjelent változat szerkezetileg négy kérésből és négy dicsőítésből áll, melyeket két szólista énekel, miközben a nép felkiáltásokkal felel az előénekesek váltakozó énekére. A zenei szerkezetet a szólisták váltakozása és a nép feleletei egy összetett, de harmonikus egységgé kovácsolják, amely dinamikus és gördülékeny előadás mellett válik igazán élővé. Bár a szentévre szóló kiadvány változatához nem sikerült hozzájutnom, a

⁴¹⁰ Lásd az 7. kottapéldát.

⁴¹¹ I.h.

⁴¹² ÉE, 422–426.

⁴¹³ I.h. Ugyanennek a litániának egy változata viszont szerepel a *Liber Cantualis*-ban. *Liber Cantualis*. (Solesmes: La Froidfontaine, 2015). 77–81.

⁴¹⁴ *Ordo et methodus servanda in concludendo Concilio Oecumenico Vaticano II. Die 8 Decembris 1965*. (Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1965). 38–51. (Köszönettel tartozom Rétfalvi Balázsnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta.)

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

zsinati változattal összehasonlítva az *Éneklő Egyház* megoldása egy komolyabb és harmonikusabb szövegi és zenei tervezés eredménye.

II. 1.2. Olvasótónusok

Az új, magyar nyelvű gregorián ének egyrészt teljesen szabályos módon, túlnyomórészt a római, kisebbrészt a rekonstruált régi esztergomi rend szerint alkalmazza az olvasótónusokat. Az olvasmányok kikottázása nem túl gyakori, ha előfordul, akkor rendszerint az énekesek biztonságát szolgálja. Néhány esetben azonban előfordul, hogy ugyanezen tónusok különleges helyzetekben, rendhagyó módon jelennek meg a forrásokban. E rendkívüli alkalmazások külön figyelmet érdemelnek, így ezeket részletesebben is bemutatom.

II. 1.2.1. A szentmise olvasótónusai

A szentmise olvasótónusait a *Graduale Hungaricum* közli.⁴¹⁵ A korábbi forrásokkal párhuzamos egyházzenei gyakorlat a szentmise olvasmányait – egy alább tárgyalt kivételtől eltekintve – a hivatalos, római dallamokon énekelte, ezt dokumentálja a *Graduale Hungaricum* is. A prófécia- és a lecketónus a *Liber Usualis*-sal egyezik, de ezeken túl, a megújított liturgiában nagyobb mennyiségben megjelenő ószövetségi olvasmányok okán, a könyv a matutíniumok szubszemitonális olvasmánytónusát is ajánlja alternatív lehetőségként.⁴¹⁶

Az evangélium éneklését a papok vagy diakonusok – elvben – képzésük alatt megtanulják, így ezeket a forrásokban szinte soha nem találjuk lejegyezve. A *Graduale Hungaricum* két tónust, a *Liber Usualis* egyszerű kisterces változatát és a szubtonális régi római dallamot közli.⁴¹⁷

A szentmise olvasótónusai közül a források egyetlenegyét közölnek szöveggel, mégpedig egy régi, esztergomi evangéliumtónust. A piros *Nagyhét*-könyvektől kezdve folyamatosan dokumentálható e különleges tónus alkalmazása, amely áttételesen maradt ránk.⁴¹⁸ Az *Esztergomi passionále* János-passiójának

⁴¹⁵ GH, 487–490. 497–500. A hivatalos római dallamokhoz lásd *Liber Usualis*, i.m., 102–109.

⁴¹⁶ GH, 489.

⁴¹⁷ GH, 498–500.

⁴¹⁸ *Nagyhét*, 1992, i.m., 216. 250. *Nagyhét*, 2009, i.m., 295. 339.

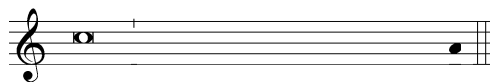
zárószakasza a rubrika utasítása szerint evangéliumtónusra vált, így feltételezhető, hogy ez a tónus lehetett a hajdani esztergomi evangéliumtónus.⁴¹⁹ Az új, magyar nyelvű gregorián gyakorlat e különleges dallamot a húsvéti vigília és nagymise evangéliumához rendeli.

II. 1.2.2. A kapitulumtónus

A matutínium kivételével minden zsolozsmahórában elhangzik egy rövid, egy-két bibliai versből álló szentírási szakasz, amelyet a római hagyomány egy egyszerű szubszemitonális dallamra énekel.⁴²⁰ Ezt vette át a magyar nyelvű gyakorlat is egy apró módosítással. A záró dallamformulában a magyar nyelven alkalmazott tónus a hajlítást a zárószótagról előrébb helyezi, így a magyar nyelv lejtéséhez jobban alkalmazkodik.⁴²¹ A kapitulumokat rendszerint nem kottázzák ki, hanem a szövegben elhelyezett „/” jelekkel segítik az adott szöveg központosítását. Az *Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján*-sorozat köteteiben ez a gyakorlat következetesen dokumentált. Zenei érdekesség, hogy a hosszabb kapitulumszakaszoknál a zárószakaszt megelőző két dallamformulát – amelyek nem ismétlődnek – a magyar nyelvű gyakorlat igyekszik a szöveg második felébe illeszteni. A tapasztalat szerint ez a megoldás a hallgatóság figyelmét jobban megragadja, mintha a szövegszakasz elején futtatná le az énekes a két tagoló formulát.⁴²²

A kapitulumtónusnak több rendhagyó alkalmazása is ismert az új, magyar nyelvű tételek között. Az egyik ilyen a zsolozsma bevezető fohásza (7. kotta).⁴²³

8. kotta: A zsolozsma bevezető fohászának dallama magyarul.

V. Isten, figyelmezz az én segítségem-re!

⁴¹⁹ Dobszay László: „Muta vocem in evangelium.” In: U. ö. (szerk.): *CANTUS PLANUS Papers Read at the 6th Meeting, Eger/Hungary, 1993*. Vol. II. (Budapest: MTA–ZTI, 1995). 573–584. A cikk tudományos megállapításait vitatják, de egyértelmű, hogy az új, magyar nyelvű gregorián énekek közé e megfigyelések hatására került be a dallam. Az eredeti forrás: *Esztergomi passionále*. H-Efkő MS I 178. 63r. Digitális kiadását lásd: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_178/index.html (Utoljára megtekintve: 2019. augusztus 7.).

⁴²⁰ LU, 123.

⁴²¹ ÉE, 1235. NZs, 15.

⁴²² Szendrei Janka megfigyelése és szóbeli közlése nyomán.

⁴²³ ÉE, 1229. NZs, 13.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

R. Uram, siess megsegíteni en- gem! Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Is-ten-nek,
miképpen kezdetben vala, most és min-den-kor, és mindörökkön örök-ké! A- men.
Al - le - lu - ja!

A zsolozsma magyar nyelvű bevezetőfohászára alkalmazott dallam a római változathól nem következik. Önálló alakítással van tehát dolgunk, ami voltaképpen nem más, mint egy kapitulumtónus kiegészítve egy allelujával.⁴²⁴

Szintén a kapitulum-dallam alkalmazását láthatjuk az *Offertóriumok könyvé-*ben közölt recitatív offertóriumoknál. E megoldás részletes bemutatását lásd a II. 4.1.3. fejezetben!

II. 1.2.3. A matutínium olvasmánytónusai

A virrasztó zsolozsma olvasmánytónusaira a *Népszolozsmák* és a *Nokturnále* két dallamot ajánl, a fentebb ismeretett prófécia tónust és a *Liber Usualis* régi szubtonális olvasótónusát.⁴²⁵ Ehhez járul még a *Liber Usualis* sok helyen alkalmazott szubszemitonális olvasmánytónusa.⁴²⁶ Utóbbi, bár nincs listázva a zsolozsma olvasmánydallamainál, feltehetőleg az előzőekkel párhuzamosan használatban volt.⁴²⁷ Erre a dúr jellegű tónusra énekelteti az *Éneklő Egyház* az év ünnepeinek kihirdetését Újévkor, valamint szintén ezt javasolja az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* a *Confiteor* dallamaként, lecserélve ezzel az *Elsőáldozók hittankönyvé-*

⁴²⁴ Bár a *most és mindenkor* szövegszakasz dallama rokonítható a premontrei dallamváltozattal, és az új, magyar nyelvű gregorián énekekhez köthető liturgikus reform több ponton is merít a premontrei liturgiából (lásd például az évközi idő kapitulumciklusát), mégis a kapitulumdallammal való teljes azonosság miatt nem valószínű a premontrei minta hatása. A premontrei dallamváltozatot lásd: *Latin-magyar nappali zsolozsmák*, i.m., 126. *Nokturnále*, i.m., 236–237. Az utóbbi időben az eredeti esztergomi zsolozsmagyakorlat felújítására tett gyakorlati kísérletek e tónusok helyett a *Magyarország Zenetörténete I.* kötetében ismeretett, a pálosok által megőrzött olvasmánydallam egy változatát veszik. E tónus alkalmazása azonban az új, magyar nyelvű gregorián tételek körül kialakult gyakorlat más területein és a forrásokból sem dokumentálható, így bemutatásától itt eltekintek. LU, 120–121.

⁴²⁵ *Népszolozsmák*, i.m., 126. *Nokturnále*, i.m., 236–237. Az utóbbi időben az eredeti esztergomi zsolozsmagyakorlat felújítására tett gyakorlati kísérletek e tónusok helyett a *Magyarország Zenetörténete I.* kötetében ismeretett, a pálosok által megőrzött olvasmánydallam egy változatát veszik. E tónus alkalmazása azonban az új, magyar nyelvű gregorián tételek körül kialakult gyakorlat más területein és a forrásokból sem dokumentálható, így bemutatásától itt eltekintek. LU, 120–121.

⁴²⁶ I.h.

⁴²⁷ Erre több, pontosan nem keltezhető kézirat és szóbeli beszámoló is utal.

ben és a *Kis magyar uzuális*-ban közölt korábbi dallamot.⁴²⁸ Ezeken kívül még a *Népszolozsmák*-ban és az *Éneklő Egyház*-ban is szereplő karácsonyi martirológium dallama is e tónus hatása alatt áll.⁴²⁹

Sajátos, egyedi megoldást találunk az *Íme, kedveseim* kezdetű processziós antifóna magyar nyelvű változatánál.⁴³⁰ A nép által is énekelt repetenda egy 5. tónusú antifónadallamra került, a bevezető szakasz – az *Éneklő Egyház* szerint – a karácsonyi Izajás-olvasmányból származik, míg a verzus kétszólamúvá osztódó dallama új alakítás.⁴³¹

II. 1.2.4. Lamentációdallamok

A nagyheti sötét zsolozsmák lamentációi díszes és egyszerű változatban is megtalálhatók az új, magyar nyelvű gregorián tételek között.⁴³² Mivel a teljes, három nokturnusos változat helyett a *Népszolozsmák* egy nokturnusra rövidített formát ajánl, az eredeti 3×3 szakaszra osztott szövegből mindhárom napra egy-egy válogatott versekből álló szakaszt szerkesztettek, amely minden nap az első olvasmányként hangzik el. A fekete és a kéziratos *Nagyhét*-gyűjtemény keletkezésekor már bizonyosan énekelték a lamentációkat is, ám kottás lejegyzésüket ezekben nem találjuk, mivel a szólista külön lapról énekelte őket. A kikottázott lamentációdallamok a *Népszolozsmák*-ban jelentek meg először, és azóta lényegükben változatlanok, de bizonyos, hogy a gyakorlatban már ezelőtt is hosszú ideje használatban voltak.

Legegyszerűbb formaként, egyfajta tonus simplex-ként a római szerkönyvek magyar néphagyományban is megjelenő 6. tónusú dallamán énekelhetők a magyar nyelvű szövegek. E dallam használata mellett szólt nemcsak egyszerűsége, hanem

⁴²⁸ ÉE, 1025. 450. Vö. a jelen dolgozat 122. oldalával.

⁴²⁹ ÉE, 1022–1023. NZs, 142. A tétel szövegének forrása a *Martyrologium Romanum*, dallama a római hagyományt követi.

⁴³⁰ ÉE, 84–86. NZs, 24–25.

⁴³¹ ÉE, i.h. A teljes bevezetődallamot nem sikerült az Izajás-olvasmányból azonosítanom. Csak a „sietve igyekezzék” kupolás dallammotívum megfelelőjét találtam meg a *Laudem Deo* kezdetű Izajás-olvasmánytropus „O mira genitura” szakaszában. MNS, fol. 365. Átírva: Szendrei Janka: „Az Akadémiai Könyvtár T256 jelzetű töredéke. A »Laudem Deo« két hazai följegyzésének jelentősége.” In: Dobszay László (szerk.): *Szendrei Janka írásai. I. kötet.* (Budapest: LFZF Egyházzenei Intézet, 1999). 465.

⁴³² Az alább tárgyalt dallamokon túl a piros *Nagyhét*-könyv átvette a Kapossy-féle szertartáskönyv által népszerűsített népi lamentációdallamot is. Ezt a népi gyűjtésből származó tételknél megemlítem, de itt most nem részletezem.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

egyik változatának a néphagyományba való beágyazottsága is.⁴³³ A tónus lefutása minden versnél azonos, a héber kezdőbetűk díszített dallama után egy kéttagú recitatív formula következik. Egyedüli kivételt a magyar középkori hagyományból örökölt címfelirat fölolvassága képsviselel, amely külön tónust kap, mivel a római és a népi változat e szövegszakaszt nem ismeri.

Díszesebb változatként a magyar középkori hagyományból származó lamentációdallamokra is kidolgoztak néhány olvasmányt magyar nyelven. Az esztergomi rítus a három nap alatt három különböző dallamot használ, minden napra egyet-egyet, és a nagyszombati 3. olvasmányként felhangzó *Oratio Ieremiae*-hez egy negyediket. Ezek magyar nyelven is tanulmányozhatók a protestáns graduálirodalomban.⁴³⁴ Az új, magyar nyelvű változatok dallama azonban nem a graduálkönyveket, hanem az eredeti középkori forrásokat veszi alapul. Sajnos kidolgozásuk nem teljes, csak a *Népszolozsma* nagypénteki és nagyszombati olvasmánya készült el.⁴³⁵ A nagypénteki olvasmány értelemszerűen az esztergomi hagyomány nagypénteki dallamára került, míg a nagyszombaton énekelt *Jeremiás imádsága* az analóg hely, a szombati 3. olvasmányként énekelt *Oratio Ieremiae* különálló dallamára. A pénteki lamentáció tónusa különös jelentőséggel bír, hiszen több magyar nyelvű gregorián tétel alapjául szolgált.⁴³⁶ Mivel ezek a tételek már nem olvasótónusként kezelik a dallamot, ezért az új kompozícióknál tárgyalom majd őket. Végül meg kell említeni, hogy a piros *Nagyhét*-könyv a Kapossy-féle lamentációdallamokat is közli.⁴³⁷

II. 1.2.5. Passiódallamok

A magyar nyelvű passiódallamok szintén többféle forrásból merítenek. Sajnos a Rókus-kápolna nagyheti gyűjteménye és az azzal lényegében egyező fekete *Nagyhét*-

⁴³³ A néphagyományba való beágyazottságról lásd Dobszay László: „Lamentáció a népi gyakorlatban.” In: *Zenetudományi Dolgozatok. 2006–2007.* (Budapest: MTA–ZTI, 2007). 159–170.

⁴³⁴ Ferenczi Ilona (szerk.): *Graduale Ráday saeculi XVII.* [=Musicalia Danubiana 16.] (Budapest: MTA–ZTI, 1997). 198–214. U. ö. (szerk.): *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635.* [=Musicalia Danubiana 9.] (Budapest: MTA–ZTI, 1988). 143–158.

⁴³⁵ NZs, 304–308. *Nagyhét*, 1992, i.m., 48–50. 105–107. 168–170. f30–f32. f59–f61. A régi esztergomi gyakorlat nagycsütörtöki és nagyszombati első lamentációdallama az új, magyar nyelvű gregorián énekekben nem jelenik meg.

⁴³⁶ Lásd például a húsvéti nagyvecsernye *Krisztus halottaiból föltámadván* kezdetű antifónáját, vagy a temetési szertartás *Jöjjetek segítségül* kezdetű tételét. ÉE, 1289. 1369.

⁴³⁷ *Nagyhét*, 1992, i.m., f61–f62. f32–f33.

könyv nem közli a passiókat, hanem egy rövid megjegyzéssel külön lapra utal. Ezek a külön lapos lejegyzések, noha bizonyosan léteztek, mára csak töredékesen maradtak fenn, így a passiók dallamait csak viszonylag kései forrásokból, az 1992-ben megjelent piros *Nagyhét*-könyvtől kezdve lehet pontosan nyomon követni. Megnyugtató azonban, hogy ezek a közlések a fennmaradt kéziratok töredékei anyagával nem ellentétesek (22. táblázat).

22. táblázat: A magyar nyelvű passiók közlései.

Passió	*	Dallam	Turbák (tsz.)	Kézirat	Piros	Új piros
Máté	D	Kapossy	Kapossy (4)		13	376
Máté	D	Cantus Cantorum	Kapossy (4)		Függ 5	
			Eperjesi (4, régi)	+		
			Eperjesi (4, új)			18
János A	m	egyszerű (régebbi)	-	+	130**	
			Dobszay (3)	+		
János B	m	díszes	-		Függ 34	171**
		egyszerű	-		Függ 34	456**
Márk	m	új		+		405**
Lukács	m	új		+		429**

* Szubszemitonális = D; Szubtonális = m

** Az utolsó szakasz régi magyar evangélium tónuson.

A Máté-passió elsőként a *Cantus Cantorum* változatában kerülhetett át a gyakorlatba.⁴³⁸ Ennek magyar nyelvű szövegén és dallamán nem történt módosítás, ez tehát vendégtétel az új, magyar nyelvű gregorián énekek között. E változat elsősége mellett szól, hogy bár a piros *Nagyhét*-könyv közli a Kapossy-féle Máté-passiót is, a kéziratok anyagában ez a változat nem szerepel, így valószínűbb, hogy csak utóbb, az élő néphagyomány támogatására került bele a kiadványba.⁴³⁹

A János-passióra a piros *Nagyhét*-könyv három új, magyar nyelvű változatot közöl, mindegyiket a régi esztergomi szubtonális dallamhagyomány alapján. Egy Rókus-kápolnához köthető kéziratok feljegyzés alapján úgy tűnik, hogy az *A* szövegváltozatú, egyszerűbb dallam a korábbi.⁴⁴⁰ Ez – Szendrei Janka szerint – Rajeczky Benjaminhoz köthető.⁴⁴¹ A később, már Dobszay László által készített két

⁴³⁸ Harmat Artúr, Werner Alajos: *Cantus Cantorum*. (Budapest: Szent István Társulat, 1958). 158–172.

⁴³⁹ E változatot sokhelyütt énekelik még ma is (például a Vas megyei Perenyén) a régi hagyományt átörökítő passiók. Medgyesy S. Norbert közlése alapján. A Kapossy-féle passiót lásd: *Nagyhét*, 1992, i.m., 13–36.

⁴⁴⁰ *Nagyhét*, 1992, i.m., 130–144.

⁴⁴¹ Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

A gregorián tételek magyar nyelvű ültetésének technikái
Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

újabb változat szövege a Rajeczky féléől eltérő. A díszesebbikben az *Esztergomi passionále* fordulatai azonosíthatók.⁴⁴² A Márk- és a Lukács-passió valamikor 1991 és 2003 között keletkezhetett, hiszen az 1992-es piros *Nagyhét*-könyv még nem, de a *Hebdomada maior* CD-ROM már tartalmazta őket.⁴⁴³

Mivel a két Mátépassió-változat vendégtétel, az új, magyar gregorián tételek közé a Márk-, a Lukács- és a három János-passió, továbbá az igen jelentős többszólamú turba-sorozatok tartoznak.⁴⁴⁴ Feltűnő, hogy az új passiók egyike sem követi szigorúan az egyébként elérhető latin dallami mintákat. A szubtonális passiótónust tehát a latin nyelvű változat dallamának szolgáló követése helyett valóban tónusként kezelik a magyar nyelvű változatok lehetőséget adva az egyszerűsítésre és a nyelvi fordulatokhoz való alkalmazkodásra is.

A magyar hagyomány szubtonális passiódallamához kapcsolódik egy további tétel is. A *Quem quaeritis* húsvéti játék két változatban is elkészült magyar nyelven, az egyik az eredeti dallamot megtartó tételek közé sorolható, a másik viszont ide, a passiótónusokhoz tartozik.⁴⁴⁵ A nagypénteki események folytatását megjelenítő liturgikus dráma az asszonyok húsvét hajnali Jézus-keresését, az angyallal való találkozást és Mária Magdolna Jézussal való párbeszédét foglalja magába.⁴⁴⁶ E játék nyomai figyelhetők meg a *Victimae paschali laudes* szekvenciában, amelynek dallama kimutatható a latin nyelvű, eredeti változatban is.⁴⁴⁷ Az egyszerűsített magyar nyelvű húsvéti-játék a nagypénteki János-passió szubtonális dallamára helyezi a párbeszédés történetet. Az angyal és az apostolok a magas járású dallamot, Jézus a saját dallamát, az asszonyok és Mária Magdolna pedig az evangélista tónusát

⁴⁴² Az *Esztergomi passionále* János-passióját lásd a kódex (H-Efkő MS I 178) 51v folióján. Internetes kiadása: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_178/index.html (Utoljára megtekintve 2019. augusztus 7.).

⁴⁴³ Dobszay László: *Hebdomada maior*. CD-ROM. (Budapest: MTA, LFZE–Ezt, 2003).

⁴⁴⁴ Az egyszerű négyzólamú változat a Kaposy-féle szertartáskönyvből való, a kéziratban elterjedt, majd az új, piros *Nagyhét*-könyvben átalakított négyzólamú passióturbák az *Eperjesi-graduál* nyomán készült új kompozíciók, a János-passió kizárólag kéziratban fennmaradt háromzólamú turbái pedig Dobszay László kompozíciói. A többszólamú turbasorozatok további tárgyalásától e dolgozatban eltekintek.

⁴⁴⁵ EE, 1450–1454. A díszes, eredeti dallamú változat kéziratban maradt fenn Dobszay László hagyatékában.

⁴⁴⁶ A húsvéti-játékról lásd még: Mezey László: „Egy ismeretlen középkori drámai emlékünök és európai rokonai.” *Filológiai közlöny*. I/1 (1953 március): 59–63.

⁴⁴⁷ A húsvéti játék mintájául szolgáló latin nyelvű változatot lásd: Kovács Andrea: *Graduale Francisci de Futhak. 1463. Átírás*. [=Kovács Andrea (szerk.): *Musica Sacra Hungarica 4/2.*] (Isztambul – Budapest: Topkapi Sarayi Müzesi – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2019). 127–128.

használják. A játék elején a 138. zsoltár népi változata, a játék végén pedig a *Krisztus feltámadá* népének hangzik föl.

II. 1.3. Zsoltártónusok

A rectatív tónusok közül talán a zsoltártónusokkal találkozunk a leggyakrabban. Használatuk megkerülhetetlen a liturgikus éneklésben, így nem véletlen, hogy a zsoltártónusok anyanyelvi alkalmazása olyan helyeken is bevett szokás, ahol nem támogatják a díszesebb gregorián dallamok anyanyelvre ültetését.

Az új, magyar gregorián énekanyag a gregorián zsoltározás minden formáját ismeri. Az introitusoknál megfigyelhető legdíszesebb zsoltározási technikával eredeti helyén csak néhány tétel esetében találkozunk, leggyakrabban inkább új funkcióban, traktusdallamok helyén áll.⁴⁴⁸ Ezek közül a legismertebb a két nagypénteki traktus, amelyek a piros *Nagyhét*-könyvekben 4. tónusú introitus-zsoltárdallamra kerültek.⁴⁴⁹ Ezen túl még fennmaradt nyolc 8. tónusú introitus-zsoltárdallamra helyezett traktus is, ám ezek az újabb kiadványokban már nem szerepelnek.⁴⁵⁰

A zsolozsma evangéliumi kantikumaihoz használatos, szintén díszes kanticum tónusok magyar nyelven csak igen ritkán fordulnak elő, bár használatuk nincs kizárva. Kikottázva egyedül piros *Nagyhét*-könyvekben, a húsvéti vigília rövidített laudesében található, 8. tónusú *Benedictus*-nál látható.⁴⁵¹ A gyakorlatban e díszes tónusok helyettesítésére a zsolozsmázó közösségek egyszerű zsoltártónusokat alkalmaznak, úgy, hogy minden verset iníciummal kezdenek.

Magyar nyelven az egyszerű zsoltártónusokkal találkozunk a legtöbbször. Az új, magyar nyelvű gregorián tételekhez egészen korán kialakult egy sajátos tónusrendszer, amely több hagyományból táplákozik. Kiemelt jelentősége miatt ezt részletesen is bemutatom.

⁴⁴⁸ Néhány korai magyar nyelvű introitus kéziratában megjelenik az eredeti introitus zsoltárdallam, de a későbbi forrásokban ez már nem dokumentálható.

⁴⁴⁹ A 4. tónusú dallamválasztás azért is meglepő, mert hagyományosan a traktusok kizárólag 2. és 8. tónusban fordulnak elő. *Nagyhét*, 2009, i.m., 164. 166.

⁴⁵⁰ Fennmaradt kéziratossági följegyzésük a Dobszay-hagyatékban megtalálható.

⁴⁵¹ *Nagyhét*, 1992, i.m., 227–228.

II. 1.3.1. A magyar zsolnártónusok

Az *Éneklő Egyház* magyar zsolnártónusoknak nevezi azt a sorozatot, amelyen az új, magyar nyelvű gregorián tételekhez kapcsolt zsolnárszakaszok megszólálnak.⁴⁵² A ciklus a magyar *Kyriale simplex*-ben jelent meg először, tehát az első keltezhető forrástól kezdve dokumentált a használata.⁴⁵³ A közlés fölött ez olvasható: „egyszerű [zsolnárt]ónusok magyar liturgiátörténeti emlékek alapján”.⁴⁵⁴ Ugyanez a sorozat jelenik meg az Egyetemi templom *vesperáléjájában*, majd a *Kis magyar uzuális* gregorián énekeinél és a *Musica Sacra*-jegyzetben is.⁴⁵⁵ Néhány apró igazítás után végül ezt kodifikálta az *Éneklő Egyház* is.⁴⁵⁶ Ettől kezdve az összes kiadvány változatlan módon közli mind a mai napig. A zsolnártónus-sorozatról így ír Dobszay László a *Psalmodium melodia* című jegyzetében:

Az *Éneklő Egyház* zsolnártónusai [...] eklektikus jellegűek. Összeállítás[ukat] a következő szempontok határozták meg:

1. Tartsuk a tónus gregorián jellegét, de könnyítsük meg a szövegalkalmazást. Ezért kerüljük a háromhangos előkészítést (4. tónusú termináció!), az előkészítő hangok melodikusan vezessenek az akcentus-hangra (pl. vö. a 8. tónus mediatióját a 4. tónuséval), tartsuk meg a jellegzetes kötések, de azok ne okozzanak nehézséget a szöveg ráhelyezésében (pl. 6. tónus terminatio).

2. Tartsuk meg, illetve elevenítsük fel a magyar zsolnározási hagyomány néhány megoldását, s ebben vegyük figyelembe a népi felvételek tanulságait is.

3. Harminc évvel ezelőtt a prozódiai felfogás (indokolatlanul) szigorú volt. Elhangzottak olyan igények is, hogy a zsolnárokat át kell írni, nehogy háromnál több tagú szó legyen a versek végén. Mivel el kellett kerülni, hogy a zsolnárok értelme vagy természetes szórendje ilyen külsőséges szempont miatt esetleg tartalmilag sérüljön, viszont, hogy az új tónusok elfogadását ne akadályozza prozódiai kifogás, olyan zárlatokat kellett választani, melyek különböző tagoltságú szövegvégződéseken is alkalmazhatók, amelyek inkább

⁴⁵² ÉE, 558–559.

⁴⁵³ *Kyriale simplex*. Budapest, 1968. (kézirat, DLH).

⁴⁵⁴ I.h.

⁴⁵⁵ *Magyar vesperás*, i.m., 4–5. A *Kis magyar uzuális*-ban nincsenek külön összefoglalva a tónusok, hanem az egyes tételekhez kapcsolódnak. Jáki Sándor Teodóz (szerk.): *Musica Sacra. II. Példatár*. (Győr: Kézirat gyanánt, 1974). 12–19.

⁴⁵⁶ ÉE, i.h.

dallamosan lesimítják, s nem élesen kiemelik az akcentust. Különösen a kétakcentusos zárlatoknál volt célszerű a sima futású, dallamos zárlatokat előnyben részesíteni a két éles akcentussal ellátott formulákkal szemben (pl. 7. tónusú mediáció).⁴⁵⁷

Összességében tehát a hagyományos alapokból merítő, de újonnan összeállított zsolnártónus-sorozatról van szó, amelyre a római és a hazai dallamhagyomány, a népi gyűjtések tapasztalatai és – nem utolsó sorban – a prozódiai igények hatottak. A ciklus részletes elemzését és lehetséges forrásainak felkutatását Papp Ágnes már elvégezte, így az alábbiakban csak egy rövid összefoglalást adok a tónusokról.⁴⁵⁸

Az 1. tónust Dobszay a középkori magyar dallamhagyományra vezeti vissza.⁴⁵⁹ A mediáció a prozódiai igények miatt csak egyakcentusos, ennek mintája Szalkai László iskoláskönyvében is megfigyelhető.⁴⁶⁰ Terminációja kétféle lehet, *g* és *d* zárattal, aszerint, hogy az antifóna milyen hangról indul.⁴⁶¹ Ez a tónus minden új, magyar nyelvű gregorián forrásban azonosan jelenik meg.

A 2. tónus szintén a magyar dallamhagyomány alapján készült, de a latinnal ellentétben a terminációnál nem veszi figyelembe a hangsúlyokat, hanem visszszámol, és következetesen a penultimán hajlít.⁴⁶² A 2. tónus egyetlen módosítása, hogy a *Kyriale simplex*-ben a termináció megengedi a hajlítás fölbontását, de a későbbi kiadványokban ez már nem figyelhető meg.

A 3. tónus az egyetlen, amelyik csak az *Éneklő Egyház*-ban nyerte el végső formáját.⁴⁶³ Mediációja elhagyja az első hangsúlyt, nem akcentus-érzékeny, a hajlítás

⁴⁵⁷ Dobszay László: *Psalmorum melodia*. (Budapest: LFZE–Ezt, MET, 2002). 32.

⁴⁵⁸ Papp Ágnes: „Az *Éneklő Egyház* »magyar« zsolnársorozatának forrásai.” In: Balogh Péter Piusz OPraem – Réger Ádám (szerk.): *Insigni die sollemnitis. Írások Ullmann Péter Ágoston OPraem 80. születésnapjára*. (Gödöllő: Premontrei Apátság, 2020). 125–143.

⁴⁵⁹ I.h.

⁴⁶⁰ I.h. Lásd még a *Szalkai-kódex* 49r. folióját. Digitális kiadása: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_ii_395/index.html (Utoljára megtekintve: 2019. augusztus 7.).

⁴⁶¹ Előfordul az új, magyar nyelvű énekek között, hogy az antifóna kezdetétől függetlenül 1g tónus kapcsolódik a zsolnárszövegekhez. Ezek rendszerint nem elírások, hanem tudatos zenei döntések eredményei. Egy harmadik termináció tűnik föl kizárólag a *Nunc dimittis* 1. tónusú lejegyzéseiben. Itt egy díszesebb, középkori magyar hagyományból dokumentált változatot használ következetesen az *Énekes zsolnárszöveg* kiadványsorozat. NZs, 271. Papp Ágnes – Földváry Miklós István: *Psalterium Strigoniense 3. Liber tonarius*. [=Déri Balázs (szerk.): *Monumenta Ritualia Hungarica, Series Practica. III.*] (Budapest: Argumentum, 2014). 46.

⁴⁶² Dobszay, *Psalmorum melodia*, i.m., 32.

⁴⁶³ ÉE, 558.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Recitatív tónusok magyar nyelvű alkalmazásai

pedig csak a *vesperálé*-től kezdve mutatható ki. A termináció csak igen későn szilárdult meg. A magyar *Kyriale simplex* még két differenciával és diaton fordulattal hozza, a *vesperále* csak az első, a végű differenciát tartja meg, míg a *Kis magyar uzuális* egy háromhangos hajlítást ad a penultimára már pentaton hagyomány szerint.⁴⁶⁴ Végül a végső változat az *Éneklő Egyház*-ban jelenik meg, ahol a termináció a középkori magyar hagyományból merít, a korábban háromhangos hajlítás utolsó hangját különválasztva és hangsúlyossá téve.⁴⁶⁵

A 4. tónus iníciuma az esztergomi hagyományt, a mediációja az attól alig különböző római hagyományt követi, míg a termináció a mindkét dallamhagyományban kényes prozódiai helyzetben lévő, kiemelkedő hangokat elhagyva a XV. Gloria zárlatát követi, amelyből viszont az egész tónus levezethető módosítás nélkül.⁴⁶⁶

Az 5. tónus a kezdetek óta változatlan. Dallama a római hagyományt követi, terminációja kétakcentusos.⁴⁶⁷ Dobszay megjegyzése szerint a kapcsolódó zenei környezet szerint énekelhető *h* helyett *b*-vel is.⁴⁶⁸ A termináció kétakcentusos.⁴⁶⁹

A 6. tónus mediációja a XVI. századi, Guidetti-féle változatot hozza. Ez önnálló karaktert ad a tónusnak, és kiküszöböli a prozódiai nehézséget.⁴⁷⁰ A terminációt népzenei adatok alapján egyszerűsítették.⁴⁷¹

A 7. tónus kényes kéthangsúlyos mediációját a Szalkai-jegyzet 4. tónuséhoz hasonló dallamára cserélték. A *Kyriale simplex*-től eltekintve két differenciát, egy *a* és egy *c* végűt hoz.⁴⁷² A termináció eleinte kéthangsúlyos, de már a *Kis magyar uzuális*-ban is csak a második hangsúly marad érvényben.⁴⁷³

⁴⁶⁴ *Kyriale simplex*, 1968, i.m. *Magyar vesperás*, i.m., 4. KMU, 17.

⁴⁶⁵ Papp, *Liber tonarius*, i.m., 51.

⁴⁶⁶ Vö.: Dobszay, *Psalmorum melodia*, i.m., 32. ÉE, 460.

⁴⁶⁷ Dobszay, i.h.

⁴⁶⁸ I.h.

⁴⁶⁹ A terminációnál a gödöllői premontrei szerzetesek éneklési gyakorlata csak a másodikat veszi figyelembe, ez a szokás azonban nem igazolható az új, magyar nyelvű gregorián kéziratok alapján. A *Népszolozsmák* didaktikusan kijelölt zsoltárszakaszainál egyértelmű az 5. tónus kétakcentusos használata. Lásd pl. *Népszolozsmák*, i.m., 75. Én magam megmaradnék a kétakcentusos termináció használata mellett, elismerve, hogy olykor eltérően értelmezhető volta miatt zavart kelthet közös énekléskor.

⁴⁷⁰ Dobszay, *Psalmorum melodia*, i.m., 32. G. Guidetti: *Directorium chori ad usum omnium ecclesiarum, cathedralium et collegiatarum*. (Róma: 1604). 565.

⁴⁷¹ A népi minta közlése: Jáki Sándor Teodóz: *Musica Sacra II*. (Győr: Kézirat gyanánt, 1974). 16.

⁴⁷² Dobszay, i.h. Lásd még a *Szalkai-kódex* 58v. folióját. Digitális kiadása: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_ii_395/index.html (Utoljára megtekintve: 2019. augusztus 7.).

⁴⁷³ *Kyriale simplex*, 1968, i.m. KMU, 50.

A 8. tónus mediációja egy alulról felkanyarodó, az akcentust lágyító változatot alkalmaz, és megmarad a *c'* zárlaton, amit népzenei adatok igazolnak.⁴⁷⁴ A termináció a római és a magyar hagyományban egyaránt megtalálható *g* és *c* differenciát hozza.⁴⁷⁵ A 8. tónus a kezdetektől fogva változatlan alakban jelenik meg a forrásokban.

A tónus peregrinus népi gyűjtésből való átvétel, a kezdetektől állandó formában, kétakcentusos mediációval és terminációval.⁴⁷⁶

Utolsóként a tónus irregularis csatlakozik a tónusokhoz, amely csak későn, az *Énekes zsolozsma* kötetében jelenik meg először a mély járású 4. tónusú antifónákhoz illesztve.⁴⁷⁷ Forrása az *Antiphonale Monasticum*. Magyar nyelvű használatakor a termináció legalább egy, de olykor kétakcentusossá válik.⁴⁷⁸

II. 1.3.2. Az invitatóriumok

A zsoltártónusokhoz hasonló szerkezetűek az invitatórium-zsoltár dallamai is. Ezek új, magyar nyelvű gregorián változatainak legteljesebb összefoglalását a *Virrasztó zsolnároskönyv* adja.⁴⁷⁹ Itt öt különböző tónust találunk a 94. zsolnárra alkalmazva. Ezek dallama a régi esztergomi liturgiából való. Az első egy fríg tónus a 4. tónusú invitatórium-antifónákhoz, a második – az úgynevezett szó-tónus – a 7. tónusú antifónákhoz rendelt dallam.⁴⁸⁰ Ezek után két egyszerű 6. tónusú dallam következik – melyek közül az egyik a hazai temetési hagyományban is dokumentált –, majd pedig egy ünnepélyesebb 5. tónusú dallam, amely a nagyobb ünnepeken alkalmazható a megfelelő antifónákhoz.⁴⁸¹ A végig kikottázott tónusok közül a három *F* végű tónust a *Népszolozsmák* című kötet is közli, míg a 4. és 7. tónusú dallamok csak a *nokturnálé*-ban találhatók egy-egy megfelelő tónusú antifónához kapcsolódva.⁴⁸²

⁴⁷⁴ Papp, *Liber tonarius*, i.m., 64. Dobszay, i.m., 33. A népi mintát lásd: Jáki, i.m., 18.

⁴⁷⁵ LU, 117. Földváry, i.m., 63.

⁴⁷⁶ Dobszay, i.m., 33. Jáki, i.m., 19.

⁴⁷⁷ Lásd például: *Nappali zsolnároskönyv. (Diurnále.)* [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). 74.

⁴⁷⁸ *Antiphonale Monasticum*, i.m., 1219.

⁴⁷⁹ *Virrasztó zsolnároskönyv. (Nokturnále.)* [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I/B.] (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991). 26–48.

⁴⁸⁰ I.h.

⁴⁸¹ I.h. A magyar temetési hagyományban megjelenő tónus a *Circumdederunt* invitatórium-antifónához csatlakozik. Lásd e dolgozat II. 3.4. fejezetét!

⁴⁸² NZs, 293–297.

II. 1.4. Recitatív tónusok rendhagyó alkalmazásai

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek között néhány recitatív tónus rendhagyó alkalmazása is megfigyelhető. Ezek közül az egyik az offertórium szövegek kapitulum-tónuson való recitálása, amelyről e dolgozat 241. oldalán írok. Egy másik példa az *Éneklő Egyház* egyszerű, 8. tónusú traktusdallama, amelyről a traktusdallamoknál írok (255. oldal). Végül ide, a rendhagyó recitatív tónusok közé sorolhatók az *Introitusok könyvében* megjelent, majd a *Graduale Hungaricum* által átvett recitált introitusok dallamai is.⁴⁸³

Az introitusok recitált előadása egyfajta átmeneti megoldást jelent. A magyar nyelvterületen a nép éneklése még ma is sokszor a strófás népénekre korlátozódik. Ilyenkor a bevonulás alatt elhangzik egy népének, utána a pap – jobb esetben – felolvassa az introitus szövegét a misekönyvből. Azoknak, akik nem akarnak elszakadni a strófás népénekektől, de szeretnék megszólaltatni az introitusok szövegét is, az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet egy egyszerű lehetőséget kínál.⁴⁸⁴ A strófás népének előtt felhangozhat az introitus szövege egy hangnemileg illeszkedő, recitatív tónuson. E kidolgozott megoldásokat az *Introitusok könyve* B-változatként, a *Graduale Hungaricum* pedig A-változatként közli. A javaslat része a strófás népének is, amely elé egyfajta bevezetésként kapcsolódik a hangnemileg illesztett, recitatív tónusú introitusszöveg.

A 11 recitatív tónus csoportosítása több módon is lehetséges. Én a csatlakozó strófás népének hangnemi jellege szerint bontottam három csoportra (23. táblázat). Öt formula a moll vagy dór, négy a dúr, kettő pedig a fríg dallamokhoz kapcsolódik. A moll jellegű formulákhoz kapcsolt népénekek többsége valójában dór dallam, azonban e formulák nem csak dór népénekekhez kapcsolódhatnak, így nem volt értelme külön dór tónusú csoportot alkotni. Sajátos alkalmazás csak két esetben dokumentált. A moll-4 dallamhoz csak egyetlen dór népének kapcsolódik, míg a moll-5 dallam rendszerint mély járású, vezetőhangos népénekek előtt áll.⁴⁸⁵ A dúr jellegű tónusok közül a Dúr-1 és a Dúr-2 tónus a legnépszerűbb, a Dúr-3 tónus kizárólag az *Áldozattal járul hozzád* énekhez csatlakozik, a Dúr-4 tónus pedig

⁴⁸³ GH. *Introitusok könyve*. (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2000). 5.

⁴⁸⁴ Vö.: I.h.

⁴⁸⁵ A moll-4 dallam egyedisége liturgikus helyéből adódik, e formula ugyanis egyedül Húsvét nyolcadában használatos a *Krisztus feltámadá* népénekekkel párosítva. I.m., 34.

karácsonykor és virágvasárnap hangzik föl a megfelelő népénekekkel. A fríg tónusok egy-egy népénekdallamhoz kapcsolódnak.

23. táblázat: Recitált introitusformulák az *Introitusok könyvéből*.

Formula ⁴⁸⁶		Dallam	Népének példák	Példa (oldal)	alkalmazások száma
moll-1 (dór)	1d*	1. zoltártónusból díszes differenciával	<i>Harmatozzatok</i>	13	9
moll-2 (dór)	1a	1. zoltártónus a-differenciával	<i>Fényességes mennybéli, Úr Krisztus feltámadott</i>	53	14
moll-3	1a*	1. zoltártónusból, fríg differenciával.	<i>Ó jöjj, ó jöjj, Hogyha hozzád járulunk</i>	15	2
moll-4 (dór)	1dór	A karácsonyi matutínium kétszólamú olvasmányából. ⁴⁸⁷	<i>Krisztus feltámadta</i>	34	2
moll-5	Mil2	ambrozián tónusból ⁴⁸⁸	<i>Benedd bízik Isten, Ó, Teremtőnk, hallgass</i>	57	7
Dúr-1	6f	6. zoltártónus	<i>Ó dicsőséges Asszonyosság, Ó, Jézus, emlékezni Rád</i>	37	7
Dúr-2	ÓR8	recto tono, a végén kvárt ereszkedéssel (órómai tónusból)	<i>Az isteni Gyermeket, Hozzád sóhajt, Krisztus az Úr feltámadott</i>	43	11
Dúr-3	Mil8	ambrozián tónusból ⁴⁸⁹	<i>Áldozattal járul hozzád</i>	53	4
Dúr-4	5*	az „Íme kedveseim” olvasótónusból	<i>Dicsőség mennyben, Megváltó Királyunk</i>	33	3
fríg-1	5**	az „Íme kedveseim” olvasótónusból, fríg zárlattal	<i>Felragyogott már</i>	20	1
fríg-2	kisterc	római verzikulusdallam, flexával	<i>Kegyes szemmel</i>	60	3

⁴⁸⁶ Az első oszlopban a csatlakozó népénekdallamok hangnemi jellege alapján létrehozott elnevezéseimet, a második oszlopban pedig – egy kéziratot feljegyzésből – Dobszay László dallamazonosító rövidítéseit közlöm. DLH, VII/D/3/8d.

⁴⁸⁷ Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánum*. (Budapest: EMB, 1981). 25–26.

⁴⁸⁸ Közölve: Dobszay László: *Ólatin liturgiák énekei*. (Budapest: MTA-LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2004). 10.

⁴⁸⁹ Vö.: Dobszay László: *Psalmorum melodia*. (Budapest: LFZE EZT – MET, 2002). 14.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

Az egyszerű recitált introitusok használatával csak elvétve lehet találkozni. Az egyházzenei gyakorlat e javaslatot nem igazán asszimilálta, talán azért, mert ahol igény van a liturgikus szövegek elhangzására, ott általában sikerrel éneklük az introitus-antifónákat, de talán azért is, mert a javaslat túlnyomórészt az *Éneklő Egyház* népénekkincsére épít, amely már önmaga is tanulási folyamatot kíván. Talán nagyobb sikere lenne e lehetőségnek, ha a népénekek szabad megválasztását fenntartaná. Egy-egy népénekhez listázni lehetne az alkalmas formulákat, amelyekre az aktuális introitus-szöveget kellene alkalmazni.

II. 2. Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

A gregorián anyanyelvre ültetésének egyik kézenfekvő lehetőségeként kínálkozik a tételek lefordítása. Ez esetben az eredeti dallamok – többé-kevésbé – megmaradnak, a szerző pedig a dallam alá illeszti a magyar nyelvű szöveget. E megoldás zenei szempontból hasonlít a gregorián zenében korábbról is ismert kontrafaktum-eljárásra, annyi különbséggel, hogy itt nem egy más szöveg kerül ugyanarra a dallamra, hanem ugyanaz, csak egy másik nyelven. Az eljárás megőrzi az eredeti dallamot, az anyanyelv használata pedig érthetővé teszi a liturgia szövegét. Ugyanakkor tény, hogy a díszesebb, önálló dallamú műfajok – mint például az introitusok és a kommúniók – ilyen formában továbbra is nehezen vezethetők be a közösségi éneklésbe. A nyelvi korlátok áthidalása tehát nem minden esetben elég a *Liturgikus konstitúció* által is szorgalmazott eszmény, az aktív részvétel megvalósítására. E tételek megszólaltatása – hasonlóan a latin eredetihez – előzetes fölkészülést kíván, így előadásuk – egyébként teljesen hagyományos módon – a szkolákra és énekkarokra marad.

Egy gregorián tétel lefordításához lényeges kiindulópont a megfelelő minőségű, anyanyelvű szöveg, hiszen a fordításnak egyszerre kell pontosnak, nyelvileg ízesnek és zeneileg alkalmasnak lennie. Azonban a jó szöveg is csak kiindulópont. A gregorián zene szöveg-dallam kapcsolata sokkal összetettebb, mint a későbbi korok zenéjében, így sokszor nem vezet jó eredményre egy mechanikus szövegalkalmazás. Mivel a gregorián dallamfordulatok rugalmasan képesek hozzáidomulni többféle szöveghez, a tételek lefordítása során szükségessé válhat a dallam újratagolása, tapintatos módosítása úgy, hogy az új, anyanyelvű tételben is kialakulhasson egy szerves szöveg-dallam kapcsolat. Mondhatjuk, hogy egy magyar

nyelvű szöveg eredeti dallamra helyezésekor bizonyos értelemben az adott tétel újraalkotása a feladat. Szöveg és dallam egymást alakítja, finomítja.⁴⁹⁰ Igazán minőségi módon csak úgy lehet e munkát elvégezni, hogyha valaki egyszerre képes átlátni, sőt, mi több, elvégezni a szövegi és a zenei alakítást.

Természetesen az eredeti dallam alá helyezett anyanyelvű szöveg a dallam hűséges megőrzése mellett sem képes az eredeti tételt teljességgel visszaadni. Bizonyos tételek esetében a latin nyelv íze úgy egybefonódott a dallammal, hogy aki azt jól ismeri, egyfajta veszteségként élheti meg a magyar nyelvű változatot. Fontos azonban nyomatékosítani, hogy végeredményben nem érdemes a latin tételek ideális képét keresni az eredeti dallamot megtartó anyanyelvű tételekben. A gregorián zene *Opusmusik*-ként való értelmezése olyan megközelítés, melyet egyrészt a modern zenei gondolkodás, másrészt a hivatalos római kiadványok tekintélye táplál. Tudományosan igazolt, hogy a gregorián egészen a középkor végéig változatokban élt, így az eredeti dallamból kiinduló új anyanyelvű tételeket inkább érdekesebb az eredeti tétel egy variánsának, mintsem fordításának tekinteni.

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek 33%-a (775 tétel) az imént vázolt módon, az eredeti dallamból kiindulva készült. Mivel ezek teljeskörű elemzése meghaladná e dolgozat kereteit, így a jellemző alkalmazási módokat néhány reprezentatív csoporton keresztül mutatom be.

II. 2.1. Introitusok és kommúniók

Karakteres csoportot alkot az a közel negyven introitus és kommúnió, amelyek eredeti dallamára magyar szöveg készült. Ilyen jellegű átiratokkal e két műfajban a kezdetektől fogva találkozunk, kivitelezésük pedig már a legkorábbi tételeknél érettnak tekinthető.⁴⁹¹ Bár az introitus és kommúnió műfaj összetettségben különbözik egymástól, anyanyelvre ültetésük hasonló módon és rendszerint párban történt, így érdemes őket együtt tárgyalni.

⁴⁹⁰ A magyar nyelvű fordítások sajátos lehetősége a szöveg finom módosítása. Az eredeti, latin nyelvű tételek esetében a szöveg módosítása föl sem merülhet, a magyar nyelvű tételeknél azonban lehetséges a szöveg és a dallam egymáshoz csiszolása, hiszen a fordítás erre némi lehetőséget ad.

⁴⁹¹ A legkorábbi, biztosan keltezhető introitus a *Jöjj Libanonból* kezdetű tétel, amelyet még a törökőri templomban énekeltek feltehetőleg 1967 októberében. Lásd e dolgozat III. 3. fejezetét!

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

A vizsgált anyag teljes áttekintésekor négy, egymástól élesen nem elválasztható, ugyanakkor némileg különböző kivitelezési módot figyeltem meg:

1. A kontrafaktumok csoportjába tartoznak azok a tételek, amelyek a latin tétel dallamát szinte változatlanul megőrzik.
2. A módosított dallamú tételek esetében néhány helyen olyan dallami módosításokat és tagolási különbségeket találunk, amelyek segítik a magyar szöveg ráhelyezését.
3. Az átkomponált tételek esetében már komolyabb módosítások figyelhetők meg. Az egész tételen végigvonuló módosítások ezekben az esetekben zeneszerzői tudatossággal alkalmazzák az előző csoportnál megismert eszközöket.
4. A negyedik, némileg különálló csoportot az egyszerűsített tételek alkotják. Ezeken – a zeneszerzői megoldásokon túl – tudatos egyszerűsítés is megfigyelhető.

E csoportok a zeneszerzői eszközök egyre tágabb alkalmazásait mutatják. Minél több zeneszerzői beavatkozás figyelhető meg, annál távolabb esik a magyar nyelvű tétel az eredeti dallamtól.

Egy másik csoportosítási lehetőség rajzolódik ki a felhasznált gregorián dallamok összehasonlításakor. Ez esetben két csoportot lehet megkülönböztetni. Az egyik csoportot a diaton, a másikat a pentaton dialektusú dallamokból kiinduló tételek alkotják.

24. táblázat: Az eredeti dallamból kiinduló introitusok és kommúniók eloszlása kivitelezés szerint

Kivitelezés	Pentaton (db)			Diaton (db)		
	Intr	Comm		Intr	Comm	
Kontrafaktumok	6	7	33%	1		3%
Módosított dallamok	4	4	20%	2	1	8%
Átkomponált dallamok	1		3%	6	3	23%
Egyszerűsített dallamok			0%	4		10%
	56%			44%		

Tanulságos megfigyelni az imént vázolt kétféle csoportosítás összefüggéseit (24. táblázat). A diaton dallamú tételek száma nem sokkal kevesebb a pentaton dialektusúakénál, valamint az első három kivitelezési mód nagyjából azonos mennyiségű tételt tartalmaz. Szembetűnő azonban, hogy egyszerűsített dallamú tételek száma jóval kevesebb, illetve, hogy a pentaton és diaton dialektusú dallamok kivitelezése különbözik. A diaton dallamok 76%-a átkomponált vagy egyszerűsített

dallam, míg a pentaton dallamok esetében csak egy ilyen tétellel találkozunk. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a diaton dallamot követő tételek megalkotásakor nagyobb mértékben érvényesültek az önálló zeneszerzői elképzelések, mint a pentaton dallamból kiindulóknál.

II. 2.1.2. Diaton és pentaton dialektusú tételek

A diaton dallamot követő tételek (jegyzéküket lásd a 25. táblázatban) szinte minden esetben a *Graduale Romanum* dallamait követik, a pentaton dallamúak mintái (jegyzéküket lásd a 26. táblázatban) pedig elsősorban a *Missale notatum Strigoniense* és a *Bakócz-graduále* dallamai. E két csoport – úgy tűnik – időrendben is különválnak.

Bár a keletkezés hozzávetőleges idejét csak néhány tétel esetében lehet megállapítani, úgy tűnik, a diaton dialektusú tételek mind a magyar gregorián korai korszakához kötődnek. Ezt a feltételezést több érv is erősíti. Egyrészt a diaton dallamú tételek mintájául szolgáló – ekkoriban szinte megkérdőjelezhetetlen tekintélyű – római kiadványok könnyen elérhető forrásként kezdetektől fogva rendelkezésre álltak, a pentaton dallamok mintájául szolgáló források tudományos feldolgozása pedig csak később kezdődött meg.⁴⁹² Másrészt a szóbeli beszámolók egyértelműen tanúsítják, hogy a diaton tételek a Rókus-kápolna korai repertoárjában szerepeltek.⁴⁹³ Harmadrészt néhány tétel kottairása feltehetőleg csak a legkorábbi időkben volt használatban. Negyedrészt a kivitelezési eljárások és a dialektusok fentebb bemutatott eloszlásából kitűnik, hogy a magyar nyelvre alkalmazás kivitelezése a két dialektus dallamaihoz kapcsolódóan eltér.

Az egyszerűsített dallamú és az átkomponált kivitelezésű diaton tételek erősebb, karakteresebb zeneszerzői invencióinak többségéről később lemond a szerző, és a pentaton dallamok megjelenésekor már csak jóval tapintatosabb módosításokkal találkozunk. Meglepő e folyamat iránya. Ésszerűbb lehetne a

⁴⁹² A Szendrei–Dobszay–Rajeczky kutatócsoport a magyar eredetű dallamokat tartalmazó források tudományos feldolgozásával a *Magyarország Zenetörténete I.* kötet előkészítő munkálatai során kezdett el foglalkozni. Az bizonyos, hogy 1970-ben, a Schola Hungarica megalapításakor már ismerték e forrásokat, így a *Magyar Gregoriánum. A karácsonyi ünnepkör dallamai.* LPX 11477 (Budapest: Hungaroton, 1974) hanglemezen már szerepelhetett az *Alleluja – Dominus regnavit a Missale notatum Strigoniense* dallama szerint.

⁴⁹³ A Rókus-szkóla tagjai szóbeli beszámolójukban ezt egyértelműen megerősítették. Szendrei Janka szóbeli közlésében úgy nyilatkozott, hogy amikor mindkét dialektusban megvan egy tétel, ott a pentaton a későbbi. Ezeket mintegy kiegészítésképpen készítették a Krisztina-szkóla használatára.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

kontrafaktumtételekkel kezdeni egy ilyesfajta munkát, hisz a legkevesebb beavatkozásra ezeknél van szükség. Itt mégis egy ezzel ellentétes folyamatot látunk. A diaton tételekben szélesebb zeneszerzői eszköztárral találkozunk, míg a későbbi, pentaton tételek hűségesebbek az eredeti dallamhoz. Úgy vélem, ez a zeneszerzői eszközök kihasználásának tudatos szűkítésével magyarázható. A szerző tehát egyre óvatosabbá válik az egyéni hangütésekkel.

25. táblázat: Diaton dallamú introitusok és kommúniók

Kezdősor	Liturgikus hely	Minta	Megjegyzések
Befogadtuk, Isten (Suscepimus Deus)	Purif.BMV/Intr	GrR 543	átkomponált
Az Úr az én világosításom (Dominus illuminatio mea)	Ann/D10/Intr	GrR 288	átkomponált
Hallgasd meg, Uram, szómat (Exaudi Domine... tibi)	Pa/D7/Intr	GrR 241	átkomponált
Jöjj Libanonról (Veni de Libano)	Theresa.L/Intr	LU 1668	kis módosítással, a törökőri Kis Szent Teréz-templomnak, 1967–68 körül
Feltámadtam (Resurrexi)	Pa/D1/Intr	GrR 196	átkomponált, pentaton dallamon is van
Nekünk pedig a mi Urunk (Nos autem)	Qu/H6/f5/Intr	GrR 162	módosításokkal, két (kissé eltérő) változatban, pentaton változat is
Légy nekem oltalmazó Istenem (Esto mihi)	D50/Intr, Ann/D6/Intr	GrR 275	kontrafaktum
Az Egyháznak közepette (In medio Ecclesiae)	Aug.cf/Intr	GrR 493	átkomponált
Galileai férfiak (Viri Galilaei)	Asc/Intr	GrR 325	egyszerűsített, többszólamú változatban is fennmaradt.
Hozám kiált, és én meghallgatom őt (Invocabit me)	Qu/D1/Intr	GrR 71	egyszerűsített, többszólamú kompozícióba ágyazva
Énekeljete az Úrnak új éneket (Cantate Domino)	Pa/D5/Intr	GrR 255	egyszerűsített
Uram, el ne távoztasd (Domine ne longe)	Qu/D6/Intr	BGr 94	átkomponált, első sorában hibás lejegyzéssel, pentaton hatással (?)
Boldog az a szolga (Beatus servus)	Aug.cf/Comm	GrR 491	átkomponált
Atyám, ha el nem múlhat (Pater si non)	Qu/D6/Comm	GrR 149	módosításokkal
Mondá az Úr, töltsétek meg (Dicit Dominus: Implete hydrias)	Ep/D1/Comm	GrR 263	kissé átkomponált, újabban C-évben az évközi 2. vasárnapon
Hű sáfár és okos (Fidelis servus)	Aug.cf/Comm	GrR 491	átkomponált

26. táblázat: Pentaton dallamú introitusok és kommúniók

Kezdősor	Liturgikus hely	Minta	Megjegyzések
Adj békét (Da pacem)	Ann/D24/Intr	BGr 180	módosításokkal, alatta iszón szerű kitarított hangra utaló bejegyzés
Szent Anya, üdvözlégy (Salve, sancta Parens)	BMV/Intr	MNS 265v	szigorú kontrafaktum
Anyám méhétől fogva (De ventre matris)	Ioh.Bapt/Intr	MNS 245v	módosításokkal, zsámbéki búcsúra, 1972 után
Ha számontartod gonoszságainkat (Si iniquitates)	Ann/D28/Intr	BGr 185	módosításokkal
Ha a bűnöket számontartod (Si iniquitates)	Ann/D28/Intr	MNS 198v	szigorú kontrafaktum
Emlékezzél meg a Te könyörületeségedről (Reminiscere)	Qu/D2/Intr	BGr 43	átkomponált
Feltámadtam (Resurrexi)	Pa/D1/Intr	MNS 140v	kontrafaktum
Nekünk pedig a mi Urunk (Nos autem)	Qu/H6/f5/Intr	BGr 99	kontrafaktum
Vígadozzál Jeruzsálem (Laetare Ierusalem)	Qu/D4/Intr	BGr 70	módosításokkal
Vegyétek dicsőségeteknek vigasságát (Accipite iucunditatem)	Pa/H7/f2/Intr	MNS 169r	kontrafaktum
Bízok lelkem üdvösségében (In salutari tuo)	Ann/D27/Comm	BGr 184	kontrafaktum, szövegelhelyezés olykor más
Én vagyok a jó Pásztor (Ego sum Pastor bonus)	Pa/D4/Comm	MNS 151r	szigorú kontrafaktum, latin alá írt magyar szöveg
Mindnyájan, kik Krisztusban (Omnes qui in Christo)	Ep/Bapt/Comm	MNS 148v	szigorú kontrafaktum
Te Gyermekek, a Magasságbeli (Tu Puer)	Ioh.Bapt/Comm	MNS 246v	módosításokkal
Vígadhassunk szabadításodban (Laetabimur in salutari)	Ann/D30/Comm	BGr 74	módosításokkal, feltehetőleg kései ⁴⁹⁴
Jeruzsálem, kelj föl (Ierusalem, surge)	Adv/D2/Comm	MNS 3r	szigorú kontrafaktum
Zúgás támadt hirtelen (Factus est repente)	Pent/Comm	MNS 168v	módosításokkal
Hozzatok áldozatot (Tollite hostias)	Ann/D24/Comm	BGr 181	kontrafaktum
Nyújtsd ki a kezedet (Mitte manum tuam)	Pa/D2/Intr	MNS 149v	kontrafaktum
Mondjátok: Kishitűek (Dicite: Pusillanimes)	Adv/D3/Comm	MNS 4r	kontrafaktum

⁴⁹⁴ A kései keletkezésre a kéziratban szereplő hivatkozás utal.

II. 2.1.3. A legkorábbi tételek

A feltehetően korábban keletkezett, diaton dallamú tételek közül némelyik, úgy tűnik, a legkorábbiak közül való. Nem érezhető rajtuk kísérleti jelleg, megoldásaikban nem különböznek a többi hasonló eljárással készült adaptációtól. Vizsgálatukkal így az egész tételcsoportra jellemző megfigyeléseket végezhetünk, továbbá megismerhetjük az eljárás feltehetőleg legkorábbi példáit is.

A *Boldog az a szolga* kommúnió több lejegyzésből is ismert, amelyek egyikéhez kapcsolódóan részletes forgatókönyv is fennmaradt. Ennek történetéről a III. 1. alfejezetben tájékozódhat az olvasó, hiszen annak a ciklusnak az egyik tételéről van szó, amelyet Makk Ágnes az első magyar gregoriánnal kapcsolatos emlékéhez kapcsolt. A tétel egyik fennmaradt lejegyzése igen ritka notációt alkalmaz. Iránya és neumáinak felépítése a modern római kiadványokból jól ismert kvadrát-notációt követi. A kvadrát és romboid kottafejek helyett azonban hullámos megjelenésű, kurzív notációt idéző hangokat találunk.⁴⁹⁵ Kiegészítő jelzésként nyújtópont és episzéma, némely esetben pedig quilisma is megfigyelhető (9. kotta). Alkalmazása nem terjedt el, alig néhány magyar gregorián tétel maradt fenn ebben a kottairásban. Használata valószínűleg a kezdeti időkhez köthető.

⁴⁹⁵ A kvadrát alakú kottafejek hasonló lecserélésére Bruno Stäblein 1970-ben kiadott órómai dallamkiadása hozható példaként, amely ugyancsak a kvadrát notáció szerkezeti felépítését követi, ám hangjegyeinek alapegysége egy kitöltött kerek hangjegy. Bruno Stäblein (szerk.): *Die Gesänge der altrömischen Graduale*. [=U. ö. (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. II.*] (Kassel: Bärenreiter, 1970).

9. kotta: A *Boldog az a szolga* kommúnió kézírata és dallam-összehasonlítása.

Bol - dog az a szol - ga kit, mi - kor el - jön az
 U - ra virrasztva ta - lál: Bizony mondom
 nek - tek hogy minden ja - va - i fölé rendel:
 ő - ket. Ps. 33.

GrR. Be - á - tus ser - vus, quem, cum vé - ne - rit Dó - mi - nus, in - vé - ne - rit vi - gi - lán - tem
 Bol - dog az a szol - ga, kit mi - kor el - jön az U - ra, virrasztva ta - lál.
 A - men di - co vo - bis, su - per ó - mni - a bo - na su - a con - stí - tu - et e - um.
 Bizony mondom néktek, hogy minden ja - va - i fö - lé ren - de - li ő - tet.

A dallam egyértelműen összekapcsolható a *Graduale Romanum* latin nyelvű tételével (lásd 9. kotta), ugyanakkor rögtön fölismerhető néhány, az eredeti dallamot megtartó, átkomponált tételknél alkalmazott, jellegzetes kompozíciós eszköz is. A latin tételben lévő neumacsoportok, ha a magyar szöveg úgy kívánja, elemeikre bonthatók vagy összekapcsolhatók annak érdekében, hogy a főbb tagolópontok, zárlatok és hangsúlyok megfelelő helyre kerüljenek. Ha a magyar szöveg jóval rövidebb a latinnál, akkor lehetséges egyes dallami egységek kihagyása, vagy egyszerűsítése. Jól látható ugyanakkor az eredeti dallamvonal, a zárlatok és a jellegzetes formulák megőrzése. A magyar változat készítője az eljárás során megkülönböztet a dallamban fontos, nélkülözhetetlen szerkezeti elemeket, valamint lényegtelen és rugalmasan változtatható részeket, mint ahogyan egy épület átalakítása során az építész megkülönbözteti a tartófalakat a könnyen áthelyezhető,

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

vékony válaszfalaktól. Mindez nagy anyagismeretet, a zenei stílusban való jártasságot és dallamszerkezeti megfigyeléseket feltételez.

A *Jöjj Libanonból* kezdetű tétel eredete a törökőri időkig nyúlik vissza, hiszen a törökőri templom védőszentje Lisieux-i Kis Szent Teréz. A tétel tehát bizonyosan korábbi 1968 tavaszánál, a Rókus-kápolnába költözés időpontjánál, ugyanakkor nagy valószínűséggel 1967 szeptembere, a Dobszay tanítványok csatlakozása után keletkezett, talán éppen a szent októberi ünnepére.⁴⁹⁶ Szintén a korai keletkezésre utal, hogy a tételhez csatlakozó zsoltártónus a *Liber Usualis* változatával egyezik, ugyanis a díszes introitus-zsoltározás alkalmazása meglehetősen ritka jelenség a magyar nyelvű gregorián anyagban.

10. kotta: A *Jöjj Libanonból* kommúnió eredeti és magyar változata.

LU. Ve-ni de Lí - ba - no, spon - sa me - a, ve - ni de Lí - ba - no, ve - ni:
Jöjj Li - ba - non - ról, én je - gye - sem, jöjj Li - ba - non - ról,
vul - ne - rá - sti cor me - um, so - ror me - a, spon - sa, vul - ne - rá - sti cor me - um.
megse - be - sí - téd szí - vem, én hú - gom, én je - gye - sem, megse - be - sí - téd szí - vem.

Bár e tétel az előbbinél jobban ragaszkodik az eredeti dallam megőrzéséhez, néhol az előző tételnél tapasztaltakhoz hasonló dallami módosítások jelentkeznek. Ezek közül kiemelkedik a félzárlat előtti *e* kadencia elhagyása. Ez kétségkívül gyengíti a latinban igen hangsúlyos félzárlat szerepét, így a tétel két része szorosabban összekapcsolódik. Az alkotó zeneszerzői alakításai közül említésre méltó még a *soror mea/én húgom* szakasz, amely a *soror* szó összeolvasztott neumáihoz hozzácsapja még a rákövetkező *g-c* lépést is, ezzel technikailag is segítve a szövegszakasz összefogását és a túbahang elérését. E megoldáshoz képest kissé ügyetlenebb a tétel elején lévő *sponsa mea/én jegyesem* szakasznál *g-c* pes

⁴⁹⁶ Lisieux-i Kis Szent Teréz ünnepe a régebbi naptár szerint október 3-án volt. Az új liturgikus naptár az ünnepet október 1-ére helyezte át.

felbontása, amely az *én* szótagot ügyetlenül leválasztja a folytatástól. Ugyancsak jellemző megoldást találunk a *húgom, én jegyesem* szakasznál. A magyar változat a *sponsa* neumáihoz a *mea* szó végéről a *g-a* pest kapcsolja, ezáltal a dallamív tagolása és belső zárata megváltozik.

11. kotta: Az Az Úr az én világsításom introitus kézírata.

Do-mi-nus.

Az Úr az én világsításom, és
Do-mi-nus illu-minatio me-a, et
sabardi-ta-som, Kiből is fél-nék?
salus me-a, quem ti-me-bo?

Az Úr az én életemmel oltalmazó-ja,
Do-mi-nus defensor vitae me-ae,
kiből retteg-nék? Kik engem háborogat-
a quotrepi-da-bo? Qui tribu-lant,

me, ellensé-ge-im, megerőtlenülnek,
me, ini-mici me-i, infirmati sunt,

és et ce-ci-de-ru-nt.

A harmadikként kiemelt tétel az énekesekben is élénk emlékként él. Az *Az Úr az én világsításom* kezdetű introitus eredetileg a pünkösdi utáni 4. vasárnaphoz tartozik, ma az évközi 10. vasárnapon énekeljük (11. kotta). E vasárnap rendszerint az iskolaév végén, a nyár kezdetén helyezkedik el. A tétel egy ciklus része. Ugyanekkor készült az *Az Úr az én erősségem* kommúnió és a motettaként, kétnyelvűen megkomponált *Illumina* offertórium. Ez a különleges gondossággal

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

kidolgozott sorozat a Rókus-székola egyik júniusi szolgálatára készült, talán 1968/69 táján.

Az introitus az előző két példánál bemutatott eszközöket azokhoz hasonlóan és az egész tételen végigkövethetően alkalmazza, így az átkomponált tételek csoportjába tartozik. A módosítások részletes bemutatására most nem térek ki, annyit azonban mégis érdemes megjegyezni, hogy a tétel második része a *kik engem háborgatnak* szakasztól csak távoli rokona a latin eredetinek, feltűnő egyéni megoldások, zeneszerzői és kompozíciós ötletek jelentkeznek benne. Néhány jellegzetes fordulat, mint a *kik engem háborgatnak* hajlítása és a teljes zárószakasz a latin eredeti hű mása, a közöttük lévő zenei anyag azonban saját alakítás. Az *ellenségeim* szónál ugyan a latinnal megegyező kadenciára érkezik, a dallamív is hasonló utat jár be, a magyar megoldás mégis egészen elüt a latintól. Csak egyszerű ereszkedéssel éri el a finálist, ugyanakkor megjelenik benne két kiegészítő hang is, amely a latinban nem szerepel. Megjelenésük nem önkényes betoldás, hanem zeneszerzői döntés eredménye, hiszen éppen ezek teszik gördülékennyé és formássá a rövidített magyar dallamalakot. A *megegyően* szóra a latin és a magyar tétel is egy rövid recitáló jellegű dallamszakaszt hoz, azonban eltérő megfogalmazásban. Nyilvánvaló, hogy itt két egymással egyenértékű dallami megoldásról van szó.

Az emblematikus introitus elsősorban különleges, máshol nem tapasztalt lejegyzésével hívja föl magára a figyelmet. A kottakép a népzenei támlapokról ismert, aprólékos ritmusjelzéssel közli az anyagot, így az előadói gyakorlatról is sok értékes információt szerezhetünk. A modern kottairásból indul ki, de a szokásosnál változatosabb ritmusértékekkel igyekszik pontosan kifejezni a hangok hosszát. Tizenhatod, nyolcad és negyed hangjegyek, előkék és változatos ritmusképletek – triolák, nyújtott- és élesritmusok – jellemzik a kottaképet. Olvasása elsőre nehézkesnek tűnik, pedig jól tükröződik benne az egykori előadás artikulációja és stílusa. Csak néhány korai kotta maradt fenn ezzel az írással, alkalmazását idővel elhagyták.⁴⁹⁷ Ha leolvassuk a kotta által sugallt előadást – értelemszerűen hozzáképezve a rubato előadói utasítást –, a szókólamozgalomban ma is élő gregorián előadási stílusra ismerünk. Ez meghatározó jelentőségű fölismerés, hiszen ezzel

⁴⁹⁷ A gyakorlottabb kottaolvasóknak később más megoldás kínálkozott, a könnyebb olvashatóság pedig ennél egyszerűbb kottaképet kívánt.

alátámaszthatjuk, hogy a kezdetektől fogva egy következetes előadói stílus társult az új, magyar nyelvű gregorián énekekhez.

II. 2.1.4. Kontrafaktumok, módosított dallamok és átkomponált tételek

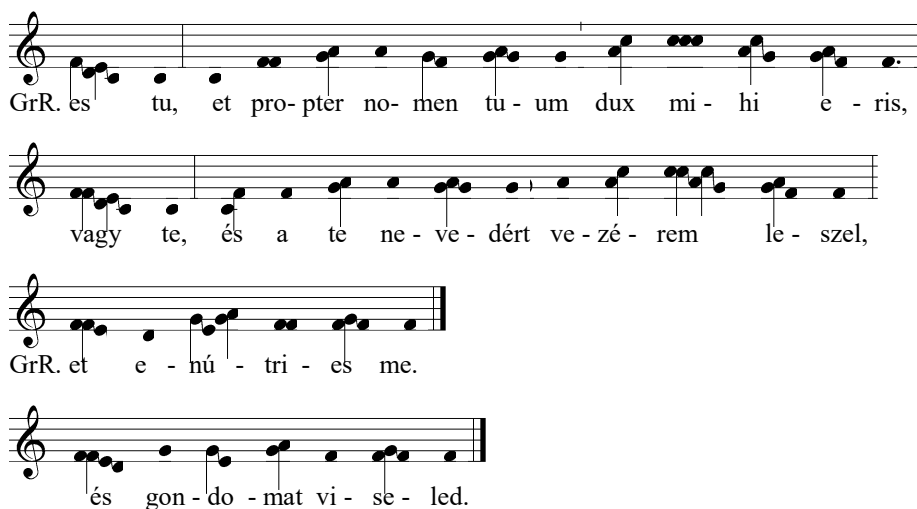
Az eredeti dallamból kiinduló anyanyelvű tételekben vegyesen találkozunk három kivitelezési formával. Néha az eredeti dallam (1) hangról hangra egyezik a magyar nyelvűvel. Máskor a magyar tételek némely szakasza elüt a latin dallamtól, (2) néhány helyen módosítva, vagy (3) az egész tételén keresztül végig követhetően átkomponálva azt. E három kivitelezési mód valójában nem választható el élesen egymástól. Megkülönböztetésük azon alapszik, hogy a dallami módosítások milyen mértékben jelentkeznek az adott tételben. Az anyanyelvű változatok tehát a két szélső érték, a szigorú kontrafaktum és az átkomponált dallam közötti képzeletbeli skálán helyezkednek el.

A kontrafaktum jellegű tételek között az egyetlen diaton dallamú a *Légy nekem oltalmazó Istenem* kezdetű introitus ötvenedvasárnapra. Bár a pentaton dallamok között akad hűségesebb dallamkövetés is, az ennél a tételnél tapasztalt apró igazítások nem érintenek lényeges pontokat, nem történik benne hangcsere, így a tétel egésze kontrafaktumnak tekinthető.

12. kotta: A *Légy nekem oltalmazó Istenem* introitus.

GrR. E - sto mi - hi in De - um pro - te - ctó - rem, et in lo - cum re - fú - gi - i,
Légy ne - kem ol - tal - ma - zó Is - te - nem és me - ne - dék - he - lyem,
GrR. ut saluum me fá - ci - as: quó - ni - am firmaméntum me - um et re - fú - gi - um meum
hogy sza - bad - dá tégy en - gem, mert e - rős - sé - gem és me - ne - dé - kem

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

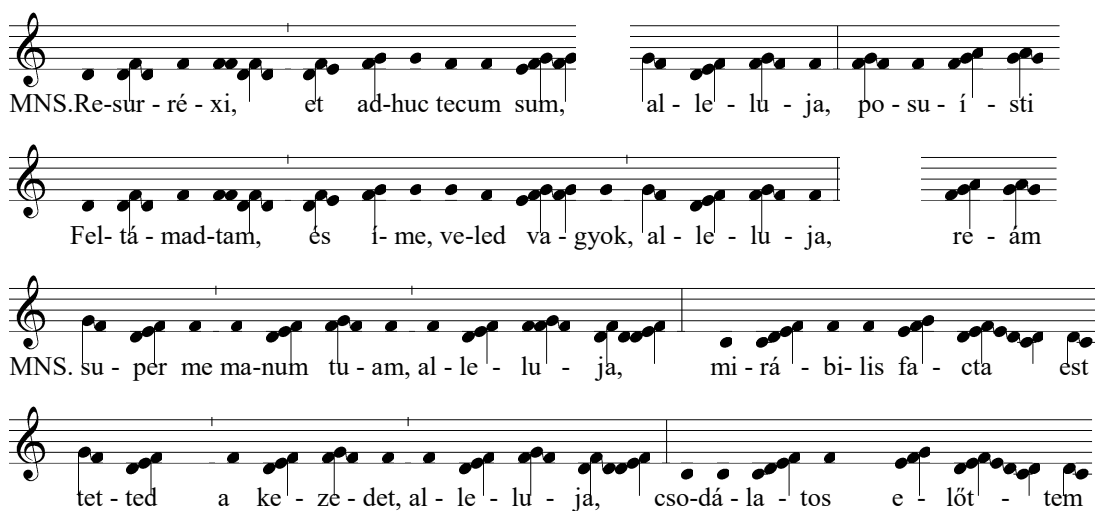

GrR. es tu, et pro-pter no-men tu - um dux mi - hi e - ris,
vagy te, és a te ne - ve - dért ve - zé - rem le - szel,
GrR. et e - nú - tri - es me.
és gon - do - mat vi - se - led.

Az első felsor terjedelmi okokból történő tapintatos leegyszerűsítésén túl nem találkozunk dallami módosítással. Az apró igazítások a hangsúlyviszonyokból és az eltérő szótagszámokból adódó különbségeket hidalják át. Hozzátesznek, elvesznek azonos hangokat, bizonyos neumacsoportokat összeolvasztanak, másokat szétválasztanak. Az eredeti dallamvonal és formulakészlet hűségesen megőrződik a magyar tételben is.

Húsvétvasárnap introitusának pentaton változatában még hűségesebb dallamkövetést figyelhetünk meg, tehát mondjuk úgy, hogy szigorú kontrafaktumnak tekinthető. A *Missale notatum Strigoniense* dallama alapján készült tétel keletkezési idejére nincsenek adatok, jellegében a Krisztinavárosi-szkólának készült anyagokkal rokon.

13. kotta: A *Resurrexi* introitus pentaton változata szigorú kontrafaktumként.

MNS. Re-sur - ré - xi, et ad-huc tecum sum, al - le - lu - ja, po - su - í - sti
Fel - tá - mad - tam, és i - me, ve - led va - gyok, al - le - lu - ja, re - ám
MNS. su - per me ma-num tu - am, al - le - lu - ja, mi - rá - bi - lis fá - cta est
tet - ted a ke - ze - det, al - le - lu - ja, cso - dá - la - tos e - lőt - tem

MNS. sci - én - ti - a tu - a, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.
 a te tu - dá - sod, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.

Jól látható, hogy a pentaton kontrafaktum hangról hangra, szinte módosítás nélkül követi az eredeti dallamot (13. kotta). Egy torculus elhagyásán kívül nem történik lényeges dallami módosítás.⁴⁹⁸ A tétel szigorú dallamkezelési elvek mentén készült, csak hangduplázási módosítások és elvértve minimális dallami kihagyások figyelhetők meg. Az eredeti dallamból kiinduló magyar gregorián tételek esetében ez a kivitelezés, vagyis a szigorú kontrafaktum követi leghűségesebben az eredeti tételek dallamát.

Nagycsütörtök introitusa, a *Nos autem* diaton és pentaton dallammal is elkészült magyar nyelven. A pentaton dallam inkább kontrafaktum jellegű, míg a diaton már a módosított dallamokra példa (14. kotta).

14. kotta: A *Nos autem* introitus diaton változata.

GTr Nos au - tem glo - ri - á - ri o - pór - tet, in cru - ce Dó - mi - ni no - stri,
 Né - künk pe - dig a mi U - runk, Jé - zus Krisz - tus kereszt - jé - ben kell
 Ie - su Chri - sti, in quo est sa - lus, vi - ta et re - sur - ré - cti - o no - stra,
 di - cse - kednünk; benne van üdvös - ségünk, é - le - tünk és fel - tá - ma - dá - sunk, [-dásunk,]

⁴⁹⁸ A hat helyen előforduló hangduplázás vagy a duplázás elhagyása nem jelent dallami és szerkezeti módosítást.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

per quem sal- vá - ti et li - be - rá - ti su - mus.
ál- ta- la nyertünk üdvös - sé - get és sza- ba- du - lást.

Látható, hogy e tételben is előfordul a hajlítások összevonása, szétbontása, a hangok szövegnek megfelelő szaporítása, akárcsak a kontrafaktumok esetében. Itt azonban néhány ponton új eszközökkel is találkozunk. Már a kezdő *nékünk* szónál érzékelhető, hogy a módosítás mögött zeneszerzői indíték áll, mégpedig a kezdőszavak összefogásának és időkezelésének szabályozása. E megoldás rögtön utána, az *Urunk* második szótagján is megfigyelhető. Lényeges módosítás az első dallamsor kadenciájának cseréje. A *Krisztus* szó *f* zárlatát *d*-re módosítja, a következő sor felütésén található *d* hang áthelyezésével. A *feltámadásunk* szóra eső dallamanyag első felét egyszerűen elhagyja, csak a zárómotívum egy részletét őrzi meg egy díszesebb és egy egyszerűbb formában. A *per quem salvati* dallamának lefutását egyszerűsíti, a *liberati* dallamának első részét pedig elhagyja, csak két hangot őrizz meg belőle kiszillabizálva. Végül a *sumus* dallamát szervesen bővíti a magyar szövegnek megfelelően. Mivel e lényegesebb, dallamhangokat is érintő módosítások csak szigetszerűen jelennek meg, a tétel egésze a kontrafaktum és az átkomponált kivitelezés között helyezkedik el, így módosított dallamúnak nevezhető.

Ugyancsak a *Resurrexi* introitusra készült egy másik magyar nyelvű adaptáció is, amely a pentaton változatnál jóval korábban keletkezett, és diaton dallamot követ. Az eredeti *Graduale Romanum* verzióval összehasonlítva a tételen már az átkomponálás jegyei figyelhetők meg (15. kotta).

15. kotta: A *Resurrexi* introitus diaton változata átkomponált dallammal.

GrR. Re-sur - ré - xi, et ad-huc tecum sum, al - le - lu - ja, po - su - í - sti
Fel- tá - mad-tam, és í - me, veled va- gyok, al - le - lu - ja, re-ám tet - ted

GrR. su - per me ma-num tu - am, al - le - lu - ja, mi - rá - bi - lis fá - cta est
a ke - ze - det, al - le - lu - ja, cso - dá - la - tos e - lőt - tem
GrR. sci - én - ti - a tu - a, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.
a te tu - dá - sod, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.

A tétel egyértelműen kapcsolódik ugyan a *Graduale Romanum* dallamához, ám nincs egy olyan sor sem, amelyik változtatás nélkül állna. A kezdőszó dallama egyszerűbb lefutású lett, a szervesen kapcsolódó folytatást pedig egy hozzáadott *d* hang segíti elő. Az első dallamsor záró allelujáján szintén módosításokat látunk, míg a második sor dallamanyaga szinte teljesen hiányzik. Csak a második alleluja dallama marad meg, és ez kerül a *kezedet* szóra is. A *csodálatos előtttem a te tudásod* zenei anyaga szinte teljesen átalakul. A kvártot fölfutó kezdőmotívum szillabizált, majd az *előttem* hajlítása a latin dallam sűrítéséből és összevonásából jön létre, kiegészítve egy *f* hanggal. A folytatás első két szótagja a latin irányát lekövető új dallamot kap, míg a záró allelujákon ismét egyszerűsítést látunk. Ezen felül megfigyelhető, hogy a likveszcens hangok az egész tételben következetesen elmaradnak. A magyar tételben végrehajtott szolid egyszerűsítések egy egységesen végigvezetett, sajátos stílust hoznak létre, amely azonban kissé elüt az eredetitől. A dallamívek iránya és jellege változatlan, a jellegzetes motívumok megmaradnak, ugyanakkor érezhető, hogy a magyar szöveg némiképp újjászervezi a dallami elemeket, és nem törekszik az eredeti dallam hangról hangra történő megőrzésére. A végeredmény egyértelműen rokonságot mutat a mintával, de végső megfogalmazása önálló. A változtatások stílusosan egységesek, ám – úgy tűnik – legtöbbször egyfajta zeneszerzői döntés eredménye, tehát a tétel átkomponált kivitelezésű.

II. 2.1.5. Egyszerűsített dallamok

Az egyszerűsített dallamú magyar tételek csoportja mind mennyiségileg, mind kivitelezésben jobban elkülönül az előbbiektől. Összesen négy introitus készült ezzel az eljárással, amelyek közül két tétel többszólamú kompozícióba ágyazva jelenik meg (lásd a 27. táblázatot).

27. táblázat: Egyszerűsített dallamú tételek

Kezdősor	Liturgikus hely	Minta	Megjegyzések
Kisded született nekünk	Nat/M3/Intr	GrR 47	
Galileai férfiak	Asc/Intr	GrR 325	kompozícióban is
Hozzám kiált	Qu/D1/Intr	GrR 71	kompozícióban
Énekeljete az Úrnak	Pasc/D5/Intr	GrR 225	

A két, többszólamúságba ágyazott tétel egyszerűsítő megoldásai a polifón környezet komponálási folyamatával indokolhatók, így némileg más elbírálás alá esnek. Önnállóan csak a fennmaradó két tétel képviseli az egyszerűsített dallamú tetteket. Meglepően kis számuk és diaton mintadallamuk arra utal, hogy e kivitelezési módszer csak a korai időben volt használatban. A kísérleti eljárás további használatáról a szerző feltehetőleg lemondott, annak ellenére, hogy az ilyen jellegű megoldásoknak lehet létjogosultsága.⁴⁹⁹

Az eljárás személtetéséül az *Énekeljete az Úrnak* kezdetű introitust választottam, mivel összetettsége és letisztult kivitelezése példaértékű (16. kotta).

⁴⁹⁹ Erre példa a Tridentinumot követő egyházzenei reform, amelynek egyszerűsített gregorián tételeit kiadójukról Medicea-dallamoknak szokás nevezni. *Graduale de tempore et de sanctis*. (Regensburg: Pustet, 1871).

16. kotta: Az *Énekeljete*k az *Úrnak* introitus.

GrR. Can-tá - te Dó - mi - no cán - ti - cum no - vum, al - le - lú - ia

Énekeljete'k az Úrnak új é - ne - ket, al - le - lu - ja,

GrR. qui - a mi - ra - bí - lí - a fe - cit Dó - mi - nus, al - le - lu - ia,

mert csodadolgokat cselekedett az Úr, al - le - lu - ja,

GrR. a - nte con - spé - ctum gen - ti - um re - ve - lá - vit iu - stí - ti - am su - am,

a nemzetségek színe e - lőtt kinyilatkoztatta az ő i - gaz - sa - gát,

GrR. al - le - lu - ia, al - le - lu - ia!

al - le - lu - ja, al - le - lu - ja!

A tételben végig gondolt, következetes egyszerűsítések láthatók. Az egyes dallamsorok recitálva indítják a szöveget, majd az eredeti dallam elemeiből vett záróformula tagolja a sort, végül a némileg egyszerűsített sorzáró alleluják következnek. A végeredmény csak igen távolról emlékeztet a *Graduale Romanum* dallamára, mégis ízléses és egységes alkotás, amely figyelembe veszi a tétel eredeti dallamszerkezetét is. A recitatív felsoroknak megfelelő helyen az eredeti tételben is legtöbbször túbasávban mozgó szövegmondással találkozunk. E tétel kiemelkedő példája az egyszerűsített dallamú kivitelezésnek.

II. 2.1.6. Két dialektus között?

A fentebb bemutatott, diaton *Resurrexi* introitus magyar változatában két helyen, az *és ime* kezdő torculusánál, és az *előttem* melizmájánál fölmerül a gyanú, hogy nem

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

csak stílusos kiegészítésekről van szó, hanem talán a pentaton változat hatására kerültek bele a tételbe (13. kotta és 15. kotta).

Hasonló helyzetet látunk az *Uram, el ne távoztasd* introitusban is (17. kotta). A tétel egyértelműen a *Graduale Romanum* dallamából indul ki, ám benne két helyen is olyan megoldást láthatunk, amelynek mintája a *Bakócz-graduale* dallama lehet. A *támadásától* utolsó két, és a *megalázottat* első három szótagja egyértelműen kapcsolatba hozható a magyar dallamváltozattal.

17. kotta: Az *Uram, el ne távoztasd* introitus és mintadallamai.

BGr. Dó-mi - ne, ne lon-ge fá - ci - as au-xí - li - um tu - um a me,

GrR.

U - ram, el ne tá - voz-tasd se-gít-sé - ge-det tó - lem;

≡

BGr. ad de-fen-si - ó-nem me - am á - spi-ce, lí - be - ra me de o - re

GrR.

az én vé-delmem - re te - kintsél; sza-ba-díts meg en - gem az o - rosz - lán

≡

BGr. le - ó - nis, et a cór - ni - bus un - i - cór - ni - um hu - mi - li - tá - tem

GrR. cornu-ó-rum

szá - já - tól; s a va - dak - nak tá - ma - dá - sá - tól, en - gem, mega - lá -

BGr. me - am!

zot - tat!

A magyar adaptációk, ha a kompozíciós szándék úgy kívánja – úgy tűnik – nem ragaszkodnak kizárólag a mintadallamhoz, hanem más dallamváltozatokból is meríthetnek. Ezek az átvételek ugyanakkor nem feltétlenül tudatosak. Elképzelhető, hogy csak aktuális zeneszerzői invenció eredményei, amely mögött csak emlékképként állnak a másik mintadallamban található fordulatok.

Mindebből ismét világosan látszik, hogy az új tételket nem a latin mintadallamok közvetlen megfelelőinek, hanem inkább azok változatainak kell tekinteni. A szerző tehát nem Opusmusikként tekint a gregoriánra, hanem egy természetes módon változatokban élő zenei anyagként kezeli azt, hasonlóan a tudományos kutatás által dokumentált középkori gyakorlathoz.

II. 2.1.7. Zeneszerzői megoldások

Az eredeti dallamot megtartó magyar tételek dallami módosításai igen szép számmal tartalmaznak olyan megoldásokat, amelyek nem következnek az eredeti dallamból, mégis igen karakteressé teszik a magyar tételket. Ezeket – mivel mással nemigen

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

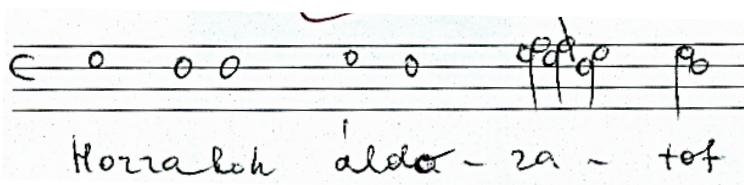
magyarázhatóak – tudatos zeneszerzői hozzáállás eredményének kell tekintsük. Ezek a helyek ilyenformán szubjektív megoldások. Szorosan összefüggnek a szerző zenéről alkotott felfogásával, a gregorián terén szerzett tapasztalataival és előadói gyakorlatával.

Ezekre a helyekre akkor kezdtem külön is odafigyelni, amikor a fentebb már tárgyalt *Jöjj Libanonról* kezdetű tételt énekeltem (10. kotta). Az *én húgom* szakasz zenei anyaga a bővebb, latin szövegű dallamanyag sűrítéséből jön létre. Ilyen megoldással – mint fentebb már jeleztem – sok helyen találkozni, ám ez a szakasz egy meglehetősen szubjektív emléket hívott elő bennem. Egy sajátos, – más szóval nem tudom kifejezni – *Schola Hungarica*-s előadási technikát juttatott eszembe, amelynek során az énekesek az első hangot kissé meghúzva majd fokozatosan gyorsulva, szinte sietve érik el a túbahangot. Szinte magam előtt láttam azt a sajátos, könyékből hátramerített kézmozdulatot is, amely Dobszay vezényletének egyik jellegzetes eleme volt. Ez a doktori dolgozatba nem igazán illő szubjektív emlék fontos dologra hívja föl a figyelmet. Egy-egy hang ide vagy oda helyezésében, egy sajátos fordulatban, egy zeneszerzői megoldásban olykor felismerhetők Dobszay László zenei gondolkodásának nyomai. Fontos azonban kiemelni, hogy ettől nem válik hiteltelenné a zenei anyag. Aki a középkori gregoriánt közelebbről ismeri, tudja, hogy a dallamok összehasonlításakor olykor kisejlik egy-egy névtelen szerző munkássága. Itt hasonló jelenségről van szó. Dobszay nem stílusgyakorlatokat készít, nem pusztán utánoz, hanem magába asszimilálva a zenei stílust, újat alkot.

Ez a zeneszerzői hozzáállás figyelhető meg a *Hozzatok áldozatot* kommúnió Dobszay kezétől származó egyik lejegyzésében (18. kotta). Az *áldozatot* szó eredeti, *Bakócz-graduálé*-ban szereplő hajlítását írja a papírra, de belőle egy tollvonással kihúzza egy hangot, és a tétel innentől fogva e módosítással jelenik meg a további lejegyzésekben. E ponton igen egyszerű formában érhető tetten a zeneszerzői alakítás, amelyet egyébként más tétéleknél fennmaradt kézírásos vázlatokban is megfigyelhetünk.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Dobszay László hagyatékában több javításokkal tűzdelt, kézíratos vázlat is fennmaradt. Ilyen többek között a *Si bona* responzórium magyar változatának kézírata, illetve a bevezetésben említett *Virul az igaz mint a pálma* kezdetű introitus.

18. kotta: Zeneszerzői igazítás a *Hozzatok áldozatot* kommúnióban.

Három érdekes megoldást találunk az *Uram el ne távoztasd* tételben is (17. kotta). A *tőlem* melizmája ugyan egy az egyben a mintadallam hangjaiból áll, az egy szótag fölé összevont melizma ereszkedő terclépései azonban sajátos karaktert adnak a magyar tételnek. Ehhez hasonló, terclépésekre igazított helyet találunk az *támadásától* szakasz közvetlen folytatásában is. Izgalmas, zeneszerzői gondolkodásra utaló jel a *szabadíts meg engem* torculusában megjelenő *d* hang, amely egyik mintadallamban se szerepel. Megjelenése kiemeli a dallamot a túbahangról tetőpontot adva a zenei sornak.

Sajátos megoldást találunk a *Vigadozzál Jeruzsálem* introitus második és harmadik zenei sora között (19. kotta). A *gyűljetek egybe* szakasz záróhangja a megfelelő latin helyen *f*, míg a magyarban – igen szokatlan módon – *b*, mivel a latin *omnes* szó fölött megjelenő clivist egyszerűen a következő dallami egység indítására szeretné fenntartani. A módosítás által a *mind, kik szeretitek* zenei sora karakteres indítást kap, a *mind* szónál fontos nyomatékkal. Más helyeken is megfigyelhető, jellemző módosítást találunk az *örvendjetek vigassággal* szakaszban. A latin változat tercet átölelő hintázó formuláját egy egyszerű recitációra simítja ki, amely alkalmas a latinnál „kattogóbb” magyar szövegszakasz zenei megformálására.

19. kotta: A *Vigadozzál Jeruzsálem* introitus részletei

BGr. -te o - mnes, qui di - lí - gi - tis	Gau-dé- te cum lae - tí - ti -
-tek egy - be, mind, kik sze- re - ti - tek	Ör- vendje - tek ví - gas - ság -

Jelentősen átkomponált szakaszt látunk az *Az Egyháznak közepette* introitusban (20. kotta). A tétel a legkorábbi lejegyzések közé tartozik, a *Boldog az a szolga* kommúnió párjaként. Második felében a latin, eredeti dallam jó részét elhagyja, viszont néhány fordulatát bővebben kibontja. A *sapientiae scandicusát*

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

szillabizálja, majd az *e* hangot elhagyva hozza az *et intellectus* dallamot, jelentősen átalakítva. A *stolam gloriae* dallamát átveszi, ugyanakkor belső bővítést kap, hogy a hosszabb magyar szöveget képes legyen fölvenni.

20. kotta: Az Egyháznak közepette introitus részlete

GTr. spí-ri-tu sa - pí - én - ti - ae, et in - tel - lé - ctus: sto - lam gló - ri - ae
a bölcses-ségnek s ér - te - lem - nek lel - ké - vel és a di-cső- ség - nek ru - há - já - val

II. 2.2. Más, eredeti dallamot megtartó tételek

Az eredeti dallamot megtartó tételek három alapvető csoportja, a szigorú kontrafaktumok, az alakított tételek és az egyszerűsített tételek az introitusoknál és kommúnióknál vázolt módon jelennek meg más műfajok esetében is. A magyar nyelvre ültetési eljárások e tételeknél nem különböznek az imént bemutatottaktól, ezért a további eredeti dallamból kiinduló tételeket nem elemzem részletesen, hanem megelégszem mennyiségük közlésével (28. táblázat). Részletes jegyzékük az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertóriumából megismerhető.⁵⁰¹

28. táblázat: Az eredeti dallamból kiinduló tételek műfaji eloszlása.

Műfaj	Mennyiség ⁵⁰²
Introitus	29+13
Graduále	5+12
Alleluja	24+3
Traktus	5
Szekvencia	25
Offertórium	5+10
Kommúnió	15+10
Egyéb tételek	15
Antifóna	531
Responzórium	69

⁵⁰¹ Lásd a függelékét!

⁵⁰² A + jel után feltüntetett tétel mennyiségek egyetlen, kései forrás tartalmára utalnak.

Látható az antifónák igen nagy mennyisége. E műfaj anyanyelvre ültetése igen izgalmas. Egyrészt találunk igen nagy mennyiségű, közel 700 tételből álló, önálló dallamtípus-alkalmazást, amelyet alább, a II. 4.1.1. fejezetben tárgyalok, másrészt közel 500 tételben felfedezhető az eredeti gregorián dallam. Bár mindkét csoport tételei értelmezhetők egy-egy antifónadallam-típus változataként, a két csoport élesen elválik a magyar nyelvre való alkalmazás módjában. Azok a tételek, amelyek nem kötődnek az eredeti, latin nyelvű mintatétel dallamához, önálló dallamtípus alkalmazások, amelyek viszont követik az eredeti dallamot, azok magyar nyelvre ültetése az eredeti dallamot megtartó tételek imént bemutatott eljárását követik.

Jelentős a nagyresponzóriumok csoportja is. A *responsorium prolixum*-ok jó része szintén dallamtípusokba rendezhető, és a magyar nyelvű tételek legtöbbje is kapcsolódik ezekhez.⁵⁰³ Ez a tudományos tény azonban a magyar nyelvre ültetés módjában nem jelentkezik, tehát ez esetben nem figyelhető meg olyan jól elkülöníthető két csoport, mint az antifónáknál. Így a dallamtípusként is értelmezhető responzóriumokat nem külön csoportban, hanem a magyar nyelvre ültetés eljárása szerint az eredeti dallamot követő tételek közé sorolom.

Kisebb számban, egy-egy gondosan előkészített alkalom énekrendjéhez kapcsolhatók azok a graduále- és traktusadaptációk, amelyek megtartják az eredeti, díszes dallamot. E tételek létjogosultsága sosem volt kérdés az új, magyar nyelvű gregorián tételek között, mégis igen ritkán hallhatók.

Érdemes külön is megemlíteni azokat a processziós tételeket, amelyek díszes dallamuk ellenére elterjedtebbek. Ilyen a Gyertyaszentelő Boldogasszonyra készült *Ékesítsd fel nászházadat* vagy a nagyheti tételek közül a *Ki alkotá a mindent* és a *Húsvét ünnepe előtt* kezdetű tétel.

A *Te Deum* magyar nyelvű éneklésére több javaslatot is találunk. Az egyik a népi gyűjtésből átvett lövétei *Te Deum*, a másik a *Peer-kódex*-ből származó, magyar nyelvű *Te Deum*, amely hűen őrzi a középkori magyar dallamhagyományt.⁵⁰⁴ E két átvétel mellett egy harmadik, kísérleti megoldást készített el Szendrei Janka.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Ennek tudományos ismertetését lásd: Dobszay László – Szendrei Janka (szerk.): *Responsories. I–II.* (Budapest: Balassi Kiadó, 2013).

⁵⁰⁴ *Peer-kódex*, H-Bn MNy 12, fol. 146v. Internetes kiadása: <http://mek.oszk.hu/12900/12986/html/index.html> (Utoljára megtekintve: 2020.05.15.). A lövétei *Te Deum*hoz lásd a II. 3.3. fejezetet!

⁵⁰⁵ Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Eredeti dallamot megtartó, magyar nyelvű tételek

Ebben a lövétei Te Deum-nak a Peer Te Deum-nál hűségesebb, Pázmány-féle fordítását alkalmazta a középkori magyar dallamra.⁵⁰⁶

Az *Exsultet* háromféle magyar szövegű alkalmazásban maradt fenn. Az esztergomi és a tridenti dallamváltozat kontrafaktum-szerűen készült, míg a harmadik változat egyszerű prefációdallamon hozza a szöveget.

II. 2.2.1. Egy kéziratos magyar gregorián graduále

Érdemes külön szólni a 28. táblázatban feltüntetett, kései forrásból származó, a gyakorlatban nem dokumentált tételekről. Dobszay László kézírásával fennmaradt egy latin-magyar graduále első szakasza. A gyűjtemény advent 1. vasárnapjától az évközi 2. vasárnapig a teljes propriumanyagot tartalmazza, eredeti, díszes dallamokon, latin és magyar nyelven. Az eredeti, latin tételek két változatban, a római diaton és a magyar pentaton hagyomány szerinti dallammal is szerepelnek, ezt egészíti ki harmadikként a rendszerint magyar dallamhagyományt követő, magyar nyelvű, díszes dallamú változat.

A gyűjtemény ugyanakkor nem egy gyakorlati használatra szánt graduále benyomását kelti, hanem inkább valamiféle tudományos elemzését. Igen érdekes, hogy a két latin és a magyar nyelvű változat között két kottasorban egy zenei kivonat látható. Az egyik sorban a dallamív fő hangjait látjuk megkülönböztetve az üres kottafejű fontos hangokat a kevésbé fontos teli kottafejű hangoktól. A másik sorban pedig ugyanezzel a módszerrel egy tovább redukált, soronként csak egy-egy főhangot jelző elemzés kap helyet.

A végig azonos formában közölt 58 tétel között korábban elkészült tételek is találhatóak (pl. *Jeruzsálem, kelj fel* vagy az adventi díszes Alleluják), de többségük feltehetőleg azonos alkotói periódusban készült, új dallamalkalmazás. Ezek talán az egyetlenek az új, magyar nyelvű gregorián tételek között, amelyek íróasztal mellett, gyakorlati kipróbálás nélkül készültek.

Mindazonáltal nem lehet elvetni e tételek gyakorlati alkalmazását sem. A gyűjtemény jól láthatóan az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet hiányzó rétegét pótolja, hisz benne eredeti, díszes dallamú, de magyar nyelvű tételek kapnak helyet.

⁵⁰⁶ Szendrei Janka: „A Te Deum mint ökumenikus örökségünk.” *Magyar Egyházzene* X/2–3 (2002/2003): 231–232.

A korábban véletlenszerűen, az aktuális igények szerint megalkotott tételleket a kézirat következetesen beépíti, de a teljességre törekedve ki is egészíti a hiányzó adaptációkkal. E tételek gyakorlati kipróbálása és felhasználása a jövő feladata.

II. 2.3. Protestáns graduáltételek

Kézenfekvőnek tűnne, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételek megalkotásakor a XVI–XVII. századi protestáns graduáltételek is mintául szolgáltak, hiszen ezek is hasonló célt szolgáló, magyar nyelvű, gregorián énekek. Bizonyára vizsgálták is ezeket, ugyanakkor meglepő, hogy a konkrétumok szintjén alig mutatható ki kapcsolat a két anyag között.⁵⁰⁷ A közel kétezer új, magyar nyelvű, gregorián tétel közül összesen két esetben regisztráltam közvetlen mintaként graduáltételt. Az egyik a *Jövel Szentlélek Úristen* kezdetű antifóna, amely két szövegi módosítástól eltekintve követi az eredeti antifóna egyik graduálváltozatát.⁵⁰⁸ A másik tétel az *E napon beteltek az ötvennapok* kezdetű Magnificat-antifóna, amelyben csak egészen apró igazítások figyelhetők meg az *Öreg graduál*-hoz képest.⁵⁰⁹ Harmadikként a *Téged egynek lényegben* antifónánál merül fel a graduáleredet lehetősége. E tételben dallamkapcsolat nem mutatható ki, de sajátos szövegezése feltehetőleg a graduálváltozatból merít.⁵¹⁰

Ezeken túl természetes hasonlóság mutatható ki több pszalmikus antifóna graduálváltozata és új, magyar nyelvű gregorián alakja között, de ezek nem tekinthetők közvetlen kapcsolatnak. Rokonságuk a közös, latin nyelvű, eredeti mintára vezethető vissza. Egyedül a 127. zsoltár antifónája, a *Ha te meg nem tartasz* kezdetű tétel egyezik szövegében és dallamában is a protestáns változattal, de ez akár véletlen egybeesés is lehet.⁵¹¹

⁵⁰⁷ Ferenczi Iona utal arra, hogy az új, magyar nyelvű gregorián énekek megalkotásakor figyelembe vették és felhasználták protestáns graduáltételeket. Ferenczi Iona: „A graduálkutatás története.” *Magyar Egyházzene* VII/3 (1999/2000): 279.

⁵⁰⁸ Lásd: *Protestáns graduál*. (Budapest: ReZeM, 1996). 114. sz. Papp Anette: *Thesaurus Gradualium. I. Protestáns graduál-antifónák*. (Budapest: MTA-TKI-LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2010). 107. Huszár Gál: *A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséreték és imádságok*. (1574). fol. 310. *Öreg graduál*. (Gyulafehérvár: 1636). 141.

⁵⁰⁹ Lásd: *Protestáns graduál*, i.m., 115. sz. Papp Anette, *Thesaurus...*, i.m., 53. *Öreg graduál*. (Gyulafehérvár: 1636). 141.

⁵¹⁰ Vö.: Papp Anette, *Thesaurus...*, i.m., 56.

⁵¹¹ Vö.: *Protestáns graduál*, i.m., 141. sz. Papp Anette, *Thesaurus...*, i.m., 82.

II. 3. Népi gyűjtésből kölcsönzött tételek

Az új, magyar nyelvű gregorián énekekre erős hatással volt a népi vallásos énekkultúra. A népzene-kutatás a XX. század második felére – a népdalok mellett – egyre inkább érdeklődni kezdett vallásos énekek iránt is.⁵¹² E kutatásokban Rajeczky Benjamin, Dobszay László és Szendrei Janka is tevékeny részt vállalt.⁵¹³ Miközben a vallásos népének írott és népi hagyományának kapcsolatát vizsgálták, számos olyan adat is érdeklődésük középpontjába került, amely vagy egyértelmű kapcsolatba hozható gregorián énekekkel, vagy rokonságban áll a liturgikus énekkultúrával.⁵¹⁴ Ezek a tapasztalatok találkoztak a liturgikus éneklés megújítására tett törekvéseikkel. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek közösségi éneklésre szánt tételeit ugyanis nem csak a nép tevékeny részvételét szorgalmazó zsinati liturgikus irányelvek, hanem a népi liturgikus éneklés tapasztalatai is igazolják.⁵¹⁵ Hogy a gyűjtések adtak-e ösztönözést a népének-igénnyel készült magyar nyelvű tételekhez, vagy az utóbbiak csak igazolást találtak a gyűjtésekben, kérdés marad.⁵¹⁶ Mindenesetre tény, hogy a népi gyakorlatban fellelhető recitatív tónusok, gregorián tételek és liturgikus szövegű népének élők zenei bizonyítékkal szolgáltak arra, hogy a liturgikus éneklés bizonyos formái alkalmasak a közösségi használatra. Ezt nyomatékosítandó az új, magyar nyelvű gregorián tételek közé általános használatra javasolt, népi gyűjtésből származó énekek is bekerültek. Az alábbi fejezet e tételeket foglalja össze.

⁵¹² Dobszay László – Szendrei Janka: *A Magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve. I.* (Budapest: MTA–ZTI, 1988). 14.

⁵¹³ A népzene, a népének és a gregorián ének kapcsolatát közülük Rajeczky Benjamin vizsgálta elsőként. E témakörben közzétett írásait lásd: Ferenczi Ilona (szerk.): *Rajeczky Benjamin írásai.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). Későbbi, már közös munkájuk: Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I–II.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979). Később a gyakorlatban használt magyarországi népének-kincs tudományos háttérével Dobszay László foglalkozott: Dobszay László: *A magyar népének. I.* (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995).

⁵¹⁴ Az alábbi fejezet néhány tételét Rajeczky is közli 1953-ban. Rajeczky Benjamin: „Adatok a magyar gregoriánumhoz.” In: Ferenczi Ilona: *Rajeczky Benjamin írásai*, i.m., 33–39. További gregorián gyökerű gyűjtéseket közöl: Dobszay László – Németh István: *A magyar népének népzenei felvételeken. 8. kazetta.* MET001–008. (Budapest: MET, 1997). I/A. 1–17. sz. VIII/B. 1–20. sz.

⁵¹⁵ A zsinati irányelvekről lásd e dolgozat 5. oldalát!

⁵¹⁶ A népének-igénnyel készült, közösségi éneklést szem előtt tartó új, magyar nyelvű tételekről lásd e dolgozat II. 3. fejezetét!

II. 3.1. Kyriék a magyar néphagyományból

II. 3.1.1. A moldvai Kyrie

Különös, hogy az új, magyar nyelvű gregorián egyik legelterjedtebb tétele mögött is népi gyűjtés áll. Nyisztor Imre adatközlő 1952 májusában énekelte el Rajeczky Benjaminsnak a *Requiem* introitus magyar nyelvű változatát, végéhez pedig folytatólagosan egy magyar nyelvű Kyriét is hozzátoldott.⁵¹⁷ Rajeczky e dallamot a *Kyriale Romanum* halotti misékre szánt Kyriéjével rokonítja, annak ellenére, hogy a magyar nyelvű változat már elszakad a latin mintától, és új zenei formát hoz létre.⁵¹⁸ Az eredeti dallam első motívumából egy önnálló, zárt formájú dallamsor lesz, ezen hangzik föl az *Uram, irgalmazz* és a *Krisztus, kegyelmezz* is.⁵¹⁹ Az utolsó *Uram, irgalmazz*-t a mintadallam folytatásával állítja párhuzamba Rajeczky, de meg kell jegyezni, hogy a gyűjtés annál jóval egyénibb megoldást hoz.⁵²⁰

A tétel az új, magyar nyelvű gregorián énekek közé némi igazítással került át. Az akklamációk végén szereplő *nekünk* szót következetesen elhagyták, ebből kifolyólag a hajlításokat átcsoportosították, a harmadik *Uram, irgalmazz* dallamának cifrázatát pedig kisimították. Az igazított változat 1968-ban, a magyar *Kyriale simplex*ben jelenik meg először.⁵²¹ Ezt követően folyamatos használatban van. Az *Elsőáldozók hittankönyve* is javasolja megtanulásra a *Missa mundi* tételei mellett.⁵²² Az *Éneklő Egyház* és a *Graduale Hungaricum* is közli a *könnyű magyar ordinárium* részeként.⁵²³ A moldvai *Uram, irgalmazz* használata széles körben elterjedt, és úgy vélem, hogy mára az egyik legismertebb magyar nyelvű gregorián tétellé vált.⁵²⁴

⁵¹⁷ Rajeczky, *Adatok a magyar nyelvű...*, i.m., 35. A felvétel meghallgatható az interneten is: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr215Ba.mp3> (Utoljára meghallgatva: 2019. augusztus 10-én.) A *Requiem* introitus magyar nyelvű változatáról lásd a II. 3.4. fejezetet! A Kyrie introitushoz kapcsolása nem véletlen. A liturgiareform előtti gyakorlatban az introitus és a Kyrie egymás után hangzott föl, megszakítás nélkül, így az adatközlő a két tételt összekapcsolta.

⁵¹⁸ E feltételezést támogatja, hogy a két tételt az adatközlő előadásához hasonlóan egymás után látjuk: LU, 1807–1808.

⁵¹⁹ Rajeczky, i.m., 36.

⁵²⁰ I.h.

⁵²¹ [Magyar] *Kyriale simplex*, kézirat, 1968, i.m. Lásd még e dolgozat I. 3. fejezetét!

⁵²² *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 90. A *Missa mundi* kérdésköréről lásd e dolgozat II. 1.1.3. fejezetét.

⁵²³ ÉE, 536. GH, 549.

⁵²⁴ Bár átfogó felmérés eddig nem készült az új, magyar nyelvű gregorián tételek országos használatáról, személyes tapasztalatom, hogy a moldvai Kyrie használata számos olyan helyen is

II. 3.1.2. Ünnepi Kyriék

A moldvai Kyriéhez hasonlóan a magyar *Kyriale simplex*ben jelentek meg először az ünnepi tropizált Kyriék.⁵²⁵ Az azonos dallamra alkalmazott karácsonyi, húsvéti és pünkösdi szöveg néhány apró igazítással, de nagyobb változtatások nélkül került be a *Kis magyar uzuális*-ba.⁵²⁶ Ehhez képest jelentősebb változást hozott az *Éneklő Egyház* megjelenése. Itt az alapidallamra már nem három, hanem hat ünnepi szöveg került, kiegészítve az eddigieket mennybemeneteli, úrnapi és Máriás szövegekkel, továbbá a meglévő három ünnepi trópus is jelentős átalakításon esett át.⁵²⁷ A szövegek lejtése és belső ritmikája egységesebb lett, a tartalom pedig tagoltabbá és összefüggőbbé vált.

E tételek mögött két egymással dallami rokonságban álló népi gyűjtés áll.⁵²⁸ Az egyik egy húsvéti szövegű Kyrie Nyisztor Imre közléséből, a másik pedig egy karácsonyi szövegű Benke Jánosétól.⁵²⁹ Ezek egyrészt szövegi kiindulásként szolgáltak a karácsonyi és a húsvéti trópushoz, amint ez a kezdősorokon megfigyelhető, másrészt dallami mintát is jelentettek. A magyar *Kyriale simplex*-ben megjelent dallam trópuszöveget hordozó szakasza megtalálható mindkét gyűjtésben, a magasabb fekvésű zárószakasz pedig a karácsonyi gyűjtésből vezethető le. A Kyrie-intonációnak megfelelő dallami helyet a gyűjtésekben nem sikerült azonosítani. Ez hangkészletében és lejtésében kapcsolható ugyan a karácsonyi gyűjtés záró szakaszának egy motívumához, ám legfeljebb csak ihletet adhatott az önálló megfogalmazáshoz. Mindebből végül egy zárt formájú tropizált Kyrie jött létre, amely alkalmas többféle szöveg hordozására is.

Az ünnepi időszakok Kyriéi mellett meg kell említeni még két tropizált tételt is. Az egyik az ádventre szánt *Kyrie – Szentek fényessége*, a másik a nagybőjtre szánt *Kyrie – Nagyhatalmú Isten*. Dallamuk népi használata a középkortól egészen a *Szent*

dokumentálható – a Missa mundi többi tételével együtt –, ahol az anyanyelvű gregorián tételek nem kerültek be a mindennapi gyakorlatba.

⁵²⁵ [Magyar] *Kyriale simplex*, i.m. Lásd még e dolgozat I. 3. fejezetét!

⁵²⁶ KMU, 22. 33. 41.

⁵²⁷ ÉE, 458. 459. Ugyanezeket lásd még: GH, 482. 483.

⁵²⁸ Lásd még e dolgozat I. 3. fejezetét!

⁵²⁹ Rajeczky Benjamin: „Adatok a magyar gregoriánhoz.” In: Ferenczi Ilona (szerk.): *Rajeczky Benjamin írásai*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 36. 37. A felvételek az interneten is meghallgathatók: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr215Aa.mp3>, <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr133Bb.mp3> (Utoljára megtekintve 2019. 08. 23.).

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

vagy, *Uram!* énektárig követhető.⁵³⁰ Az *Éneklő Egyház* ez utóbbi gyűjteményből vette át azt a ma is közismert dallamot, amelyet helyreállított Kyrieként is, hiszen a dallam eredeti formájában az ádventi *Sanctorum lumen* trópuszöveget hordozta.⁵³¹ Az ádventi szöveg egyik magyar változata megtalálható a Kájoni kancionáléban is, ahonnan egy nagyböjti trópuszöveget is ráhelyeztek ugyanerre a dallamra.⁵³²

II. 3.2. A tonus peregrinus-ból származó népi dallamok

A kéttűbás tonus peregrinus használata jól dokumentált a magyar néphagyományban.⁵³³ A tónus népi alkalmazásai között néhány olyan letisztult változat jött létre, amely egyszerre gregorián és népi is. Ezek alapján közölte a tonus peregrinus-t az *Éneklő Egyház* magyar zsolnártónus-sorozata, amint azt már korábban említettem.⁵³⁴

E zsolnártónust alkalmazza a 144. zsolnárt szövegére az *Éneklő Egyház* énekelt asztali áldása, amely az *Elsőáldozók hittankönyvé*-ben jelent meg először.⁵³⁵

Ugyancsak a tonus peregrinus-ból származó népi gyűjtés a csángó *Úrangyala* imádság, amelyet az *Éneklő Egyház* széles körű terjesztésre javasolt.⁵³⁶ A tételben megfigyelhetők az eredeti tónus elemei, nyomon követhető annak szerkezete, mégis a tónustól eltávolodó, önálló dallamkezelést mutat.⁵³⁷ A tételben szereplő iníciium- és mediáció-változatok kifinomult példái a zsolnártónusból származó önálló népi dallamalakításnak.

⁵³⁰ Dobszay László: *A magyar népének*. (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995.) 115. sz. 40.

⁵³¹ I.h.

⁵³² Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. (Csíksomlyó: Kassai András, 1676). 1. 507. Interneten: http://mek.oszk.hu/12700/12757/html/RMK_1_1188_2pld_0199.html, https://mek.oszk.hu/12700/12756/html/RMK_1_1188_1pld_0011.html. (Utoljára megtekintve: 2020. 05. 13.).

⁵³³ A tonus peregrinus a néphagyományban az egyházi szövegeken túl számos paródiaszöveggel is használatban volt, amely ugyancsak a néphagyományba való mély beágyazottságra utal. A tonus peregrinus-ról lásd még: Papp Ágnes: „A tonus peregrinus zsolnárdallamának változatai a középkortól a 20. századig.” In: Gilányi Gabriella – Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok. 2015–2016*. (Budapest: MTA BTK Zenatudományi Intézet, 2018). 51–59.

⁵³⁴ Lásd e dolgozat II. 1.3.1. fejeztét és 476. lábjegyzetét!

⁵³⁵ *ÉE*, 410. *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 7.

⁵³⁶ A moldvai népi gyűjtésből származó *Úrangyala* elsőként a *Musica Sacra*-jegyzetben jelent meg. Jáki Sándor Teodóz: *Musica Sacra. II*. (Győr: Kézirat gyanánt, 1974). 19. Lásd még: *ÉE*, i.m., 408–409. Lásd még: Dobszay László: *A magyar népének*. (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995). 36.

⁵³⁷ Lásd még: Papp Ágnes, i.m., 57–59.

II. 3.3. Népszolozsma-tételek

A népvecsernyék gyakorlata sok helyről dokumentált liturgikus emléke a magyar néphagyománynak. A gyűjtések között latin és magyar nyelvű egyaránt található.⁵³⁸ E népvesperások rendszerint öt rövidített zsoltárból és a Magnificat-ból állnak. Ehhez olykor himnusz vagy himnuszrészlet is csatlakozhat.⁵³⁹ Az új, magyar nyelvű énekes zsolozsma kialakításakor e gyűjtések tapasztalatait is figyelembe vették, olyannyira, hogy néhány esetben a népi gyűjtések egy-egy eleme átkerült az új, magyar nyelvű gregorián énekekbe.⁵⁴⁰

Az évközi *Diurnálé*-ban a szombati vesperás Magnificat-antifónájaként jelenik meg először a *Magasztalja, magasztalja* kezdetű népi eredetű antifóna.⁵⁴¹ A tétel mintáját Benke Jánosné Benedek Rózsi énekelte fel 1961 szeptemberében.⁵⁴² A felvételen az egész Magnificat meghallgatható, az első vers pedig mintegy antifónaként többször is visszatér. Az *Énekes zsolozsma* ennek alapján, de már szabályos antifónaként közli a gyűjtés első sorát, hozzá 5. tónusban csatolva a Magnificat-ot.⁵⁴³

A lövétei *Te Deum* gyűjtés az új, magyar nyelvű gregorián anyagban a virrasztó zsolozsmákhoz kötődik leginkább. A magyar népénekahagyomány egyik legnagyobb hatású felvételét Vikár László gyűjtötte 1962. Szilveszterén Lövétén (Udvarhely). A felvételen egy egész templomi gyülekezet orgonakísérettel éneklő a magyar nyelvű *Te Deum*-ot. A tömegének e becses emléke felcsillantotta a reményt, hogy talán szélesebb körben is megtanítható lehetne a Pázmány-féle *Te Deum* fordítás ilyen formában énekelt változata. E megfontolásból került be az *Éneklő*

⁵³⁸ Többek között latin nyelvű népvesperást gyűjtött Medgyesy S. Norbert a Vas megyei Perenyében. (A gyűjtő szíves közlése.) A Zenetudományi Intézet archívumában több magyar nyelvű vesperatétel is megtalálható többek között Ullmann Péter, Domokos Mária, Szendrei Janka, Rajeczky Benjamin, Bálint Sándor, Mezey László, Ferenczi Ilona és Németh István gyűjtéséből. AP 13902h, AP 13903a-i, AP 7881c-j, AP 8073e-j, AP 9815c. (Ullmann Péter szíves közlése alapján).

⁵³⁹ Lásd például Ullmann Péter gyűjtését Kápolnásfaluból (Udvarhely). (Ullmann Péter szíves közlése).

⁵⁴⁰ A halotti szolgálathoz kapcsolódó énekeket alább külön tárgyalom.

⁵⁴¹ *Nappali zsoltároskönyv. (Diurnale.)* [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). 223.

⁵⁴² Domokos Pál Péter gyűjtése. 1961. szeptember, Diószin (Moldva). A felvétel az interneten is meghallgatható: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/4659b.mp3> (Utoljára meghallgatva 2019. augusztus 29.).

⁵⁴³ A felvételen 5. tónus helyett a 6. tónus népi változata hallható. I.h. Ugyanezen dallammal rokon Rajeczky 1952-es gyűjtésének zárószakasza. Rajeczky, i.m., 36. <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr216Ac.mp3> (Utoljára meghallgatva 2019. augusztus 29.).

Egyház és a Népszolozsmák anyagába is.⁵⁴⁴ Az *Énekes zsolozsma*-kiadványok e tételt főként a közösségekben végzett virrasztó zsolozsmák végére ajánlják a Sík Sándor-féle *Te Deum*-fordítás alternatívájaként.

Ugyancsak a néphagyományból merít a nagyheti lamentációk új, magyar nyelvű anyaga. Több helyről dokumentált és énekeskönyvi forrásokkal is alátámasztott hagyomány a nagyheti rezponzóriumok megverselt parafrázisainak éneklése.⁵⁴⁵ E sorozat érdekessége, hogy a szövegek sorrendje a régi esztergomi liturgikus hagyományhoz kapcsolódik az azóta végbement számos liturgikus reform ellenére.⁵⁴⁶ Az *Angyaloknak nagyságos asszonya* kezdetű ének egyik dallamára énekelt rezponzorium-versek kisebb igazítással a *Népszolozsmák* nagyheti lamentációiban kaptak helyet eredeti funkciójukban.⁵⁴⁷ E 9 rezponzóriumparafrázis, bár nem gregorián dallamon hangzik el, különösen fontos értéket őriz, hiszen a magyar nyelvű liturgikus éneklés néphagyományban folyamatosan élő formáját örökíti tovább.

II. 3.4. A halotti szolgálat énekei

A magyar néphagyomány különösen gazdag anyagot őrzött meg a halotti szolgálathoz kapcsolódóan. A siratók, halottasok és más paraliturgikus énekek mellett több liturgikus tétel is fennmaradt a népi emlékezetben.

Ezek közül az egyik legbecsesebb az *Adj, Uram, őnékik* kezdetű introitus.⁵⁴⁸ Rajeczky 1952-es gyűjtőútján Nyisztor Imre énekelte felvételre a *Requiem* eredeti dallamából származó magyar nyelvű változatot, amely módosítások nélkül került át az új, magyar nyelvű gregorián tételek közé.⁵⁴⁹ E tétel az egyetlen néphagyományban élő módon fennmaradt, magyar nyelvű introitusdallam, így ha nem is mintája vagy

⁵⁴⁴ ÉE, 432–437. NZs, 297–300.

⁵⁴⁵ Dobszay László: „A lamentáció a népi gyakorlatban.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Dobszay László válogatott írásai. 1995–2010. I. kötet.* (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2010). 158. A gyűjtésekről lásd: <http://nepzeneipeldatar.hu/bongesztes/?tid=3115> (Utoljára megtekintve 2019. augusztus 29.).

⁵⁴⁶ I.h.

⁵⁴⁷ ÉE, 1412. NZs, 157–159. 166–168. 174–175. Dobszay László: *A magyar népének. I.* (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995). 59.

⁵⁴⁸ ÉE, 894. GH, 452–453.

⁵⁴⁹ Az eredeti gyűjtésből csak a cífrázatokot hagyták el. A gyűjtést lásd: Rajeczky, i.m., 35. Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 38. Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország Zenetörténete. I.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988). 474–175. A felvétel interneten is meghallgatható: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr215Ba.mp3> (Utoljára megtekintve 2019. szeptember 9.).

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Népi gyűjtésből kölcsönzött tételek

ihletője, de valamiképpen igazolása lehet az új, magyar nyelvű gregorián propriumtételeknek.

A temetési szertartás egyik legnépszerűbb tétele kétségkívül a *Circumdederunt* kezdetű invitatórium. Ennek latin és magyar nyelvű változata is fennmaradt a néphagyományban, sőt paródiaszövegeket is költöttek dallamára.⁵⁵⁰ Az új, magyar nyelvű gregorián forrásokban többféle liturgikus szerepben figyelhető meg ez a tétel. A *Körülvettek engem* kezdetű invitatórium vesperás antifóna funkcióban jelent meg elsőként az Egyetemi templom *vesperálé*-jában, ahonnan változatlan formában örökítette tovább az *Énekes zsolozsma*.⁵⁵¹ A temetési szertartás invitatóriumaként megtalálható a *Temetési szertartáskönyv*-ben is, ám itt módosított szöveggel közlik.⁵⁵² A szertartáskönyv előkészítési anyagaiban további változatok is fölbukkannak, amelyek feltehetőleg a bizottsági viták különböző állomásait tükrözik.⁵⁵³ A *Halotti szolgálat énekei* című kiadvány végül visszatért az eredeti, *vesperále*-féle változathoz.⁵⁵⁴

Az *In paradisum* antifóna magyar változatára néhány népzenei adat maradt fenn.⁵⁵⁵ A *Temetési szertartáskönyv*-ben jelenik meg először a *Mennyország örömébe* kezdetű népi változat.⁵⁵⁶ Annak ellenére, hogy az új, magyar nyelvű gregorián énekek között egy 7. tónusú típusdallamra készült adaptáció is megjelent, a ma már országszerte ismert népi változat ugyancsak Rajeczky és Dobszay által készített beadvány része volt a *Temetési szertartáskönyv* szerkesztésekor.⁵⁵⁷

Különösen szép népi adat maradt fenn Dobszay László csíkrákosi gyűjtéséből.⁵⁵⁸ Az *Oldozd fel, Uram* kezdetű tétel az *Absolve* Benedictus-antifóna

⁵⁵⁰ Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 37. Dobszay László: „A középkori temetés maradványai az erdélyi néphagyományban.” In: Tüskés Gábor (szerk.): „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. (Budapest: Magvető, 1986). 190.

⁵⁵¹ EV, 49. NZs, 115.

⁵⁵² *Temetési szertartáskönyv*, i.m., 17.

⁵⁵³ DLH, N/2.Z/8655.

⁵⁵⁴ Dobszay László – Nényei Sarolta [Sic!]: *A halotti szolgálat énekei*. [=Egyházzenei füzetek. V/B–3.] (Budapest: LFZE Egyházzenei Intézete – MET, 2008). 63.

⁵⁵⁵ Dobszay, „A középkori temetés...”, i.m., 194.

⁵⁵⁶ *Temetési szertartáskönyv*, i.m., 122.

⁵⁵⁷ A 7. tónusú típusantifónához lásd: ÉE, 396. *Temetési szertartáskönyv*, i.m., 87. A *Temetési szertartáskönyv*-höz készült beadványhoz Dobszay László hagyatékából jutottam hozzá. N/2.Z/8658. Dobszay *A magyar népének* című könyvének 37. oldalán tévesen, két tételt összekeverve köti az új 7. tónusú antifónát népi gyűjtéshez. Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 37.

⁵⁵⁸ Dobszay, „A középkori temetés...”, i.m., 194. 209. Rajeczky, *Magyarország zenetörténet I.*, i.m., 474.

népi változata, amelyet dallamában is követ.⁵⁵⁹ Az új, magyar nyelvű gregorián énekek között szereplő azonos kezdetű tétel először az Egyetemi templom *vesperáléjában* jelenik meg, és később is töretlenül él a gyakorlatban.⁵⁶⁰ Szövege egyértelműen a népi gyűjtés alapján készült, sőt a dallam lejtésében is lehet párhuzamot fölfedezni, annak ellenére, hogy mind a szöveg, mind a dallam komolyabb igazításokon esett át.

Külön csoportot alkotnak a *Népszolozsma* halotti virrasztásának rezponzóriumai. Az *Uram, midőn eljövendesz*, a *Ki a már enyészetnek indult Lázárt*, és a *Hiszem, hogy az én Megváltóm él* kezdetű tételek ugyan az *Éneklő Egyházban* is általánosan használt responsorium breve típusdallamot követik, szövegük szorosan kapcsolódik a néphagyományhoz.⁵⁶¹ Sárosi Bálint és Dobszay László 1967-es gyimesközéploki, valamint Szendrei Janka 1969-es gyergyócsomafalvi és gyergyótekerőpataki gyűjtéséből egy olyan, közelmúltig élő halotti szolgálat dokumentálható, amelyben fennmaradt a halotti virrasztó zsolozsma imádkozásának szokása is.⁵⁶² A gyűjtésekben fennmaradt és a *Népszolozsmák*-ban közölt három rezponzóriumszöveg összehasonlításából arra lehet következtetni, hogy a *Népszolozsmák* halotti virrasztásában lévő rezponzóriumok szövege – némi igazítással – a gyűjtésekből származik.⁵⁶³

II. 3.5. Más, népi gyűjtésből származó énekek

Az *Asperges* tétel gregorián dallama mellett egy egyszerű recitatív tónusra alkalmazott változat is fennmaradt az új, magyar nyelvű gregorián tételek között.⁵⁶⁴ A 6. tónus egy változatának tekinthető dallam az *Éneklő Egyház* felirata szerint népi gyűjtésből való.⁵⁶⁵ Forrása Dobszay László 1967-es gyimesközéploki gyűjtése, ahol

⁵⁵⁹ Dobszay, i.h. Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 37.

⁵⁶⁰ EV, 51. NZs, 116.

⁵⁶¹ NZs, 221–223.

⁵⁶² Dobszay, „A középkori temetés...”, i.m., 201. 209.

⁵⁶³ E gyűjtések mögött feltehetőleg Ferenczi Károly gyergyószentmiklósi plébános 1885-ben kiadott könyve áll, amelynek 21–22. oldalán ugyanezen rezponzóriumok találhatók, hasonló szövegezésben. Ferenczi Károly (szerk.): *Halotti zsolozsmák és szertartások könyve. A nép számára.* (Csíkszereda: Györgyjakab Márton Könyvnyomdája, 1885). 21–22.

⁵⁶⁴ ÉE, 445. GH, 464–465.

⁵⁶⁵ ÉE, i.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

ugyanígy a *Hints meg engem* kezdetű szöveggel áll, de az itt megjelenő zsolttárdallam rokonságban áll más népi tónusokkal is.⁵⁶⁶

Szintén népi gyűjtésből való, és éppen ugyanebből a dallamkörből származik az *Éneklő Egyház*-ban közölt *Húsvéti-játék* kezdőéneke is.⁵⁶⁷ Az *Istenem, te megvizsgáltál* kezdetű tétel a 138. zsoltár parafrázisa.⁵⁶⁸ Szövege Tárkányi Bélától származik, dallama pedig ez esetben igazítás nélkül, teljesen egyezik a népi gyűjtésből fennmaradt lamentációdallammal.⁵⁶⁹

II. 4. Dallamtípust követő tételek

Mielőtt a dallamtípust követő új, magyar nyelvű gregorián tételek bemutatására rátérnék, szükséges röviden magáról a fogalomról szólni. A jelen dolgozatban is használt dallamtípus fogalmát a magyar népdalok rendszerezésekor írta le Dobszay László és Szendrei Janka, akik Járdányi Pál munkásságát folytatva megalkották a *Magyar népdaltípusok katalógusá-t*.⁵⁷⁰ E szabatos és minden részletre kiterjedő magyarázatból most álljon itt két rövid idézet.

A típus az egymáshoz valamennyi fontos vonásban hasonló, de jellemző variánskörrel megjelenő dallamoknak a kutatás által – az anyag mélyebb megismerése céljából – létrehozott [...] csoportja. A típus egyrészt a csoportba tartozó *adatok összessége* (tehát halmaz), másrészt a dallamadatok *zenei absztrakciója* (mintegy ideálképe), mintha a közösség egy kollektív zenei tudattal bírna a dallam lényegéről s e többféleképpen megvalósítható szkéma megnyilvánulásai lennének az egyes adatok. [...] A típus azonban több, mint kutatás-technikai segédeszköz: a népzenei anyagban bennrejlő adottság. Nem a kutató hozza létre, hanem történelmi-néprajzi folyamatoknak köszönheti létezését.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Gyimesközéplek, Dobszay L. 1967. AP 7309d. DLH, VII/B/1. E dallammal rokon halotti introitus zsolttártónusához lásd e dolgozat II. 3.4. fejezetét, a szintén ehhez hasonló nagyheti lamentációdallamhoz lásd: Dobszay László – Németh István (szerk.): *A magyar népének népzenei felvételeken. 8. kazetta*. (Budapest: MET, 1997). I/A/9. Ugyanez az interneten: <http://db.zti.hu/24ora/mp3/6531k.mp3> (Utoljára megtekintve 2019. szeptember 14.).

⁵⁶⁷ *ÉE*, 1449–1450.

⁵⁶⁸ *I.m.*, 1149.

⁵⁶⁹ *I.h.* A lamentációdallamról lásd a 566. lábjegyzetet!

⁵⁷⁰ Járdányi Pál: *A magyar népdaltípusok. I–II*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961). Dobszay László – Szendrei Janka (szerk.): *A Magyar népdaltípusok katalógusa. I*. (Budapest: MTA–ZTI, 1988).

⁵⁷¹ Szendrei – Dobszay, *i.m.* 24.

A típus olyan összegző, megismerhető, körülírható valóságalelem, melyhez viszonyítani lehet a partikulárisat, az ismeretlent, a szinte meghatározhatatlanul tarkát. [...] A típus-fogalom teszi lehetővé, hogy általánost és egyedit, egyetemest és táj-jellegűt, jellemzőt és véletlenszerűt, hiteleset és romlottat egymástól megkülönböztessünk.⁵⁷²

E típusfogalom ugyan a magyar népdalok sokaságából lett leszűrve, mégis – úgy tűnik – más szájhagyományos zenei kultúrákban is megfigyelhető, így a gregorián zene bizonyos rétegeiben is kimutatható.⁵⁷³ E gregorián dallamtípusok adták az ihletet az új, magyar nyelvű tételek dallamtípusaihoz is.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek és a mögöttük húzódó egyházzenei reform anyanyelvre ültetési megoldásai közül a dallamtípusok használata érdemli a legtöbb figyelmet. Mind az eredeti dallamból kiinduló tételek, mind a recitatív tónusok anyanyelvű alkalmazásai megtalálhatók más, az általam vizsgálthoz hasonló tételkészletben, ám – úgy tűnik – a gregorián dallamtípusok széles körű, modern kori használatát a magyar egyházzenei reform vezette be, mégpedig a latin tételkészlet hasonló jelenségeitől – mint látni fogjuk – bizonyos pontokon eltérő formában.⁵⁷⁴

A módszer kidolgozása Dobszay László munkája. A rendelkezésre álló források ezt tudatosan és tapintatosan elhallgatják, ám az új, magyar nyelvű gregorián dallamtípusok alkalmazásához kapcsolódó minden kotta, írott

⁵⁷² I.m., 21.

⁵⁷³ MMMAe-V, 21*–22*.

⁵⁷⁴ A recitatív tónusok anyanyelvű alkalmazása ösztönösen működő gyakorlat világszerte. Mivel e tételek kottás közlése igen ritka, és elterjedésük és történetük vizsgálata további tanulmányokat igényelne, ezek bemutatásától itt most eltekintek. Annyi azonban mindenképpen megállapítható, hogy az anyanyelvű liturgikus szövegek recitálása régóta jelen van a magyar gyakorlatban is, gondoljunk csak a felekezeti meghatározását tekintve problematikus magyar zenetörténeti emlékre, a *csíksomlyói prefációk*-ra. Utóbbiakról lásd Dobszay László: *A magyar egyházzene-történet forrásai. I.* (Budapest: LFZF EZT – MET, 1999). 41.

Az eredeti dallamra helyezett anyanyelvű szövegek, vagyis anyanyelvű kontrafaktumok készítéséről már jóval több forrás tanúskodik. E jelenség sem a XX. századi liturgikus reformokkal indult. Az anyanyelvűség iránti igény már igen korán kitermelte a gregorián tételek népnyelvű adaptációit. Erre nemzetközi szinten is számos példa akad például angol, cseh, svéd és német nyelven, de ide tartoznak a magyar nyelvű protestáns graduál-irodalom emlékei is a XVI. századtól kezdve. I.h.

E történeti emlékek között és néhány jelenkori kiadványban is található dallamtípust alkalmazó tételek, ám ezek leggyakrabban nem szakadnak el az eredeti dallamtól, így inkább kontrafaktumnak tekinthetők. Kivételek ezalól a latin minta nélkül, újonnan készült graduáltételek, ám ezek leginkább hiányzó tételek pótlására készülhettek, és semmi nem utal arra, hogy egy átfogó reformkoncepció részeként lennének értelmezhetők. Úgy tűnik tehát, hogy a típusdallamok belső struktúrájából levont tanulságok következetesen végigvitt használatát és az ennek nyomán nagy mennyiségben létrehozott, előzmény nélküli tételeket új jelenségnek kell tekinteni.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

dokumentum és szóbeli beszámoló egyértelműen erre utal. Nemcsak a kézírásában fennmaradt vázlatok, az általa szerkesztett kiadványok és az általa fogalmazott tanulmányok, hanem a személyében szintézisre jutott hatások is ezt támasztják alá:⁵⁷⁵

1. Egyrésztől megvolt benne a belső elhatározás az egyházzene és a liturgia megújítására, amit a liturgikus mozgalom nagy alakjainak szemléletmódja, valamint az egyházzene állapotával való szembesülés táplált.⁵⁷⁶

2. Másrészt indító lendületet adott a római reformok első szakasza. A *liturgikus konstitúció* egy határozott döntés volt a liturgia megreformálása mellett. A reform ezután nemcsak elméleti kérdés volt, hanem gyakorlati feladat is.⁵⁷⁷ A római reformok első zenei megnyilvánulásai – a római *Kyriale simplex*, majd a *Graduale simplex* – olyan utakat nyitottak meg, amelyek egyértelműen megalapozták a dallamtípusok magyar nyelvű alkalmazását.⁵⁷⁸ E kiadványok egyszerű, de hiteles gregorián anyaga mintát adott egyrészt arra, hogy a zsolozsma egyszerűbb dallamai hogyan kaphatnak helyet a misében, másrészt arra, hogy egy-egy propriumciklus akár hosszabb időszakot is elláthat énekanyaggal.

3. Harmadrészt szükség volt a népzene- és gregoriánkutatás során szerzett tudományos tapasztalatokra is. Ezek nemcsak széles körű stílusismeretet biztosítottak, hanem e munka során derült fény a gregorián ének szájhagyományos rétegeinek belső struktúráira is. A szintén típusokba rendeződő magyar népdalok tapasztalata arra indította a gregoriánkutatást, hogy a liturgikus zene szájhagyományos korszakában a népzeneből ismertekhez hasonló jelenségeket keressen.⁵⁷⁹ Rajeczky Benjamin el is indította a zsolozsmaantifóna-dallamok ilyen irányú feldolgozását, a rendszerezés során pedig kirajzolódottak az antifónák különböző dallamtípusai.⁵⁸⁰ Hasonló jelenségeket dokumentáltak később az Alleluja

⁵⁷⁵ Az elkészült tételek vázlatai jelentős mennyiségben maradtak fenn Dobszay László kézírásával. Lásd DLH, VII/D/2, IX/B/2, Lásd DLH, VII/C/3, VII/D/2, VIII/B/1, VIII/A/4, IX/B/2–4, X/A/3 fondjaiban! Az általa szerkesztett kiadványokat lásd a források között, a szintén általa írt tanulmányokat pedig lásd a bibliográfiában! Ezekon felül Szendrei Janka és mások szóbeli közlései is megerősítik állításomat.

⁵⁷⁶ Lásd e dolgozat I. 1. alfejezetét!

⁵⁷⁷ Lásd e dolgozat I. 2. alfejezetét!

⁵⁷⁸ Lásd e dolgozat I. 3. és I. 6. alfejezetét!

⁵⁷⁹ A népdalok rendszerezése során szerzett tapasztalatok összefoglalását lásd Dobszay László – Szendrei Janka (szerk.): *Magyar népdaltípusok katalógusa*. (Budapest: MTA–ZTI, 1988).

⁵⁸⁰ E munka eredményét lásd Dobszay László – Szendrei Janka: *Antiphonen. 1–3*. [=Hirschmann, Wolfgang (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. Band V.*] (Kassel: Bärenreiter, 1999). Rajeczky Benjamin szerepéről lásd: i.m. 13*.

és a rezponzórium műfajában is.⁵⁸¹ E megfigyelések mind azt a feltételezést támasztják alá, hogy a liturgikus éneklés írásbeliség előtti korszaka dallamtípusokba rendeződő és formulárisan építkező dallamokat is használt, amelyeket hasznosítani lehet a mai liturgikus éneklésben is.

4. Negyedrészt szükség volt Dobszay László zeneszerzői tudására is, amely nemcsak lehetőséget adott a gregorián zene bizonyos jelenségeinek újszerű összekapcsolására, hanem a létrejött tételek zenei színvonalát is szavatolta.⁵⁸²

5. Végül meg kell említeni azt a személyes és munkatársi kapcsolatot, amely Dobszay Lászlót Rajeczky Benjaminhoz és Szendrei Jankához fűzte. Ők hárman egyszerre voltak tudományos kutatók, zenészek és a liturgia művelői. E három területre kiterjedő szoros szakmai kapcsolat biztosította azt a közeget, amelyben a liturgikus reformhoz kapcsolódó új elképzeléseket megvitathatták, kidolgozhatták és kipróbálhatták.⁵⁸³

A dallamtípusok (újra)bevezetése a liturgikus éneklésbe három olyan alapvető igényre adott közös megoldást, amelyek megkerülhetetlenek voltak a II. vatikáni zsinatot követően. Az egyik ezek közül a közösség tevékeny részvétele a liturgikus éneklésben. A másik, hogy ne csak a székesegyházak és nagyobb templomok legyenek képesek a liturgikus éneklés méltó ápolására, hanem az egyszerűbb dallamok segítségével megtehessék ezt a kisebb templomok is. A harmadik, hogy az Egyház üzenete, amelyet a liturgikus énekek hordoznak, érthetően eljuthasson minden emberhez.

Az új, magyar nyelvű gregorián tételek dallamtípusai szorosan kapcsolódnak a latin nyelvű gregorián tételekben megfigyelhető dallamokhoz, ám néhány ponton bizonyos önállóságot mutatnak. Az új anyagban megfigyelhető több olyan dallamtípus is, amely történeti mintájától eltérően viselkedik. El kell tehát különítenünk a történeti anyagból ismert dallamtípusok működésével egyező, és az azoktól valamilyen szempontból eltérő, új, magyar nyelvű tételket. Az előbbieket

⁵⁸¹ Szendrei Janka: *Az Alleluja*. [=Egyházzenei füzetek. II/1.] (Budapest: LFZF–Ezt, MET, 1995). Szendrei Janka (szerk.): *Alleluarium. I.* (Budapest: MET, 1999). Dobszay László – Szendrei Janka: *Responsories. Volume I–II.* (Budapest: Balassi Kiadó, 2013). Dobszay László: „Az órómai alleluarium.” *Magyar Egyházzene* XV/2 (2007/2008): 131–153.

⁵⁸² Dobszay László zeneszerzés szakot végzett a Zeneakadémián, diplomáját 1957. június 27-én kapta kézhez. DLH, VII/B/4/2d.

⁵⁸³ Szendrei Janka szóbeli közlései során részletesen beszámolt a közös munka menetéről. Ezen felül Rajeczky Benjamin cikkei és feljegyzései, valamint a Rókus-kápolna skólájának tagjai mind tanúskodnak e sokrétű szakmai kapcsolat kölcsönhatásairól.

A gregorián tételek magyar nyelvű ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

rendszerint az eredeti, latin nyelvű dallamból indulnak ki, igazodva az adott dallamtípus törvényszerűségeihez, míg az utóbbiak zárt, szigetszerű csoportokat képeznek a tételek között, amivel sajátos, a latin nyelvű anyagtól különböző réteget hoznak létre egy-egy dallamtípuson belül. Ez legjobban a zsolozsmaantifónákon figyelhető meg. A több mint ezer magyar nyelvű antifóna a teljes magyar gregorián tételkészlet mintegy felét teszi ki. Legtöbbjük eredendően is a dallamtípusok közé sorolható, hiszen a kései, önálló dallamú tételeken kívül dallamtípusok szerint rendeződik a műfaj hagyományos törzsanyaga. Az elemzés során azonban kiderült, hogy a vizsgált antifónák több mint 30%-ánál a dallamtípusok némileg másképpen viselkednek. E szűkebb réteg tagjai első ránézésre nem elválaszthatók más tételaktól, illeszkednek a korpuszba, mégis keletkezésük és funkciójuk attól elválasztja. Egymással rokon dallamtípusok között tehát egyszer csak felbukkannak olyan rétegek, amelyek egy szűkebb, zárt csoportba tartoznak. Ezeket a különleges dallamtípusokat veszem sorra alább, ami természetesen azzal jár, hogy az egymáshoz közel álló, de eltérő működésű dallamok itt nem kapnak helyet. A tágabb dallami összefüggések bemutatásáról tehát e ponton lemondok – pótolja ezt a függelékben található repertórium –, hogy így jobban kirajzolódhassanak az új, magyar nyelvű gregorián tételek e sajátos megoldásai.

A dallamtípusok ilyenén alkalmazása több műfajban is megfigyelhető. Legnagyobb számban és változatosságban az antifónák között jelennek meg, de jelentős mennyiségben találkozunk dallamtípusokkal – ugyan kissé mechanikusabb kivitelezésben – a responsorium breve tételek között is. Ezeket a traktusok és az Alleluják között, a himnuszok és a szekvenciák között, valamint néhány recitatív tónus alkalmazásánál figyelhetők meg hasonló jelenségek.

II. 4.1. A népgregorián

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek dallamtípus-megoldásai közül kiemelhető egy szigorúbb szerkesztésű, tudatosan egységesített, szilárd dallamtípusokat alkalmazó csoport, amely a közösségben való énekelhetőség szempontjának igyekszik minél inkább megfelelni.

Jellemzően könnyen megjegyezhető, jellegzetes, ugyanakkor természetes lefutású dallamokat találunk itt, amelyek sorszerkezetében is valamiféle szabályosság figyelhető meg. A dallamsorok hossza és lefutása ugyan változhat, de csak bizonyos

határok között. A motívumok felépítése következetesen állandó. Az adott dallamtípusban eredetileg megfigyelhető, igazolt változatokat nem hozzák, hanem közülük mindig egy adott, tudatosan választott alakban jelennek meg. Összességében tehát könnyen memorizálható, szilárd, ugyanakkor bizonyos keretek között alakítható dallamokat kapunk, amelyek képesek a hozzájuk illő szövegek hordozására.

Az így létrejött dallamtípusok azonban nem függetlenek az eredeti típusoktól. Szinte minden esetben visszavezethetők az eredeti latin tételkészlet egy-egy alcsoportjára. Ebből – többé-kevésbé alakítva, vagy egy-egy változatot kiválasztva – létrejön egy módosított dallamtípus, amely nagy számban hordoz új, magyar nyelvű szövegeket. Az új, magyar nyelvű énekek között az ilyen technikával készült tételek olyan nagy mennyiségben fordulnak elő, hogy számuk sokszor jóval felülmúlja a hasonló dallamtípusok latin nyelvű tételeit. Ezáltal a magyar nyelvű anyag eloszlása különbözik a latin nyelvű, eredeti anyagétól.

A nagyszámban előforduló, módosított dallamtípusokra alkalmazott magyar tételeket tehát érdemes elkülönítve tárgyalni, és érdemes rájuk bevezetni a *népgregorián* fogalmát. Az elnevezés azért indokolt, mert e tételek mind a közösségi éneklés igényeit követve születtek, tehát a nép ajkára kívánták visszaadni az ősi liturgikus szövegeket. A kifejezés ugyanakkor felidézi a Parsch Piushoz köthető *volksliturgie* eszményt is, amelyet Szúnyogh Xavér Ferenc közvetítésével Dobszay László is jól ismert.⁵⁸⁴

Az első népgregorián tételek pontos keletkezési idejét nem ismerjük, az egyes műfaji csoportok kidolgozásának ideje pedig el is tolódhatott egymástól. Annyi bizonyos, hogy néhány év leforgása elegendő volt a főbb alkalmazási területek bevezetésére, hisz a hetvenes évek első feléből van már adat minden népgregorián dallamtípusról, ugyanakkor néhány dallam csiszolása egészen a hetvenes évek végéig, az *Éneklő Egyház* kéziratának lezárásáig eltartott.

⁵⁸⁴ Viczián János: „Szúnyogh Xavér Ferenc János OSB.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. Szent-Titán*. (Budapest: Szent István Társulat, 2008). 512–514. Diós István: „Parsch, Johann Pius, OSA” In: U. ö. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. X. Oltal–Pneu*. (Budapest: Szent István Társulat, 2005). 623–624. Diós István: „Liturgikus mozgalom.” In: U. ö. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. Klacs–Lond*. (Budapest: Szent István Társulat, 2005). 900–901.

II. 4.1.1. Módosított antifónadallam-típusok

A közösségi éneklésre született, népgregorián dallamtípusokat követő magyar nyelvű tételeket az antifónadallamokon keresztül érdemes közelebbről megvizsgálni, mert így követhető nyomon leginkább a folyamat egésze. Miután a római *Graduale simplex* szabad utat nyitott a zsolozsmaantifónák alkalmazásához a misében, korszakalkotó lehetőség kínálkozott.⁵⁸⁵ A magyar népzene és a gregorián ének párhuzamos tanulmányozásából kiderült, hogy e két, szájhagyományon alapuló kultúra sok közös vonással bír. A gregorián zsolozsmaantifónákban kimutatható, hogy a tételek nagy része a népdalokhoz hasonlóan dallamtípusokba rendezhető. Ez azt jelenti, hogy egy-egy dallam képes számos különböző szöveget felvenni, és képes hozzáidomulni e szövegek eltérő sajátosságaihoz is. E tudományos eredmény az egyházzenei gyakorlatot is megtermékenyítette. Ha egy antifónadallam képes sokféle szöveget hordozni, miért ne hordozhatná a szentmise hagyományos propriumszövegeit is? E felismerés oldotta meg elsőként azt a feladatot, hogy hogyan lehet egyszerűbb, de hiteles gregorián dallamokat énekelni a szentmisében anélkül, hogy a római rítus hagyományos propriumszövegeit lecserélnénk. Mint látható, ez a megoldás már túlmutat a *Graduale simplex* megoldásán, hiszen céljaiban ugyanazt éri el, mégsem kell használatával lemondani a *Graduale Romanum* szövegeiről.

A módosított antifónadallam-típusok közös jellemzője, hogy magyar szövegalkalmazásaik száma a latin tételekét rendszerint jóval fölülmúlja. Dallami felépítésük kötött, motívumaik nem képeznek sok variánst, a szöveghez igazítások azonban a latin nyelvű anyaghoz hasonlóan megfigyelhetők. Leggyakrabban négysoros – vagy néhány esetben kétsoros – formában jelennek meg, középen értelmi és zenei tagolással. Abban az esetben, ahol ennél több sor fordul elő, megfigyelhető a sorszerkezet szimmetrikus, rendszerszerű – leggyakrabban kétsoronkénti – tagolása. Jellemző a dallamvonal melodikus kisimítása: ez kiemeli és megerősíti a dallamszerkezet legfontosabb hangjait, egy olyan plasztikus dallamformálást kialakítva, amely segíti a kottaolvasást és a memorizálást. Ezen túl néhány dallamtípusnál olyan motivikus kiegészítést találunk, amely karakteresebbé vagy épp kiegyensúlyozottabbá teszi a tételt. E jellemzőket összegezve észrevehető,

⁵⁸⁵ Lásd e dolgozat I. 6. alfejezetét!

hogyan a módosított dallamtípusok tapintatos módon magukban hordozzák bizonyos népzenei formák és strófikus jelenségek lenyomatát is.

Érdekes módon a II. 4.1.1.4. alfejezetben elsőként bemutatott 4. tónusú dallamtípus már eleve e tulajdonságokkal bír, ami rendkívül meglepő, hisz ezzel szigetszerűen kiemelkedik már a középkori latin nyelvű anyagból is. Hogy mindez miért van így, nem tudni. A további dallamtípusok tudatos módosításai azonban már mind azt a célt szolgálják, hogy tulajdonságaik minél inkább hasonlítsanak a 4. tónusú dallaméihez, és így minél inkább alkalmassá váljanak a közösségi éneklésre.

A módosított dallamtípusok jól beilleszthetők a latin nyelvű eredeti tételkészlet típusrendjébe. Ezen belül olyan szigetszerű csoportokat alakítanak ki, amelyek az említett 4. tónusú dallaméhoz hasonlóak. E kötött dallamtípusok két nagyobb csoportra oszthatók. Megkülönböztethetők (1) zárt, strófikus jellegzetességeket hordozó dallamtípusok és (2) a strófikus jellegű formák bővítéséből származó hosszabb, változékonyabb sorszerkezetű dallamtípusok. A strófikus jellegű formák mindig közel azonos hosszúságú és sorszerkezetű – jellemzően 2–4 soros – szövegeket hordoznak, míg az összetettebb dallamtípusok képesek hosszabb szövegek felvételére is, dallamsoraik pedig rugalmasabban igazodnak a szövegsorok eltérő hosszához.

A kötött dallamformák felhasználása is sajátosságokat mutat. A teljes magyar nyelvű antifónakészletben kétféle kivitelezési módszerrel találkozunk. Az első követi az eredeti dallamot, amelynek szigorú kontrafaktumát, módosított- vagy átkomponált változatát látjuk a magyar tételnél. Ezek magyar nyelvre ültetése a II. 2. fejezetben már tárgyalt módon történik, hasonlóan az ott bemutatott példákhoz. A második megoldás alkalmazásakor a szerző az eredeti dallamot – amennyiben volt – elhagyja és egy alkalmas dallamtípusra helyezi a szöveget. Ez meglehetősen szabad dallamválasztásra ad lehetőséget, amelyet csak az adott szöveg hossza és formája befolyásol. Igen érdekes, hogy e második megoldás esetében a választott új dallam igen nagy arányban, 95%-ban az alább bemutatandó, kötött dallamformák közül kerül ki. Ez a meglepően magas szám arra mutat rá, hogy a szerző – Dobszay László – a szabad dallamválasztáskor előnyben részesíti azokat a dallamtípusokat, amelyek az ugyanő általa végbevitt tudatos alakításon estek át.

A módosított antifónadallam-típusok használatával először az Egyetemi templom *vesperálé*-jában találkozhatunk, legkésőbb 1969-től kezdve. Itt több mint

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

20 tétel már megtalálható az alább részletesen bemutatottak közül 9 dallamon. Ezzel párhuzamosan indult meg a *Graduale Romanum* introitus- és kommúniószövegeinek dallamtípusokra helyezése is, amit elsőként az *Elsőáldozók hittankönyve* dokumentál. Mivel ez a módszer részben a *Graduale simplex* megoldásaira épít, első alkalmazása 1967 és 1969 közé tehető.⁵⁸⁶ Mindkét szál arra utal, hogy a módosított dallamtípusok legkésőbb 1969-től kezdve használatban vannak.

II. 4.1.1.1. Alapfogalmak

Mielőtt a dallamtípusok részletes bemutatására rátérnék, hasznos előrebecsátani a következő fejezet néhány visszatérő fogalmának rövid meghatározását:

Új, magyar nyelvű gregorián ének: Minden olyan magyar nyelvű gregorián ének, amelyet Dobszay László és munkatársai a hatvanas évek második felétől felhasználásra ajánlottak a római katolikus liturgiában.

Népgregorián: Minden olyan új, anyanyelvű gregorián ének, amely a tömegénekelés igényével készült vagy annak megfelel.

Dallamtípus: A gregorián műfajokon – elsősorban a zsolozsmaantifónákon – belül dallami rokonságok alapján meghatározható tételcsoport.

Kötött dallamtípus (fix-forma): Olyan dallamtípus, amely más változatoknál szilárdabb, kevésbé változékony alakban jelenik meg, és amelynek tételei a hasonló dallamok közül szigetszerűen kiemelhető csoportot alkotnak.

Strófikus jellegű, kötött dallamtípus: Olyan – leggyakrabban 2 vagy 4 soros – kötött dallamtípus, amelynek szerkezete szimmetrikus, sorai pedig közel azonos hosszúságúak.

Szóhangsúly: Az egyes szavak hangsúlyos szótagja(i). Latin szavak esetén ez mindig az utolsó előtti vagy az azt megelőző szótag, magyar szavaknál rendszerint az első szótag. Mivel a gregorián ének dallam-szöveg viszonya – főként a recitatív formulákban – kapcsolódik a szóhangsúlyokhoz is, ezért a magyar szavakban, ha

⁵⁸⁶ Lásd e dolgozat I. 6. és I. 7. alfejezetét!

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

azok két- vagy háromszótagnál hosszabbak, a latin szóhangsúlyhoz hasonló szerepű, mellék- vagy álhangsúlyos szótagokat kell keresni, amelyeket egy metrikailag hosszú szótag képez.

Szólam (szövegre vonatkoztatva): A dallamos gregorián tételeknél a legkisebb prozódiai egység nem a szó, hanem egy általában 4–9 szótagból álló, egy lendületre kimondható hangsúlyos szó vagy aköré szerveződő szócsoport.⁵⁸⁷

Szólamhangsúly: Egy adott szólamban a mondanivaló szempontjából fontos szó vagy szó szerkezet első szótagja.⁵⁸⁸

Szövegsor: Több – leggyakrabban 2–3 – egymást követő szólam egysége, amely egy zenei sorhoz tartozik.⁵⁸⁹

Kiegyenlített szövegsorok: Rendszerint két szólamhangsúlyt felvevő, kiegyenlített hosszúságú szövegsorok.

Aszimmetrikus szövegsorok: Rövidebb és hosszabb (1 és 2 szólamhangsúlyt fölvevő) szövegsorok váltakozása.

Dallami frázis: A szólam dallami megfelelője. Egységként felfogható hangmenet – jellemzően két fontos hang között –, amely kisebb-nagyobb nyugvópontra ér.⁵⁹⁰

Dallami hangsúly: Egy dallami frázis zenei hangsúlyt képező hangja vagy hangcsoportja, amely nem feltétlenül esik egybe a szöveg szólamhangsúlyával.

Dallamsor: Több zenei frázisból álló dallammenet, végén szilárd zárlattal.⁵⁹¹

Dallami félsor: Egy zenei sor tagjai, amelyeket egy kevésbé fontos zárlat választ ketté.⁵⁹²

⁵⁸⁷ Dobszay László: „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól.” Kézirat. DLH, 5.F/2581.

⁵⁸⁸ Wacha Imre: „Prózaritmus.” In: Király István (szerk.): *Világirodalmi Lexikon. pragm–Rizz.* XI. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989). 169.

⁵⁸⁹ Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

⁵⁹⁰ I.h.

⁵⁹¹ MMMAe-V, 33*.

⁵⁹² I.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

Főzárlat, metszet: Az antifóna legfontosabb belső zárata, amely rendszerint a tétel közepén vagy aranymetszetében helyezkedik el.⁵⁹³

II. 4.1.1.2. A népgregorián dallamtípusok szövegszerkezete

A I. 17.1. alfejezetben már tárgyaltam Dobszay László: „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól” című tanulmányát. Ebből részletesen megismerhetők azok a prozódiai szempontok, amelyek a népgregorián tételek megalkotásánál szerepet játszottak. Ezek arra az alapvetésre épülnek, hogy a szöveg és a dallam összefüggését a szövegi szólam és az ahhoz kapcsolódó zenei frázis egysége határozza meg. A prozódia alapegységének tehát nem a szöveg legkisebb értelmes egységeit, a szavakat, hanem a kimondásban egy hangsúly alá eső szólamot tekinti. Mindez azon a megfigyelésen alapszik, hogy „beszédünket szeretjük egyenlőknek érzett időszakokra tagolni, miközben egyes szavakat, szótagokat [...] nyelvtani összetartozásuktól függetlenül is, ízületekké tapasztunk össze, illetve bontunk szét. Pl. »Volt egyszer egy | szegény ember.«”⁵⁹⁴ A beszéd során az egyes szavak szócsoportokká állnak össze, így a szóhangsúlyok alárendelődnek a szólamhangsúlynak. A népgregorián tételek szövegsorainak hossza tehát nem a szavak és szótagok, hanem a szólamok száma szerint értelmezhető leginkább.

A szólamokban való gondolkodás nem idegen a liturgikus szövegektől. A szöveg szólamyszerű egységekre való tagolása építi föl a héber zsoltárokat is.⁵⁹⁵ Hasonló jelenséget mutat a klasszikus retorika kolón fogalma is, amely a körmondatot alkotó kisebb egységeket – tagmondat, szerkezet, szócsoport vagy akár egyetlen pl. névelős szó – jelöli.⁵⁹⁶ A nyelvészetben a beszéd egy hangsúlyhoz tartozó egységeként a fonetikai szó fogalmát vezették be, amely bizonyos

⁵⁹³ I.h.

⁵⁹⁴ Arany László nyomán Marót Károly: „Néhány szó a szólamról.” In: *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. XIII/1–4. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958). 83.

⁵⁹⁵ I.m., 85.

⁵⁹⁶ Kiss Sándor: „Kolón.” In: Király István (szerk.): *Világirodalmi Lexikon. Kamnc–Lane*. VI. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979). 416–417.

értelmezések szerint szintén azonos – de legalábbis szoros kapcsolatban áll – a szólam kifejezés jelentésével.⁵⁹⁷

A népgregorián dallamtípusok egy részében tapasztalható strófikus jelleg szólamokra tagolódás alapján érthető meg. Egy négysoros antifóna szövegsorai például rendszerint 2–3 szólamot foglalnak magukba, ennél fogva kimondásuk során az azonos szólamszámú sorok a bennük rejlő azonos hangsúlyszám következtében ritmikus kapcsolatba kerülnek, az ismétlődő ritmikájú sorok pedig összességükben egy strófaszerű szerkezetbe rendeződnek.⁵⁹⁸ A prózaritmus által tagolt strófás szerkezetek természetesen nem minden esetben teljesen szabályosak a népgregorián antifónákban, mégis világosan kimutatható az a tendencia, amely törekszik a szöveg harmonikus, szabadversszerű elosztására.

Mindez nem ok nélkül figyelhető meg. A könnyen megjegyezhető szerkezetek és a kiegyensúlyozott szövegtagolás alapjai a felhasznált szövegek felépítésében keresendők, és mindezek visszavezethetők a liturgikus szövegek túlnyomó többségének alapjául szolgáló zsoltárok költői természetére. A dallam és a szöveg között kialakuló (kialakítható) kapcsolat tehát végső soron a zsoltárfordítás minőségének függvénye.

II. 4.1.1.3. A kötött antifónadallam-típusok csoportosítása

A módosított, kötött dallamtípusokat leginkább a szöveg- és dallamsorok felépítése alapján lehet csoportosítani. A következőkben az alább kialakított csoportok sorrendjében fogom bemutatni az egyes dallamtípusokat.

Strófikus jellegű, négysoros, kiegyenlített hosszúságú szövegek felvételére alkalmas dallamtípusok:

- *Ízleljétek és lássátok* dallamtípus (4. tónus)..... 190. oldal
- *Aki nékem szolgál* dallamtípus (1. tónus)..... 194. oldal
- *Az Úr az én fényem* dallamtípus (2. tónus) 196. oldal
- *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus (7. tónus) 199. oldal
- *Befogadtuk, Isten* dallamtípus (8. tónus) 201. oldal

⁵⁹⁷ Marót, i.m., 83–84. Kiss, i.m., 417.

⁵⁹⁸ Vö.: Wacha, i.m., 170.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

Strófikus jellegű, allelujás dallamtípusok, amelyek két, kiegyenlített hosszúságú szövegsor felvételére alkalmasak:

- *Békességet hagyok rátok* dallamtípus (6. tónus)..... 203. oldal
- *Feltámadtam* dallamtípus (5. tónus)..... 205. oldal

Háromsoros, kiegyenlített szövegsorok felvételére alkalmas dallamtípus:

- *Ülj az én jobбомra* dallamtípus (1. tónus, 3–4 sor, kiegyenlített) 206. oldal

Eredendően négysoros, de bővíthető, esetleg aszimmetrikus hosszúságú szövegsorok felvételére is képes dallamtípusok:

- *Az Úr megadja kegyelmét* dallamtípus (3. t., 4–6 sor, aszimmetrikus) 208. oldal
- *Lumen* dallamtípus (8. tónus, 4 sor, aszimmetrikus) 210. oldal
- *A Kiáltónak szava a pusztában* dallamtípus (5. t., 4–6 sor, kiegy.) 212. oldal
- *Aki eszi az én testemet* dallamtípus (8. tónus, 4–6 sor) 214. oldal
- *Örvendezzünk* dallamtípus (1. tónus, 4–8 sor)..... 216. oldal

Nem strófikus, több, változó hosszúságú szövegsor felvételére alkalmas dallamtípusok:

- *Ó, Emmánuel* dallamtípus (2. tónus, 3–12 sor, nem kiegyenlített) 221. oldal
- *Ó, szentséges lakoma* dallamtípus (6. t., 5–10 sor, nem kiegyenlített) 224. oldal

A kötött antifónadallam-típusok alapkészletéhez hasonló, de azoknál lényegesen rövidebb, mottószerű szövegeket hordozó dallamtípusok egy külön csoportot képeznek. Ezeket a fejezet végén, önállóan tárgyalom az alábbi sorrendben.

Kétsoros szövegekre alkalmazható rövid dallamtípusok (227. oldal):

- *Dicsérem az Istent* (2. tónus, 2 sor, kiegyenlített)
- *Bízzék Izrael az Úrban* (4. tónus, 2 sor, kiegyenlített)
- *Az ő szent hajlékában* (6. tónus, 2 sor, kiegyenlített)
- *Boldog ember* (8. tónus, 2 sor, kiegyenlített)
- *A te országod, Isten* (8. tónus, 2 sor, kiegyenlített)
- *Mi, akik élünk* (Tonus peregrinus, 2 sor, aszimmetrikus)
- *Íme, mily jó* (1. tónus, 1–2 sor, bővíthető előtaggal)

Bővíthető rövid dallamtípusok két- és háromsoros szövegekhez:

- *Uram, te megvizsgáltál* (3. tónus, 2–3 sor, rövid ad. lib. előtaggal)

- *Örvendezik az én lelkem* (5. tónus, 2–3 sor)
- *Nem csak kenyérrel él az ember* (8. tónus, 2–3 sor)

Invitatórium-dallamtípusok (231. oldal):

- 6. tónusú invitatóriumdallam (2 sor, aszimmetrikus)
- 5. tónusú, allelujás invitatóriumdallam (2 sor, kiegyenlített)

II. 4.1.1.4. Strófikus jellegű, négysoros, kiegyenlített hosszúságú dallamtípusok

II. 4.1.1.4. a *Az Ízleljétek és lássátok dallamtípus (4. tónus)*

A *Graduale simplex* által felhasznált zsolozsmaantifónák között 13 olyan tétel található, amelyek ugyanazt a 4. tónusú dallamot használják.⁵⁹⁹ Ennek letisztult és ízléses zenei formája már-már dalszerű, igen könnyen énekelhető és hamar megjegyezhető. Már az Egyetemi templom *vesperálé*-ja is e dallamtípusból választott ki négy zsolozsmaantifónát az ádventi és a nagyböjti népvacsorákhoz, ám ezek még a latin tételek hű fordításai.⁶⁰⁰ Az első két adat, amely már miseproprium-szöveget hordoz, a *Jertek, atyám áldottai* és az *Ízleljétek és lássátok* kezdetű tétel, amelyek az *Elsőáldozók hittankönyvé*-ben jelentek meg elsőként.⁶⁰¹

A dallamtípus igen nagy számban, ugyanakkor meglepően szilárd alakban jelenik meg a középkori antifonákban is.⁶⁰² E különleges jelenségről a *Monumenta Monodica Medii Aevi*-sorozat antifóna-összkiadásából tájékozódhat az érdeklődő.⁶⁰³ Bár az itt közölt anyag csak magyar és ferences források anyagáról ad közel teljes képet, a közölt anyag jól képviseli az egész műfaj zenei sajátosságait, és a közös európai készlet dallamtípusok szerinti eloszlását. A 331 itt közölt 4. tónusú antifóna közül 98 tétel, tehát 30% sorolható e dallamtípusba. Ez az arány meglepően magas. Egy másik dallamtípus sem tartalmaz közel száz olyan szorosan összetartozó tételt, amelyeket ne lehetne dallami rokonság alapján további alcsoportokra osztani. Ezenfelül egyedülálló formai jellegzetességekkel is bír. Minden esetben kötött, négysoros formában jelenik meg, állandó dallama pedig csak korlátozottan képes a

⁵⁹⁹ GrS, 53. 59. 67. 107. 140. 182. 299. 314. 331. 362. 373. 374. 406. 416.

⁶⁰⁰ EV, 12. 22. 24.

⁶⁰¹ *Elsőáldozók hittankönyve*, i.m., 82. 92.

⁶⁰² MMMAe-V, 71*.

⁶⁰³ I.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

szöveghez alkalmazkodni, így rendszerint közel azonos hosszúságú szövegeket hordoz.⁶⁰⁴ A dallam korai gyökereire utal, hogy meglehetősen nehezen értelmezhető a középkori zeneelmélet szerint, mivel – mint látni fogjuk – az alaphang fölötti kis- és nagyszekund egyaránt megjelenhet benne.⁶⁰⁵

Talán a latin minta páratlan tulajdonságainak köszönhető, hogy már az első e dallamot követő magyar tételeket sikerült oly módon megalkotni, hogy közülük több azóta is változatlan formában, töretlen népszerűséggel él a gyakorlatban. Ezek közé tartozik a korábban már tárgyalt *Jertek, Atyám áldottai* és az *Ízleljétek és lássátok* kezdetű tétel (21. kotta).⁶⁰⁶

21. kotta: *Jertek, Atyám áldottai, Ízleljétek és lássátok.*

Jer- tek A-tyám ál- dot - ta - i, és ve-gyé - tek az or-szá- got,
Íz - lel - jé - tek és lás - sá - tok, hogy mi-lyen é - des az Úr
mely nek-tek ké - szí - tet - ett a vi - lág kez- de - té - től.
bol-dog az az em- ber, ki ő - ben- ne bí - zik.

A magyar nyelvű tételek dallama nem vezethető le az antifóna-összkiadásban közölt esztergomi és ferences tételekből. Azoktól egy-egy ponton következetesen különböznek. Az új, magyar nyelvű tételek harmadik sora mindig tartalmazza az *a*-ról *e*-re ereszkedő skálát, míg az esztergomi dallamok itt következetesen felcserélik az *g*-t a *fisszel*. Ugyanakkor a diaton, ferences dallamok is ezen a ponton – éppen a zeneelméletileg kényes helyen – különböznek: egészen egyszerűen kihagyják a *fisz* hangot. Az új magyar nyelvű tételek pontos dallami mintáit máshol, mégpedig a római *Graduale simplex* dallamai között találjuk (22. kotta). Jól megfigyelhető, hogy az említett helyeken e dallamot hűségesen követik a magyar tételek.

⁶⁰⁴ I.m., 72*.

⁶⁰⁵ I.m., 71–72*.

⁶⁰⁶ Lásd az 601. lábjegyzetet!

22. kotta: Két példa a *Graduale simplex* 4. tónusú antifónáiból.⁶⁰⁷

IV A

I ntro- í-bo * ad altáre De- i: ad De- um qui

læ- tí- fi- cat iu- ventú- tem me- am.

IV A

R o- rá- te cæ- li dé- super, * et nubes plu- ant iustum:

ape- ri- á- tur terra, et gé- rmi- net Salva- tó- rem.

A teljes új, magyar nyelvű tételkészletben összesen 86 tétel készült e dallamtípus szerint (23. kotta). Ezek dallami változatai nem térnek el a történeti anyagban leírtaktól. Az első sor rendszerint a tonika alatti hangon kezdődik, rövidebb szövegeknél pedig a túbahang alatti hangról. A történeti tételkészletben nagyobb számban, a magyar nyelvű tételek esetében azonban csak néhány esetben fordul elő, hogy a dallamsor felütéssel indul az alaphangról.⁶⁰⁸ A második sor dallama szintén kötött lefutású, indítása és zárása azonban változékony. Az *a-e-a* kvártugrásos motívum indítása a szóhangsúlyok szerint változik, míg a sor végén lévő *e-d-e-d* motívum utolsó hangja átcsúszhat a negyedik sor elejére is, ha ott felütésre van szükség. A negyedik sor dallama kétféle lefutású lehet. Vagy kihagyja az *f* hangot egy terclépéses motívummal, vagy skálaszerűen végigfut a motívum. Dallami változatok ezen felül csak a hajlítások elhelyezése körül jelentkeznek, a dallammenet és a hangok sorrendje azonban mindig kötött. Dobszay László ugyanerről így ír:

Csak 2+2 tagolódású, quasi-strófás, nagyjából egyenlő szótagszámú sorokból épített szövegekhez. Első szövegsora lehet rövidebb. [az 1. sor] lényege *g--a*; ehhez egy *d-e-g* nyomatékos előtét kapcsolódhat. A hajlítás mindig penultimán; a recitált *g* hordozza a súlyt! Gyengébb és erősebb zárlatváltozata *ad libitum*. Második szakaszának tartalma *h/g--a*; ezért *a* súlyos helyen, előtte hajlítható *a-g*. A 3. sor lehető tagolásai *a/e-|g|--e*; ill *e-a-g-fisz--e*; vagy: *a-e-a--g-fisz-e*. Az

⁶⁰⁷ GrS, 59. 107.

⁶⁰⁸ Ennek oka, hogy magyar szavak legtöbbször hangsúlyos szótaggal kezdődnek.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

a és *e* egyaránt súlyozható. A 3. sor végén a hajlítások egyike bontható, sőt az utolsó *d* átkerülhet auktaktként a 4. sorba. A 4. sor súlyai: *c--e*.⁶⁰⁹

23. kotta: Az *Ízleljétek és lássátok* dallamtípus

29. táblázat: Az *Ízleljétek és lássátok* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		2. sor		3. sor		4. sor	
(2)–3–8–(10)		(5)–6–7–(9)		(4)–6–(9)		(4)–6–7–(10)	
1	46%	1	9%	1	29%	1	20%
2	47%	2	88%	2	69%	2	78%
3	7%	(3)	2%	(3)	1%	(3)	2%

A 29. táblázat a dallamtípus magyar nyelvű alkalmazásainak szótag- és szólamszám-eloszlását mutatja be. Az első sor a gyakoribb szótagszámokat, az alatta lévő sorok pedig az egy sorra eső szólamhangsúlyok számának százalékos eloszlását mutatja. Jól látható, hogy a dallam 1. sora viszonylag jól alkalmazkodik a különböző hosszúságú szövegekhez, köszönhetően a dallam lehetséges rövidítésének, de így is nyilvánvaló, hogy a sorok leginkább két szólamhangsúlyt szeretnek felvenni. Az egy sorra eső három szólamhangsúly ritka, ennél több pedig nem is fordul elő e dallamtípusnál. A leggyakoribb szólameloszlás a 2–2–2–2 (23%), a második az 1–2–2–2 (22%), ezeket követi az 1–2–1–2 (11%).

E különleges, 4. tónusú dallamtípus a tapasztalatok szerint könnyen megtanulható és jól énekelhető akár nagyobb közösségben is. Sikere arra mutat rá, hogy a gregorián dallamok közösségi éneklését nem csak az egyszerű dallam segíti, hanem a letisztult, szinte dalszerű zenei forma is. Ez a felismerés megtermékenyítő

⁶⁰⁹ Dobszay László: „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól.” Kézirat, DLH, 5.F/2581.

hatást gyakorolt a készülő magyar gregorián tételek alakítására. A létrejött anyag vizsgálatakor több olyan dallamtípust is találtam, amelyeknek az alapja ugyan egy létező gregorián dallamtípus, ám tudatos alakítás és formálás következtében tulajdonságaik az imént tárgyalt, 4. tónusú dallaméihoz váltak hasonlóvá.

II. 4.1.1.4. b *Az Aki nékem szolgál dallamtípus (1. tónus)*

A magyar nyelvű antifónák között 80 olyan tétel található, amely egy négysoros, 1. tónusú dallamra készült. Ezek közül az egyik legnépszerűbb a dallamtípus névadójául is választott *Aki nékem szolgál* kezdetű kommúnió (25. kotta). E tétel – széles körű elterjedtségén túl – rávilágít a dallamtípus magyar nyelvű alkalmazásának kezdeteire is. A magyar szöveg a latin *Qui mihi ministrat* kezdetű tétel fordítása. A római hagyomány ugyanezzel a szöveggel számon tart egy kommúniót és egy zsolozsmaantifónát is az egy vértanú közös részében.⁶¹⁰ Nem meglepő, hogy a zsolozsma- és a misetétel szövegi azonossága már a római *Graduale simplex* szerkesztőit arra készítette, hogy a zsolozsmaantifónát kommúnióként alkalmazzák a szentek közös részében (24. kotta).⁶¹¹ Igen valószínű, hogy a magyar tétel mintája is ez a megoldás lehetett.

24. kotta: A *Qui mihi ministrat* tétel a *Graduale simplex*ből.⁶¹²

Antiphona II ad communionem

Qui mi-hi minístrat, * me sequá-tur: et u-bi
ego sum, il-lic sit † et mi-níster me- us. **T. P.** † et mi-
níster me- us, alle- lú-ia.

⁶¹⁰ Az 1974-es *Graduale Romanum* a kommúnió tételt – az említett helyen túl – nagybőjt 5. vasárnapjára és az évközi 8. hét csütörtökjére is hozza rubrikázva. GrR, 484.

⁶¹¹ GrS, 365.

⁶¹² I.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

A *Graduale simplex* ezen kívül még 3 zsolozsmaantifónát választott ki, az antifóna-összkiadás pedig összesen 31 tételt tart számon ugyanebből a dallamtípusból.⁶¹³ A dallam az 1. tónusú antifónák egyik fő dallamcsaládjának altípusa. Második sora *b-a-g* motívummal indít, középzárlata pedig nem ereszkedik le *d*-re, hanem fönt marad *g*-n. Nagyjából egyforma hosszúságú négysoros szövegeket képes fölvenni, dallama szabályos, szinte dalszerű.⁶¹⁴

Első megjelenése az Egyetemi templom *vesperálé*-jához köthető, ahová három antifóna került be ebből a dallamból.⁶¹⁵ Az idők során elkészült 80 magyar nyelvű tétel a latin anyagnál jóval kevesebb dallami variánst hoz. Az antifóna-összkiadásban közölt 31 latin nyelvű tétel közül csak 5 tekinthető a magyar nyelvű tételek igazán közeli rokonának.⁶¹⁶ A tételek száma tehát hangsúlyos eltérést mutat, a magyar nyelvű tételek mennyisége közel háromszorosa a latin nyelvűeknek.

25. kotta: Az *Aki nékem szolgál* dallamtípus felépítése.

A magyar nyelvű alkalmazásoknál felhasznált dallamalakról így ír Dobszay László:

Kötött négysoros, középzárlatú forma nagyjából egyenlő hosszúságú szövegegységekre. [Az 1. sor] az elején rövidülhet, belső tagolódása

⁶¹³ GrS, 321. 352. 365. 379. Az antifóna-összkiadásban e dallamtípus az 1. tónus B antifóna osztályának 3. alosztályaként található meg. MMAe-V, 47*. 1075–1107. sz.

⁶¹⁴ MMAe-V, 47*.

⁶¹⁵ EV, 35. 37. 45.

⁶¹⁶ I.m., 1075–1079. sz.

figyelembeveendő. [A 2–4. sor] recitációi 6–7 szótagot is elbírnak. [2. és 3. sorban] fékező hajlítás.⁶¹⁷

Az 1. sor dallamának kezdete szinte minden tételben a 25. kotta szerinti *d-f-d-c* változattal azonos, a latin nyelvű anyagban azonban ez meglehetősen ritka.⁶¹⁸ A dallamtípus eredeti, latin nyelvű példái szinte kizárólagosan a *Mi pedig dicsekedjünk* kezdetű tétel recitatív felütésével indulnak, míg magyar nyelven ez csak három esetben figyelhető meg.⁶¹⁹ A 2. sor dallama is következetesen azonos, 13 esetben azonban felütésszerű *g*-vel indul. Kezdő- és zárómotívuma közé kerülhet egy rövid *g-n* futó recitatív szakasz is, amely hosszabb szövegsorokat is felvehet. A magyar nyelvű tételek 3. sora következetesen azonos, még a hajlítások elhelyezésében sem mutat különbséget. A 4. sor az 1. tónusú antifónák jellegzetes zárósorát hozza. A hajlítások ennél a sornál a szöveghez igazodnak, lehetőség van a záróformula alsó váltóhangos bővítésére is.

30. táblázat: Az *Aki nékem szolgál* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		2. sor		3. sor		4. sor	
6–8–(10)		4–10		5–10 ⁶²⁰		(4)–6–9–(12)	
1	10%	1	7%	1	20%	1	12%
2	70%	2	77%	2	71%	2	81%
3	20%	3	16%	3	9%	3	7%

A 30. táblázatban megfigyelhető szólamszám-eloszlások még jellemzőbb képet mutatnak, mint az előző, 4. tónusú dallamtípusnál: mind a négy sorban 70–80%-os arányban 2 szólamhangsúly mutatható ki. A leginkább jellemző szólamszám-eloszlás a 2–2–2–2 (39%), ezt követi a 3–2–2–2 (12%). A maradék 49% egyenletesen oszlik meg más képletek között (1–4%). Mindez megerősíti, hogy e dallamtípusnál is erőteljesen jelentkeznek a strófaszerű szövegszerkezetek.

II. 4.1.1.4. c Az *Az Úr az én fényem* dallamtípus (2. tónus)

A kötött dallamtípusok közül ez a négysoros, 2. tónusú dallam az egyik legérdekesebb. Első alkalmazása 1972–73 környékére, a *Temetési szertartáskönyv*

⁶¹⁷ Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

⁶¹⁸ Az antifóna-összkiadásban csak egy helyütt szerepel MMMAe-V, 1097. sz.

⁶¹⁹ Ugyanezzel a sorral kezdődik a 24. kottapélda is.

⁶²⁰ Egy esetben fordul csak elő 2 szótag egy csonka dallamsorra alkalmazva.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

előkészítő munkálatainak idejére tehető.⁶²¹ Az 1973 nyarára elkészült dallamjavaslatok között az elhantolást kísérő antifónasorozat három tétele szerepel ezen a dallamon.⁶²² Ezek – egyeztetések és viták után – végül kompromisszumos alakításokkal jelentek meg 1977-ben, ám a jól sikerült dallamra ezt követően számos újabb mise- és zsolozsmaantifóna készült.⁶²³

Az összesen 53 magyar nyelvű szöveget hordozó, következetesen azonos formában megjelenő dallam mintája csak közelítőleg határozható meg. A 2. tónusú antifónák négysoros formájának egy öt tételből álló kis csoportjához hasonlít leginkább.⁶²⁴ Ezek közül a *Circumdantes circumdederunt me* kezdetű virágvasárnapi antifónához áll legközelebb az új, magyar nyelvű tételek dallama (26. kotta), ám ebből se vezethető le teljesen.⁶²⁵

26. kotta: A *Circumdantes circumdederunt me* antifóna.

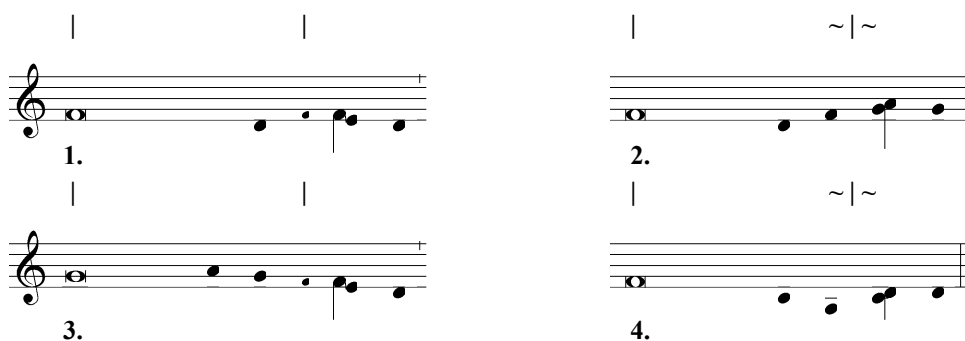
Circumdántes circum-de-dérunt me et in nó-mi-ne Dó-mi-ni vin-di-ca-bor in e-is.

27. kotta: A *Ragyogtasd fel arcod* kommúnió.

Ragyogtasd fel ar-cod szolgád fö-lött, Is-ten, sza-ba-díts meg en-gem ir-galmas-sá-god-ban.

28. kotta: Az *Az Úr az én fényem* dallamtípus felépítése.

1. 2. ~|~
3. 4. ~|~

⁶²¹ A *Kis magyar uzuális*-ban e dallam még nem szerepel. *Temetési szertartáskönyv. II.* (Budapest: Szent István Társulat, 1977).

⁶²² DLH, 2.Z/8649.

⁶²³ Vö. I.h. és *Temetési szertartáskönyv*, i.m., 32. 35.36.

⁶²⁴ A dallam a 2. tónusú antifónák A osztályának 2. alosztályába sorolható. MMMAe-V, 62*. 2035–2039. sz.

⁶²⁵ MMMAe-V, 2037. sz.

A magyar tételeknél alkalmazott dallam ehhez képest némi eltérést mutat, ami jól megfigyelhető a *Ragyogtasd fel arcod* kezdetű kommúnió (27. kotta). Az 1. sor egy szabályos 2. tónusú kezdősor, amely egy *f*-en indított recitatív szakasszal kezd, majd a sor végén *d*-re érkezik. Ezt – a *Circumdantes* antifóna mintájára – egy, a latin nyelvű anyagban rendhagyó, *f*-ről induló, *g*-zárlatú 2. sor követi, amely nyelvileg indokolt esetben egy *d* felütést kaphat. A magyar nyelvű tételek 3. sora teljesen önálló alkotás: egy *g*-ről indított recitatív szakasz után az *a*-n keresztül a *d*-re ereszkedik. A zárósor szabályos, a második tónusra jellemző, mély járású fordulattal él.

Mindegyik sorban közös, hogy egy több szótagból álló recitatív szakasszal indít, amelyet a sor végén egy dallamos, de mindig következetesen azonos fordulat zár. A *Temetési szertartáskönyv* munkaanyagának egyik megjegyzése így ír a dallamról:

A sírnál éneklendő antifóna 3 versszakát minél egységesebben kívántuk megoldani. De egységes a dallam szimmetrikus felépítésében is. Lényeges pontja, hogy minden sor hajlít a penultimán. Ez zenei rímeket ad különösen az 1. és 3. sor között.⁶²⁶

31. táblázat: Az *Az Úr az én fényem* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		2. sor		3. sor		4. sor	
4-9		(5)-6-7-(8)		5-9		4-7	
1	6%	1	9%	1	13%	1	34%
2	83%	2	89%	2	70%	2	64%
3	11%	3	2%	3	17%	3	2%

A 31. táblázatban jól megfigyelhető, hogy ennél a dallamtípusnál is többségben vannak a kiegyenlített hosszúságú, két szólamhangsúlyos sorok (64–89%). A 3. sornál előfordulhatnak hosszabb szövegsorok (17%-ban 3 szólamhangsúly), a 4. sor pedig rövidülhet (34%-ban 1 szólamhangsúly).⁶²⁷ A dallam leginkább jellemző szólameloszlása 2–2–2–2 (34%), ezt pedig – az imént bemutatott jellemzőkből adódóan – a 2–2–2–1 (19%) és a 2–2–3–2 (9%) követi. A fennmaradó tételek (38%) változó szólamszám-eloszlásúak.

⁶²⁶ DLH, 2.Z/8789.

⁶²⁷ A 3. sor lehetséges hosszabb szövegeire Dobszay László is felhívja a figyelmet. Lásd: Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

A dallamtípus könnyen énekelhető és jól tanítható, és igen plasztikusan jelennek meg benne a 2. tónus jellemző fordulatai. Az előzőkhöz hasonlóan ugyancsak a dalszerű, strófikus jellegű, kötött formák közé tartozik.

II. 4.1.1.4. d A *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus (7. tónus)

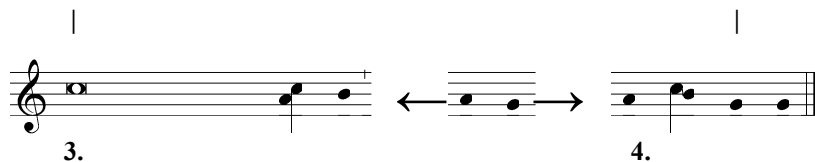
A 7. tónusú *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus szintén a kezdetektől kimutatható népgregorián antifónák között. Az Egyetemi templom *vesperálé*-jában 3 tétel található ezen a dallamon, amelyeket további három tétel követ a *Kis magyar uzuális*-ban. A dallam jelentőségét mutatja, hogy összesen 63 különböző magyar szöveget hordoz, ezáltal az egyik legnépesebb magyar nyelvű antifónatípus.

A magyar nyelvű tételek mintája egy, latin nyelven is igen nagy számban megjelenő, közel azonos hosszúságú sorokat hordozó, szinte strófászerű négysoros dallamtípus, amely a *Graduale simplex*-ben is megjelenik.⁶²⁸ 26 magyar nyelvű tétel szinte változatlanul ugyanerre a dallamvázra épül, de lényeges különbség, hogy a tételek dallamsorai – az előző típusoknál látottakhoz hasonlóan – következetesen azonos lefutásúak, még annyi változatosság sem mutatható ki, amennyi a latin nyelvű tételek között természetes. A magyar nyelvű dallamsorok további jellegzetessége, hogy nem minden esetben, de igen gyakran hajlítanak a penultimán. Az átlagos hossztól eltérő szövegsorokhoz igen könnyen alkalmazkodnak a dallamsorok hajlítások képzésével, illetve azok elhagyásával. A hosszabb szövegsorok rendszerint szillabikus lefutásúak. A tételeket vizsgálva összességében egy kötött lefutású, karakteres, ugyanakkor igen rugalmasan alakítható dallamtípus képe rajzolódik ki.

29. kotta: A *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus felépítése.

1. 2.

⁶²⁸ GrS, 368. 286. MMMAe-V 91*.

Dobszay László így ír a dallamról:

Kötött négysoros (2+2) forma, egyenlőtlen sorhosszúságra is; rövid és jelentős kezdősort kíván (lásd a változatokat!). [A 2. és 3. sor] hosszabb recitációt is enged. [A 2. sorban] a *c*-ről induló záróegység; a torculus bontható, de inkább 2+1 hangra. [A 3. sorban] az *a-c* mindig penultima, utána *a-g* vándorhangok [a 3. és 4. sor] között. Az *a-g-a-c-h* hangok sorrendje szabott, de többféle kötést enged. A [4. sor] *c*-je dallamba simul, kiemelést nem kíván. A végül elért *g*-n legalább relatív hangsúly. [Az 1. sor kezdőmotívuma] (ritkán) kvinthajlítással helyettesíthető.

Az alaptípusnak egy változata mutatható ki 21 magyar nyelvű tételben, amelyek első sora kupolás motívumot tartalmaz (29. kotta). Ez a motívum a latin tételek között csak elvétve jelentkezik, ám magyar nyelven az alaptípushoz hasonló számban jelenik meg.⁶²⁹ A jellegzetes kupolás motívum egyrészt alkalmas egy-egy fontos szó dallami kiemelésére, másrészt karaktert ad az első sornak.

A magyar nyelvű tételek között egy 16 tagból álló harmadik csoport is kirajzolódik. E tételknél a kupolás kezdősor elé egy rövid, *g-d* kvintet megszólaltató incipit csatlakozik. A kvintindítású kezdősorok ugyan nem idegenek a 7. tónustól, de előfordulásuk a latin nyelvű antifónákban ugyancsak ritka.⁶³⁰ A karakteres incipit a kezdőszó kiemelésével teljesen új jelleget ad az egyébként változatlan dallamtípusnak. Ez utóbbi megoldás – úgy tűnik – egyedül a magyar népgregorián tételek sajátja.

⁶²⁹ A kupolás incipit az antifóna-összkiadás 7. tónusú antifónáinak A3-as alosztályában (amely az alaptípusnak felel meg) csak a 7094 tételben jelenik meg, de más alosztályokban is igen ritka. Használatának jogosságát ugyanakkor erősíti, hogy a mottószerű, kétsoros tételek között két példa (7003, 7004) is található rá. MMAe-V, 7003–7004. 7094. 7099. sz.

⁶³⁰ Az alaptípus latin nyelvű példái között egyetlen kvintes kezdetet sem hoz az összkiadás. A díszesebb tételek néhány további példáját leszámítva csak a 7033 és a 7042-es példában található hasonló kezdés. MMAe-V, 7033. 7042. sz.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

32. táblázat: A *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus sorszerkezete, szótag- és szólamszám-eloszlása.

1		2		3		4		db	
(2)–5–10–(12)		5–8–(11)		5–8		6–8			
Alaptípus		+		+		+		26	42%
Kupolás kezdés		+		+		+		21	34%
Kvintkezdés		+		+		+		15	24%
1	17%	1	17%	1	26%	1	22%		
2	55%	2	62%	2	66%	2	74%		
3	22%	3	21%	3	9%	3	3%		
4	5%	4	-	4	-	4	-		

A 32. táblázatból jól látszik, hogy az első sor variánsainak mindegyike jelentős mennyiségben kimutatható. A sorok többsége két szólamhangsúlyt vesz föl (55–74%), az első sor a kezdőmotívum bővítése miatt hosszabb szövegeket is felvehet. Egyetlen jellemző szólameloszlás a 2–2–2–2 (17%).

Egy rendhagyó dallamalkalmazást látunk a *Gyermek született nekünk* introitusban, ahol az 1. sor zenei anyaga kétszer fut le, először kvintkezdéssel, majd a sima, kupolás formában, ami rímeli a szöveg paralellizmusára. Az így létrejött ötsoros szerkezet az ismétlés ellenére sem egyhangú, mivel a két kezdősor dallami karaktere különbözik.

A *Jövel, Krisztus jegyese* dallamtípus a négysoros, strófikus jellegű dallamok közé sorolható, de köszönhetően a változatos kezdősoroknak és a hajlításokkal alakítható dallamsoroknak rendkívül jól alkalmazkodik más sorszerkezetekhez is.

II. 4.1.1.4. e A *Befogadtuk, Isten* dallamtípus (8. tónus)

A 8. tónusú antifónák között több olyan dallam található, amely tulajdonságaiban megegyezik az eddig bemutatott dallamtípusokkal, mégis mivel köztük sok az eredeti dallamot megtartó tétel, nem tárgyalom őket a kötött formák között. Kivételt képez egy négysoros típus, amely a *miseproprium* szövegei közül is fölvevett néhányat. A *Befogadtuk, Isten* dallamtípus a *c*-ről induló 8. tónusú antifónák egyik alosztályába sorolható.⁶³¹ A négysoros dallam az eredeti, latin nyelvű tételekben is igen szilárd, kötött dallamtípust képez, az új, magyar szövegűek mégis

⁶³¹ 8. tónus, C4 alosztály. MMAe-V, 105*.

közelebb állnak egymáshoz, kevesebb variálódást mutatnak.⁶³² A dallamsorok (30. kotta) – az utolsó sor kivételével – könnyen alkalmazkodó recitatív szakaszokból és zsolrtártermináció-szerű zárlatokból állnak össze. Az első sor *c*-n fut le, majd a második sor a *c*-ről *g*-re ereszkedik. A hajlítások mindig a penultimán vannak. A harmadik sorban található a jellegzetes, sokszor felütésként értelmezhető *f-a-c* motívum, amely a szövegtől függően hajlítással vagy szótagokra bontva is megjelenhet. A sorvégi hajlítás itt sem súlyra esik, hanem kötött helye van. A negyedik sor a *g*-körül mozog, rendszerint alleluja-szöveggel. Az allelujás zárósor miatt eredetileg elsősorban húsvéti tételek sorolhatók ebbe a típusba. Ez a magyar nyelvű zsolozsmatételeknél is így van, a *Graduale Hungaricum* azonban nem csak húsvétnál, hanem Krisztus Király és Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepénél is alkalmazza. A dallamtípusba sorolható 10 magyar nyelvű antifóna közül 4 az eredeti dallamból indul ki, a többi új dallamalkalmazás.

A tételek közül kitűnik az *Az ő országa* kezdetű tétel, amelyet az *Éneklő Egyház* introitusként hoz Krisztus Király ünnepére.⁶³³ Szokatlan, hogy itt nem az ünnep saját introitusszöveg kapcsolódik egy antifóna-dallamhoz, hanem egy létező zsolozsmaantifóna helyettesíti a tételt. A rendhagyó megoldás eredete a *Graduale simplex*, amely ugyanezt a tételt hozza Krisztus Király ünnepén.⁶³⁴ A dallam római mintája, valamint négysoros, szinte strófikus szerkezete a viszonylag kevés számú példa ellenére arra figyelmeztet, hogy érdemes kötött dallamtípusként értelmezni.

30. kotta: A *Befogadtuk, Isten* dallamtípus felépítése.

1. ~|~

2. ~|~

3.

4. Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.

⁶³² I.h.

⁶³³ ÉE 585. GH 250.

⁶³⁴ *Regnum eius*. GrS, 253.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

33. táblázat: A *Befogadtuk, Isten* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1		2		3		4	
5-7-(10)		(4)-6-8		6-8		8	
1	20%	1	20%	1	-	1	-
2	70%	2	70%	2	80%	2	100%
3	10%	3	10%	3	10%	3	-
-	-	-	-	4	10%	-	-

A 33. táblázatból jól látszik, hogy a *Befogadtuk, Isten* dallamtípus is többségében 2 szólamhangsúlyt vesz fel soronként (70–100%), így a kiegyenlített, strófikus dallamok közé sorolható.⁶³⁵

II. 4.1.1.5. Strófikus jellegű, allelujás, kiegyenlített hosszúságú dallamtípusok

II. 4.1.1.5. a *A Békességet hagyok rátok* dallamtípus (6. tónus)

A 6. tónusú dallamtípusok közül kiemelkedik egy meglehetősen zárt csoport, amely már az eredeti, latin nyelvű anyagban is a népgregorián dallamokhoz hasonló tulajdonságokkal bír.⁶³⁶ Az antifóna-összkiadás 17, egymáshoz igen közel álló, különösen fülbemászó dallamú tételt regisztrál.⁶³⁷ A tételek legtöbbször a húsvéti ünnepkörből való, de ezeken kívül még karácsony harmadik nocturnusának és vízkereszt ünnepének néhány antifónája is e csoportba sorolható.⁶³⁸ A dallamtípus két hosszabb sorból áll, amelyeket mindkét esetben alleluja-refrén zár.⁶³⁹ Az első és a második szövegsor hosszabb recitatív szakasszal indít, dallamuk mindkét esetben azonos. Az e sorokhoz csatlakozó, kötött alleluja-refrének azonban már eltérőek, ezáltal a két azonos dallamú szövegsor is eltérő karaktert kap. Összességében két arzis-tézis viszony összekapcsolásáról van szó, amelyek a teljes tételben is hasonló viszonyt alakítanak ki (31. kotta).

Magyar nyelven elsőként az Egyetemi templom *vesperáléjában* jelenik meg a vízkereszt-i vesperás két választható zsoltárantifónájaként, a *Kis magyar uzuális*-ban

⁶³⁵ A harmadik sor néhány rendhagyó esetben egy belső bővítéssel képes hosszabb szövegeket is hordozni, de ez kizárólag a zsolozsmatételekben fordul elő.

⁶³⁶ A dallamtípus e tekintetben igen hasonlít a II. 4.1.1.1. bekezdésben tárgyalt 4. tónusú dallamra.

⁶³⁷ MMAe-V, 85*. 6041–6057. sz.

⁶³⁸ I.h.

⁶³⁹ Vö.: I.m., 85*.

pedig 5 kommúniószöveg kerül ugyanerre a dallamra.⁶⁴⁰ Az új, magyar nyelvű gregorián énekek összesítésekor 29 tételt találtam ezen a típuson. A tételek mindegyike következetesen egyforma lefutású, és a római, diaton dallamhagyományt követi.⁶⁴¹

31. kotta: A *Békességet hagyok rátok* dallamtípus sorszerkezete.

34. táblázat: A *Békességet hagyok rátok* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		All-1.	2. sor		All-2.
5–8–11		4	6–10		4
1	3%	100%	1	7%	100%
2	58%	-	2	65%	-
3	39%	-	3	29%	-

A dallamot kedvező tulajdonságai képessé teszik rövidebb és hosszabb kétsoros szövegek hordozására is, bár leginkább a két szólamhangsúly a jellemző (58–65%, 34. táblázat). A szöveget hordozó sorok összességükben négysoros formát hoznak létre, amelyek egy litániába illő akklamáció recitatív tónusát idézik. Jellemző a 2–(1)–2–(1) szólamelosztás (39%), de a hosszabb szövegsorú 3–(1)–2–(1) és 3–(1)–3–(1) képletek is gyakoriak (összesen 39%). A két refrénszerű allelujával – amelyek egyébként az akklamációkra adott válaszként is értelmezhetők – karakteres, zárt zenei egység jön létre, amely igencsak alkalmas a közösségi éneklésre.⁶⁴² A kötött allelujasorok következtében a magyar nyelvű tételek is túlnyomóan a húsvéti időhöz köthetők, de egy-egy tétel a karácsonyi zsolozsmában is megjelenik ugyanezen a dallamon az eredeti, latin nyelvű anyaghoz hasonlóan.

⁶⁴⁰ EV, 18–19. KMU, 35. 39. 41. A *vesperáléban* szereplő két antifóna – az *Adorate Deum* és az *Adorate Dominum* – eredetileg a vízkereszti matutínium harmadik noktornusában kap helyet. MMMAe-V, 6041–6042. sz.

⁶⁴¹ A propriumszöveggé váló alkalmazáshoz mintául szolgálhatott a római *Graduale simplex* is, amelyben több „Psalmus alleluaticus” is ezen a dallamon található. A közvetlen hatást azonban – a műfaji különbségek miatt – fenntartásokkal kell kezelni. GrS, 66. 313. 320. 284. 278.

⁶⁴² E litániaszerű, akklamációrefrén-jelleget a római *Graduale simplex* ki is használja, amikor a dallamot Psalmus alleluaticus-ként használja föl. Vö. 641. lábjegyzet.

II. 4.1.1.5. b A *Feltámadtam* dallamtípus (5. tónus)

Az 5. tónusú antifónának egyik legkarakteresebb csoportja a *Feltámadtam* dallamtípus, amely a latin nyelvű, eredeti tételek között is kötött dallamként jelenik meg.⁶⁴³ Két, nagyjából azonos hosszúságú, recitatív jellegű szövegsort rövid alleluja felkiáltások keretezik. Dallama a magyar nyelvű alkalmazásokban – következetesen azonos módon – diaton dallamváltozatot követ.⁶⁴⁴ A 21 magyar nyelvű tétel közül 3 teljesen megtartja eredeti dallamát – ezek tekinthetők a magyar alkalmazások mintájának –, 5 igazodik a magyar nyelven állandó, kötött dallamformához, 13 pedig új dallamalkalmazás. A két szövegsor szótagszáma rendszerint 6–8 között mozog, a második sor azonban megnyúlhat 9–10 szótagossá is. Egyetlen esetben az *Alleluja! A mi húsvéti Bárányunk* kezdetű kommúnió második szakaszában találkozunk egy rendhagyó 16 szótagos szövegsorral, amelyet azonban szerzője is túlzásnak ítélt.⁶⁴⁵ Két tétel, a névadó *Feltámadtam* és az *A jó Pásztor* kezdetű introitus rendhagyó módon az első alleluja-felkiáltás dallamán is rendes szövegsort hoz, de csak olyat, amelyik szótagszámban illeszkedik az alleluja szöveg helyére. A 2. sor végén a hajlítás fölbontható. A tételek legtöbbször a húsvéti időre való, de három karácsonyi kommúnió is erre a dallamra került. Dobszay László így ír a dallamról:

Allelujás antifóna rövid kétsoros mondanivalóval (1. és 2. sor, gyenge belső nyomatékokkal). Ritkábban [az első alleluja indítás] is kaphat szöveget, de dallama stereotip, át nem alakítható, viszont egytagú, tehát minden négyszótagú szöveg-szólamra énekelehető.⁶⁴⁶

⁶⁴³ 8. tónus, B1. MMMAe-V, 80*. 5015–5022. sz.

⁶⁴⁴ A diaton minta közelebbi meghatározásához további kutatás szükséges. A *Graduale simplex* ugyan éppen ezt a dallamot hozza húsvétvasárnap introitusaként – tehát az asszignációt tekintve szolgálhatott mintaképpen –, ám eltérő szerkezettel és dallammal. A középkori magyar források a felhasznált dallamváltozat kezdő alleluja dallamához képest következetesen eltérnek, de a hazai ferences forrásokkal sem egyeznek a második szövegsorra eső dallamformulánál. GrS, 153. MMMAe-V, 5015–5022. sz.

⁶⁴⁵ Dobszay László a 2009/2010-es tanévben tartott antifónakurzusán említette e kirívó példát. Magyar nyelven nem változtatott ugyan rajta, de az angol nyelvterületre készített *The Graduale Parvum*-ban már versus ad repetendum-ként hozza a terjedelmesebb szövegsort. *The Graduale Parvum*. (Church Music Association of America – Blessed John Henry Newman Institute of Liturgical Music, 2012). 69.

⁶⁴⁶ Dobszay, *Tapasztalatok*, i.h.

32. kotta: A *Feltámadtam* dallamtípus felépítése.

35. táblázat: A *Feltámadtam* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

All-1.		1. sor		2. sor		All-2.	
4		6–8		9–10		8	
1	100%	1+1	9%	1	5%	1	-
2	-	2+1	82%	2	77%	2	100%
3	-	3+1	14%	3	14%	3	-
				4	5%		

A 35. táblázat adatai szerint ez a dallamtípus is leginkább két szólamhangsúlyos szövegsorokat vesz fel (77–82%). Kiegyensúlyozott sorszerkezete és allelujás refrénjei miatt leginkább a 6. tónusú *Békességet hagyok rátok* dallamtípushoz hasonlítható. Az allelujás sorokkal együtt négysorosnak is tekinthető rövid, mottószerű 1. sorral.

II. 4.1.1.6. Háromsoros, kiegyenlített hosszúságú dallamtípusok

II. 4.1.1.6. a *Az Ūlj az én jobbomra* dallamtípus (1. tónus)

A dallamtípus első alkalmazása az új, magyar nyelvű gregorián anyagban az Egyetemi templom *vesperálé*-jének *Ūlj az én jobbomra* kezdetű antifónája.⁶⁴⁷ A magyar nyelvű tételek mintájául szolgáló eredeti tételek is egy jól körülírható, zárt csoportot alkotnak, mégpedig a *Sede* dallamtípust.⁶⁴⁸ Az új, magyar nyelvű tételek egy része – például a névadó antifóna – a latin nyelvű tételek egyszerű lefordításával jött létre (4 tétel), de számos új dallamalkalmazás is megfigyelhető (13 tétel). 4 esetben a latin nyelvű mintához képest a magyar változatok nem tartják meg hűen az

⁶⁴⁷ EV, 6.

⁶⁴⁸ Lásd az antifóna-összkiadás 1. tónusú tételeinek D1-es alosztályát! MMMAe-V, 52*.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

eredeti dallamalakot, hanem a magyar nyelvű tételek következetesen azonos, kötött dallamvezetéséhez igazodnak.

A dallamtípus alkalmazásainak túlnyomó többsége elég kései, és főként a zsolozsmához kapcsolható. Az Egyetemi templom *vesperálé*-jában egy tétel, a népszolozsmákban egy másik tétel kapcsolódik ehhez a dallamtípushoz. A legtöbb tétel az *Énekes zsolozsma*-sorozat diurnále-köteteiben jelent meg (18 tétel), a miseproprriumot pedig csak egyetlen karácsonyi kommúnió képviseli a *Graduale Hungaricum*-ban.

33. kotta: Az *Ülj az én jobбомra* dallamtípus felépítése.

A dallamtípus egyszerű, háromsoros szerkezetű. Az 1. sor meghatározó dallamvonala *d-f-dc*, hajlítása mindig az utolsó szótagra esik. A 2. sor az *f-a* tengelyen mozog, végén *f* zárlattal. A 3. sor az 1. tónusú antifónák szabályos zárósorát hozza a szöveghez alkalmazott hajlításokkal. Ritka esetben előfordul, hogy a 3. sor egy belső *f* zárlattal két részre tagolódik.

36. táblázat: Az *Ülj az én jobбомra* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		2. sor		3. sor	
6–9		4–8		5–9	
		1	33%	1	5%
2	76%	2	67%	2	67%
3	24%			3	19%

A 36. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a dallamtípus a kiegyenlített, háromsoros szövegekre alkalmas leginkább. Sorai legtöbbször (67–76%) két szólamhangsúlyt vesznek föl.

II. 4.1.1.7. Négysoros, de bővíthető dallamtípusok

II. 4.1.1.7. a Az *Az Úr megadja kegyelmét* dallamtípus (3. tónus)

A 3. tónusú dallamtípusok egy négysoros változatából alakult ki az a kötött dallamforma, amely először a *Kis magyar uzuális*-ban jelent meg négy különböző szöveggel.⁶⁴⁹ Alapformája 4 soros, de bővítésekkel képes 5 és 6 soros szövegek hordozására is. A bővítmények a latin nyelvű tételekben ritkák, azonban az új, magyar nyelvű anyag 39 ide sorolható tételében nagyjából egyenlő arányban jelentkeznek 4, 5 és 6 soros szerkezet.

34. kotta: Az *Az Úr megadja kegyelmét* kezdetű kommúnió.

Az Úr meg-ad - ja ke- gyel- mét, és föl-dünk meg- ter- mi gyü- mölcsét.

35. kotta: Az *Az Úr megadja kegyelmét* dallamtípus felépítése.

1. 1+ 2.

3. 4+ 4.

Dobszay László így ír a dallamról:

A kezdősor lényege a *c* hang világos megfogása. Ez történhet közvetlenül: ilyenkor mindig a [végmelizmával] erősítve; vagy előtéttel: *g*-ről lendítve *gac-c*; *g-ac-c*; *g-a-c-c*; illetve nyomatékos hosszú előtéttel, mely kis zártabb egységet

⁶⁴⁹ A dallamtípus 4 és 5 soros formája az összkiadás szerinti rendszerben a 3. tónusú antifónák A2–A3 alosztályába sorolhatók. MMMAe-V, 66*–67*.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

alkot: *e-f-e-d*; vagy *f-e-d*. Az elért *c* hang súlyos. Előtetés formáin is fölveheti a végmelizmát. A [2. sor] szabad hangsúlyú, mechanikusan számoljuk vissza. [...] [A 3. sor] recitációja 4–6 hangot bír el, a hajlítás penultimás; [A 4. sor] végén a hajlítás ugratható. [A 4+ sor] szakasz bővítés, mely kimaradhat; [A 4. sor] recitációja rövid (2–3 szótag); *g-f-e* csoport lehetőleg súlyos, vagy melléksúlyos szótagra. 3 szótagnak bontva: *virga*, *clivis*, *punctum*, ugratás nélkül; 4 szótagnál mellékhangsúly. Az előkészítő két hang mechanikusan visszaszámolva.⁶⁵⁰

A négy soros alapváltozat az 1–2–3–4. sorokból áll (35. kotta). Az ide sorolható 14 tétel teljesen egységes felépítésű. Az 1. és a 3. sor gyakran rövidebb szöveget hordoz, a 2. és 4. sor pedig a különböző szöveghosszúságokhoz jól alkalmazkodó recitatív szakasszal indul. Az ötsoros változat 9 példája minden esetben a 1–2–3–4+–4. sorokat tartalmazza. Az új elemként bekerült 4a sor a latin nyelvű tételekben is megfigyelhető, szintén *d*-kadenciájú bővítő helyén áll, ám a magyar nyelvű alkalmazások itt egy kötött, *a*-ról *d*-re ereszkedő motívumot hoznak, amelyik ebben a formában nem jelenik meg a latin nyelvű tételekben. Úgy tűnik tehát, hogy a 4a sor két lépcsőben ereszkedő (*a-f*, *g-d*) dallammenete az új, magyar nyelvű tételek sajátja. A hatsoros antifónák (11 darab) egy további sorral bővülnek az 1. sor zenei anyagának megnyújtásával (1+). Ehhez hasonló dokumentálható a latin nyelvű tételek között is, bár a magyar nyelvű megoldások lényegesen egyszerűbbek és rövidebbek, esetükben az új elem inkább csak fősornak tekinthető.⁶⁵¹

37. táblázat: Az *Úr megadja kegyelmét* dallamtípus szótagszám-, szerkezet- és szólameloszlása.

1. sor		1b		2. sor		3. sor		4a		4. sor		db
2–7–(8)		3–7		4–7–(10)		(2)–3–8		5–7		4–7		
+				+		+				+		14
+				+		+		+		+		9
+		+		+		+		+		+		11
1	40%	1	45%	1	23%	1	68%	1	62%	1	49%	
2	60%	2	55%	2	74%	2	32%	2	38%	2	51%	
3	0%	3	0%	3	3%	3	0%	3	0%	3	0%	

⁶⁵⁰ Dobszay, *Tapasztalatok*, i.h.

⁶⁵¹ Az összkiadás A5 alosztályában találkozhatunk egy *c*-re érkező bővítéssel az első sor után, ám itt a dallam rendszerint bejárja az (*c*)-*a*-*c* dallamvonalat, amely a magyar nyelvű tételekben nem figyelhető meg. MMAe-V, 3057–3061. sz.

A 37. táblázatban jól látszik, hogy ez a dallamtípus változó szerkezetű. Alapformája négysoros, de nem kiegyenlített szövegelosztással. A szólameloszlási adatokból kiderül, hogy a 3. sor általában rövidebb sorokat hordoz. Ez jellemző az 1. sorra is, amennyiben nem a bővített, hanem a rövid kezdőmotívummal indul. Jellemző szólameloszlás egyedül a négysoros változatnál figyelhető meg (1–2–1–2, 21%). Szinte alig figyelhető meg 3 szólamhangsúly egy sorban, ami arra utal, hogy inkább a rövid szövegsorok jellemzőek.

A dallamtípus magyar nyelvű tételei 95%-ban új dallamalkalmazások, tehát nem köthetők latin nyelvű mintához.⁶⁵² 78%-ban új szövegek kerültek a dallamra, a tételek 17%-ánál pedig a latin nyelvű, eredeti tétel fordítása kapott új dallamot. A dallamtípus jól alkalmazkodik a változó szöveghosszúságú sorokhoz, így alkalmas a nem kiegyenlített hosszúságú négysoros vagy a rövidebb öt-, hatsoros szövegek hordozására is.

II. 4.1.1.7. b A *Fény a népek világosságára* dallamtípus (8. tónus)

A 8. tónusú antifónának egyik meghatározó csoportja a *Lumen* dallamtípus, amely a *Lumen ad revelationem gentium* kezdetű tételről kapta nevét.⁶⁵³ Magyar nyelven elsőként az Egyetemi templom *vesperálé*-jében jelentkezik. Névadó antifónájának magyar nyelvű változata a *Fény a népek megvilágosítására* kezdetű tétel, amely a karácsonyi népvecsernye Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére szánt Magnificat-antifónája.⁶⁵⁴ A dallamtípus ezt követően csak a kilencvenes években megjelenő diurnále-sorozatban jelenik meg ismét, valamint a *Graduale Hungaricum*-ban hordoz még 2 kommúnió- és 1 introituszöveget.⁶⁵⁵

Az eredeti dallamtípus sajátja, hogy önmagába visszatérő, kötött motívumokból álló, lendületes sorok tartoznak hozzá, amelyek a szövegek hossza szerint akár ciklikusan ismétlődhetnek is.⁶⁵⁶ A dallam egyaránt kezdődhet *c'*-ről,

⁶⁵² Csak két négysoros tétel (*Fogadalmaimat megadom, Uram, erőszakot szenvedek*) esetében figyelhető meg dallami rokonság a latin és a magyar nyelvű tételek között.

⁶⁵³ MMMAc-V, 102*.

⁶⁵⁴ EV, 18. A tétel szövege idővel megváltozott, és már az *Éneklő Egyház*-ban is így jelent meg: „Fény a népek világosságára...” ÉE, 831.

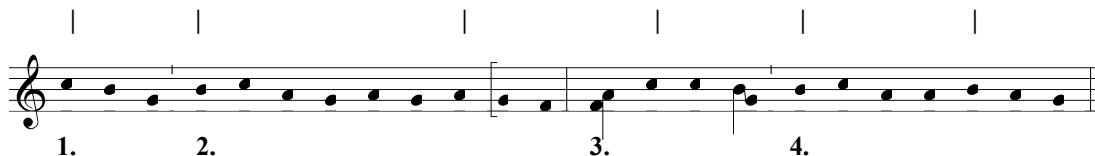
⁶⁵⁵ GH 36, 267, 316.

⁶⁵⁶ I.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

mint a névadó antifónában, vagy az *f-a-c* motívumot megelőző *g*-ről induló szakasztól (36. kotta).⁶⁵⁷

36. kotta: A *Fény a népek világosságára* dallamtípus sorai.

A magyar nyelvű tételek áttekintésekor kitűnt, hogy a *g*-ről induló tételek esetében 9 tételből 5 az eredeti dallamból indul ki, míg a *c*-ről induló tételek esetében 18 tételből csak 4 található eredetileg is *Lumen* típuson. Az új dallamalkalmazások 78%-a tehát a *c*-ről induló változatot részesíti előnyben, így a *Lumen* típust alkalmazó antifónákon belül ez a csoport tekinthető leginkább az előzőekhez hasonló, kötött népgregorián dallamformának (38. táblázat). A sorok határán elhelyezkedő hangok a szövegtől függően mindkét sorhoz kapcsolódhatnak. A hangsúlyok helye viszonylag kötött. A 17 *c*-ről induló magyar nyelvű tételből 11 új dallamalkalmazás.

38. táblázat: A *Fény a népek világosságára* dallamtípus kötött formájának szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor		2. sor		3. sor		4. sor	
3-4 (5)		5-8-(10)		(2)-4-6-(8)		6-8	
1	81%	1	27%	1	65%	1	23%
2	15%	2	65%	2	31%	2	73%
3	4%	3	8%	3	4%	3	4%

A 38. táblázat adataiból kiderül, hogy az 1. és 3. sor rövidebb, a 2. és 4. sor pedig inkább hosszabb szövegeket hordoz, egyetlen jellemző szólameloszlás az 1-2-1-2 (31%). A *Lumen* dallamtípus kötött, népgregorián formája leginkább a nem kiegyenlített négy soros szövegekre alkalmas hasonlóan az *Az Úr megadja kegyelmét* dallamtípus négy soros változatához.

⁶⁵⁷ Az antifóna-összkiadás e két kezdet szerint osztja két alosztályra (B1, B2) az egyébként azonos dallamtípust. I.m., 103.

II. 4.1.1.7. c Az *A Kiáltónak szava* dallamtípus (5. tónus)

Az *A Kiáltónak szava* dallamtípus ismét az 5. tónust képviseli, de a *Feltámadtam* típusnál összetettebb a szerkezete. Első megjelenése a névadójául is szolgáló antifóna az Egyetemi templom *vesperálé*-jában.⁶⁵⁸ Dallami mintája ugyanezen tétel eredeti, római dallamváltozata, a *Vox clamantis in deserto* antifóna.⁶⁵⁹ A névadó tétel tehát nem más, mint egy konkrét tétel magyar fordítása. Mint ilyen az eredeti dallamot megtartó tételek között kellene tárgyalni, ám szorosán kötődik hozzá további 13 magyar nyelvű tétel, amelyek ennek mintájára készültek. Ezek egységes, kiegyensúlyozott és jellegzetes dallama a típus latin nyelvű változataira nem jellemző.

37. kotta: Az *A Kiáltónak szava* dallamtípus feléptítése.

The image displays the musical notation for the 'A Kiáltónak szava' chant type, organized into four staves. Each staff is divided into two sub-measures, labeled 1a-1b, 2a-2b, 3a-3b, and 4a-4b. The notation is written on a single-line staff with a treble clef. The notes are: Staff 1: 1a (C4, D4, E4, F4), 1b (G4, A4, B4, C5); Staff 2: 2a (C5, B4, A4, G4), 2b (F4, E4, D4, C4); Staff 3: 3a (C4, D4, E4, F4), 3b (G4, A4, B4, C5); Staff 4: 4a (C5, B4, A4, G4), 4b (F4, E4, D4, C4). Vertical bar lines separate the sub-measures and the staves.

A dallam összesen 4 sorból áll, amelyből az első két egység további két félsorra osztható, így hatsoros dallamként is értelmezhető, de fontos tagolópont osztja két rövidebb részre a 3–4. sort is. Dobszay László így ír a dallamról:

Zárt alakzat, de hosszúsága bizonyos határig rugalmas. [3a–b, 4a–b] rövidsége miatt vagy [1a–b-t és 2a–b-t] is rövid recitációval kell kezelni, vagy olyan szövegre kell alkalmazni, melynek főcezúrája kb. arany metszetben helyezkedik el. [1a]–ban a kiemelés általában deklamációs, [1b] viszont dallamos, habár a *c* többnyire súlyra esik; hajlítása ugratható. [2a és 2b] elem fix, [3a] csak rövid recitációt bír, inkább *f*–*g* mozgó tuba képzelhető el. [3b] nem hosszabbítható.

⁶⁵⁸ EV, 13.

⁶⁵⁹ LU, 1082–1083. A dallam az antifóna-összkiadás rendszerében az 5. tónus B2 alosztályába tartozik. MMMAe-V, 80*. 5026. sz.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

[3a] utolsó *a* hangja olykor igen súlytalan szótagként a kötésről leválhat. [4a] fix formula; [4b] azonban hajlításokba összefonható.⁶⁶⁰

Az 1a félsor az alaphangon indul és zár, az 1b félsor pedig kijelöli a dominánst. A 2. sor két félsorra bontva, fokozatosan ereszkedik újra az alaphangra.⁶⁶¹ A 3–4. sor egyfajta bővítésként egészíti ki a dallamot. A 3. sor kadenciája *g*-re nyit, míg a zárósor a túbahangról két lépcsőben érkezik a záróhangra.

39. táblázat: *A Kiáltónak szava* dallamtípus szótag- és szólamszám-eloszlása.

1. sor (1a+1b)		2. sor (2a+2b)		3. sor		4. sor	
(3)–5–(7) + (3)–4–(5)		3–6 + 4–7		(4)–5–7		(4)–5–7	
1	10%	1	-	1	10%	1	30%
2	40%	2	60%	2	90%	2	70%
3	50%	3	40%	3	-	3	-
4	20%	4	-	4	-	4	-

A dallamtípus rokonai jól megfigyelhetők nem csak a latin, hanem a magyar nyelvű tételekben is.⁶⁶² Az első két sor önmagában is értelmezhető rövid dallamtípusként, de a négysoros, bővített forma használata jóval gyakoribb. A 3–4. sor kiegyenlített hosszúságú, rendszerint 2 szólamhangsúllyal (70–90%). Az 1–2. sor általában hosszabb, 2–3 szólamhangsúlyú szövegeket hordoz, ami a félsorok erős tagolópontjainak köszönhető. Jellemző szólameloszlás a 2–2–2–2 (20%) és a 3–3–2–2 (20%). Ha hatsorosnak értelmezzük az antifónát (1a, 1b, 2a, 2b, 3, 4), akkor négy rövidebb, 1–2 szólamhangsúlyos sort és két valamivel hosszabb, 2 szólamhangsúlyos sort kapunk.

A teljes formát hozó és a rövidebb – nem tagolt 1–2. sorból álló – csoport tételei 90%-ban új dallamalkalmazások, csak két rövidebb tétel esetében mutatható ki dallami rokonság, illetve a névadó tétel esetében szoros dallami kapcsolat az eredeti, latin nyelvű tétellekkel. A dallamtípus négysoros, és bár van néhány példa az

⁶⁶⁰ Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

⁶⁶¹ Ehhez az ereszkedő motívumhoz hasonló zárósorokat figyelhetünk meg az összkiadás 5. tónusú antifónáinak A1-es alosztályában is. A magyar nyelvű tételek ezektől annyiban különböznek, hogy következetesen a névadó antifónából ismert, kötött dallamalakat hozzák.

⁶⁶² A kétsoros, 5. tónusú antifónák egy zárt csoportja az említett dallamtípus 1–2. sorát használja fel önálló dallamként. Ha tehát az első két dallamsort önállóan értelmezzük, egy kétsoros antifónadallamtípust kapunk, amely szépen illeszkedik az összkiadás 5. tónusú antifónáinak A1 alosztályába. Mindazonáltal egyik A1 alosztályba sorolható latin tétel dallama sem egyezik a magyar nyelvű változatokkal, így ezek kizárólag a magyar nyelven alkalmazott, négysoros, kötött dallamtípusból vezethetők le. Lásd e dolgozat II. 4.1.1.9. fejezetét!

egyenletes sorelosztású, strófikus jellegű alkalmazásra, inkább tagoltabb, de rövidebb szövegek illeszthetők rá.

II. 4.1.1.7. d *Az Aki eszi az én testemet dallamtípus (8. tónus)*

A 8. tónusú antifónák egy jellegzetes csoportját a húvétői vigília Magnificat-antifónájának kezdetéről *Vesperae* típusnak is nevezi az irodalom.⁶⁶³ Az eredeti, latin nyelvű tételek egy része meglehetősen változatos formát mutat, de szép számmal található olyan tételek is, amelyek a dallamkörön belül szilárd, kikristályosodott szerkezetet mutatnak.⁶⁶⁴ Ezek a dallamok voltak a magyar nyelven használatos *Aki eszi az én testemet* dallamtípus mintái.

Első kísérletei még változatos sorszerkezetű, diaton dallamokra készültek, de már a *Kis magyar uzuális*-ban megjelent a dallamtípusra jellemző kötött sor-összeállítás.⁶⁶⁵ Az itt közölt 6 tétel később letisztultabb és érettebb szövegkezeléssel kerül át az *Éneklő Egyház*-ba.⁶⁶⁶ A kezdeti diaton változatok, a *Kis magyar uzuális* és az *Éneklő Egyház* változatait összehasonlítva megfigyelhető, hogy a latin nyelvű anyaghoz hasonló, változó dallam- és szövegkezelésből hogyan alakult ki végül a kötött forma. A 40 magyar nyelvű tételből e kötött szerkezetet 30 tétel képviseli, ebből 6 követi az eredeti dallamot, a fennmaradó tételek új dallamalkalmazások.

38. kotta: Az *Aki eszi az én testemet* dallamtípus felépítése.

1a 1b

2.

3.

4.

5.
(Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.)

⁶⁶³ Az összkiadás jelentős mennyiségű tételt közöl ebben a dallamkörben (8. tónus, D osztály). MMAe-V, 106–107*.

⁶⁶⁴ I.h.

⁶⁶⁵ DLH, VII/D/2. IX/B/3. IX/B/4. Szendrei Janka hagyatéka. MG/1338. MG/1428. MG/1399.

⁶⁶⁶ KMU, 38. 40. 43. 44. 46. 57. ÉE, 688. 696. 707. 709. 712. 748. 447. 1445.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

A dallam 1. sora a jellegzetes *gc-a* kezdőmotívumból és egy *g*-re érkező szakaszból áll, amely az első szövegsor értelme szerint két részre (1a, 1b) tagolódhat. A 2. sor *c'*-ről indulva, az *a*-t érintve, rendszerint felső váltóhangról érkezik a *c'* kadenciára. A 3. sor fönny marad a *c'*-n, és jellegzetes melizmával érkezik a záróhangra. A 4. sor az *a-c-g* dallamívet bejárva érkezik a finálisra. Ehhez 5. sorként csatlakozhat egy két tagból álló bővítés, amelynek első fele *d*-re ereszkedik, majd a második fele visszatér a *g* záróhangra (38. kotta). Ez rendszerint alleluja szövegű, de ritkán önnálló szöveget is fölvesz. Dobszay László így ír a dallamról:

Négysoros forma, de első sora prolongálható és osztható. A *gc* kötés áthelyezhető súlyra, vagy rövid megállás előtti penultimára. Az *a-g-f* ingázás szabadabb, s akár *a*-n akár *f*-en enged belső tagolást, végén azonban egyértelmű ráfordulást kíván a *g*-re: *a-g-fg-g*; vagy: *f-gá-g*. A [2. sor] dallamos formula, súlytól független. [A 3. sor] kezelése is csupán simaságot és kellemes megérkezést igényel *c*-re, recitációja 3–8 szótagot enged, [a 4. sor] rövidebb. [A 4. sorban] nem a *c* súlyos (dallamos formula), hanem az *a-g* menet. Az [5. sor] tetszőleges alleluja-bővítés.

40. táblázat: Az *Aki eszi az én testemet* dallamtípus sorszerkezetei, szótag- és szólamszám-eloszlása.

1a	1b	2. sor		3. sor		4. sor		5a	5b	db
2–5	4–8	4–7–(9)		(3)–6–8		6–8–(10)		4–(7)	4–(6)	
	+	+		+		+				2
+	+	+		+		+				14
	+	+		+		+		+	+	5
+	+	+		+		+		+	+	9
1	4%	1	11%	1	26%	1	11%	1	-	
2	37%	2	56%	2	59%	2	59%	2	77%	
3	44%	3	26%	3	7%	3	22%	3	8%	
4	7%	4						4	15%	

A 40. táblázat első részében az egyes sorszerkezetek előfordulását listáztam, feltüntetve az 1. és az 5. sor belső tagolását is. A táblázat további része az egyes sorok szólameloszlását vizsgálja, immár a belső tagolások figyelmen kívül hagyásával. Ennek alapján kiderül, hogy 2–5. sor leginkább két szólamhangsúlyt vesz föl (56–77%), az 1. sor pedig – az erős belső tagolás következtében – legtöbbször hármát (44%). Jól látszik, hogy eredendően ez a dallamtípus is négysoros, de gyakran csatlakozik hozzá bővítményként az 5. sor. Előfordul ugyan

kiegyensúlyozott szövegelosztás, de ez ritkább, mint a strófás jellegű kötött dallamtípusoknál. Jellemző szólameloszlások közel egyenlő arányban (11–15%) – nem vizsgálva a belső tagolásokat és az 5. sort –: 3–2–2–2, 2–2–2–2, 3–3–2–2.

Az *Aki eszi az én testemet* dallamtípus eredendően négysoros, de a bővítményekkel és az 1. sor erős tagolásával akár hatsorosnak is értelmezhető. Viszonylag jól alkalmazkodik a változó hosszúságú szövegekhez. A dallam karakteres, fanfárszerű indítása különösen alkalmas az ünnepélyesség fokozására. Elsősorban a húsvéti időben és az Úr ünnepein használatos.

II. 4.1.1.7. e *Az Örvendezzünk* dallamtípus (1. tónus)

Az *Örvendezzünk* dallamtípus hamar felismerhető az incipitben megjelenő *d-a* kvint köré épülő 1. tónusú motívumról. A magyar anyag mintájául szolgáló eredeti antifónadallam-típuson 98 tétel található, amelyet Dobszay László a nagyszombati Benedictus-antifónáról *Mulieres* típusnak nevezett el.⁶⁶⁷ Akár a magyar tételcsoport is jelölhető lenne így, mégis jobb, ha más tételről kapja nevét, mert a latin nyelvű tételek tipológiájától eltérő jelenségek is tapasztalhatók benne.

A magyar nyelvű tételek hossza igen különböző lehet. A legtöbb tétel 4–6 dallamsort használ, de 3 és 9 soros is előfordul közöttük. Ez a változatosság azt a benyomást kelti – tévesen –, hogy talán nem a kötött formák között kellene szólni ezekről a tételekről. Meglepő azonban, hogy a 72 ide sorolható magyar nyelvű antifónából, csak 20 tétel dallama rokon az eredeti latin tételével, és ezek közül is csak 9 tekinthető eredeti dallamot megtartó vagy azt alig módosító tételnek. Ez azt jelenti, hogy a *Mulieres* típusba sorolható magyar tételek 72%-a új alkalmazás, 15% pedig komolyabb alakításon esett át. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a változatos sorszerkezet ellenére is következetes módosítások mutathatók ki a magyar nyelvű tételek dallamában.

Az *Örvendezzünk* dallamtípus először az Egyetemi templom *vesperáléjában* jelent meg. Az ebben közölt *Üdvözlégy Mária* antifóna már a latin mintától különböző, kizárólag a magyar nyelvű anyagra jellemző vonásokat hordoz.⁶⁶⁸ A dallam miseproprrium-szöveget elsőként a *Kis magyar uzuális*-ban vesz fel, ahol 4

⁶⁶⁷ MMMAe-V, 49*. 82. 1168. sz.

⁶⁶⁸ EV, 41. 44.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

szöveget is hordoz.⁶⁶⁹ Feltételezhető azonban, hogy néhány tétel még ezeknél is korábban keletkezett. A pontosan keltezhető tételek mindegyike már a pentaton dialektusból ismert *dac'-a* incipittel indít, de sikerült fölkeresni 8 olyan magyar nyelvű misetételt, amelynek kezdete a *c'* helyett *b*-t hoz, tehát diaton dialektust követ.⁶⁷⁰ További érdekesség, hogy ezekben a tételekben néhány dallamsor még nem a később állandósult formában jelenik meg, tehát némi kísérletező jelleg is érezhető rajtuk. Úgy tűnik tehát, hogy az *Örvendezzünk* típusnak ez a 8 tétel lehet a legkorábbi alkalmazása, legalábbis a szentmise keretében.⁶⁷¹

A latin és a magyar anyag összehasonlításakor érzékelhető, ugyanakkor első ránézésre nehezen megragadható különbségek tapasztalhatók. A nehézség az, hogy a magyar nyelvű anyag sajátosságai szinte minden tételben megjelennek, nemcsak egy elkülönült, szigetszerű csoportban. Ha azonban a dallamsorokat szorosabb vizsgálat alá vonjuk, kiderül, hogy a magyar nyelvű tételek a látszólagos változatosság ellenére szoros összefüggésben állnak egymással. Sorszerkezetük ugyan meglepő eltéréseket mutat, az egymásnak megfelelő sorok dallama azonban állandó, hozza a kötött formáknál megszokott jellegzetességeket. A magyar nyelvű tételeknél alkalmazott, közel teljes sorszerkezet az *Adj békét* kezdetű introituson figyelhető meg (39. kotta).

39. kotta: Az *Adj békét* introitus.

Adj bé - két azoknak kik reád vár - nak, hogy i - gaz-mon-dók - nak
bizonyul - ja - nak pró - fétá - id, hallgasd meg, U - ram, szol - gá - dat,
s né - ped - nek, Iz - ra - el - nek kö - nyör - gé - sét.

⁶⁶⁹ KMU, 51. 53. 59. 69.

⁶⁷⁰ DLH, VII/D/2. IX/B/2–4.

⁶⁷¹ Érdekes kérdés, hogy vajon ez a 8 tétel korábbi-e az Egyetemi templom *vesperáléjánál*. A *vesperále* vegyesen tartalmaz pentaton és diaton dialektusú dallamot, ugyanakkor a zsolozsma összeállítása már alapoz az esztergomi hagyományra is. Az tehát, hogy az *Üdvözlégy, Mária* kezdetű antifóna pentaton dialektusban indítja a dallamot, nem feltétlenül jelenti – ugyanakkor ki sem zárja –, hogy a diaton dallamú misetételeknél későbbi, hiszen a pentaton formula használata egyszerűen az esztergomi zsolozsmaforrások követéséből is származhat.

A magyar nyelvű változatok túlnyomó része az ebben megfigyelhető sorokból áll össze, ám a sorok válogatása eltérő lehet. Ezek alapján több alcsoport is kialakítható, akárcsak a latin nyelvű tételek esetében. A magyar nyelvű alkalmazások sajátossága abban áll, hogy a dallamsorok a kötött formáknál megszokott, következetes azonosságot mutatják. A dallamsorok hangkészlete és lefutása állandó, csak néhány apró módosítás figyelhető meg. A latin nyelvű tételek dallamsorai jóval változatosabbak, és csak egy-egy esetben feleltethetők meg a magyar tételek kötött dallamsorainak.

A magyar nyelvű antifónák sorai három nagyobb egység szerint szerveződnek (40. kotta), amelyek közül az első két egység a dallamtípus négysoros változata – amely az eredeti tételek között például a *Mulieres* antifóna szerekezeténél figyelhető meg –, a harmadik pedig egy bővítmény. Ez a dallamtípus is levezethető tehát egy négysoros alapformából, amelyből különféle belső tagolások és bővítések során egy hosszabb, erősen tagolt sorszerkezet jön létre. A dallamtípus fő jellegzetessége a rövid, egy-két mottószerű szóból álló kezdősor (1a). Ebben – egy kivételtől eltekintve – minden esetben megjelenik a szignálszerű *d-a* pes, amely rendszerint kiegészül egy *ac'-a* motívummal is. Ezt megelőzheti egy néhányhangos felütés is *c*-ről vagy *f*-ről indítva. Ha a szöveg indokolja a kezdősor bővíthető egy recitáló szakasszal, amelynek végén az *ac'-a* motívum ismétlődik (1ab). A kezdősorhoz csatlakozhat egy – az előzőtől különálló – *a*-n recitáló sor is, amelyet a jellegzetes *agac'a(g)* melizma zár (1b). Öt esetben e sor helyén egy *a-f-a* dallamívet bejáró sort találunk (1b*). Ezután kezdődik a második nagy egység, az *a*-ról *d*-re történő ereszkedés. Ez az egység egy vagy két dallamsort tartalmazhat. Előfordul, hogy csak az *Aki nekem szolgál* dallamtípusból már ismert, jellegzetes 1. tónusú zárósor áll ezen a helyen (2b), de ezt igen gyakran megelőzi egy *a*-ról *f*-re ereszkedő sor (2a), amely így az ereszkedés során az *f*-en egy zárlatot képez. Amennyiben a tétel itt véget ér, mindig a zárósorral fejeződik be, ha azonban harmadik egységgel folytatódik, a második egység gyakran egy jellegzetes *g-f-g-d* formulával végződő sort hoz, egy gyengébb középzárlatot képezve (2*).⁶⁷² A harmadik egység tulajdonképpen egyfajta bővítés, hiszen a zárósor képes egy teljesértékű zárlatot

⁶⁷² Ugyanez a sor a két nagyobb egységből álló tételek esetén megjelenhet a zárósor előtt, az *a*-ról *f*-re ereszkedő sor helyén is, ám ilyenkor kiegészül egy *d-e-f* hajlítással, és ugyancsak *f*-re zár.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

képezni a második egység végén. A bővítés leggyakrabban két- vagy háromsoros.⁶⁷³ A tétel az előzőhöz hasonló zárósorral fejeződik be (4. sor), amelyet megelőz egy *f-d-g-f* ívet bejáró, következetesen azonos lefutású sor (3. sor).⁶⁷⁴ E két sor közé, hosszabb szövegek esetén beékelődhet egy rövidebb *fgf-c* motívum is (3b), amely szintén kötötten jelenik meg mindenütt. Ehhez hasonló dallamú sor csak egyetlen latin tételben, az *Erunt prava* kezdetű antifónában figyelhető meg, ám a magyar nyelvű anyag módosítva, egy torculusszá összevont hajlítással hozza az itt szereplő motívumot, ezáltal sokkal karakteresebb sort képez.⁶⁷⁵ A magyar nyelvű tételek a latin nyelvű anyagból ismert bővítési lehetőség helyére illesztik be ezt a tudatosan megformált, kötött lefutású dallamsort, amely 13 alkalommal jelenik meg a magyar tételekben. Dobszay László így ír a dallamtípusról:

Különböző hosszúságú, arányú, felépítésű, de általában rövid és jelentős intonációval kezdődő szövegekhez. Legrövidebb alakja: [1a, 2*, 3. sor, 4. sor] (tehát négy soros). Bővíthet [1b-vel], ez hosszabb recitációt is hordhat, [3b-vel] (ennek recitációja rövid, max. 4–5 szótagos) és szükség esetén [2a] végén is hajlításos zárlat képezhető. Az [1a] rész zenei lényege a kvintugrás, előző hangjai elmaradhatnak. [1b] hajlítása az utolsó szótagon, vagy a penultimán, a [3b] torculusa mindig penultimán. [2b] változatai a gördülékeny lefutás érdekében; [1a] hajlítása dallamos természetű, jó elhelyezés esetén szöveghangsúlytól és -hosszúságtól független.⁶⁷⁶

40. kotta: Az *Örvendezzünk* dallamtípus felépítése.

Első egység: (Incipit és túbahang)

The image displays three musical staves in G-clef, representing different variations of the first unit of the 'Örvendezzünk' chant. Staff 1a shows a four-measure phrase starting with a quarter rest, followed by quarter notes G, A, B, and C. Staff 1ab shows a similar phrase but with a half note G and a quarter note A in the first measure, followed by quarter notes B and C. Staff 1b, marked with an asterisk, shows a variation with a half note G and a quarter note A in the first measure, followed by quarter notes B, C, and D. The labels '1a', '1ab', and '1b' are centered below their respective staves.

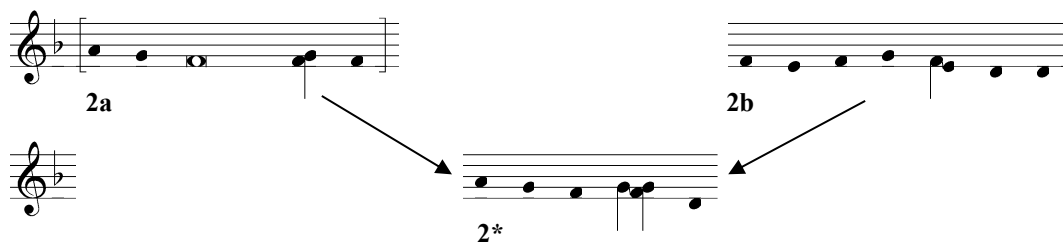
⁶⁷³ A latin tételek között gyakoribb az egysoros bővítés, a magyar tételek között ilyen csak két esetben figyelhető meg.

⁶⁷⁴ A zárósor végéhez csatlakozhat a záróhangból a szubtonális váltóhangon át indított rövid bővítmény is, amely így néhány szótaggal megnövelheti a sor hosszúságát.

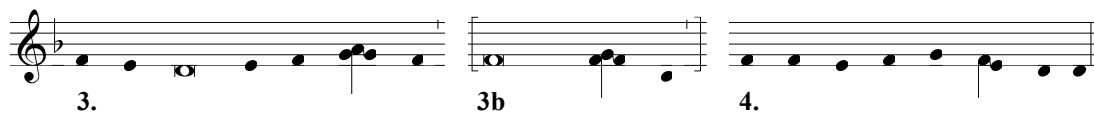
⁶⁷⁵ MMAe-V, 1214. sz.

⁶⁷⁶ Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

Második egység: (Ereszkedés a *d*-re)

Harmadik egység: (Bővítmény)

41. táblázat: Az *Örvendezzünk* dallamtípus sorszerkezetei és szólamszám-eloszlása.

Első egység		Második egység		Harmadik egység				db			
1a	1b	2a	2b	3. sor		3b	4. sor				
+	+	+	+					9			
+			+	+			+	3			
+	+		+	+			+	5			
+			+	+			+	5			
+	+		+	+			+	11			
+	+	+	+	+			+	20			
+	+		+	+		+	+	4			
+	+		+	+		+	+	3			
+	+	+	+	+		+	+	4			
1	66%	1	33%	1	15%	1	9%	1	75%	1	6%
2	32%	2	65%	2	47%	2	61%	2	25%	2	86%
3	2%	3	2%	3	21%	3	30%	-	-	3	8%
			4	17%							

A bemutatott dallamsorok nem minden magyar tételben jelennek meg, többféle sorösszeállítás is lehetséges (41. táblázat). 9 tétel csak két nagyobb egységből, bővítmény nélkül áll. 44 tétel kéttagú bővítményt kap, ebből 24 tétel az egy sor alatt lefutó második egységet hozza, amelyből 17 nem a zárósoron, hanem a *g-f-g-d* formulával fut le (2ab), míg a fennmaradó 20 tétel két részre bontva éri el a középzárlatot. 12 tétel háromtagú bővítményt kap, benne a *fgf-c* bővítménnyel (3b). A magyar tételek között fennmaradó 8 eredeti dallamot megtartó, vagy azt kissé alakító tétel – egy kivétellel – az imént vázolt rendszerbe nem teljesen illeszkedik, ami azt jelzi, hogy a latin tételek sokkal szabadabban kezelik a sorok megformálását.

A szólamszám-eloszlásokat vizsgálva jól látszik, hogy a 2–4. sor leginkább 2 szólamhangsúlyt vesz föl (47–86%), ennél valamivel rövidebb az 1a és a 3b sor, amelyek leggyakrabban 1 szólamhangsúlyt hordoznak. A 2. sor egészen rövid és hosszabb szövegeket is képes fölvenni, ami a sor tagolhatóságának (2a–2b)

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

köszönhető. Ha a 2. sor két tagra bontható (2a–2b), rendszerint 2–2 szólamhangsúly figyelhető meg bennük.

Összességében elmondható, hogy az *Örvendezzünk* dallamtípus magyar nyelven kötött dallamtípusként viselkedik. Az azonos dallamosorok motívumai következetesen megegyeznek, de a sorszerkezet és a tételek hosszúsága igen változatos lehet. Az eredendően négysoros dallam a bővítési lehetőségek kidolgozásával hosszabb, akár nyolc részre tagolt szövegek felvételére is képes.

II. 4.1.1.8. Nem strófikus-jellegű dallamtípusok hosszabb szövekhez

II. 4.1.1.8. a Az *Ó, Emmánuel* dallamtípus (2. tónus)

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek között kezdettől fogva jelen vannak az ádventi Ó-antifónák dallamára készült tételek. E különösen ünnepélyesen megkomponált dallamtípus zárt egységet alkot már a latin nyelvű anyagban is, erre a dallamra éneklí ugyanis az egész gregorián hagyomány ádvent utolsó hetének Magnificat-antifónáit.⁶⁷⁷ Kiemelt liturgikus helyzete és fülbemászó dallama miatt világszerte igen népszerű, nem meglepő, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételkészletben is helyet kapott.

A dallam magyar nyelvre ültetésének legkorábbi keltezhető emléke a *Nagy Királyt szült, íme, az asszony* kezdetű karácsonyi antifóna, amely az Egyetemi templom *vesperáléja* óta folyamatos használatban van.⁶⁷⁸ Több korszakban összesen 25 magyar nyelvű tétel készült e dallamra. Ez a szám némileg meghaladja a latin nyelvű tételek számát, ám e 25 tételből csak mintegy 15 maradt meg a nyomtatott kiadványokban.⁶⁷⁹

Különösen érdekes, hogy az új, magyar nyelvű tételek dallami szempontból nem egységesek. 6 közülük a római dallamváltozatot hozza diaton dialektusban, 19 pedig az esztergomi dallamváltozatot követi pentaton dialektusban. A diaton tételek feltehetőleg a korai időkből valók, közülük több is kísérleti jellegű. Remete Szent Pál

⁶⁷⁷ Lásd az antifóna-összkiadás 2. tónusú antifónáinak B osztályát! MMMAe-V, 63*.

⁶⁷⁸ A tétel latin nyelvű mintája a *Genuit puerpera Regem* antifóna, amely az ádvent-végi Magnificat antifónák dallamára készült kontrafaktum. EV, 14. NZs, 33. *Karácsonyi diurnále*, 39.

⁶⁷⁹ Az antifóna-összkiadás 16 tételt listáz. I.h.

antifónája egyedi adatként maradt fenn, feltehetőleg töredékesen.⁶⁸⁰ 4 tétel introitus- és kommúniószöveget hordoz, de ezek mind más dallammal kerültek be a nyomtatott kiadványokba. A diaton tételek közül csak egyetlenegy, az említett karácsonyi antifóna, a *Nagy Királyt szült, ime, az Asszony* került át a *Népszolozsmák*-ba és a *Karácsonyi diurnálé*-ba.⁶⁸¹ A pentaton dialektusú dallamváltozatból kiinduló 19 tételből 5 csak kéziratból ismert, további 14 viszont átkerült a nyomtatott kiadványokba, és mind a mai napig használatban van.

A magyar nyelvű tételek dallamszerkezete megegyezik a latin nyelvű tételekével. Az első két sor a *d-f* tengely körül mozog, ehhez csatlakozik a második egység, amelynek első fele kilép az *a*-ra a jellegzetes dupla torculus-ból álló motívummal, majd a második fele visszaereszkedik, végül a harmadik egység következik a 2. tónus jellegzetes, mély járású motívumával és egy szabályos zárósorral. A második és harmadik egységben kivételszerűen megfigyelhető a sorok további osztása belső bővítéssel (41. kotta). Dobszay László így ír a dallamról:

Terjedelméhez képest monumentális hatású, formájában alakulóképes, különböző terjedelmű, ünnepélyesebb szövegek hordozására alkalmas, de alkalmazásnál kényes, nagyobb anyagismeretet kívánó típus. [Vö. a 6. tónusú *Ó, szentséges lakoma* dallamtípussal!] Legfontosabb pontja a [2a elem vége]: ez kerül grammatikailag–értelmileg legsúlyosabb zárlatra. Zárlata felbontható: torculus + torculus; torculus + pes + punctum; torculus és pes + punctum alakokra. Az előkészítő *f-d-f* fix képlet. A hozzá csatlakozó [2b] szakasz belső *f*-zárlata tetszőleges; egyszerű skálamenettel *d*-ig is mehet a dallam. [1a–ab] elemekben és [2a] elején szabadabban mozgó recitáció *d-f* tubasávban; de többszörös *d* belső zárlat képezhető *d-f* penultima hajlítással. [1b] aránya tetszőleges; [1a] lehet egy hosszabb sor belső zárlata. [3a] helyén olykor mélyjárású zárlat állhat, de ilyenkor [3b]-tagnak viszonylag súlytalan két szótaggal, vagy hajlítással kell indulnia. [...]⁶⁸²

⁶⁸⁰ *Tündöklő hírét hirdessük Thébai Pálnak*, DLH, VII/C/2. MG/0770.

⁶⁸¹ Lásd e dolgozat 678. lábjegyzetét!

⁶⁸² Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

41. kotta: Az ádventi Ó-antifónák dallamának felépítése a magyar nyelvű tételekben.

Első egység:

Második egység:

Harmadik egység:

42. táblázat: Az ádventi Ó-antifóna dallam sorszerkezete és szólameloszlása.

1a		1b		2a		2b		3a		3b		Összesen:
3-8-(11)		6-10-(12)		(2)-4-11		6-10		6-8		3-9		
+		+		+		+		+		+		1 (diaton)
+		+		+		+		+		+		12
+		+		+		+		+++		+		2
+		+		++		+		+		+		2
+		+		+		++		++		++		1
+		+		++		++		+		+		1
+		+		+		++				+		4
+		+		+		++		+		+		1
1	8%	1	8%	1	17%	1	8%			1	25%	
2	33%	2	42%	2	33%	2	67%	2	50%	2	75%	
3	58%	3	50%	3	25%	3	25%	3	25%			
				4	17%			4	8%			
				5	8%			7,8	8%			

A sorszerkezeteket összehasonlítva jó látszik, hogy a tételek közel fele a bemutatott 3×2 soros szerkezetet mutatja, míg a többi tétel különböző pontokon belső bővítésekkel osztja tovább a sorokat (42. táblázat). Az egyes sorokban leginkább 2–3 szólamhangsúly figyelhető meg, a 2a és a 3a sorok azonban egészen változó, olykor igen hosszú szövegeket is hordozhatnak. Ezeknél az eseteknél a dallamsorok belső tagolása figyelhető meg.

A magyar tételek közül 8 kontrafaktumeljárással készült, további 5 apróbb módosításokkal követi az eredeti dallamot, míg 7 pentaton és 4 diaton tétel készült újonnan, előzmény nélkül. Jól látszik, hogy a dallam használatával az ádvent–karácsonyi időn kívül is kísérleteztek, ám ezek közül mindössze kettő került át a

nyomtatott kiadványokba.⁶⁸³ Elmondható, hogy az ádventi Ó-antifóna dallamok magyar nyelven – több kísérletet végülis elvetve – nagyrészt megmaradtak eredeti szerepükben. A dallamtípus nem strófikus jellegű, és képes felvenni változó hosszúságú szövegsorokat is.

II. 4.1.1.8. b Az Ó, szentséges lakoma dallamtípus (6. tónus)

A 6. tónusú új, magyar nyelvű antifónák között a korábban már tárgyalt, kötött dallamtípus mellett egy hosszabb és változékonyabb dallamot is találunk, amely ugyan szigorúan véve nem nevezhető kötött formának, jelentősége miatt mégis érdemes róla e fejezetben beszélni. Összesen 11 magyar nyelvű tétel készült erre a dallamra, ebből pedig csak 2 mise- és 4 zsolozsmaantifóna került át a nyomtatott kiadványokba, így a dallam használata periférikusnak mondható. További nehézség, hogy a dallam megjelenési formái a kötött formákénál változatosabbak, a tételek csekély száma miatt pedig nem lehet nagyobb csoportokat meghatározni. A dallam felhasználása ugyanakkor a kötött dallamtípusokhoz hasonló abban a tekintetben, hogy a 11 magyar nyelvű tételből 9 teljesen új szöveg-dallam párosítás, csak 2 tétel esetében mutatható ki kapcsolat az eredeti latin szöveg dallamával. Egy olyan dallamról van tehát szó, amelyben meglenne a lehetőség a kötött dallamtípussá válásra. Az új szöveg-dallam párosításoknál pontosan ugyanaz figyelhető meg, mint az ádventi Ó-antifónák új dallamalkalmazásainál. A kísérleti tételek jó része itt sem került át a nyomtatott kiadványokba két mise- és egy zsolozsmaantifónát kivéve.

E dallamtípus eredeti, latin nyelvű változatai a 6. tónusú antifónák egyetlen olyan csoportját alkotják, amelyben az antifónáknál megszokott rugalmasságnak, szöveghez való alkalmazkodásnak nagyobb tere van.⁶⁸⁴ A magyar nyelvű tételek dallamai nagyjából követik a latin nyelvű tételeknél megfigyelhető variánsokat, de a kötött formákhoz hasonló jegyeket is hordoznak. Egyrészt vannak tételek, amelyek kevesebb dallamsort használnak az átlagnál, másrészt 5 tétel egy markáns, új dallamotívummal bővül. A kevesebb dallamsort felhasználó tételekre akad néhány

⁶⁸³ A dallamtípus ádvent-karácsonyi időn kívüli alkalmazására a latin nyelvű tételek között példa az *O Rex gloriae* kezdetű Magnificat-antifóna Mennybemenetel második vesperásából, amely magyar nyelven a *Húsvéti diurnálé*-ba is bekerült. A másik magyar nyelvű tétel, amelyik kívül esik az ádvent-karácsonyi időn *Vígadjon az Urat keresők szíve* kezdetű introitus a *Graduale Hungaricum*-ból. H 162. GH, 259.

⁶⁸⁴ Lásd a 6. tónus A4-es csoportjának leírását! MMAe-V, 85*.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

példa a latin nyelvű antifónák között is, ám az új motívum felhasználása – úgy tűnik – csak az új, magyar nyelvű anyagból mutatható ki.⁶⁸⁵

A magyar nyelvű tételek közül talán az *Ó, szentséges lakoma* a legismertebb. Dallamszerkezetének egyes elemei kivételesnek számítanak, mégis e tétel mutatja meg leginkább a dallamban rejlő lehetőségeket. Úgy gondolom, és a vizsgált anyag is erre enged következtetni, hogy e sorszerkezet hordozza magában a dallamtípushoz tartozó kötött forma lehetőségét (42. kotta).

42. kotta: Az *Ó, szentséges lakoma* dallamtípus felépítése.

Első egység

Második egysége

Harmadik egység

Negyedik egység

Ötödik egység

1a 1b 1c 2a 2b

3a 3b 4a 4b

5. al - le - lu - ja.

Dobszay László így ír a dallamról:

Ünnepélyes, de nehezebben kezelhető típus. [1a] formulájára általában Ó! felkiáltás kerül. Ezután *f-g* mozgó recitáció, esetleges belső zárattal ([1b-tag] *g*-je lehet súlytalan!) [1c] záró *f*-je legalábbis relatív súly. [2a] elején rövid *f* recitáció állhat (2–3 hang), majd hangsúlyozott belső zárlat; melizmája általában súlytalanon, vö. [3b] elemmel; bővített formáját lásd ott. [4a]-elem hat hangja szükség esetén hajlítható, s [4b] is összevonható nagyobb melizmává ([4a+4b] akár 3–4 szótaggal). Dallamos formula, inkább a szöveg könnyű rásimulását kívánja semmint a hangsúlyok érvényesítését. [5.] elején *f-g* mozgás után fix penultima-hajlítás és ad libitum alleluja.⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Kevesebb dallamsort használó latin tételekre példa az antifóna-összkiadás 6068–6069-es tétele. MMAe-V, 780–781.

⁶⁸⁶ Dobszay, *Tapasztalatok...*, i.h.

Az első egység egy vagy két sorra bontva az *f-g-f-a-f* ívet járja be. Ehhez csatlakozik második egységként újabb két sor, amely a dallamtípus jellegzetes melizmája után újra visszaereszkedik az *f*-re.⁶⁸⁷ A harmadik egység 3b sora megegyezik a második egység 2b sorával, azzal a következetes különbséggel, hogy a melizma végén mindig megismétlődik az *a-g* clivis. A negyedik egység megoldása magyar nyelven rendhagyó. A kottapéldában is látható *agf-ahc'-g--c*, dallamív 5 esetben mutatható ki, tehát a tételek majdnem felében, ám erre a latin nyelvű tételekben nincs példa.⁶⁸⁸ Úgy tűnik, hogy e sor nagyívű, az egész hangkészletet bejáró felépítése kizárólag a magyar tételek sajátja. Ahol hiányzik a felső *c'*-felé való kitérés, ott a latin nyelvű anyaghoz hasonlóan csak egy *c*,-re ereszkedő motívum figyelhető meg. Az ötödik, záró egység újból az *f-a* tengely körül mozog.

43. táblázat: Az *Ó, szentséges lakoma* dallamtípus sorszerkezete és szólameloszlása.

1ab		1c		2ab		3ab		4ab		5		Össz.:
+		+		+		+		+		+		2
+		+		+		+		!+!		+		5
+		+				+		+		+		4
1	46%	1	27%			1	27%	1	36%	1	9%	
2	27%	2	73%	2	57%	2	46%	2	46%	2	82%	
3	27%			3	43%	3	27%	3	18%	3	9%	
										5	9%	

A 43. táblázatból jó látható, hogy a különleges dallami megoldást hozó 4ab-sorok (!+!) nagyobb arányban jelentkeznek a magyar nyelvű tételekben. Ezek egy kevésbé kidolgozott kötött formát jelentenek. A sorok hosszabb és rövidebb szövegeket egyaránt képesek felvenni, de – az 1ab sor kivételével – a legnagyobb arányban két szólamhangsúlyt hoznak (46–57%).

Összességében elmondható, hogy az *Ó, szentséges lakoma* dallamtípus igen jól alkalmazkodik a nem strófikus jellegű, hosszabb szövegekhez is. Sorainak száma a lehetséges belső tagolásoknak köszönhetően 5 és 10 között mozog.

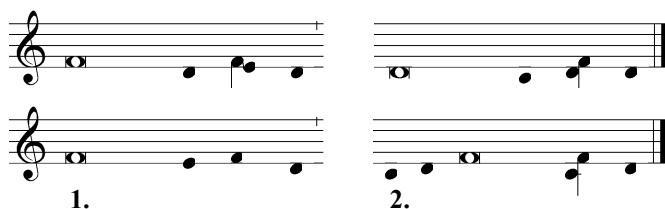
⁶⁸⁷ A második egység a magyar nyelvű tételeknél 5 esetben kimarad. Ilyenkor rögtön a 3. egységgel folytatódik az antifóna.

⁶⁸⁸ A felső *c'* felé való kitérésre ugyan van példa, de kizárólag az utolsó sorokban, és az *a-f* előzmény nélkül. Lásd például MMMAe-V, 6058–6060, 6063. sz.

II. 4.1.1.9. Rövid antifónadallamok kötött dallamtípusként

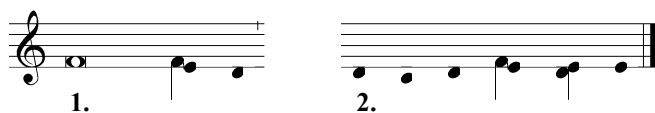
A módosított antifóna-típusdallamokhoz hasonló kötött formák megfigyelhetők a rövid, két-három tagból álló dallamok között is. Ezek általában abban különböznek az imént bemutatott, hosszabb dallamoktól, hogy szinte módosítás nélkül vesznek át egy adott dallamformát a latin nyelvű anyagból, és azt ezután nagy számban alkalmazzák – kontrafaktumszerűen – új magyar nyelvű szövegekre. Általánosan jellemző rájuk, hogy leggyakrabban két rövid szövegsort vesznek föl, rendszerint soronként 1–3 szólamhangsúllyal. Bár e dallamok viselkedése nem különbözik jelentősen a latin nyelvű mintáktól, a magyar nyelvű tételek jóval többen vannak.

43. kotta: A *Dicsérem az Istent* dallamtípus (2. tónus).

A 2. tónusú antifónák mottószerű, kéttagú tételei a latin nyelvű tételekhez képest jóval nagyobb mennyiségben jelennek meg magyarul (43. kotta).⁶⁸⁹ A dallam két sorból áll, mindkét sor a *d-f* tengely körül mozog. A dallammenet a magyar nyelvű tételeknél kötött, csak néhány változat mutatható ki. A 31 tétel közül 8 követi az eredeti dallamot, 7 tétel a magyar nyelven használatos dallamváltozat szerint igazítva lett, 16 pedig új alkalmazás.

44. kotta: A *Bízzék Izrael az Úrban* dallamtípus (4. tónus).

A 4. tónusú antifónák közül a mély járású, egyszerű tonus irregularis-dallamok tekinthetők kötött formának (44. kotta).⁶⁹⁰ A dallam első fele *d-f* tengely körül mozog, a második fele pedig egy *e*-re futó kötött dallamsor. A 12 magyar

⁶⁸⁹ Lásd az antifóna-összkiadás 2. tónusú tételeinek A1-es alosztályát! MMMAe-V, 61*.

⁶⁹⁰ Lásd az antifóna-összkiadás 4. tónusú tételeinek B1-es alosztályát! MMMAe-V, 72*.

nyelvű tételből 4 követi az eredeti dallamot, 3 a magyar változatokhoz lett igazítva, 5 pedig új dallamalkalmazás.

45. kotta: Az *Az ő szent hajlékában* dallamtípus (6. tónus).

A 6. tónusú tételek között újból nagy számban találunk egy egyszerű, kötött dallamformát (45. kotta).⁶⁹¹ A dallam első fele nagyjából kötött vonalban járja be az *f-a-d* ívet, második fele pedig voltaképpen az *f*-zárlat kidolgozása, megerősítése. A 23 magyar nyelvű tételből 5 tartja meg az eredeti dallamot, 12 módosítva, a magyar nyelvű változathoz igazítva hozza azt, 6 pedig új alkalmazás.

Az egyszerű 7. tónusú antifónák között is találhatók új dallamalkalmazások, de ezek sokkal változatosabb képet mutatnak, mint az előbbiek, így nem lehet igazán kötött dallamformának nevezni egyik változatot sem. Közös jellemzőjük, hogy a tipikus, ereszkedő 7. tónusú zárósor előtt a II. 4.1.1.4. d. fejezetben megismert kezdőmotívumok valamelyike áll előtagként.

46. kotta: A *Boldog ember* dallamtípus (8. tónus).

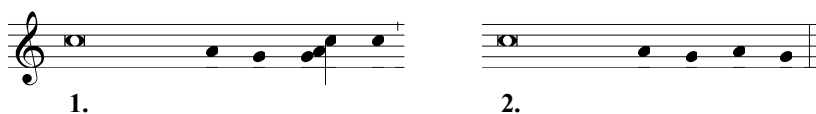
A 8. tónusú tételek esetében három rövid antifónadallam is a kötött dallamformák jegyeit mutatja. Ezek közül az első – mely rokona a 2. tónusú rövid, kötött dallamformának is – a *c'* túbahangról ereszkedik le, a *c'-a* sáv bejárása után végül *g*-re érkeznek.⁶⁹² Egyik legismertebb példája a *Boldog ember* kezdetű antifóna a vasárnapi vesperásból. Magyar nyelven 22 tétel sorolható ehhez a dallamhoz, amelyből 3 megtartja az eredeti dallamot, 4 módosítva hozza azt, 16 szöveg pedig előzmény nélkül kerül rá. Ez annyit tesz, hogy a magyar nyelvű tételek több mint 70%-a új alkalmazás.

⁶⁹¹ Lásd az antifóna-összkiadás 6. tónusú tételeinek A1-es alosztályát! MMMAe-V, 84*.

⁶⁹² Lásd az antifóna-összkiadás 8. tónusú tételeinek C1-es alosztályát! MMMAe-V, 104*. A 2. tónusú rokon dallamokhoz lásd: MMMAe-V, 61*.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

47. kotta: Az *A te országod, Isten* dallamtípus (8. tónus).

A második, 8. tónusú, rövid, kötött dallamtípus az előző dallam egy sajátosan megszilárdult, szigorúan kötött változata, amely már a latin nyelvű tételek között is zárt egységet alkot.⁶⁹³ Egyik legismertebb példája az *A te országod, Isten* kezdetű antifóna a *Népszolozsmák*-ból. A 26 magyar nyelvű tételből 5 megtartja az eredeti dallamát, 3 módosítva hozza azt, 18 tétel pedig – tehát ismét közel 70% – új alkalmazás.

48. kotta: A *Mi, akik élünk* dallamtípus (Tonus peregrinus).

Szintén hordja magában a rövid, kötött formák jellegzetességeit a 113. zsoltárhoz tartozó *Nos qui vivimus* kezdetű tétel és az ennek mintájára készült 5 magyar nyelvű antifóna is.⁶⁹⁴ Első sora rövidebb, második sora valamivel hosszabb szövegeket képes fölvenni. A tonus peregrinus zsoltártónust vonzó, szigorúan kötött dallam új, magyar nyelvű alkalmazásai egyrészt az új zsoltárdivíziók miatt jöttek létre, de kivételként a 43. zsoltár antifónája is e dallamra került a *Nokturnálé*-ban.⁶⁹⁵

49. kotta: Az *Íme, mily jó* dallamtípus (1. tónus).

Az 1. tónusú antifónák között egyazon dallam két változata viselkedik rövid, kötött dallamtípusként.⁶⁹⁶ Legegyszerűbb formája az *a*-ról *d*-re ereszkedik, ehhez képest valamivel hosszabb szövegeket képes fölvenni, ha még egy előtag is

⁶⁹³ Lásd az antifóna-összkiadás 8. tónusú tételeinek C2-es alosztályát! MMMAe-V, 104*.

⁶⁹⁴ Vö.: MMMAe-V, 8468. sz.

⁶⁹⁵ *Virrasztó Zsoltárkönyv (Nokturnále)*. [=Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I/B.] (Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991). 124.

⁶⁹⁶ Lásd az antifóna-összkiadás 1. tónusú tételeinek A1–A2 alosztályát! MMMAe-V, 44*–45*.

csatlakozik hozzá. A félzárlat helye változó, lehet *a*, *g* vagy *f* is, de a dallamív kötött, így a tagolás helye meghatározza a zárósor lefutását is. A 36 magyar nyelvű tételből 26 új szövegalkalmazás, csak 9 tartja meg az eredeti dallamot.

50. kotta: Az *Uram, te megvizsgáltál* dallamtípus (3. tónus).

A legegyszerűbb 3. tónusú antifónák között szintén találunk az előzőekhez hasonló dallamot, bár jóval kevesebb példával.⁶⁹⁷ A dallam két félsorra osztva *c*-ről *e*-re ereszkedik. Ha a szöveg úgy kívánja, egy rövid kezdőmotívummal kiegészíthető. A félzárlat helye ez esetben is változó, lehet *g* vagy *a* is. A 12 ide sorolható magyar nyelvű tételből 4 hűségesen, 3 átalakítva tartja meg az eredeti dallamot, és csak 5 az új dallamalkalmazás.

51. kotta: Az *Örvendezik az én lelkem* dallamtípus (5. tónus).

Az 5. tónusú antifónák között még kevesebb rövid, kötött formájú tételt találunk, viszont érdekes, hogy ezeknek sajátos, önálló alakja van. A dallamtípus az 5. tónusú antifónák legegyszerűbb csoportjába illeszkedik, de egyik latin nyelvű tétellel sem egyezik teljesen.⁶⁹⁸ A dallamvonal a hosszabb kötött forma, az *A Kiáltónak szava a pusztában* dallamtípus megfelelő sorait idézi.⁶⁹⁹ Magyar nyelven 7 tétel található ezen a dallamon, ebből 3 alakítva hozza az eredeti dallamot, 4 pedig új alkalmazás.

52. kotta: A *Nem csak kenyérrel él az ember* dallamtípus (8. tónus).

⁶⁹⁷ A mennyiségi különbség a latin nyelvű, eredeti anyagban is megfigyelhető. A Lásd az antifóna-összkiadás 3. tónusú tételeinek A1-es alosztályát! MMMAe-V, 66*.

⁶⁹⁸ Lásd az antifóna-összkiadás 5. tónusú tételeinek A1-es alosztályát! MMMAe-V, 79*.

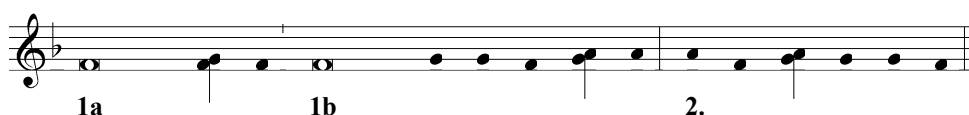
⁶⁹⁹ Lásd e dolgozat II. 4.1.1.7. c. alfejezetét!

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

A harmadik 8. tónusú dallam emblemikus tétele a *Nem csak kenyérrel él az ember* kezdetű kommúnió.⁷⁰⁰ A dallam *g*-ről indul, a félzárlat után – esetleg előtte – jellegzetes *f-a-c* motívummal. A zárósor a *c* elérése után ereszkedik vissza a *g*-re egy vagy két szakaszban. A dallam e belső tagolás következtében két vagy háromsoros is lehet. Elsősorban zsolozsmatételekben jelenik meg, a misetételeket egyedül az említett kommúnió képviseli. Összesen 21 magyar nyelvű tétel tartozik ehhez a dallamcsoporthoz, amelyből 1 tétel tartja meg az eredeti dallamát, 6 módosítva hozza azt, 13 tétel pedig új dallamalkalmazás.

II. 4.1.1.10. Invitatórium-antifónák

53. kotta: A 6. tónusú invitatóriumdallam.

Az előbbiekhöz hasonló csoportokat alkotnak az invitatórium-antifónák is. Az egyik ezek közül egy igen egyszerű, 6. tónusú dallam (53. kotta).⁷⁰¹ A kétsoros dallam első fele *f*-ről indul *a*-ra, ahonnan visszaléphet *g*-re, majd a második rész szintén az *f-a* tengely körül mozog, és *f*-re érkezik. A 17 tételből 1 tétel tartja meg az eredeti dallamot, 5 pedig – a magyar nyelven használatos kötött dallamalakhoz való igazítással – követi a latin nyelvű mintát. 12 tétel új dallamalkalmazás.

A *Regem cui omnia vivunt* kezdetű halotti invitatórium áll a legközelebb a magyar nyelvű tételekhez. Ennek magyar változata (*A Királyt, kinek mindenek élnek*) a *Temetési szertartáskönyv* előkészítő munkálatai alatt készült el.⁷⁰² A magyar tétel követi a latin eredeti dallamot, de azt egy-két ponton igazítja a magyar szöveghez. Magyar nyelven ez a változat vált kötött dallamtípussá, és további 15 tétel szinte változatlan módon alkalmazza. 2 tétel a *Circumdederunt* antifóna mintájára készült. Az egyik ennek magyar nyelvű változata, a másik a *Ha az Úrnak szavát* kezdetű nagybőjti invitatórium.

⁷⁰⁰ Lásd az antifóna-összkiadás 8. tónusú tételeinek A2–A3-as alosztályát! MMMAe-V, 99*–100*.

⁷⁰¹ Lásd az antifóna-összkiadás 6. tónusú tételeinek A2-es alosztályát! MMMAe-V, 84*.

⁷⁰² MMMAe-V, 6032. sz. A *Temetési szertartáskönyv* tételeihez lásd e dolgozat I. 12. fejezetét!

54. kotta: Az 5. tónusú invitatóriumdallam.

Al - le - lu - ja!

1.

2.

Al - le - lu - ja!

A másik, 5. tónusú invitatóriumdallam a latin nyelvű anyagban is kötött dallamtípusként viselkedik (54. kotta). Eredetileg a húsvéti idő invitatórium-antifónáit hordozta, magyar nyelven azonban nem csak húsvétkor, hanem az egész egyházi évben ünnepi invitatóriumdallamként szolgál. A dallam elején és végén egy-egy kötött dallamú alleluja található, közöttük pedig két szakaszban, mozgó recitációként hangzik föl a szöveg. Az erre a dallamra készült 4 magyar nyelvű tétel egyértelműen a pünkösdi *Alleluja Spiritus Domini replevit* kezdetű invitatórium-antifónából indul ki, egymással szigorú kontrafaktumcsoportot alkotva.⁷⁰³

II. 4.1.2. Responsorium breve-dallamok

Az antifónák után a responsorium breve-dallamok alkotják a népgregorián tételek másik jelentős csoportját. Funkciójuk a graduálék és a zsolozsma rezponzoriális tételeinek hordozása.⁷⁰⁴ A sokszor nehezebb, díszes dallamok helyett így egy egyszerű, de dallamos forma keletkezik, amely alkalmas arra, hogy a nép is bekapcsolódjék éneklésébe.⁷⁰⁵

A magyar nyelven létrejött közel 400 dallamalkalmazás az antifónáknál látottnál jóval egyszerűbb és gépiesebb felépítésű. A tételek több mint 90%-a három egyszerű dallamtípus között oszlik meg, amelyek egyrészt igen könnyen énekelhetők, másrészt képesek felvenni különböző hosszúságú szövegeket is. A tételek fennmaradó 10%-át díszesebb, főként a korai időszakból származó, sokszor kísérleti jellegű dallamok alkotják, amelyekből csak néhány került be a nyomtatott kiadványokba.

⁷⁰³ MMAe-V, 5010. sz.

⁷⁰⁴ Dobszay László: „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól.” (Kézirat). DLH, 5.F/2580. 5. E témáról lásd még: Dobszay László: „A mise válaszos zoltárainak megszólaltatása.” *Gondolkodó füzetek* 45 (2007 január): 5–8.

⁷⁰⁵ Dobszay, *Tapasztalatok...*, I.h.

II. 4.1.2.1. Az általános responsorium breve-dallam

Közel 250 tétel az *Éneklő Egyház* évközi graduáltételeiből ismert, rendkívül egyszerű responsorium breve-dallamra került. Ennek a 6. tónusú dallamnak háromféle alakja képes különböző hosszúságú, két és három részre osztható szövegeket is fölvenni, ugyanakkor az eltérő szövegek kapcsolata a háromféle dallamalakkal a vártnál nagyobb zenei változatosságot biztosít. A dallamot általános responsorium breve-dallamnak neveztem el, mivel mind a misében, mind a zsolozsmában hangsúlyosan jelen van, dallama pedig képes alkalmazkodni különböző hosszúságú szövegekhez is. Dobszay László így ír a dallamtípusról:

A responsorium breve középkori kódexeinkből ránkmaradt e dallama igen alkalmas arra, hogy korlátlan számban fölvegyen responzorális szövegeket. Könnyű és dallamos alkata, valamint alkalmazkodóképessége miatt, s mivel a változó szöveghosszúság és arányok révén mindig új zenei hatást kelt, sokféle felépítésű szöveggel társítható. A respondeáló főrészt azonban csak egy – bár annál terjedelmesebb – szakasz követheti. Túl hosszú főrész esetén a mondanivaló leg súlyosabb részét hagyjuk a respondeáló szakaszban, a többit átvisszük a verzusba/verzusokba. Két-három verzussal is énekelhető.⁷⁰⁶

A dallam közvetlen mintája a *Veni ad liberandum nos* kezdetű tétel, amely a magyar tételeknél megfigyelhető kezdettel kizárólag az egyik Pozsonyban őrzött esztergomi antifonáléban maradt fenn (55. kotta).⁷⁰⁷ A dallam eredeti formájában kéttagú. A mintatétel jellegzetes, a magyar nyelvű tételekben is tovább élő, sima kvártlépéses indítása nem található meg más följegyzésben még a kódexen belül sem.⁷⁰⁸ Ezen a helyen minden más esetben az első verzusban is megjelenő, kvártot kitöltő *cdf* motívum áll.

⁷⁰⁶ I.m. 5–6.

⁷⁰⁷ SK-BRsa 2, Str-2 (Kn-2), fol. 6v. Közölve: Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország Zenetörténete. I.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988). 323.

⁷⁰⁸ A kódexben még további 4 tétel kerül hasonló dallamra, a prima *In aeternum Domine* responsorium breve-je, az évközi szexta *In aeternum Domine* kezdetű tétele és még két ádventi tétel (*Ostende nobis, Super te Ierusalem*). Ezek dallamalakja – más, magyar forrásokhoz hasonlóan – a kezdőmotívumnál eltér a magyar nyelvű tételek egyszerű kvártlépésétől. Str-2, i.m., fol. 7, 68v, 69.

55. kotta: A *Veni ad liberandum nos* tétel és az általános responsorium breve-dallam.

Ve - ni ad li - be - rándum nos, Dó - mi - ne De - us vir - tú - tum. Ve - ni.
Et o - stén - de fá - ci - em tu - am, et sal - vi - é - ri - mus. Dó - mi - ne.
Gló - ri - a Pa - tri et Fí - li - o et Spi - rí - tu - i San - cto. Ve - ni.

A dallamtípus magyar nyelven:

A B C
d e f

Bár a magyar nyelvű tételek mindegyike a *Veni ad liberandum nos* Kn-2 kódexben följegyzett dallamából indul ki, azt tovább is fejlesztik. A kvártindítás elé bővítmény kerülhet, így összességében egy háromtagú fődallamot kapunk. A dallam szerkezete a szöveg hosszától függően változhat (55. kotta). A főrészt legalább két részből (*B*, *C*) áll, hosszabb szöveg esetén ez kiegészülhet az *A* szakasszal, amelynek létezik rövidített, csak kvártlépéssel indított változata is. A *B* szakasz szükség esetén – ez ritkán fordul elő – kiegészülhet egy előtaggal, amely *d* hangon zár, akár csak egy flexa a zsoltártónusokban.⁷⁰⁹ A verzus tónusa pontosan követi a mintadallam doxológiáját. A háromszakaszos változaton túl (*d*, *e*, *f*) a magyar nyelvű tételek többféle lehetőséggel is élnek. Ha a verzus kéttagú, akkor az iníciüm megtartása mellett csak az *e*, *f* szakaszokra, ha pedig a verzus még ennél is rövidebb lenne, akkor csak az *f* szakaszra kerül a szöveg. Ezt követően a repetenda tér vissza, vagyis a főrészt *C* szakasza. A dallam fontos tulajdonsága, hogy a hajlítások magyar nyelven a hangsúlyviszonyoktól függetlenül mindig az utolsó előtti szótagra esnek.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ E megoldásra összesen két példa maradt fenn, mégpedig a *Népszolozsmák* halotti virrasztásának responsóriumai között.

⁷¹⁰ Jáki Sándor Teodóz: *Musica Sacra. II.* (Kézirat, 1974). 59.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

A főrészt hossza szerint a tételek 59%-a a háromtagú, 21%-a a rövidített háromtagú változatot – amely voltaképpen megegyezik a mintadallammal –, 20%-uk pedig a kéttagú dallamváltozatot használja.

II. 4.1.2.2. A kéttagú responsorium breve-dallam

Elsősorban a *Népszolozsmák*-ból ismert az a 6. tónusú responsorium breve-dallam, amely csak kéttagú szövegeket hordoz, de dallama az előzőnél változékonyabb, többféle megfogalmazásban jelenhet meg. Magyar nyelven összesen 69 tétel sorolható ide. Bár eleinte mind misében, mind zsolozsmában énekelték, az *Éneklő Egyház* megjelenése óta – egyetlen tétel kivételével – csak a zsolozsmában használatos.⁷¹¹

A dallam igen változatos formában és viszonylag nagy mennyiségben hordoz responsorium breve-szövegeket a középkori forrásokban is. A *Breviarium notatum Strigoniensé*-ben összesen 17 tétel hozza, kidolgozásuk a dallamtípuson belül számos apró variánst mutat.⁷¹² Mind a főrészt, mind a verzus dallama az *f-a* tengely körül mozog, de a kidolgozásban némi szabadságot enged a változatoknak. Az új, magyar nyelvű tételek a latin nyelvű anyaggal egyezően viselkednek. Dobszay László így ír róluk (56. kotta):

Nehezebben, s csak rövid, kéttagú szövegekre alkalmazható dallam. *A*-nál a belső dallamválasztást jelöltük; előtte előkészítő hangcsoport. *B* mozgó tubarecitációval (túbasáv) indul (*f-g-a*); ennek változatos megoldásaiból a legvilágosabb kiválasztása kényes feladat. A záróegység helye zeneileg kötött. A verzusnak két- és háromszakaszos változatai vannak. A clivis-zárlat *A*-hoz vezet vissza.⁷¹³

⁷¹¹ Egyetlen misetételként a *Krisztus engedelmes volt értünk* nagycsütörtöki graduále maradt folyamatos használatban ezen a dallamon. Vö.: ÉE, 1397.

⁷¹² Vö.: BNS, fol. 12v, 13v, 21, 25, 32v, 35v, 69, 70v, 71, 192v, 200.

⁷¹³ Dobszay, *Tapsztalatok...*, i.m. 6.

56. kotta: A kéttagú responsorium breve-dallam lehetséges sorai.

Főrész: A

B

Verzus: c

d

A magyar nyelvű alkalmazásokat vizsgálva valóban rendkívül változatos képtanulmányozható ki. A felvázolt lehetőségeket különféle kombinációkban találjuk meg, ugyanakkor – a változatosság ellenére – a legnagyobb természetességgel érződik a tételek egységes, közös váza. Ez a közös váz pedig nem csak e dallamtípus sajátja. Hangnemi és motívumaiban is egy műfajon átívelő formulakészlet jegyeit hordozza, amely antifónákban, invitatóriumokban, a mise állandó részeiben is megtalálható.⁷¹⁴

E kéttagú responsorium breve-dallamból kiinduló, de némileg önálló megoldás az *Ubi caritas* ének egyszerűbb, magyar nyelvű változata, a *Hol szeretet és egyetértés* kezdetű tétel.⁷¹⁵ A főrész szabályosan hozza a dallamtípust, ám a verzusok dallama már némileg elszakad az eredeti formától, hiszen az eredetileg kéttagú formát egy egyszerű ismétléssel négytagúvá bővíti. Az első és harmadik félvers *a*-n recitál, és az *a-g-ab-g* dallamos zárlatot hozza, míg a második és negyedik félvers *g* tóban recitál, de a verzus felénél álzártaként *a*-ra, a verzus végén pedig egy *clivis* lehajlással ugyanaz a dallam *g*-re zár. Ezzel egy igen gördülékeny, szinte strófikus

⁷¹⁴ Lásd erről: Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország Zenei története. I.* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988). 322. Ugyanennek a dallamkörnek az órami misetételekben megfigyelhető változataihoz kapcsolódnak Kelemen Áron OSB jelenleg is zajló kutatásai. Kiadva: Kelemen Áron (szerk.): *Graduale Urbis.* (Győr: Szent Mór Bencés Perjelség, 2021).

⁷¹⁵ ÉE, 1403.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

jelleget öltő négysoros verzusdallam áll össze. Talán éppen ez az oka, hogy összességében az egész tétel sajátos, önálló karakterrel bír, ezért gyakorlatilag új kompozícióként értékeli a hallgató és az előadó is.

II. 4.1.2.3. Ünnepi, allelujás responsorium breve-dallam

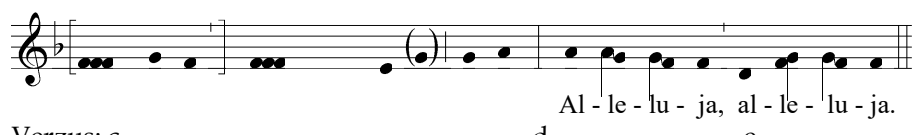
Szinte kizárólag a húsvéti időben és az azt követő nagy ünnepeken találkozunk a szintén 6. tónusú, rövid szövegeket hordozó allelujás responsorium breve-dallammal. Magyar nyelven 29 tétel került rá főként a zsolozsma tételei közül, de ez a dallam figyelhető meg az *Éneklő Egyház* egész húsvéti időn át végigvezetett *Ez az a nap* kezdetű graduále-sorozatában is.

A latin nyelvű tételek között is számottevő mennyiségben találkozunk a dallamtípussal, ugyancsak a húsvéti időben. A dallam többféle változatban élt a középkorban, az új, magyar nyelvű tételek legközelebbi rokonai azonban nem a magyar forrásokban, hanem a római dallamok között találhatók, hiszen a *Liber Usualis* húsvéti, allelujás responsorium breve-i pontosan egyeznek a magyar nyelven is énekelt dallammal (57. kotta).⁷¹⁶ Dobszay László így ír róla:

Csak rövidebb, egyszakaszos főrészhöz. Általában verzusa is csak egy szövegszakaszt hoz [c], s alleluja-ismétléshez vezet vissza. (Tehát szintén A[=c] dallamán a verzus is!) Hosszabb verzusokhoz való a c-d-e rész, mely A-hoz vezet vissza.⁷¹⁷

57. kotta: Az ünnepi, allelujás responsorium breve-dallam szerkezete.

Főrész: A B

Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.

Verzus: c d e

⁷¹⁶ LU, 239. 244. 249. A *Graduale simplex* allelujás zsolotárjai között 6 tételt találunk ezen a dallamon, mely a zsolozsmahagyományból veszi át e dallamot. GrS, 239, 251, 306, 332, 349, 361.

⁷¹⁷ Dobszay, *Tapsztalatok...*, i.m. 6.

Az előző, kéttagúnak elnevezett dallamtípushoz hasonló formulákat hozó allelujás dallam a szoros rokonság ellenére külön karakterrel bír. Közeli rokona a már fentebb tárgyalt, 6. tónusú, kötött antifónadallam-típusnak is.⁷¹⁸ Ettől csak a második alleluja dallama különbözteti meg, ami kizárólag a responsorium breve-dallamoknál jelenik meg.⁷¹⁹

II. 4.1.2.4. Díszesebb responsorium breve-dallamok

A díszesebb kisresponsórium-dallamok két nagyobb csoportra oszthatók. Az *Éneklő Egyház*-at, sőt a *Kis magyar uzuális*-t megelőző időkről tanúskodnak azok a responsorium breve-dallamok, amelyekből néhány tétel átkerült a nyomtatott kiadványokba. Ezeknek egy része az *Énekes zsolozsma*-kötetekben jelent meg a kilencvenes években.

58. kotta: A *Feleséged, mint a bőven termő szőlőtő* graduále

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 4/4 time. The first staff contains the melody for the text: "Feleséged mint a bőven-ter - mő sző - lő - tő házadnak fala-i kö - zött." The second staff contains the melody for the text: "V. Fi - a - id mint az olajfa sarjadé-ka - i a te asz - ta - lod kö - rül." The notation includes notes, rests, and bar lines.

Az alább felsorolt dallamok mindegyike responsorium-breve formát követ magyar nyelven, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az első – rövidege és átmeneti jellege ellenére – a nagyresponsóriumok közé számláltatik a szakirodalomban. Magyar nyelvű változatai egyikét a szkólák ma is éneklük nászmiséken a *Feleséged, mint a bőven termő szőlőtő* kezdetű graduáléhoz (58. kotta). E dallamhoz összesen 12 magyar nyelvű példát sikerült felkutatnom, amelyekből 5 graduále-, 7 pedig responsóriumszövegeket hordoz. Mindegyik tétel hasonló módon fut le a dallamon, egy-egy apróbb igazítás mutatható csak ki. A kéttagú forma mindkét fele recitív résszel indít, majd szótag-visszaszámlálással, kurzívan helyezi a szöveg végére a díszítéseket. A verzusok a főrészhöz hasonlóan díszítettek. A dallam mintája az

⁷¹⁸ Lásd e dolgozat II. 4.1.1.5. alfejezetét!

⁷¹⁹ Dobszay László szóbeli közlése alapján.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

Adiutor meus es tu kezdetű rezponzórium, amelyre kontrafaktumszerűen készültek a magyar nyelvű változatok.⁷²⁰

59. kotta: A *Vigadtam, amikor nékem azt mondották* graduále

Vi - gad-tam, amikor né-kem azt mon-dot-ták: az Úrnak há - zá - ba föl-me-gyünk.
V. A te erős fala- id közt honoljon bé - kes - ség, és magas tornyaidban legyen mindig bó - ség.

Mindössze 4 graduáleszöveg maradt fenn egy másik dallamon (59. kotta). A Rókus-templomban még bizonyosan használták, később a széles körben elterjedt, tömegéneklésre szánt, egyszerűbb dallamok kiszorították. A dallam mintái megtalálhatók a középkori forrásokban. A magyar nyelvű változatokhoz legközelebb a *Breviarium notatum Strigoniense* két tétele áll, amelyektől a magyar nyelvű tételek csak egy ponton, a repetenda második allelujájához kapcsolódó dallam elhagyásában különböznek.⁷²¹

60. kotta: A *Sionból ragyog fel* graduále

Sionból ragyog fel az ő ékes szép - sé - ge, az Isten nyil- ván el - jő.
V. Gyűjtsétek elébe az ő szent - je - it, kik szövetségre léptek vele az áldo-za - tok ál - tal.

A harmadik, tonalitásában a tonus irregularis-t idéző, mély járású 4. tónusú, kísérleti dallam kis ambitusú és igen egyszerű lefutású (60. kotta). Összesen két magyar graduáleszöveg maradt fenn vele. Hasonló egyszerűségű, fríg recitatív formulával a *Graduale simplex*-ben is találkozunk, de a dallamok között szorosabb kapcsolat nem mutatható ki.⁷²² A magyar tételek mintája a *Liber Usualis*-ban közölt évközi tertia *Inclina cor meum* responsorium breve-je.⁷²³ Ugyanakkor nem közvetlen

⁷²⁰ Str-2 (Kn-2), fol. 70.

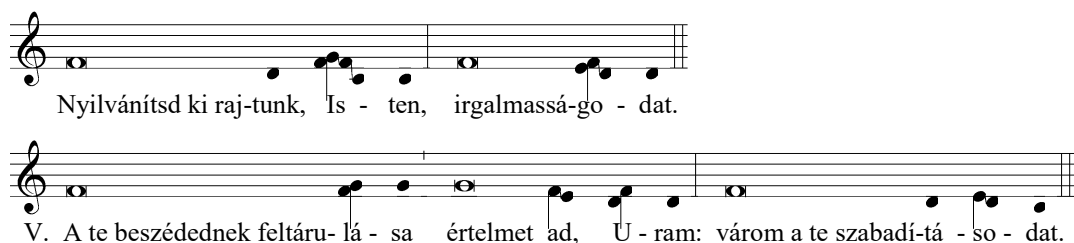
⁷²¹ *Panem angelorum, Parasti in conspectu*. BNS, fol. 221.

⁷²² GrS, 370.

⁷²³ *Inclina cor meum*. LU, 237.

átvételtől van szó: a főrész és még inkább a verzus dallamát több ponton is egyszerűsítették.

61. kotta: A Nyilvánítsd ki rajtunk responzórium⁷²⁴

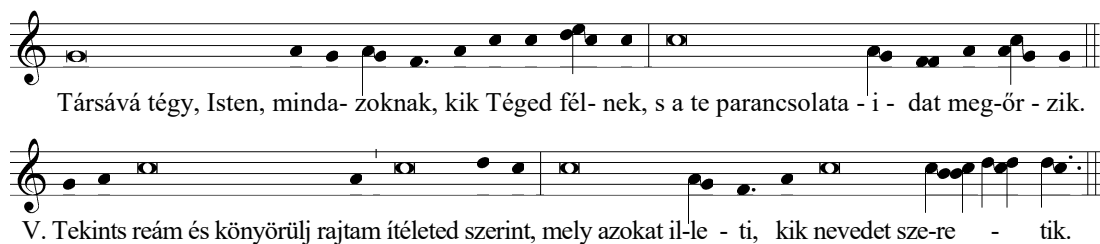

Nyilvánítsd ki raj-tunk, Is - ten, irgalmassá-go - dat.

V. A te beszédednek feltáru-lá - sa értelmet ad, U - ram: várom a te szabadí-tá - so - dat.

A díszesebb respensorium breve-dallamok közül összesen hármat használ a kilencvenes évek eljén nyomtatásban megjelent, de már korábbi kéziratokban részben kidolgozott *Énekes zsolozsma*-kötetek anyaga. A fentebb bemutatott *Adiutor meus es tu* dallam ezek közül az első. A második a *Nyilvánítsd ki rajtunk* kezdetű responzórium (61. kotta), amelynek latin mintája a *Declara super nos* kezdetű tétel lehetett. A főrész erősen különbözik az eredetitől, a verzusok között azonban szoros dallami kapcsolatot lehet kimutatni.⁷²⁵ Ugyanerre a dallamra még további 9 responzórium készült, amelyek a kishórákban kaptak helyet.

62. kotta: A Társává tégy, Isten, mindazoknak responzórium⁷²⁶

Társává tégy, Isten, minda- zoknak, kik Téged fél- nek, s a te parancsolata - i - dat meg-őr - zik.

V. Tekints reám és könyörülj rajtam ítéleted szerint, mely azokat il-le - ti, kik nevedet sze-re - tik.

A harmadik díszes respensorium breve-dallammal összesen 5 tétel készült, ebből 3 került át a nyomtatott kiadványokba. Az egyik ezek közül a *Társává tégy, Isten* kezdetű responzórium (62. kotta). A dallam mintája a *Servus tuus ego sum*

⁷²⁴ *Nappali zsolotároskönyv (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). 143.

⁷²⁵ Str-2 (Kn-2), fol. 108. BNS, fol. 128.

⁷²⁶ *Nappali zsolotároskönyv*, i.m., 126.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái Dallamtípust követő tételek

kezdetű tétel lehetett.⁷²⁷ Itt szoros kapcsolat van a főrészt és a verzus dallama között is, csak néhány egyszerűsítés figyelhető meg a magyar nyelvű tételekben.

II. 4.1.3. Recitatív offertóriumtónus

63. kotta: A recitatív offertóriumtónus felépítése⁷²⁸

The image displays two musical staves in G-clef and C-clef. The first staff, labeled 'Főrsz', consists of three measures: the first measure has a single note on the second line (G4), followed by a plus sign and a second measure with a sequence of notes (G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4), and a third measure with a sequence of notes (G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4) followed by an asterisk. The second staff, labeled 'Verzus', also consists of three measures: the first measure has a sequence of notes (G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4), followed by a plus sign and a second measure with a sequence of notes (G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4), and a third measure with a sequence of notes (G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4) followed by an asterisk. Vertical bar lines separate the measures within each staff.

Egy egészen újszerű megoldást találunk az offertóriumok éneklésére az *Offertóriumok könyvé*-ben.⁷²⁹ Az offertóriumok szövegét egy egyszerű dallamra helyezi, így a ritkán énekelt, díszes tételek szövege egy szerényebb képességű skóla vagy szólista által is énekelhetővé válik (63. kotta). A javaslat szerint az offertórium főrészének szövege kapitulumtónuson hangzik el. Ehhez csatlakoznak a verzusok egy szintén egyszerű, de hangmagasságban emeltebb, szólisztikus dallamon, amely a végén visszatér a kapitulumtónus túbahangjára, lehetőséget adva a repetenda zenei kapcsolására.⁷³⁰ A verzusok ambrozián zsoltárzárlatokból származó, hangmagassággal is megemelt tónusa sugallja a gördülékenyebb, intenzívebb előadást, amely az offertórium-műfaj eredeti zenei sajátosságára, a főrésznél is díszesebb, melizmatikusabb verzusokra utal.⁷³¹ Dobszay László így ír erről a megoldásról:

⁷²⁷ Str-2 (Kn-2), fol. 107v. BNS, fol. 128. Érdekes, hogy a tétel magyar nyelvű változata nem tartotta meg az eredeti dallamot, hanem a nászmiséből ismert díszesebb tónusra került. Vö.: I.m., 134.

⁷²⁸ GH, 507–508.

⁷²⁹ *Offertóriumok könyve*. (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005). 26–27.

⁷³⁰ A verzus tónusa néhány offertóriumban az itt említettől eltér. Az alább részletesebben tárgyalt *Vir erat* offertóriumon túl a *Sanctificavit Moyses* tétel összetett verzusa is önálló megoldást hoz. Az egyes szövegszakaszokat egyvégtében, egyetlen, rövid interpunkciós zárlattal hozza, míg az utolsó szakasznál a normál verzusedallam után tér vissza a repetenda. GH, 344.

⁷³¹ E gondolatot Dobszay László 2010-ben osztotta meg az Egyházzene Tanszék hallgatóival, amikor a londoni Westminster-katedrálisban március 7-én, nagyböjt 3. vasárnapján énekelt szentmisére készítette fel a kórust. Ez alkalommal a zenei anyag alapja az új, magyar nyelvű gregorián énekekben megfigyelhető megoldások latin nyelvűre való visszaalkalmazása volt. Lásd még *Offertóriumok könyve*, i.m., 26.

Egyik [lehetőség] az offertóriumszövegek pontos megszólaltatása. Ha nem a nagy-gregorián tételt éneklik, akkor itt olyan egyszerű formára van szükség, mely után akár egy gyülekezeti népénekre (kancióra) is marad idő. Ilyenkor tehát az offertórium szövegét exponáljuk, bevezetés gyanánt magához a cselekményhez, olyasféléképpen, ahogy a barokk korban a pap is elimádkozta, mielőtt hozzákezdett volna a kenyér oltárra helyezéséhez.

Milyen recitáció jöhet számításba? [...] Ne feledkezzünk meg az offertórium sajátos szövegszerkezetéről: hol rövid, hol nagyon is hosszú főrészt, hol zsoltáros rövidségű, de máskor drámai természetű, hosszú verzusok. A gregorián repertoár közvetlenül nem kínál erre alkalmas tónust, azt létre kell hoznunk.

Választásunk a következő volt: a főrészt a capitulum tónusára tettük, melyet a misében egyébként nem használunk, s mely háromrészes, vagy akár még több részre bontható szerkezetével képes kiszolgálni a vegyes alkatú szövegeket. Ehhez képest viszont egy „izgalmasabb”, de egyben különböző kompozíciókba helyezhető tónusra van szükségünk a verzusokhoz. Még a szerény megfogalmazásban is műfaji követelménynek tűnt a tuba-hang megemlése. A főrészt f-tubáját g-re cserélő dallammodellt az ambroszián repertoárban találtuk meg. Eredetileg ugyan zsoltártónus, de annak két differenciájából, továbbá egy flexás formából, egy flexió nélkül alkalmazott megállásból olyan formulakészlet alakult ki, melyet szabad ismétlésekkel mintegy ki lehet emelni a zsoltározás formai kötöttségei közül, s nagy szabadsággal lehet a különféle szövegekre használni, anélkül, hogy tanulása új és új feladatot hozna. A verzus végső kadenciája viszont visszavezet a capitulum-tónushoz, méghozzá annak bármely eleméhez, ahogy azt a repetenda elhelyezkedése szükségessé teszi.⁷³²

A kapitulumtónusra énekelt offertóriumok közül kiemelkedik *Vir erat* kezdetű tétel magyar változata, amelynek dallama a többi tételnél kidolgozottabb. E tételt az önálló kompozíciók között, a II. 5. alfejezetben mutatom be.

⁷³² I.m., 20.

II. 4.1.4. Ünnepi, allelujás offertóriumtónus

64. kotta: Az ünnepi, allelujás offertóriumtónus felépítése⁷³³

Al - le - lu - ja! All-1

V1

Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja. All-2

V2

Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja. All-3

Az *Offertóriumok könyve* egy mély járású, fríg tónust javasol a húsvéti idő magyar nyelvű tételeire (64. kotta).⁷³⁴ A tónus gördülékeny, változó túbájú verzusdallamait allelujás rezponzumok tagolják. A közösen énekelt alleluja-refrén először egytagú, majd a második és harmadik verzus után némi dallami változtatással két- és háromtagúvá bővül. A rezponzumok között változó túbahangú verzusdallamokon hangzik el maga az offertóriumszöveg és a verzusok is. A dallam alapvetően három verzust hordoz két azonos és egy harmadik, emeltebb hanghordozású dallamon. A teljes szerkezet a következőképpen írható le: All-1, V1, All-1, V1, All-2, V2, All-3. Hosszabb tételek esetén további verzusok is hozzáadhatók, ilyenkor a dallam a V1-től ismétlődik.

A dallam eredetéről csak egy rövid megjegyzés tájékoztat a *Graduale Hungaricum* előszavában, amelyből kiderül, hogy a római *Graduale simplex*-ben is megtalálható.⁷³⁵ A két változat összehasonlítása ugyanakkor arra enged következtetni, hogy a *Graduale simplex* hasonló dallamú tétele nem tekinthető egy az egyben az új, magyar nyelvű tételekben felhasznált dallam forrásának, ugyanis a

⁷³³ GH, 167–168.

⁷³⁴ *Offertóriumok könyve*, i.m., 64–82.

⁷³⁵ GrS, 157. 179. 186.

római kiadvány dallamváltozatában nem szerepel az első, egytagú alleluja-refrén, továbbá az első verzusdallam nem ismétlődik meg, hanem felváltva cserélődik a másodikkal. A hiányzó minta megtalálásához hozzásegített, hogy az új, magyar nyelvű gregorián tételek között az offertóriumokon túl egy, a 113. zsoltár szövegét hordozó kéziratot is sikerült azonosítanom ugyanezzel a dallammal.⁷³⁶ Ez lehetett az eredeti mintadallam, amelyet végül hangról-hangra egyező módon egy cambrai-i antifonáléban találtam meg. Itt a húsvéti nagyvecsernye részeként szintén a 113. zsoltár verseit éneklük rá a keresztkúttól való visszaérkezéskor.⁷³⁷

A dallam típusként való szélesebb körű alkalmazása meggyőző. A magyar szövegek mintájául szolgáló dallamváltozat verzusainak AAB felépítése ráadásul jóval harmonikusabb szerkezetet hoz létre a *Graduale simplex* változatánál. A három, egymáshoz karakterben hasonló, de kivitelezésben különböző alleluja-refrén jól megjegyezhetően illeszkedik az egyszerű lefutású, de igen dinamikus verzusok közé. Magyar nyelven – az említett processziós tétel fordításán kívül – összesen 9 tétel készült erre a dallamra.

II. 4.1.5. Himnuszok és szekvenciák dallamtípusokon

A verses gregorián műfajok adaptációival e dolgozat csak érintőlegesen foglalkozik. Ennek oka az, hogy a verses műfajok kötött dallam-szöveg kapcsolata alapvetően különbözik a többi, nem verses szövegű gregorián műfajétól. Míg más műfajok esetében a dallamok rugalmasabbak, addig a verses műfajokban a kötött dallamhoz kötött versformájú szöveg kapcsolódik, így a magyar nyelvre ültetés egyetlen feladata a művészi és zenei igényeknek is megfelelő műfordítás készítése.⁷³⁸ Ez elsősorban nem zenei, hanem költői feladat, így a verses új, magyar nyelvű gregorián tételek leggyakrabban már kész műfordításokat használtak fel – néhol kisebb igazításokkal – a kötött dallamokhoz. E folyamat pontos, filológiai vizsgálata igen

⁷³⁶ DLH, IX/B/3. MG/0418. E tétel csak szövegében azonos a GrS 157. oldalán közölt húsvétvasárnapra szánt tétellel. Dallama pontosan ugyanazokon a pontokon tér el a *Graduale simplex* változatától, ahol a többi új, magyar nyelvű, allelujás offertórium.

⁷³⁷ F-CA 38, fol. 122r. Lásd még a Cantus adatbázist: <http://cantus.uwaterloo.ca/chant/201721> (Utoljára megtekintve 2020. 04. 20.).

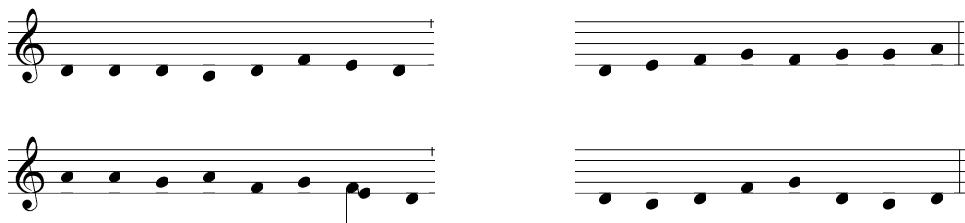
⁷³⁸ A középkori gyakorlatban ugyan megfigyelhető a dallam-szöveg kapcsolat lazább kezelése a szabálytalan strófákban, a himnuszok modernkori közlései azonban ezeket igyekeznek kiküszöbölni. A középkori gyakorlatról: Szoliva Gábor OFM: *A középkori zágrábi zsolozsma himnuszdallamai a fennmaradt kottás források tükrében*. Doktori értekezés. (Budapest: LFZE, 2020). 6.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

tanulságos lehetne, de ez inkább az irodalomtudomány feladata. Dolgozatomban most csak egy tekintetben vizsgálom a verses műfajokat, mégpedig a dallamválasztás szempontjából.

Akárcsak az antifónák és a responsorium breve-k esetében, a verses műfajoknál is megfigyelhető néhány kiválasztott dallam, amely az előzőekhez hasonló kötött dallamtípusként hordoz sokféle szöveget. Versformánként általában egy-egy, népgregorián tulajdonságokkal bíró dallam sorolható ide.⁷³⁹ Az alább bemutatott dallamok a magyar nyelvű felhasználás során függetlenné váltak eredeti szövegüktől, így általános himnusz dallamként az adott versforma bármelyik szövegét hordozhatják.

65. kotta: A *Népek megváltó Istene* himnusz dallam ambrozián versformára.⁷⁴⁰

Az *Éneklő Egyház* népszerűsítette széles körben a *Veni Redemptor gentium* himnusz *Budai Psalterium* szerinti változatából egyszerűsített dallamot, amelyet közös himnusz dallamként vezetett be a nyolcszótagos, ambrozián versformájú szövegekhez (65. kotta).⁷⁴¹ A népénektárban összesen 13 szöveget hordoz, de egyszerűsége és gördülékeny dallama miatt alkalmas bármilyen hasonló versformájú szöveg felvételére.

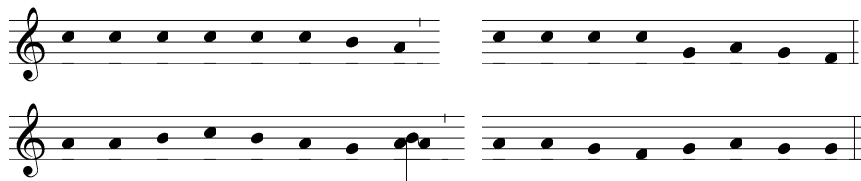
⁷³⁹ Csak az ambrozián versformához kapcsolódik többféle népgregorián dallam.

⁷⁴⁰ *ÉE*, 73.

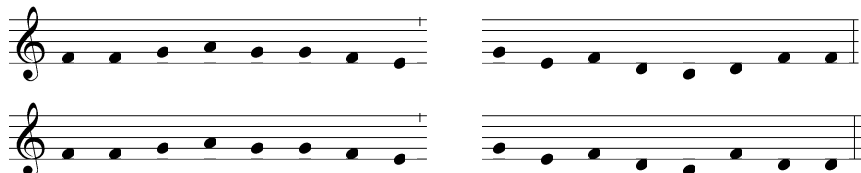
⁷⁴¹ *Budai Psalterium*. (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, H-Efkő Ms. I 3c). fol. 41. Átírásban: Szendrei Janka, Dobszay László, Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánium. Cantus gregorianus ex Hungaria*. (Budapest: EMB, 1981). 22. Dobszay László: *A magyar népének*. (Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995). 122. sz. 43.

66. kotta: Három himnusz dallam ambrozián versformára.⁷⁴²

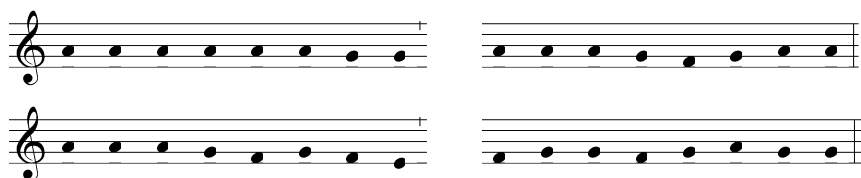
Itt az alkalmas szent idő

Ki minden fénynek atyja vagy

Isten te mindent alkotó

Kevesebb szöveget hordoz, de hasonlóan egyszerű és bármely ambrozián versformájú szövegre alkalmas három másik himnusz, az *Itt az alkalmas szent idő*, a *Ki minden fénynek Atyja vagy* és az *Isten, te mindent alkotó* kezdetű tétel dallama (66. kotta).⁷⁴³ Mindhárom egyszerű, szillabikus lefutású, kis ambitusú és igen könnyen megtanulható. A kishórák himnuszait is hordozó, első himnusz dallam forrása talán a *Psalterium Blasii* lehetett, de merev recitációi a középkori változatokból nem levezethető, új alakítások.⁷⁴⁴ A második dallam a köznapok laudes- és vesperáshimnuszainál fordul elő legtöbbször. Mintáját nehéz meghatározni, legközelebb hozzá egy ferences változat áll.⁷⁴⁵ A harmadik, tetrachord dallam Szent Ambrus két himnuszát hordozza, mintája egy magyarországi ferences forrás lehetett.⁷⁴⁶

⁷⁴² EE, 136. 411. *Nappali zsolnároskönyv (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: KESz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). 155.

⁷⁴³ EE, 136.

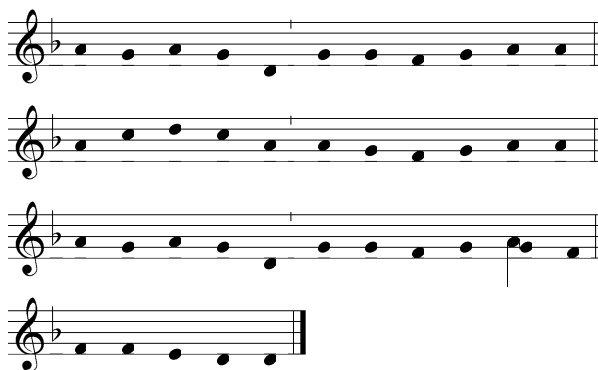
⁷⁴⁴ Szoliva Gábor OFM közlése alapján. Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et Sequentiae*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1956). 14. sz.

⁷⁴⁵ Szoliva Gábor OFM közlése alapján. Eliseus Bruning OFM (szerk.): *Antiphonale Romano-Seraphicum pro horis diurnis*. (Párizs: Desclée et socii, 1928). 112.

⁷⁴⁶ Szoliva Gábor OFM közlése alapján. Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et Sequentiae*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1956). 45. sz.

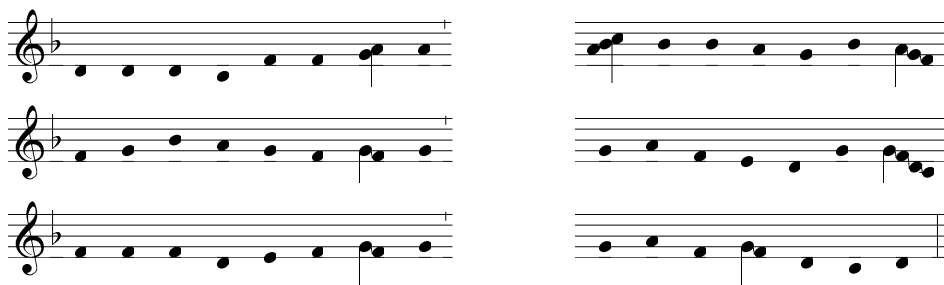
A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

67. kotta: Az *Itt jelen vagyok* himnusz dallam a szaffikumokhoz.⁷⁴⁷

A szaffikumok éneklésére született az *Itt jelen vagyok* kezdetű népének dallama az *Ut queant laxis* himnusz *Budai psalterium* szerinti változatából egyszerűsítve (67. kotta).⁷⁴⁸ Az átalakítás során a hajlításokat elhagyták, a dallamvonalat pedig kisimították. A végeredmény egy letisztult, új dallam lett, amely nagyon hamar népszerűvé vált. Nyomtatásban először a *Kis magyar uzuális*-ban jelent meg.⁷⁴⁹ Az *Éneklő Egyház*-ban 5 tétel szövegét hordozza, míg a zsolozsmában alkalmas minden szaffói strófa éneklésére.

68. kotta: A *Pange lingua* himnusz dallam az úgynevezett tizenötös versekhez.⁷⁵⁰

A hangsúlyos, csonka trochaikus tetrameterben – tehát tizenötösben – írt himnuszok dallamául a *Pange lingua gloriosi* himnusz dór változatát ajánlja az *Éneklő Egyház*, amely 4 himnuszszöveget közöl vele (68. kotta).⁷⁵¹

⁷⁴⁷ ÉE, 240.

⁷⁴⁸ Dobszay, *A magyar népének*, i.m. 142. sz. 50. Vö.: Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae medii aevi. I. Hymni et sequentiae*. (Budapest: EMB, 1976). 90. sz. 31. *Budai psalterium*. (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, H-Efkö Ms. I 3c). fol. 51r.

⁷⁴⁹ KMU, 48.

⁷⁵⁰ ÉE, 240.

⁷⁵¹ Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 141. sz. 49. Szepes Erika: „Tetrameter.” In.: *Világirodalmi Lexikon. Taa–tz. XV.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993). 367.

69. kotta: A *Regis regum* alapján készült általános szekvenciadallam.⁷⁵²

1. 2. 3.

A-sor

B-sor

A szekvenciák új, magyar nyelvű gregorián változatai többnyire megtartják az eredeti dallamalakot, de a *Regis regum civis ave* kezdetű Szent László-himnusz dallama, amely maga is szekvenciaszármazék, négy szekvenciaszöveget hordoz az *Éneklő Egyház*-ban (69. kotta).⁷⁵³ A kétrészes dallam utal a szekvenciák eredeti szerkezetére, viszont nem változik, így megkönnyíti a tételek közösségi éneklésbe való bevezetését. A memorizálását segíti, hogy az egész dallam csak három elemből építkezik. Az A- és B-sor csak az első szakasz kvintváltásában különbözik egymástól (A1+2+3 | B1+2+3). Meglepő, hogy a szinte teljes egyezés ellenére a két sor karaktere mennyire eltér egymástól.

Az alapidallam a verstanilag szabályos szentviktori szekvenciák szövegét veszi föl (8+8+7 | 8+8+7), de van példa rendhagyó alkalmazásra is. A *Dicsérd Sion Megváltódat* kezdetű úrnapi szekvencia zárószakaszának bővített sorszerekezetéhez (8+8+8+7 | 8+8+8+8+7) az alapidallam elemeit csatolja, de egészen új elrendezésben (A1+2+B1+3 | A1+2+B1+2+3). A belső bővítés a dallami elemek statikus átvétele ellenére különös frissességet mutat, ami az egyes motívumok újszerű kapcsolódásából származik.

II. 4.2. Egyéb dallamtípust alkalmazó tételek

Az új, magyar nyelvű gregorián énekanyag a közösségi éneklésre szánt népgregorián tételeken túl is alkalmazza a dallamtípusok előnyeit. A szólisták vagy szkóla által megszólaltatott díszesebb tételek is könnyebben vezethetők be a gyakorlatba, ha nem kell minden tételhez új dallamot megtanulni. Sokszor az eredeti, latin nyelvű anyagban is megfigyelhetők ilyen dallamtípusok, így ezekből kiindulva, illetve

⁷⁵² ÉE, 240.

⁷⁵³ Dobszay, *A magyar népének*, i.m., 144. sz. 50.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

ezeket némileg kiegészítve az új, magyar nyelvű énekek között is megjelennek egyazon dallam alá rendeződő tételcsoportok.

II. 4.2.1. Allelujaverzus-típusok

Az Alleluják éneklésére az új, magyar nyelvű gregorián énekekkel párhuzamosan kialakult liturgikus gyakorlat olyan szabadon felhasználható Alleluja-refréndallamokat ajánl, amelyekhez bármilyen verzus csatolható egy egyszerű zoltártónuson. Fölmerült azonban az igény olyan díszesebb Alleluja-verzusokra is, amelyek visszaadják a műfaj eredeti, melizmatikus jellegét. A sok egyedi Alleluja-verzus mellett már a latin nyelvű anyagban is kimutatható néhány olyan dallamtípus, amely több verzusszöveget is hordoz. Ezeket és más dallamokat is alapul véve alakultak ki az új, magyar nyelvű gregorián tételkészlet díszes Alleluja-verzusi.

II. 4.2.1.1. Az órómai Allelujadallam-típusok

Három igen régi, talán órómai eredetű Alleluja-dallam az eredeti, latin nyelvű gregorián anyagban is dallamtípusként viselkedik, és több verzusszöveget is hordoz. A dallamok e tulajdonságát az új, magyar nyelvű tételek készítése során is kihasználták és számos verzusszöveget helyeztek rájuk. Az így létrejött tételeket végül az *Alleluarium* című kiadvány adta közre.⁷⁵⁴ A tételek mindhárom dallamtípus esetében a *Missale notatum Strigoniense* dallamvariánsait követik.⁷⁵⁵

A *Dies sanctificatus* alapidallamra összesen 5 tétel készült magyar nyelven. Három ezek közül a karácsonyi ünnepekörhöz (karácsony, Szent István első vértanú, vízkereszt), egy-egy pedig Keresztelő Szent János és Péter-Pál ünnepéhez kapcsolódik.

Az *Excita* kezdetű ádventi Alleluja-dallamra összesen 8 tétel készült magyar nyelven. Az ádventi mintadallam mellett Mennybemenetelre, pünkösdre és az évközi időre is készültek tételek. Ezek közül kettőt már a középkorban is erre a dallamra énekeltek, 5 viszont új alkalmazás.

⁷⁵⁴ Szendrei Janka (szerk.): *Alleluarium. I.* (Budapest: MET, 1993).

⁷⁵⁵ MNS, fol. 13r, 1r, 3v.

Az *Ostende nobis* kezdetű, szintén ádventi Alleluja-dallamra 17 magyar nyelvű tétel készült. Ebből 4 eredetileg is ezen a típuson hangzott, 13 pedig új alkalmazás.

II. 4.2.1.2. A *Veni Sancte* dallamtípus

A pünkösdi Alleluja-verzus magyar nyelvű változata alapján még további 5 verzus készült el, elsősorban szentek ünnepeire. A Mária Magdolna ünnepére és egy hálaadó misére készült két tétel feltehetőleg a Központi Kántorképző nyári tanfolyamán hangzott el először.⁷⁵⁶ A tételek dallama a *Missale notatum Strigoniense* dallamváltozatait követi, kissé alakítva.⁷⁵⁷

II. 4.2.1.3. A *Rex noster* dallamtípus

Három ádventi tétel készült a *Rex noster* Alleluja dallamára. Az eredeti tétel magyar változata (*Eljön a mi Királyunk*) ádvent 2. vasárnapjára, valamint két további ádventi tétel (*Megjövendölték a szent próféták, Jöjj el, s ne késsél, Uram*).⁷⁵⁸

II. 4.2.1.4. A *Dominus regnavit* dallamtípus

A *Dominus regnavit* Alleluja – mint a középkori esztergomi gyakorlat egyik becses tétele – nem csak az *Éneklő Egyház*-ban megjelent refrénjével, hanem díszes verzus-dallamával is helyet kapott az új, magyar nyelvű gregorián tételek között. A latin mintadallam magyar nyelvű adaptációján túl (*Az Úr országol*) még 6 tétel készült ugyanerre a dallamra. Néhány esetben megfigyelhető az eredeti dallam kiegészítése is. Ilyenkor a mintadallam egyik motívuma egy sztereotip melizmával bővül, amely hosszabb szövegek esetén lehetőséget ad egy új tagolópontra beillesztésére.

⁷⁵⁶ Renner Gábor és Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

⁷⁵⁷ MNS, fol. 168r.

⁷⁵⁸ MNS, fol. 2v.

II. 4.2.1.5. A vízkereszt utáni évközi idő Alleluja-sorozata

A nagyböjt előtti évközi idő Allelujáit egy sorozatba foglalva hozza több kézirat feljegyzés is. Refrénjük minden esetben az *O filii et filiae* kezdetű kanció allelujás zárószakaszának dallama.⁷⁵⁹ Ehhez csatlakoznak a verzusok, amelyek közül az évközi 3, 4. és 9. vasárnapra szánt tétel azonos verzsdallamot hoz. Ezek mintája a *Laudate Dominum omnes gentes* kezdetű Alleluja római dallamváltozata. A 6. és 9. évközi vasárnap verzusa ugyancsak egymás kontrafaktuma, latin nyelvű mintájuk a *Cantate Domino* – tehát a 6. vasárnapra való – Alleluja római dallamváltozata.⁷⁶⁰ A két mintadallam végéhez egyaránt a kanció dallamából újonnan alakított jubilus társul.

A sorozathoz tartozik egy Alleluja-búcsúztató trópus is, amely a nagyböjtöt megelőző utolsó vasárnap Allelujájához illeszthető. Az *E nap még hangzik az alleluja* kezdetű szöveg ugyancsak az *O filii et filiae* kanció dallamára készült, második versszaka pedig Liszt Ferenc egyneműkari harmonizációja nyomán három szólamban is énekelhető.⁷⁶¹ A trópus a régi Alleluja-búcsúztatók szokását eleveníti fel, de ebben a formában új kompozíciónak tekinthető, mivel közvetlen latin nyelvű mintája nincsen.⁷⁶²

II. 4.2.1.6. A *De Angelis* Alleluja-sorozat

Az Allelujákon belül sajátos csoportot alkot egy 5 tételből álló csoport, amely a VIII. gregorián mise Kyriéjéből készült Alleluja-refrénhez kapcsolódik. A verzusok dallama új kompozíció, a jubilus pedig visszahozza a Kyrie-dallam motívumait. Ez az őszi vasárnapokra készült sorozat az egyetlen az Alleluják között, amelynek tételei előzmények nélküli, önálló kompozícióknak tekinthetők. Kidolgozásuk Dobszay László munkája.⁷⁶³

⁷⁵⁹ Vö. ÉE, 185.

⁷⁶⁰ A 9. évközi vasárnap Alleluja-verzusa két dallamon is fennmaradt.

⁷⁶¹ Liszt Ferenc: Krisztus. XIII. tétel. *O filii et filiae (Oster-Hymne)*. Liszt Ferenc: *Christus. Oratorium. Chorpartitur*. (Zürich: Edition Eulenburg, 1972). 66–67.

⁷⁶² A hetvenedvasárnap elhagyott Alleluját régi szokás szerint az előesti vesperásban búcsúztatták el allelujá szövegű antifónákkal, és bizonyos helyeken a *Cantemus cuncti* szekvencia himnuszként való alkalmazásával. Dobszay László (szerk.): *Liber ordinarius Agriensis (1509)*. [=U. ö. (szerk.): *Musicalia Danubiana Subsidia. I.*] (Budapest: MTA–ZTI, 2000). 298.

⁷⁶³ Szendrei Janka és Ullmann Péter Ágoston OPraem szóbeli közlése alapján.

II. 4.2.2. A traktusok

A traktusok mint melizmatikus dallamú zsoltárok feltehetőleg egy ősi, formuláris zenei anyagból építkező pszalmista-hagyomány emlékét őrzik. A műfaj sajátosságainak megőrzése, ugyanakkor a traktusok mindennapi használatba való bevezetése kihívást jelentett az új, magyar nyelvű tételek megalkotásakor. Tény, hogy a traktusok eredeti dallamon való éneklése képzett szólistát kíván, és a tételek hossza is nehezíti a műfaj széles körű bevezetését. Olyan megoldásokat kellett tehát találni, amelyek alkalmazhatók különböző körülmények között is.

Az új, magyar nyelvű traktusok végül háromféle éneklési módot vezettek be. Ezek mindegyike eredeti traktusdallamból indul ki, de nehézségi fokuk eltérő. A komolyabb felkészülést kívánó, eredeti dallamú tételek mellett kialakítottak egyszerűsített dallamtípusokat és egy zsoltártónus-nehézségű, egyszerű recitatív formulát is. Az eredeti traktusdallamokat megtartó tételeket értelemszerűen nem itt, hanem ez eredeti dallamot megtartó tételek között kellene tárgyalnom. Ugyanakkor e három réteg egymás mellé állítva rendkívül szemléletesen mutatja be az új, magyar nyelvű gregorián tételekben egyébként más pontokon is jelen lévő törekvést, hogy a liturgikus éneklés egységes szellemben valósulhasson meg a székesegyházaktól a nagyobb plébániatemplomokon át az egyszerű falusi templomokig.

II. 4.2.2.1. Eredeti, melizmatikus traktusdallamok

A legdíszesebb, eredeti dallamot megtartó tételek közül 5 készült el magyar nyelven.⁷⁶⁴ Mind közül kiemelkedik az *Aki a Magasságbelinek oltalmában lakozik* kezdetű, 2. tónusú tétel, amely terjedelmében és kidolgozottságában is a legnagyobb szabású alkotás. Megszólaltatása mind stílusismeretben, mind énektechnikában képzett énekest kíván. A maradék 4 tétel jóval rövidebb, 8. tónusú dallam. A *Tehozzád emelem az én szemeimet* és a *Kik az Úrban bíznak* kezdetű tétel nagyjából 3. és 4. vasárnapjára, a *Dicsérvétek az Urat* húsvét vigíliájára, az *Oldozd fel, Urunk* kezdetű tétel pedig a halotti misére készült.

⁷⁶⁴ Dobszay László: *A traktus*. [=Egyházzenei füzetek. II/14.] (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2011). 27.

II. 4.2.2.2. Egyszerűsített dallamtípusok

A második szintet az egyszerűsített dallamtípusok képviselik. A díszes traktusdallamokhoz hasonlóan ezen a szinten is két alaptípus létezik, egy 8. és egy 2. tónusú.⁷⁶⁵ Mindkét egyszerűsített dallamtípus az eredeti traktusdallamok formuláiból építkezik, azok jól kiválasztott, tipikus motívumait használja föl.⁷⁶⁶ A dallamok szerkezete a zoltártónusokéhoz hasonló, ám a szöveget tagoló flexa, mediáció és termináció a traktus eredeti, díszes dallamának egy-egy jellemző fordulatát idézi.⁷⁶⁷

70. kotta: A 8. tónusú traktusdallam szerkezete.

The image shows a musical score for the 8th mode tractus, divided into three systems. The first system contains five measures labeled: Iníciium, (flexa), mediáció, másodin. (másodfl.), and termináció. The second system contains three measures labeled: mediáció, másodin., and term. The third system contains one measure labeled: Zárósor, mediáció után.

Igen egyszerű és jól leírható felépítésű a *Graduale Hungaricum* 8. tónusú dallamtípusa. Összesen 10 magyar nyelvű tétel készült rá, meglehetősen egységes kivitelezésben. A dallam (70. kotta) a húsvéti vigília eredetileg is összetartozó dallamú traktusai alapján készülhetett, de szoros kapcsolatban marad a többi hasonló dallammal is.⁷⁶⁸ Iníciuma a 8. tónusú introitus-zoltározásra vezethető vissza, néhol pedig a mediáció és a másodiníciium helyén is innen kölcsönzött formulák figyelhetők meg.⁷⁶⁹ Ez a megoldás nemcsak a műfaji rokonság (díszesebb zoltáréneklés) miatt célszerű. A traktusdallamok gazdag, díszített recitációjának mozgalmasságát jól helyettesítik az introitus-zoltározás egyszerűbb, de hasonló funkciót betöltő elemei. A flexa az eredeti traktusformulák dallamívét követi, de sűrítve hozza azt. A mediáció közvetlen idézet – egy pes-ismétlés elhagyásával – a

⁷⁶⁵ I.m., 8.

⁷⁶⁶ I.m., 28–29.

⁷⁶⁷ I.m., 8–9.

⁷⁶⁸ Vö.: I.m., 15–19.

⁷⁶⁹ I.m., 29.

szinte minden 8. tónusú traktusban közös mediációformulából, a termináció pedig egy szintén gyakori variánst idéz. A zárósor az eredeti traktusdallam zárósorának legvégével azonos.

71. kotta: A 2. tónusú traktusdallam szerkezete.

Iníciумok	Mediációk	Másodiníciумok	Terminációk
			
			
			
			

Zárósor:

A 2. tónusú dallamra összesen 4 tétel készült, ebből a *Graduale Hungaricum*-ban 2 tétel jelent meg, az *Istenem, Istenem miért hagytál el engem* és a *Dicsérjétek az Urat, minden nemzetek* traktus.⁷⁷⁰ Az eredeti, 2. tónusú traktusdallam formulakészlete meglehetősen egységes benyomást kelt minden latin nyelvű tételben.⁷⁷¹ Az ebből készült egyszerűsített dallamtípus azonban 8. tónusú párjánál jóval összetettebb képet mutat (71. kotta). A sorok 3–4 különböző dallamformulára kerülhetnek, ráadásul a sorok kidolgozása a szövegalkalmazás szempontjából is igen

⁷⁷⁰ GH, 570. 575. Ezen felül készült egy igen szépen kidolgozott tétel nagyböjt 1. vasárnapjára, amelyből két szövegváltozat is fennmaradt, az utolsó tétel pedig egy viszonylag korai időkből származó kísérlet, amely egy VI. Pál-féle misszáléból vett evangélium előtti verset helyez a dallamra.

⁷⁷¹ Vö.: I.m., 15.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Dallamtípust követő tételek

kényes. Minden sorban megfigyelhető a motívumok különböző szótag- és hangsúlyviszonyokhoz való alkalmazása, egy-egy hajlítás szétválasztása több szótagra, vagy éppen eredetileg szillabikus hangok összevonása egy szótagra. A dallamok – a két hosszabb tételben megfigyelhető módon – sorpáronként váltják egymást a következő szerkezetben: $A+A$, $B+B$, $Av+Av$, $C+C$, $B+B$, $A(+A)$ +zárósor. Az iniciumok és másodiniciumok a 2. tónus szokásos kezdetét idézik, ám – a tétel elejét kivéve – megvan a lehetőség a hangok elhagyására is. A mediáció egyértelműen és az előzményektől függetlenül a 2. tónusú traktusok mediációjának utolsó motívumával azonos.⁷⁷² A terminációk szintén az eredeti dallamból vett idézetek, ám itt már többféle megoldással találkozunk.⁷⁷³ Sajátos, retorikus jelleget ad a 2. tónusú magyar dallamtípusnak a B és C sorban megfigyelhető, emelt túbás recitáció. Mind az a , mind a g nyomatékosan és többször is megjelenik főhangként az eredeti dallamok túbasávjában, ám legtöbbször dallamformulák részeiként. A magyar dallamtípus merev recitációs megoldása tehát új jelenségnek tekinthető, ugyanakkor jól helyettesíti a traktusdallam recitatív szakaszainak emeltebb hangvételő, mozgékony formuláit. A zárósor összetett és önálló forma. Szintén az eredeti traktusdallamból származik, sőt már a zárómelizma előtti szakaszokban megfigyelhető a formulák díszítettebb, az eredeti dallamhoz közelebb álló bővítése.

II. 4.2.2.3. Traktusok zsolnártónusokon

A traktusok magyar nyelvű énekelésének harmadik, legegyszerűbb változata alig különbözik az egyszerű zsolnározástól. A *Graduale simplex* is ezzel a megoldással él, amikor egyszerű zsolnártónusokra énekelte a traktusok szövegét.⁷⁷⁴ Sőt, már a *Liber Usualis* is bemutat egy példát a traktusszövegek zsolnártónuson történő recitálásához.⁷⁷⁵ E megoldásokhoz hasonló az *Éneklő Egyház* egyszerű traktusdallama is (72. kotta). A zsolnárszöveget egyszerűen 8. zsolnártónusra helyezi, majd a végén egy rövid, négy hangból álló kis hajlítással zárja le a tételt. Bár e megoldás látszólag meglehetősen távol esik az eredeti, díszes dallamú traktusoktól,

⁷⁷² Vö.: I.m., 11–12.

⁷⁷³ Vö.: I.m., 13.

⁷⁷⁴ Vö.: GrS, 496.

⁷⁷⁵ A *Liber Usualis* nagybőjt 1. vasárnapjának traktusát, a *Qui habitat* kezdetű tétel szövegét helyezi a 2. zsolnártónusú dallamra. LU, 8*.

két kapcsolat is megfigyelhető az eredeti tételek és eközött az egyszerű formula között. Az egyik a 8. tónus alkalmazása. Mivel traktusok csak két tónusban léteznek, ez a választás nem véletlen, benne a traktusok egyik hangnemi arculata jelenik meg. A másik, ennél szorosabb kapcsolatot jelentő megoldás a zárósor végső hajlítása. Mivel ez az egyszerű kis motívum a 8. tónusú traktusok zárósorának utolsó előtti, erős *g* zárlatának utolsó hajlítása, használata konkrét dallami kapcsolatot teremt az eredeti, díszes dallamokkal.⁷⁷⁶ Mindebben az a törekvés nyilvánul meg, hogy – ha nincs lehetőség az eredeti dallamok magyar nyelvű éneklésére – az egyszerűsítés lehetőleg szervesen, a műfaj jellegét és funkcióját megtartva, a tartalom és a forma megőrzése mellett történjék.

72. kotta: Zsoltározó traktusdallam.

A traktusok vonatkozásában érdekes gyakorlat figyelhető meg néhány kéziratos feljegyzésben és a nagyheti tételek némelyikében. Az *Éneklő Egyház*-hoz hasonlóan ezek is 8. zsolártónuson hangzanak fel, ám a zárósor díszítettebb kidolgozást kap: az introitus-zsoltározás dallamára kerül az utolsó zsolárvers. Ez a traktusok zárósorainak eredetileg díszítettebb és dallamosabb kidolgozását idézi.

Rendhagyó és egyedülálló megoldás figyelhető meg két nagypénteki traktus (*Uram, hallottam a te szavadat, Ments meg engem, Uram*) magyar változatában. Ezek az imént tárgyalt 8. tónusú nagyheti tételekhez hasonló módon készültek el, ám 4. tónuson, ami előzmények nélküli eljárás. E két tétel már az első nagyheti kéziratokban szerepel, és bár nem tudni, miért kerültek 4. tónusú zsolárdallamra, egyedi és kissé puritán jelleget mutatnak, ami összefüggésben lehet nagypénteki használatukkal is.

⁷⁷⁶ Vö.: Dobszay, *A traktus*, i.m., 27.

II. 5. Új kompozíciók

A népgregorián tételek sajátos csoportját képviselik azok, amelyek dallami mintái nem azonosíthatóak, vagy az eredeti dallamot olyan gyökeresen újszerű formában használják fel, hogy voltaképpen önálló kompozíciónak tekinthetők.

Két processziós ének, a *Krisztus halottaiból föltámadván* és a *Jöjjetek segítségül, Istennek szentjei* kezdetű tétel maradt fenn egy különleges, egyéni dallamalkalmazással. Az előbbi a *Christus resurgens* processziós tétel magyar változata, kiegészítve a Rómaiakhoz írt levélből származó szöveg kimaradt szakaszával,⁷⁷⁷ az utóbbi pedig a *Subvenite sancti Dei* antifóna fordítása. Mivel a tételek eredeti, díszes dallama nem látszott alkalmasnak arra, hogy e két tétel széles körűen elterjedjen a gyakorlatban, más dallami megoldást kellett keresni. Egy igen eredeti ötlet alapján a tételek új dallama az esztergomi hagyomány fríg lamentációdallamából indul ki.⁷⁷⁸ Az eredetileg ciklikusan ismétlődő olvasótónus elemei merőben új környezetben, újraértelmezve jelennek meg, ez esetben zárt formát képezve.⁷⁷⁹ A szinte hangról hangra egyező dallam a két magyar nyelvű tételben eltérő módon viselkedik. A húsvéti tétel egyvégtében éneklendő, míg a *Jöjjetek segítségül* esetében egy rezponzoriális forma figyelhető meg, amelyben a főrészt, a repetendát és a verzust jól elkülöníti a dallamformulák eltérő fekvése. Mindkét tétel karakteres, zárt zenei formát hoz létre, amelyben megjelenik az olvasótónus eredeti lendülete is. E megoldás túlmutat egy gregorián ének egyszerű magyar nyelvű fordításán. Olyan új gregorián kompozíciókról van tehát szó, amelyeknek mind a szövege, mind a dallama hitelesen levezethető az eredeti forrásokból, ugyanakkor azoktól különböző, önálló identitással bír.

Különleges és egyedi tétel az *Édesanya, örvendezzél*, Szűz Mária laudesének zsoltárantifónája.⁷⁸⁰ A *Népszolozsmák*-ban is megjelent máriás virrasztó zsolozsma és laudes egy ciklusként készült a szeged-alsóvárosi Havas Boldogasszony-búcsúra,

⁷⁷⁷ Róm 6,9–10. Az eredeti tétel szövegéből a 10. vers első fele hiányzik.

⁷⁷⁸ A lamentációdallamhoz lásd: Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánium*. (Budapest: Editio Musica Budapest, 1981). 45–46.

⁷⁷⁹ Ennek következménye az is, hogy a tétel tonalitása nem állapítható meg finálisa alapján, hiszen mindkét tétel a domináns *a* hangon zár.

⁷⁸⁰ NZs, 200. A tétel szövegének forrása ismeretlen.

Török József kérésére.⁷⁸¹ Az elkészült népszolozsma vezetésére Szendrei Janka szkolája utazott le Szegedre először feltehetőleg 1975 augusztusában, majd később éveken át több alkalommal.⁷⁸² A tétel háromsoros, kupolás szerkezetű dallamának mintája a *Fons aeternae pietatis* kezdetű Szent László-antifóna első, második és utolsó dallamsora, amelyeket lényegesen leegyszerűsítve és újraértelmezve használ föl.⁷⁸³ A közösségi éneklés igényével létrehozott dallam új kompozíciónak tekinthető.

Igen érdekes megoldást láthatunk a nagypénteki impropériumok magyar változatánál is. Elkülöníthető egy régebbi és egy átdolgozott újabb dallamváltozat. Az előbbi a fekete *Nagyhét*-könyvben, az utóbbi pedig már az *Éneklő Egyház*-ban jelent meg.⁷⁸⁴ A magyar nyelvű tételek dallama egyértelműen kötődik a római mintához, ám azt több ponton erősen egyszerűsíti, átalakítja. A dallami kapcsolat legjobban a fekete *Nagyhét*-könyvben figyelhető meg, amely két szakaszban közli az impropériumokat.⁷⁸⁵ A második szakasz ismétlődő responzuma kontrafaktum-szerűen, némi tapintatos alakítással követi az eredeti dallamot. Az eredeti római mintadallam ugyanezzel kezdi az első impropéria-szakaszt is, amelyet a fekete *Nagyhét*-könyv még őriz, de az *Éneklő Egyház* már elhagy. Az első vers díszesebb kontrafaktum-dallama után a magyar változat egy egyszerű, recitatív formulával folytatódik, erre cseréli le később az *Éneklő Egyház* az első vers díszesebb dallamát is. Ez az új tónus látszólag egyáltalán nem kapcsolódik az eredeti dallamhoz, figyelmes vizsgálat után azonban nyilvánvaló, hogy fordulatai az eredeti, római dallamot követik. A *Hagios ho Theos* görög és latin szakaszai az előbbihez hasonló egyszerűsített dallamot kaptak, és ugyanerre a dallamra került a magyar fordítás is.

⁷⁸¹ Török József szóbeli közlése és Török József: „Dobszay László és a népnyelvű zsolozsma.” *Magyar Egyházzene* XXIII/1 (2015/2016): 63.

⁷⁸² DLH, VII/B/3.

⁷⁸³ Köszönöm Földvály Miklós Istvánnak, hogy fölhívta a figyelmemet e dallami kapcsolatra.

⁷⁸⁴ [„Fekete”] *Nagyhét*. (kézirat). 15. ÉE, 1421.

⁷⁸⁵ Vö.: GrR 1974, 176–181. A fekete *Nagyhét*-könyv két impropériájának dallama adta az ihletet a *Rex regum* traktus ma már nem énekelt, első, kísérleti magyar nyelvű változatához is. DLH, IX/B/4.

73. kotta: Az improperiumok első szakaszának részlete latinul és magyarul.

Aut in quo contri-stávi te? Responde mihi.
Ó, én né - pem, teellened mit vétet - tem, avagy miben szomorítottalak meg, fe-lelj hé-kem!
Qui - a e - dú - xi te de terra Aegypti: [...] Salva-tó-ri tu - o.
Éh Egyiptom földjéről kihoztalak té - ged, s te keresztet készítesz Üdvözítőd-nek!
A-gi - os o The-os. [...] A-gi - os athána-tos, e - le - i - son i - mas.
Agios o The-os. [...] Agios athá - na - tos, e - le - i - son i - mas.

Az improperiumok második szakasza önállóan kidolgozott formában csak a fekete *Nagyhét*-könyvben található meg magyarul.⁷⁸⁶ Itt a kontrafaktumszerűen készült rezponzum mellett egy egyszerű, kéttűbás recitatív tónus hordozza a verzusokat. Ennek első szakasza még értelmezhető az – egyébként hasonlóan egyszerű, recitatív – eredeti dallam némileg alakított változatának, ám a második félversek túbahangja és zárómotívuma már egyértelműen eltér a mintától.

Az új, népgregorián kompozíciók közé sorolható a húsvéti vigília három rendhagyó elemének magyar nyelvű megoldása is. Ezeknek közös jellemzője, hogy szövegüket – eredeti, középkori dallamuk helyett – ma is használatos, általánosan ismert dallamokra helyezték. Az *Ó, fölséges Isten papja* kezdetű trópus a Gloria ünnepélyes bevezetéséhez készült.⁷⁸⁷ Mintája a *Hartvik-agendá*-ban is megtalálható *Sacerdos Dei excelsi* trópus.⁷⁸⁸ A szöveget egy új, 4. tónusú, recitatív dallam hordozza, amely hangnemileg illeszkedik a *Missa mundi* Dicsőségéhez.

⁷⁸⁶ Az *Éneklő Egyház* ezen a helyen egy egyszerű típusantifonát kölcsönöz a zsoltosmából, és 7. zsoltártónuson recitálja el az improperiumok folytatását. *ÉE*, 1426.

⁷⁸⁷ *ÉE*, 1440.

⁷⁸⁸ HR-Zmk, MR 165. fol. 104. Szendrei Janka: „Trópus a misében.” In: Rajeczky Bejamin (szerk.): *Magyarország zenetörténete. I. Középkor.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988). 406.

Az Alleluja visszaadásához készült *A vágyva vágyott éneket* kezdetű bevezető trópus latin nyelvű mintája az esztergomi rítus legrégebbi hagyományaira vezethető vissza.⁷⁸⁹ A *Iam dominus optatas* trópus fordításával létrejött tétel azonban nem eredeti dallamán, hanem a római dallamváltozaton szólal meg, hogy illeszkedjék a rá következő Allelujához.⁷⁹⁰

A húsvéti körmenet indítása előtt a szentsír megnyitásának középkori szokását eleveníti föl a *Feltámadtam* kezdetű, a pap és a nép váltakozó énekére épülő tétel.⁷⁹¹ E szertartást hajdan a matutínium végén, a *Te Deum* előtt végezték.⁷⁹² Mivel az új liturgikus rend húsvét éjszaka elhagyta a matutíniumot, a szentsír megnyitása célszerűen a húsvéti vigília végére, a húsvéti körmenet elé került. Az új, magyar nyelvű változat az esztergomi szokásrendből merít két szakaszt – a *Feltámadtam* introitust és a *Pax vobis ego sum* antifónát – átvéve.⁷⁹³ A *Feltámadtam* kezdetű részt a pap intonálja, majd az egész közösség folytatja, de nem az eredeti introitusdallamon, hanem a *Rituale Strigoniense* változatát a *Békességet hagyok rátok* kötött dallamtípus szerint igazítva.⁷⁹⁴ Ezután rögtön következik a *Békesség veletek* antifóna, amelyet háromszor énekelnek, egyre emeltebb hangon, mindannyiszor a pap intonálását folytatva. Ez az egyszerűsített forma az esztergomi liturgia egyik drámaian fölépített elemét eleveníti föl, mégpedig egy könnyen megtanulható, egyszerű, népgregorián dallamon.

A kapitulumtónusra énekelt offertóriumok közé tartozik, de sajátos kidolgozottsága miatt önálló alkotás a Jób panaszát megéneklő a *Vir erat* kezdetű tétel magyar változata.⁷⁹⁵ A főrészt hosszúsága miatt a kapitulumtónus a repetendában teljes egészében ismétlődik, ezt követi az önállóan kidolgozott, kompozícióértékű, recitatív verzus. A recitált szöveg tagolópontjai az eredeti offertóriumszöveg

⁷⁸⁹ ÉE, 1441. Dobszay László: *Az esztergomi rítus*. (Budapest: Új Ember, 2004). 110.

⁷⁹⁰ A tétel eredeti dallamát lásd: Szendrei Janka, Dobszay László, Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánium. Cantus gregorianus ex Hungaria*. (Budapest: EMB, 1981). 64.

⁷⁹¹ ÉE, 1447.

⁷⁹² Dobszay, *Az esztergomi rítus*, i.m., 112.

⁷⁹³ Az esztergomi gyakorlat szerint a püspök a *Surrexit Dominus de sepulcro* antifónát intonálja, amelyet a kórus folytat. Ezt követően ugyanő kezd a *Resurrexi* introitust, majd ennek közös éneklése után, már az oltárnál éneklő háromszor a *Pax vobis ego sum* antifónát, amelyet az egész közösség folytat. Földváry Miklós István (szerk.): *Ordinarius Strigoniensis*. [=Déri Balázs (szerk.): *Monumenta Ritualia Hungarica. Tomus II.*] (Budapest: Argumentum Kiadó, 2009). 80.

⁷⁹⁴ *Rituale Strigoniense*. (Esztergom: Érseki Hivatal, 1907). 306–307.

⁷⁹⁵ Köszönöm Balogh Péter Piusz OPraem gödöllői apátnak, hogy felhívta a figyelmemet e tételre, és megfigyeléseivel segítséget nyújtott az elemzéshez. GH, 359. Carolus Ott (szerk.): *Offertoriale*. (Párizs: Typis Societatis S. Joannis Evangelistae, 1935). 122–125.

A gregorián tételek magyar nyelvre ültetésének technikái
Új kompozíciók

felépítését pontosan követik. Az egyes szövegszakaszok elválasztása néhányhangos kitérésekkel, alsó-felső váltóhangokkal, motívumismétlésekkel történik, amelyek a verzusdallam ismert motívumai mellett a kapitulumtónus egyes formuláit is idézik. A kapitulumtónus *f* túbahangja és a verzus tónusának *g* túbahangja mellett a magasabb *a* túbahang igyekszik visszaadni az eredeti tétel fokozott, emeltebb hanghordozású szakaszait. Az eredeti latin tétel díszes, dallami és szövegi ismétlésekben gazdag, nagyszabású szerkezete tehát hüen, de csak néhány hangra egyszerűsítve – mintegy *minimal art* formában – jelenik meg a recitatív magyar nyelvű változatban.

Néhány propriumszöveg rendhagyó módon nem kötött dallamtípusra készült, hanem önálló dallamot kapott. Ilyen a *Körülvettek engem a halál kínjai* kezdetű hetvenedvasárnapi introitus magyar nyelvű változata. A kétrészes antifónadallam felhasználja az 5. tónusú tételekből ismert motívumokat, de azokat önállóan, új formát létrehozva alkalmazza.⁷⁹⁶ A *Mikor mély csend és a Légy nékem oltalmazó Istenem* kezdetű introitus első ránézésre a korábbihoz hasonló, önálló kompozíciónak tűnhet, az előbbi azonban az azonos szövegű *Dum medium silentium* zsolozsmaantifóna kontrafaktuma, az utóbbi pedig a már tárgyalt *Ó, szentséges lakoma* dallamtípus egyik példája.⁷⁹⁷

⁷⁹⁶ GH, 81.

⁷⁹⁷ GH, 51. 269. Vö. MMMAe-V, 8405. sz.

III. Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba

Dolgozatom végén szeretnék betekintést engedni az eddig bemutatott forrás- és zenei anyag használatába. Terveim között szerepelt, hogy megírom az új, magyar nyelvű gregorián énekekhez kapcsolódó egyházzenei gyakorlat átfogó történetét. Erről a jelen dolgozat keretei között végül le kellett mondanom, hiszen az egy tőről fakadó kezdeményezésekből mára olyan széles gyakorlat sarjadt, hogy azt áttekinteni e dolgozat keretében már nem lehet. A kézírásos másolatokon, sokszorosított lapokon, füzetekben és kiadványokban elvetett zenei anyag ma már sok éneklő közösségben szárba szökken. Ezek mindegyikének megvan a maga külön története. Kutatásaim során sokat beszélgettem szem- és fültanúkkal, leveleket és hosszabb emlékeztetéseket olvastam. Ezeken keresztül bepillantást nyerhettem emberek, közösségek, intézmények történetébe, életébe. Különböző közösségek, életek, sorsok: mégis, az éneken keresztül összeköti őket a liturgia szeretete. Biztos vagyok abban, hogy az új, magyar nyelvű gregorián énekekkel új fejezet nyílt a magyar egyháztörténetben. Most ennek egy kis szeletét szeretném bemutatni mintegy esettanulmányként, mégpedig a Rókus-kápolna szkolájára összpontosítva, ahol elsőként ültették át az új elképzeléseket a gyakorlatba. Bár az általam készített összefoglaló nem tudja visszaadni a teljes valóságot, némi betekintést engedhet a magyar nyelvű liturgikus éneklés e különleges korszakába azoknak, akik – hozzám hasonlóan – nem élhették át ezeket az eseményeket.

Az alábbi fejezet a Rókus-szкола tagjaival folytatott beszélgetéseim alapján készült. Az egyéni interjúkon túl egy közös emlékező beszélgetést is szerveztem, amelyre végül 2018. szeptember 7-én, pénteken délután került sor a Régi Zeneakadémia 317-es termében. A beszélgetésen részt vett Makk Ágnes, Nógrádi Lászlóné, Koller Éva, Vándorné Talabér Klára, Ijjasné Korda Julianna és Renner Gábor.

III. 1. Az első liturgikus szolgálatok

Az elkészült magyar gregorián tételek első liturgikus alkalmazásáról nem maradt fenn írásos dokumentum, tehát e tekintetben a szóbeli emlékeztetéseket nyomán kell eligazodni. Úgy vélem, hogy az első ilyen alkalom a *Liturgikus konstitúció*

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba
Az első liturgikus szolgálatok

megjelenése utánra tehető, hiszen ez az első olyan hivatalos egyházi dokumentum, amely tágabb engedményt ad a népnyelv használatának. Vajon megkísérelte-e bárki, hogy a *Konstitúció* szövegének megjelenése előtt nyilvános istentiszteleten anyanyelvű gregorián énekkel kísérletezzék? Ezt sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudom, mégis a *Liturgikus konstitúció* szövege tűnik egy olyan impulzusnak, amely elindíthatta a magyar gregorián gyakorlati alkalmazását.

Ezt a feltevést, úgy tűnik, a visszaemlékezések is igazolják. A legkorábbra tehető emléket Makk Ágnes idézte fel, aki ekkor Dobszay László zeneiskolai tanítványa volt.⁷⁹⁸ Elmondása szerint 1964-ben, valószínűleg egy szombat kora délután Dobszay László vezetésével öten-hatan elmentek Esztergomba, ahol Schwartz-Eggenhofer Artúr apostoli kormányzó magánkápolnájában egy szentmisén már énekeltek magyar gregorián énekeket egy klasszikus gitáron játszó fiú diszkrét kíséretével. Bár a többi résztvevőt nem tudta fölidézni, azt biztosan állította, hogy a *Hints meg engem, Uram* kezdetű tétel már elhangzott ezen az alkalmon a *Kis magyar uzuális*-ban szereplő formában.⁷⁹⁹ Ezt az emléket később Ijjasné Korda Julianna is megerősítette.⁸⁰⁰ Bár a dátumot illetően később több, egymástól eltérő feltételezés is elbizonytalanította az 1964-es datálást, mint látni fogjuk, nem lehetetlen a korai időpont.⁸⁰¹ Ha így van, akkor nem sokkal a *Liturgikus konstitúció* kiadását követően már egy magyar gregorián énekkel kapcsolatos emlékről kapunk hírt, amely ráadásul az esztergomi egyházmegye központjához, az apostoli kormányzó magánkápolnához köthető.

A körülmények azt sugallják, hogy ez valamiféle kísérleti alkalom lehetett. Hogy ki kezdeményezte és hogyan jöhetett létre, egyelőre nem tudni. Mindenesetre egyedi esemény volt, amelyet az egyébként szokatlan gitárkíséret is emlékezetessé tett, hiszen ez az új, magyar nyelvű gregorián énekek későbbi életétől teljesen idegen. Az ötlet eredetéről e tekintetben sincs támpont. Fontos kiemelni azonban,

⁷⁹⁸ Makk Ágnessel 2017. október 11-én, fél hatkor, egy szép őszi délutánon találkoztam a városkúti Szent László-templom előtti gesztenyefák alatt, ahol fél órát beszélgettünk a hat órakor kezdődő szentmiséig.

⁷⁹⁹ Az, hogy a kiadvány voltaképpen nem tartalmazza e tételt, nem gyengíti, hanem inkább hitelesíti az emlék tartalmát. Egyrésztől azért, mert bizonyítja, hogy az emlékkép máig előhívhatóan eleven, másrészt azért, mert a *Kis magyar uzuális* ugyan nem, de a legkorábbra datálható magyar gregorián kézirat, a magyar *Kyriale simplex* tartalmazza a fent idézett tételt.

⁸⁰⁰ Ijjasné Korda Julianna szóbeli közlése alapján.

⁸⁰¹ Az emlékek felidézése utáni beszélgetésből kiderült, hogy az emlékezők a pontos időpontot nem tudják meghatározni.

hogy klasszikus gitárról van szó, tehát nem a könnyűzenével való összekacsintásra, hanem inkább egyfajta pszaltériumszerű kíséretre gondolhatunk. Talán egy belülről fakadó kísérletező kedv indíthatta ennek megvalósítására Dobszay Lászlót? Esetleg annak megismerése, hogy mi történik, ha a gregorián ének kapcsolatba kerül egy pengetős hangszerkíséréssel?⁸⁰²

Makk Ágnes rendelkezésemre bocsátott egy kis füzetet, amely – feltételezése szerint – ehhez az esztergomi emlékhez kapcsolódik. Ha ez valóban igaz, akkor az időponttal kapcsolatos bizonytalanságokat mérsékelhetjük, mivel a forгатókönyv liturgikus rendje értékes információkkal szolgál. A szentmise *Asperges* szertartással kezdődik, ezt követi az *Az Egyháznak közepette* introitus 7 zsoltárszakasszal, a latin Kyrie és Gloria, majd két kollektá, a szentlecke, az *Uram, kitüntetted őt* graduále és az ezt közvetlenül követő Alleluja, az evangélium, a latin Credo, a latin prefáció, a latin Sanctus és Agnus Dei, a *Boldog az a szolga* kommúnió, két posztkommúnió és a latin nyelvű befejezés. Az összeállítás bizonyosan egy egyháztanító, talán Szent Ágoston valamelyik ünnepére készült.⁸⁰³ A füzet tartalmából egyértelműen következik, hogy a liturgikus rend még a régi liturgia kereteit követi, ám megjelennek benne már a reform elemei is. A latin nyelv használata a párbeszédekben és az ordináriumban arra enged következtetni, hogy a forгатókönyv még 1966 ősze, a magyar nyelvű szentmise bevezetése előtt keletkezhetett.⁸⁰⁴ A magyar nyelvű propriumtételek éneklése azonban már a reform előszelét jelenti. A *Liturgikus konstitúció* megjelenése után az első magyarországi híradás a reformok elindulásáról 1964. adventjének első vasárnapja, amelyet követően az ordinárium tételek és az olvasmányok már magyar nyelven is elhangozhattak.⁸⁰⁵ Ha tehát

⁸⁰² 1964-ben még nincs katolikus könnyűzene Magyarországon. Bár Tamás Gergely Alajos OFM *Missa juventutis* című könnyed hangvétellű miséje már ekkor sejteti a könnyűzene későbbi térnyerését, Szilas Imre első beatmiséje csak 1967 februárjának hangzott föl először Abonyban. Horváth Márton Levente: *Egy műfaj illegalitásában. Miskompozíciók Magyarországon 1949–1969 között.* (Budapest: Zeneakadémia, 2017). 167. <https://www.villanyharfa.hu/cikkek-velemenyek/27/szilas-imre-es-a-beatmisek> (Utoljára megtekintve: 2018. 02. 26.).

⁸⁰³ A feltételezés, hogy Ágoston ünnepére készült a forгатókönyv, azon alapszik, hogy néhány, a forгатókönyvvel párhuzamos tételközlés ki is írja Ágoston nevét. Bár e közlések ilyen szoros összetartozása nem bizonyítható, még sincs okunk kizárni, hogy a Makk Ágnes-féle forгатókönyv talán Ágoston valamelyik ünnepére készülhetett. DLH, VII/D/2. MG/0790R.

⁸⁰⁴ Tardy László: „A magyar katolikus egyházi zene és ének.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház története 1945–1985.* (Budapest: Szent István Társulat, 1988). 349.

⁸⁰⁵ Hervay Ferenc: „A magyar katolikus egyház történeti kronológiája.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház története 1945–1985.* (Budapest: Szent

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba Új lehetőségek

valamiféle különleges okból nem ezelőtt készült az anyanyelvű propriumokat is tartalmazó liturgikus forгатókönyv, akkor feltehetően 1964 ádentje után, de mindenképpen 1966 ősze előtt keletkezhett.

A hatvanas évek során több – az esztergomihoz hasonló – kísérleti alkalomra is sor kerülhetett magyar nyelvű gregorián énekekkel, amelyeken alkalmilag összeállt skóla énekelt. Ezekről, a homályos szóbeli utalásokon túl, sajnos nincs további adatom.⁸⁰⁶

III. 2. Új lehetőségek

1966 több szempontból is fordulópontot jelentett a magyar nyelvű gregorián tételek történetében. A történelmi és magánéleti szálak szerencsés találkozása folytán ettől kezdve lehetőség adódott valóban komolyan foglalkozni az anyanyelvű liturgikus éneklés lehetőségével. Ennek első feltétele a liturgikus változásokban keresendő. A *Liturgikus konstitúció* megjelenése után fél évvel létrejött az *Országos Liturgikus Tanács*, és megkezdődött a reformok magyarországi bevezetése.⁸⁰⁷ 1964 ádentjétől az ordinárium és az olvasmányok már elhangozhattak népnyelven, 1965 márciusától életbe lépett a liturgikus reform első intézkedéscsomagja, amelyet követően sorra jelentek meg a szembemiséző oltárok, 1966 ádentjének 1. vasárnapjától pedig végezhető a teljes mise magyar nyelven.⁸⁰⁸

Egy másik szál Dobszay László zeneiskolai működése. Az I. számú Körzeti Zeneiskola tanáraként szolfézs-, zenetörténet- és zongoraórái mellett szabadon választható kurzusokat is indított, idővel a zeneiskola hivatalos tanrendjén kívül is. Ezek között voltak kifejezetten zenei jellegű alkalmak, mint a Máté-passió végigéneklése, de tartott foglalkozásokat például a történelem nagy egyéniségeiről is. Idővel kialakult körülötte egy szorosabb tanítványi kör, akikkel az órákon túl

István Társulat, 1988). 44. Balogh Margit (szerk.): *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. II.* (Budapest: METEM, 2008). 1211.

⁸⁰⁶ Makk Ágnes utalt arra is, hogy Jeremiás Éva – aki szintén Dobszay László tanítványa volt egy időben – tudhat még más, a pesti domonkos templomhoz köthető korai éneklési alkalomról. Jeremiás Éva megkeresésemet 2018. február 19-én kelt levelében elzárkózott a velem való találkozástól, így erről további információim nincsen. A pesti domonkos templom plébánosa 1963–74 között egyébként Meszlényi Mihály volt, aki korábban, 1958–63-ig a Szent Család-templomban működött, tehát nincs kizárva, hogy Dobszay Lászlónak volt összeköttetése vele. *Esztergomi sematizmus. Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve. 1982.* (Esztergom, 1982). 363.

⁸⁰⁷ Tardy, i.m., 354.

⁸⁰⁸ Balogh, *A Magyar Katolikus Püspöki Kar...*, i.m., 1211. Tardy, i.m., 349.

kirándulni, biciklizni és táborozni is eljárt. Az uticélok között volt Diósgyőr, Mánfa, Pécs, Mátraverebély, Esztergom és Pannonhalma is. Később e társaságból kerültek ki az első szkolások.

További igen jelentős fordulat volt, amikor Dobszay László 1966-ban, Járdányi Pál halála után csatlakozott a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjához Kodály Zoltán és Rajeczky Benjamin hívására.⁸⁰⁹ Ekkor lett közvetlen munkatársa Szendrei Jankának is, aki már 1962 óta ugyanitt dolgozott.⁸¹⁰ Rajeczky ekkor már komoly tudományos eredményeket tudhatott maga mögött nemcsak a népzene, hanem a gregorián ének területén is.⁸¹¹ Ekkortájt Rajeczky Benjamin néhány lelkes kutatónak szerda délutánonként paleográfiaórákat indított, és ezeken készültek az első átírások a középkori magyar kódexekből. A résztvevők között ott volt Bárdos Kornél, Tóth Margit, Borvendég Erzsébet, Szendrei Janka és Dobszay László is.⁸¹² A szerdai paleográfia órákból lassanként kinőtt a komolyabb gregoriánkutatás, amely egyre hangsúlyosabbá vált. A népdalok vizsgálatán edződött kutatók komoly tapasztalatok birtokában láthattak a gregorián források feldolgozásához.

Szendrei, Dobszay és Rajeczky közös munkája a népzene, a magyar zenetörténet és a gregorián ének kutatása terén olyan jelentős tudományos eredményeket hozott, amelyeket most meg sem kísérek itt összefoglalni. Ugyanakkor a kutatómunka mellett elkezdtek foglalkozni a liturgikus ének gyakorlatával is. Hogy ez milyen hangsúlyos volt, arra Dobszay László egy becslése figyelmeztet, amely szerint élete során közel félállásnak megfelelő időt szentelt a liturgikus és egyházzenei gyakorlat gondozására.⁸¹³ A tudományos és gyakorlati tevékenység nagyon szerencsésen találkozott munkájukban. Utóbbinak, tehát a gyakorlati munka hitelességének és értékének az előbbi, tehát a szigorúan véve tudományos munka volt az egyik alapja. Erre a szoros kapcsolatra lehet következtetni abból a figyelmeztetésből is, amelyet Dobszay egy alkalommal mellékesen elejtett: óvakodni kell attól, hogy a friss tudományos eredményeket

⁸⁰⁹ <http://earlymusic.zti.hu/tagok.htm> (Utoljára megtekintve: 2018. 02. 19.).

⁸¹⁰ Szendrei Janka friss diplomásként lett az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársa. Diós István: „Szendrei Janka.” In: U.ő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–szentl.* (Budapest: Szent István Társulat, 2007). 795.

⁸¹¹ E munkák közé sorolható például Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et Sequentiae.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1956).

⁸¹² Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

⁸¹³ DLH, Sz5/1645.

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba
A törökőri korszak

azonnal átültessük a gyakorlatba.⁸¹⁴ E megjegyzése indirekt módon éppen arra mutat rá, hogy személyes tapasztalattal rendelkezett a kérdéstről. Az új, magyar nyelvű gregorián énekeket és kialakulásukat vizsgálva több ponton is szembetűnő, hogy Dobszay eleinte igenis sokat és hamar merített tudományos tapasztalataiból, ugyanakkor tény, hogy az ebből fakadó veszélyeket fölismerve igyekezett a két tevékenységet magában különválasztani.

III. 3. A törökőri korszak

A tudományos feladatok mellett a gyakorlati egyházzenei munka is elkezdődött. Szendrei Janka ekkor a törökőri Kis Szent Teréz-templomban vezetett kórust, amelyet Paulovics Gézától vett át.⁸¹⁵ Ebben az időben a templom plébánosa Bacsó János, káplánja pedig Herpy György volt.⁸¹⁶ Dobszay néhány látogatást tett a kórusnál, és fölvetette a magyar nyelvű gregorián éneklés akkor még igen szokatlan lehetőségét. Ez lett az első kórus, ahol rendszeres liturgikus szolgálatban fölhangozhattak az elkészült magyar nyelvű tételek.⁸¹⁷ Ezzel indult meg a gyakorlatban az az egyházzenei reform, amelynek kiindulópontjában az anyanyelvű gregorián ének állt. A törökőri kórus tulajdonképpen átmenet lett a templomi kórus és a szkóla között. Legtöbbször a templom karzatáról énekeltek, bár egy-egy alkalommal már ekkor kipróbálták, hogy a szentély és a hajó közötti plánumról vezessék a liturgikus éneket.

⁸¹⁴ A mondat lényegét Dobszay László fogalmazta meg nekünk egy előadása alkalmával. Ugyanezt a gondolatot érintette Déri Balázsnak adott rádióinterjújában is: „A reáliákat tekintve azonban nem szabad közvetlenül összekapcsolni a kutatást a praxissal. Ebből mindkettő nagyon bajba kerül. Ha valaki a praxisnak a sugallatait akarja belevinni a tudományba, másrészt, ha a tudomány következtetéseit túl gyorsan akarja alkalmazni a praxisra...” Déri Balázs – Dobszay László: „Ami bizalommal tölt el. Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval.” *Magyar Egyházzene* XVIII/4 (2010/2011): 334–335.

⁸¹⁵ Szendrei Janka szóbeli közlése alapján. Paulovics Géza (1900–1974) karnagy, népzene kutató, a Budapesti Kamarakórus alapítója. A Nemzeti Zenede orgona és zeneszerzés tanszakán szerzett oklevelet 1925-ben. Több helyütt működött egyházkarnagyként. N.N.: „Paulovics Géza.” In: Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/paulovics-geza-7739C/> (Utoljára megtekintve: 2018. 04. 04.).

⁸¹⁶ Bacsó János 1955–82-ig plébános Törökőrön. Bajcsy Lajos: „Törökőri Kis Szent Teréz plébánia”. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIV. Títel–Veszk.* (Budapest: Szent István Társulat, 2009). 288–289.

⁸¹⁷ Szendrei Janka a törökőri kórus mellett egy vegyeskart is vezetett a Tövis utcai templomban, ám ez utóbbi inkább Palestrina-miséket és más többszólamú anyagot énekelt, így nem vett részt a magyar gregorián kialakulásában. Maga a templom azonban – mint alább látni fogjuk – helyet adott néhány olyan liturgikus alkalomnak, amelyen magyar gregorián tételek hangzottak föl. Szendrei Janka szóbeli közlése alapján.

Dobszay László zeneiskolás növendékei egy tavaszi, mátrai kiránduláson találkoztak először Szendrei Jankával, majd egy rendhagyó óra keretében megismerkedhettek a Zenetudományi Intézetben folyó munkával is.⁸¹⁸ Ezidőtájt már többször előfordult, hogy a zeneiskolás lányokból alkalmi szköla szerveződött. Egy ilyen alkalom lehetett Szendrei Janka öccse, Szendrei Miklós újmiséje is, amelyet első szentmiséje után egy héttel mutatott be 1967. július 2-án, a Tövis utcai templomban. Ez alkalommal szónoka Rajeczky Benjamin volt, a szkölát nővére, Szendrei Janka vezette, őket pedig Dobszay László kísérte orgonán.⁸¹⁹ Ezt követően, 1967 őszén Dobszay növendékeinek egy része csatlakozott törökőri templom kórusához az új magyar gregorián tételek megszólaltatására. Ekkor alakult ki az első állandó szköla magja, akik egy törökőri szilveszter este emlékéről is beszámoltak 1967-ből. Nem sokkal ezután, még 1968 húsvétja előtt a lassanként már körvonalazódó szköla tagjai és Szendrei Janka átköltöztek a Rókus-kápolnába.⁸²⁰

A törökőri templomban megszólaló első magyar gregorián tételek között már biztosan elhangzott, sőt a nép is énekelte az első keltezhető magyar gregorián forrásban, a magyar *Kyriale simplex*-ben is fennmaradt *II. Kyrie*-t.⁸²¹ Valószínűleg nem csak a Kyrie, hanem egy teljes ordináriumciklus használatban volt, sőt néhány propriumtétel is elhangozhatott már ez időben. Sajnos a teljes törökőri repertoárt számbavenni jelenlegi ismereteim szerint reménytelennek látszik. Egyetlen introitust sikerült csak kétséget kizáróan azonosítani ebből az időszakból, ez pedig a *Jöjj Libanonról* kezdetű tétel a templom védőszentje, Lisieux-i Kis Szent Teréz ünnepére.

III. 4. A zsolozsmaéneklés kezdetei

Nógrádi Lászlóné beszámolója szerint az első zsolozsmaéneklési alkalom szűk körben, néhány fő részvételével Váli Erzsébet családjának Móricz Zsigmond körtéri

⁸¹⁸ Szendrei Janka és a Rókus-szköla tagjainak szóbeli beszámolója alapján.

⁸¹⁹ Szendrei Miklós szóbeli közlése alapján. Köszönettel tartozom Szoliva Gábrriel OFM barátomnak, aki rendelkezésemre bocsátotta az adatot 2018. április 11-én.

⁸²⁰ Makk Ágnes szóbeli közlése alapján. Az 1968-as dátumot megerősítette a törökőri templom sekrestyéének közlése is.

⁸²¹ Szendrei Janka szóbeli közlése alapján. Más alkalommal (2018. 03. 02.) Szendrei említette azt is, hogy az általa ismert első tételek között volt az *Oltalmad alá futunk* és az úrnapi szekvencia zárószakaszából készült *Ím, az angyalok kenyerere* kezdetű tétel is, így nem kizárt, hogy ezeket is énekeltek már a törökőri templomban.

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba
A Rókus-kápolnában

lakásán volt, feltehetőleg 1966 adventjében.⁸²² A résztvevők között volt Váli Erzsébet, Fülöp Mariann és Nógrádi Lászlóné. Az esemény egy kis szobában zajlott, ahol Dobszay egy rövid írást osztott ki mindenkinek az adventről, majd különösebb bevezetés nélkül elénekelték a vesperást.⁸²³

Egy másik emlék egy ennél ünnepélyesebb, már templomban, nyilvánosan végzett vízkereszti vesperásról tudósít. Helyszíne a Tövis utcai templom volt, időpontja pedig talán 1967-re tehető.⁸²⁴ Az officiáns Rajeczky Benjamin, a zenei vezetők Dobszay László és Szendrei Janka voltak. A vesperást öt zoltárral és öt díszes zoltárantifónával imádkozták, az énekesek között volt Nógrádi Lászlóné, Makk Ágnes és Várhidi Klára is. Feltehetőleg egy másik, szintén Tövis utcai emlékről tudósított Reisz Pál OFM is, aki 1967–68 körül Rajeczky Benjaminszal egy kisebb szót is énekelt egy karácsony nyolcadába eső vesperáson.⁸²⁵ A szkólat Szendrei Janka vezette, orgonán Dobszay László kísért.

Ezt követően 1968–1969 tájékán megindult az anyanyelvű vesperáséneklés az Egyetemi templomban. Rendszeresen nem, de egy-egy ünnepi alkalommal a Rókus-szkóla is csatlakozott a vesperás énekléséhez, amelyet rendszerint a kispapok előéneklése vezetett.⁸²⁶

III. 5. A Rókus-kápolnában

A törökőri kórus munkája a Dobszay tanítványok csatlakozása után a frissen készült, új, magyar nyelvű gregorián tételek használatával átalakult. E folyamat kezdett túlnőni a törökőri templom igényein és lehetőségein, így 1968 tavaszán Szendrei Janka és a jövőbeni szkóla magját alkotó kórustagok úgy döntöttek, hogy átköltöznek a Rókus-kápolnába, ahol az akkori plébános, Zsidai István és Kállay Emil káplán szívesen fogadta őket.⁸²⁷ A szkóla tagjai így megkezdték egészen a közelmúltig tartó

⁸²² Váli Erzsébet Ancilla OSB. Tanítónőként dolgozott, később bencés szerzetesként monostort alapított, és kísérletet tett a bencés rend női ágának magyarországi újraindítására.

⁸²³ A vékony a6-os méretű papírra írógéppel írt magyarázat eredeti példányát Nógrádi Lászlóné a közelmúltig őrizte, majd visszaajándékozta Dobszay Lászlónak.

⁸²⁴ A Tövis utcai vesperásokról a résztvevők emlékein keresztül értesültem. Lásd még: Török József: „Dobszay László és a népanyelvű zsolozsma.” *Magyar Egyházzene* XXIII/1 (2015/2016): 62.

⁸²⁵ Reisz Pál OFM szóbeli közlése alapján.

⁸²⁶ Az Egyetemi templomban végzett vesperásokról lásd e dolgozat I. 5. fejezetét!

⁸²⁷ Makk Ágnes, Szendrei Janka és Nógrádi Lászlóné szóbeli közlései alapján. A költözés dátumát a törökőri templom sekrestyéjének szóbeli közlése is megerősítette. Zsidai István 1958–1978 között vezette a budapesti Szent Rókus plébániát. A szkóla működésének kezdetén Kállay Emil SchP szintén

liturgikus szolgálatukat 1978-ig Szendrei Janka, majd ezt követően Várhidi Klára, később Nógrádi Lászlóné vezetésével.

A kórus rendszerint kedd esténként próbált a sekrestyében. Az új anyagokat eleinte írógéppel és indigóval vagy kézi másolással sokszorosították. A nagy szkóla főként a vasárnapi nagymisén énekelt, amelyen Szendrei Janka vezényelt. Orgonán egy ideig Dobszay László kísérte őket, később e feladatot átvette tőle Renner Gábor, akit Dobszay maga mellé vett az orgonához, hogy kitanulhassa a gregorián és a népénekek kíséresi módját. A szkólas miséken előtérbe helyezte latin és magyar nyelvű díszes gregorián énekek éneklését, a hívek egyszerű gregorián énekét, a népénekkultúra értékközpontú ápolását és mindemellett a többszólamú éneklést. Ez utóbbi a jövőben külön tanulmányokat igényelne, hisz a Rókus-kápolna többszólamú repertoárja az egyszerű, biciniumszerű zsoltaozástól egészen a komoly kóruskompozíciókig terjedt, amelyek között számos kortárs mű is megszólalt, többek között Dobszay egyneműkarrá és orgonára komponált miséje is.

A Rókus-kápolna magyar gregorián kottatára a leggazdagabb és legváltozatosabb anyagokat őrizte meg. A repertoár gerincének egyik részét az eredeti gregorián dallamokra készült magyar tételek alkották, de itt használták először a *Kis magyar uzuális*-ban később kiadott, antifónadallam-típusokra készült misetételek is. Ezen felül helyet kaptak a kottatárban a későbbi gyakorlat által elhagyott responsorium breve-dallamok, számos többszólamú kompozíció, de itt alakult ki a nagyhét magyar gregorián énekekkel gazdagított rendje is. E gazdag énekanyag nagyobb része valószínűsíthetően az első néhány évben keletkezett, mégpedig egy a liturgikus reformok által állandó feszültségben tartott, intenzív alkotói periódus alatt.

Néhány év alatt gazdag liturgikus élet épült ki. A kialakult rendet és szokásokat a hetvenes évek végén egy helyi ordináriusban is rögzítették, amelyből részleteiben is megismerhetjük a Rókus-templom liturgikus és zenei életét.⁸²⁸

A 9 órás diákmise 2–3 ministránsal és egy kisebb szkóla részvételével zajlott. A dokumentum felhívja a figyelmet a szkólavezető, a pap és a hitoktató szoros

e templomban működött 1966-tól mint kisegítő lelkész, 1968–1978-ig pedig mint káplán. Greksa Ferenc: „Szent Rókus Plébánia.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–szentl.* (Budapest: Szent István Társulat, 2007). 909. Viczián János: „Kállay Emil.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VI. Kaán–kiz.* (Budapest: Szent István Társulat, 2001). 49.

⁸²⁸ *Consuetudines almae Ecclesiae Sancti Roci.* (Kézirat). DLH, VII/D/1. 945.

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba
A Rókus-kápolnában

együttműködésére. Az énekrend ezeken a miséken 3–4 hétig állandó volt, hogy segítse az énekek elmélyítését. Az introitus, az ordinárium, a graduále, az Alleluja, a traktus és a kommúnió rendszerint magyar nyelven hangzott el. A nagy ünnepeken (karácsony, virágvasárnap, húsvét, pünkösd) a 9 órás misére járó gyermekek és diákok is a 10 órás plébániai nagymisén vettek részt. A 10 órás nagymise a plébánia liturgikus életének középpontja volt, amelyet a lehetőségek szerint nagy asszisztenciával és szkolával végeztek. Havonta egyszer latin misét tartottak, a nagy szkóla pedig havonta 2–3 alkalommal, de ádventben és nagyböjtben minden vasárnap énekelt.

Minden hónap utolsó csütörtökjén és halottak napjának előestéjén halotti virrasztó zsolozsmát énekeltek, amelyen név szerint könyörögtek az elhunytakért, akiket a hívek a nekrológiumba előzőleg felírtak. A nagy ünnepek – Mindenszentek, Szent Ágnes, Szent Kelemen, áldozócsütörtök és pünkösd – előestéjén, valamint karácsony és húsvét hetében szintén ünnepi virrasztó zsolozsmát énekeltek.⁸²⁹

A liturgikus év középpontja a nagyhét volt, amelyet a Rókus-templom szolgálattevői különös gondossággal dolgoztak ki. A szóbeli beszámolók megegyeznek abban, hogy 1970-ben már teljes nagyheti szertartást végeztek a Rókus-kápolnában, de feltételezhető, hogy néhány tétel már 1969-ben is elhangozhatott. A lamentációk éneklése néhány évvel később kezdődött el. Az évek alatt kialakított rend a következő volt: a nagyhét küszöbén, virágvasárnap előtti szombaton a szkólas gyermekek elmentek az erdőbe zöld ágakat, barkákat gyűjteni, majd délután közös próbát tartottak a szertartás szolgálattevői. A nagyhét szertartásait részletes útmutatásokkal együtt rögzítették a szokásrendet leíró dokumentumban. Virágvasárnap körmenetet tartottak, a misén pedig évről-évre a Máté-passiót énekeltek. Nagycsütörtökön a szentmise után szentórát tartottak, majd elénekeltek a nagypénteki lamentációt. Nagypénteken az improperiák éneklése közben végezték a kereszt behozatalát, nagyszombaton pedig vigíliát tartottak tűzszenteléssel és körmenettel. A Rókus-templomban kidolgozott istentiszteleti rend a nagyheti szertartások teljességét kínálta a híveknek, amely meglehetősen ritka jelenség volt ebben a korban. Az igényes liturgikus élet azonban sokakat vonzott, így

⁸²⁹ Ezekből állt össze később a *Népszolozsmák* matutínium anyagának egy része.

a kialakult gyakorlat sokfelé terjedni kezdett, amint azt a *Nagyhét*-könyvek bemutatásánál már megemlítettem.⁸³⁰

III. 6. Rendhagyó éneklési alkalmak

Több olyan rendhagyó éneklési alkalom is volt, amelyen a szkóla tagjai részt vettek. Az Egyetemi templomban az éjféli mise előtt tartott karácsonyi virrasztó zsolozsmáról és a háromszólamú Genealogia énekléséről Renner Gábor emlékezett meg.⁸³¹ A virrasztás énekanyaga feltehetőleg megegyezik az *ádvént–karácsonyi uzuális*-ban közölt és később a *Népszolozsmák*-ba is bekerült anyaggal.

A Rókus-szkóla több alkalommal énekelt újmiséen is. Az emlékezések Turcsik György 1971. június 19-ei, dr. Kovács István (*1937) 1972. június 21-ei és Török József 1975. június 24-ei szentelését követő újmiséket idézték föl. A papíron fennmaradt liturgikus anyagok között több újmisére összeállított tételsor is található. Ezekben az *Az Úr lett énnékem örökségem* 1. tónusú graduále, a *Ki főpap mindörökké* antifóna – Úrnapja vesperásából átemelve az offertórium helyére –, az *Ez az én testem* kommúnió és a *Megesküdt az Úr* antifóna található meg.

Az újmisék mellett esküvőkön is énekelt a szkóla, így lassan kialakult a nászmise énekrendje, amely a legutóbbi időkben a *Nászmise és esküvő énekei* című egyházzenei füzetben jelent meg. Ez a tételsor szintén a Rókus-kápolna hetvenes évek során kialakult gyakorlatába illeszkedik. Az *Izrael Istene* introitus és az *Íme, így áldatik meg az ember* kezdetű kommúnió eredeti dallamának használata, valamint az újmisék graduáléjával egyező dallamú *Feleséged, mint a bőventermő szőlőtő* kezdetű graduále is ezt a feltételezést erősíti. Különösen értékes adalék, hogy Szendrei Mihály 1978. november 23-án tartott esküvője, amelyen a Rókus-szkóla énekelt a vőlegény testvére, Janka vezetésével, teljes egészében fel lett véve magnószalagra, és ma is meghallgatható.⁸³²

A hetvenes évek során több rendkívüli éneklési alkalom is szerepelt a szkóla éves programjában. Ezek közül az egyik legfontosabb a Zsámbéki-búcsú, amely

⁸³⁰ Lásd e dolgozat I. 19. fejezetét!

⁸³¹ Érdekes adalék, hogy mivel az éjszakai hazajutás akkoriban kissé körülményesebb volt, így előfordult, hogy többeket Párdányi Klára, Dobszay László felesége vitt haza autóval.

⁸³² Hálásan köszönöm Szendrei Mihálynak és feleségének, hogy rendelkezésemre bocsátották a felvételt.

Az új, magyar nyelvű gregorián ének bevezetése a gyakorlatba
Rendhagyó éneklési alkalmak

Keresztelő Szent János ünnepéhez kötődik. A Rókus-székola 1972 júniusától éveken át részt vett ezen az eseményen, amelyre idővel elkészült az ünnep liturgiájának teljes forgatókönyve is. A különleges gyűjtemény végső változata a teljes zsolozsmát, a helyi kommemorációs processzió után három különböző nehézségű introitust, valamint szekvenciát is közöl a szokásos tételek mellett. Az első fennmaradt forgatókönyv írógépes notációval készült, keltezése azonban bizonytalan.

Ugyancsak fontos esemény volt éveken át a szeged-alsóvárosi búcsú. Török József meghívására először 1971-ben utazott le a Rókus-székola és Szendrei Janka, és Dobszay László – aki ekkor nem ment velük – erre az alkalomra készítette el a máriás virrasztó zsolozsmát és laudest, amelyet mind a mai napig imádkoznak a magyar búcsújáróhelyeken. Ennek egyik legszebb és legkülönösebb tétele az *Édesanya, örvendezzel* kezdetű antifóna, amelyet Dobszay László készített a *Fons aeterne pietatis* kezdetű László-antifóna dallama nyomán.⁸³³ Az éjszakai virrasztást is magába foglaló szeged-alsóvárosi alkalmak egyik maradandó emléke volt sokaknak a Bálint Sándorral való személyes találkozás.

Egy különleges esemény volt 1978-ban – még Szendrei Janka vezetésével – a felújított Rókus-kápolna altplomának felszentelése, és római Szent Kelemen ereklyéjének elhelyezése. Feltehetőleg erre az alkalomra készült egy írógéppel írt és írógépes notációval kottázott oltárszentelési forgatókönyv. A *Nyissátok meg a kapukat* antifóna és a bevezetés után litánia, majd az *Isten oltárához lépek* antifóna következett zsolozsmával, ezután az ereklyét hozták körmenettel, majd az *A te szenteid* antifóna alatt lezárták az oltárt, és megkenték az *Ez az Úrnak háza* antifóna éneklése közben. A tömjénezés, az *Ó, mily félelemmel* kezdetű antifóna éneklése és az oltár felszentelése után pedig elkezdődött a szentmise. Az énekanyagból világosan kiderül, hogy az oltárszentelési szertartás advent első vasárnapjához kapcsolódott.

A Rókus-székoláról szóló emlékezések összefoglalását ezen a ponton, 1978-nál megszakítom.⁸³⁴ Ennek oka az, hogy Szendrei Janka ekkor adta át a székola vezetését Rennerné Várhidi Klárának, hogy energiáit az alsó-krisztinavárosi templom székolájának megszervezésére fordíthassa. Az első évtized eseményeinek kicsit szubjektívebb összefoglalása talán betekintést engedett az új, magyar nyelvű

⁸³³ Ez úton is köszönöm Földváry Miklós István segítségét, hogy e dallami rokonságra fölívta a figyelmemet!

⁸³⁴ A Rókus-székola ezt követően egészen a kétezres évekig működött előbb Rennerné Várhidi Klára, majd Nógrádi Lászlóné vezetésével.

gregorián énekek mögött rejlő egyházzenei gyakorlat és a szkolamozgalom történetének kezdetébe. Az ezt követő korszakokról a I. fejezetben tárgyalt forrásokkal kapcsolatban megemlített történeti szálak mentén tájékozódhat az olvasó.

IV.A *Graduale parvum* – az új, magyar nyelvű gregorián ének jövője

Dolgozatom zárófejezete egyrészt összefoglalás, másrészt jövőbe tekintés. Összefoglalás abban a tekintetben, hogy megkísérlem kiemelni a vizsgált anyag újszerű vonásait, de egyúttal jövőbe tekintés is, mert szeretném bemutatni az ezekben rejlő felhasználási lehetőségeket.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekek megalkotásának legfőbb célja a kezdetek óta az volt, hogy élő kapcsolatot teremtsen az Egyház liturgikus énekével, mégpedig azért, hogy az abban foglalt üzenet eljuthasson minden emberhez. Mindez egy jól vázolható programmal valósult meg. Az addig elérhetetlen, az esetek többségében el sem énekelt, díszes dallamú és sokaknak érthetetlen, latin nyelvű gregorián énekeket egy mindenki által énekelhető és érthető formába kellett önteni. Az elsődleges szempont a liturgikus énekek tartalmának, üzenetének megőrzése volt. A nehezebb, díszes dallamú tételek szövegeihez tehát a megszólaltatásukra alkalmas egyszerűbb zenei formákat kellett keresni, amelyeket az új, magyar nyelvű gregorián tételek alkotói magában a gregorián énekekben találtak meg. A felhasznált zenei anyag tehát nem egy kívülről jövő mesterséges alkotásból származik, hanem a gregorián ének egyszerű dallamaiban már veleszületetten meglévő lehetőségek újrahasznosításából. A szájhagyományos kultúrában létrejött egyszerű zsolozmadallamok alkalmasnak bizonyultak arra, hogy egy egyszerű liturgikus zenei nyelv alapjai legyenek. A dallamtípusok zenei működésének feltárása lehetőséget adott arra, hogy új szöveg-dallam kapcsolatok jöjjenek létre, ezáltal egyszerűen megszólaltathatóak legyenek azok a szövegek is, amelyeket korábban csak egyedi, nehezebben megtanulható dallamokon lehetett elénekelni. A létrehozott új tételek tehát egyfajta katalizátorként működnek. A díszes dallamú, latin nyelvű énekek szövegét egyszerű, de hiteles gregorián dallamon már azok is el tudják énekelni és meg tudják érteni, akik korábban erre nem voltak képesek. Mindezt Dobszay László a következőképpen foglalja össze:

A nép „tevékeny részvételének” igénye és a gregorián kultiválása között bizony feszültség van, még akkor is, ha netán megtanítanak néhány tételt a népnek. Róma egyszerűen behunyta a szemét a probléma előtt: szép szólamokban

dicsérte a gregoriánt, és olyan gyakorlatot honosított meg (vagy engedett meghonosodni), melyben annak nem jut hely. [...]

A gregorián eredetileg nem repertoár (egyres művek gyűjteménye), hanem zenei nyelv volt. Vagyis egy olyan, kötöttségei ellenére szabadon használható zenei kifejezőmód, melyet bizonyos fokig kreatív módon alkalmaztak. [...] A régi anyag elemzése azt igazolja, hogy a gregorián végtelenül alkalmazkodóképes, változatokban gazdag zenei stílus. [...] Nem szabad tehát a gregoriánra úgy tekinteni, mint egy Mozart-szonátára! Ezt a nyelvet beszélni lehet!

Így az anyanyelvű gregorián lehetőségét is másként láthatjuk. A gregorián nyelven kimondhatók az anyanyelvi szövegek is. Lehet, hogy a nyelv szelleme változást okoz a zene jellegében, de ez nem sérti a gregorián szellemét. [...]

Ennek tudatában megkísérelhetünk válaszolni arra, hogyan lehet a mai liturgiában a gregoriánnal annak természetéhez és az Egyház akaratához híven élni. Három posztulátumot állítunk fel:

1. Ha abból indulunk ki, hogy a gregorián a liturgia természetes zenei nyelve, tehát az a zene, mely a liturgiában, a liturgiából született, vagyis maga az énekelt liturgia, melynek „a liturgiában első helyet kell elfoglalnia,” akkor fejtetőről talpára kell állítani elképzeléseinket. Akkor a feladat nem az, hogy egy vegyes zenei anyagban alkalmanként elhelyezzünk egy-egy gregorián tételt. Hanem az, hogy a szertartást alapvetően gregorián zenei „köntösben” tervezzük meg [...]. Ez nem azt jelenti, hogy a római liturgiában csak a gregorián zenének jutna tér. De elvi kiindulópontnak a gregorián zenével bemutatott szertartást kellene tekintenünk.

2. Tervünknek olyannak kell lenni, mely legalábbis elvileg *minden* templom *minden* miséjén megvalósítható, s amely – ha helyet is ad a szköla vagy kántor énekének – a gyülekezetet sem zárja ki a liturgikus énekből.

3. [...] Olyan megoldást kell találni, mely a liturgiának lehető legtöbb tételét énekelhetővé teszi. [...] Egyáltalán nem kielégítő megoldás az, hogy a nap saját liturgikus énekszövegei nem hangzanak el, de a szertartás végén elénekeljük a *Salve Regina*-t. Lényeges kérdés a proprium missae és az officium (zsoltosma) énekelhetősége.⁸³⁵

⁸³⁵ Dobszay László: „Az élő gregorián.” In: *Psallite sapienter. Festschrift zum 80. Geburtstag von Georg Béres*. (Budapest: Szent István Társulat, 2008). 155–163.

Ezt a feladatot teljesítik az új, magyar nyelvű gregorián énekek. Megjelenésük a gregorián zenén belül egy olyan új dialektust hoz létre, amely élő kapcsolatot teremt a liturgikus ének és az emberek között: a létrejött énekanyag az eredeti tételek lecserélése helyett új lehetőségeket kínált azok megszólaltatására. Az énekek köré fűzött magyarázatok felhívják a figyelmet, de a zenei anyag belső rendeződésében is megfigyelhető, hogy ez háromféleképpen lehetséges:

1. Az első és legteljesebb forma a gregorián tételek eredeti formában való megszólaltatása latin vagy az érthetőség kedvéért tett engedmény értelmében anyanyelven.
2. Ehhez képest egy második, egyszerűbb lehetőség az eredeti tételszövegek dallamtípusra helyezett változatainak éneklése. Ezek voltaképpen a közösségi éneklésre alkalmas népgregorián dallamok, amelyek az új, magyar nyelvű gregorián énekben jelentek meg először.
3. Harmadik, legegyszerűbb lehetőségként kínálkozik a liturgikus szövegek recitatív formulákon való megszólaltatása. Ezek a szintén gregorián eredetű tónusok a legegyszerűbb körülmények között is lehetőséget biztosítanak arra, hogy a liturgia szövegei elhangozhassanak, és ezáltal a liturgia üzenetét közvetítsék.

Ez a háromszintű rétegződés igen sok kombinációs lehetőséget kínál, így minden helyzetben meg lehet találni azokat a zenei formákat, amelyek az adott körülmények közepette leginkább alkalmasak a liturgia üzenetének közvetítésére. Végző soron így válhat a lassan muzeális jelleget öltő liturgikus ének egy élő és eleven valósággá.

Az új, magyar nyelvű gregorián énekben rejlő lehetőségek kapcsán feltétlenül meg kell említenem egy latin-angol kétnyelvű kiadványt, amelyet Dobszay László még életében elkészített, de már csak halála után, 2012-ben jelent meg.⁸³⁶ A *Graduale parvum* című gyűjtemény voltaképpen nem más, mint az *Éneklő Egyház* új, magyar nyelvű gregorián énekeinek latin nyelvű kiadása. Mint ilyen összegző és útmutató kiadvány. Összegzi az új, magyar nyelvű gregorián énekek példaértékű megoldásait, és mintát ad más nyelveknek arra, hogy hogyan lehet kiépíteni egy

⁸³⁶ *The Graduale Parvum*. (The Church Music Association of America, Blessed John Henry Newman Institute of Liturgical Music, 2012).

olyan egyszerű, gregorián alapú és anyanyelvű liturgikus énekkultúrát, amely élő kapcsolatot teremt az Egyház valódi liturgikus énekével.

A *Graduale parvum* előszava a *Liturgikus konstitúció* 117. pontjának liturgikus és pasztorális jelentőségét idézve vázolja föl azt az új lehetőséget, amely különbözik egyrészt a *Graduale simplex* zsolozsmaszövegeket alkalmazó megoldásától, másrészt az eredeti proprium zsoltártónuson történő előadásától. „...Ha a zeneszerzőknek engedélyezett új zenét írni a régi liturgikus szövegekre, miért ne lehetne erre a gregorián dallamokat egy régi-új zenei nyelvként felhasználni?”⁸³⁷ – mondja az előszó, és ki is fejt részletesen azt a koncepciót, amely a magyar népgregorián énekekben megvalósul. Ennek lényege, hogy ha a tételek hitelességét „nem az *opus-Musik* értelmében, hanem a zenei nyelvezet és típus használatának összefüggésében fogjuk fel, akkor a responsorium breve-k és antifónák dallamán elénekelhetők [...] a proprium missae énekszövegei is.”⁸³⁸ Külön föl hívja a figyelmet arra is, a latin változatok mintájára adott a lehetőség a tételek anyanyelvre helyezésére is, amelyre maga a kiadvány hoz példát, hiszen a latin mintatételek mellett azoknak angol nyelvű változatai is megtalálhatók benne.

A gyűjtemény, a *Graduale simplex*-hez és az *Éneklő Egyház*-hoz hasonlóan az egyes liturgikus időszakokra kommúnis tételciklusokat ajánl. Ádventre két formulát, karácsonyra egyet, vízkeresztre egyet, nagyböjt első felére kettőt, szenvedés idejére egy ciklust hoz. Virágvasárnapra és a szent háromnapra külön énekrendet közöl, húsvéti időre két ciklust, Mennybemenetelre és pünkösdre egyet-egyed, Szentháromság ünnepére és Úrnapjára egyet-egyed, az évközi időre pedig nyolc szabadon összeválogatható propriumsorozatot ad. A szentek közös anyagából az általános, bármely szentnél használható válogatáson túl Szűz Mária ünnepeire, az apostolok ünnepeire, Templomszentelésre ad külön formulákat. A szentek saját anyagai közül – részben csak visszautalva a gyűjtemény korábbi tételeire – Gyertyaszentelő Boldogasszony, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Keresztelő Szent János Születése, Színeváltozás, Nagyboldogasszony, Szent Kereszt Felmagasztalása, Mindenszentek és a gyászmise kap külön propriumkészletet. A latin és angol nyelven

⁸³⁷ I.m., viii.

⁸³⁸ Dobszay László: *Restoration and organic development of the Roman rite*. (London-New York: T&T Clark, 2010). 183.

is kidolgozott énekanyag összesen 28 introitust, 25 graduálét, 33 Alleluja-verzst, 10 traktust, 26 kommúniót, 3 szekvenciát, 7 processziós éneket és 4 himnuszt közöl.

Felépítése és zenei anyaga egyértelműen az *Éneklő Egyház* mintáját követi. A propriumtételek megszólaltatására szinte módosítás nélkül ugyanazokat a megoldásokat alkalmazza, amelyeket az új, magyar nyelvű gregorián énekek prozódijáról szóló tanulmány már a hetvenes évek közepén leírt.⁸³⁹ A responsorium breve- és az antifóna-alkalmazások pontosan követik a magyar népegregorián tételekből ismert dallamtípusokat (44. táblázat). Csak olykor fordul elő, hogy egy-egy latin vagy angol nyelvű tétel dallamválasztása eltér az *Éneklő Egyház*-ban közölt magyar nyelvű változat dallamtípusától, a tételek túlnyomó többségében egyértelműen felismerhető a közvetlen magyar nyelvű minta. A II. 4.1.1. fejezetben bemutatott dallamtípusok – egy-egy dialektuskülönbségből származó igazítást leszámítva – a magyar nyelvű tételeknél ismertetett módon veszik föl a latin és az angol nyelvű szövegeket is.

44. táblázat: A *Graduale parvum* antifónadallam-típusai.

Dallam	Magyarul	GrParv oldalszámok	Mennyiség
Tonus 1 „Rorate”	216. oldal	5, 22, 66, 80, 99, 110, 114, 119, 100, 128	10
Tonus 1 „Nos autem”	194. oldal	26, 74, 97, 113, 116, 31, 32	7
Tonus 2 „Dominus illum...”	196. oldal	76, 79, 105, 124, 13	5
Tonus 3 „Dominus dabit”	208. oldal	4, 8, 18, 25, 98	5
Tonus 4 „Ad te levavi”	190. oldal	1, 5, 17, 73, 77, 102, 100, 104, 128	9
Tonus 5 „Resurrexi”	205. oldal	48, 12, 52, 123	4
Tonus 6 „Pacem relinquo”	203. oldal	56, 65, 41, 134	4
Tonus 7 „Puer natus”	199. oldal	9, 29, 75, 101, 19, 117, 30, 57	8
Tonus 8 „Lumen”	210. oldal	12, 21, 78, 104, 120, 121	6
Tonus 8 „Spiritus Domini”	214. oldal	61, 3, 53, 60, 69, 103, 135	7

A *Graduale parvum* előszava beszél egy tervezett második kötetről is. Ebben a tervezett gyűjteményben a vásár- és ünnepnapok teljes propriuma kapna helyet a magyar nyelvű *Graduale Hungaricum*-hoz hasonlóan. Bár a kiadvány végül nem jelent meg, tételei elkészültek még Dobszay László életében, így posthumus kiadása lehetséges.⁸⁴⁰ Ezzel teljessé válnék a *Graduale parvum* latin nyelvű mintakiadása,

⁸³⁹ Lásd e dolgozat II. 1.16.1. fejezetét!

⁸⁴⁰ DLH, VII/C/1. 660.

amely tanulmányozható mintát adhatna más, anyanyelvű gregorián tételkészletek kidolgozására.

A magyar példa népszerűsítése és terjesztése ugyanakkor nem jelentheti módszerek gépies alkalmazását. Célja csak az, hogy bemutassa: az új, magyar nyelvű gregorián ének működőképes. Lehetséges tehát a gregorián hagyományos énekanyagán túl létrehozni egy olyan egyszerűbb, anyanyelvű réteget, amelynek segítségével a gregorián énekek és a liturgia üzenete nagyobb akadályok nélkül eljuthat mindenkihez.

A római rítus restaurációjáról szóló könyvében Dobszay László részletesen beszél egy olyan *Graduale parvum* tervéről, amelynek csak egyik lehetséges megvalósítása az általa összeállított hasonló című gyűjtemény.⁸⁴¹ A cél tehát a római rítus hagyományos propriumtégeit részben és egészben összegyűjtő, a liturgikus üzenetet közvetítő szövegek könyv hivatalos római kiadása, amelyhez az egyes nyelvterületek szerzői zenei javaslatokat tehetnek.

Hogy a filológiai hitelesség kérdését elválasszuk a zenei-liturgiai hitelességtől, a *Graduale parvum*-ból csak a szövegek könyvet kell editio typica-ként, azaz mintakiadásként megjelentetni. Megengedhető, hogy ahhoz alkalmazkodva szerzők egymástól eltérő javaslatokat tegyenek a megzenésítésre (akár a gregorián alkalmazásával, akár annak motívumaiból vett, vagy annak szellemében készült saját kompozíciókkal), éppúgy, ahogy ez a tridenti reform után Itáliában, Franciaországban történt. Mivel ezek a kiadások csak szövegükben „hivatalosak”, a filológiai „hitelességért” nem kell az Egyháznak felelősséget vállalnia úgy, ahogy a gregorián dallamok kiadásakor a XX. században (mellesleg: a történelem folyamán első alkalommal) tette. A javaslat tehát az, hogy a *Graduale parvum* szövegek könyve a *Graduale Romanum* szövegek könyvével egyezzen, vagy legalábbis annak „kivonata” legyen.

A gregorián dallamok új alkalmazása azt is lehetővé teszi, hogy a proprium szövegei anyanyelven, vagy népnyelv+latin kombinációban elénekelhetők legyenek. Azok a szabályok, melyek szerint a dallamot a latinban hozzáillesztették a változó szerkezetű, hangsúlyrendű szövegekhez, eligazítást adnak az anyanyelvű szöveg alkalmazására is. Egyes nyelveknél ugyan ez a

⁸⁴¹ Dobszay László: *The Restoration and Organic Development of the Roman Rite*. (New York: T&T Clark International, 2010). 181–198.

gregorián zene jellegét módosítja, de ennek a zenének egyik legcsodálatraméltóbb sajátossága éppen az alkalmazkodóképessége. [...] A latin gregorián mellett (és nem helyett) így kialakulhatnak annak egyes nyelvekhez kapcsolódó új dialektusai [...]

Nincs okunk kizárni, azt a lehetőséget sem, hogy a feladatot egy alkalmas szerző a gregoriánhoz hasonló, annak fordulataiból építkező, de újonnan komponált zenével oldja meg. Tanácsos azonban, hogy ilyenkor se egyes szövegek kapjanak egyedi dallamot, hanem korlátozott számú dallamidea jelenjék meg különböző szövegekkel kombinálva.

A gregorián pontos követése és a gregorián szellemében komponált dallamreperatóár között sok átmeneti forma is lehetséges. Ez is amellet szól, hogy csak a *Graduale parvum* „librettója” jelenjék meg hivatalos, központi mintakiadásban, a zenei megvalósításra pedig — az ismert feltételekkel — szabadságot kapjanak a zenészek. Természetesen az egyes nyelvterületek maguk intézkedhetnek a latin vagy anyanyelvű (vagy még inkább: kétnyelvű) énekeskönyvek megjelentetéséről.⁸⁴²

E passzusokból világossá válik az a szándék és irány, amelynek első megvalósítója az új, magyar nyelvű gregorián ének lett. A hatvanas évek végétől Magyarországon útnak indult egyházzenei reform elmúlt fél évszázada minden szempontból bizonyítékul szolgál arra, hogy a fölvázolt út járható. A lehetőség adott arra, hogy a hasonló kezdeményezések a magyar mintát megismerjék, és tanulsággul használják föl saját munkájukhoz. Dobszay László következő megjegyzése nekik szól:

A liturgiában a „kreativitás” nem jó tanácsadó. Mindazonáltal a gregorián (és a liturgia) történetében bizony voltak kreatív periódusok, s ezek a liturgiának hasznára váltak, feltéve, hogy a kreáció a hagyomány szellemének továbbvitelével történt. Ha ezt korunktól teljesen megtagadnánk, a gregoriánt halott stílusnak nyilvánítanánk.⁸⁴³

Dolgozatom e ponton befejeződik. Az új, magyar nyelvű gregorián ének Dobszay László életéhez és munkásságához kötődő korszaka a *Graduale parvum*-

⁸⁴² I.h.

⁸⁴³ I.m., 198.

mal véget ért. Egy előttem szóló szavait idézve én is „bátran állítom tehát, hogy az *Éneklő Egyház* graduális és antifonális anyaga [– vagyis a magyar népgregorián –] összességében a XX. századi zeneszerzés egy jelentős – és nyitott, további variálásra nyitott – korpusza.”⁸⁴⁴ Dolgozatom e korpusz klasszikus, Dobszay Lászlóhoz köthető részét igyekezett összegyűjteni és bemutatni. Ugyanakkor már Dobszay László életében elindultak olyan folyamatok, amelyek ezt az énekanyagot tovább bővítették, sőt olyanok is, amelyek ennek ihletésére megpróbáltak – akár más nyelven – egy szintén lehetséges megoldást létrehozni.⁸⁴⁵ E jelenségek az első bizonyítékai annak, hogy valóban él *az élő gregorián*.

⁸⁴⁴ Déri Balázs: „Az *Éneklő Egyház* zenei újdonsága.” In: Kovács Andrea (szerk.): „*A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséret*ek.” — *Népénektáraink tegnap és ma*. (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011). 408.

⁸⁴⁵ A különböző minőségű és fajsúlyú hazai törekvéseken túl ide tartozik például Adam Bartlett gyűjteménye, aki egy egészen más módon, de szintén Dobszay László ihletésére alkotta meg saját angol nyelvű propriumgyűjteményét. Adam Bartlett: *Simple English Propers. For the Ordinary Form of Mass. Sundays and Feasts*. (New York: Church Music Assotiation of America, 2011). xiv.

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

A jegyzék a kutatómunkám során feldolgozott új, magyar nyelvű gregorián tételeket listázza dallamok szerint csoportosítva.

A teljes jegyzék online változata:

https://docs.google.com/spreadsheets/d/19zjPAjTlzRyTUusFuhMMTo6oAoKYCMd_pNKuzB-xcn7Y/edit?usp=sharing

Az online táblázat oszlopai:

*	egyedi azonosító
Magyar incipit	a tétel kezdőszavai
Liturgikus műfaj	a magyar nyelvű tétel liturgikus műfaja
Dallami műfaj	a magyar tétel dallamának eredeti műfaja
Tónus	a magyar nyelvű tétel tónusa
Alkalmazás	a magyar nyelvre ültetés eljárása (eredeti, dallamtípus, recitatív tónus)
Típus	a magyar nyelvre ültetés eljárásának aletei
Dallam	a tétel dallamtípusa
Liturgikus hely	a tétel liturgikus helye(i) az egyházi évben – a rövidítések feloldása: https://usuarium.elte.hu/system
Latin incipit	a tétel szövegének latin nyelvű mintája
Eredeti dallam forrása	az eredeti, latin nyelvű tétel dallamának forrása
Forrás	az új, magyar nyelvű tétel lelőhelye a hagyatékokban és a kiadványokban.

A tételek azonosítója kezdőszavak szerint

Incipit	Műfaj	Azonosító
A bárány adta vacsorát	Hy	1023
A bölcsesség házat épített	Ant	1353
A boldog férfiú Szent Márton	AllV	618
A boldogságos Szűznek Máriának tiszteletére	Inv	1850
A bűnbánat gyógyszerével	R	377
A farkas elragadja	Ant	1888
A föld megrendült	Off	827
A föld megrendült és elcsöndesedett	Ant	2262
A gonosz embertől	Ant	1408
A gonoszoknak lelke dühöngött ellenem	Ant	2139
A görbeségek egyenessé lesznek	Ant	1361
A gyalázat vár szivemre	Off	866
A gyermek Jézus növekedett	Ant	2042
A Gyermek ki nekünk született prófétánál is több	Ant	1360
A gyülekezet közepette	Intr	1217
A gyülekezet közepette	Ant	1264
A hamis tanúk ellenem támadtak	Ant	2126
A három ifjúnak	Ant	2063
A hatalmasok ok nélkül üldöztek engem	R	116
A hatalmasok ok nélkül üldöztek engem	R	1101
A házadért való buzgóság	Ant	1258
A házadért való buzgóság	Ant	2258
A hegyek és halmok megalázkodnak	Ant	1839
A holnapi napon eljön hozzátok az üdvösség	Ant	2255
A holnapi napon eltöröltetik a földnek gonoszsága	Ant	1981
A hűség felnövekszik a földből	Ant	2171
A jó Pásztor életét adja	Ant	1746
A jó Pásztor táplálja juhait	Intr	1790
A jókat ha elvettük	R	1052
A kenyér amelyet én adok	Com	1669
A keresztet ünnepeljük	Sq	754
A keresztnek jele látható lesz az égen	R	473
A Kiáltónak szava a pusztában	Ant	1826

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
A Királyt az eljövendő Urat	Inv	1858
A Királyt az Előhírnök Urát	Inv	1767
A Királyt ki fölmege a mennybe	Inv	1852
A Királyt kinek mindenek élnek	Inv	1855
A látomást melyet láttatok	Com	1323
A legfőbb pásztort ki a mennyek kulcsait	Inv	1864
A Lélek az Úr Lelke énrajtam	Ant	1536
A Lélek ki az Atyától származik	Com	1907
A magas trónon láttam ülni	Intr	33
A magasságbelinek oltalmában lakozik	Ant	2119
A mélységekből kiáltok	AllV	619
A mélységekből kiáltok	Off	867
A mélységekből kiáltok hozzád ó Uram	Ant	2203
A mennyből eljövendő uralkodó Istenünk	Ant	2345
A mennyei ajándék eltöltötte Annát	Ant	2141
A mennyei országban a szentek lakóhelye	Ant	2052
A Mester mondja közel az én időm	Ant	1739
A mi húsvéti Bárányunk / Úljük meg	AllV	620
A mi Istenünk akaratát megcselekedte	Ant	2317
A mi megalázottságunkban	Ant	1587
A mi segítségünk	Ant	2232
A nagy Királynak jele ez	Ant	1916
A nagy misztérium ma kinyilvánul nekünk	Ant	2071
A nép üdve én vagyok	Intr	1333
A nép vénei tanácsot tartottak	R	271
A népsokaság amely összegyűlt	Ant	1766
A rabló Barrabást elengedik	R	340
A reám támadóktól ments meg engem	Ant	1195
A reám támadóktól szabadíts meg engem	Ant	1447
A régi embert hogy megújítsa	Ant	2067
A rókanak odúja van s fészke az égi madárnak	Ant	1224
A Sárkány fejét letörte Krisztus	Ant	2070
A seregeknek Ura	Ant	2216
A Szent Keresztelő	Sq	755
A szent vértanúk mily sok kínokat	Ant	1749

Incipit	Műfaj	Azonosító
A szentek a pálmával az országba érkeztek	Ant	1517
A szentek fényességében	Com	62
A szentek gyülekezetében	Ant	2179
A szenteknek nevei felirattak	Ant	1504
A szenteknek nevei felirattak	Ant	1505
A szenteknek testét békében eltemették	Ant	1516
A Szentlélek Isten leszáll reád Mária	Ant	2127
A szentmise ... alleluja	Ord	944
A szentmise / Benedicamus	Ord	945
A szentség fényében	Com	1372
A szentség fényességében méhemből	Intr	1898
A szorongatásban segítségül hívtam	Ant	2140
A támadóknak ajkát	Ant	2109
A te ékességgeddel és szépségeddel	R	449
A te erődben vigad	Off	868
A te házadat Uram	R	425
A te házadat Uram szentség illeti	Ant	1952
A Te igazságod által	Ant	2218
A te igéd szerint adj értelmet	Ant	1883
A te irgalmasságod kísér engem	Gr	341
A te irgalmasságodat	AllV	621
A te jobbod fölvettem engem Uram	Ant	1937
A te műveid ők Krisztus	R	246
A Te nevednek hálát adunk	Ant	2318
A Te országod Isten örökkévaló ország	Ant	2228
A Te országod Uram örökkévaló ország	Ant	2229
A Te szenteid ó Urunk	Ant	1804
A te szolgád vagyok Uram	R	106
A te szolgád vagyok Uram	R	435
A te üdvözítésedért	Com	1673
A templom kárpitja kettéhasadt	R	390
A ti szomorúságtok	Ant	1931
A tizenegy tanítvány Galíleában	Ant	1530
A Törvény Mózes által adatott	Ant	1714
A vágyva-vágyott éneket	Trop-All	617

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
A veréb házat talál magának	Com	1605
A vigasság ruhájába öltöztette az Úr	Ant	2161
A vígasságnak és üdvösségnek szava	AllV	622
A világ kezdetétől nem lehetett hallani	Ant	1578
A vízforrások megszentelődtek	Ant	2072
Ábrahám a ti Atyátok repesve várta	Ant	1576
Add jelét rajtam	Intr	1491
Add meg bérüket Uram azoknak	Ant	2013
Add meg nekünk Krisztus Tamás érted ontott	Ant	2342
Adj békét	Intr	10
Adj békét azoknak kik reád	Intr	1331
Adj szabadulást ellenségeinktől	Ant	2045
Adj Uram önékik örök nyugodalmat	Intr	31
Adj Urunk nekünk segítséget	Ant	1456
Adjátok meg az Úrnak	Gr	163
Ágnes a boldog tiszta szűz (Szt. Ágnes)	Hy	1002
Ágyékod gyümölcsét királyi trónra ültetem	Ant	2202
Ahol a napnak fénye kél (Karácsony)	Hy	1003
Ahol ketten vagy hárman nevemben	Ant	1733
Ajánljuk magunkat az Úrnak	Ant	1693
Ajkaim dicsérjenek téged	Ant	2182
Akarom Atyám hogy ahol én vagyok	Ant	1366
Aki a Fölségesnek segítségében lakik	Tr	774
Aki a Magasságbelinek oltalmában	Tr	780
Aki a Magasságbelinek oltalmában	Tr	806
Aki a Magasságbelinek oltalmában lakozik	Tr	767
Aki a Magasságbelinek oltalmában lakozik	Tr	773
Aki engem megvall az emberek előtt	Ant	1246
Aki eszi az én testemet	Com	2281
Aki követ engem megtiszteli őt	Ant	1244
Aki követ engem nem jár sötétségben	Ant	1245
Aki küldött engem velem van	Ant	1396
Aki nagyobb köztetek legyen a szolgátok	Ant	1521
Aki nékem szolgál	Com	1199
Aki nem gyűjt velem szétszór	Ant	1367

Incipit	Műfaj	Azonosító
Aki Simon Péterrel cselekedett	R	131
Aki szeret engem az megtartja szavamat	All	604
Aki szomjazik jöjjön hozzám	Ant	1737
Aki utánam jön előbb volt nálam	Ant	1708
Akik az Úrban biznak	Tr	805
Akik az Úrban bíznak	AllV	623
Akik az Úrban bíznak	Tr	781
Akik az Úrban bíznak	Tr	790
Akik félik az Urat	All	596
Akik könnyhullatással	Tr	808
Akik könnyhullatással vetnek	Ant	2208
Akkor az Úrnak angyala leszállott	Ant	2268
Alázatos szívvel s töredelmes	Ant	1231
Áldalak téged Uram teljes életemben	Ant	1725
Áldalak téged Atyám	AllV	624
Áldás és fényesség	Ant	1354
Áldást mondunk rátok az Úr nevében	Ant	2223
Áldd meg Uram ezt a házat	R	376
Áldjad én lelkem	Off	869
Áldjad én lelkem az Urat	Gr	164
Áldjad én lelkem az Urat	Ant	1146
Áldjad én lelkem az Urat	Ant	1428
Áldjátok az Istent minden angyalai	Intr	1633
Áldjon meg miket az Atyaisten	Ant	1338
Áldjon meg minket az Isten	R	226
Áldjon meg minket az Isten	R	488
Áldjon meg minket az Isten	Ant	1506
Áldjuk a mennyek Istenét	Com	2288
Áldjuk az Atyát és a Fiút	R	373
Áldjuk az Atyát és a Fiút	R	489
Áldom az Urat	Off	870
Áldom én az Urat	Gr	355
Áldom én az Urat	Rb	468
Áldom én az Urat minden időben	R	254
Áldom én az Urat minden időben	R	1068

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Áldott aki eljön az Úr nevében	R	430
Áldott aki jön az Úr nevében	Gr	78
Áldott aki jön az Úr nevében	Gr	297
Áldott aki jön az Úr nevében	R	319
Áldott az Úr az én kösziklám	Ant	1884
Áldott az Úr Izrael Istene	Gr	79
Áldott az Úr Izrael Istene	Ant	1886
Áldott az Úr Izraelnek	Gr	296
Áldott az Úr mindörökké	Ant	1878
Áldott légyen a Szentháromság	Intr	2289
Áldott legyen Isten	Off	871
Áldott vagy ó Urunk az ég erősségében	R	490
Áldott vagy Szűz Mária	Gr	165
Áldott vagy te az asszonyok között	Ant	1701
Áldott vagy te Szűz Mária	Gr	156
Áldott vagy te Szűzleány az Úrtól	Ant	1750
Áldott vagy Uram	AllV	625
Áldott vagy Uram	Off	839
Áldott vagy Uram	Off	872
Áldott vagy Uram	Hy*	1043
Áldott vagy Uram az ég erősségében	R	374
Áldott vagy Uram az égnek erősségében	Ant	1573
Áldott vagy Uram ki átlátod	Gr	166
Áldozd az Istennek a dicséret	Ant	1446
All. A mi húsvéti Bárányunk	Com	1796
All. Láttuk az ő csillagát	Com	1793
All. Megmutatta az Úr	Com	1795
All. Megoltalmaztál ó Isten	Intr	1789
All. Mint most született kisdeded	Intr	1791
All. Újjongj Jeruzsálem	Com	1794
Alleluja	AllR	500
Alleluja	AllR	501
Alleluja	AllR	503
Alleluja	AllR	505
Alleluja	AllR	506

Incipit	Műfaj	Azonosító
Alleluja	AllR	509
Alleluja	AllR	510
Alleluja	All	1157
Alleluja	Ant	1436
Alleluja	Ant	1441
Alleluja	All	1584
Alleluja	All	1776
Alleluja	All	1777
Alleluja	All	1778
Alleluja	All	1844
Alleluja	All	1845
Alleluja	All	2079
Alleluja	All	2101
Alleluja (1. t.)	AllR	512
Alleluja (1. t.) „Crucifixus”	AllR	511
Alleluja (2. t.) „Dies sanctificatus”	AllR	513
Alleluja (2. t.) „Veni Sancte”	AllR	521
Alleluja (4. t.) „Dominus regnavit”	AllR	514
Alleluja (4. t.) „Excita”	AllR	515
Alleluja (5. t.) „De Angelis”	AllR	516
Alleluja (7. t.) „Venite”	AllR	517
Alleluja (8. t.) „Angelus Domini”	AllR	518
Alleluja (8. t.) „Confitemini”	AllR	519
Alleluja (8. t.) „Ostende”	AllR	520
Alleluja (Áldott az Úr)	AllR	508
Alleluja (Kis húsvéti)	AllR	507
Alleluja (Ó ifjak)	AllR	504
Alleluja (T. irr.)	AllR	502
Alleluja A Királyt ki fölment a mennybe	Inv	1784
Alleluja A te szenteid ó Urunk	Ant	1805
Alleluja A Védelmező Lélek	Ant	1799
Alleluja A vigasságnak hangja	Ant	1803
Alleluja alleluja	Ant	1652
Alleluja alleluja alleluja	Ant	1811
Alleluja alleluja alleluja	Ant	1866

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2078
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2095
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2114
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2163
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2233
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2242
Alleluja alleluja alleluja	Ant	2315
Alleluja Az Úr Lelke betölti	Inv	1783
Alleluja Elhengerült a kő	Ant	1806
Alleluja Én vagyok a jó Pásztor	Ant	1802
Alleluja Én vagyok a nyáj Pásztora	Ant	1801
Alleluja Föltámadott az Úr	Ant	1798
Alleluja hallottuk hogy ott van	R	1105
Alleluja Kelj föl én dicsőségem	Ant	1809
Alleluja Krisztus a mennybe fölmene	Ant	1797
Alleluja Krisztus a mi Pászkánk	Ant	1800
Alleluja Krisztus ma megszületett nekünk	Inv	1785
Alleluja Miért keresed ó asszony	Ant	1807
Alleluja Ne sírj immár Mária	Ant	1808
Alleluja Ujjongjunk az Úrnak	Inv	1787
Alleluja Valóban föltámadott az Úr	Inv	1786
Alleluja! A mi Húsvéti Barányunk	AllV	626
Alleluja! A föld megrendült	Off	856
Alleluja! Áldjátok nemzetek	Off	857
Alleluja! Az Úr angyala leszállott	Off	858
Alleluja! Az Úr mondá	All	534
Alleluja! Az Úr országol	All	535
Alleluja! Dicsérjed én lelkem	Off	859
Alleluja! Dicsérjétek az Urat minden Angyalai	All	536
Alleluja! Eljő Királyunk Krisztus	All	537
Alleluja! Erősítsd meg Isten	Off	860
Alleluja! Fölment az Isten	Off	861
Alleluja! Isten én Istenem	Off	862
Alleluja! Izrael kijövéen	Pr-Ant	1126
Alleluja! Jöjj el ó Urunk	All	543

Incipit	Műfaj	Azonosító
Alleluja! Láttuk az ő csillagát	All	538
Alleluja! Megszentelt nap	All	539
Alleluja! Megszólalt az Úr az égből	Off	863
Alleluja! Mutasd meg nekünk	All	540
Alleluja! Serkentsd fel ó Urunk	All	541
Alleluja! Ujjongjatok az Istennek	Off	864
Alleluja! Ujjongjatok az Istennek minden földek	All	542
Ama nap a harag napja	Sq	740
Ama napon megcsordulnak a hegyek	Ant	2144
Ama napon midőn szorongattak engem	Ant	2058
Amaz elrejtett lakásából	R	372
Amikor böjtöltök ne legyetek búsak	Ant	1943
Amint az Úr hívó szavát hallotta Szent András	Ant	1562
Amint főlemltetett a rézkígyó a pusztában	Ant	2293
Amint főpapi méltóságra emelkedett Tamás*	Ant	1418
Amint kívánkozik a szarvas	Tr	807
Amint kívánkozik a szarvas	Tr	809
Amint kívánkozik a szarvas	Tr	789
Amint kívánkozik a szarvas	Tr	791
Amint kívánkozik a szarvas	Tr	804
Angyalainak parancsolt	Gr	167
Angyalainak parancsolt felőled	Gr	93
Angyalok eledelével	Ant	2015
Angyaloknak színe előtt	Ant	1812
Anyám méhétől	Intr	11
Anyám méhétől	Intr	1540
Anyám méhétől fogva	Intr	1487
Anyám méhétől fogva meghívott engem az Úr	Ant	2149
Apostoloknak érdemét	Hy	1004
Aranyló fénnel sugaraknak sugara	Hy	1037
Arról ismerje meg mindenki	Tr	810
Asszonyok szülöttei között	Ant	1986
Asszonyok szülöttei között	Ant	2142
Átadta Jézust az istentelen	R	278
Átadták az Isten miatt testüket a kínzatra	Ant	2309

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Átadtak engem a pogányok kezére	R	277
Átmegyek a csodálatos hajlék helyére	Ant	1613
Átmegyek a csodálatos hajlék helyére	AntPr	2076
Atyáink Istene e kettőt	Intr	1479
Atyám ha el nem múlhat	Com	54
Atyám ha el nem múlhat	Com	2282
Atyám kinyilatkoztattam nevedet	Ant	1903
Atyám míg velük voltam	Com	1665
Áve égi király híve (Szt. László)	Hy	1000
Ave reményünk te Istenszülő szeplőtelen	Ant	2341
Az agg Simeon	All	555
Az agg Simeon	All	556
Az agg Simeon	AllV	627
Az alázatos népet	Off	873
Az alvilág kapuitól	Ant	1390
Az alvilágba szállók közé számláltattam	R	285
Az angyal így szólt a pásztorokhoz	Ant	2056
Az angyalok színe előtt zsoltározok	R	349
Az angyalokkal s a gyermekekkel	Ant	1956
Az áruló jelt adott nekik	Ant	1301
Az asszonyok ott ültek a sírnál	Ant	1291
Az Atya / A mi Urunk Jézus Krisztus	Ord	946
Az Atya / Az Úr legyen veletek	Ord	947
Az Atya / Kegyelem nektek	Ord	948
Az egek beszélnek	Ant	1163
Az egész föld imádjon	Intr	34
Az egész földkerekség most a mártír szereteéért	Ant	1570
Az egész világ újul	Sq	742
Az egyházakban áldjátok	R	1107
Az Egyháznak közepette	Intr	21
Az Egyháznak közepette	Intr	1890
Az Egyháznak közepette áldalak	Ant	2160
Az éjszakának sötétsége oszlik (reggeli)	Hy	1028
Az ellenség félelmétől	Ant	1457
Az elveszett bárányokhoz küldettem	Ant	2164

Incipit	Műfaj	Azonosító
Az Emberfia nem azért jött	All	600
Az én barátaim messze mentek tőlem	Ant	2125
Az én barátom a csók jelével	R	267
Az én eledelem hogy Atyám akaratát	Ant	1443
Az én feltámadásom napján	AllV	628
Az én gondolatom	Ant	1893
Az én gondolatom a békesség gondolata	Intr	1213
Az én házam az imádság házának	Ant	2347
Az én házam imádság házának	Ant	1951
Az én házam imádságnak háza	Com	1334
Az én igám édes és az én terhem	R	343
Az én szemeim mindenkor	Ant	1662
Az én szívem ünnepi szózatától árad	Ant	1873
Az én szómat hallgasd figyelemmel	All	531
Az én testem	AllV	629
Az én testem reménységben nyugszik	Ant	1948
Az én testem valóban étel	R	401
Az én testem valóban étel	Rb	412
Az én testem valóban étel	All	610
Az én titkonvaló bűneimtől	Gr	168
Az én titkonvaló bűneimtől	Com	1675
Az én Uram Krisztus	Ant	2003
Az erősség lelkével	Ant	1174
Az igaz ember meg nem inog	AllV	630
Az igaz feje felmagasztaltatik	Ant	1865
Az igaz lelkek	Gr	169
Az igaz lelkek Isten kezében vannak	Com	1329
Az igaz mint a pálmafa virágzik	R	324
Az igaz virul	Off	843
Az igaz virul mint a pálma	Gr	170
Az igaz mint a pálmafa	Off	874
Az igazak hálát adnak a te nevednek	Ant	2145
Az igazak nemzetsége megáldatik	Ant	1637
Az igazak pedig örökké élnek	R	447
Az igazak tanácsában	Ant	1374

Incipit	Műfaj	Azonosító
Az igazak tanácsában	Ant	1375
Az igazakhoz illik a dicséret	Ant	1453
Az igazaknak a sötétségben	Ant	2030
Az igazat az Úr vezérli egyenes utakon	R	475
Az igazat az Úr vezette egyenes úton	R	139
Az igazságnak fegyverzete által	Ant	1305
Az igazságot mondom nektek	Ant	1273
Az Ige testté lőn	Rb	313
Az ige testté lőn	R	1053
Az Ige testté lőn	Ant	1915
Az igék melyeket elmondtam nektek alleluja lélek és élet alleluja	Ant	1923
Az irgalmas Isten eledelt adott nekünk	Ant	1518
Az irgalmasságot és az igazságot	R	1081
Az irgalmasságot és az igazságot éneklek	R	261
Az Isten a mi törvényhozónk	Ant	1599
Az Isten igaz napja ez (Húsvét)	Hy	1005
Az Isten megerősítette a földkerekségét	Off	828
Az Isten segít engem az Úr az én lelkem	Ant	2111
Az Isten segít engem és az Úr	Ant	2116
Az Istent a mi alkotónkat	Inv	1859
Az Isten megerősítette	Off	875
Az ő fejére Uram	R	444
Az Ő hajlékában a békében vagyok	Ant	2050
Az Ő hatalma örökkévaló hatalom	All	549
Az Ő hatalma örökkévaló hatalom	All	560
Az Ő hatalma örökkévaló hatalom	AllV	638
Az ő országa örökkévaló ország	Intr	2244
Az ő szent hajlékában	Ant	1870
Az okos szüzek lámpásaikat véve	Ant	1615
Az olajfák hegyén Atyámhoz imádkoztam	R	265
Az Olajfáknak hegyén	R	1048
Az örök fényesség ragyogása	AllV	631
Az örökséget megadtad azoknak	Ant	2166
Az ősi napoktól fogván	Ant	1571
Az üdvösség kelyhét veszem	Ant	1596

Incipit	Műfaj	Azonosító
Az Úr / Áldjon meg / A szentmise	Ord	949
Az Úr / Emeljük föl / Adjunk hálát	Ord	950
Az Úr a mennyben	Ant	1928
Az Úr adott áldást fiaidnak	Ant	1885
Az Úr angyala köszönté	Var	979
Az Úr az én erősségem	Com	1315
Az Úr az én fényem	Intr	1475
Az Úr az én pásztorom	Ant	1154
Az Úr az én Pásztorom	Com	1476
Az Úr az én világosításom	Intr	17
Az Úr az Isten az én segítóm	Ant	1169
Az Úr az ő szent hegyén	AllV	632
Az Úr békéje / Köszöntsétek	Ord	951
Az Úr életemnek oltalmazója	Ant	1158
Az Úr énnékem pásztorom	Rb	369
Az Úr igazságai	Off	876
Az Úr igéje által	All	599
Az Úr igéje által	AllV	633
Az Úr irgalma betölté a földet	Intr	1679
Az Úr ítél meg minket	Ant	1507
Az Úr ítéletei egyenesek	Off	841
Az Úr jobbja	AllV	634
Az Úr jobbja	Off	877
Az Úr jobbja erőt cselekedett	Off	855
Az Úr jobbja erőt cselekedett	Ant	2241
Az Úr jobbja győzelmet szerzett	All	613
Az Úr kijött a magas mennyből	Ant	1696
Az Úr Lelke betölté	R	333
Az Úr Lelke betölté	R	397
Az Úr Lelke betölté	Rb	415
Az Úr Lelke betölté	Intr	2287
Az Úr lelke betölti	Intr	2270
Az Úr Lelke betölti a földkerekséget	Inv	1851
Az Úr lett énnékem örökségem	Gr	97
Az Úr lett nékem oltalmam	Intr	1183

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Az Úr lett nékem oltalmazóm	Intr	1314
Az Úr lett nékem segítóm	Ant	1459
Az Úr mártírjai áldjátok őt	Ant	2226
Az Úr megadja kegyelmét	Com	63
Az Úr megadja kegyelmét	Com	1604
Az Úr megadja kegyességét	Intr	1311
Az Úr megőriz téged minden gonosztól	Ant	2130
Az Úr miként a juh	Ant	1539
Az Úr mondá én vagyok a föltámadás	Ant	2019
Az Úr mondá nékem	Intr	36
Az Úr mondá nékem	AllV	635
Az Úr mondá nékem	Intr	1458
Az Úr mondá nékem	Intr	1541
Az Úr mondá nékem én Fiam	All	550
Az Úr mondá nékem én Fiam	All	563
Az Úr mondá nékem én Fiam vagy te	Ant	1469
Az Úr nekem pásztorom nincsen hiányom	PsR	109
Az Úr népének erőssége	Intr	1332
Az Úr népének erőssége	Intr	2167
Az Úr oltalmazóm lett	Intr	1313
Az Úr országol	AllV	636
Az Úr országol	AllV	637
Az Úr országol (évközi idő)	All	553
Az Úr országol ékességbe öltözött	All	605
Az Úr országol örvendezzen a föld	All	587
Az Úr országol örvendezzen a föld	Ant	1879
Az Úr papjai	Off	878
Az Urat az apostolok Királyát	Inv	1645
Az Urat minden szentek Királyát	Inv	1849
Az Úrban nyugszom örökkön örökké	AntPr	1503
Az Úré a föld	R	1063
Az Úré a föld és benne minden	R	252
Az Úrhoz kiáltottam	Gr	171
Az Úrhoz kiáltottam	Gr	459
Az Úrnak angyala köszöntötte Máriát	Ant	1400

Incipit	Műfaj	Azonosító
Az Úrnak angyala mikor leszállt	Ant	1732
Az Úrnak házába	Ant	1409
Az Úrnak kelyhét itták	R	344
Az Úrnak Lelke betölti	Ant	1165
Az Úrnak napja mint a tolvaj	Ant	1348
Az Úrnak színe előtt járok	Gr	354
Az Úrnak színe előtt járok	Ant	1593
Az Úrnak színe előtt járok	Inv	1862
Az Úrnak zengjete új éneket	Ant	2043
Az Úrnál az irgalmasság	Gr	112
Az Úrnál az irgalmasság	Ant	2172
Az Úrnál nyugszom örökkön örökké	AntPr	1502
Az Úrtól a mi segítségünk	Ant	1439
Azok pedig hiába üldözték lelkemet	Ant	2227
Azokat pedig akik	????	978
Azzal vagyok eljegyezve	Ant	2022
Babilon folyóvizei mellett	Off	879
Babilon folyóvizei mellett ültünk	Gr	157
Bár a halál völgyében járok	Gr	172
Befogadtuk Isten	Intr	16
Befogadtuk Isten	Gr	173
Befogadtuk Isten	Intr	2246
Befogadtuk Isten irgalmasságodat	Ant	2107
Befogadtuk Uram irgalmasságodat	R	348
Békesség e háznak és minden lakójának	Ant	1513
Békesség veletek	Ant	1920
Békességben aluszom és megnyugszom	R	437
Békességesen szóltak nékem	Gr	356
Békességet adok néktek	Ant	1233
Békességet hagyok rátok	Ant	1892
Békességet hagyok rátok	Com	1910
Békességtűréstek által birtokoljátok	Ant	2225
Békétűréstek által veszitek birtokba	Ant	1461
Belépek Isten oltárához	Com	1603
Belőle van minden Átala van minden	Ant	1840

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Belőlünk alkotott országot az Istennek	Ant	1364
Bemenvén Zakariás az Úr templomába	Ant	2306
BENEDICAMUS (2) - re Alleluja	AllR	523
Benedicamus-dallamok (Zsolozsma)	Ord	952
Beöltöztetett Krisztus arannyal átszótt ruhába	Ant	2004
Beszélni kezdtek nyelveken	Ant	1925
Betelt a szent ötvennap	Ant	1921
Beteltek Máriának napjai	Ant	1724
Beteltek mind a Lélekkel	Ant	1922
Betöltötte jókkal az Úr az éhezőket	Ant	1510
Bevezetés bűnbánati cselekmény	Ord	953
Bevezetett titeket az Úr	Intr	2283
Bevezetik örvendezve újjongással Bevezetik a király házába	R	352
Bízik lelkem üdvösségedben	Com	55
Bizonnyal Tebenned bízik Uram	Ant	2122
Bizony csak az Istenre	Ant	1152
Bizony csodadolgokat cselekedett	Ant	1653
Bizony mondom néktek	Com	1218
Bizony mondom néktek senki sem próféta	Ant	1368
Bizony mondom néktek ti sírtok	Ant	2005
Bízzanak benned	Off	880
Bízzanak Benned kik ismerik nevedet	Gr	161
Bízzék Izrael az Úrban	Ant	1648
Bocsásd ki Lelkedet	R	400
Bocsásd ki Lelkedet (pünkösöd)	All	573
Bölcsességet szól az igaz szája	R	104
Bölcsességet szól az igaz szája	R	338
Bölcsességet szól az igaz szája	Intr	1611
Boldog a férfi ki megáll	Ant	1347
Boldog a hely boldog az az egyház	Ant	1419
Boldog a nép melynek	Ant	1172
Boldog az a nemzet	Gr	174
Boldog az a nemzet	Ant	2230
Boldog az a szolgálta	Com	47
Boldog az a szolgálta	Ant	2073

Incipit	Műfaj	Azonosító
Boldog az az ember	Gr	175
Boldog ember	Tr	811
Boldog ember ki az Úr parancsát kedveli	Ant	2200
Boldog ember ki az Úr parancsolatait kedveli	Ant	1588
Boldog ember ki az Úr törvényén	Ant	1946
Boldog férfiú Szent Imre herceg	AllV	639
Boldog férfiú Szent István király	AllV	640
Boldog férfiú Szent László király	AllV	641
Boldog vagy Mária	All	582
Boldog vagy Mária mivel hittél	Ant	1358
Boldog vagy Simon Jónás fia	All	584
Boldog vagy szent N. ki az angyalok között	R	247
Boldog vagy Szűz Mária	R	231
Boldog vagy Mária	AllV	642
Boldog város Jeruzsálem (Egyház, templom)	Hy	1034
Boldognak mondanak engem minden nemzedékek	Ant	2308
Boldogok a tisztaszívűek	Ant	2098
Boldogok akik az Urat félik	Gr	298
Boldogok kik ott lakoznak	R	427
Boldogok kik törvényed szerint	Ant	1451
Boldogok kik törvényed szerint	Ant	2087
Boldogok mindazok kik	Ant	1437
Boldogok Uram kik a Te házában	Ant	2213
Boldogok kik ott lakoznak	Rb	477
Boldogságos Ágnes a lángok közepén	Ant	1284
Boldogságos boldog örökre már	Ant	1417
Bontsátok le ezt a templomot	Ant	1343
Bűneim mint a nyílveszők*	Ant	1415
Capitulum (rövid olvasmány) dallama	Ord	954
Christus vincit	Lit	997
Cselekedj Uram kegyesen jóakaratom	Ant	1640
Csodálatos a te neved az egész földön	Ant	1656
Csodálatos a te neved Urunk	Ant	1363
Csodálatos dolgokat cselekedett	Ant	1658
Csodálatos előttem a te tudásod	Ant	1435

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Csodálatos misztérium jelenik meg	Ant	1288
Csodálkoztak mindnyájan azokon	Com	2169
Dávid trónján ül az Úr	Ant	2335
Dicsérd Sion Megváltódat	Sq	749
Dicsérd Sion Üdvözítőd	Sq	763
Dicsérem az Istent	Ant	1438
Dicsérem Istenemet én életemmel	Ant	1661
Dicséret áldás tisztelet	Ant	1254
Dicsérjed én lelkem (évközi idő)	All	566
Dicsérjed én lelkem az Urat	All	597
Dicsérjed én lelkem az Urat	All	607
Dicsérjed Jeruzsálem az Urat	All	525
Dicsérjed Jeruzsálem az Urat	Ant	2346
Dicsérjed én lelkem	AllV	643
Dicsérjed Jeruzsálem	AllV	644
Dicsérjed Jeruzsálem / A te kapuidnak	AllV	645
Dicsérjétek az Istent	AllV	646
Dicsérjétek az Istent (évközi idő)	All	571
Dicsérjétek az Urat	Tr	777
Dicsérjétek az Urat	Tr	812
Dicsérjétek az Urat	Off	881
Dicsérjétek az Urat (évközi idő)	All	575
Dicsérjétek az Urat a mennyben	AllV	647
Dicsérjétek az Urat minden nemzetek	Tr	770
Dicsérjétek az Urat minden nemzetek	Tr	775
Dicsérjétek az Urat minden népek	Ant	1454
Dicsérjétek az Urat ti minden népek	Ant	1434
Dicsérjétek az Urat minden népek	AllV	648
Dicsérjétek ti gyermekek	AllV	649
Dicsérjük azt kit dicsérnek	Ant	1401
Dicsérjük hívek lelkesen (Krisztus Király)	Hy	1006
Dicsérő áldozatot áldozok	Com	2291
Dicsőíts meg Atyám engem	Ant	1249
Dicsőség (Téged Isten dicsérünk)	Glo	932
Dicsőség a magasságban (LU XV. Mise)	Glo	933

Incipit	Műfaj	Azonosító
Dicsőség a magasságban Istennek	Ant	2128
Dicsőség áldás és tisztelet	Ant	1528
Dicsőség és dicséret (Virágvasárnap)	Hy*	1044
Dicsősége kiárad az égre és a földre	Ant	1255
Dicsőséges az Isten	Gr	176
Dicsőséges Vezér Szent Mihály arkangyal	Ant	1223
Dicsőségesnek mondanak téged Mária	Com	2271
Dicsőséggel és tisztességgel	R	375
Dicsőséggel és tisztességgel	R	443
Dobbal és éneklő karban	Ant	1376
Drágakőből épült minden falad	Ant	2296
Drágakövekkel tündöklük minden falad	Ant	1394
Drágalátos az Úr szemében	AllV	650
E csillag tündöklük mint a tűzláng	Ant	1548
E gyermek nagy lesz az Úr előtt	Ant	1617
E nap még hangzik az alleluja	Trop-All	592
E napon a mennyből az igaz béke	R	329
E napon a mennyeknek Királya	R	328
E napon betelt a szent ötvennap	Ant	1810
E napon beteltek az ötvennapok	Ant	1413
E napon Krisztus született	Ant	1905
E napon mennyei jegyesével egybekelt az Egyház	Ant	2337
E napon Szűz Mária a mennybe vétetett	Ant	1339
Ébreszd fel Urunk	All	559
Ébreszd fel Urunk	All	598
Ébreszd föl Uram a te hatalmadat	All	568
Ébreszd föl Urunk	AllV	651
Édes és igaz az Úr	Gr	357
Édes szegek	AllV	652
Édesanya örvendezzél	Ant	1572
Egeknek egei s ti minden vizek	Ant	1383
Egészen szép vagy Mária	AllV	653
Egy a ti Atyátok	Ant	1522
Egy csillag jelent meg nekünk	Ant	2082
Egy drágagyöngyre lelt eladta mindenét	Ant	1460

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Egybegyűlve megtiszteljük	Sq	751
Egyet kértem az Úrtól	Gr	177
Egyet kértem az Úrtól	Gr	454
Egyet kértem az Úrtól	Com	1319
Egyetemes könyörgések	Ord	958
Egyetlen órát nem tudatok virrasztani	R	270
Egyiptomból hívtam az én fiamat	Ant	1703
Ékes szózat nagy dicséret	Ant	1416
Ékesebb vagy te	Rb	222
Ékesebb vagy te	AllV	654
Ékesebb vagy te az emberek fiainál	Gr	80
Ékesítsd fel nászházadat	Pr-Ant	1123
Ékességes vagy ó Mária	R	472
Ékességes vagy te	R	422
El ne távoztasd	Intr	1490
Elébe adta az Úr	Intr	1309
Elébe adta az Úr	Intr	1627
Elébe siettél Uram	Gr	178
Élek én mondja az Úr	Ant	1638
Életünknek minden napján	Ant	1590
Elfogadod akkor az igazság áldozatát	Ant	1953
Elfogadod Isten igaz áldozatunkat	Com	1975
Elfogni igyekeztek de félték a néptől	Ant	1597
Elhomályosodtak szemeim a sírástól	R	279
Éljen az Úr és legyen áldott	Ant	2026
Eljön a mi Királyunk	AllV	655
Eljön a mi királyunk Krisztus	R	218
Eljön az Isten nem halasztja jöttét	Ant	1279
Eljön Királyunk Krisztus	All	557
Eljön Királyunk Krisztus	All	577
Eljött a magasságból	Ant	1377
Eljött a te világoosságod Jeruzsálem	Ant	1342
Eljöttek immár a bűnbánattartás napjai	Ant	2138
Eljöveteled által ments meg	Ant	1161
Elközelgett az ünnep napja	Ant	1250

Incipit	Műfaj	Azonosító
Elküldé az Úr az ő igéjét	Gr	81
Elküldte az Úr az ő igéjét	Gr	179
Elküldte az Úr az ő igéjét	Gr	455
Ellened csak ellened vétkeztem	Ant	2086
Ellenségeim mindnyájan	Ant	1248
Elmegyek ahhoz aki küldött	Ant	1257
Elmélkedem parancsolataidon	Off	882
Elment Mária a tanítványoknak hírül adva	Ant	1983
Elment tőlünk a mi Pásztorunk	R	282
Elment tőlünk a mi Pásztorunk	R	1049
Elmenvén az egész világra	Ant	1933
Először keressétek	Com	1209
Elosztották maguk között	Ant	2118
Előttünk jár a szeplőtelen	R	292
Elrendelte őket minden időkre	Ant	1523
Első csodajelét tette Jézus	Ant	1829
Elszakítottad Uram	Ant	2162
Eltöröltetik a földnek gonoszsága	R	432
Eltöröltetik holnap a földnek gonoszsága	Ant	1238
Emberek fiai tudjátok meg	Ant	1407
Emeljétek föl a védőkapukat	Off	850
Emelkedj fel Uram erődben	R	379
Emelkedj fel Uram erődben	Ant	1927
Emlékezeted Urunk	Ant	1167
Emlékezz meg a te Fölkentedről	Ant	1647
Emlékezz meg Isten	Intr	1483
Emlékezz meg rólam Uram	Ant	1386
Emlékezz meg Uram gyülekezetedről	Ant	1387
Emlékezz meg Uram mirőlünk	Intr	1823
Emlékezzél meg a Te könyörületességéről	Intr	19
Emlékezzél meg igédéről	Com	1219
Emlékezzél meg rólam	Off	883
Emlékezzél meg rólam ó Uram Isten	Ant	2124
Emlékezzél meg rólam Uram	Ant	1462
Emlékezzél meg Uram	Intr	35

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Én Istenem ments meg engem	Ant	2243
Én Istenem vagy te és hálát adok néked	Ant	2249
Én kiáltottam mert meghallgatsz	Com	1480
Én megesküdttem haragomban	Inv	2036
Én mondtam az Úrnak	R	1071
Én nemzetem teellened mit vétettem	AntPr	1567
Én népem mit tettem én ellened	Ant	2012
Én orcám üdvössége én Istenem	Ant	1881
Én pedig fölnézek az Úrra	Ant	1719
Én pedig mikor bántottak engem	Gr	180
Én segítségem neked éneklek	R	257
Én segítségem neked éneklek	R	1074
Én tégedet én szerelmes szőlőm	R	496
Én teljes szívemből	R	1104
Én vagyok a feltámadás	Ant	1340
Én vagyok a feltámadás és az élet	Tr	794
Én vagyok a feltámadás és az élet	Com	1327
Én vagyok a feltámadás és az élet	Com	1328
Én vagyok a jó Pásztor	Com	56
Én vagyok a jó Pásztor	All	564
Én vagyok a jó Pásztor	All	611
Én vagyok a jó Pásztor	AllV	656
Én vagyok a jó Pásztor	Com	2245
Én vagyok a jó Pásztor és ismerem enyéimet	Ant	2251
Én vagyok a világ világossága	Ant	1341
Én vagyok az élet kenyere	All	585
Én vagyok az igaz szőlőtő	Com	1906
Én vagyok ki tanúságot teszek magamról	Ant	2175
Énekeljete az Úrnak	AllV	657
Énekeljete az Úrnak	AllV	658
Énekeljete az Úrnak	R	1115
Énekeljete az Úrnak	Com	1908
Énekeljete az Úrnak	Com	1912
Énekeljete az Úrnak (évközi idő)	All	574
Énekeljete az Úrnak alleluja	Com	1543

Incipit	Műfaj	Azonosító
Énekeljetek az Úrnak és áldjátok	Ant	2212
Énekeljetek az Úrnak új éneket	Intr	27
Énekeljetek az Úrnak új éneket	All	590
Énekeljetek az Úrnak új éneket	Intr	1622
Énekeljetek himnuszt Sion dalaiból	Ant	2094
Énekeljünk az Úrnak	Tr	813
Énekeljünk az Úrnak dicsőséges éneket	Ant	2096
Énekeljünk az Úrnak mert dicsőségesen	Tr	795
Éneklek az Úrnak ki jókat adott nékem	Com	1492
Engedjétek a kisdedeket hozzám jönni	Ant	2000
Énnekem adatott minden hatalom	Ant	2156
Episztola-tónus latinul	Lec	985
Episztola-tónus magyarul	Lec	986
Eresszétek a hálót	Ant	1984
Erődnek pálcáját	Ant	1389
Erősek mind az ő végzései	Ant	1774
Erősítsd meg Isten	R	399
Erőssé tette kapuidnak	Ant	1156
Erőszakoskodnak akik álnokul	Ant	2117
És íme tekintete mint a villám	Ant	2260
És lement velük Jézus Názáretbe	Ant	1193
És mondták egymásnak ki hengeríti el	Ant	2297
És szózat hallatszott az égből	AllV	659
Ettek és igen megelégedtek	Com	1208
Evangélium-tonus magyarul I	Lec	987
Evangélium-tonus magyarul II.	Lec	988
Ez a csillag ragyok miként a tűzláng	Ant	2031
Ez a tanuságtétel	Ant	1228
Ez az a Mária	AllV	660
Ez az a nap	Gr	76
Ez az a nap (húsvét)	All	552
Ez az a nap (vasárnapi)	Rb	370
Ez az a nap. A Kő	Gr	407
Ez az a nap. Áldott aki jön	Gr	408
Ez az a nap. Az Úr jobbjá	Gr	409

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Ez az a nap. Hálát adjatok	Gr	406
Ez az a nap. Mindez az Úrnak	Gr	410
Ez az a nap. Mondja most	Gr	411
Ez az a tanítvány	AllV	661
Ez az asszony a kenetet	Ant	1290
Ez az én parancsom	R	227
Ez az én parancsom szeressétek	Ant	1395
Ez az én testem	Com	1974
Ez az Úr kapuja az igazak mennek be rajta	Ant	1137
Ez az Úrnak háza szilárdan épült	Ant	1232
Ezek a győztesek az Isten barátai	R	127
Ezek a szentek kik Isten	R	229
Ezt a helyet az Úr alkotta	Gr	181
Fájdalmas vagy Szűz Mária	Gr	182
Fegyelmedre taníts engem	Ant	1452
Feje fölé táblát helyeztek	Ant	1300
Fejedelmekké rendeled őket	R	441
Fejedelmekké rendeled őket	Rb	466
Fejedelmekké rendeled őket	Off	884
Fejedelmekké rendelted őket az egész földön	Ant	2066
Feláldoztatott mert ő így akarta	Ant	1470
Felelvén az asszonyoknak	Ant	2269
Felépítette Isten az Ő templomát	Ant	1771
Feleséged mint a bőventermő	Gr	100
Félik majd a népek	Gr	183
Félik majd a népek	AllV	662
Féljék az Urat a földnek minden népei	Ant	2205
Féljétek az Urat	Ant	1871
Felnyíltak már mi szemeink	Ant	1825
Felnyitván kincsesládáikat	Ant	1256
Felséges minden népek fölött	Ant	2092
Feltámadási szertartás	Pr-Ant	1120
Feltámadott az Úr valóban	R	419
Feltámadt ajó Pásztor	AllV	663
Feltámadtam	Intr	7

Incipit	Műfaj	Azonosító
Feltámadtam	Intr	20
Feltámadtam	Intr	1792
Feltámadtam és újból (Szentsírmegnyitás)	Ant	1934
Feltárják az egek Júda gonoszságát	R	272
Feltárom néked az én lelkemnek ügyét	Ant	1683
Feltáru az Úrnak dicsősége	Com	1670
Felvétetett Mária a mennybe	AllV	664
Fény a Fényből feltündöklöttél Krisztus	Ant	2237
Fény a népek világosságára	Ant	2187
Fény támadt az igazaknak	Ant	1914
Fény támadt fölöttünk	Ant	1526
Fény tündöklík e napon felettünk	Intr	37
Fényesség ragyog ma felettünk	Intr	2170
Fényesség ragyog ma felettünk	Com	2275
Fénylő csillagot láttunk	R	237
Ferenc már örvendezve Ábrahám kebelébe tér	Ant	2333
Férfi volt ki a föld kényét csak semmibe vette	Ant	2292
Fiam emlékezzél hogy te éltedben	Ant	2278
Fiam miért cselekedtél velünk így	Com	64
Fiat szült Zakariásnak Erzsébet	Ant	2300
Figyelj reánk Urunk	Ant	1484
Figyeljetek mind kik a földet	Ant	2219
Figyeljetek mindnyájan ti népek	Ant	1958
Figyelmezz az én hívó szavamra	Off	885
Figyelmezz az én segítségemre	Ant	1170
Figyelmezz reám és hallgass meg	Ant	1151
Fogadalmimat megadom az Úrnak	Ant	1616
Fogadd az Igét Szűz Mária	R	219
Földből alkottál engem	Ant	1493
Földből alkottál engem	AntPr	1494
Földből alkottál engem	AntPr	1500
Földből alkottál engemet	AntPr	1501
Fölemelte nekünk az Isten	Ant	2053
Fölkelt Krisztus és megvilágosította népét	R	420
Fölkeltek a föld királyai	Ant	2152

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Fölmegyek az én Atyámhoz	R	396
Fölmegyek az én Atyámhoz	Ant	2060
Fölmént a mennybe újjongással az Isten	Ant	1697
Fölmént az Isten	All	614
Fölmént az Isten (mennybemenetel)	All	570
Fölmént az Isten örvendezéssel	R	395
Fölmént az Isten örvendezéssel	Off	852
Fölmént az Isten örvendezéssel	Ant	2183
Fölmént az Isten újjongó örömmel	Rb	413
Fölmént az Isten	AllV	665
Föltámadott immár jöjjetek	R	239
Föltámadott Krisztus	AllV	666
Föltámadt az Úr	Rb	414
Föltámadt az Úr a sírból	R	393
Föltámadt Krisztus és megvilágosította népét	R	405
Föltámadtam és újból veled vagyok	Pr-Ant	1127
Föltámadván negyven napon át	R	332
Fölveszi Simeon	Rb	478
Fölveszi Simeon kezeibe	R	428
Fölvette az Isten az ő szolgáját	Ant	2054
Fordulj hozzánk Urunk	Gr	358
Fúj az ő szele	Ant	1659
Galíleai férfiak	Intr	24
Galíleai férfiak	Intr	25
Galíleai férfiak	Intr	28
Galíleai férfiak	Intr	2286
Gonosz Heródes irigyen (Vízkereszt)	Hy	1007
Gyalázatot és rettegést szenvedtem	Ant	1519
Gyermek született nekünk	Intr	38
Gyermek született nekünk	Intr	1963
Gyermek született nekünk	Intr	2033
Gyógyítsd meg az én lelkemet	Rb	469
Gyógyítsd meg Uram az én lelkemet	Ant	2180
Gyóonom a mindenható Istennek	Ord	959
Gyötrődik énbennem az én szívem	Ant	1761

Incipit	Műfaj	Azonosító
Gyűjtsetek kincset magatoknak a Mennyben	Ant	1729
Gyülekezetekben áldjátok az Istent	Ant	2089
Gyűrűjével eljegyzett engem	Ant	2023
Ha a bűnöket számon tartod	Intr	6
Ha a gonoszságokat számontartod	Intr	1629
Ha a gonoszságokat számontartod Uram	Ant	2131
Ha alamizsnát osztasz	Ant	1178
Ha az Úrnak szavát meghalljátok	Inv	1863
Ha e nemzet mesterének mást is bírna vallani	Ant	2343
Ha én el nem megyek	Ant	1995
Ha én Isten újjával üzöm ki az ördögöket	Ant	1397
Ha föltámadtatok Krisztussal	Com	1913
Ha rólad elfeledkezem	R	1102
Ha számontartod gonoszságainkat	Intr	12
Ha szeretnétek engem alleluja	Ant	1574
Ha szeretsz engem Simon Péter	R	125
Ha szorongatás közepette	Off	886
Ha te meg nem tartasz	Ant	1184
Hadd hallassam a dicséret szózatát	R	386
Hadd hallhassam Uram	R	1065
Hajtsd az én szívemet Isten	R	383
Hajtsd az én szívemet Isten	R	1084
Hajtsd hozzám füledet Uram	Com	2168
Hajtsd hozzám Uram füledet	Intr	1210
Hálát adjatok az Úrnak	All	561
Hálát adjatok az Úrnak	All	593
Hálát adjatok az Úrnak	AllV	667
Hálát adjatok az Úrnak	AllV	668
Hálát adjatok az Úrnak	Tr	814
Hálát adjatok az Úrnak	Ant	1448
Hálát adjatok az Úrnak mert jó	All	609
Hálát adjunk mind együtt	Sq	760
Hálát adjunk mindnyájan	Sq	737
Hálát adok neked	Off	887
Hálát adok néked én Uram	R	1078

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Hálát adok Néked ó Uram	Ant	2088
Hálát adok Neked örökké	Ant	1815
Hálát adok Néked Uram	Ant	2295
Hálát adok néked Uram én Istenem	R	260
Hallgasd meg az én imádságomat	Ant	2132
Hallgasd meg beszédemet Uram	Ant	2193
Hallgasd meg könyörgésemet	AllV	669
Hallgasd meg könyörgésemet	Tr	815
Hallgasd meg szavaimat	Intr	1677
Hallgasd meg Uram szavamat	Intr	1221
Hallgasd meg Uram szómat	Intr	18
Hallgasd meg Uram szómat	Intr	1292
Hallgasson meg téged az Úr	Ant	2083
Halljad Izrael az Úr törvényét	R	1054
Halljad meg Uram az én kiáltásomat	Ant	1450
Halljad meg Uram	AllV	670
Halljátok egek amit szólok	Tr	796
Halljátok és értsétek meg	Ant	2174
Halljátok egek	Tr	816
Hamar eljön az Úr az Uralkodó	R	144
Harcolj Uram a velem	Ant	1141
Hárman a fenség trónusán	Hy	1008
Hármas a drága ajándék	R	238
Hármas az ajándék mit a bölcsek	Ant	1758
Hármas csodajellel ékes	Ant	1414
Harmatozzatok egek	Intr	39
Harmatozzatok egek	Intr	1321
Harmatozzatok egek	Intr	1322
Harmatozzatok egek felülről	Ant	1711
Harmatozzatok egek onnan	R	149
Harmatozzatok magasságos	Cantio	976
Hasonlítom őt a bölcs férfiúhoz	Ant	1515
Hatalmadat serkentsd fel ó Urunk	Ant	1699
Hatalmadban áll Urunk	Ant	1252
Hatalmadban nyugszik a mindenség	Intr	1488

Incipit	Műfaj	Azonosító
Hatalmam van életemet letenni	Ant	1743
Hatalmas kézzel kihozta Izraelt	Ant	1586
Hatalmasan cselekedett az Úr mivélünk	Gr	98
Hatalomba öltözött az Úr	Ant	1473
Hátráljanak meg és piruljanak	Ant	2259
Hegyek és halmok énekelnek majd	Ant	1287
Helyet adott néki az Úr	Ant	2178
Hétszer napjában dicséretet	R	1089
Hétszer napjában dicséretet zengek	R	102
Hétszer napjában dicséretet zengek	R	117
Himnuszt énekeljete nekünk	R	1108
Hints meg engem Uram	Ant	2080
Hints meg engem Uram (recitálva)	Ant	1129
Hirdessétek a nemzeteknek mondván	Ant	1717
Hirdessétek napról napra	Com	1911
Hirdetem minden csodatettedet	Com	1966
Hirdetem nevedet	R	1106
Hirdették az Úrnak műveit	Ant	2165
Hiszek az egy Istenben „Missa mundi”	Cre	935
Hiszek az egy Istenben (5. és 6. t.)	Cre	936
Hiszem hogy az én Megváltóm	Rb	287
Hiszem hogy meglátom az Úrnak javait	Ant	1762
Hiszem hogy meglátom az Úrnak javait	Ant	1834
Hittem én s ki is mondtam	Ant	1429
Hogy a haláltól megmentse [...]	Tr?	803
Hogy dicsérhessünk könnyű énekszóval (Keresztelő Szent János)	Hy	1029
Hol szeretet (Ubi caritas)	Hy*	1042
Hozd ki lelkemet	Rb	479
Hozsanna Dávid fiának	Ant	2081
Hozzád emelem	Tr	817
Hozzád emelem az én lelkemet	Intr	40
Hozzád emelem az én lelkemet	Intr	1672
Hozzád emelem az én lelkemet ... hozzád futok Isten	Ant	1718
Hozzád emelem az én lelkemet Uram	R	253

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Hozzád emelem az én szemeimet	Tr	782
Hozzád emelem az én szemeimet	Tr	797
Hozzád emelem ó Uram	R	1064
Hozzád emelem Uram	Off	888
Hozzád futunk ó Mária	Ant	1259
Hozzád kiáltok szabadíts meg engem	Gr	158
Hozzád ragaszkodik az én lelkem	Ant	2261
Hozzám kiált és én meghallgatom	Intr	1602
Hozzám kiált és én meghallgatom	Intr	2273
Hozzám kiált és én meghallgatom őt	Intr	26
Hozzatok áldozatot	Com	59
Hozzatok áldozatot	Gr	184
Hozzatok áldozatot	Com	1609
Hozzatok nékem abból amit fogtatok	Ant	1996
Hú és okos szolga	Com	1216
Hú sáfár és okos	Com	49
Hűséged szerint hallgass meg	Ant	1430
Hűséges és okos szolga kit az Úr	Ant	1594
Hűséges marad mindörökké	Gr	160
Húsvét tiszta áldozatját	Sq	747
Húsvét ünnepe előtt	Pr-Ant	1125
I. „magyar” sorozat	Ord	960
Igaz Atyám a világ nem ismer téged	Ant	1740
Igaz az Úr és igazságot szeret	Com	1466
Igaz az Úr igazságot szeret	Ant	1148
Igaz bíró az Isten	All	589
Igaz bíró az Isten	All	591
Igaz bíró az Isten	AllV	671
Igaz imádói Lélekben s igazságban	Ant	2120
Igazak lelke és szelleme	Ant	2330
Igaznak találtassál Uram	Ant	2115
Igazságos vagy Uram	Intr	1212
Igazságot szolgáltatass	Intr	1581
Igazul ítéljete	Ant	2220
Igazul s jámboran éljünk	Ant	1468

Incipit	Műfaj	Azonosító
Igéretet kapott Simeon	Com	1630
Igéretet kapott Simeon	Com	2272
Így hát békeességben aluszom	R	1097
Így szól az Úr az én gondolatom	Intr	1310
Így szól az Úr penitenciát	Ant	2320
Így szólít engem	Ant	1929
Ím a Szűznek ölen az ég és föld Ura	Ant	1133
Ím az angyalok kenyere útonjárók eledele	Sq	762
Ím az ég felhőiben	Ant	1393
Imádjátok az Istent	Ant	1917
Imádjátok az Istent minden anygalai	Intr	41
Imádjátok az Istent minden anygalai	Intr	1960
Imádjátok az Urat	Ant	1918
Imádjátok az Urat az Ő szent csarnokában	Ant	2085
Imádjuk mindnyájan a Szent Keresztnek titkát	Ant	1752
Imádjuk most szent keresztedet	Pr-Ant	1128
Imádkoztam érted Péter	R	137
Imádkoztam érted Péter	R	453
Imádkozva virrasszatok	AllV	672
Imádunk téged Krisztus	Ant	1325
Íme a férfi kit az Úr szeretete	Gr	155
Íme a főpap	Gr	185
Íme a főpap ki élte napjaiban	Ant	1993
Íme a Keresztnek fája (simplex)	Ant	1130
Íme a Keresztnek fája (sollemnis)	Ant	1131
Íme a szentek kik Isten szövetségéért	R	245
Íme a Szűz méhében fogan	Com	65
Íme a Szűz méhében fogan	Com	1196
Íme a Szűz méhében fogan	Com	1606
Íme a tanítvány ki bizonyosságot tett	Ant	2153
Íme a vágyva vágyott	Ant	1269
Íme amire vágytam már látom	Ant	1760
Íme az igaz izraelita	Ant	2177
Íme az Isten segít engem	Intr	1821
Íme az okos szűz	Ant	1887

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Íme az Úr eljövend s vele minden	Ant	1841
Íme az Úr hatalommal érkezik	Ant	1598
Íme az Úrnak Neve a távolból	Ant	1240
Íme az Úrnak Neve a távolból	Ant	1241
Íme eljő a földnek Királya s Ura	Ant	1687
Íme eljő a nagy próféta	Ant	1700
Íme eljő az Isten-Ember	Ant	1351
Íme eljön az Úr hogy felállítsa székhelyét	Ant	1716
Íme eljönnek a napok	R	215
Íme eljött az Uralkodó	Intr	42
Íme eljött az Uralkodó	Intr	1424
Íme elküldöm hírnökömet	Ant	1706
Íme én úgy küldelek titeket	R	290
Íme én úgy küldelek titeket	Ant	1336
Íme étke angyaloknak (Oltáriszentség)	Sq	764
Íme ez az a Mária	All	581
Íme ez János ki az Úrnak keblén	Ant	1296
Íme ezek a szentek	R	342
Íme fölme gyünk Jeruzsálembe	Ant	2040
Íme győzött az Oroszlán Júda törzsökéből	R	331
Íme igéimet a szádba adtam	Ant	1989
Íme így áldatik meg minden ember	Com	52
Íme itt az alkalmas szent idő	Ant	2173
Íme itt van kit János hirdetett	Ant	1982
Íme itt van Krisztus	Ant	1230
Íme Jessze gyökere	R	220
Íme jő az Úr minden királyok Ura	Ant	1688
Íme jő az Úr s vele minden szentjei	Com	1678
Íme jön már királyunk	Inv	1857
Íme kedveseirn (ádvent)	Pr-Ant	1121
Íme látjuk ő drága személyét	R	493
Íme látom a megnyílt mennyet	Com	1485
Íme látom a megnyílt Mennyet	Ant	1525
Íme láttuk őt és nem volt szépsége	R	389
Íme már eljön az idők teljessége	R	235

Incipit	Műfaj	Azonosító
Íme már itt van az idők teljessége	Ant	1689
Íme megjelenik az Úr	Ant	1410
Íme megkereszteli a szolga Urát	Com	2323
Íme mily jó	Gr	299
Íme mily jó	Ant	1142
Íme mint hal meg az igaz	R	284
Íme mit kívántam már látom	Ant	1759
Íme most nyíltan beszélsz	Ant	2159
Íme rosszal fizetnek a jókért	Ant	1727
Íme Uram eljövök	Intr	1619
Íme Antal az egyszerű és szegény	AllV	673
Íme Ferenc az egyszerű és szegény	AllV	674
Íme hitünk / Halálodat	Ord	961
Indulj indulj vedd fel erősségedet	Ant	1535
Indulsz ó Könyörülő	R	322
Indulsz ó Könyörülő	R	1057
Intettek atyjának	Ant	1684
Irgalmadban bízom Uram	Intr	1820
Irgalmának mélységei által	Ant	1295
Írva vagyon megverem a Pásztort	Ant	2151
Ismeri az Úr az igazak útját	Ant	2264
Ismerjük meg ó Uram	Ant	1713
Ismét eljövök tihozzátok	Ant	1768
Isten báránya	Agn	941
Isten Báránya	Agn	943
Isten Báránya (ambrozián)	Agn	942
Isten báránya Krisztus fölládoztatott	R	392
Isten én Istenem hozzád ébredek ... mert te lettél	Ant	1944
Isten én Istenem tehozzád	Ant	2207
Isten figyelmezz segítségemre	Intr	1965
Isten ha felénk fordulsz	Off	829
Isten ha felénk fordulsz ujjáéledünk	Off	838
Isten ha felénk fordulsz ujjáéledünk	Off	847
Isten kegyelméből vagyok az aki vagyok	R	133
Isten kegyelméből vagyok az ami vagyok	Ant	1227

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Isten ki a királyi széken ülsz	All	527
Isten ki királyi trónusodra ülven	R	335
Isten ki királyi trónuson	R	1059
Isten oltárához lépek	Ant	1427
Isten szerelme a szívünkbe árad	Ant	1698
Isten te mindent alkotó (alkonyati)	Hy	1009
Isten Téged dicsérünk	Hy*	1045
Isten törvényét a boldog Imre	Ant	1531
Isten új éneket éneklek	R	1109
Istenben bízok a szívem	Gr	359
Istenben bízom s nem félek	Ant	1168
Istenem Istenem	Tr	772
Istenem tebenned bíztam	R	1075
Istenem tebenned bíztam soha meg nem	R	336
Istenem Istenem	Tr	818
Istenem te megvizsgáltál (138. zsoltár)	Var	981
Istennek anyja boldogságos Szűz Mária	Ant	2338
Istennek Szent Szülője	Ant	1242
Istenünknek ékes dicsérete legyen	Ant	2199
István király Isten választott szentje	Ant	1751
Ítéld meg ügyemet védelmezz meg	Ant	2099
Ítéld meg Uram az én lelkemnek ügyét	Ant	1726
Ítéld meg Uram az én ügyemet	Ant	1997
Ítéletnek végső napja	Sq	741
Ítélj meg engem Isten	Intr	1631
Itt a mi Istenünk mi várva várjuk őt	Ant	2135
Itt az alkalmas szent idő (Nagyböjt)	Hy	1010
Itt az én Istenem és dicsőítem őt	Ant	2136
Itt az én nyugodalmam örökkön örökké	Ant	1139
Itt az én nyugovásom	AntPr	1495
Itt az idő hogy visszatérjek	R	241
Itt van immár Szent Istvánnak	Ant	1420
Itt van már az óra hogy fölkeljünk	Ant	2248
Ízleljétek és lássátok	Com	1671
Izrael Istene	Intr	5

Incipit	Műfaj	Azonosító
Jaj nékem mert hosszúra nyúlik	Ant	1465
János az Előhírnök újjong	Ant	2059
János lészen az ő neve	Ant	2006
János midőn a börtönben	Ant	1286
Jelet helyezett homlokomra	Ant	1782
Jertek Atyám áldottai	Ant	1251
Jertek Atyám áldottai	Intr	1674
Jertek fiaim és hallgassatok	Gr	186
Jeruzsálem gyermeknépe leterítvén	Ant	1281
Jeruzsálem gyermeknépe pálmafáknak	Ant	1280
Jeruzsálem kelj fel	R	217
Jeruzsálem kelj fel	Com	1486
Jeruzsálem kelj föl	Com	30
Jeruzsálem kelj föl	Com	58
Jeruzsálem kelj föl	Com	66
Jeruzsálem kelj föl	Com	1544
Jeruzsálem mily nagy városnak	Com	1583
Jeruzsálem mily nagy városnak épült	Com	1324
Jeruzsálem örvendj nagy örömmel	Ant	2326
Jeruzsálem tekints Napkeletre	Ant	2051
Jézus Krisztus az élő Istennek Fia	R	1056
Jó alapra épül erős sziklára	Ant	2265
Jó dolog az Urat	Off	889
Jó dolog az Urat dicsérni	R	1111
Jó dolog az Urat dicsérni	Ant	2198
Jó dolog az Urat dicsérni	Gr	360
Jó nékem én Uram hogy megaláztál	R	1091
Jó nekem Uram hogy megaláztál engem	R	114
Jó nekem Uram hogy megaláztál engem	R	120
Jóakaratom szerint cselekedj	Ant	1649
Jobb az Úrban	Gr	75
Jobb az Úrban bizalmat tartani	Ant	2329
Jobbomon az Úr	R	1060
Jobbomon az Úr hogy meg ne inogjak	R	250
Jöjj el áldásadó Lélek	R	242

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Jöjj el és szabadíts meg minket	R	318
Jöjj el és szabadíts meg minket	Ant	2121
Jöjj el már	AllV	675
Jöjj el már és ne késsél	All	558
Jöjj el ó Urunk és már ne késlekedjél	Ant	1686
Jöjj el ó Urunk látogass minket békéddel	Ant	1980
Jöjj el s ne késsél Uram	All	578
Jöjj el Szentlélek Isten	All	580
Jöjj el Uram és ne késlekedjél	All	606
Jöjj el Urunk Krisztus	Ant	1229
Jöjj el Szentlélek Úristen	AllV	676
Jöjj Libanonról én jegyesem	Intr	9
Jöjj Szentlélek Isten	Sq	748
Jöjjetek és halljátok mind akik	Ant	1268
Jöjjetek hozzám ti mindnyájan	Ant	1345
Jöjjetek imádjuk az Istent	Intr	1423
Jöjjetek Isten szentjei	R	1051
Jöjjetek okos szüzek őrízvén az olajat	R	248
Jöjjetek segítségül Isten szentjei	Pr-Ant	1118
Jöjjetek segítségül Istennek szentjei	Pr-Ant	1119
Jöjjetek örvendezzünk – Járuljunk	AllV	678
Jöjjetek örvendezzünk – Mert nagy	AllV	677
Jöjjön el ismét a Te Hírnököd Uram	Ant	1721
Jókor reggel egy nappal szombat után	Ant	2302
Jól léssen annak ki könyörül	Ant	1289
Jól van hűséges szolgám	R	141
Jól van te derék szolgál	Ant	1260
Jön az Isten Libanonból	Ant	1382
Jön már az Úr most fussatok elé	Ant	1412
Jön már utánam aki erősebb nálam	Ant	2254
Jövel Krisztus jegyese	Ant	2007
Jövel Krisztus választottja	Ant	2008
Jövel Szentlélek Úristen	Ant	2319
Jövel választottam benned van az én trónom	Ant	1514
József Dávid Fia ne félj	Ant	2001

Incipit	Műfaj	Azonosító
Júdea és Jeruzsálem	R	221
Júdea és Jeruzsálem	Ant	2321
Juhaim meghallják az én szavamat	Ant	1738
Jusson színed elé az én imádságom	Intr	1610
Kapuk nyíljatok meg	Gr	187
Karácsonyi martirológium	Lec	990
Karddal támadj azok ellen	Ant	1464
Kedvelte őt az Úr	Ant	1991
Kedvesség ömlött el	Gr	162
Kedvesség ömlött el	R	350
Kedvesség ömlött el	R	451
Kedvesség ömlött el	Off	890
Kedvesség ömlött el ajkadon	Off	851
Kedvesség ömlött el ajkadon	Ant	1188
Kedvesség ömlött el az ajkadon	Com	1668
Kedvét találja az Úr	Ant	1634
Kelj fel Isten ítéld meg a földet	Ant	2222
Kelj fel ó Isten és ítéld meg ügyemet	Ant	1538
Kelj fel Uram	Gr	92
Kelj fel Uram	Intr	1202
Kelj fel Uram és figyelmezz	Gr	300
Kelj fel Uram hozz nekünk	Gr	301
Kelj fel Uram ne hatalmaskodjék	Gr	302
Kelj fel Uram ne hatalmaskodjék	Ant	1444
Kelj fel Uram szabadíts meg én Istenem	Ant	2214
Kelj fel Uram Te bírāja a földnek	Ant	1938
Kelj föl emelkedj Jeruzsálem	Ant	1709
Kelj föl Péter és öltsd fel ruhádat	R	291
Kenyeredet osszd meg az éhezővel	Ant	1527
Kenyeret adtál nekünk az égből	Com	1780
Kenyeret hozol a földből	R	404
Kenyeret növelsz a földből	R	418
Keressétek az Urat	Ant	1270
Keresztedet imádjuk Urunk	AntPr	1644
KérjeteK és megkapjátok	Ant	2334

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Kértem az én Atyámat	????	1135
Kértem az én Atyámat	Ant	1384
Kértem az én Atyámat alleluja	Ant	1579
Kész az én szívem	AllV	679
Kész az én szívem	All	594
Kész az én szívem	R	1073
Kész az én szívem (évközi idő)	All	565
Kész az én szívem Isten	R	234
Készítsétek el az Úrnak útját	All	603
Készséges az én szívem Isten	Ant	1253
Készüljete föl tehát ti mintnyáján (Íme kedveseim)	Ant	1824
Kettéhasadt a templom kárpitja	R	1050
Ketten futottak együtt	Ant	1272
Kevélyek támadtak ellenem	Ant	1755
Kezdetben minden idők előtt	Ant	1297
Ki a földből való az a földről beszél	Ant	2305
Ki a hajnalcsillag előtt született	Ant	1547
Ki a már enyészetnek indult	R	264
Ki a mennyekben lakozol	Ant	1164
Ki alkotá a mindent	Pr-Ant	1124
Ki az Úr törvényén	Com	1201
Ki békét teremt az egyház határain	Ant	1837
Ki fogja elhengeríteni - Húsvéti játék	Var	980
Ki főpap mindörökké	Ant, Off	1222
Ki minden fénynek atyja vagy (alkonyati)	Hy	1011
Ki olyan mint Urunk	Gr	188
Ki rajtam keresztül megy be	Ant	1225
Ki trónolsz Uram	Gr	82
Ki trónolsz Uram a kerubok	Gr	294
Ki utánam akar jönni tagadja meg magát	Com	1959
Ki utánam akar jönni tagadja meg magát	Ant	1994
Kiáltásom jusson eléd	Ant	1143
Kiáltok teljes szívemből	R	486
Kiáltok teljes szívemből	R	1086
Kiáltottak az igazak	Gr	189

Incipit	Műfaj	Azonosító
Kiáltottak az igazak az Úrhoz	Ant	2024
Kiáltottak az Úrhoz az igazak	Intr	1625
Kiáltottam és meghallgatott engem	Ant	1440
Kiáltottam Isten és meghallgattál	Intr	1628
Kiáltsál nagy erővel ki békét hirdetsz	R	143
Kiáltsunk Krisztus hívei (Ádvent)	Hy	1012
Kibocsátdod Lelkedet	AllV	680
Kicsinyke Fiú született e napon nekünk	Ant	2238
Kicsinyke Fiú született e napon nekünk	Ant	2239
Kigondolták a gonoszok	Ant	2267
Kihajtottak a pusztá rétek	R	150
Kihozta az Úr Jákob házát	Ant	2316
Kijöttem az Atyától	All	616
Kijöttem az Atyától	AllV	681
Kik az Úrban bíznak	All	595
Kik az Úrban bíznak olyanok	Tr	769
Kik félik az Urat	AllV	682
Kik követtetek engem	Com	1215
Kikél az Úr napjaiban	Ant	1641
Kilép az Úr az Ő szent helyéről	Ant	1690
Kilép az Úr szent lakóhelyéről	R	385
Kinek mondják az emberek	R	136
Kinyilvánul az Úr dicsősége	Com	1312
Kinyújtotta kezét az Úr	Ant	1509
Kinyújtottam a kezemet a szögek helyébe	Ant	2307
Kinyújtván kezét Jézus	R	129
Kiragadtatott a mi lelkünk	Off	891
Király zászlói lengenek (Krisztus szenvedéséről)	Hy	1013
Királyi zászló jár elől (Krisztus szenvedéséről)	Hy	1014
Királyként trónol az Úr	Com	1818
Királyoknak Királya	Tr	788
Királyoknak Királya	Tr	819
Királyoknak királya és Atyja	Tr	800
Kis idő és nem láttok engem	Ant	1891
Kis idő s nem láttok engem	Com	2285

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Kisded született nekünk	Intr	23
Kisded születik nekünk	R	371
Kishitűek halljátok	Com	46
Kit láttatok pásztorok	Ant	1566
Kitűzték a díjat harminc ezüstöt	Ant	1385
Kiválasztották az apostolok	Off	892
Könnyű magyar ordinárium	Ord	962
Könyörgött Mózes	Off	893
Könyörületednek sokasága szerint Uram	Ant	1176
Könyörülj rajtam Isten	Ant	1869
Könyörülj rajtam Isten a te	Tr?	802
Könyörülj rajtam Isten	Gr	191
Könyörülj rajtam Uram	Gr	190
Könyörülj rajtam Uram	Ant	2113
Könyörülj rajtam Uram hozzád kiáltok	Intr	1626
Könyörülj rajtam Uram könyörülj énrajtam	Ant	2148
Könyörülj rajtunk ó Uram	Tr	778
Könyörülj rajtunk Urunk	Gr	113
Könyörüljön rajtunk az Isten	Ant	1511
Körülvette az angyalt a mennyei seregek	Ant	2049
Körülvettek engem	Intr	1781
Körülvettek engem a halál kínjai	Ant	1860
Körülvettek engem a halál kínjai	Inv	1861
Körülvettek engem a hazug férfiak	R	438
Körülvén körülvettek engem	Ant	1474
Kósziklára állította	R	1070
Kósziklára állította az Úr az én lábaimat	R	233
Közel van az Úr mindazokhoz	Gr	77
Közel van az Úr mindazokhoz	Gr	83
Közel van az Úr mindazokhoz	Gr	95
Közel van az Úr mindazokhoz	Gr	192
Krisztus a halálból föltámadván	AllV	683
Krisztus a mennybe fölmene	R	394
Krisztus a mennybe fölmene	Ant	1932
Krisztus a mennyből szólította	Intr	2279

Incipit	Műfaj	Azonosító
Krisztus az élő Istennek Fia	Rb	384
Krisztus engedelmes volt	Gr	452
Krisztus engedelmes volt értünk	Gr	74
Krisztus engedelmes volt értünk	Gr	785
Krisztus halottaiból föltámadván	All	608
Krisztus halottaiból föltámadván	All	612
Krisztus halottaiból föltámadván	Pr-Ant	1117
Krisztus Jézus	Tr	820
Krisztus Jézus az Atyának visszfénye	Tr	783
Krisztus ki megjelent nekünk	Inv	1856
Krisztus ki Nap vagy és világ (esti)	Hy	1015
Krisztus ma megszületett nekünk	Inv	1853
Krisztus te fénye (az angyalokról)	Hy	1030
Krisztus Urunk hogy megfeszítették	R	499
Krisztusnak adatott a fejedelemség	Ant	2327
Krisztust a hitvallók Királyát	Inv	1848
Krisztust a szentek Királyát	Inv	1847
Krisztusunknak Királyunknak zengjünk víg hódolatot	Ant	1569
Küldd el Uram a Bárányt	Ant	1712
Küldd el Urunk a Bárányt	R	148
Küldé az Úristen	Sq	745
Küldé az Úristen	Sq	761
Küldje le nektek	All	522
Küldje le nektek az Úr	AllV	684
Küldje le nektek segítségét	All	586
Kútforrások és minden	Ant	1352
Kyrie. Feltámadt Krisztus e szent napon	Ky	921
Kyrie. Ki Máriát teremtetted	Ky	922
Kyrie. Mennybe ment Krisztus	Ky	923
Kyrie. Minden javaknak kútforrása	Ky	924
Kyrie. Nagyhatalmú Isten	Ky	925
Kyrie. Szentek fényessége	Ky	926
Kyrie. Született világ Megváltója	Ky	927
Kyrie. Üdvözítő szent Királyunk	Ky	928
Lamentáció (Jeremiás Siralmi)	Lec	991

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Lámpás a te igéd	Ant	1149
Lásd meg Uram veretésemet	Ant	1524
Lássad Uram s vegyed észre	Ant	2041
Látogass meg minket	Ant	2236
Látom a megnyílt eget (István vértanú)	All	544
Láttak téged a vizek ó Isten	R	1103
Láttam hogy víz tör elő a templomból	Ant	2303
Láttam hogy víz tör elő a templomból	Ant	2313
Láttuk a csillagát Napkeleten	Com	67
Láttuk az ő csillagát (vízkereszt)	All	545
Láttuk napkeleten az öcsillagát	AllV	685
Látván a bölcsek a csillagot	Ant	2336
Látván a csillagot elhozták	Ant	1391
Lázár barátunk alszik	Ant	1278
Leborulok a te szentélyed előtt	AllV	686
Leborulok a te szentélyed előtt	All	588
Leborulok szent templomodban	AllV	687
Legnemesebb minden fák közt (Krisztus szenvedése, Nagypéntek)	Hy	1035
Légy az én segítőm Isten	R	378
Légy az én segítőm Isten	R	1066
Légy kegyelmes Uram	Gr	193
Légy kegyelmes Uram	Gr	456
Légy kegyelmes Urunk a mi bűneinknek	Ant	2221
Légy nekem oltalmazó Istenem	Intr	3
Légy nékem oltalmazó Istenem	Gr	303
Légy nékem oltalmazó Istenem	Intr	1895
Légy nekem Uram oltalmazó Istenem	Ant	1874
Légy nekünk Urunk	R	1094
Légy velünk mindenható egy Isten	Ant	1303
Legyen a te irgalmad Uram	Gr	96
Legyen a te irgalmad Uram	Gr	111
Legyen áldott az Úr neve	Ant	1942
Legyetek tehát készen	Ant	1239
Lépéseimet igazgasd	Off	894
Leszállott az Úr angyala	Ant	2020

Incipit	Műfaj	Azonosító
Letekint az Úr a mennyből	Ant	2215
Letette a kevélyeket	Ant	1236
Letöröl az Isten minden könnyet	Ant	2028
Litánia-dallamok	Lit	998
Lőrinc a szent levita a jó művet bevégezte	Ant	1275
Isten az én életemet föltárom	Gr	304
Isten hallgasd meg imádságomat	Gr	305
Isten aki királyi széken ülsz	AllV	688
Isten ha felénk fordulsz	Off	895
Ma ha az Ő szavát halljátok	PsR	108
Ma új örömben egyesül (Szent Margit)	Hy	1016
Ma van a dicsőséges Szűz Máriának	AllV	689
Maga mellé vette Jézus	Ant	1403
Magas hegyén ím az Olajfáknak	R	491
Magasságban lakók dicséritek az Istent	Ant	1880
Magasztalja az én lelkem az Urat	Ant	2311
Magasztalja magasztalja	Ant	1788
Magasztaljátok Urunkat Istenünket	Ant	1988
Magasztaljuk a királyok Királyát	Ant	2176
Magasztallak örökkön örökké	Ant	2209
Magasztallak téged Uram	Gr	195
Magasztallak Téged Uram	Ant	2217
Magasztallak téged Uram	Off	896
Magasztalunk Téged Urunk	Ant	1166
Magyar hazánk te jó anya (Szent István)	Hy	1024
Magyar zsoltártónusok	Ord	974
Magzatoddal Anya	Ant	1243
Már kora reggel Uram	Ant	1589
Mártírok kórusa dicséritek	Ant	1830
Márton már örvendezve	Ant	2332
Más juhaim is vannak	Ant	1889
Második bűnbánati forma, Kyriével	Ord	963
Még ma megtudjátok	R	431
Még ma megtudjátok hogy eljő az Úr	Gr	382
Még ma megtudjátok hogy eljő az Úr	Gr	464

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Még ma megtudjátok hogy eljő az Úr	Ant	2240
Még ma megtudjátok hogy eljön az Úr	Intr	1899
Megadatik néktek azon órában	R	123
Megadatik néktek azon órában	Ant	1832
Megadják az Úrnak a dicséretet	Ant	1838
Megadom az üdvöt Sionnak	Ant	1173
Megadtad Uram néki szívének vágyát	R	228
Megáldatnak benne minden nemzetségek	Ant	2189
Megáldja az Úr az ő népét békességgel	Gr	295
Megáldottad a te földedet	Off	848
Megáldottad Uram a te földedet	Off	830
Megáldottad Uram a Te földedet	Ant	1876
Megáldottad Uram	Off	897
Megállott Jézus a tanítványok között	Ant	2154
Megesküdött az Úr	Gr	196
Megesküdött az Úr	All	524
Megesküdött az Úr	Intr	2280
Megesküdött az Úr és meg nem bánja	Ant	2344
Megfenyítettetted a te erőd áltla	Ant	1753
Megfordítja az Úr népének fogságát	Ant	2194
Megfordult a te haragod	Ant	2097
Meggyógyítja az Úr a megtört	All	572
Meggyógyítja az Úr I Fölépíti az Úr	AllV	694
Meghallja az Úr imádságom	Ant	1159
Megismerték a tanítványok	AllV	690
Megismerték az Urat	Ant	1926
Megismertetted vélem	Com	1206
Megismertetted vélem az élet útjait	R	251
Megismertetted vélem Uram	R	1061
Megjövén örvendezéssel jönnek	Ant	2091
Megjövendölték a szent próféták	All	579
Megjövendölték a szent próféták	AllV	691
Megkísértettek engem atyáitok	Inv	2039
Meglátják a királyok	Ant	1235
Meglátják majd a népek	R	147

Incipit	Műfaj	Azonosító
Meglátta a föld minden határa	Gr	84
Meglátta a föld minden határa	Gr	197
Meglátta a föld minden határa	Com	1316
Meglátta a föld minden határa	Com	1607
Meglátta a földnek minden határa	Com	68
Megláttad kicsinyésgemet Uram	Ant	2204
Megláttam egy éjszakai látomásban	R	327
Megleltem Dávidot	Gr	194
Megleltem Dávidot az én szolgálmat	GrV	99
Megmutatta az Úr	R	388
Megmutatta az Úr	Ant	1930
Megnyílott Zakariásnak szája	Ant	2277
Megnyílottak a mennyeknek kapui	Ant	1349
Megnyílván látom az eget	AllV	692
Megnyitván kincsesládáikat	Ant	1337
Megőrizték bizonyosságait híven	Ant	1681
Megremeg a Keresztelő	Ant	2069
Megsegítette őt az Isten	Gr	198
Megsegíti őt arcával az Isten	R	450
Megsegíti őt az Isten	R	351
Megszabadítja az Úr a szegényt	Ant	2027
Megszabadítottál minket	Gr	199
Megszentelt nap	All	533
Megszentelt nap	AllV	693
Megtanít az Úr minket útjaira	R	146
Megtörtetett bennem az én szívem	Ant	2137
Megvettem e világ hatalmát	R	325
Méltó a Bárány ki megöletett	Intr	1897
Méltó ezt a nagy Szentséget	Hy	1036
Méltóság és szépség fénylik	Intr	1478
Mely igen magasztosak	Rb	480
Mely igen magasztosak	R	1095
Mely igen megsokasodtak kik nyomorgatnak engem	R	121
Mélységes csend borult	Intr	43
Menedékem lett az Úr énnékem	R	381

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Menedékem lett nékem az Úr	R	1080
Menedékem vagy és váram	Ant	2100
Menedékünk a kellő időben	Gr	200
Menjél asszony bizony mondom néked	Ant	1731
Menjen színed elé az én imádságom Uram	Ant	2196
Menjetek s mondjátok Jánosnak	Ant	1282
Mennyből Gábrriel küldeté	Sq	746
Mennyei kenyeret adott nekik	R	402
Mennyei kenyeret adott nekik	R	416
Mennyei kórus szent sereg (Szent Imre)	Hy	1017
Mennyországba vezessenek az angyalok téged	AntPr	2018
Ments meg engem	AllV	695
Ments meg engem Uram a gonosz embertől	Tr	799
Menvén mentek és sírtak	Ant	2224
Merítetek vizet nagy örömmel	Ant	1950
Mert az Úr az egykor árva	Ant	1935
Mert te gyűjtöd meg	R	1047
Mi akik élünk áldjuk az Urat	Ant	2314
Mi életünknek közepette körülvesz	Ant	1764
Mi pedig dicsekedjünk	Intr	15
Mi pedig dicsekedjünk	Intr	1198
Mi Urunk Krisztus kit szűz anya (a szüzekről)	Hy	1031
Miatyánk	Ord	964
Miatyánk (mozarab)	Ord	965
Midón eljön az Igazság Lelke	Ant	1359
Midón elmúlt a szombat + Húsvéti játék	R	1114
Midón fölgerjed a te haragod	Ant	1194
Midón gyötörtek kiáltottam az Úrhoz	Ant	1744
Midón majd eljön az Emberfia	Ant	2257
Midón megjött Krisztus	Ant	1992
Midón szorongatták a szívemet	Ant	1770
Mielőtt egybekeltek	Ant	1271
Mielőtt formáltalak a méhben	Ant	2299
Mielőtt formáltalak téged	Gr	201
Miért akartok megölni engem	Ant	2011

Incipit	Műfaj	Azonosító
Miért bántjátok ezt az asszonyt	Ant	1736
Miért Uram miért állsz	Ant	1445
Mihelyt meghallottam	Ant	1710
Miként a juh mely leölésre vitetik	R	286
Miként a szolgák szeme	Intr	1664
Miként ajuhokból	Off	898
Miként az Atya szeretett engem	Ant	1924
Miként fölemeltetett a kígyó	Ant	1735
Miképp Jónás volt a cet gyomrában	Ant	1730
Miképpen lehet ez Istennek angyala	Ant	2061
Mikor a templomot fölszentelték	R	142
Mikor az Úrhoz kiáltottam	Intr	1632
Mikor bement az Úr a szent városba	R	225
Mikor eltemették az Urat	R	391
Mikor Jézus keresztfán függ vala	R	495
Mikor mély csend	Intr	2324
Mikor mély csend borított be mindent	Ant	2325
Mikor pedig imádkozol menj be hálókamrádba	Ant	1267
Mily boldog vagy Szűz Mária	Com	1978
Mily drága a Te irgalmasságod Istenem	Ant	1936
Mily erős fejedelemségük	Ant	2010
Mily jó az Isten Izraelhez	Ant	2190
Mily nagy Uram a te édességed	R	326
Mily nagy Uram a te édességed	R	1067
Mily tiszteletre méltók (apostolok)	All	554
Mily tiszteletreméltó Szent János apostol	Ant	2322
Mily tiszteletreméltók	R	442
Mily tiszteletreméltók	Rb	467
Mily tiszteletreméltók	Intr	1214
Mind a barátaim elhagytak engem	R	273
Mind amit nekünk tettél	Intr	1489
Mind egybegyűltek a népek fejedelmei	Ant	2103
Mind eljönnek Sábából	Gr	85
Mind eljönnek Sábából	Gr	202
Mind eljönnek Sábából	R	346

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Mind ezt kiáltozták	R	224
Mind kinek betegek voltak	Ant	1398
Mindarra amire küldtelek	Ant	1302
Mindaz kit nékem ad Atyám	Ant	2029
Mindazok akik téged várnak	Gr	461
Mindazok kik téged várnak	Gr	86
Mindazok kik téged várnak	Gr	306
Mindeddig nem kértetek semmit	Ant	1388
Minden élő dicsérje az Urat	Ant	1940
Minden erőm elhagyott már engem	Ant	1682
Minden föld imádjon téged Isten	Intr	1676
Minden földek imádjanak Téged Ó Isten	R	151
Minden földre eljut	Gr	307
Minden földre eljut	R	440
Minden földre eljut	Rb	460
Minden földre eljut az ő zengésük	Rb	465
Minden földre eljut az ő zengésük	Ant	1532
Minden gonosz úttól	R	105
Minden gonosz úttól	R	119
Minden gonosz úttól	R	1088
Minden gonosz úttól eltiltottam	R	249
Minden időben áldjad az Istent	R	1055
Minden napon áldunk téged	All	583
Minden népek melyeket alkottál	Rb	314
Minden népek vígan tapsoljatok	Intr	1846
Minden völgyek betöltetnek	Ant	1827
Mindenek szemei	Gr	203
Mindenek szemei	Gr	462
Mindeneket miket reánk hoztál	Intr	1620
Mindeneknek alkotója és híveknek szép világa	Hy	1025
Mindeneknek szemei	Gr	458
Mindeneknek szemei (étkezésnél)	Var	982
Mindenható Igéd ó Istenünk	Ant	1533
Mindenség Ura őrizd meg e házat	R	345
Mindenszentek litániája	Lit	999

Incipit	Műfaj	Azonosító
Mindent mit akart az Úr	Ant	1591
Mindhalálíg szomorú én lelkem	R	492
Mindnyájan kik Krisztusban vagytok megkeresztelve	Com	57
Mindörökké ó Isten	R	1085
Mindörökké ó Urunk	Rb	481
Mint a latorra úgy jöttetek ki kardokkal	R	275
Mint az olajfa sarjadékai	Ant	1747
Mint gonoszokat gonoszul	Ant	1346
Mint Völegény kilépett az Úr	Ant	2106
Mit adjak az Úrnak mindazért	Ant	1179
Mit adjak az Úrnak mindazokért	Tr	779
Mit az ősidők prófétái	Trop-Intr	975
Mit egynek a legkisebbeim közül	Ant	1370
Miután Jézus böjtölt negyven napon	Ant	2134
Mivel láttál engem Tamás	Ant	2158
Mondá a lator a másiknak	Ant	1283
Mondá az Úr töltsétek meg a vedreket	Com	48
Mondá néki az angyal	R	240
Mondják most kiket megváltott	R	1110
Mondjátok kicsinyhitűek	Ant	1828
Mondjátok kicsinyhitűek	Com	1969
Mondjátok kicsinyhitűek	Com	2035
Mondjátok kishitűek	Com	61
Mondjátok kishitűek	Com	70
Mondjátok: kicsinyhitűek	Ant	1191
Mondta a szolgáló Péternek	Ant	1369
Mondta az Úr töltsétek meg	Com	71
Mondták a gonoszok	Ant	2147
Mondtam a gonoszoknak: ne szóljatok	Ant	1957
Mondtam az Úrnak: könyörülj rajtam	Gr	204
Moss meg engem Uram	Ant	1379
Most belépek a csodálatos hajlék helyéhez	Ant	1138
Most bocsátod el szolgálodat	Tr	793
Most énekeljünk mindnyájan így	Sq	736
Most már békességben aluszom	Ant	2185

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Múlóban már az éjszaka	Ant	1561
Munkálkodásod gyümölcsével	Com	1211
Mutasd meg nekünk (ádvent)	All	551
Mutasd meg nekünk Uram	All	548
Mutasd meg ó Urunk	Rb	315
Nagy a mi Urunk	Rb	482
Nagy a mi Urunk	Ant	1660
Nagy a te irgalmasságod	R	1079
Nagy a te irgalmasságod énrajtam	R	380
Nagy az ő dicsősége	R	445
Nagy az ő dicsősége	Com	1621
Nagy az ő neve Izraelben	Ant	1941
Nagy az Úr	AllV	696
Nagy az Úr és igen dicséretes	Ant	1147
Nagy és szentséges titok ez	Ant	1979
Nagy hálát adok ajkammal az Úrnak	Ant	1939
Nagy jelet támaszt majd az Úr	Ant	1399
Nagy Királyt szült íme az Asszony	Ant	1559
Nagy küzdelmet vívtak a szentek	Ant	1900
Nagy próféta támadott köztünk	Ant	1734
Nagy vagy Te Uram csodákat művelsz	Ant	1945
Nagy vigadva övend most a hívők kara	Sq	743
Nagyobb szeretete senkinek sincs annál	Ant	1226
Nap és hold dicsérvétek az Istent	Ant	1192
Ne félj Mária mert kegyelmet találtál	Ant	2014
Ne féljél az ő orcájuktól	Ant	2312
Ne fordítsd el gyermekedtől	Gr	205
Ne hagyj el engem én Uram	Intr	1962
Ne hagyj el engem Isten	Intr	1961
Ne légy nekem félelmemre	Ant	1998
Ne sírj immár Mária	R	421
Ne szállj ítéletre a te szolgáddal Uram	AntPr	2077
Ne távozzál messze tőlem mert a szorongatás	Ant	2110
Ne veszíts el Uram	R	1072
Ne veszíts el Uram bűneimben	R	256

Incipit	Műfaj	Azonosító
Ne vétkezzem nyelvemmel	Ant	1872
Negyven évig volt bánásomra e nemzedék	Inv	2038
Neked éneklek zsoltárt	Ant	1171
Neked írtam fel a lelkemnek ügyét	Ant	1463
Nékem ördögöm nincsen	Ant	2256
Neki adja az Úr atyjának	Ant	1177
Nektek adatott tudni	Ant	2201
Nekünk pedig a mi Urunk	Intr	2
Nekünk pedig a mi Urunk	Intr	13
Nem csak kenyérral él az ember	Evangélium előtti vers	776
Nem csak kenyérral él az ember	Com	2102
Nem fordítom el az arcomat	Ant	1741
Nem hagylak árván titeket	AllV	697
Nem hagylak árván titeket	Com	1909
Nem hagylak titeket árván	All	529
Nem hagylak titeket árván alleluja	Ant	1577
Nem így kellett-e szenvedni Krisztusnak	Ant	1636
Nem ismerték fel az én utaimat	Inv	2037
Nem mondom neked Péter	Ant	2133
Nem rendül meg soha örökké	Ant	2188
Nem távozunk el tőled	R	145
Nem ti választottatok engem	AllV	698
Nem tudjátok-e	Ant	1175
Nem volt Isten előttem	Ant	1265
Nemcsak kenyérral él az ember	Ant	1402
Nemzedékről nemzedékre irgalmasságot tett az Úr	Ant	1421
Nemzedékről nemzedékre irgalmasságot tett az Úr	Ant	2074
Népek megváltó Istene (Ádvent, Karácsony)	Hy	1018
Népem fölé vezérül állítottalak	R	293
Nézz fel Jeruzsálem emeld föl	Ant	1365
Nézzétek a kezemet s lábaimat	Ant	2155
Nincsen más javam kívüled	Ant	1642
Nyájadat Uram el ne hagyd	Ant	1262
Nyájadat Uram el ne hagyd	Ant	1564

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Nyilvánítsd ki rajtunk Isten	R	115
Nyilvánítsd ki rajtunk Isten	R	1093
Nyissátok fel a kapukat és táruljatok ki	Ant	1600
Nyissátok meg a kapukat	Off	899
Nyissátok meg a kapuszárnyakat	Gr	87
Nyissátok meg nékem az igazság kapuit	Ant	1136
Nyissátok meg nékem az igazság kapuit	AntPr	1497
Nyissátok meg nékem az igazság kapuit	AntPr	1498
Nyissátok meg nékem kapuit a mennynek	Ant	1496
Nyissátok meg nékem kapuit az égnek	AntPr	1499
Nyolc nap múltán míg az ajtók zárva voltak	Ant	2253
Nyolc nap után	AllV	699
Nyolc nappal ezután	All	528
Nyomorúsáგomból ments ki engem Uram	Intr	1896
Nyújtsd ki a kezedet	Com	60
Nyújtsd ki a kezedet	Com	1680
Nyújtsd ki kezedet s ismerd meg a szögek helyét	Ant	2252
Ó Ádonáj	Ant	1551
Ó áldott Király ki dicsőséges vagy szentjeidben	Ant	1765
Ó az ki Isten előtt járván	R	140
Ó Bölcsesség	Ant	1550
Ó csodálatra méltó szent csere	Ant	1902
Ó Dávid kulcsa	Ant	1553
Ó dicsőség Királya	Ant	1560
Ó dicsőséges Asszonyosság (Mária)	Hy	1026
Ó édes Fa édes szegek	All	530
Ó Emmánuel	Ant	1556
Ó én népem indulj siralomra	R	497
Ó én népem teellened mit vétettem	Pr	1122
Ó fölséges Isten papja	Trop-Glo	934
Ó halál haláloddá leszek	Ant	1695
Ó Isten Anyja te szűzen szülő	Ant	1763
Ó Jessze gyökere	Ant	1552
Ó Júdás elhagytad a béke útját	R	339
Ó majd megtanít engem mert az enyémből vesz	Ant	2250

Incipit	Műfaj	Azonosító
Ó mi szent Atyánk (Szentháromság, általános)	Hy	1032
Ó mily félelemmel tiszteljük	Intr	1967
Ó mily félelemmel tiszteljük ezt a helyet	Ant	1904
Ó mily félelemmel tiszteljük ezt a helyet	Ant	2021
Ó mily szép az ártatlanság	Cantio	977
Ó milyen dicsőséges	AllV	701
Ó milyen édes hozzánk a Te Lelked	Ant	1355
Ó mind ti szomjazók	Ant	2062
Ó Napkelet	Ant	1554
Ó népek Királya	Ant	1555
Ó szentséges lakoma	Ant	1901
Ó szentségnek tüköre	AllV	700
Ó szűzeknek Szűze	Ant	1557
Ó szüzességnek éke	R	244
Ó ti mindnyájan akik általmentek az úton	R	283
Ó ti mindnyájan akik általmentek az úton	Ant	2263
Ó Uram adj segítséget Ó Uram adjál jó szerencsét	Ant	1471
Ó Uram adjál üdvösséget	Ant	1472
Ó választott szőlóm akit én plántáltam	R	274
Ó világ Úrnője királyi nemből származó	Ant	1558
Ó általa övele	Ord	966
Ők amíg testben éltek	R	135
Ők az Úr választottai	R	134
Ők azok kik a nagy szorongatásból jöttek	Ant	1356
Oldozd fel Uram	Ant	1772
Oldozd fel Uram	Ant	1773
Oldozd fel Urunk	Tr	771
Oltalmad alá futunk Istennek szent Szülője	Ant	2075
Oltalmazó Isten tekints le	Intr	1623
Oltárodnál Uram Krisztust vesszük	Ant	1529
Oltárt szentelt Mózes	Off	900
Olvasmány-tónus magyarul	Lec	992
Olyan lettem mint az ember ki segítség	Ant	1756
Olyan voltam mint az ártatlan bárány	R	269
Olyanná tette számat mint éles kardot	Ant	1987

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Örök szeretettel szeretett az Isten	Ant	1508
Örökkévaló irgalmassága az Úrnak	Ant	1585
Örömmel örvendezik az Igaznak Atyja	Intr	1976
Országol az Úr	AllV	702
Örülj és vigadozzál Jeruzsálem	Ant	2331
Örülj Krisztus szent szülője	Sq	753
Örülj Krisztus szent Szülője (Mária)	Sq	765
Örüljete az Úrban mindenkor	Intr	44
Örüljete az Úrban mindenkor	Intr	1180
Örüljete az Úrban mindenkor	Intr	1181
Örülni kell fiam és lakomat ülni	Ant	2304
Örülvén örülök az Úrban	Intr	1582
Örvendezik az én lelkem	Ant	1814
Örvendezik az én szívem az Úrban	Ant	2197
Örvendeznek majd az Úrnak	Ant	1657
Örvendező szóval hirdessétek	Intr	1624
Örvendező szóval hirdessétek	Intr	1580
Örvendeztek a tanítványok	Ant	1919
Örvendezz ó Mária szentséges Szűz	R	471
Örvendezzél Szűz Mária	Tr	821
Örvendezzenek mind akik benned bíznak	Gr	159
Örvendezzete az Istennek	Ant	1813
Örvendezzete az Úrnak minden földek	Tr	786
Örvendezzete Istennek	Ant	1144
Örvendezzete népek nemzetek	Intr	32
Örvendezzünk	Intr	1326
Örvendjete és ujjongjatek vígan	Ant	1748
Örvendjete mindig az Úrban	Intr	1182
Összecsaptak a vizek az én fejem fölött	Ant	2143
Összegyűltek a fejedelmek	Gr	206
Osztályrészem te légy Uram	Ant	2235
Öt kenyérrrel és két hallal	Ant	2108
Ott állott az ég királynője	AllV	703
Ott állott Mária a mennyek királyné asszonya	Intr	1335
Ott állott Mária könnyezve	Ant	1955

Incipit	Műfaj	Azonosító
Ott lakik nálad a te hajlékodbán	Ant	1663
Ott táborozik az Úr angyala	Off	901
Ott ült az angyal	R	1116
Pap vagy te mindörökké	AllV	704
Paradicsomba vezessenek az angyalok téged	AntPr	2017
Pásztorok mondjátok ugyan kit láttatok	Ant	1134
Perelj Uram perlóimmal	Ant	1145
Péter Pásztor Krisztus híve	Sq	739
Prefáció válaszai	Ord	967
Prófécia-tónus magyarul	Lec	993
Próféták jövendölték	Ant	1380
Pusztító erejéről elfelejtkezett	Ant	1293
Ragadd el a kard élettől	R	122
Ragadd el a kard élettől	Rb	483
Ragadd el a kard élettől	R	1099
Ragadj el engem Uram	Gr	91
Ragadj el engem Uram	Gr	207
Ragyogtasd fel arcod	Com	1481
Reám figyelmeztet az Úr	Ant	1816
Régi magyar evangélium tónus	Lec	989
Régóta veletek voltam tanítván	Ant	1371
Régtől fogva kik velem valának	R	494
Reménykedik a lelkem az Úr Igéjében	Ant	2310
Saját Fiát nem kímélte az Isten	Ant	1694
Segítöm te lettél nekem	Ant	1160
Segítők a szorongatásban	Ant	1140
Segíts rajtam és megszabadulok	Ant	1433
Segítségül hívjuk a Te nevedet	Ant	1654
Semmi hatalmad nem lenne énrajtam	Ant	1742
Senki sem ítél el asszony	Ant	1520
Senki sem veszi el tőlem	Ant	1189
Senkinek ne mondjátok e látomást	Ant	1404
Seregek Istene téríts meg minket	Ant	1512
Serkentsd fel ó Urunk (ádvent)	All	569
Siess már ne késsél tovább	R	1113

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Siess már ne késsél Uram	R	334
Siess már Urunk ne késlekedjél	R	236
Siess Uram hallgass meg	R	1083
Siess Uram hallgass meg engem	R	337
Sietve menvén mondjátok	Ant	1985
Simon hát alszol	Ant	1843
Simon hát alszol	Ant	2276
Simon péter mielőtt a hajóból elhívtalak	R	124
Sion alapjai a szent hegyeken	Ant	1877
Sion bizony majd megújulsz	Ant	1707
Sion erősséges város nekünk	Ant	1411
Sion fiai ujjongjanak	Ant	2206
Sion ne félj tovább	Ant	1704
Sion népe	Intr	45
Sion népe íme jő az Úr	Intr	1970
Sionból eljő ki országol	Ant	1186
Sionból felragyog az Úr ékes szépsége	Gr	88
Sionból jön a Törvény	Ant	1537
Sionból jön az Úr	Ant	1185
Sionból ragyog fel	Gr	94
Sionból ragyog fel	Gr	208
Sionért szólok	Ant	1715
Sionnak népe	Intr	29
Sionnak népe	Intr	2032
Síralmak (Iamentációk)	Lec	994
Sirasd magad ó te Jeruzsálem	R	498
Siratják Őt mint az Egyszülöttet	Ant	1757
Sírjál Jeruzsálem és vesd le az örömruhádat	R	280
Sírjál mint a szűz én népem	R	281
Sok jó dolgot cselekedtem én néktek	Ant	1692
Sokan jönnek Napkeletről	Ant	1263
Sötétség támadt amikor a zsidók Jézust	R	276
Szabadíts meg engem a vértől	Ant	1190
Szabadíts meg engem az oroszlán szájától	R	107
Szabadíts meg engem irgalmasságodért	Ant	2191

Incipit	Műfaj	Azonosító
Szabadíts meg engem Isten mert a vizek	Ant	2112
Szabadíts meg engem ó Isten	R	1100
Szabadíts meg engem Uram és végy	Ant	1304
Szabadítsd meg	Gr	308
Szabadítsd meg szolgálodat	Gr	73
Szabadítsd meg Uram az én lelkemet	Ant	2064
Szálljon fel Uram	Gr	361
Szárnyaid árnyékában	Ant	1405
Szégyenüljenek meg akik üldöznek	Ant	1728
Szégyenüljenek meg kik életemre törnek	Ant	1754
Szemeim mindenkor az Úrra néznek	Intr	1968
Szemeim mindenkor az Úrra néznek	Intr	2034
Szemléljétek mily dicsőséges Urunk	Ant	1720
Szent Adalbert püspök	AllV	705
Szent Anya üdvözlégy	Intr	4
Szent Anya üdvözlégy	Intr	1477
Szent az igazi Fény és csodálatos	Ant	1635
Szent az Úr neve	Ant	1378
Szent az Úrnak temploma	Ant	1392
Szent Cecília mise	Ord	968
Szent ez a ház hol imádkoznak	Ant	2016
Szent lakóhelyén az Isten	Intr	1822
Szent Lőrinc diákonus	AllV	706
Szent Mihály arkangyal	AllV	707
Szent N. az Úrnak drága hitvallója	Ant	1775
Szent N. Isten kedves	AllV	708
Szent Pál apostol	AllV	709
Szent szent szent az Úristen	Ant	1842
Szent Szívének gondolata	Intr	1205
Szent vagy	San	939
Szent vagy	San	940
Szent vagy „Missa mundi”	San	937
Szent vagy (prefáció-dallam)	San	938
Szentek és igazak örvendjete az Úrban	Ant	2129
Szentjeim kik testben élvén nagy harcokat	R	323

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Szentlélek kérünk szállj közénk (napközi imaóra)	Hy	1019
Szentség illeti a te házadat Uram	R	347
Szentséges Szűz Mária	Ant	1266
Szentséges szűz Mária járj közben az egész világért	Ant	1565
Szenvedn ie kellett	AllV	710
Szenvednie kellett Krisztusnak	All	526
Szép vagy arcoddal de még szebb	R	230
Széphanjú cimbalmokkal	Ant	1882
Szeretet az Isten és aki szeretetben	All	601
Szeretlek téged Uram	R	1062
Szeretlek téged Uram én erősségem	R	232
Szeretsz-e engem Péter	R	138
Szerette az Úr	AllV	711
Szerette az Úr	AllV	712
Szerette őt az Úr	Ant	1990
Szerette őt az Úr és felékesítette	R	448
Szeretted az igazságot	Intr	1200
Szilárdan álljatok	Ant	1534
Szívem háborúságai	Gr	362
Szívvvel és lélekkel zengjünk	Ant	1306
Szólani kezdtek az apostolok	R	243
Szólani kezdtek nyelveken	R	398
Szolgád vagyok én	R	1092
Szolgáin megkönyörül	Ant	1162
Szolgájának szánt engem a méhtől fogva	Ant	2150
Szolgáljatok az Úrnak félelemmel	Ant	2123
Szolgáljunk az Úrnak félelemmel	Ant	2044
Szolgáljunk az Úrnak szentségben	Ant	2047
Szólj Uram mert hallja	All	562
Szólj Uram	AllV	713
Szólj Uram (általános)	All	567
Szóljatok kürtök Sionban	Ant	1308
Szóljatok kürtök Sionban	Ant	1362
Szólót ültetett az Úr	Tr	822
Szóltam az Úrhoz	Off	902

Incipit	Műfaj	Azonosító
Szóltam már közelíték a pálmához	R	321
Szomjazik lelkem az élő Istenhez	Ant	1685
Szomorú az én lelkem	Ant	1203
Szomorú az én lelkem mindhalálíg	R	266
Szózat hallatszott az égből	Ant	1549
Szózat hangzott az égből	Ant	1545
Szülésed után	AllV	714
Szülésed után sértetlen	R	424
Szülésed után sértetlen szűz maradtál	R	470
Szűz Szülője Istennek	Ant	1568
Szűzeknek kórusa dicsérvétek	Ant	1831
Talált egy drágagyöngyöt	Ant	1949
Tamás ki Kettősnek mondatik	Ant	1285
Tamás pedig	Lec	984
Tanácsot tartottak ellenségeim mondván	Ant	1745
Tanítványaim közül egy ma elárul engem	R	268
Táplálta őket	Intr	1542
Táplálta őket a gabona javával	R	403
Táplálta őket a gabona javával	R	417
Táplálta őket a gabona javával	Intr	2290
Tapsoljatok vígan minden népek	AllV	715
Tárd fel az Úrnak utadat	Ant	1868
Társává tégy Isten	R	118
Társává tégy Isten	R	1087
Tarts meg Uram virrasztásunkban	Ant	1261
Tartsd meg lépésemet	Off	903
Tárljatok fel örök kapuszárnyak	Ant	1835
Tarzisz királyai	Off	904
Tarzisz királyai és a szigetek	R	152
Tarzisz királyai és a szigetek	Off	831
Te Betlehem Júda földje	Ant	1639
Te fölkelvén Uram könyörölsz Sionon	Com	1482
Te Gyermekek (Keresztelő János)	All	546
Te Gyermekek a Magasságbeli	Com	50
Te Gyermekek a Magasságbeli	Com	1973

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Te ki csodás anya lettél	Sq	752
Te légy Uram osztályrészem	Ant	2211
Te légy Urunk nekünk	R	436
Te Péter vagy	AllV	716
Te Péter vagy	Tr	823
Te rendelted hogy parancsaidat	Com	1330
Te rendelted Uram	Ant	2025
Te tartottad az én jobbomat	Gr	209
Te Uram megtartasz minket	Ant	2181
Te vagy a nyáj pásztora	R	126
Te vagy a nyájnak Pásztor	Ant	1274
Te vagy a Péter	Com	1422
Te vagy a Péter (Péter apostol)	All	547
Te vagy a Péter és én e köszálra	R	130
Te vagy a választott edény	R	132
Te vagy az eljövendő te vagy Uram	Ant	1947
Te vagy az Isten	Ant	1155
Te vagy az Isten	Gr	210
Te vagy az Isten	Gr	463
Te vagy ki lélekkel és tűzzel kitisztítod	Ant	2068
Te vagy nekem pajzsom s menedékem	R	103
Te vagy Péter	Com	1318
Te vagy segítőm	Gr	363
Te vagy Uram reménységem	R	434
Te védj meg	Ant	1643
Te gyermek	AllV	717
Tebenned bízom Uram	Off	917
Tebenned bízom Uram	AllV	718
Tebenned bízom Uram	Off	905
Tefölötted Jeruzsálem	Rb	316
Tefölötted Jeruzsálem fölragyog	Ant	1705
Téged dicsér Urunk a mártíroknak	AllV	719
Téged dicsér Urunk az apostoloknak	AllV	720
Téged egynek lényegben	Ant	1234
Téged illet	AllV	721

Incipit	Műfaj	Azonosító
Téged illet Isten a dicséret	Ant	1449
Téged Isten dicsérünk	Hy*	1046
Téged Istent születetlen Atyát	Ant	1350
Téged Isten dicsérünk	Ord	969
Tégy jót Uram a jókkal	Ant	2231
Tégy méltóvá engem	Rb	484
Tégy méltóvá engem a te dicséretedre	R	423
Tegyetek fogadalmat és adjátok meg	Com	1977
Tehozzád ébrednek virradatkor	Ant	2046
Tehozzád emelem az én lelkemet	Intr	2274
Tehozzád emelem az én szemeimet	Tr	768
Tehozzád kiáltok Uram siess hozzám	Ant	2234
Tehozzád ó Uram	Off	832
Tehozzád Uram emelem az én lelkemet	Off	846
Tejet és mézet vettem	Ant	2002
Tekints le Isten	Gr	211
Tekints reám és hallgass meg engem	Ant	2192
Tekints reám és könyörülj	Ant	1432
Tekints reám és könyörülj rajtam	Ant	1431
Tekints reám és könyörülj rajtam	Intr	1894
Tekints Uram a te szövetségedre	Gr	364
Tekints Uram szövetségedre	Intr	1964
Teljék meg az én szám	R	1076
Teljék meg az én szám a te dicséreteddel	R	258
Tengerek és folyók áldjátok az Urat	Ant	1999
Tengernek Csillaga (Mária)	Hy	1040
Tereád hagyatott Uram	Gr	365
Teremtő Lélek jöjj közénk (Pünkösöd)	Hy	1039
Térj hozzám Uram	Off	906
Térj hozzánk Urunk jöjj el végre	Ant	2294
Térjetelek hozzám teljes szívből	Ant	1575
Testvéreim / Gyómom	Ord	970
Testvéreim / Jézus Krisztus	Ord	971
Testvéreim / Urunk Istenünk	Ord	972
Ti barátaim vagytok	Ant	1247

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Ti földi királyok és minden népek	Ant	1833
Ti menjetek az ünnepre	Ant	1406
Ti minden angyalok	Ant	1817
Ti szentek és igazak örvendjete az Úrban	R	476
Ti szentek örvendjete	Com	1667
Ti vagytok a föld sója	R	128
Ti vagytok a föld sója	R	387
Ti forrásvizek	Ord	973
Tiéd a hatalom	Ant	1769
Tiéd a menny és tiéd a föld	Off	833
Tiéd az ég	Off	907
Tiéd az ég tiéd a föld	Off	853
Tiéd az elsőség	Gr	89
Tiéd az elsőség	Gr	212
Tiéd az elsőség hatalmadnak	Ant	1307
Tied vagyok Uram	Ant	1150
Tiszta szívet teremts bennem	Ant	1294
Tiszta szívvel	Sq	766
Tiszta szívvel szóval ésszel	Sq	757
Tiszteld meg az Urat vagyonodból	Com	1207
Tökéletes az Úr törvénye	Gr	353
Tőle való félelmükben megrettentek	Ant	1954
Törd meg az éhezőknek kenyeredet	Ant	1612
Trónján ül majd az Úr	Rb	101
Tropizált Kyrie	Ky	918
Tudjátok meg hogy közel van Isten országa	Ant	2146
Tudjátok meg szeretett testvérek...	Lec	983
Tündöklő fényeknek Teremtője (Húsvét éjszaka)	Hy	1038
Tündöklő hírét hirdessük Tébai Pálnak	Ant	1563
Ubi caritas / Ahol szeretet	Hy*	1041
Üdvössége lett e háznak	Ant	2157
Üdvözítsd a te népedet	Gr	311
Üdvözlégy boldog Szent István király	Ant	2340
Üdvözlégy első vértanú Szent István	Ant	2339
Üdvözlégy Mária	Off	834

Incipit	Műfaj	Azonosító
Üdvözlégy Mária	Off	840
Üdvözlégy Mária	Off	912
Üdvözlégy Mária malaszttal teljes	Off	849
Üdvözlégy Mária malaszttal teljes	Ant	1357
Üdvözlégy Szent István néped nemes	Ant	2210
Üdvözlégy szent Szűz irgalmasság anyja	Ant	1132
Üdvözlégy Mária	AllV	731
Üdvözlégy Mária	AllV	732
Üdvünknek boldog ünnepe (Virágvasárnap)	Hy	1027
Új dicséret szava zengjen	Sq	756
Új éneket zengnek a szentek	Ant	2055
Új parancsot adok nektek	Tr	801
Új parancsot adok néktek	Ant	1204
Újévi Ünnephirdetés	Lec	995
Ujjong az én ajkam	R	259
Ujjong az én ajkam	R	1077
Ujjongj Sion leánya	Com	72
Ujjongjanak a szentek	R	446
Ujjongjanak az igazak Isten színe előtt	R	474
Ujjongjatok az Istennek	AllV	722
Ujjongjatok az Istennek	Off	908
Ujjongjatok az Istennek	Off	909
Ujjongjátok az Istennek	AllV	723
Ujjongjatok az Istennek minden földek	Off	835
Ujjongjatok az Istennek minden földek	Off	836
Ujjongjátok az Úrnak	Tr	824
Ujjongjatok Istennek minden földek	Intr	2284
Ujjongnak a szentek (szentek)	All	576
Üldözőbe vették az igaznak lelkét	Ant	2186
Ülj az én jobbomra	Ant	1373
Ünnepeljük hódolattal a Szent Keresztnek	Sq	744
Ünnep hirdetés (karácsonyi, mozgó ünnepek)	Lec	996
Uralkodik a tengertől tengerig	Gr	309
Uralkodjék szívetekben	AllV	724
Uram a Te erődben újjong a Király	Ant	2090

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Uram a te kezédbe	Rb	317
Uram a te kezédbe	R	1098
Uram el ne távoztasd	Intr	1
Uram el ne távoztasd	Intr	22
Uram én Istenem	All	532
Uram én Istenem	Ant	2084
Uram én kösziklám és menedékem	Com	1298
Uram én reménységem	R	1090
Uram erőszakot szenvedek felelj értem	Ant	1618
Uram ha fölgerjed a te haragod	Ant	1426
Uram hallgasd meg	R	1082
Uram hallgasd meg az én könyörgésemet	R	262
Uram hallottam a te szavadat	Tr	784
Uram hallottam a te szavadat	Tr	798
Uram hallottam a te szavadat	Ant	1650
Uram igazságodról emlékezem	Com	1299
Uram irgalmazz (LU XVI. Mise)	Ky	929
Uram irgalmazz nekünk	Ky	919
Uram irgalmazz nekünk. Urunk ki e mai napon a mennybe felmentél	Ky	920
Uram Isten az én szívem egyszerűségében	Off	844
Uram Istenem figyelmezz segítségemre	Ant	2195
Uram Istenem tebenned bízom	Com	1666
Uram kitüntetted őt	Gr	457
Uram ments meg minket mert elveszünk	Ant	1614
Uram mi Urunk mily csodálatos	Gr	366
Uram mi Urunk mily csodálatos	Com	1779
Uram midőn eljössz [sic!]	R	289
Uram midőn eljövendesz	Rb	288
Uram ne bűneink szerint cselekedj	Tr	787
Uram ne büntess engem	R	1058
Uram ne büntess engem haragodban	R	330
Uram ne vesd meg kezéd alkotását	Ant	1442
Uram nem vagyok méltó	Ant	1237
Uram nyisd meg ajkaimat	Ant	2065
Uram szeretem a te házadnak ékességét	R	153

Incipit	Műfaj	Azonosító
Uram szeretem a te házadnak ékességét	R	426
Uram te földedet bőven megáldottad	Off	845
Uram te kihoztad az alvilágból	Ant	2104
Uram te lettél	Gr	310
Uram te lettél a mi menedékünk	Ant	1867
Uram te megvizsgáltál	Ant	1592
Uram te öt talentumot adtál nékem	Ant	1277
Uram vétkeztem ellened	Ant	1425
Uram a te erődben	AllV	725
Uram a te szavad	AllV	726
Uram a te tanításod	AllV	727
Uram eleveníts meg	Off	910
Uram én szabadulásom	AllV	728
Uram hallottam híredet	Tr	825
Uram irgalmazz „Missa mundi”	Ky	930
Uram irgalmazz (moldvai)	Ky	931
Uram Istenem	AllV	729
Uram ne bűneink sokasága szerint	Tr	826
Uram te lettél	AllV	730
Uram tekints segítségemre	Off	911
Urunk egyetlen Fölség	Ant	1875
Vágyva vágytam hogy e húsvéti lakomát	Ant	1691
Vala egy ember Istentől küldetett	R	429
Vala egy férfi	Off	865
Válaszd el ügyemet Uram	Gr	213
Valék siralm tudatlan	Sq	758
Valék siralmat nemtudó	Sq	759
Vállai val beámyékoz	Off	913
Vállaival beámyékoz téged	Com	1320
Vállaival megámyékoz Téged	Off	842
Vállaival megámyékoz Téged	Com	1317
Valóban föltámadt az Úr	Inv	1854
Válts meg engem	Com	1601
Válts meg engem Uram s könyörülj	R	487
Váltságot küldött	AllV	733

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Váltságot küldött az Úr	All	615
Váltságot küldött az Úr az ő népének	Ant	2048
Várjuk mint sűrű esőt	R	433
Várjuk mint sűrű esőt az Úrnak szavát	Ant	1722
Várva várom az Urat	Ant	1702
Várva vártam az Urat	Off	914
Vasárnap korán reggel amikor a nap már fölkel	Ant	2301
Vedd a Gyermecket és Anyját	Com	69
Vedd a Gyermecket és az Ő anyját	Ant	1595
Vedd el rólam a szégyent	Com	1220
Vedd füledbe Uram	R	255
Vedd füledbe Uram	R	1069
Vegyétek a Szentlelket	Ant	2057
Vegyétek dicsőségeteknek vígasságát	Intr	8
Vegyétek magatokra az én igámat	R	154
Vegyétek magatokra igámat	AllV	734
Veled vagyok Uram szabadíts meg engem	Ant	2105
Velem az Úr az én segítségem	Ant	2328
Velem az Úr azért nem félek	Gr	367
Verd Uram béklyóba a nemzeteket	Ant	1187
Vesd az Úrra gondodat	Gr	368
Vessző sarjad Jessze gyökeréből	Ant	1344
Vezess engem Uram	Ant	1153
Vezess engem Uram	Ant	1455
Víg örvendezéssel Szűz Máriának ... ünnepeljük	Ant	2009
Vigad majd az igaz az Úrban	Intr	1971
Vigadhassunk szabadításodban	Com	51
Vigadj boldog Pannónia (Szent Erzsébet)	Hy	1020
Vigadjanak az egek	Off	837
Vigadjanak az egek	Off	915
Vigadjanak az egek és újjongjon	R	216
Vigadjanak az egek s örvendezzen a föld	Ant	1723
Vigadjatok az Úrban	R	439
Vigadjatok az Úrban	Rb	485
Vigadjatok az Úrban s újjongjatok	Ant	1655

Incipit	Műfaj	Azonosító
Vigadjon az Urat keresők szíve	Ant	2093
Vigadjon az Urat keresők szíve	Intr	1546
Vigadjunk a te szabadításodban	Com	1608
Vigadozz immár Sion leánya	Ant	2266
Vigadozzál Jeruzsálem	Intr	1819
Vigadozzál Jeruzsálem	Intr	1836
Vigadozzál Jeruzsálem	Intr	14
Vigadtam amikor nékem	Gr	90
Vigadtam amikor nékem	Gr	110
Vigadtam mikor	Gr	312
Vígasztalódjál vigasztalódjál	Ant	1467
Vigyázz reánk Urunk	Gr	214
Világmegváltó Jézusunk (szentek Mindenszentek)	Hy	1021
Világmegváltó Krisztusunk (Karácsony)	Hy	1022
Világosítsd meg azokat Urunk	Ant	2298
Világosítsd meg szemeimet	R	263
Világosítsd meg szemeimet	R	320
Világosítsd meg szemeimet	Off	854
Világosítsd meg szemeimet	Off	916
Világosítsd meg szemeimet	R	1096
Világosítsd reánk a te orcádat	Ant	1651
Világosodj meg világosodj meg	R	223
Világosság vagy Te a népek megvilágosítására	Ant	2184
Világosságul a pogányok megvilágosítására	Tr	792
Virrasszatok és készen álljatok mert az Emberfia	All	602
Virrasszatok lelketekben	Ant	1381
Virrasszatok szüntelenül és imádkozzatok	AllV	735
Virul az igaz mint a pálma	Intr	1197
Vizsgálj meg Isten	Ant	1646
Zengetvén lelkének orgonáját Cecília	Ant	1276
Zengje most az Egyház	Sq	738
Zengje most az Egyház	Sq	750
Zengjed nyelv a dicsőséges Test titkát (Oltáriszentség Úrnapja)	Hy	1033
Zengjete az Úrnak alleluja	R	1112

Függelék: Az új, magyar nyelvű gregorián tételek repertórium

Incipit	Műfaj	Azonosító
Zengjük ma hívek lelkesen	Hy	1001
Zúgás támadt hirtelen	Com	53
Zúgás támadt hirtelen	Com	1972
Zúgás támadt hirtelen az égből	Ant	2247

Irodalomjegyzék

Források:

Az Országos Hitoktatási Bizottság Liturgiai-zenei Csoportjának Értesítője. (Minden szám).

Dobszay László hagyatéka.

Dobszay László: *Hebdomada Major. A Nagyhét. Digitális tananyag (CD-ROM).*
Budapest: MTA-LFZE Magyar Egyházzenei Intézet, 2003.

Dobszay László – Nényei Sarolta [Sic!]: *A halotti szolgálat énekei.* [=Egyházzenei füzetek. V/B-3.] Budapest: LFZE Egyházzenei Intézete – MET, 2008.

Dobszay László – Szaszovszky Ágnes (közr.): *A nászmise és esküvő énekei.*
Budapest: MTA – LFZE Egyházzenei Intézet – MET, 2008.

Dobszay László – Takáts Judit: *A sequentia.* Budapest: MTA-TKI – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2006.

Jáki Sándor Teodóz (szerk.): *Musica Sacra I-II.* Győr: Kézirat gyanánt, 1974.

Makk Ágnes magángyűjteménye.

N.N.: „Bevezetés.” Kézirat. Dobszay László hagyatéka, VII/D/1.

____: *Ádventi diurnale.* [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. II/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991.

____: *Communiók könyve.* Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2002.

____: *Dicséjétek az Urat!* Gyulafehérvár: Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye, 1993.

____: *Éneklő Egyház.* Budapest: Szent István Társulat, 1985.

____: *Graduale Hungaricum.* Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007.

____: *Húsvéti diurnale.* [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. VI/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1997.

____: *Introitusok könyve.* Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2000.

- ____: *Június 24. Keresztelő Szent János Zsolozsmája*. [=Énekes Zsolozsma.]
Gödöllő: Gödöllői Premontrei Perjelség, 2000.
- ____: *Karácsonyi diurnale*. [*Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. III/A.*] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1993.
- ____: *Kis magyar uzuális*. Eger: Főegyházmegyei Hatóság, 1975.
- ____: *Kis magyar uzuális. Függelék „Az üdvösség története” c. hittankönyvhöz*.
Budapest: Szent István Társulat, 1978.
- ____: *Lamentációk. Virrasztó zsolozsma a három szent napra*. [=Magyar népszolozsmák. IV.] Budapest: kézirat gyanánt, é. n.
- ____: *Latin–magyar nappali zsolozsmák (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma.]
Budapest: Szent Gellért Kiadó és Nyomda, 2000.
- ____: *Latin–magyar zsolozsmák*. Bélapátfalva: Béliháromkúti Bencés Apácák,
1992.
- ____: *Magyar vesperás*. Budapest: Római Katolikus Központi Hittudományi
Akadémia, 1974.
- ____: *Nagyböjti diurnale*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján.
IV/A.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1995.
- ____: *Nagyhét. Segédkönyv és szöveggyűjtemény „A liturgikus év” c. tantárgyhoz*.
Tatabánya: Kézirat gyanánt, 2009.
- ____: *Nagyhét. Segédkönyv és szöveggyűjtemény a ferences novíciátus „Bevezetés a
Nagyhét liturgiájába” című tantárgyához*. Esztergom: Kézirat gyanánt, 1992.
- ____: *Nappali zsolozsmák (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi
Breviárium alapján. I.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási
Mozgalom, 1990.
- ____: *Nappali zsolozsmák (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi
Breviárium alapján. I.] Budapest: KÉSz Szent Ágoston Liturgikus Megújulási
Mozgalom, 1993.
- ____: *Népszolozsmák*. Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom,
1990.
- ____: *Offertóriumok könyve*. Gödöllő – Budapest: A Premontrei Rend Gödöllői
Kanóniája – Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005.
- ____: *Próbakiadás II*. Budapest: Kézirat gyanánt, 1978.

____: *Szentek közös zsolozsmái (Diurnale)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. VII/A.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1999.

____: *Szentmise a Szentatyával Budapesten a Hősök terén. 1991. augusztus 20.* Budapest: Az MKPK Pápalátogatást Előkészítő Irodája – Yuki–Stúdió, 1991.

____: *Temetési Szertartáskönyv. II.* Budapest: Szent István Társulat, 1977.

____: *The Graduale Parvum*. Church Music Association of America – Blessed John Henry Newman Institute of Liturgical Music, 2012.

____: *Virrasztó Zsoltárkönyv (Nokturnále)*. [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I/B.] Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1991.

Nógrádi Lászlóné magángyűjteménye.

Rédly Elemér – Rosdy Pál – Binds Ferenc – Zdiarszky László: *Elsőáldozók hittankönyve*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek II.*] Budapest: Szent István Társulat, 1971.

Renner Gábor magángyűjteménye.

Ruppert János: *Keresztény élet*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek III.*] Budapest: Szent István Társulat, 1972.

Széll Péter: *Életünk Krisztus. II. János Pál pápa Magyarországon*. VHS-kazetta. Budapest: Mozgó Videó Stúdió, é.n.

Szendrei Janka (szerk.): *Alleluarium. I.* Budapest: MET, 1993.

Szendrei Janka hagyatéka.

Szendrei Janka: „A Te Deum mint ökumenikus örökségünk.” *Magyar Egyházzene* X/2–3 (2002/2003): 221–232.

Elsődleges irodalom:

Batta András: „Dobszay László portréja.” Televíziós műsor. Budapest: MTV, é.n.

Déri Balázs: „[Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval.]” Budapest: MR3 Bartók Rádió, 2007.

____: „Ami bizalommal tölt el. Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval 2007-ben.” *Magyar Egyházzene* XVIII/4 (2010/2011): 325–340.

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

Dobszay László: „A Népénektár gregorián anyaga.” *Musica Sacra* I/1 (1987. március): 9.

_____ : „Az élő gregorián.” In: *Psallite sapienter. Festschrift zum 80. Geburtstag von Georg Béres*. Budapest: Szent István Társulat, 2008. 155–163.

_____ : „Tapasztalatok a gregorián magyar nyelvű alkalmazásának prozódiai megoldásairól.” Dobszay László hagyatéka, kézirat.

_____ : *Psalmorum melodia*. Budapest: LFZE–Ezt – MET, 2002.

_____ : *Segédlet a Psalterium Hungaricum nyelvi tanulmányozásához*. [=Egyházzenei füzetek. I/6.] Budapest: MTA–TKI–LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2010.

Farkas Domonkos: „Beszélgetés a Rókus-templom egykori szkolájának tagjaival.” (2018. szeptember 7.) (Digitális hangfelvétel).

_____ : „Beszélgetés Diós Istvánnal.” (2017. szeptember 11.).

_____ : „Beszélgetés Makk Ágnessel.” (2017. október 11.).

_____ : „Beszélgetés Nógrádi Lászlónéval.” (2017. március 29., 2017. április 5., 2017. április 26., 2017. október 2.).

_____ : „Beszélgetés Reisz Pállal és Barsi Balázssal.” (2018. május 20. és más alkalmak).

_____ : „Beszélgetés Renner Gáborral.” (2017. február 8.).

_____ : „Beszélgetés Tardy Lászlóval.” (2016. november 8., 2018. október 13.).

_____ : „Beszélgetés Török Józseffel.” (2018. március 18. és más alkalmak).

_____ : „Beszélgetések Szendrei Jankával.” (2013–2019. június 8.)

N.N.: „Bírálnói vélemények a 41. számú »Psalmus vox Ecclesiae est« jelígjű pályázattal kapcsolatban. (Szerző: Anonim munkaközösség).” Dobszay László hagyatéka. VII/D/2. 1262.

_____ : *Consuetudines almae Ecclesiae Sancti Roci*. Kézirat, Dobszay László hagyatéka, VII/D/1. 945.

Rajeczky Benjamin: „A készülő új Népénektár.” *Vigilia* 45/2 (1980. február): 128–133.

- _____ : „Ének a hittanórán.” In: Csanád Béla (szerk.): *Hitoktatási vázlatok. 1. füzet. Segédanyag az I. hittankönyvhöz.* Budapest: MKPK Hitoktatási Bizottsága, 1971. 74–88.
- Szamos Gyula: „Tájékoztató az Egyházzenei Bizottság 1973. november 24-i gyűlésére a készülő új temetési szertartással kapcsolatban.” Kézirat. Dobszay László hagyatéka, 2.Z/8641.
- Szendrei Janka: „Az Éneklő Egyház keletkezéstörténete.” In: Kovács Andrea (szerk.): „*A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséret*” – *Népénektáraink tegnap és ma. Az Éneklő Egyház megjelenésének 20. évfordulóján tartott tudományos ülészek és emlékülés előadásai.* Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011. 385–392.
- Török József: „Dobszay László és a népnyelvű zsoltárszöveg.” *Magyar Egyházzene* XXIII/1 (2015/2016): 62–63.
- _____ : *A fényből feltündökölés... Török Józseffel beszélget Domonkos Máté és Liptay Endre.* [=Miért hiszek? 82.] Budapest: Kairosz Kiadó, 2011.
- _____ : *Félszázad.* Budapest: Ecclesia, 2016.
- Tóth Sándor: „Kis magyar uzuális.” *Vigilia* XLI/10 (1976. október): 716–717.
- Ullmann Péter Ágoston OPraem: „Első találkozásom Dobszay Lászlóval.” *Magyar Egyházzene* XXI/3 (2013/2014): 329–330.
- Ullmann Péter Ágoston OPraem – Ö. Kovács József: *Inkább létezni mint látszani. Ullmann Péter Ágoston premontrai szerzetes emlékezései.* Budapest: Szent István Társulat, 2017.

Felhasznált liturgikus könyvek, hasonmások és forráskiadások:

- Antiphonale Missarum juxta ritum Sancte Ecclesiae Mediolanensis.* Tournai: Desclée & Co., 1935.
- Antiphonale Monasticum pro diurnis horis.* Solesmes: La Froidfontaine, 1995.
- Breviarium Notatum Strigoniense.* CZ-Ps DE I.7. Kiadva: Szendrei Janka (szerk.): *Breviarium Notatum Strigoniense.* [=Dobszay László (szerk.): *Musicalia Danubiana. 17.*] Budapest: MTA–ZTI, 1988.
- Cambrai-i antifonálé.* F-CA 38. (A ZTI digitális másolata)

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

- Dobszay László (szerk.): *Liber ordinarius Agriensis (1509)*. [=U. ö. (szerk.): *Musicalia Danubiana Subsidia. I.*] Budapest: MTA–ZTI, 2000. 298.
- Eliseus Bruning OFM (szerk.): *Antiphonale Romano-Seraphicum pro horis diurnis*. Párizs: Desclée et socii, 1928.
- Esztergomi passionále*. H-Efkö MS I 178. http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_178/index.html (Utoljára megtekintve: 2020.05.02).
- Ferenczi Ilona (szerk.): *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. [=Musicalia Danubiana 9.] Budapest: MTA–ZTI, 1988.
- Ferenczi Ilona (szerk.): *Graduale Ráday saeculi XVII*. [=Musicalia Danubiana 16.] Budapest: MTA–ZTI, 1997.
- Ferenczi Károly (szerk.): *Halotti zsolozsmák és szertartások könyve. A nép számára*. Csíkszereda: Györgyjakab Márton Könyvnyomdája, 1885.
- Földváry Miklós István (szerk.): *Ordinarius Strigoniensis*. [=Déri Balázs (szerk.): *Monumenta Ritualia Hungarica. Tomus II.*] Budapest: Argumentum Kiadó, 2009.
- G. Guidetti: *Directorium chori ad usum omnium ecclesiarum, cathedralium et collegiatarum*. (Róma, 1604).
- Graduale Romanum*. Solesmes: Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 1974.
- Graduale simplex*. Róma: Libreria Editrice Vaticana, 1975.
- Graduale triplex*. Solesmes: Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 1979.
- Huszár Gál: *A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséreték és imádságok*. (1574). (ZTI digitális másolat)
- Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. (Csíksomlyó: Kassai András, 1676). <https://mek.oszk.hu/12700/12756/html/index.html>, <http://mek.oszk.hu/12700/12757/html/index.html> (Utoljára megtekintve: 2020.05.15).
- Kelemen Áron (szerk.): *Graduale Urbis*. Győr: Szent Mór Bencés Perjelség, 2021.
- Kis misekönyv. „A” év vasárnapjaira és a főbb ünnepekre*. Budapest: Szent István Társulat, 1992.
- Kovács Andrea: *Graduale Francisci de Futhak. 1463. Átírás*. [=U. ö. (szerk.): *Musica Sacra Hungarica 4/2.*] Isztambul – Budapest: Topkapi Sarayi Müzesi – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2019.
- Kyriale simplex*. Róma: Typis Poliglottis Vaticanis, 1965.
- „Leleszi” pálos vesperále. XVI/1. század. H-Sa s. sign. (A ZTI digitális másolata)
- Liber Cantualis*. Solesmes: La Froidfontaine, 2015.

- Liber Usualis*. Tournai: Desclée & Co., 1961.
- Missale notatum Strigoniense*. SK-BRk EC Lad. 3 és EL 18. Kiadva: Szendrei Janka – Rybář, Richard: *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. [=Dobszay László (szerk.): *Musicalia Danubiana I.*] Budapest: MTA–ZTI, 1982.
- Missale Romanum*. Róma: Typis Mame, 1962. 182.
- Officium Hebdomadae Sanctae. A nagyheti szertartások*. Budapest: Szent István Társulat, 1893.
- Officium Hebdomadae Sanctae*. Velence: Typographia Balleoniana, 1762.
- Officium Majoris Hebdomadae et Octavae Paschae cum cantu*. Regensburg: Pustet, 1923.
- Ordo concelebrationis et ritus servandus initio quartae sessionis Concilii Oecumenici Vaticani II. Die 14 Septembris 1965*. Róma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.
- Ordo et methodus servanda in concludendo Concilio Oecumenico Vaticano II. Die 8 Decembris 1965*. Róma: Typis Poliglottis Vaticanis, 1965.
- Őreg graduál*. Gyulafehérvár, 1636. (A ZTI digitális másolata).
- Pálos antifonálé*. HR-Zu MR 8. (A ZTI digitális másolata).
- Peer-kódex*. H-Bn MNy 12. <http://mek.oszk.hu/12900/12986/html/index.html>
(Utoljára megnézve: 2020.05.15.)
- Pozsonyi antifonálé (Kn-2)*. SK-BRsa 2. (A ZTI digitális másolata).
- Pozsonyi antifonálé (Kn-3)*. SK-BRk EC Lad. 3. (A ZTI digitális másolata).
- Szalkai-kódex*. H-Efkő MS II 395. http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_ii_395/index.html (Utoljára megnézve: 2020.05.15.).
- Új magyar misekönyv*. Budapest: Szent István Társulat, 1969.

Másodlagos irodalom:

- Agostoni, L.: „Graduale Simplex in usum minorum ecclesiarum.” *Notitiae* III/7 (1967. október): 311–325.
- Bajcsy Lajos: „Törökőri Kis Szent Teréz plébánia”. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIV. Títél–Veszék*. Budapest: Szent István Társulat, 2009. 288–289.

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

- Balogh Margit (szerk.): *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. II.* Budapest: METEM, 2008.
- Bartlett, Adam: *Simple English Propers. For the Ordinary Form of Mass Sundays and Feasts.* New York: Church Music Assotiation of America, 2011.
- Bálint Sándor – Mezey László – Rajeczky Benjamin: „Hagyomány és reform...” *Vigilia XXX/3* (1965. március): 185–188.
- Berki Feriz (szerk.): *Hymnologion. I–II.* Budapest: Magyar Orthodox Adminisztrátúra, 1969.
- Czigány György (szerk.): *II. János Pál pápa Magyarországon.* VHS-kazetta. Budapest: MTV – Televideo Kiadó, 1991.
- Daniel-Rops, Henri: *The Liturgical Movement.* (Ford.: Lancelot Sheppard.) New York: Hawthorn Books, 1964.
- Dékány Endre: „Csanád Béla.” In: Diós István (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon. II. Bor–Éhe.* Budapest: Szent István Társulat, 1993. 631.
- Déri Balázs: „Az Éneklő Egyház zenei újdonsága.” In: Kovács Andrea (szerk.): „*A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséret.*” — *Népénektáraink tegnap és ma.* Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011. 403–409.
- Diós István: „Liturgikus mozgalom.” In: U. ő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. Klacs–Lond.* Budapest: Szent István Társulat, 2005. 900–901.
- _____ : „Parsch, Johann Pius, OSA” In: U. ő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. X. Oltal–Pneu.* Budapest: Szent István Társulat, 2005. 623–624.
- _____ : „Szendrei Janka.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–szentl.* Budapest: Szent István Társulat, 2007. 795.
- _____ : „Szent Család.” In: Diós István. (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–Szentl.* Budapest: Szent István Társulat, 2007. 811.
- Dobszay László (szerk.): *Éneklő Egyház. Római Katolikus Népénektár. Orgonakiséreték. II. kötet.* Budapest: Szent István Társulat, 1987.
- _____ : „A középkori magyar temetés maradványai az erdélyi néphagyományban.” In: Tüskés Gábor (szerk.): „*Mert ezt Isten hagyta...*” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Budapest: Magvető, 1986. 189–210.
- _____ : „A lamentáció a népi gyakorlatban.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Dobszay László válogatott írásai. 1995–2010. I. kötet.* Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2010. 158.

- _____ : „A mise válaszos zsoltárainak megszólaltatása.” *Gondolkodó füzetek* 45 (2007. január): 5–8.
- _____ : „Az Ómagyar Mária-siralom zenei vonatkozásai.” In: Felföldi László, Lázár Katalin: *Zenetudományi Dolgozatok. 1988.* Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988. 9–20.
- _____ : „Az órómai alleluarium.” *Magyar Egyházzene* XV/2 (2007/2008): 131–153.
- _____ : „Egy pápai mise énekrendje.” *Magyar Egyházzene* XIII/4 (2005/2006): 500.
- _____ : „Lamentáció a népi gyakorlatban.” In: *Zenetudományi Dolgozatok. 2006–2007.* Budapest: MTA–ZTI, 2007. 159–170.
- _____ : „Liturgikus anyagok a gyülekezeti énekeskönyvekben.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Dobszay László összegyűjtött írásai. 1995–2010. I. kötet.* Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2010. 152–155.
- _____ : „Missa mundi.” *Magyar Zene* XXIII/1 (1982. március): 21–36.
- _____ : „Muta vocem in evangelium.” In: U. ő. (szerk.): *Cantus Planus Papers Read at the 6th Meeting, Eger/Hungary, 1993. Vol. II.* Budapest: MTA–ZTI, 1995. 573–584.
- _____ : *A gregorián ének kézikönyve.* Budapest: EMB, 1993.
- _____ : *A magyar népének.* Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995.
- _____ : *A traktus.* [=Egyházzenei füzetek. II/14.] Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2011.
- _____ : *Az esztergomi rítus.* (Budapest: Új Ember, 2004).
- _____ : *Corpus Antiphonarum. Európai örökség és hazai alakítás.* Budapest: Balassi, 2003.
- _____ : *Mise egyneműkarra és orgonára.* Budapest: BHKZ Edition, 2014.
- _____ : *Mise egyneműkarra és orgonára.* Budapest: BHKZ, 2014.
- _____ : *Ólatin liturgiák énekei.* Budapest: MTA–TKI–LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2004.
- _____ : *Restoration and organic development of the Roman rite.* London–New York: T&T Clark, 2010.

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

- _____ : *The Bugnini-Liturgy and the Reform of the Reform*. [=Musicae Sacrae Meletemata. Vol. 5.] Front Royal VA: The Church Music Association of America, 2003.
- Dobszay László – Németh István: *A magyar népének népzenei felvételeken. 8 kazetta*. Budapest: Magyar Egyházzenei Társaság, MET 001–008, 1997.
- Dobszay László – Szendrei Janka (szerk.): *Responsories. I–II*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013.
- _____ : *A magyar népdaltípusok katalógusa. I*. Budapest: MTA–ZTI, 1988.
- _____ : *Antiphonen. 1–3*. [=Wolfgang Hirschmann (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. Band V.*] Kassel: Bärenreiter, 1999.
- _____ : *Magyar Gregoriánium. A karácsonyi ünnepkör dallamai*. LPX 11477. Budapest: Hungaroton, 1974.
- Ferenczi Ilona: „A graduálkutatás története.” *Magyar Egyházzene* VII/3 (1999/2000): 275–282.
- Földvály Miklós István: „A karoling liturgiareform és a gallikanizmus mítosza.” Kézirat, 2018–2020. 2.
- _____ : „A klasszikus római (ún. tridenti) rítusú szentmisék énekanyaga és a magyar nyelvű gregoriánium.” In: *Graduale Hungaricum*. Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007. 522–529.
- _____ : „Dialogusmise vagy énekelt népliturgia? A szövegszerű részvétel korlátai és lehetőségei a régi római miserítusban.” *Magyar Egyházzene* XIV/4 (2006/2007): 449–460.
- _____ : „Gyászszertartások a régi magyar liturgiában.” In: Horváth Balázs – Bartók Zsófia Ágnes (szerk.): *Írások a Pray-kódexről*. Budapest: Argumentum Kiadó – ELTE BTK Vallástudományi Központ, Liturgiátörténeti Kutatócsoport, 2019. 65–96.
- Greksa Ferenc: „Szent Rókus Plébánia.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. Seq–szentl.* Budapest: Szent István Társulat, 2007. 909.
- Guardini, Romano (szerk.): *Deutsche Psalter*. Lipcse: St. Benno-Verlag, 1959.
- Hanula Gergely: *Anyaszentnyelvünk. A „szent nyelvek” és a fordítás*. [=Műhelytanulmányok 3.] Budapest: Argumentum Kiadó, 2016.

- Harmat Artúr – Sík Sándor: *Szent vagy, Uram!* Budapest: Szent István Társulat, 1931.
- Harmat Artúr, Werner Alajos: *Cantus Cantorum*. Budapest: Szent István Társulat, 1958.
- Hervay Ferenc: „A magyar katolikus egyház történeti kronológiája.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház története 1945–1985*. Budapest: Szent István Társulat, 1988. 19–67.
- Hiley, David: *Western Plainchant. A Handbook*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Horváth Márton Levente: *Egy műfaj illegalitásban. Misekompozíciók Magyarországon 1949–1969 között*. Budapest: Zeneakadémia, 2017.
- Járdányi Pál: *A magyar népdaltípusok. I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.
- Kapossy György: *Szertartáskönyv*. Budapest: Magyar Kórus, 1932.
- Kocik, Thomas M.: „A »reform reformja« tágabb perspektívában. Az élő hagyomány megújult hatékonysága.” In: Földváry Miklós István, Talmácsi József (szerk.): *XVI. Benedek pápa és a Szent Liturgia*. Budapest: Szent István Társulat, 2011. 61–78.
- Kodály Zoltán: „Zene az óvodában.” In: U.ő.: *Visszatekintések. I.* Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetudomány. 5.* Budapest: Argumentum Kiadó, 2007. 111.
- Kovács Andrea – Dobszay László: *Esztergom / Strigonium (Temporale)*. [=Dobszay László (szerk.): *CAO–ECE. V/A.*] Budapest: MTA–ZTI, 2004.
- Marosi Izidor: „A hitoktatás.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Budapest: Szent István Társulat, 1988. 620–649.
- Marót Károly: „Néhány szó a szólamról.” In: *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. XIII/1–4*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958. 83.
- Medgyesy S. Norbert: „Jáki Sándor Teodóz OSB életrajzi vázlata.” In: Cs. Varga István – Polgár Tibor András: *A Vándorapostol. Jáki Sándor Teodóz OSB emlékezete*. Győr: Szent Mór Bencés Perjelség, 2014. 312–344.
- Mezei János: *Korai polifónia*. Budapest: LFZF–Ezt – MET, 2002.
- Mezey László: „Egy ismeretlen középkori drámai emlékünk és európai rokonai.” *Filológiai közlöny* V/1 (1953 március): 59–63.
- N.N. (szerk.): *La Bible de Jérusalem*. Párizs: École Biblique, 1956.

- _____: *Az Esztergomi Főegyházmegye névtára 1970. évre. Schematismus* [Sic!] *Archidioecesis Strigoniensis pro anno Domini MCMLXX*. Esztergom: Főegyházmegyei Hivatal, 1970.
- _____: *Esztergomi sematizmus. Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve*. 1982. Esztergom, 1982.
- _____: *Gregorian Chant from Hungary. Medieval Christmas Melodies. Magyar Gregoriánum. A karácsonyi ünnepkör dallamai*. LPX 11477. (Budapest: Hungaroton, 1971).
- _____: *Instrukció a néppel közösen végzett istentiszteleten használatos szövegek fordítása tárgyában*. Kézirat. Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár. Kovács Sándor püspök hagyatéka. 47. fond.
- _____: *Liturgicam authenticam. A népnyelvek használata a római liturgia könyveinek kiadásaiban*. (ford.: Rihmer Zoltán). [=Németh László (szerk.): *Római dokumentumok. XVIII.*] Budapest: Szent István Társulat, 2001.
- _____: *Némely régi karácsonyi énekek*. Budapest: KÉSz – Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 2005.
- _____: *Protestáns Graduál*. Budapest: ReZeM, 1996.
- _____: *Vezérkönyvecske a szent szertartásokhoz. Papnövendékek használatára*. Esztergom: Kézirat gyanánt, 1907.
- Ott, Carolus (szerk.): *Offertoriale sive versus offertorium. Cantus gregoriani*. Párizs: Desclée & Socii, 1935.
- Papp Ágnes: „A tonus peregrinus zoltárdallamának változatai a középkortól a 20. századig.” In: Gilányi Gabriella – Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok. 2015–2016*. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2018. 51–59.
- _____: „Az Éneklő Egyház »magyar« zoltársorozatának forrásai.” In: Balogh Péter Piusz OPraem – Réger Ádám (szerk.): *Insigni die sollemnitatis. Írások Ullmann Péter Ágoston OPraem 80. születésnapjára*. Gödöllő: Premontrei Apátság, 2020. 125–143.
- Papp Ágnes – Földváry Miklós István: *Psalterium Strigoniense 3. Liber tonarius*. [=Déri Balázs (szerk.): *Monumenta Ritualia Hungarica, Series Practica. III.*] Budapest: Argumentum, 2014.

- Papp Anette: *Thesaurus Gradualium. I. Protestáns graduál-antifónák*. Budapest: MTA–TKI – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport – MET, 2010.
- Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Régi magyar dallamok tára II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.
- Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország Zenetörténete. I. Középkor*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- Rajeczky Benjamin: „Adatok a magyar gregoriánnumhoz.” In: Ferenczi Ilona (szerk.): *Rajeczky Benjamin írásai*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976. 33–39.
- _____: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et Sequentiae*. Budapest: Zeneműkiadó, 1956.
- Reid, Alcuin OSB: *The Organic Development of the Liturgy*. San Francisco: Ignatius Press, 2005.
- Rosdy Pál: „Magyar katolikus könyvkiadás.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Budapest: Szent István Társulat, 1988. 399–421.
- Ruppert János – Binds Ferenc: *Az üdvösség története*. [=Csanád Béla (szerk.): *Római katolikus hittankönyvek. IV.*] Budapest: Szent István Társulat, 1978.
- Sík Sándor (ford.): *Zsoltárok könyve*. Budapest: Szent István Társulat, 1961.
- Stäblein, Bruno (szerk.): *Die Gesänge der altrömischen Graduale*. [=U. ö. (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. II.*] Kassel: Bärenreiter, 1970.
- Stäblein, Bruno: *Hymnen (I). Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes*. [=Bruno Stäblein (szerk.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. I.*] Kassel: Bärenreiter, 1956.
- Szagos Gyula – Konkoly István: „A II. Vatikáni egyetemes zsinat liturgikus reformjának megvalósítása hazánkban.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Budapest: Szent István Társulat, 1988. 650–677.
- Szendrei Janka: „Az Akadémiai Könyvtár T256 jelzetű töredéke. A »Laudem Deo« két hazai följegyzésének jelentősége.” In: Dobszay László (szerk.): *Szendrei Janka írásai. I. kötet*. Budapest: LFZF Egyházzenei Intézet, 1999.
- _____: „Első hangjegyes népénkünk. A Te Deum-dallam magyarországi története.” In: Vargyas Lajos (szerk.): *Népzene és Zenetörténet. III.* Budapest: Zeneműkiadó, 1977. 102–133, 262–275.

Farkas Domonkos: Magyar nyelvű gregorián tételek Dobszay László hagyatékából

- _____ : „Trópus a misében.” In: Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország zenei története. I. Középkor*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988. 396–407.
- _____ : *Az alleluja*. [=Egyházzenei füzetek. II/1.] Budapest: LFZF–EZT, MET, 1995.
- Szendrei Janka — Dobszay László — Rajeczky Benjamin: *Magyar Gregoriánium. Cantus gregorianus ex Hungaria*. Budapest: EMB, 1981.
- _____ : *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- Szepes Erika: „Tetrameter.” In.: *Világirodalmi Lexikon. Taa–tz. XV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993. 367.
- Szoliva Gábor OFM: *A középkori zágrábi zsolozsma himnusz dallamai a fennmaradt kottás források tükrében*. Doktori értekezés. Budapest: LFZE, 2020.
- Szunyogh Xavér Ferenc OSB: *Latin–magyar misszale az év minden napjára*. Budapest: Szent István Társulat, 1933.
- Tardy László: „A magyar katolikus egyházi zene és ének.” In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach. II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Budapest: Szent István Társulat, 1988. 345–375.
- Viczián János: „Kállay Emil.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VI. Kaán–kiz*. Budapest: Szent István Társulat, 2001. 49.
- _____ : „Szunyogh Xavér Ferenc János OSB.” In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. Szent–Titán*. Budapest: Szent István Társulat, 2008. 512–514.
- Vlhová-Wörner, Hana: „Die Entstehung des tschechischen vernakularen Liturgie am Anfang des 15. Jahrhunderts.” Előadás a *Husz János és a huszitizmus hatása a magyarországi művelődésben* című konferencián, 2015. november 9-én a budapesti Szilágyi Dezső téri református templomban. Magyarul megjelent (ford. Czagány Zsuzsa): „A cseh anyanyelvű liturgia megszületése a XV. század elején.” *Magyar Egyházzene* XXII/4 (2014/2015): 379–392.
- Volf György (szerk.): *Régi magyar codexek: Szent Margit élete. Példák könyve. Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. Apor codex. Kulcsár codex*. Nyelvelméltár 8. Budapest: MTA, 1879.
- _____ : *Régi magyar codexek. Festetich codex. Pozsonyi codex. Keszthelyi codex. Miskolczi töredék*. [=Nyelvelméltár. 13.] Budapest: MTA, 1885.

- Wacha Imre: „Prózaritmus.” In: Király István (szerk.): *Világirodalmi Lexikon. pragm–Rizz. XI.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989. 169.
- Wagner, Peter: *Einführung in die gregorianischen melodien: ein handbuch der choralwissenschaft.* Michigan: University of Michigan Library, 1911.
- Wolter, Maurus: *Psallite sapienter. I–V.* Freiburg: Herdersche Verlagshandlung, 1891–1907.

Internetes hivatkozások:

- „Alleluia. In exitu.” In: *Cantus Database.* <http://cantus.uwaterloo.ca/chant/201721>
- Dobszay László: „A gregorián átírásról.” https://egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2018/12/gregorian_atiras.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. július 8.).
- N.N.: *A II. vatikáni zsinat Sacrosanctum Concilium kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról.* Róma: 1963.12.04. <https://archiv.katolikus.hu/zsinat/sc.html> (Utoljára megtekintve: 2020. 05. 13.).
- ___: „II. János Pál pápa szentmiséje a Hősök terén.” <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=84> (Utoljára megtekintve: 2016. január 3.).
- ___: „Paulovics Géza.” In: Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/paulovics-geza-7739C/> (Utoljára megtekintve: 2018.04.04.).
- Németh István – Kemecei Zsolt (szerk.): *Publikált népzenei felvételek internetes adatbázisa.* Budapest: MTA–ZTI, 2004. <http://db.zti.hu/24ora/dalok.asp> (Utoljára megtekintve: 2020.05.15.).
- Szerdahelyi Csongor: „Politikai döntések az 1991-es pápalátogatás háttérében.” *Mindennapi Közéleti Portál.* <http://mindennapi.hu/cikk/egyhazi-politikai-dontesek-az-1991-es-papalatogatas-hattereben/2011-08-15/6150> (Utoljára megtekintve: 2016. január 3.).